

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ

Journal of Academic Researches and Studies

YIL 16 | SAYI 30 | MAYIS 2024

YEAR 16 NUMBER 30 MAY 2024

E-ISSN 2149-1585





AKAD

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERĐİŐİ
JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Yıl 16 • Sayı 30 • Mayıs 2024
Year 16 • Number 30 • May 2024

e-ISSN: 2149-1585

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilisiibfakademik>
iibfdergi@kilis.edu.tr

Bu dergi Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınıdır.

This journal is published by Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kilis 7 Aralık
University.

İndeksler / Indexes

Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi (AKAD), ULAKBİM TR DİZİN, Index Copernicus, Open Academic Journals Index (OAJI), International Scientific Indexing (ISI), CiteFactor, Infobase Index, Cosmos, Research Bible, Systematic Impact Factor (SIF), Arastirmax, Türk Eğitim İndeksi, SOBİAD veri tabanlarında taranmaktadır.

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Sahibi (Owner)

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı Adına
Prof. Dr. Mehmet ŞENTÜRK

Bas Editör (Editor in Chief)

Doç. Dr. Mehmet Vahit EREN

Editörler (Editors)

Doç. Dr. Ali KESTANE
Doç. Dr. Bayram KOCA
Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Haydar KARAMAN
Dr. Öğr. Üyesi İlbey C.N. ÖZDEMİRÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Özcan ÖZKAN
Arş. Gör. Dr. Hasan Emin GÜRLER

Yabancı Dil Editörleri (Foreign Language Editors)

Doç. Dr. Onur AKKAYA

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Arş. Gör. Orhan BALIKÇI

Yayın Kurulu (Publication Board)

Prof. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Sumru BAKAN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Engin SELÇUK (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadir DEDE (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ÖZÇALICI (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa SOBA (Uşak Üniversitesi)
Dr. Christopher MCQUADE (University of Portsmouth)
Dr. David DAVIES (University of Sussex)
Dr. Pedro Rafael Constantino ECHEVERRIA (El Colegio de Mexico)

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Adem ESEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin SABAN (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Müslüme NARİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Niyazi KURNAZ (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Taner AKÇACI (Gaziantep Üniversitesi)

Adres (Address)

Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
79100 Kilis / TÜRKİYE

Tel: +90 348 813 93 34

Fax: +90 348 813 93 36

E-mail: iibfdergi@kilis.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilisiibfakademik>

Bu Sayının Hakemleri* / Referees

Prof. Dr. Emre KAPLANOĞLU	(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZÇAĞ	(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Suzan ERGÜN	(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Yunus Emre ÖZTÜRK	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ŞİT	(Malatya Turgut Özal Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali ALTINER	(Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslı ÖZPOLAT	(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Billur ENGİN BALIN	(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Cihan YÜKSEL	(Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem ÇADIRCI	(Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Ekrem SEVİM	(Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil İbrahim CEBECİ	(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. İsa DEMİRKOL	(Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadir TUTKAVUL	(Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Metehan KÜÇÜKER	(Malatya Turgut Özal Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER	(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Süreyya ECE	(Şırnak Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz TOKTAŞ	(Amasya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYA	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZBEK	(İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Buğra Çağatay SAVAŞ	(Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Şefika DOĞRUL	(Mersin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Volkan AYYILDIZ	(Ardahan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Özlem TEZCEK	(Ordu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Kutay BOLKOL	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İhsan OLUÇ	(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali MERT	(Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÖZTIRAK	(İstanbul Esenyurt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mucize SARIHAN	(İstanbul Okan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZER	(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Bilgi GÜNGÖRDÜ	(Atılım Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Samet GÜRİSOY	(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuba DÜZCÜ	(İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKPINAR	(Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Başak OVACIK	(Bahçeşehir Üniversitesi)
Dr. Gülçin Özge TAN	(Ankara Üniversitesi)
Dr. Sinan ÇIKMAK	(Düzce Üniversitesi)
Dr. Tolga SAKMAN	(DİPAM)

* Hakemler; unvan ve isim esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin web adresinde yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, oğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Academic Researches and Studies

is a peer-reviewed journal which is published twice a year in May and November.

The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referees and after their approval, they will be sent to edit before being published.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's website.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makalesi / Research Paper

Bibliometric Analysis Of Publications On Time-Driven Activity Based Costing Method

Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine İlişkin Yayınların Bibliyometrik Analizi

Ömer Burak PAKSOY

1-18

Türkiye’de İllerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Göre Sınıflandırılması

Classification of Provinces in Türkiye According to Gender Equality

Şebnem ZORLUTUNA

19-35

G-7 Ülkelerinde Göç, Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Analizi

The Relationship Between Migration, Carbon Emissions and Economic Growth in G-7 Countries: Dumitrescu-Hurlin Panel Causality Analysis

Fatih AKIN & Selin DİNÇER & Mehmet Gökhan ÖZDEMİR

36-50

Cost Analysis of Nonviolence

Şiddetsizliğin Maliyet Analizi

Süleyman YÜKÇÜ & Ebru YAY ÖZER

51-61

Türkiye’de Bütçe Açıkları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Nedensellik Analizi

The Relationship between Budget Deficits and Economic Growth in Türkiye: Causality Analysis

Adil AKINCI & İrem ERASA AKÇA

62-71

Üniversite Gençliğinin Avrupa Birliği Algısının Analizi

Analysis of University Youth's Perception of the European Union

İbrahim ÇÜTCÜ & Mert ÖZGÜNER & Selma ŞAHAN

72-87

Sağlık Çalışanlarının Göçmenlere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Determining Attitudes of Healthcare Professionals Towards Immigrants: A Scale Development Study

Yalçın KARAGÖZ & Yusuf KARAŞIN

88-98

Thomas Hobbes ve Uluslararası İlişkiler: Realizm ile Rasyonalizm Arasındaki Leviathan

Hobbes and International Relations: Leviathan Between Realism and Rationalism

Yasin AVCI

99-120

Do Investments Have an Impact on Reducing Poverty? ARDL Approach

Yoksulluğu Azaltmada Yatırımların Etkisi Var mıdır? ARDL Yaklaşımı

Süleyman UĞURLU

121-137

Erken Cumhuriyet Döneminde Liberal Bir Portre: Ahmet Ağaoğlu

A Liberal Portrait in the Early Republic Period: Ahmet Ağaoğlu

Celal Oral ÖZDEMİR

138-152

Karar Verme Teknikleri Üzerinde Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Studies on Decision Making Techniques

Şebnem YÜCEL

153-172

İklim Değişikliği ile Mücadelede Uygulanan Kamu Politikaları Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği İçindeki Durumunun Analizi

Analysis of Turkey's Situation in the European Union in Terms of Public Policies Implemented in Combating Climate Change

Zeynep AYDIN & Melike ATAY POLAT

173-185

The Effects of Natural Disaster on Financial Markets: The Empirical Analysis of 2023 Earthquakes in Türkiye

Doğal Afetlerin Finansal Piyasalara Etkileri: 2023 Türkiye Depremlerinin Ampirik Analizi

Burak BÜYÜKOĞLU & Ferda NAKİPOĞLU ÖZSOY & Aslı ÖZPOLAT

186-197

Unveiling the Hushed Rebellion! Exploring the Concept of Quiet Quitting in the Modern Workplace: Development and Validation of Quiet Quitting Scale

Sessiz İsyanı Ortaya Çıkarmak! Modern İşyerinde Sessiz İstifa Kavramının Araştırılması: Sessiz İstifa Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Geçerliliği

Meryem Berrin BULUT & Oğulcan TANRIVERDİ & Muhammed Refik TEKELİ & Nisanur YILDIZELİ & Nisa Nur ÜNAL & Ceren ÇOLAK

198-223

Konferans Bildirisi / Conference Paper

Algılanan Örgütsel Desteğin İşle Bütünleşme Üzerindeki Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracı Rolü

The Mediating Role of Emotional Commitment in the Effect of Perceived Organizational Support on Work Engagement

Nida PALABIYIK & Esra AKAY

224-237

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirliğin Raporlanması ve Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Açıklamalara Dair Görüşleri Üzerine Bir Araştırma: Kütahya Örneği

A Research on Professional Accountants' Opinions on Sustainability Reporting and Sustainability-Related Financial Disclosures: The Case of Kütahya

Filiz YÜKSEL

238-255

Yalın Üretimin Maliyetler ve Firma Performansı Üzerine Etkileri

The Impact of Lean Production on Cost and Business Performance

Ahmet ÇETİNDAS

256-264

Bibliometric Analysis Of Publications On Time-Driven Activity Based Costing Method

Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine İlişkin Yayınların Bibliyometrik Analizi

Ömer Burak PAKSOY¹

Abstract

Purpose: This research seeks to conduct a comprehensive review of the Time-Driven Activity Based Costing (TDABC) literature employing a bibliometric analysis methodology.

Design/Methodology: In this study, it was systematically examined parameters such as annual publication count, primary contributors in terms of countries and organizations, most cited studies in Web of Science (WoS), prolific authors, and influential journals. Structural aspects of the field were delineated using keywords, and prevailing trends within the TDABC literature were analyzed using VOSviewer software.

Findings: The findings indicate a substantial growth in the TDABC literature. The seminal work by Kaplan & Anderson (2004) stands out as the most frequently cited study. In co-citation analysis, author R.S. Kaplan leads with 655 citations, while Harvard Business Review attains the highest citation count among journals with 500 citations. The United States emerges as the predominant contributor to TDABC literature in terms of documents. The Journal of Arthroplasty emerges as the most prolific journal, producing 14 articles.

Limitations: The primary constraint of this study that for the analysis covering the period 2004-2023 resides in its exclusive reliance on the WoS Database for analysis, thereby excluding sources not disseminated online through databases like ULAKBİM in Turkey, as well as Scopus and PubMed in the international scholarly domain.

Originality/Value: This study exhibits originality and scholarly merit through a systematic examination of TDABC literature using bibliometric analysis. Anticipated contributions include assessing the impact of TDABC research, mapping the knowledge structure within the field, and offering valuable insights to inform future research agendas.

Keywords: Cost Accounting, Time Driven Activity Based Costing, Cost Analysis, Bibliometric Analysis, Web of Science Database

Öz

Amaç: Bu araştırma, bibliyometrik analiz metodolojisi kullanarak Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (ZDFTM) literatürünün kapsamlı bir incelemesini yapmayı amaçlamaktadır.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışma kapsamında, Web of Science (WoS) veritabanında yıllık yayın sayısı, en çok katkıda bulunan ülke ve kuruluşlar, en çok atıf alan çalışmalar, en üretken yazarlar ve en etkili dergiler gibi parametreler sistematik olarak incelenmiştir. Ayrıca, alanın yapısal hatlarını belirlemek için anahtar kelimeler analizi kullanılmıştır. ZDFTM literatüründeki hâkim eğilimleri ayırt etmek için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır.

Bulgular: Bulgular, ZDFTM literatüründe önemli bir büyüme olduğunu göstermektedir. Kaplan & Anderson (2004) tarafından yapılan ufuk açıcı çalışma, en çok atıf alan çalışma olarak öne çıkmaktadır. Ortak atıf analizinde, yazar R.S. Kaplan 655 atıfla ilk sırada yer alırken, Harvard Business Review 500 atıflı dergiler arasında en yüksek atıf sayısına ulaşmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, doküman sayısı bakımından ZDFTM literatürüne en fazla katkıda bulunan ülke olarak öne çıkmaktadır. The Journal of Arthroplasty, 14 makale ile en üretken dergi olarak öne çıkmaktadır.

Sınırlılıklar: Bu çalışmanın temel kısıtı, 2004-2023 dönemlerini kapsayan analiz için yalnızca WOS Veritabanına dayanması, dolayısıyla Türkiye'de ULAKBİM, uluslararası akademik alanda ise Scopus ve PubMed gibi veri tabanları aracılığıyla çevrimiçi olarak yayımlanmayan kaynakları hariç tutmasıdır.

Özgünlük/Değer: Bu çalışma, ZDFTM literatürünün bibliyometrik analiz perspektifinden sistematik bir şekilde incelenmesine öncülük ederek özgünlük ve bilimsel değer ortaya koymaktadır. ZDFTM araştırmalarının etkisini değerlendirme, alandaki bilgi yapısını haritalandırma ve gelecekteki araştırma gündemlerini bilgilendirme açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maliyet Muhasebesi, Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Maliyet Analizi, Bibliyometrik Analiz, Web of Science Veritabanı

¹Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa MRB MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, omer.paksoy@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1273-5915

1. INTRODUCTION

Due to advancements in cost strategies, a plethora of cost and management accounting methodologies has emerged since the 1980s (Elshahat, 2016). Traditional cost methods have been deemed inadequate in furnishing precise cost information, necessitating the development of alternative approaches. Among these methodologies, Activity-Based Costing (ABC) stands out (Barrett, 2005). Originating in the early 1990s, it was conceptualized by Kaplan and Cooper, offering a framework for evaluating the cost and performance of activities and associated resources. In accordance with ABC principles, activities are influenced by cost drivers, while these activities, in turn, impact resource consumption. Subsequent to heightened interest in the early 1990s, the ABC method encountered criticism for being perceived as time-consuming, financially burdensome, and challenging to implement. The method witnessed a decline in prominence over time due to the dissemination of unfavorable perceptions and its inherent high costs. However, contemporary resurgence has transpired with the advent of Time-Driven Activity-Based Costing (TDABC), an approach rooted in ABC (Hoozee & Hansen, 2018). Challenges for practitioners lie in ABC's inadequacy for intricate activities and its prohibitive cost for adaptation in dynamic environments. Addressing these concerns, Kaplan and Anderson introduced the TDABC method to mitigate these challenges (Kaplan & Anderson, 2004).

The concept of TDABC has garnered scholarly attention since the early 2000s, prompting extensive research endeavors into the methodology. Despite the abundance of studies on TDABC, a noticeable dearth of bibliometric analyses on this methodology is apparent. Within this context, the present study endeavors to scrutinize the TDABC method within the Web of Science (WoS) database spanning the period from 2004 to 2023.

A bibliometric analysis on TDABC involves a quantitative investigation of scholarly publications, applying statistical methods to discern patterns, trends, and relationships within the literature. Key facets encompass the examination of publication trends over time, geographic distribution of research contributions, authorship patterns, citation analyses to identify influential works and authors, evaluation of journal impact, scrutiny of keywords for thematic insights, and the construction of networks to visualize relationships among documents and authors. Such an analysis provides a systematic understanding of the development, impact, and key contributors in the TDABC research domain, facilitating informed insights and guiding future research endeavors.

The present research provides valuable insights into topics directly pertinent to TDABC, thereby warranting additional scholarly investigation. Its significance lies in its potential to aid scholars in cost and managerial accounting to discern entities, institutions, or governmental bodies with optimal potential for research development and knowledge dissemination. Furthermore, this study contributes to elucidating the critical role of advancing contemporary cost analyses. An in-depth exploration of the subject matter has the potential to garner support for the evolution of TDABC across diverse domains associated with cost accounting.

In alignment with the research objectives, the organizational structure of this paper is delineated as follows. The second section delves into the conceptual framework encompassing TDABC. Subsequently, the third section elucidates the methodologies employed in the research. The fourth section presents the findings. Lastly, the concluding section encapsulates a conclusion, delineation of limitations, and propositions for future research endeavors.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

The inception of the TDABC method dates back to 1997 when Steven Anderson, in collaboration with Acorn Systems, addressed operational challenges encountered with the traditional ABC approach. Prior to the development of TDABC, inefficiencies were observed in resource allocation processes, prompting Anderson to initiate research endeavors in partnership with Robert Kaplan in 2001, aimed at refining ABC applications. Subsequent collaborative efforts between Anderson and Kaplan led to numerous scholarly contributions and publications, advancing the discourse on TDABC methodology. The resultant TDABC framework emerged as a notable cost system, demonstrating efficacy in diverse organizational contexts. From its conceptualization until 2006, TDABC garnered

widespread adoption, exhibiting successful implementation across various large-scale enterprises (Kaplan & Anderson, 2007).

TDABC method, an enhanced version of the activity-based cost methodology, is characterized by its reliance on time based metrics within organizational activities (Kaplan & Anderson, 2004). This method facilitates the streamlined representation of intricate and specialized operations through time equations, culminating in the precise computation of costs inclusive of idle capacity. The innovative approach allows the direct allocation of resource costs to cost objects, necessitating solely two parameters: the unit cost of resource capacity and the quantity of capacity expended per cost object. The transfer of resource costs to resources is governed by the utilization of the capacity cost ratio (Kaplan & Anderson, 2007; Namazi, 2016; Öker & Adıgüzel, 2016).

TDABC and traditional ABC methodologies diverge in several critical dimensions. While both methods aim to enhance cost allocation accuracy, TDABC distinguishes itself through its primary reliance on time as the key cost driver, achieved through time equations estimating activity durations. This contrasts with ABC, which identifies cost drivers across various activities. TDABC's streamlined approach simplifies implementation and reduces complexity, addressing limitations encountered by ABC, such as time-consuming resource allocation processes. TDABC's emphasis on time-based metrics enhances cost accuracy and flexibility, allowing for rapid adjustments to changing business environments. Moreover, TDABC requires fewer data inputs compared to ABC, facilitating more efficient cost analysis. These distinctions position TDABC as a promising alternative for organizations seeking precise cost information with minimized administrative burden (Kaplan & Anderson, 2007; Dalcı et al., 2010; Dejnega, 2011).

TDABC implementation follows a structured process (Siguenza-Guzman et al., 2016; Reynolds et al., 2018), beginning with the identification and grouping of activities into homogeneous pools based on resource consumption patterns. Subsequently, resource costs are determined, and time equations are developed to estimate activity times based on relevant drivers. Capacity cost rates are then calculated to allocate resource costs to activities, reflecting the cost per unit of time for each resource. Finally, utilizing the derived time equations, activity times are estimated, and costs are allocated to cost objects such as products or services (Everaert & Bruggeman, 2007; Dejnega, 2011). Noteworthy features of TDABC include its emphasis on time as a primary cost driver, its relative simplicity compared to traditional ABC, and its capacity to provide granular and accurate cost information for informed decision-making within organizations (Everaert et al., 2008; Bruggeman et al., 2005; Dalcı et al., 2010).

TDABC offers a streamlined yet accurate approach to cost allocation by integrating time as a fundamental driver within the ABC framework. Its simplicity, driven by time estimates rather than exhaustive activity analysis, enhances efficiency and reduces administrative complexity. TDABC's focus on time enables greater accuracy in cost allocation, fostering improved decision-making by providing transparent insights into resource consumption and cost structures (McGowan, 2009; Tanış & Özyapıcı, 2012). This methodological transparency aids in identifying non-value-adding activities, facilitating targeted efforts toward efficiency enhancement and cost reduction. Moreover, TDABC's adaptability allows for swift adjustments to changing business dynamics, ensuring continued relevance and applicability in increasingly dynamic environments. Through enhanced resource utilization and performance measurement, TDABC contributes to optimizing operational efficiency and strategic decision-making within organizations (Tse & Gong, 2009; Ganorkar et al., 2018).

TDABC has emerged as a prominent costing method in various industries, particularly in healthcare and business sectors. TDABC is recognized as a valuable method for accurately measuring costs and providing reliable data for decision-making and process redesign. It has been suggested as a cost-component of value-based healthcare (VBHC) and has shown potential in addressing costing challenges in health care organizations (Keel et al., 2017). Additionally, TDABC has been applied to assess and manage costs in cancer prevention, diagnosis, and treatment, demonstrating its versatility and relevance in economic analyses in the healthcare sector (Vargas Alves et al., 2018). Furthermore, TDABC is considered a pragmatic method for costing implementation strategies, offering opportunities for redesigning business activities to realize potential areas for improvement (Cidav et al., 2020).

In the healthcare field, TDABC has been compared with traditional systems and has been found to be a superior alternative, providing accurate costing and process data to support effective care redesign (Simmonds et al., 2018). Moreover, TDABC has been associated with significant cost savings in healthcare facilities in high-income countries, highlighting its potential for driving reforms and improving cost-effectiveness (McBain et al., 2016). In the context of internal audit departments in banks, TDABC has been identified as an effective costing system for measuring product or service costs with accurate and reliable data, emphasizing its applicability across diverse organizational functions (Erkek et al., 2022).

TDABC has also been compared with ABC, with the former being developed to provide a costing system that is easier to update and offering simplification of the costing process (Hoozée & Hansen, 2018). Furthermore, TDABC has been recognized as an innovative method for estimating costs, indicating its potential for driving innovation and efficiency in cost estimation processes (Vargas Alves et al., 2021).

TDABC exhibits certain limitations that warrant consideration within organizational cost management frameworks. Its dependence on time estimates for cost allocation introduces susceptibility to inaccuracies stemming from imprecise estimations or variability in activity durations. Furthermore, the method's reliance on simplified time-based metrics may obscure nuanced resource consumption patterns, potentially distorting cost interpretations and strategic decision-making (Wegmann, 2009; Namazi, 2016). TDABC's challenge in capturing and allocating intangible costs, coupled with its assumption of constant resource prices, underscores its limitations in addressing dynamic and multifaceted cost structures. Implementation costs, including data collection, system setup, and staff training, alongside scalability concerns in complex organizational settings, necessitate cautious deliberation (Stouthuysen et al., 2010). Moreover, resistance to change among stakeholders accustomed to traditional costing paradigms may impede TDABC's adoption and integration into organizational practices. Thus, while TDABC offers conceptual advantages, its practical application requires thorough consideration of its inherent limitations within diverse operational contexts (Barret, 2005; Lambino, 2007; Saban ve İrak, 2009).

Overall, the literature review indicates that TDABC is a valuable and versatile costing method with applications across various sectors, including healthcare, business, and manufacturing. Its ability to provide accurate costing data, support decision-making, and drive process redesign makes it a compelling approach for organizations seeking to enhance cost-effectiveness and operational efficiency.

3. METHODOLOGY

3.1. Research Model

The research utilized the bibliometric analysis method on the dataset extracted from the Web of Science database. Bibliometric analysis is a quantitative method employed to discern patterns, relationships, and trends within scholarly literature by employing statistical techniques on bibliographic information. It aims to unveil insights into research structure, evolution, and impact, often focusing on quantitative indicators such as citations, authorship, journal sources, co-citations and co-authorship. Examining the studies on a discipline with the bibliometric analysis technique has an important role in evaluating the performance of the discipline in question and seeing its development in terms of quality and quantity (Zhang et.al., 2019). There are various types of bibliometric analysis methods and bibliometric mapping is one of them. In addition, there are many software programs used to visualize the links of the mentioned analyses.

3.2. Research Group and Data Collection

The study sample comprised 562 publications retrieved from the Web of Science database spanning the period from 2004 to 2023, focusing on the topic of 'TDABC'. The dataset was gathered from documents indexed in the 'Social Science Citation Index' (SSCI), 'Science Citation Index-Expanded' (SCI-E), and 'Emerging Sources Citation Index' within the WOS database. In this study, bibliometric data is extracted from "Web of Science-WOS" using the keyword terms "Time Driven Activity Based Costing", "TDABC" and "Time-Driven ABC".

The WOS database sample was restricted to only “articles” and “review articles” in the research; therefore, editorial materials, book chapters, proceeding papers, working papers, and other unpublished material were excluded. In addition, no time restriction was imposed, and only English-language items were included. The screening using these parameters yielded 394 articles. The data were analyzed through author, citation, keyword and abstract analysis. The content indexed in Web of Science was taken as a criterion as a database. The downloaded file was transferred to the VOSviewer analysis programme and made ready for analysis.

3.3. Analysis of Data

The gathered data underwent analysis utilizing VOSviewer (version 1.6.20), a bibliometric analysis software renowned for its capacity in visualizing scholarly networks and patterns. VOSviewer, an acronym for 'Visualization of Similarities,' was developed in 2010 by van Eck and Waltman. This widely employed analytical tool facilitates the visualization of various metrics, including highly cited publications, the network topology of research cohorts, and collaborative patterns among authors in multi-authored works, thus enabling a comprehensive visual representation of scientific literature analyses.

3.4. Limitations of The Research

In this study, data on TDABC were obtained and analyzed by searching the Web of Science (WOS) database. The primary constraint of this study that for the analysis covering the period 2004-2023 resides in its exclusive reliance on the WoS Database for analysis, thereby excluding sources not disseminated online through databases like ULAKBİM in Turkey, as well as Scopus and PubMed in the international scholarly domain. Also, this study was executed by establishing specific criteria, with variations in the outcomes of the ranking possible due to the differential determination of criteria.

4. ANALYSIS AND DISCUSSION OF RESULTS

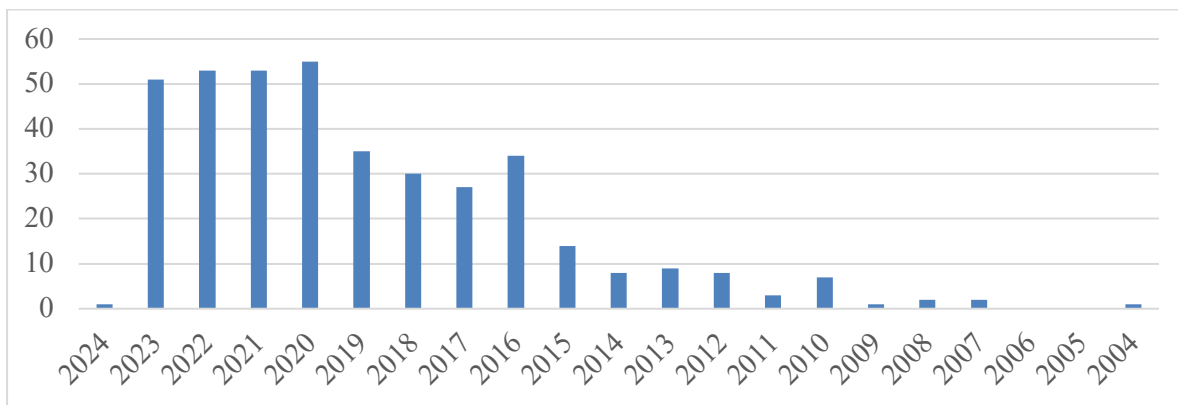
4.1. Web of Science Database Analysis Findings

The temporal progression of research papers focused on “Time Driven Activity Based Costing” (TDABC) is depicted in Table 1 and Figure 1, illustrating a growing scholarly interest in the subject.

Table 1: Number of publications through the years

Years	Number of Publications
2024	1
2023	51
2022	53
2021	53
2020	55
2019	35
2018	30
2017	27
2016	34
2015	14
2014	8
2013	9
2012	8
2011	3
2010	7
2009	1
2008	2
2007	2
2006	0
2005	0
2004	1

Figure 1: Number of publications through the years



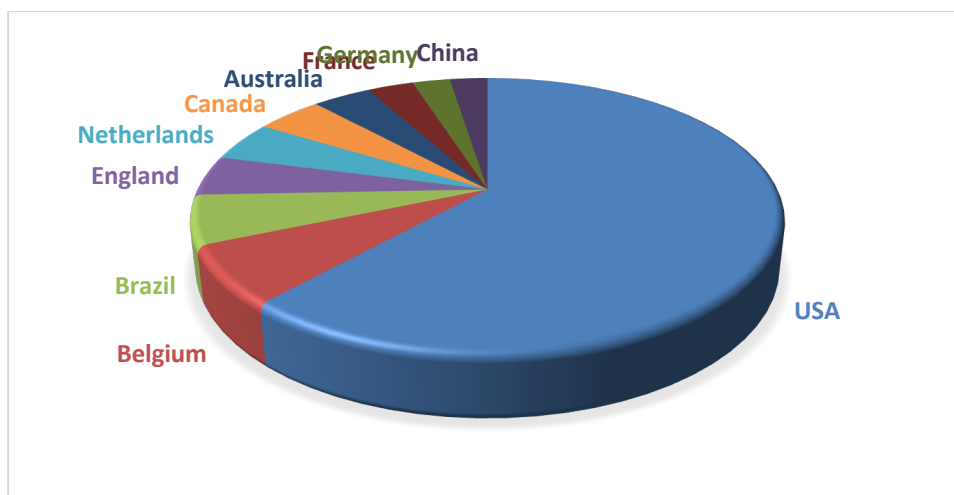
The peak in productivity occurred in 2020, with 55 publications, signifying a significant year for research in TDABC. In 2021 and 2022, 53 articles were published on the subject and 51 articles were published in 2023. The high number of articles on the subject in the last three years underlines its ongoing interest and continuing importance in the scientific community. On the other hand, in 2005 and 2006, no articles were published on the subject.

Among 56 countries with at least 1 publications and at least 1 citations, top 10 countries that met the search criteria were included in the analysis. The percentage distribution of the top 10 countries in terms of the number of publications on TDABC is shown in Table 2 and Figure 2.

Table 2: Top 10 countries by number of publications

Country	Number of Publications	Percentage
USA	224	61.71%
Belgium	25	6.89%
Brazil	21	5.79%
England	17	4.68%
Netherlands	17	4.68%
Canada	16	4.41%
Australia	14	3.86%
France	11	3.03%
Germany	9	2.48%
China	9	2.48%
TOTAL	363	100%

Figure 2: Analysis of the number of publications



According to the analysis, the top ten countries with the highest number of publications were the United States (224), Belgium (25), Brazil (21), England (17), Netherlands (17), Canada (16), Australia (14), France (11), Germany (9) and China (9) ranks tenth among 22 countries. Table 2 shows the ten countries that contribute 92 percent of all documents. The United States has published the most articles as of 2023.

Studies on TDABC are generally interdisciplinary. Web of Science categories were created according to the research areas of the relevant journals. The analysis of the articles published on TDABC according to the subject categories of the journals is given in Table 3.

Table 3: Web of Science Categories (Top 10)

Web of Science Categories	Number of Publications	Percentage
Orthopedics	55	14.51%
Surgery	53	13.98%
Radiology Nuclear Medicine Medical Imaging	49	12.93%
Health Care Sciences Services	46	12.14%
Oncology	46	12.14%
Health Policy Services	38	10.03%
Business Finance	28	7.39%
Medicine General Internal	23	6.07%
Management	21	5.54%
Public Environmental Occupational Health	20	5.28%

Table 3 shows that studies on TDABC are more concentrated in the field of health. TDABC is highly relevant in healthcare due to its ability to address complex processes and diverse activities. It optimizes resource allocation, aligns with value-based care, and adapts to evolving reimbursement models. TDABC contributes to patient-centric approaches, identifies inefficiencies for improvement, and enhances transparency and accountability in healthcare. Its concentration in the field is justified by its capacity to meet the industry's unique challenges and contribute to ongoing improvements in healthcare delivery.

When the inclusion criteria were set as publications with at least one citation and one publication, a comprehensive analysis covered a total of 194 journals. The top 10 journals in terms of the number of publications and citations received by the journals on the TDABC topic are shown in Table 4.

Table 4: Top 10 journals by number of publications and citations

Publication Titles	Number of Publications	Publication Titles	Citations
Journal of Arthroplasty	14	Harvard Business Review	509
Brachytherapy	13	Health Policy	329
BMJ Open	11	Journal of Arthroplasty	179
Journal of American College of Radiology	10	Journal of Healthcare Management	156
BMC Health Services Research	9	Journal of Bone and Joint Surgery American Volume	151
Journal of Shoulder and Elbow Surgery	7	Clinical Orthopaedics and Related Research	150
Journal of Bone and Joint Surgery American Volume	6	Brachytherapy	149
Plos One	6	EJSO	130
Journal of Corporate Accounting and Finance	5	Healthcare-The Journal of Delivery Science and Innovation	125
Journal of Healthcare Management	5	Cancer	109

In Table 4, the journals in which the articles published on TDABC are mentioned as publication titles are listed in terms of the number of publications and citations they received. In terms of the number of publications, "Journal of Arthroplasty" ranked first with 14 articles, followed by "Brachytherapy" with 13 articles and "BMJ Open" with 11 articles. However, in terms of citations received by the journals, "Harvard Business Review" ranks first with 509 citations. This is followed by "Health Policy" with 329 citations and "Journal of Arthroplasty" with 179 citations.

4.2. Visual Mapping Method Analysis Findings

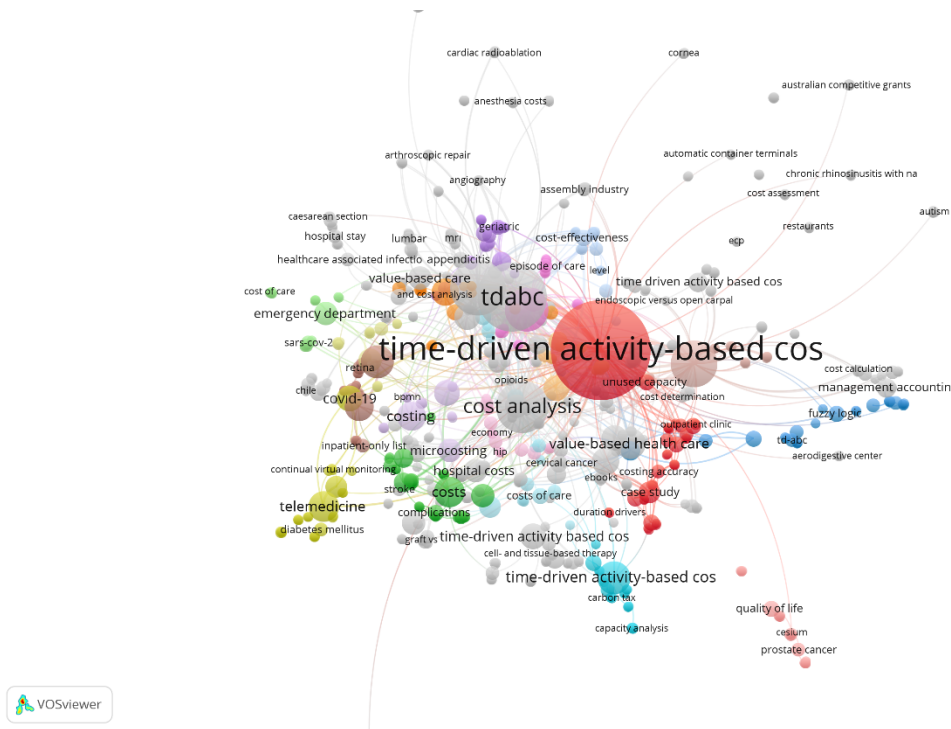
The study's gathered data underwent analysis utilizing VOSviewer (version 1.6.20), a bibliometric analysis software. VOSviewer, an acronym denoting 'Visualization of Similarities' technology, represents a widely employed analytical approach developed in 2010 by van Eck and Waltman. Through the application of VOSviewer for scientific literature analysis, salient features such as the most frequently cited publications, network structures within research groups, and collaborative patterns among authors in multi-author studies are visually represented.

In this section, it is aimed to reveal the countries, sources and authors that are influential in TDABC by using "Bibliometric Data Based Mapping Method" and "Citation", "Co-Occurrence" and "Co-Citation" techniques. In addition, the "Bibliometric Mapping Method" aims to reveal the most frequently used keywords in the abstracts of articles on TDABC.

4.2.1. Bibliometric analysis of the co-occurrence of keywords

The search criteria for keywords encompassed the inclusion of a minimum of one or more recurrent keywords. The outcome of the search yielded 883 keywords that adhered to this specified criterion.

Figure 3: Link of keywords

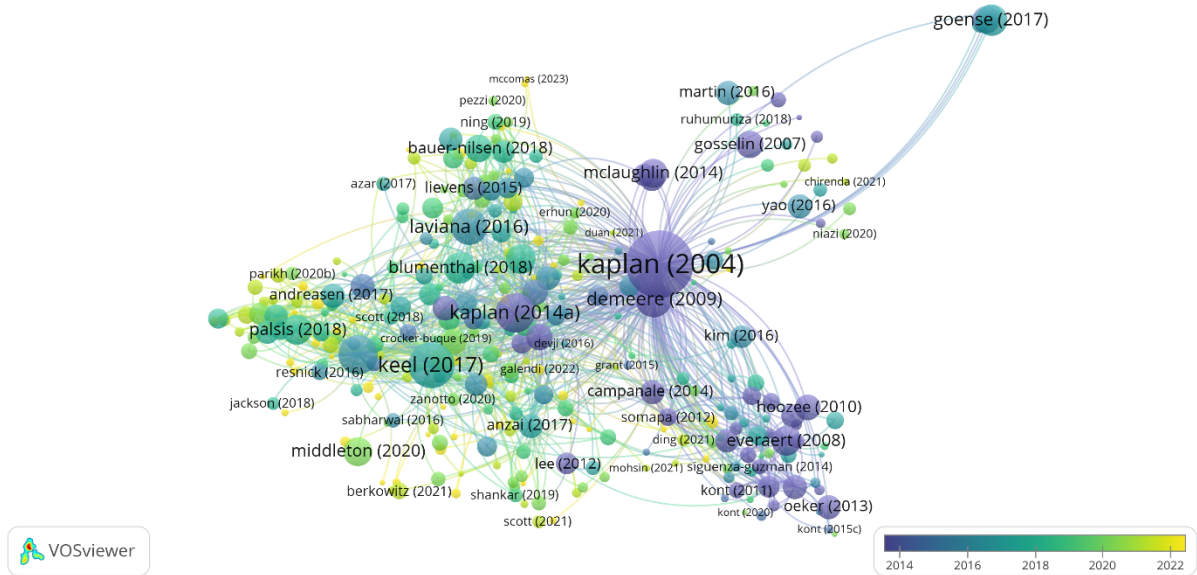


As per the findings derived from the bibliometric analysis, the preeminent five keywords by occurrences of usage were identified as follows: "time-driven activity-based costing" (105), "tdabc" (51), cost (33), cost analysis (29), and "activity-based costing" (23). The keyword "time-driven activity-based costing" has a strong connection with other clusters. The clusters close to the red color represent the keywords in recent studies (cost analysis, accounting, costing, brachytherapy, healthcare costs, hospital costs, cost effectiveness etc.).

4.2.2. Bibliometric analysis of citations

Through citation analysis, it was determined that there were 327 articles with at least 1 citation out of a total of 394 articles.

Figure 4: Citations of documents



The network maps reveal the most cited articles on “TDABC”. This reveals the basic studies on TDABC. Looking at the network maps, the most cited articles are Kaplan (2004) with 509 citations; Keel (2017) with 188 citations; Akhavan (2016) with 132 citations; Kaplan (2014a) with 130 citations and Laviana (2016) with 109 citations.

Table 5: Top 10 most cited publications

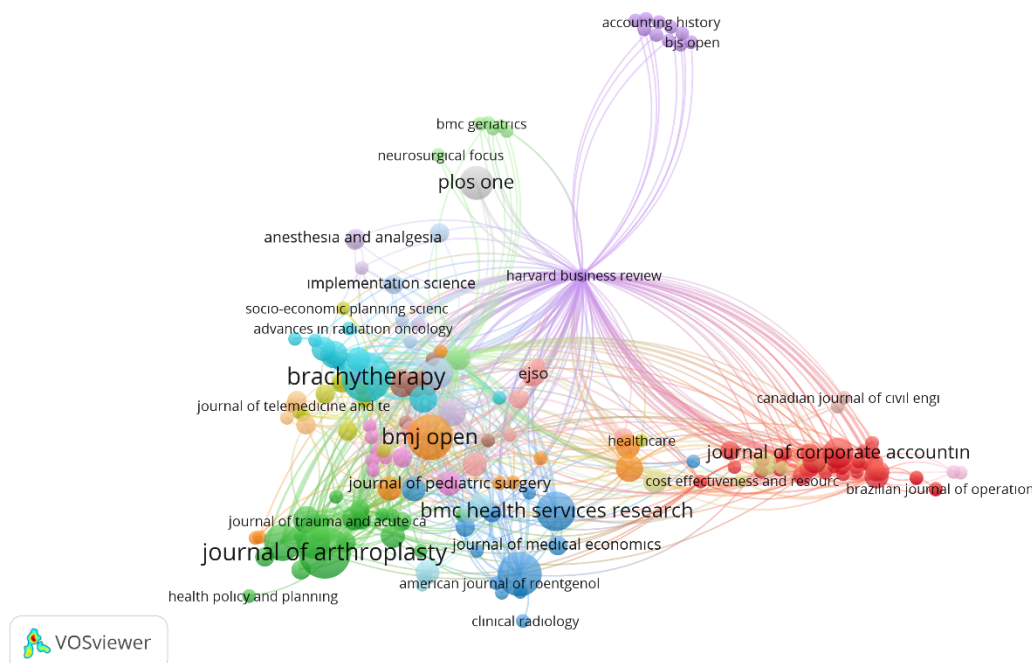
Authors	Publications Title	Source	Citations
Kaplan & Anderson (2004)	Time-driven activity-based costing	Harvard Business Review	509
Keel, Savage, Rafiq & Mazzocato (2017)	Time-driven activity-based costing in health care: A systematic review of the literature	Health Policy	188
Akhavan, Ward & Bozic (2016)	Time-driven Activity-based Costing More Accurately Reflects Costs in Arthroplasty Surgery	Clinical Orthopaedics and Related Research	132
Kaplan et al. (2014)	Using Time-Driven Activity-Based Costing to Identify Value Improvement Opportunities in Healthcare	Journal of Healthcare Management	130
Laviana et al. (2016)	Utilizing time-driven activity-based costing to understand the short- and long-term costs of treating localized, low-risk prostate cancer	Cancer	109
Demeere, Stouthuysen & Roodhofs (2009)	Time-driven activity-based costing in an outpatient clinic environment: Development, relevance and managerial impact	Health Policy	108
Nwachukwu, Hamid & Bozic (2013)	Measuring Value in Orthopaedic Surgery	JBJS Reviews	90
Goense et al. (2017)	Hospital costs of complications after esophagectomy for cancer	EJSO	77

Blumenthal et al. (2018)	The Cost of Penicillin Allergy Evaluation	Journal of Allergy and Clinical Immunology-In Practice	75
Tseng et al. (2018)	Administrative Costs Associated With Physician Billing and Insurance-Related Activities at an Academic Health Care System	JAMA-Journal of The American Medical Association	68

Table 5 presents details pertaining to the authors, publication titles, sources, and citation counts for the top ten publications that garnered the highest number of references. Notably, the findings indicate that the work by Kaplan & Anderson in 2007 attained the highest citation count among the analyzed publications.

In scrutinizing the citation analysis across journals, it becomes evident that among the pool of 234 journals, 194 journals received a minimum of one citation.

Figure 5: Number of journal citations



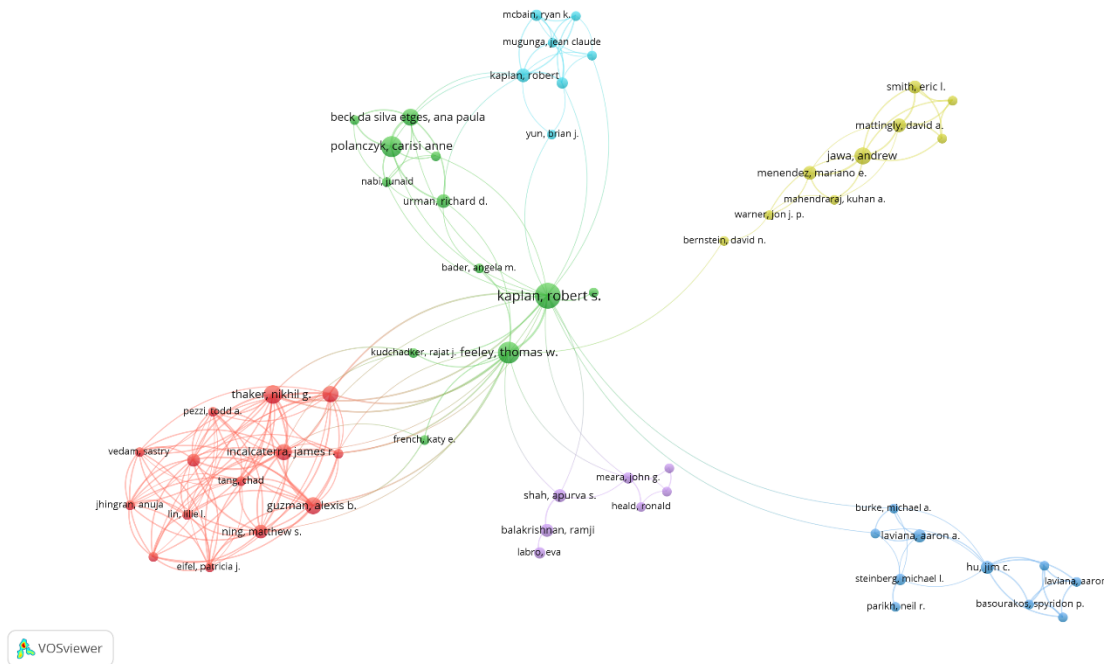
Looking at the network maps; it was determined that the most cited journal among the journals published in the field of "TDABC" was Harvard Business Review. This journal was followed by "Health Policy" in second place, "Journal of Arthroplasty" in third place, "Journal of Healthcare Management" in fourth place, and "Journal of Bone and Joint Surgery" in fifth place. The journal with the highest total link strength was again found to be "Harvard Business Review".

4.2.3. Bibliometric analysis of co-authorship

Co-authorship analysis is a method used in academic research to examine and evaluate collaborative relationships among researchers by analyzing patterns of co-authorship in scholarly publications. In this analysis, researchers investigate the frequency and nature of collaborations between authors who contribute to the same publication. The primary focus is on understanding how authors collaborate, the extent of their collaborations, and the network structures that emerge from these collaborations. Co-authorship analysis often employs network analysis techniques to visualize and quantify collaborative networks. Nodes in the network represent authors, and edges (connections) represent co-authorship relationships.

When co-authors with at least 3 publications and 3 citations were included in the search criteria, 104 out of 1886 a total of co-authors were analysed.

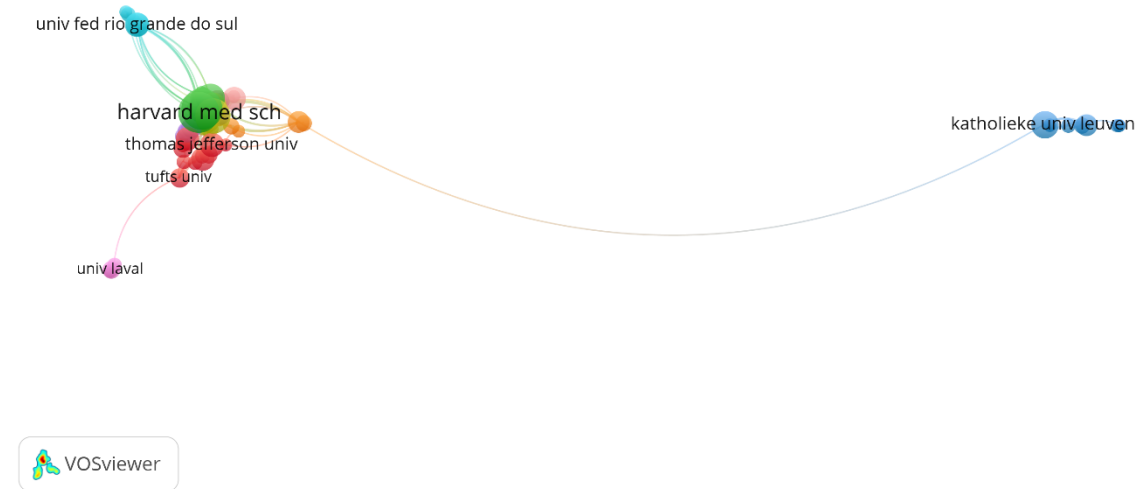
Figure 6: Co-authorship analysis of authors



According to the co-author analysis, Robert S. Kaplan ranked first with 20 articles and 386 citations. He was followed by Thomas W. Feely with 14 articles and 339 citations and Michael A. Burke with 3 articles and 195 citations. Filip Roodhofs ranked fourth with 6 articles and 191 citations and Apurva S. Shah ranked fifth with 5 articles and 180 citations.

When organizations with at least 3 publications and 3 citations were included in the search criteria, 89 out of 649 a total of organizations were analysed.

Figure 7: Co-authorship of organizations



According to the co-author analysis, organizations are ranked according to total link strength. Harvard Medical School ranked first with 31 publications and 372 citations. It was followed by Harvard School Business with 31 publications and 329 citations; Brigham & Womens Hospital with 15

publications and 250 citations; University Texas MD Anderson Cancer Center with 23 publications and 382 citations; Federal University of Rio Grande do Sul with 11 publications and 106 citations.

4.2.4. Bibliometric analysis of co-citation

Co-citation analysis is a bibliometric method used in academic research to examine the relationships between documents (such as articles, books, or journals) based on their common citation by other documents. It involves identifying and analyzing the frequency with which two or more works are cited together in the bibliographies of other publications. The underlying assumption is that if two works are frequently cited together by other authors, there is a relationship or intellectual connection between them.

A total of 9,387 cited references were found through co-citation analysis. Taking the minimum number of citations of a reference shown in these 9,387 citations as 20, it was seen that 28 of them met the threshold value. Network and density maps were created in line with the analysis.

Figure 8: Co-citation analysis of references (Network Visualization)

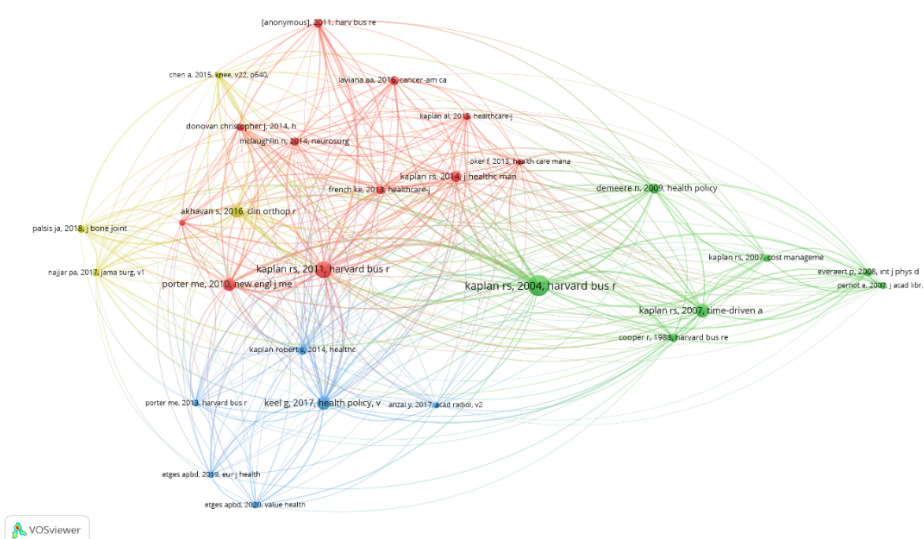
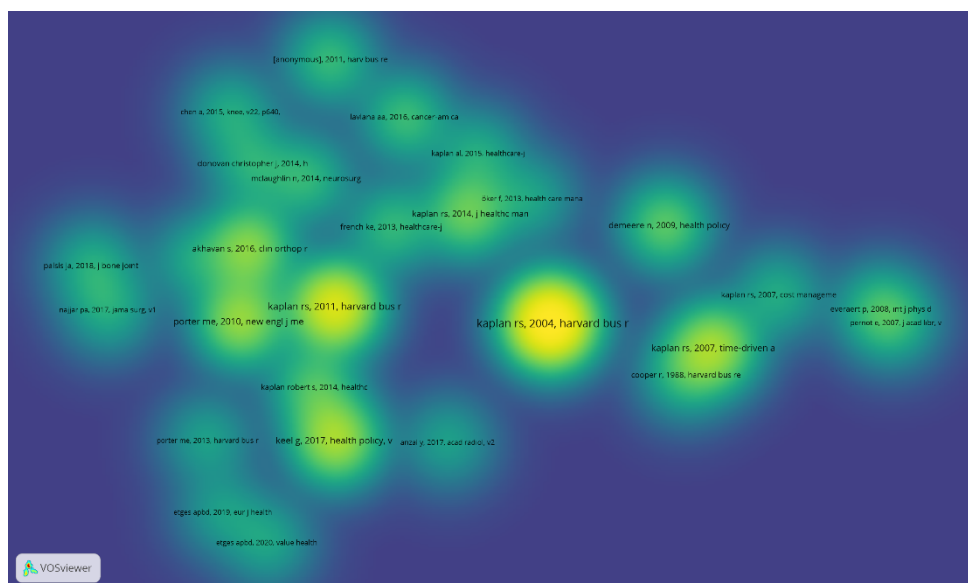


Figure 9: Co-citation analysis of references (Density Visualization)



Examining the co-citation network and density maps revealed the delineation of references into four distinct clusters, demonstrating direct or indirect interrelations among these groups. According to

the co-citation analysis maps, it was determined that the most cited article with a total of 216 citations was "Kaplan (2004) doi: 10.2139/ssrn.485443".

A cumulative of 4087 cited sources (journals) were identified through co-citation analysis. Initially, a threshold of 20 minimum citations for a source (journal) was established, resulting in the identification of 89 sources meeting this criterion from the pool of 4087. Subsequently, network and density maps were generated for the subset of 89 cited sources characterized by the highest aggregate link strength.

Figure 10: Co-citation analysis of sources (Network Visualization)

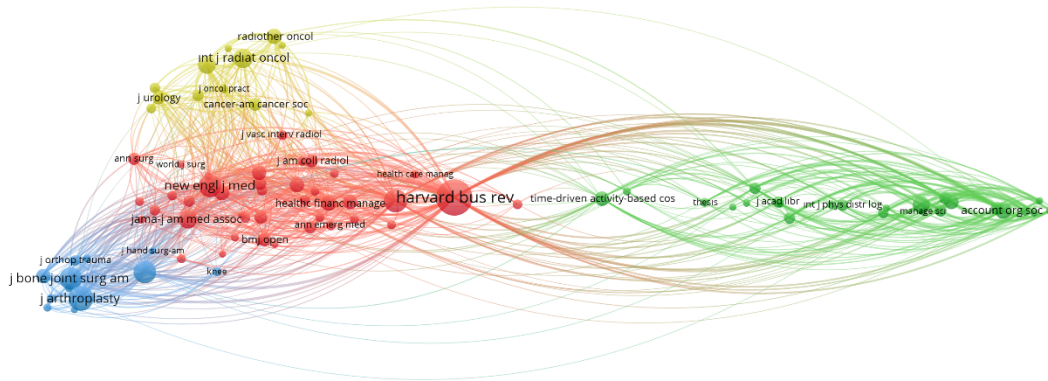
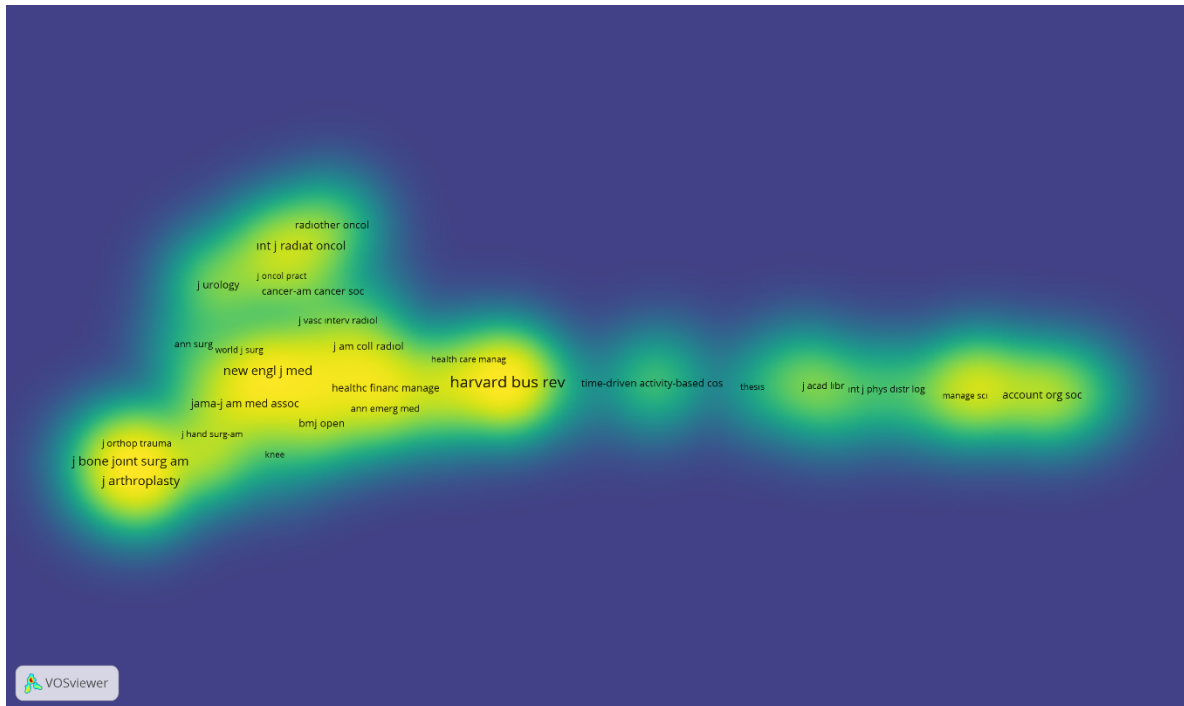


Figure 11: Co-citation analysis of sources (Density Visualization)



Upon examination of the network and density visualization maps, it is evident that the preeminent journal, with the highest citation count, is "Harvard Business Review" with 500 citations. Subsequently, "Journal of Arthroplasty" secures the second position with 233 citations, followed by "Health Policy" in the third position with 199 citations.

A total of 7327 cited authors were found through co-citation analysis. Due to the large number of authors, the minimum number of citations of an author was limited to 30 and it was determined that 21 of the 7327 cited authors met the threshold. Network and density maps were created for the first 21 authors with the highest total link strength.

Figure 12: Co-citation analysis of authors (Network Visualization)

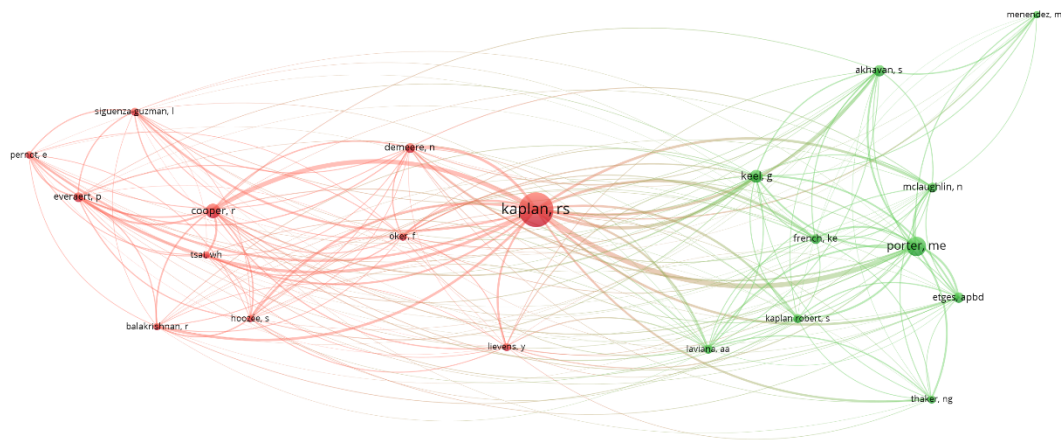
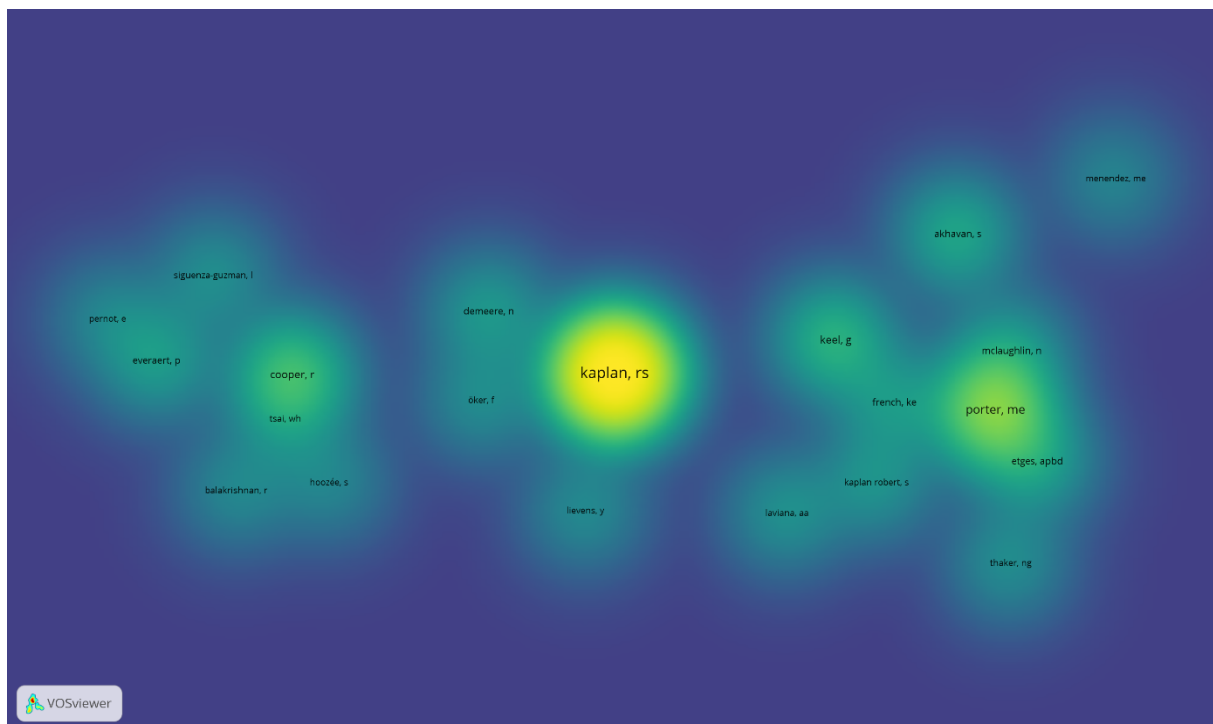


Figure 13: Co-citation analysis of authors (Density Visualization)



For each of the 21 cited authors, the total strength of the co-citation links of the other cited authors was calculated. The citation numbers of the top 10 authors with the highest total link strength are respectively; Kaplan, R.S. (655 citations), Porter, M.E. (208 citations), Cooper, R. (123 citations), Keel, G. (96 citations), Everaert, P. (57 citations), Demeere, N. (54 citations), Akhavan, S. (74 citations), French, K.E. (50 citations), McLaughlin, N. (50 citations) and Etges, A.P.B.D. (63 citations).

5. CONCLUSION

Time-Driven Activity-Based Costing (TDABC) is a costing methodology that integrates Activity-Based Costing (ABC) principles with time-based factors to enhance precision in cost allocation. It involves assessing costs by multiplying the time spent on an activity by the unit cost of resources utilized during that time. TDABC provides accurate cost estimations, supports resource optimization, aids decision-making, and enhances transparency in cost structures. Its adaptability across industries, particularly in healthcare, makes it valuable for organizations seeking continuous improvement and strategic cost management.

TDABC is one of the contemporary cost methods and has been a major and current area of study for accounting and health academics for a long time, especially in recent years. In the present context, the study endeavors to conduct a bibliometric analysis of research pertaining to TDABC. To achieve this objective, the investigation encompasses the entirety of available literature within the Web of Science database, totaling 394 studies spanning the period from 2004 to 2023. The study sample was delimited to exclusively encompass published peer-reviewed journal articles and review articles. Temporal constraints were absent, and sole inclusion comprised items presented in the English language. The screening process, adhering to these criteria, resulted in the identification of 394 articles. The principal analytical instrument employed in our investigation is the publicly accessible Visualization of Similarities (VOS) viewer. This tool is applied to visually and analytically elucidate trends and patterns related to journals, authors, countries, keywords, and citations within the realm of sustainability accounting and reporting studies. The principal findings emanating from this study are as follows;

- The analysis identified 2020 as the pinnacle year for TDABC publications, recording 55 articles. Conversely, the absence of publications on the subject was noted in both 2005 and 2006. Given the ongoing nature of the current year, 2024, at the time of research and analysis, considerations were extended to encompass articles published within the initial month of this year as part of the analytical framework.
- As of 2023, the United States exhibits the highest volume of published articles, succeeded sequentially by Belgium, Brazil, England, and the Netherlands in descending order of scholarly output.
- The predominant subject matter of the articles pertaining to TDABC aligns predominantly with health sciences, establishing this thematic category as the primary focus of scholarly output within the analyzed publications.
- Within the scope of this study's analysis, Harvard Business Review Journal emerges as the most frequently cited journal, while the Journal of Arthroplasty attains prominence for producing the highest volume of articles among all the sources examined.
- As per the outcomes derived from the mapping analysis grounded in citation metrics, the preeminent article in TDABC is identified as the seminal work conducted by Kaplan and Anderson in 2004, emerging as the most frequently cited contribution in the field.
- The outcomes of the mapping analysis utilizing co-occurrence analysis revealed that the preeminent keyword exhibiting the highest co-occurrence and total link strength in the domain of TDABC is identified as 'time-driven activity-based costing'.

In this study, data on TDABC were obtained and analyzed by searching the Web of Science (WOS) database. The primary constraint of this study resides in its exclusive reliance on the WOS Core Collection for analysis, thereby excluding sources not disseminated online through databases like Tübitak ULAKBİM in Turkey, as well as Scopus and PubMed in the international scholarly domain. In this context, it is recommended for future research to undertake an assessment of diverse documents associated with the subject available in alternative databases. Additionally, prospective studies could benefit from longitudinal analysis to discern the evolutionary trajectory of the field, uncover trends, and

identify patterns. The application of advanced methodologies such as text mining, altmetrics, and natural language processing is also proposed for further in-depth analysis. The primary outcomes of this study are anticipated to offer a valuable synthesis of TDABC research through the lens of bibliometric indicators. Consequently, it will facilitate the identification of noteworthy contributions within this domain, utilizing fundamental metrics such as article count, citation frequency, and keyword prominence.

Ethics Statement: *In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.*

REFERENCES

- Akhavan, S., Ward, L. & Bozic, K.J. (2016). Time-driven activity-based costing more accurately reflects costs in arthroplasty surgery. *Clinical Orthopaedics and Related Research*, 474(1), 8-15. <https://doi.org/10.1007/s11999-015-4214-0>
- Barrett, R. (2005). Time-driven costing: The bottom line on the new abc. *Business Performance Management*, March, 35-39.
- Blumenthal, K. G., Li, Y., Banerji, A., Yun, B. J., Long, A. A., & Walensky, R. P. (2018). The Cost of Penicillin Allergy Evaluation. *The Journal of Allergy and Clinical Immunology. In practice*, 6(3), 1019–1027. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2017.08.006>
- Bruggeman, W., Everaert, P., Anderson, S.R. & Levant, Y. (2005). *Modeling logistics costs using time-driven abc: a case in a distribution company*, Conceptual Paper and Case Study, Universiteit Gent.
- Cidav, Z., Mandell, D., Pyne, J. Beidas, R., Curran, G. & Marcus, S. (2020). A pragmatic method for costing implementation strategies using time-driven activity-based costing. *Implementation Science*, 15(1), 15-28. <https://doi.org/10.1186/s13012-020-00993-1>
- Dalçı, İ., Tanış, V. & Koşan, L. (2010). Customer profitability analysis with time-driven activity based costing: a case study in a hotel. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(5), 609-637.
- Dejnega, O. (2011). Method time driven activity based costing- literature review. *Journal of Applied Economic Sciences*, 6(15), 7-15.
- Demeere, N., Stouthuysen, K., & Roodhooft, F. (2009). Time-driven activity-based costing in an outpatient clinic environment: development, relevance and managerial impact. *Health Policy*, 92(2-3), 296–304. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2009.05.003>
- Elshahat, M.F. (2016). Resource consumption accounting: The challenges and application obstacles. *International Journal of Business, Accounting, and Finance*, 10(1), 103-125.
- Erkek, İ.B., Adıgüzel, H. & Öker Türüdüoğlu, F. (2022). Time driven activity based costing system implementation in the internal audit department of a bank. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24(MODAVICA Özel Sayısı), 86-109. <https://doi.org/10.31460/mbdd.1060410>
- Everaert, P. & Bruggeman, W. (2007). Time-driven activity-based costing: exploring the underlying model. *Cost Management*, 21(2), 16-20.
- Everaert, P., Bruggeman Werner, S., Gerrit, A., Steven R. & Levant, Y. (2008). Cost modeling in logistics using time-driven abc: experiences from a wholesaler. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 38(3), 172-191.
- Ganorkar, A.B., Lakhe, R.R. & Agrawal, K.N. (2018). Implementation of tdabc in sme: a case study. *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, 29(2), 87-113.

- Goense, L., van Dijk, W. A., Govaert, J. A., van Rossum, P. S., Ruurda, J. P., & van Hillegersberg, R. (2017). Hospital costs of complications after esophagectomy for cancer. *European Journal of Surgical Oncology*, 43(4), 696–702. <https://doi.org/10.1016/j.ejso.2016.11.013>
- Hoozée, S. & Hansen, S.C. (2018). A comparison of activity-based costing and time-driven activity based costing. *Journal of Management Accounting Research*, 30(1), 143-167.
- Kaplan R.S. & Anderson, S.R. (2004). Time-driven activity-based costing. *Harvard Business Review*, 82(11), 131–138.
- Kaplan, R.S. & Anderson, S.R. (2007). *Time-driven activity based costing: A simpler and more powerful path to higher profits (1st edition)*. US: Harvard Business School Publishing.
- Kaplan, R.S., Witkowski, M., Abbott, M., Guzman, A.B., Higgins, L.D., Meara, J.G., Padden, E., Shah, A.S., Waters, P., Weidemeier, M., Wertheimer, S. & Feeley, T.W. (2014). Using time-driven activity-based costing to identify value improvement opportunities in healthcare. *Journal of Healthcare Management / American College of Healthcare Executives*, 59(6), 399–412.
- Keel, G., Savage, C., Rafiq, M. & Mazzocato, P. (2017). Time-driven activity-based costing in health care: a systematic review of the literature. *Health Policy*, 121(7), 755-763. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2017.04.013>
- Lambino, C. (2007). Time-driven activity-based costing. *Government Finance Review*, 23(4), 74-75.
- Laviana, A. A., Ilg, A. M., Veruttipong, D., Tan, H. J., Burke, M. A., Niedzwiecki, D. R., Kupelian, P. A., King, C. R., Steinberg, M. L., Kundavaram, C. R., Kamrava, M., Kaplan, A. L., Moriarity, A. K., Hsu, W., Margolis, D. J., Hu, J. C., & Saigal, C. S. (2016). Utilizing time-driven activity-based costing to understand the short- and long-term costs of treating localized, low-risk prostate cancer. *Cancer*, 122(3), 447–455. <https://doi.org/10.1002/cncr.29743>
- McBain R.K, Jerome, G., Warsh, J. et.al. (2016). Rethinking the cost of healthcare in low-resource settings: the value of time-driven activity-based costing. *BMJ Global Health*, 1(3), e000134. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2016-000134>
- McGowan, C. (2009). Time-driven activity-based costing: a new way to drive profitability. *Accountancy Ireland*, 41(6), 60-61.
- Namazi, M. (2016). Time-driven activity-based costing: theory, applications and limitations. *Iranian Journal of Management Studies*, 9(3), 457-482.
- Nwachukwu, B.U., Hamid, K.S. & Bozic, K.J. (2013). Measuring value in orthopaedic surgery. *JBJS reviews*, 1(1), e2. <https://doi.org/10.2106/JBJS.RVW.M.00067>
- Öker, F. & Adıgüzel, H. (2016). Time driven activity based costing: an implementation in a manufacturing company. *The Journal of Corporate Accounting&Finance*, 22(1), 39-57.
- Reynolds, A., Fourie, H. & Erasmus, L. (2018). A framework for time-driven activity-based costing: implementation at small and medium enterprises. *Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*, 10(1), 1-11.
- Saban, M. & İrak, G. (2009). Çağdaş maliyet yönetimi sistemlerinden sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 97-108.
- Siguenza-Guzman, L., Auquilla, A., Van Den Abbeele, A. & Cattrysse, D. (2016). Using time-driven activity-based costing to identify best practices in academic libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 2016(42), 232-246.
- Simmonds, J.C., Hollis, R.J., Tamberino, R.K., Vecchiotti, M.A. & Scott, A.R. (2018). Comparing the real and perceived cost of adenotonsillectomy using time-driven activity-based costing. *The Laryngoscope*, 129(6), 1347-1353. <https://doi.org/10.1002/lary.27648>
- Stouthuysen, K., Swiggers, M., Reheul, A.M. & Roodhofs, F. (2010). Time-driven activity-based costing for a library acquisition process: a case study in a belgian university. *library collections. Acquisitions, and Technical Services*, 34(2-3), 83-91.

- Taniş, V.N. & Özyapıcı, H. (2012). The measurement and management of unused capacity in a time driven activity based costing system. *Journal of Applied Management Accounting Research*, 10(2), 43-55.
- Tse, M.S.C. & Gong, M.Z. (2009). Recognition of idle resources in time-driven activity based costing and resource consumption accounting models. *Journal of Applied Management Accounting Research*, 7(2), 41-54.
- Tseng, P., Kaplan, R.S., Richman, B.D., Shah, M.A. & Schulman, K.A. (2018). Administrative costs associated with physician billing and insurance-related activities at an academic health care system. *JAMA*, 319(7), 691–697. <https://doi.org/10.1001/jama.2017.19148>
- Van Eck, N.J. & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Vargas Alves, R., Beck da Silva Etges, A., Neto, G.B. & Polanczyk, C.A. (2018). Activity-based costing and time-driven activity-based costing for assessing the costs of cancer prevention, diagnosis, and treatment: a systematic review of the literature. *Value in Health Regional Issues*, 17, 142-147. <https://doi.org/10.1016/j.vhri.2018.06.001>
- Vargas Alves, R., Beck da Silva Etges, A., Tiscoski, K., De Lara, L., De Medeiros Zelmanowicz, A., & Polanczyk, C. (2021). The cost of metastatic prostate cancer using time-driven activity-based costing. *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, 37(1), E60. <https://doi.org/10.1017/S0266462321000271>
- Wegmann, G. (2009). The activity-based costing method: development and applications. *The Icfai University Journal of Accounting Research*, 8(1), 7-22.
- Zhang, X., Estoque, R.C., Xie, H., Murayama, Y. & Ranagalage, M. (2019). Bibliometric analysis of highly cited articles on ecosystem services. *PLoS ONE*, 14(2), 1-16.

Türkiye’de İllerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Göre Sınıflandırılması

Classification of Provinces in Türkiye According to Gender Equality

Şebnem ZORLUTUNA¹

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki illerin toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerine göre nasıl kümelendiğini ve göstergelerin kümelerle arasındaki ilişki durumunun istatistiksel anlamlılığını incelemektir.

Tasarım/Yöntem: Çalışmada, YANINDAYIZ Derneğince 4 alt boyut ve 27 göstergeden oluşturulan ilçe düzeyinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksine ait veriler kullanılmıştır. Silhouette İndeksi ile uygun küme sayısı belirlenerek iller benzerliklerine göre K-Ortalama Kümeleme Analizi ile sınıflandırılmıştır.

Bulgular: Genel endeks ve alt boyutları için yapılan sınıflamalarda iller iki kümeye ayrılmaktadır. Sınıflamada doğu ve batı illeri birbirinden ayrılmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin batı illerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, sağlık ve spor boyutuna göre, eşitsizliğin diğer boyutlara ve genel endekse göre yön değiştiği yani batı illerinde bu eşitsizliğin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sınırlılıklar: Endeks oluşturulurken 100.000 ve üzeri nüfusa sahip ilçeler, 100.000 üzeri nüfusa sahip ilçesi olmayan illerin ise en fazla nüfusu olan ilçelerinin kullanılması araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Özgünlük/Değer: Yapılan çalışmaların geneli toplumsal cinsiyet eşitliğini ülke düzeyinde göstermektedir. Yani ülke içerisinde farklı coğrafyalarda farklı dağılmış toplumsal durumları (eğitime erişim, siyasal katılım, istihdam düzeyi gibi) toplulaştırarak göstermektedir. Sayılan her bir sosyal durumun yerelde gerçekte ne olduğuna ilişkin güvenilir veriyle sınıflama yapması araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: K-Ortalamalar Kümeleme Analizi, Silhouette İndeksi, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Abstract

Purpose: The purpose of this research is to examine how the provinces in Turkey are clustered according to gender equality indicators and the statistical significance of the relationship between the indicators and the clusters.

Design/Methodology: In the study, data from the district-level Gender Equality Index, which was created by YANINDAYIZ Association from 4 sub-dimensions and 27 indicators, was used. The appropriate number of clusters was determined with the Silhouette Index and the provinces were classified with K-Means Clustering Analysis according to their similarities.

Findings: In the classifications made for the general index and its sub-dimensions, provinces are divided into two clusters. In the classification, eastern and western provinces are separated from each other and gender equality is seen to be higher in western provinces. However, according to the health and sports dimension, it is seen that the inequality changes direction compared to other dimensions and the general index, that is, this inequality is higher in the western provinces.

Limitations: The limitations of the research are that the districts with a population of 100,000 and above were used while creating the index, and the districts with the highest population of the provinces that did not have a district with a population of over 100,000 were used.

Originality/Value: Most of the studies show gender equality at the country level. In other words, it shows by aggregating different social situations (such as access to education, political participation, employment level) distributed in different geographies within the country. The unique value of the research is that each social situation listed is classified with reliable data on what actually happens locally.

Keywords: K-Means Cluster Analysis, Silhouette Index, Gender, Gender Equality

¹Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, szorlutuna@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7683-3832

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet (gender), 1972’de İngiliz sosyolog Ann Oakley tarafından bir toplumun kültürü, gelenekleri, eğitimi, dini ve diğer kurumlarının kadın ve erkeklere uygun gördüğü toplumsal rol ve sorumluluklar, beklentiler, davranışlar, konumlar, hak ve fırsatlar olarak tanımlanmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramını bireyin doğuştan getirdiği biyolojik özelliği olan dişi veya eril olarak belirlenen ve demografik bir kategori olan cinsiyet (sex) kavramından ayırmak gerekir (Dökmen, 2004). Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek olarak bireylerden toplumun beklentilerini ifade eden, toplumun düşünce yapısına göre şekillenen ve sergilenen öğrenilmiş cinsiyet davranışları bütünüdür (Akkaş, 2019, s. 101; Bhasın, 2003, p. 11). Kadın ve erkeğin seçimlerini dolaylı olarak yönlendiren ve sosyal yapı içindeki duruşlarına etki eden roller toplumsal cinsiyet şeklinde isimlendirilir. Türkiye’de 1990’larda dilimize giren, toplumsal cinsiyet kavramının İngilizcesi “gender” olup Türkçede tek kelimelik bir karşılık bulunamamıştır. Bu sebeple “toplumsal cinsiyet” olarak kullanılmak durumunda kalmış fakat alandaki çalışmalara bunun olumlu katkısı olmuştur. Böylece bu kavram toplumsallaşarak elde ettiğimiz cinsiyet! şeklinde kendini açıklayıcı ve tanımlayıcı olmuştur. (Ecevit, 2021, s. 10) Toplumsal cinsiyet; toplumun konumuna, yapısına, kültür düzeyine, toplumun inancına, bulunulan zamana ve her toplumun kültür ve karakterine göre şekillenir ve daha önce edinilen rolleri değiştirir (Ökten, 2009, s. 303).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ise, bireylerin cinsiyetine bağlı olarak herhangi bir ayrıma tabii tutulmadan toplumsal hayatın tüm alanlarında eşit yer alması, güçlenmesi, temsili ve katılımı şeklinde tanımlanır (Üner, 2008, s. 6).

Demokrasinin temel ilkelerinden biri de toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Ayrıca Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin de en temel göstergelerindendir ve bu toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının toplumu güçlendirmenin temelinde önemli bir etken olduğu gerçeğini ifade etmektedir (T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Gen. Müd., 2008).

Toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinde Türkiye’nin dünyadaki yerine bakıldığında, Dünya ekonomi formu(WEF) tarafından 2006 yılından itibaren hazırlanan küresel toplumsal cinsiyet eşitliği raporlarına göre Türkiye’nin küresel sıralamadaki yeri ve endeks skorları Tablo 1’de verilmiştir. Türkiye’nin toplumsal cinsiyet endeksi sıralamasında yıllar itibariyle ciddi bir düşüş olmuş, 2006’dan 2021’e 115. sıradan 133. sıraya gerilemiştir.

Tablo 1: Türkiye’nin Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Raporundaki Yeri

Yıl	Ülke Sayısı Toplamı	Ülke Sıralaması	Endeks Puanları
2006	115	105	0.5850
2008	130	123	0.5853
2010	134	126	0.5876
2012	135	124	0.6015
2014	142	125	0.6183
2016	144	130	0.623
2018	149	130	0.628
2020	153	130	0.635
2021	156	133	0.638

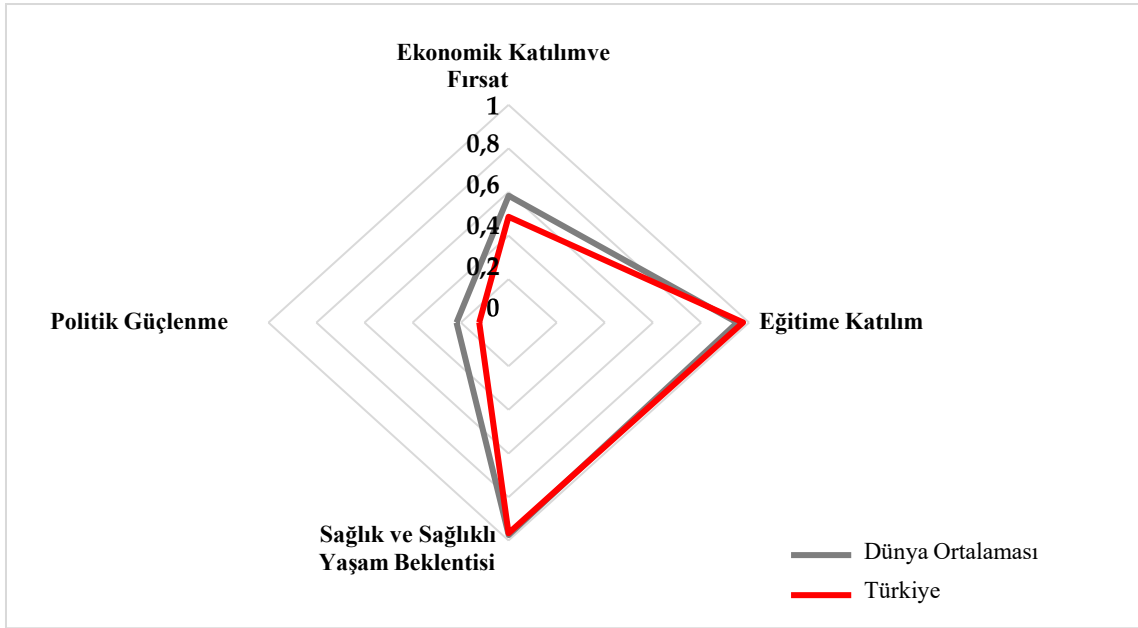
Kaynak: WEF, 2021

Tablo 2’de Türkiye’nin 2006-2020 ve 2021 yılları için küresel toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinin alt boyutlarına göre görünümü verilmiştir. Sağlık ve Sağlıklı Yaşam Beklentisi boyutuna göre, 2006 yılına göre 2020 yılında 21 ülkeyi sıralamada geride bırakmışken, 2021’de bir yıl gibi kısa bir sürede sıralamada 105. sırada yer alarak 41 ülkenin gerisine düşmüştür. Eğitimsel Kazanımlar boyutunda göre 2006 yılına göre 2021’de 21 ülkenin gerisine düşerek 113. Sırada yer alırken 2022’de 2021’e göre ilerleme kaydederek 101. sırada yer aldığı görülmektedir. Bunların dışında ise her boyutta ve yıllar itibari ile hep bir gerileme olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin Kategorilere Göre 2006-2020-2021 Yılı Endeks Puanı ve Sıralaması

	2006 Sıralaması	2006 Puanı	2020 Sıralaması	2020 Puanı	2021 Sıralaması	2021 Puanı
Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi	105	0,585	130	0,635	133	0,638
Ekonomik Katılım ve Fırsat	106	0,434	136	0,478	140	0,486
EĞitimsel Kazanımlar	92	0,885	113	0,961	101	0,975
Sağlık ve Sağlıklı Yaşam Beklentisi	85	0,969	64	0,976	105	0,976
Siyasi Güçlenme	96	0,052	109	0,124	114	0,123

Kaynak: WEF, 2021

Grafik 1: Türkiye'nin Dünya Ortalaması İle Karşılaştırılması (WEF, 2021)

Grafik 1'e, bakıldığında EĞitime Katılım ile Sağlık ve Sağlıklı Yaşam Beklentisi boyutlarında Türkiye'nin puanının dünya endeks ortalamasına yaklaştığı, Ekonomik Katılım ve Fırsat ile Siyasi Güçlenme boyutlarında da yaklaşmakta olduğu ancak bu boyutlarda tam puana oldukça fazla mesafenin olduğu gözlenmektedir.

Bu konuda Türkiye'nin kendi içinde, yani yerel bazda durumu ve benzer illerin sınıflandırılması ise bu çalışmanın konusudur.

Ülkelerin bulunduğu coğrafya, toplumun ortak düşünce yapısı birçok olay örgüsüne etki ederek kadın ve erkeklerin yaşantısını önemli derecede etkilediği için toplumsal cinsiyet anlayışlarının da farklı olması olağandır (Yüksel, 1999, s. 70; Bhasin, 2003, p. 11). Bununla beraber, toplumsal cinsiyet eşitliğini ülke düzeyinde gösteren endeksler de, ülke içerisinde farklı coğrafyalarda farklı dağılmış toplumsal durumları (eğitime erişim, siyasi katılım, istihdam düzeyi gibi) toplulaştırarak göstermektedir. Bu özelliği ile de sayılan her bir sosyal durumun yerelde gerçekte ne olduğuna ilişkin güvenilir veriye ulaşmak mümkün olmamaktadır.

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğini ülke düzeyinden ziyade il düzeyinde değerlendirmek daha anlamlı olabilir.

İl ve ilçeler bazında toplumsal cinsiyet eşitliğinin hangi seviyede olduğunu görebilmek bir taraftan gerçekte o yerelde llen konunun mevcut durumunu gösterirken, diğer taraftan ülke geneli ile kıyaslama şansı vermekte ve söz konusu durumun doğru ve etkili politika üretilerek iyileştirilmesine imkn sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ülke geneline yayılması için, bu konudaki politikaların merkezden ziyade yerel düzeyde üretilmesi önemlidir (Şeker, vd., 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği durumunu ölçmek için gerçekleştirilen endeks çalışmaları, kadınların siyasette, iş hayatında, eğitim, sağlık gibi alanlarda sadece sayılarının artması değil, toplumda kadın erkek eşitliği temeline dayalı bir dönüşüm çağrısı olarak görülmelidir (Kavas, 2018, s. 25).

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmek, buna ilişkin düzenlemeler yapabilmek ve yasalar, politikalar oluşturmak için farklı endeksler ve ölççekler oluşturulmuştur. Bunlardan biri de, bu çalışmada kullanılan YANINDAYIZ Derneğince oluşturulan ilçe düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliği endeksidir. Bu çalışmanın amacı, hem genel endeks, hem de alt boyutlarına göre K-ortalama kümeleme analizi ile illeri toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından benzerliklerine göre sınıflandırmaktır. Bu bağlamda, her ilin kendi içinde değerlendirilmesi yapılmakla birlikte aynı kümeye düşen iller için gerekli iyileştirmelerin yapılmasında merkezi ve yerel idarelerin ortak değerlendirmeler yapmasının kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğe hak, fırsat ve kaynakları kullanmada sosyal olarak verilen roller nedeni ile ayrımcılık yapılmamasıdır. Bu bağlamda yapılacak ayrımcılık toplumların siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasında olumsuzluklara neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında üst sıralarda olan ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Bu konuda yapılan ve yapılacak çalışmaların toplumlar için önemi açıktır. Literatürde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapılmış birçok çalışma olduğu görülmektedir.

Yapılan son çalışmalardan, Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 2021 Raporuna göre bazı ülkeleri değerlendiren Bardakçı ve Oğlak (2022), Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği en düşük ülkeler içerisinde bulunduğu; ekonomik ve siyasi hayata katılım başta olmak üzere, tüm boyutlarda 2006’dan itibaren toplumsal cinsiyet eşitliğinin git gide azaldığını belirtmişlerdir. Dünyada böyle bir yere sahipken ülke içerisinde yani iller bazında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yapının nasıl olduğu ile ilgili yapılan bazı çalışmalar da söz konusudur.

Demirdirek ve Şener (2014), Birleşmiş Milletlerin kullandığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksini illere uyarlamış ve Yerelde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin en az olduğu ili İstanbul olarak belirlemişlerdir. Belediye meclisinde temsil, toplam doğurganlık için 19 yaş altı doğurganlık, lise ve üniversite mezunu kadın nüfus, 15-65 yaş arası kayıtlı çalışan istihdamı ve anne ölüm oranını baz alan endekste İstanbul’u Tunceli, Bolu, Düzce ve Eskişehir takip etmektedir. 15. sıra Ankara ve 22. sıra İzmir’e aittir.

Kavas Urul (2016), hazırladığı 81 il için cinsiyet eşitliği karnesi çalışmasını, 2014 yılında 2012 yılının verisi ile TEPAV tarafından yayımlanmış aynı isimli ilk raporla karşılaştırılmıştır. 2012 ve 2015 toplumsal cinsiyet eşitsizliği karnelerine bakıldığında ülke genelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Cinsiyet eşitliğindeki artışın daha çok Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesinde yaşandığı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ise, üç sene öncesine yakın bir tablo söz konusu olduğu belirlenmiştir. İller sıralamasında kadınlara ilişkin her bir göstergedeki değişme, sıralamayı etkilemekle birlikte değişime en fazla etki eden, kadınların belediye meclisi temsil oranlarında görülen farklılaşmalardır.

Bağdatlı Kalkan (2018) çalışmasında, illeri kadın temsiliyeti ve kadının gücü bakımından üç kümede sınıflandırmıştır. İstanbul, Rize, Ankara, Bursa, Tunceli, Bolu, Antalya, Eskişehir, Düzce ve Kocaeli, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi sıralamasında ilk 10’da yer almakta, İstanbul, Ankara, Bursa, Kocaeli, Rize, Eskişehir, Antalya, Bolu, Tekirdağ ve İzmir, Kadın Güçlenme Endeksi Sıralamalarında ilk 10’da yer almaktadır ve sınıflamada 3.kümede yer almışlardır. Kadın temsiliyeti açısından en kötü olan 1. Kümede ise bu endekslerde sıralamanın son 10’unda yer alan illerin büyük kısmının yer aldığı görülmüştür. Ağrı, Afyonkarahisar, Yozgat, Niğde, Muş, Iğdır, Bitlis, Kars, Siirt ve Ardahan, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi sıralamasında son 10’da; Ağrı, Muş, Yozgat, Afyonkarahisar, Bitlis, Iğdır, Şanlıurfa, Kars, Siirt ve Adıyaman, Kadın Güçlenme Endeksi

Sıralamalarında son 10'da yer almaktadır. Bu illerin tamamı 1. Kümeye yer alırken, yalnız Muş, Siirt, şanlıurfa ve Bitlis'in 2. Küme içerisinde yer aldığı gözlemlenmiştir.

Türkiye'de illerin Toplumsal cinsiyet olgusu temelinde, ortaöğretimde okullaşma, lise ve üniversite mezunu kadın ve erkek oranı ile sosyo-ekonomik göstergelerin ilişkisini mekânsal ekonometrik bir yaklaşımla inceleyen Selim ve Ok (2023), özellikle lise mezunu olan kadınların oranı, ortalama ilk evlenme yaşı ve toplam yaş bağımlılık oranı faktörlerinin etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada ise, YANINDAYIZ Derneğince oluşturulan ilçe düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi ve bu endeksin dört alt boyutu için yapılan sınıflamada iller iki kümede toplanmaktadır. Genel endekse bakıldığında doğu ve batı illeri birbirinden ayrılmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin batı illerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. İllerin kümelere göre dağılım haritasına bakıldığında Akdeniz bölgesinden, Osmaniye, Kilis ve Kahramanmaraş; Ege Bölgesinden Afyonkarahisar; Karadeniz Bölgesinden ise Bartın, Amasya, Tokat, Gümüşhane ve Bayburt; İç Anadolu Bölgesinden, Yozgat, Kayseri ve Sivas dışındaki iller 1. Kümeye yani eşitliğliğin daha düşük olduğu kümede yer almaktadır. Buna karşın, Güney Doğu Anadolu Bölgesinin tamamı ve Doğu Anadolu Bölgesinde, Tunceli ve Kars hariç tüm iller 2. Kümeye yani cinsiyet eşitliğliğinin daha yüksek olduğu kümede yer almaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. K-Ortalamalar Kümeleme Yöntemi

Kümeleme analizinde esas gaye, verileri benzerliklerine göre sınıflandırmak ve araştırma amacına en uygun şekilde bilgiyi özetlemektir (Tatlıdil, 2002).

Birimlerin benzerliklerine göre sınıflamasının yapılmasında farklı yöntemler söz konusudur. Bu yöntemlerin en temel özelliği, kümeler arasındaki farklılıklar ile kümeler içindeki benzerlikleri maksimum yapmasıdır. Kümeleme yöntemlerinden en sık kullanılanlar hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümelemedir (Blashfield and Aldenferder, 1978).

Hiyerarşik (aşamalı) yöntemler ikiye ayrılır; Birleştirici Hiyerarşik Yöntemler ve Ayırıcı Hiyerarşik Yöntemler. Birleştirici Hiyerarşik Kümeleme Yönteminde başlangıçta tüm birimlerin ayrı ayrı birer küme olduğu, Ayırıcı Hiyerarşik Kümelemede ise önce tüm birimlerin tek küme olduğu kabulü vardır. Birleştirici Hiyerarşik Kümeleme yöntemi birimlerin birbirleri ile hangi aşamada ve hangi benzerlik seviyesinde ortak özellikler taşıyan kümeler oluşturduklarını göstermeleri bakımından daha yaygın kullanılır (Özdamar, 2002, s. 294).

Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi, küme sayısına dair ön bilginin varlığı durumunda veya araştırma amacına uygun olarak küme sayısı belirlenmiş ise kullanılabilir (akmak vd., 2005). Hiyerarşik kümeleme yöntemlerinde olduğu gibi Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri de birimlerin k kümeye parçalanmasında, kümelere atanmasında ve küme merkezlerinin belirlenmesindeki farklılıklardan dolayı farklı isimle anılır. Yöntemlerden bazıları k değerini deneyerek belirlemeyi ve $k=2,3,4,\dots,h$ $h<n$ olacak şekilde ardışık bir parçalanmayı önerir. Bazı yöntemlerde ise çekirdek noktalar seçilir, oluşacak kümelerin merkezi kabul edilir ve bu çekirdekler etrafında oluşacak kümelere birimlerin atanması önerilmektedir (Özdamar, 2002, s. 326). Pek ok Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinin başında en çok olabilirlik ve k-ortalama yöntemi gelir.

K-ortalamalar kümeleme yönteminde k'nın alacağı değerin belirlenmesi ilk adımdır. Bu değer doğru belirlenmez ise yanlış sonuçlar söz konusu olabilir. Alan yazına bakıldığında küme sayısını belirlemede kullanılan çeşitli yöntemler görülmektedir. Bunlardan bazıları, Elbow (Dirsek) yöntemi, Calinski and Harabasz indeksi (1974), Davies ve Bouldin indeksi (1979), Krzanowski and Lai indeksi (1985) ve Silhouette indeksi (1987) dir.

Rousseuw'un 1987'de bulduğu Silhouette indeksi, her bir birimin bulunduğu kümeye uygunluğunu incelemektedir. Silhouette değerini bir i verisi için hesaplamada kullanılan eşitlik,

$$Sil(i) = \frac{b(i) - a(i)}{\max\{a(i), b(i)\}} \quad (1)$$

şeklindedir.

Eşitlikteki $a(i)$, i . birimin bulunduğu kümedeki her birime uzaklığının ortalaması, $b(i)$ ise i . birimin öteki kümelerdeki her birime uzaklıklarının ortalamasının en küçük değerini göstermektedir.

Silhouette indeksi, kümeleme başarısını aynı kümede bulunan birimlerin birbirine ne kadar yakın ve farklı kümelerde bulunan birimlerin birbirinden ne kadar uzak olduğunu dikkate alarak ölçer (Şenol ve Karacan, 2020, s. 349). Tüm kümelemenin kalitesini ölçmede ortalama Silhouette değerine bakılır.

$$sil(C) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n sil(x_i) \quad (2)$$

Uygun küme sayısı, Silhouette değerinden maksimum ortalama değere karşılık gelen küme sayısıdır (Rousseuw, 1987). Genellikle, 0.50'nin üzerindeki ortalama Silhouette değeri için uygun küme sayısının yani uygun kümelemenin elde edildiği sonucuna ulaşılır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışmada, YANINDAYIZ Derneği tarafından hazırlanan ve kavramsal alt yapısını Dünya Ekonomi Formunun hazırladığı “Global Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi”nin oluşturduğu Türkiye’de 81 il 234 ilçede (100.000 ve üzeri nüfusa sahip ilçeler, 100.000 üzeri nüfusa sahip ilçesi olmayan illerin ise en fazla nüfusu olan ilçeleri) gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi (2020) verileri kullanılmıştır. Çalışmada ilçelere ait verilerin ortalaması alınarak il bazında veriler elde edilmiş ve kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi “politik katılım-karar alma”, “eğitim”, “ekonomik yaşam-kaynaklara erişim”, “sağlık-spor” şeklinde 4 boyut ve 27 göstergeden oluşmaktadır (Şeker, vd., 2020)

Ana endekse göre yapılacak kümeleme analizi için en iyi küme sayısını belirlemede çeşitli k değerleri denenerek Silhouette indeksi sonuçları elde edilmiştir. Tablo 2’de gösterilen Silhouette indeks değerlerinden en büyük olanına karşılık gelen küme sayısı iki ($k=2$) dir. İllerin bu iki kümeye dağılımları Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Silhouette İndeks Sonuçları

Küme sayısı	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Silhouette indeksi	0,456	0,285	0,2509	0,2541	0,2399	0,2588	0,2588	0,2606	0,2499

Tablo 4: İllerin Kümelere Dağılımı

1.Küme		2.Küme		
Adana	Eskişehir	Mersin	Adıyaman	Iğdır
Ankara	Giresun	Muğla	Afyonkarahisar	Kahramanmaraş
Antalya	Hatay	Nevşehir	Ağrı	Kayseri
Artvin	Isparta	Niğde	Aksaray	Kırıkkale
Aydın	İstanbul	Ordu	Amasya	Kilis
Balıkesir	İzmir	Rize	Ardahan	Malatya
Bilecik	Karabük	Sakarya	Bartın	Mardin
Bolu	Karaman	Samsun	Batman	Muş
Burdur	Kars	Sinop	Bayburt	Osmaniye
Bursa	Kastamonu	Tekirdağ	Bingöl	Siirt
Çanakkale	Kırklareli	Trabzon	Bitlis	Sivas
Çankırı	Kırşehir	Tunceli	Diyarbakır	Şanlıurfa
Çorum	Kocaeli	Uşak	Elazığ	Şırnak
Denizli	Konya	Yalova	Erzincan	Tokat
Düzce	Kütahya	Zonguldak	Erzurum	Van
Edirne	Manisa		Gaziantep	Yozgat
			Gümüşhane	
			Hakkari	

Harita üzerinde bu dağılım daha iyi görülmektedir. 1.kümeye düşen illerde 2.kümeye düşen illere göre toplumsal cinsiyet eşitliği daha yüksektir. Şekil 1, genel olarak 1.kümeye düşen illerin batı illeri, 2.kümeye düşen illerin ise doğu illeri olduğunu göstermektedir. Ancak bunu bir doğu batı ayrımı

İlçe Düzeyi Kamu Çalışanı Sayısı	66	41
Ehliyet Sahipliği	38	24
SAGLIK ve SPOR		
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	108	107
Ölüm nedeni Dolaşım sistemi hastalıkları	82	83
Ölüm nedeni Sinir sistemi ve duyu organı hastalıkları	63	89
Ölüm nedeni İyi ve kötü huylu tümör	160	143
Ölüm nedeni Enfeksiyon hastalıkları	65	55
Lisanslı Sporcu Sayısı	57	47
Faal Sporcu Sayısı	96	62

Değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılıkları ise yapılan ANOVA analizi sonucunda Tablo 6 gösterilmiştir. Burada amaç kümeler itibariyle değişkenlerin farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Beklenti değişkenlerin kümeler itibari ile farklılık göstermesidir. Belediye Meclis Üyesi Sayısı, Ortalama Eğitim Süresi, Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi, Ölüm Nedeni Dolaşım Sistemi Hastalıkları değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Yani, bu değişkenler bakımından iki kümeye düşen iller arasındaki istatistiksel fark önemli bulunmamıştır ($p < 0,05$).

Tablo 6: ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Küme		Hata		F	p.
	Ortalama kare	sd	Ortalama kare	sd		
Belediye Meclisi Üye Sayısı	370,063	1	147,695	79	2,506	0,117
Belediye Başkan Yardımcı Sayısı	4536,082	1	765,816	79	5,923	0,017
Belediyedeki Müdür Sayısı	3277,844	1	255,954	79	12,806	0,001
Belediyede Müdürlerin Yönettiği Top. Yıllık Bütçe	5740,189	1	397,967	79	14,424	0,000
Belediye Çalışan Sayısı	2640,123	1	84,125	79	31,383	0,000
İlçede Muhtar Sayısı	391,320	1	55,470	79	7,055	0,010
Okuma Yazma Bilme Oranı	208,903	1	4,277	79	48,846	0,000
Lise Mezun Oranı	716,905	1	66,937	79	10,710	0,002
Üniversite Mezun Oranı	3620,209	1	61,774	79	58,604	0,000
Lisansüstü Mezun Oranı	8027,745	1	100,462	79	79,908	0,000
Ort. Eğitim Süresi	76,707	1	38,380	79	1,999	0,161
Tapu Sahipliği	4441,852	1	112,819	79	39,372	0,000
Tüm Mülkiyet Satışlarında Satın Alınan Tapu Sayısı	4725,215	1	112,058	79	42,168	0,000
İşyeri Büyüklüğüne Göre İş Yeri Sahipliği	2375,742	1	27,311	79	86,990	0,000
İşyeri Büyüklüğüne Göre İş Yeri Sahipliği 10 kişiden fazla	440,735	1	31,058	79	14,191	0,000
Şıgortalı Olan Sayısı	2161,337	1	66,658	79	32,424	0,000
Kısmi Zamanlı Çalışan Sayısı	3879,912	1	452,204	79	8,580	0,004
İlçe Düzeyi Özel Sektör Çalışan Sayısı	4096,500	1	68,257	79	60,015	0,000
İlçe Düzeyi Kamu Çalışanı Sayısı	12170,889	1	323,649	79	37,605	0,000
Ehliyet Sahipliği	3472,569	1	47,574	79	72,994	0,000
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	1,721	1	1,404	79	1,226	0,272
Ölüm nedeni Dolaşım sistemi hastalıkları	48,867	1	35,358	79	1,382	0,243
Ölüm nedeni Sinir sistemi ve duyu organı hastalıkları	13075,755	1	358,594	79	36,464	0,000
Ölüm nedeni İyi ve kötü huylu tümör	5438,078	1	376,264	79	14,453	0,000

Ölüm nedeni Enfeksiyon hastalıkları	1868,335	1	124,972	79	14,950	0,000
Lisanslı Sporcu Sayısı	1818,453	1	85,930	79	21,162	0,000
Faal Sporcu Sayısı	22817,779	1	556,388	79	41,011	0,000

Toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinin 4 boyutuna göre de kümeleme analizi ayrı ayrı yapılmıştır.

Politik Katılım ve Karar Alma boyutuna göre illerin toplumsal cinsiyet eşitliği indeksi kümeleme analizi için en uygun küme sayısı Tablo 7’de görüldüğü gibi silhouette değeri en yüksek olan ikidir (k=2).

Tablo 7: Silhouette İndeks Sonuçları

Küme sayısı	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Silhouette indeksi	0,69680	0,55217	0,53287	0,53242	0,53132	0,44999	0,48159	0,47690	0,47865

k-ortalamlar kümeleme analizi sonucu bu iki kümeye göre illerin dağılımları da Tablo 8’de görüldüğü gibi sadece 11 ilde politik katılım ve karar alma boyutuna göre cinsiyet eşitliği söz konusudur. Yani, Türkiye genelinde bu konuda cinsiyet eşitsizliği söz konusudur. Şekil 2’deki harita, sonuçları daha net olarak göstermektedir.

Tablo 8: Politik Katılım ve Karar Alma Boyutuna Göre İllerin Kümelere Dağılımları

1.Küme	Aydın	Bursa	Çanakkale	Denizli	Eskişehir	İzmir	Karabük	Kars	Muğla	Rize	Tunceli
2.Küme	Diğer iller										

Şekil 2: Politik Katılım ve Karar Alma Boyutuna Göre İllerin Kümelere Dağılım Haritası



Tablo 9 politik katılım ve karar alma boyutu değişkenlerinin küme ortalamalarını göstermekte ve iki kümenin bu değişkenler açısından ortalamaları arasında bariz fark görülmektedir. Tablo 8’deki ANOVA analizi sonuçları da benzer şekilde bu değişkenlerin iki küme için istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiğini vermektedir. Sadece belediye meclis üye sayısı değişkeni anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 9: Kümelerin Politik Katılım ve Karar Alma Boyutu Değişkenlerine Göre Ortalamaları

Değişkenler	1. Küme	2. Küme
Belediye Meclisi Üye Sayısı	24	17
Belediye Başkan Yardımcı Sayısı	61	8
Belediyedeki Müdür Sayısı	37	16

Belediyede Müdürlerin Yönettiği Top. Yıllık Bütçe	47	7
Belediye Çalışan Sayısı	20	14
İlçede Muhtar Sayısı	10	5

Tablo 10: ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Küme		Hata		F	p.
	Ortalama kare	sd	Ortalama kare	sd		
Belediye Meclisi Üye Sayısı	450,547	1	146,677	79	3,072	0,084
Belediye Başkan Yardımcı Sayısı	26244,184	1	491,030	79	53,447	0,000
Belediyedeki Müdür Sayısı	4164,269	1	244,734	79	17,016	0,000
Belediyede Müdürlerin Yönettiği Top. Yıllık Bütçe	15526,570	1	274,088	79	56,648	0,000
Belediye Çalışan Sayısı	381,512	1	112,715	79	3,385	0,070
İlçede Muhtar Sayısı	255,765	1	57,186	79	4,473	0,038

Eğitim boyutu için illerin toplumsal cinsiyet eşitliği indeksi kümeleme analizinde en uygun küme sayısı Tablo 11’de görüldüğü gibi silhouette değeri en yüksek olan ikidir (k=2).

Tablo 11: Silhouette İndeks Sonuçları

Küme sayısı	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Silhouette indeksi	0,47859	0,37103	0,34272	0,28822	0,29775	0,31230	0,31848	0,32778	0,31965

k-ortalamlar kümeleme analizi sonucu eğitim boyutuna göre illerin kümelere dağılımı Tablo 12’deki gibidir. Şekil 3’te de dağılımın haritası verilmiştir.

Tablo 12: Eğitim Boyutuna Göre İllerin Kümelere Dağılımı

1. Küme		2. Küme	
Adana	Erzurum	Manisa	Adıyaman
Afyonkarahisar	Eskişehir	Mersin	Ağrı
Aksaray	Gaziantep	Muğla	Amasya
Ankara	Giresun	Nevşehir	Batman
Antalya	Gümüşhane	Niğde	Bayburt
Ardahan	Hatay	Ordu	Bingöl
Artvin	Iğdır	Osmaniye	Bitlis
Aydın	Isparta	Rize	Diyarbakır
Balıkesir	İstanbul	Sakarya	Elazığ
Bartın	İzmir	Samsun	Erzincan
Bilecik	Karabük	Sinop	Hakkari
Bolu	Karaman	Sivas	Kahramanmaraş
Burdur	Kayseri	Tekirdağ	Kırkkale
Bursa	Kırklareli	Tokat	Kütahya
Çanakkale	Kırşehir	Trabzon	Mardin
Çankırı	Kilis	Tunceli	Muş
Çorum	Kocaeli	Uşak	Siirt
Denizli	Konya	Yalova	Şanlıurfa
Düzce	Malatya	Yozgat	Şırnak
Edirne		Zonguldak	Van

Şekil 3: Eğitim Boyutuna Göre İllerin Kümelere Dağılım Haritası



Toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinin Eğitim boyutuna ait değişkenler bakımından Tablo 13’de görüldüğü gibi kümeler arası ortalamaları farklılık göstermektedir. Tablo 14’de bunu destekler niteliktedir ve tüm değişkenlerin iki küme arasındaki farklılığının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Eğitim Boyutu Değişkenlerine Göre Ortalamaları

Değişkenler	1. Küme	2. Küme
Okuma Yazma Bilme Oranı	97	93
Lise Mezun Oranı	82	71
Üniversite Mezun Oranı	83	64
Lisansüstü Mezun Oranı	69	44
Ort. Eğitim Süresi	78	74

Tablo 14: ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Küme		Hata		F	p.
	Ortalama kare	sd	Ortalama kare	sd		
Okuma Yazma Bilme Oranı	226,975	1	4,048	79	56,071	0,000
Lise Mezun Oranı	1875,541	1	52,270	79	35,882	0,000
Üniversite Mezun Oranı	5587,017	1	36,877	79	151,503	0,000
Lisansüstü Mezun Oranı	9589,082	1	80,698	79	118,827	0,000
Ort. Eğitim Süresi	245,154	1	36,247	79	6,763	0,011

Ekonomik Hayat ve Kaynaklara Erişim Boyutuna göre illerin toplumsal cinsiyet eşitliği indeksi kümeleme analizi için en uygun küme sayısı tabloda görüldüğü gibi silhouette değeri en yüksek olan ikidir (k=2).

Tablo 15: Silhouette İndeks Sonuçları

Küme sayısı	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Silhouette indeksi	0,40672	0,33803	0,30842	0,32897	0,34120	0,34426	0,35020	0,32474	0,33544

k-ortalamalar kümeleme analizi sonucu eğitim boyutuna göre illerin kümelere dağılımı Tablo 16’daki gibidir. Dağılım haritası ise Şekil 4’de verilmiştir.

Tablo 16: Ekonomik Hayat ve Kaynaklara Erişim Boyutuna Göre İllerin Kümelere Dağılımı

	1. Küme	2. Küme
Adana	Eskişehir	Nevşehir
Afyonkarahisar	Giresun	Niğde
Aksaray	Gümüşhane	Ordu
Amasya	Hatay	Osmaniye
Ankara	Isparta	Rize
Antalya	İstanbul	Sakarya
Artvin	İzmir	Samsun
Aydın	Kahramanmaraş	Sinop
Balıkesir	Karabük	Sivas
Bartın	Karaman	Tekirdağ
Bayburt	Kastamonu	Tokat
Bilecik	Kayseri	Trabzon
Bolu	Kırıkkale	Uşak
Burdur	Kırklareli	Yalova
Bursa	Kırşehir	Yozgat
anakkale	Kocaeli	Zonguldak
ankırı	Konya	
orum	Kütahya	
Denizli	Malatya	
Düzce	Manisa	
Edirne	Mersin	
Elazığ	Muğla	
		Adıyaman
		Ağrı
		Ardahan
		Batman
		Bingöl
		Bitlis
		Diyarbakır
		Erzincan
		Erzurum
		Gaziantep
		Hakkari
		İğdir
		Kars
		Kilis
		Mardin
		Muş
		Siirt
		Şanlıurfa
		Şırnak
		Tunceli
		Van

Şekil 4: Ekonomik Hayat ve Kaynaklara Erişim Boyutuna Göre İllerin Kümelere Dağılım Haritası

Tablo 17 Ekonomik Hayat ve Kaynaklara Erişim Boyutu Değişkenlerinin iki küme için ortalamalarını vermektedir. Tablo 18 ise tüm değişkenlerin iki küme için istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiğini vermektedir.

Tablo 17: Ekonomik Hayat ve Kaynaklara Erişim Boyutu Değişkenlerine Göre Ortalamaları

Değişkenler	1. Küme	2. Küme
Tapu Sahipliği	66	43
Tüm Mülkiyet Satışlarında Satın Alınan Tapu Sayısı	72	49
İşyeri Büyüklüğüne Göre İş Yeri Sahipliği	24	12
İşyeri Büyüklüğüne Göre İş Yeri Sahipliği 10 kişiden fazla	14	10
Sigortalı Olan Sayısı	45	37
Kısmi Zamanlı Çalışan Sayısı	65	37
İlçe Düzeyi Özel Sektör Çalışan Sayısı	39	26
İlçe Düzeyi Kamu Çalışan Sayısı	63	33
Ehliyet Sahipliği	36	21

Tablo 18: ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Küme		Hata		F	p.
	Ortalama kare	sd	Ortalama kare	sd		
Tapu Sahipliği	7878,334	1	69,319	79	113,653	0,000
Tüm Mülkiyet Satışlarında Satın Alınan Tapu Sayısı	8191,450	1	68,182	79	120,142	0,000
İşyeri Büyüklüğüne Göre İş Yeri Sahipliği	2235,558	1	29,085	79	76,863	0,000
İşyeri Büyüklüğüne Göre İş Yeri Sahipliği 10 kişiden fazla	269,445	1	33,226	79	8,109	0,006
Sigortalı Olan Sayısı	1012,217	1	81,203	79	12,465	0,001
Kısmi Zamanlı Çalışan Sayısı	11831,207	1	351,554	79	33,654	0,000
İlçe Düzeyi Özel Sektör Çalışan Sayısı	2831,001	1	84,276	79	33,592	0,000
İlçe Düzeyi Kamu Çalışan Sayısı	13783,069	1	303,241	79	45,452	0,000
Ehliyet Sahipliği	3260,896	1	50,253	79	64,889	0,000

Sağlık ve spor boyutu değişkenlerine göre illerin toplumsal cinsiyet eşitliği indeksi kümeleme analizi için en uygun küme sayısı Tablo 19’da görüldüğü gibi silhouette değeri en yüksek olan ikidir(k=2).

Tablo 19: Silhouette İndeks Sonuçları

Küme sayısı	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Silhouette indeksi	0,36178	0,30449	0,28857	0,25505	0,26171	0,26784	0,26523	0,25961	0,30999

k-ortalamar kümeleme analizi sonucu sağlık ve spor boyutuna göre illerin kümelere dağılımı Tablo 20’de görülmektedir. Kümelerin haritadaki dağılımı ise Şekil 5’de verilmiştir.

Lisanslı Sporcu Sayısı	46	58
Faal Sporcu Sayısı	58	103

Tablo 22: ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Küme		Hata		F	p.
	Ortalama kare	sd	Ortalama kare	sd		
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	0,284	1	1,422	79	0,200	0,656
Ölüm nedeni Dolaşım sistemi hastalıkları	54,550	1	35,286	79	1,546	0,217
Ölüm nedeni duyu organı ve Sinir sistemi hastalığı	3932,473	1	474,332	79	8,291	0,005
Ölüm nedeni İyi huylu ve kötü huylu tümörler	956,412	1	432,994	79	2,209	0,141
Ölüm nedeni Enfeksiyon hastalıkları	1632,223	1	127,961	79	12,756	0,001
Lisanslı Sporcu Sayısı	3022,500	1	70,688	79	42,758	0,000
Faal Sporcu Sayısı	41347,058	1	321,840	79	128,471	0,000

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan sınıflama sonucunda toplumsal cinsiyet eşitliği genel endeksinde ve bu endeksin “politik katılım ve karar alma”, “eğitim”, “ekonomik yaşam ve kaynaklara erişim”, “sağlık ve spor” olmak üzere dört alt boyutuna göre iller iki kümede toplanmaktadır.

Genel endekse bakıldığında doğu ve batı illeri birbirinden ayrılmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin batı illerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. İllerin kümelere göre dağılım haritasına bakıldığında Akdeniz bölgesinden, Osmaniye, Kilis ve Kahramanmaraş; Ege Bölgesinden Afyonkarahisar; Karadeniz Bölgesinden ise Bartın, Amasya, Tokat, Gümüşhane ve Bayburt; İç Anadolu Bölgesinden, Yozgat, Kayseri ve Sivas dışındaki iller 1. Kümede yani eşitsizliğin daha düşük olduğu kümede yer almaktadır. Buna karşın, Güney Doğu Anadolu Bölgesinin tamamı ve Doğu Anadolu Bölgesinde, Tunceli ve Kars hariç tüm iller 2. Kümede yani cinsiyet eşitsizliğinin daha yüksek olduğu kümede yer almaktadır.

Endeksin politik katılım ve karar alma alt boyutuna bakıldığında, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, İzmir, Karabük, Kars, Muğla, Rize ve Tunceli illeri 1.kümede yer almakta, diğer iller 2.kümede yer almaktadır. Yani politik katılım ve karar alma konusunda ülkenin genelinde cinsiyet eşitsizliği söz konusudur.

Eğitim boyutuna göre, Ege Bölgesinden Kütahya, İç Anadolu’dan Kırıkkale, Karadeniz’den Amasya, Giresun, Bayburt, Akdeniz’den Kahramanmaraş dışındaki iller 1.kümede yer almaktadır. Buna karşın, doğu Anadolu Bölgesinde Tunceli, Malatya, Bitlis ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep ve Adıyaman dışındaki iller 2.kümede yer almaktadır. Her ne kadar haritada küçük bir bölge gibi görünse de eğitim konusunda böyle bir eşitsizlik kabul edilemez düzeydedir.

Ekonomik Hayat ve Kaynaklara Erişim Boyutuna göre, Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Malatya, Elazığ hariç Doğu Anadolu Bölgesi illerinin tamamı 2.kümede yer almaktadır.

Sağlık ve spor boyutuna göre, eşitsizliğin diğer boyutlara ve genel endekse göre yön değiştiği yani batı illerinde bu eşitsizliğin daha yüksek olduğu görülmektedir. Karadeniz bölgesinden Ordu, Giresun, Trabzon, Artvin; Doğu Anadolu’dan, Tunceli, Kars, Hakkâri; güneydoğu Anadolu’dan, Gaziantep, Hatay, Diyarbakır 1.kümede yani cinsiyet eşitsizliğinin düşük olduğu kümede yer almaktadır. Marmara bölgesinden, Bursa, Sakarya; Karadeniz’den, Düzce, Bartın; Ege’den, Afyokarahisar; Akdeniz’den, Mersin, Adana, Osmaniye, Kilis, Kahramanmaraş; İç Anadolu’dan, Sivas, Kayseri, Yozgat, Kırıkkale hariç diğer iller 2.kümede yani, cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olduğu kümede yer almaktadır.

İlk üç boyutta toplumsal cinsiyet eşitliği 1. Kümede yani daha çok batı illerinde yüksek iken son boyutta bu eşitlik 2.kümede yani daha çok doğu illerinde yüksektir.

Bağdatlı Kalkan’ın 2018’de yaptığı çalışmada, İstanbul, Rize, Ankara, Bursa, Tunceli, Bolu, Antalya, Eskişehir, Düzce ve Kocaeli, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi sıralamasında ilk 10’da yer almaktadır. Bu çalışmada ise sıralama Çanakkale, Eskişehir, Denizli, İzmir, Muğla, Antalya,

Aydın, İstanbul, Tekirdağ, Yalova şeklindeyir. İlk 10'daki bazı şehirler ve sıralamaları değişmekle birlikte bu illerin buldukları kümeler değişmemiştir. Yani eşişsizliğin diğer kümelere nispeten düşük olduğu kümede yer almaktadırlar. İller bazında yıllar itibariyle sıralamada çok büyük değişiklikler olmaması bu konuda yapılan çalışmaların etkili olmadığını göstermektedir.

Ortalamalar karşılaştırıldığında kümeler arasındaki en büyük farkın belediyede müdürlerin yönettiği toplam yıllık bütçe, lisansüstü mezunu oranı, ilçe düzeyinde kamu çalışanı sayısı, ölüm nedeni sinir sistemi ve duyu organları hastalıkları ve faal sporcu sayısı göstergelerinde olduğu görölmektedir. Bu göstergeler de dikkate alınarak daha etkili politikalar üretilebilir.

Sonuç olarak, gerek genel toplumsal cinsiyet endeksi için yapılan, gerekse endeksin alt boyutları için yapılan kümeleme analizi sonucunda iller iki kümede sınıflanmış ve bu kümelerden biri diğer kümeye göre kısmen yüksek cinsiyet eşişsizliği göstermektedir. Yani illerden bir kısmı illaki bu konularda toplumsal cinsiyet eşişsizliğinin yüksek olduğu kümede yer almaktadır. İstenilen her anlamda cinsiyet eşişliğinin sağlanmasıdır. Bu konuda yapılmış diğer çalışmalarında nedeni, cinsiyet eşişsizliğinin önüne geçilmek istenmesidir. Toplumsal cinsiyet sabit değil, kurgudur ve değişebilir.

Özaydınlık'ın (2014) alışmasında belirttiği gibi, toplumsal eşişliğin sağlanması ile toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olarak ilerlemesi önündeki önemli bir sorun ortadan kalkacaktır. Kadın ve erkeklerin toplumda eşiş şekilde aktif rol almaları halinde ölkelerin gelişmeleri son derece kaçınılmaz olacaktır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda her ilin kendi içinde değerlendirilmesi yapılmakla birlikte aynı kümeye düşen iller için gerekli iyileştirmelerin yapılmasında merkezi ve yerel idarelerin ortak değerlendirmeler yapmasının kolaylık sağlayacağı düşünölmektedir.

Etik Beyan: Bu alışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. (2019). "Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları erevesinde Ortaya ıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı", *Ekev Akademi Dergisi* Özel Sayısı, 97-118. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/330786/>
- Bardağcı, ř. ve Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşişsizliği Endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 71-90. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2325457>
- Bhasın, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet. (K. AY, ev.)*. İstanbul: Kadav Yayınları.
- Blashfield, R.K. and Aldenferder, M.S. (1978). The Literature on Cluster Analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 13, 271-295. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr1303_2
- Caliński, T. and Harabasz, J. (1974). A Dendrite Method for Cluster Analysis. *Communications in Statistics-Theory and Methods*, 3(1), 1-27. <https://doi.org/10.1080/03610927408827101>
- akmak, Z., Uzęören, N. ve Keek, G. (2005). Kümeleme Analizi Teknikleri İle İllerin Kültürel Yapılarına Göre Sınıflandırılması ve Değişimlerinin İncelenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 15-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4754/65301>
- Davies, D. L. and Bouldin, D. W., (1979), A Cluster Separation Measure, *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence PAMI-1* (2), 224-227. <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=4766909>
- Demirdirek, H. ve şener, Ü. (2014). 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşişliği Karnesi 2014. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/926>

- Demirkale, Ö. ve Özarı, Ç. (2020). K-Ortalamalar Kümeleme Yöntemi İle Temel Makroekonomik ve Finansal Göstergeler İle Değerlendirilmesi: Kırılgan Beşli Ülkelerinin Örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 22-32. <https://doi.org/10.29106/fesa.649176>
- Dökmen, Y. Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ecevit, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf>
- Kalkan, S. B. (2018). Türkiyede’ki İllerin Kadın Temsiliyetine Göre Kümelenmesi: Optimal Ölçeklemeye Dayalı Kümeleme Analizi Yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(4), 90-98. <https://www.acarindex.com/pdfs/1116118>
- Kavas Urul, A. (2016). 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, 2016. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/384>
- Kavas, A. (2018). Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2018. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/927>
- Krzanowski, W.J. and Lai, Y.T., (1985). A Criterion for Determining The Number of Groups in A Data Set Using Sum of Squares Clustering, *Biometrics*, 44, 23-44. <https://doi.org/10.2307/2531893> <https://www.jstor.org/stable/2531893>
- Oakley, A. (1972) *Sex, Gender and Society*. New York: Harper and Row.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/8, 302-312. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/toplumsal-cnsiyet-ve-ktidar-gneydou-anadolu-blgesnn-toplumsal-cnsiyet-dzen-gender-and-power-the-system-of-gender-in-southea.pdf>
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 93-112. <https://doi.org/10.21560/spcd.03093>
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi* (4. Baskı). Eskişehir: Kaan Yayınları.
- Rousseuw, P.J., (1987) Silhouettes: A Graphical Aid to The Interpretation and Validation of Cluster Analysis, *Journal of Computational And Applied Mathematics*, 20, 53-65. DOI:10.1016/0377-0427(87)90125-7
- Sarp Üner, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi”, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1520402632-7.Karsilastirmalarla_81_Il_Icin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi_2018.pdf
- Selim, S. ve Ok, B. N. Türkiye’de Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Mekânsal Etkileşim: İl Düzeyinde Bir Analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (54), 367-389. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116990>
- Şeker, M., Akduran, Ö., Saldanlı, A. ve Bektaş, H. (2020). İlçe Düzeyinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi - Türkiye, 81 İl, 234 İlçe. YANINDAYIZ Derneği. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1084>
- Şenol, A. ve Karacan, H. (2020). Kd-Tree and Adaptive Radius (KD-AR Stream) Based Real-Time Data Stream Clustering. *Journal of The Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 35(1), 337-354. <https://doi.org/10.17341/gazimmfd.467226>
- Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara: Akademi Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2008), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008- 2013*, Ankara: Fersa Baskı. (Erişim Tarihi: 17 Mart 2023)

Yüksel, Y. D. (1999). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’deki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Televizyon Dizilerinde Yansımaları”, *Kurgu Dergisi*, 16, 67-81.
<https://doi.org/10.30794/pausbed.1116990>

G-7 Ülkelerinde Göç, Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Analizi

The Relationship Between Migration, Carbon Emissions and Economic Growth in G-7 Countries: Dumitrescu-Hurlin Panel Causality Analysis

Fatih AKIN¹, Selin DİNÇER², Mehmet Gökhan ÖZDEMİR³

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, 2000-2019 dönemi için G-7 ülkelerinde (Almanya, ABD, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanada) dış göç, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi ile incelemektir.

Tasarım/Yöntem: Çalışmanın yönteminde, Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılmıştır.

Bulgular: Analizler sonucunda G-7 ülkelerinde dış göçten karbon emisyonuna, ekonomik büyümeden karbon emisyonuna ve ekonomik büyümeden dış göçe doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Sınırlılıklar: Örneklemin yalnızca G-7 ülkelerinden oluşması ve dış göç, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme olmak üzere üç değişken kullanılması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Özgünlük/Değer: Literatürde dış göç, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisinin çok az sayıda araştırmaya konu olması bu araştırmanın ortaya çıkmasında ilham kaynağı olmuştur. Araştırmanın G-7 ülkelerinde dış göç, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrudan ele alması araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Bu noktada araştırmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Ekonomik Büyüme, Karbon Emisyonu, G-7 Ülkeleri, Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik

Abstract

Purpose: The purpose of this study is to examine the relationship between foreign migration, carbon emissions and economic growth in G-7 countries (Germany, USA, United Kingdom, Italy, France, Japan and Canada) for the period 2000-2019 using Dumitrescu-Hurlin panel causality analysis.

Design/Methodology: The methodology of the study utilizes the panel causality test developed by Dumitrescu and Hurlin (2012).

Finding: As a result of the analysis, a unidirectional causality was found from external migration to carbon emission, from economic growth to carbon emission and from economic growth to external migration in G-7 countries.

Limitations: The limitations of the study are that the sample consists of only G-7 countries and that three variables, namely outward migration, carbon emissions and economic growth, are used.

Originality/Value: The fact that the relationship between outward migration, carbon emissions and economic growth has been the subject of very few studies in the literature has inspired the emergence of this research. The originality of the research is that it directly addresses the relationship between foreign migration, carbon emissions and economic growth in G-7 countries. At this point, the research is expected to contribute to the literature.

Keywords: Migration, Economic Growth, Carbon Emissions, G-7 Countries, Dumitrescu-Hurlin Panel Causality

¹ Öğr. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Refahiye Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, fatih.akin@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7741-4004

² Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, selindincer@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3233-493X

³ Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mgozdemirera@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6756-7285

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze bireylerin evresel Şartlara uyum sağlamak ve temel ihtiyaçlarını karŐılamak amacıyla başvurduğu temel yöntemlerden biri g etmektir. G olgusu özellikle son dönemlerde uluslararası alanda önemi, grnrlğu artan bir süreci beraberinde getirmiştir. Basit olarak yer değiştirme eylemi olarak ifade edilen g olgusu aslında daha karmaşık olan, sosyal, siyasi, ekonomik, psikolojik, kültürel olmak üzere farklı yönleri olan bir süreci içermektedir. Bireyleri g hareketine sevk eden pek çok faktör bulunmaktadır. 20. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte g olgusuna sebep olan faktörler daha çok savaş, kıtlık, insan hakları ihlalleri, doğal afetler, iklim değişikliği gibi zorlayıcı faktörlerden oluşmaktadır. Belirtilen sebepler ekseninde son yüzyılda dünyada ülkeler arasında yoğun bir Şekilde dış göç hareketleri yaŐanmaya başlamıştır.

G literatüründe çevresel faktörlere olan ilgi 1980’li yıllardan itibaren olası iklim mültecileri ile ilgili veriler ve Hkmetler Arası İklm Değişikliği Panelinin (IPCC) 1990 yılında yayınladığı rapor ile artmaya başlamıştır (Ilık Bilben, 2018: 248). Son otuz yıldır uluslararası göç hareketliliğinin hızla yayılması, küresel atmosferde insan hareketliliği ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan evre kirliliğinin artması literatürde g ve evre arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. G, içeriği ve etkisi bakımından çok yönlü ve multidisipliner bir olgudur. Dolayısıyla iklim ve çevresel faktörlerin neden olduğu g hareketleri de çok yönlü bir etkiye sahiptir. evre sorunları, zorunlu olarak yer deėiŐtiren insan hareketliliği nedeniyle eş zamanlı bir sorun olarak g olgusunu da beraberinde getirmektedir. Dünya Bankası tarafından 2021 yılında yayınlanan "Groundswell" başlıklı rapor, Güney Asya, Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde iklim değişikliğinden kaynaklanan evre felaketlerinin hızla yükselişe geçtiğine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda gerekli tedbirler alınmadığı durumda 2050 yılına kadar 216 milyondan fazla bireyin çevresel felaketler nedeniyle bahsi geçen bölgelerden göç etmek zorunda kalacağı da aynı raporda ifade edilmektedir (World Bank, 2021). Yakın gelecekte sıcak ve kurak iklim, değişen yağış düzensizliği, uzayan kuraklıklar nedeniyle dünyada iklim ve evre felaketlerinin neden olduğu insan hareketliliğinin beklenenden daha fazla artacağı tahmin edilmektedir.

1990’lı yıllardan itibaren sanayileşmenin kazandırdığı ivme ile artan evre kirliliğine paralel olarak ekonomik büyüme ve evre arasındaki ilişki de önem kazanmaya başlamıştır. 1955 yılında gelir dağılımı ile ekonomik büyüme ilişkisi Simon Kuznets tarafından Kuznets Eğrisi yaklaşımı ile ele alınmıştır. İlerleyen süreçte 1990’lı yıllarda çevresel sorunların artmaya başlaması ile Kuznets Eğrisi yaklaşımı evre alanına uyarlanarak “evresel Kuznets Eğrisi” yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, evre ve ekonomik büyüme arasında sistematik bir ilişki bulunduğunu, ekonomik büyümenin başlangıç aŐamasında evre kirliliği artarken, sonraki aŐamalarda evre kirliliğinin azaldığına dikkat çekmektedir (Grossman ve Krueger, 1991).

Buradan hareketle karbon emisyonu, ekonomik büyüme ve dış g arasındaki nedensellik ilişkisi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada, G-7 lkelerinde 2000-2019 dönemi için dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın temel hipotezi G-7 lkelerinde uluslararası göç hareketliliğinin ve ekonomik büyümenin evre kirliliğine neden olduğudur. Literatürde dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisinin çok az sayıda araştırmaya konu olması bu çalışmanın ortaya çıkmasında ilham kaynağı olmuştur. Çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli özellik ise G-7 lkelerinde dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrudan araştıran bir çalışma olmasıdır. Bu noktada çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çerçevede çalışmada öncelikle dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ile ilgili genel ve teorik bilgilere, ayrıca grafiklerden faydalanılarak G-7 lkelerinde 2000-2019 döneminde dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyümenin genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir. Daha sonra konuya ilişkin ne çıkan literatüre değinilmiştir. Son olarak ise, G-7 lkelerinde 2000-2019 dönemi için dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi bulgularına yer verilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Tarih boyunca bireyler farklı gereksinimleri doğrultusunda bir bölgeden diğer bölgeye göç etmişlerdir. Göç, bireyin doğduğu yerden kalıcı veya geçici olarak başka bir yere hareket etme eylemi olarak ifade edilebilir (Ballyn, 2011: 6). Diğer taraftan göç, bireylerin kalıcı veya yarı kalıcı olarak yer değiştirme eylemidir (Lee, 1966: 49). Göç hareketleri bazen daha konforlu yaşama sahip olma isteği bazen de yaşanan bölgede gerçekleşen ekonomik ve siyasi baskılar, savaş, güvenlik, tehdit gibi unsurların bir sonucu olarak meydana gelebilmektedir (Barışık, 2020: 2). Bu noktada göç hareketlerini zorunlu olarak gerçekleşen veya isteğe bağlı olarak gerçekleşen göç hareketleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Gönüllü göç hareketlerinde bireyleri harekete geçiren temel motivasyon daha fazla kazanma isteği, konforlu bir hayat, daha iyi sosyal ve ekonomik çevre, yaşam tercihi gibi faktörlerdir. 21. yüzyılın en önemli sınavı haline gelen zorunlu göç hareketlerinde ise savaşlar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, kıtlık, doğal afetler, çevresel felaketler ve iklim değişikliği bireylerin zorunlu olarak yaşadıkları yerden göç etme eğilimlerinde belirleyici olan unsurlardandır.

Dünyada bir tarafta yüksek teknoloji kapasitesine sahip, iş hacmi, sermaye yapısı büyük gelişmiş ülkeler varken, diğer tarafta tarım yoğun üretim gerçekleştiren, kalkınma girişimlerine yeni başlayan azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler vardır. Öyle ki dünya ekonomisinde gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkeler veya gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ikili bir yapı oluşmaktadır. Ekonomik ve politik istikrarsızlıklardan oluşan bu ikili yapı bireyleri göç etmeye iten bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Barışık ve Çetintaş, 2004: 142-143). Bu noktada azgelişmiş ülkelerin görece geri kalmış bölgelerinden ülkenin gelişmiş bölgelerine veya başka bir gelişmiş ülkeye göç eden bireyler bulunmaktadır. Ekonomik olarak bu bireyleri göç etmeye iten faktör fakirlik ve fırsat eşitsizliğidir. Uluslararası göç hareketlerinin ekonomik etkileri bağlamında sermaye birikimi, iş gücü piyasasında istihdam, işsizlik ve ücret oluşumuna etkileri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra göç alan ve göç veren ülkedeki ekonomik büyüme, dış ticaret ve bütçe üzerinde de etkileri bulunmaktadır (Üzümcü, 2020: 216)

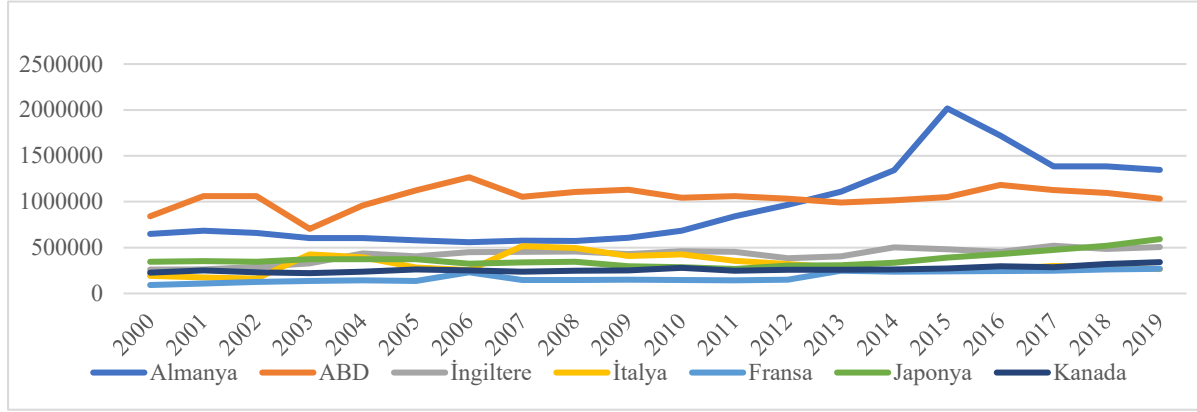
Sanayileşme, dünya nüfusunun artması, savaşlar, bölgesel çatışmalar, enerji mücadeleleri gibi faktörler de itici birer güç olarak çevre kirliliğini tetikleyerek küresel ısınma ve iklim değişikliğini beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan iklim değişikliği, küresel ısınma ve karbon emisyonu arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Sera gazları içerisinde yer alan ve bireyler tarafından üretim ve tüketim tercihleri yoluyla ortaya çıkan karbon emisyonu insan kaynaklı küresel ısınma etkisinin yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktadır (Stern, 2008). Dolayısıyla kömür, petrol, doğal gaz vb. karbon içerikli yakıtların yanmasıyla ortaya çıkan karbon emisyonu, sera gazları içerisinde küresel ısınmaya neden olan en önemli gazlardan biridir. Buradan yola çıkarak çalışmada küresel ısınmaya neden olan en önemli sera gazı olmasından dolayı karbon emisyonu kullanılmıştır. İklim değişikliği ise küresel ısınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğinin insanlar, hayvanlar ve bitkiler üzerinde, özellikle fırtınalar, seller, kuraklıklar ve deniz seviyesinin yükselmesi bir dizi karmaşık etkisi bulunmaktadır. Günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu en acil sorunlardan biri iklim değişikliğidir ve birçok çevresel konuşma bu sorunun karbon ile olan karmaşık bağlantısı üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İklim değişikliği ve artan çevre felaketleri ise göçün önemli bir itici gücünü oluşturmaktadır. İklim ve çevre felaketleri bireylerin yaşamlarını doğrudan etkilemekte ve onları göç etmeye zorlamaktadır (World Economic Report, 2022). İklim ve çevre değişikliğinin nihai fiziksel etkilerini doğru bir şekilde tahmin etmek ise oldukça zor görünmektedir. İklim değişikliğinin yansımalarına ilişkin önemli bir küresel belirsizlik mevcuttur ve bu durum iklim krizini daha da derinleştirmektedir. Bu belirsizlik hem bireyler hem de karar vericiler açısından en ihtiyatlı hareket tarzını belirlemeyi zorlaştırmaktadır.

İnsan hareketliliğinden kaynaklanan iklim ve çevre felaketlerinin sanayi devriminden bu yana arttığını söylemek mümkündür. İklim değişikliği, aşırı değişken hava koşulları, çölleşme gibi çevresel bozulmaların artması büyük ölçekte nüfus hareketliliğine sebep olmaktadır. İklim değişikliğinin neden olduğu ani doğal afetler göç açısından çok farklı sonuçları beraberinde getirmektedir. Ekonomileri iklime duyarlı sektörlerde yoğunlaşan, sermaye ve doğal kaynakları yetersiz, teknoloji kapasitesi düşük az gelişmiş ülkeler, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi çevresel faktörlerden daha olumsuz etkilenmekte ve kırılgan olmaktadır (Ilık Bilben, 2018: 262-265).

Uluslararası Gc rgt (IOM) Gc Terimleri Szlgne (2013: 97) göre yabancı “*belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi*” olarak ifade edilmiştir. Yabancı nüfus ise belirli bir devlete vatandaşlık bağı ile bağı olmayan kişilerden oluşan nüfusu ifade etmektedir. Grafik 1’de G-7 lkelerinde 2000-2019 döneminde yabancı nüfus girişi verileri yer almaktadır. Söz konusu veriler genellikle c ay ile bir yıl arasında değişen asgari kayıt süresi kadar geçerli olan uygun bir oturma ve/veya çalışma iznine sahip olan yabancı nüfusu içermektedir (OECD, 2023).

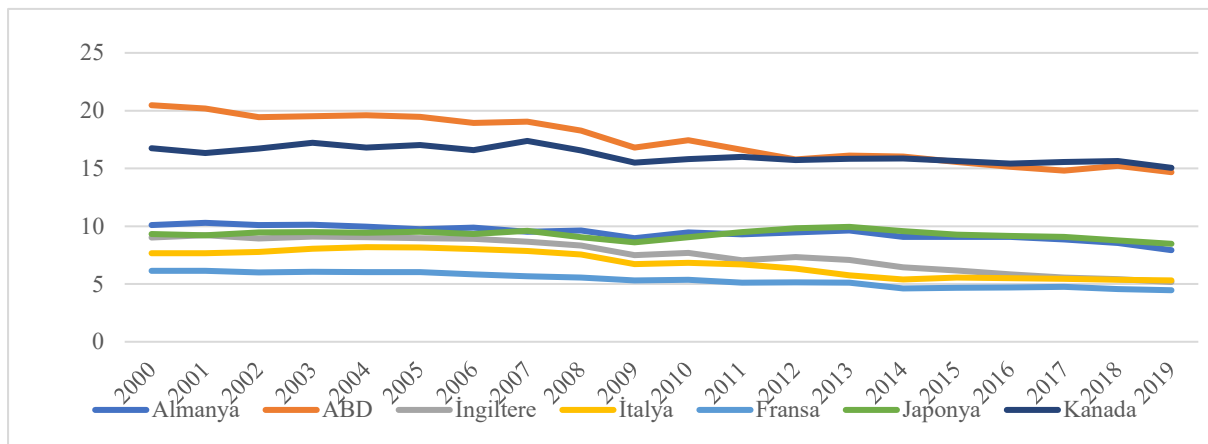
Grafik 1: G-7 lkelerine Yabancı Nüfus Girişi (2000-2019)



Kaynak: OECD, 2023

Grafik 1 incelendiğinde, 19 yıllık periyotta G-7 lkeleri arasında en fazla yabancı nüfus girişinin ABD’de gerçekleştiği görülmektedir. Öte yandan yabancı nüfus girişinde grlen artışın özellikle 2014-2017 yılları arasında Almanya’da gerçekleştiği dikkat çekmektedir. 2010 yılında Orta Doğu’da meydana gelen iç savaş ve karışıklıklar sonucu Avrupa’ya yönelen gc hareketliliğinde, Almanya en fazla sığınmacıyı kabul eden Avrupa lkesi olmuştur (Eurostat European Commission, EEC, 2023). Dolayısıyla bu durumun, 2014-2017 yılları arasında Almanya’da yabancı nüfus girişinde yaşanan artışın temel sebebi olabileceği dşnlmektedir. Avrupa Birliği (AB) lkelerine yapılan sığınma başvurularının 2015 ve 2016 yıllarında en yüksek seviyeye ulaştığı, bu yıllarda AB’nin karşı karşıya kaldığı Orta Doğu kaynaklı sığınmacı krizi neticesinde ilk kez sığınma başvurularının 1 milyon üzerinde olduğu görülmektedir (EEC, 2023). EEC verilerine göre, AB’ye gc hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı 2016 yılının ilk çeyreğinde Almanya’ya yaklaşık 175 bin sığınma başvurusu gerçekleşmiştir. Bu rakam AB’ye yapılan toplam sığınma başvurusunun yüzde 61’ini oluşurmaktadır (EEC, 2023). Grafik 2’de G-7 lkelerinde 2000-2019 dönemi kişi başına düşen karbon emisyonu verileri yer almaktadır.

Grafik 2: G-7 lkelerinde Kişi Başına Düşen Karbon Emisyonu (2000-2019)



Kaynak: World Bank, 2023a

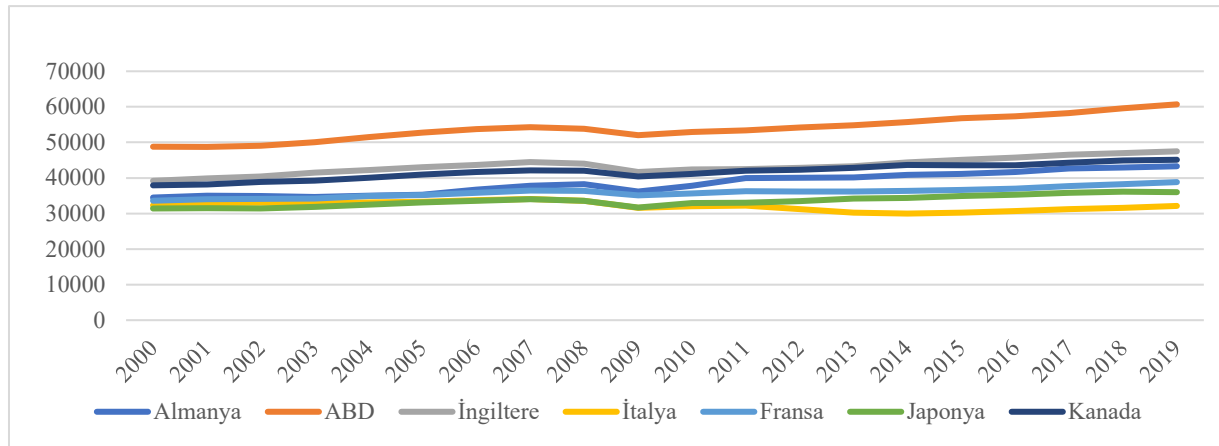
Grafik 2’de, 2000-2011 yılları arasında G-7 lkelerinde kişi başına düşen karbon emisyonu metrik ton cinsinden llmektedir. Grafik 2 incelendiğinde, 2000-2011 dönemlerinde kişi başına düşen en yüksek karbon emisyonu ABD’de olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yıllara göre ABD’de karbon

emisyonu seviyesinde sürekli bir düşüş yaşandığı görülse de Çin'den sonra dünyada en fazla karbon emisyonu yayan ülke konumunda olması önemli bir noktadır (Alola, 2019). 2011-2019 dönemlerinde ise en yüksek kişi başına düşen karbon emisyonunun ABD ve Kanada olmak üzere iki ülke arasında gerçekleştiği görülmektedir. 19 yıllık periyotta, kişi başına düşen karbon emisyonunun en düşük olduğu ülke ise Fransa olmuştur.

Todaro ve Smith'e (2014) göre ekonomik büyüme, bir ulusun belirli bir zaman diliminde ürettiği nihai ürünün parasal değerindeki nicel artış olarak ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme aynı zamanda kişi başına düşen milli gelirdeki sayısal artışı ifade etmektedir. Bu noktada ekonomik büyüme hızı ülkeler için oldukça önemlidir.

Grafik 3'te G-7 ülkelerinde 2000-2019 dönemi kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verileri sabit fiyatlarla ABD doları cinsinden yer almaktadır.

Grafik 3: G-7 Ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSYH (2000-2019)



Kaynak: World Bank, 2023b

Grafik 3 incelendiğinde 2000-2019 döneminde İtalya hariç diğer ülkelerde kişi başına düşen GSYH artış trendinde olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde en yüksek kişi başına düşen GSYH ise ABD'de olduğu görülmektedir.

Dünyada uluslararası göç hareketliliğinin hızla artmasına paralel olarak göç ve çevre arasındaki ilişki önem kazanmıştır. İnsan hareketliliğinin artması çevre kirliliği ve çevre tahribatını beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan ülkelerin sanayileşme ve büyüme çabaları ekseninde gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler de çevre üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bu anlamda ekonomik büyüme ve çevre arasında Çevresel Kuznets Eğrisinden yola çıkarak bir ilişki olduğu, ekonomik büyümenin çevre kirliliğine neden olduğu bilinmektedir. Buradan yola çıkarak gerçekleştirilen bu çalışmada göç, çevre ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Çevre kirliliğini temsilen karbon emisyonu değişkeni kullanılmıştır. Karbon emisyonu, sera gazları içerisinde küresel ısınmaya sebep olarak çevre üzerinde olumsuz etkiler meydana getiren en önemli gazlardan biri olmasından dolayı tercih edilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi G-7 ülkelerinde uluslararası göç hareketliliğinin ve ekonomik büyümenin çevre kirliliğine neden olduğudur. Bu hipotezden yola çıkarak göç, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu ilişkisi Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizinden faydalanılarak incelenmiştir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Cramer (1998) tarafından 1980-1990 döneminde Kaliforniya'da 56 şehirdeki nüfus artışının beş kirletici atmosferik emisyonlar üzerindeki etkisi panel regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, nüfus artışının atmosferik emisyonlar üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Squalli (2009) tarafından ABD'de eyalet düzeyindeki veriler kullanılarak göç ile çevre arasındaki ilişki STIRPAT modeli çerçevesinde incelenmiştir. Göçün CO₂, NO₂, PM₁₀ ve SO₂ emisyonları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için ABD doğumlu ve yabancı doğumlu nüfuslar karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular, ABD doğumlu nüfusun nispeten daha fazla olduğu eyaletlerin daha yüksek NO₂ ve SO₂ emisyonlarına sahip olduğu, yabancı doğumlu nüfus sayısının veya payının

nispeten daha yüksek olduğu eyaletlerin ise daha düşük SO₂ emisyonlarına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Arı ve Zeren (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Akdeniz lkelerinde 2000-2005 döneminde karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi panel veri analizi yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Araştırma sonucunda KE hipotezi N-şeklinde olduğu bulunmuştur. Yani karbon emisyonunun, yüksek ekonomik büyüme düzeylerinde de artabileceğini ortaya koymuştur. Price ve Feldmeyer (2012) tarafından 2000-2006 dönemi için ABD’de g ile yedi hava kirliliği lt arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenmiştir. Ampirik bulgular, gn incelenen yedi kirlilik lttnn hiçbirinde yerel hava kirliliği seviyelerine katkıda bulunmadığı tespit edilmiştir.

Boubtane vd., (2014) tarafından 1986-2006 dönemi için 22 OECD ülkesinde ekonomik büyüme ve güç arasındaki ilişkiyi GMM yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, gn beşer sermaye oluşumuna ve ekonomik genişlemeye olumlu katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Kasman ve Duman (2015) yapmış oldukları çalışmada AB yesi ve aday ülkelerinde 1992-2010 dönemi için ekonomik büyüme, kentleşme, enerji tüketimi, ticari açıklık ve karbondioksit emisyonları arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, enerji tüketiminden, ticari açıklık ve kentleşmeden karbon emisyonlarına, ekonomik büyümeden enerji tüketimine, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve kentleşmeden ticari açıklığa, kentleşmeden ekonomik büyümeye doğru kısa dönemde tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Tay Bayramoğlu ve Koç Yurtkur (2016) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de 1960-2010 döneminde karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Eşbütünleşme yöntemi kullanılarak analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasında doğrusal bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan anlamlı uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Sevinç vd., (2016) tarafından 1962-2012 dönemi için gelişmekte olan ülkelerde g ve ekonomik büyüme ilişkisi panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre panelin tümünde ele alınan ülkelerin önemli bir kısmında (18 ülkenin 13’nde) g ve ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Altun vd., (2017) tarafından 1985-2015 dönemi için Türkiye’de evre kirliliği ve güç arasındaki ilişki Johansen Eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Ampirik bulgular, net dış glerden evre kirliliğine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Rafiq vd., (2017) tarafından 2000-2013 dönemi için Çin’de eyaletler arası g ile evre kirliliği arasındaki ilişkiyi STIRPAT modeli çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, eyaletler arasındaki gn çevresel kirliliği artırdığı tespit edilmiştir.

Abdallh ve Abugamos (2017) tarafından MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) bölgesinde 1980-2014 döneminde kentleşmenin karbon emisyonları üzerindeki etkileri nüfus, refah ve teknoloji zerindeki Regresyon Yoluyla Stokastik Etkiler (STIRPAT) erevesinde incelenmiştir. Çalışmada MENA bölgesinde kentleşme ile karbon emisyonu arasında ters-U şeklinde ilişkiyi destekleyen bir bulguya ulaşılamamıştır. Diğer taraftan çalışmada bölgedeki karbon emisyonlarının ana kaynaklarının enerji kullanımı ve ekonomik büyüme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Amad vd., (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 2000-2016 dönemlerinde Çin’de karbon emisyonu, kentleşme, enerji tüketimi, inşaat sektörü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki nüfus, refah ve teknoloji zerindeki STIRPAT modeli kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada, enerji tüketimi, gayri safi bölgesel hasıla (GRP), kentleşme, inşaat sektörü ve karbon emisyonu arasında uzun vadeli bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alola (2019) tarafından ABD’de 1990-2018 döneminde ticaret politikası, g ve sağlık hizmetlerinin karbon emisyonu üzerindeki etkisi Dinamik Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada, g ve karbon emisyonları arasında uzun ve kısa vadede pozitif yönlü ilişkili olduğu, ticaret politikasının karbon emisyonuyla negatif bağlantısı bulunduğu ve karbon emisyonu üzerinde kısa veya uzun vadeli sağlık etkisine dair önemli bir kanıt bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alola vd., (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ta 1990-2016 dönemi boyunca yenilenebilir enerji tüketimi, GSYİH, tüketici fiyat endeksi ve göçün karbondioksit emisyonları üzerindeki etkisi FMOLS ve DOLS yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar karbon emisyonlarının GSYİH ve tüketici fiyat endeksi ile bağlantısının anlamlı olduğunu ve göçten karbon emisyonlarına doğru tek yönlü nedensellik bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Destek vd., (2020) tarafından 1800'lerden 2010'a kadar uzun bir tarih boyunca G-7 ülkelerinde ekonomik büyümenin karbon emisyonları üzerindeki zamanla değişen etkileri eşbütünleşme ve önyüklemeye-hareketli pencere tahmin yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, G-7 ülkelerinde ekonomik büyüme ile karbon emisyonu arasındaki bağlantının uzun bir tarih boyunca var olduğunu ortaya koymaktadır.

Wang vd., (2020) tarafından 2005-2015 dönemi için Çin'de 90 eyalette göç ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi STIRPAT modeli çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, daha yüksek göç alan bölgelerin daha yüksek karbon akışına neden olduğu tespit edilmiştir.

Özsoy ve Özpolat (2020) tarafından yapılan çalışmada, 1990-2014 dönemi için Türkiye'de alternatif nükleer enerji ve patent başvurularının çevre kirliliğine etkilerini ARDL sınır testi kullanarak incelenmiştir. Ampirik bulgular, teknolojik gelişme ile karbon emisyonu arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Solarin ve Bello (2020) tarafından 1974-2016 dönemi için ABD'de enerji yenilikleri, GSYİH, göç ve çevre kirliliği arasındaki ilişki STIRPAT modeli çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, enerji yeniliklerinin çevre kalitesini önemli ölçüde artırdığı, GSYİH'nin çevre kalitesini düşürdüğü ve göçün çevre üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Gao vd., (2021) tarafından Çin'de 2002-2012 dönemlerinde iç göçün ticaret kaynaklı karbon transferleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular karbon akışları ve göçün tamamlayıcı olduğunu, daha büyük göç akışlarının daha büyük ticaretle bağlantılı olarak karbon akışlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Dedeoğlu vd., (2021) tarafından 1975-2014 dönemi için ABD'de göç, beşerî sermaye, ekonomik büyüme, finansal kalkınma, enerji ve çevre kirliliği arasındaki ilişki STIRPAT modeli çerçevesinde incelenmiştir. Ampirik bulgular göç, finansal gelişme ve enerji tüketiminin çevre kirliliği üzerinde artırıcı bir etkiye sahip olduğu, ekonomik büyümenin ise kirlilik üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Long vd., (2022) tarafından Çin'de şehirler arasındaki iç göçün karbon emisyonu üzerindeki etkisi İndeks Ayırıştırma Analizi (IDA) yöntemini kullanarak incelenmiştir. Çin'de iç göçün karbon emisyonunu 2001'den 2016'ya kadar %16 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada iç göçün karbon emisyonları üzerindeki olumlu etkisinin net nüfus artışından bile daha büyük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Çelik vd., (2023) tarafından 2010-2019 döneminde yüksek ve orta gelirli ülkelerde karbon emisyonu, göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Rastgele Etkiler ve Driscoll-Kraay standart hata tahmincisi modeli kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, uluslararası göçteki artışa bağlı olarak orta gelirli ülkelerde karbon emisyonu artarken, yüksek gelirli ülkelerde karbon emisyonunda bir azalma tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında detaylı bir literatür taraması yapılarak, literatürde yer alan güncel çalışmalar tespit edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde gerçekleştirilen çalışmaların farklı ülkelerde belirli dönemi kapsayacak şekilde ekonomik büyüme, kentleşme, enerji, finansal gelişme ve teknolojinin çevre üzerindeki etkisine odaklandığı dikkat çekmektedir. Yapılan birkaç çalışma da iç göç hareketlerinin çevre üzerinde bazı olumsuz etkiler meydana getirdiği görülmektedir. Ayrıca farklı ülkelere yönelik gerçekleştirilen çevre ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan bir dizi çalışmadan da anlaşılacağı üzere çevre ve ekonomik büyüme arasında sistematik bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak literatürde G-7 ülkelerinde göç, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu değişkenlerinin birlikte ele alan çalışmaların sınırlı olması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu açıdan çalışmadan elde edilen bulguların literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

4. AMPİRİK ANALİZ VE SONUÇLARI

Bu çalışmanın amacı, G-7 lkelerinde 2000-2019 dönemi için dış g, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi ile incelemektir. elik vd., (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmadan hareketle çalışmanın modeli (1)'nolu denklemde şu şekilde belirtilmiştir;

$$\ln(CO2_{it}) = \beta_0 + \beta_{i1}\ln GDP_{it} + \beta_{i2}\ln MIG_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Modelde kullanılan veri seti ve tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Kısaltmalar	Veri Kaynağı			
Karbon Emisyonu (Kişi Başına Metrik Ton)	LnCO ₂	Dünya Bankası Web Sitesi			
Ekonomik Büyüme (Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 2015 \$)	LnGDP	Dünya Bankası Web Sitesi			
Dış G (Gelen Kişi Sayısı)	LnMIG	OECD Web Sitesi			
	Ortalama	Standart Hata	Min.	Max.	Gözlem Sayısı
LnCO₂	2.241	0.424	1.495	3.018	140
LnGDP	10.578	0.172	10.308	11.013	140
LnMIG	12.910	0.655	11.428	14.516	140

Bu alışmada, G-7 lkelerinde dış g, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişki Dumitrescu-Hurlin nedensellik testinden yararlanılarak ele alınmıştır. Analizlerin yapılabilmesi için ekonometrik paket programlarından yararlanılmıştır. Panelde öncelikle seriler arasında yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testleri gerçekleştirilmiştir. Sonraki aşamada, serilerin durağanlılıkları Pesaran (2007) CIPS birim kök testi ile tespit edilerek, Westerlund Durbin Hausman Eşbütünleşme testi ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi uygulanmıştır. Sırasıyla bu analizlerin teorik kısımları ve sonuçlarına yer verilecektir.

Panel veri analizi yaparken yapılması gereken ilk adımlardan biri yatay kesit bağımlılık testinin yapılmasıdır. Bu test, bir panel veri setindeki yatay kesit birimleri arasında gözlemlenen istatistiksel korelasyonla ilgilidir. Yatay kesit bağımlılık testinin araştırılmasının yapılabilmesi için Breusch Pagan (1980) CD_{lm} , Pesaran (2004) CD_{lm} ve CD ve Pesaran vd., (2008) LM_{adj} olmak üzere çeşitli testler kullanılmaktadır (Breusch & Pagan, 1980; Pesaran, 2021).

Breusch-Pagan (1980) CD_{lm} testi (2)'nolu denklemde yer almaktadır:

$$CD_{lm}(BP, 1980) = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{p}_{ij}^2) \rightarrow X^2 \frac{N(N-1)}{2} \quad (2)$$

Pesaran (2004) CD_{lm} ve CD testi (3) ve (4)'nolu denklemde verilmiştir.

$$CD_{lm}(Pesaran, 2004) = \sqrt{\left(\frac{1}{N(N-1)}\right)} T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{p}_{ij}^2 - 1) \overset{asy}{\sim} N(0,1) \quad (3)$$

$$CD(Pesaran, 2004) = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} T \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2\right) \overset{asy}{\sim} N(0,1) \quad (4)$$

Pesaran vd., (2008) LM_{adj} testi (5)'nolu denklemde verilmiştir.

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)}\right)^{\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left[\hat{p}_{ij}^2 \left(\frac{T-K-\hat{p}_{ij}-\hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \right) \right] \rightarrow N(0,1) \quad (5)$$

2, 3, 4 ve 5'nolu denklemlerden hareketle yatay kesit bağımlılık hipotezleri ise aşağıda verilmiştir:

$$H_0 = \text{Yatay kesit bağımlılığı yoktur.}$$

$$H_1 = \text{Yatay kesit bağımlılığı vardır.}$$

Tablo 2'de değişkenler ve model için yapılan yatay kesit bağımlılık test sonuçlarına göre, H_0 hipotezi reddedilerek birimler arası korelasyonun var olduğu ($p=0.00<0.05$) görülmektedir. Dolayısıyla

modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Bu sonuç, G-7 ülkelerinden birinde başlayan bir şokun veri setindeki diğer ülkelere de yayılabileceğini göstermektedir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

	LnCO ₂	LnGDP	LnMIG	Model
CD _{lm} (BP,1980)	268.796 (0.000)*	300.856 (0.000)*	96.223 (0.000)*	263.165 (0.000)*
CD _{lm} (Pesaran, 2004)	38.235 (0.000)*	43.182 (0.000)*	11.607 (0.000)*	37.367 (0.000)*
CD (Pesaran, 2004)	15.720 (0.000)*	11.229 (0.000)*	7.180 (0.000)*	15.444 (0.000)*
LM _{adj} (PUY, 2008)	38.051 (0.000)*	42.998 (0.000)*	11.423 (0.000)*	1.763 (0.000)*

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Homojenlik sınavına ilişkin Pesaran & Yamagata (2008) tarafından analiz edilen yöntem (6)'nolu denklemde gösterilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

β_i eğim katsayılarının, yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı homojenlik testi ile araştırılmaktadır. Homojenlik testi hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0: \text{Eğim katsayıları homojendir. } (\beta_i = \beta)$$

$$H_1: \text{Eğim katsayıları heterojendir. } (\beta_i \neq \beta)$$

Bu hipotezin gerçekleştirilebilmesi için iki test istatistiği, Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilmiştir. Söz konusu test istatistiklerinden ilki küçük örneklem için, ikincisi ise büyük örneklem için kullanılmaktadır.

Küçük örneklem ve büyük örneklem için test istatistiği denklem (7) ve (8)'de şu şekilde gösterilmiştir:

$$\text{Küçük örneklem için : } \tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\text{var}(t,k)} \quad (7)$$

$$\text{Büyük örneklem için : } \tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\sqrt{2k}} \quad (8)$$

Tablo 3'te yer alan homojenlik testi sonuçlarına göre, temel hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiştir ($p=0.00<0.05$). Değişkenlerin homojen olmadığı, birimden birime değiştiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile eğim katsayıları heterojendir.

Tablo 3: Homojenlik Testi Sonuçları

Homogeneity tests:	Statistic	p-value
$\tilde{\Delta}$	9.660	(0.000)*
$\tilde{\Delta}_{adj}$	10.801	(0.000)*

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Panel birim kök testi yapılırken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen yapıda bulunan değişkenler için ikinci nesil birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) CADF ve CIPS testi uygulanmıştır. Tek faktörlü bir modelden kaynaklanabilecek yatay kesit bağımlılığını dikkate almak için, Yatay Kesit Artırılmış Dickey-Fuller (CADF) testi, Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) regresyonunu artırmak için gecikmeli yatay kesit ortalamasını ve birinci farkını kullanmaktadır. Hem $T > N$ hem de $T < N$ durumlarında kullanılabilir. CADF testinin hipotezleri:

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \dots = \beta_n = 0 \text{ (Serilerin durağan değildir)}$$

$$H_1: \text{En az bir tanesi } 0 \text{ 'dan farklıdır (Seriler durağandır)}$$

9'nolu denklemdeki formül CADF regresyonunu vermektedir: (Pesaran, 2007: 269).

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_{i,t} + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{i,t-1} + d_i \Delta \bar{y}_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

Panel bazlı birim kök testinde kullanılan CIPS test istatistiği, Denklem (10)'da gösterildiği gibi, her seri için hesaplanan CADF test istatistiği değerinin aritmetik ortalamasından türetilmektedir. Pesaran (2007) alışmasında verilen kritik tablo değerleri CADF ve CIPS istatistiklerinden büyük olması halinde ilgili değişkenin durağan olmadığı anlamına gelmektedir (Pesaran, 2007: 274-281).

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (10)$$

CADF ve CIPS panel birim kök testi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Tablo 4'te bireysel olarak ölkeleri ele alan CADF birim kök testi sonuçları, ölkeler arasında farklılık göstermektedir. Panelin geneli için CIPS birim kök testi sonuçlarına göre ise, modelde H_0 hipotezi reddedildiğinden ($p=0.00 < 0.05$) dolayı hem sabit hem de sabit & trendlide değişkenler düzey değerinde durağan olmadığı birinci farkta durağan hale gelmektedir. Yani, LnCO₂, LnGDP ve LnMIG değişkenleri I(1) özelliği göstermektedir.

Tablo 4: Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye Değer	LnCO ₂		LnGDP		LnMIG	
	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend
	CADF	CADF	CADF	CADF	CADF	CADF
Almanya	-0.835	-0.553	-1.697	-3.015	-1.591	-3.599*
ABD	-2.538	-2.360	-1.024	-2.360	-3.484**	-3.609*
İngiltere	-3.135*	-3.015	-2.638	-2.159	-1.583	-1.772
İtalya	-1.909	-1.464	-0.074	-2.401	-2.389	-2.384
Fransa	-2.231	-2.448	-1.502	-1.146	-3.843**	-3.450
Japonya	-1.956	-1.755	-1.567	-1.382	-0.103	1.083
Kanada	-2.195	-2.247	-1.699	-1.965	-2.584	-2.284
Panel CIPS	-2.114	-1.977	-1.739	-2.061	-2.225*	-2.288

Birinci Fark	ΔLnCO ₂		ΔLnGDP		ΔLnMIG	
	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend
	CADF	CADF	CADF	CADF	CADF	CADF
Almanya	-0.902	-0.706	-1.832	-1.586	-2.385	-2.213
ABD	-4.817***	-4.792**	-2.746	-2.645	-4.006**	-3.817*
İngiltere	-4.072**	-3.767*	-1.888	-1.779	-3.720**	-4.397**
İtalya	-2.197	-2.097	-1.556	-1.434	-3.216*	-3.735*
Fransa	-4.400***	-4.485**	-1.907	-1.777	-4.970***	-4.762**
Japonya	-1.493	-1.395	-1.979	-1.552	-1.232	-3.816*
Kanada	-4.107**	-4.204**	-2.766	-3.079	-3.841**	-4.351**
Panel CIPS	-3.141***	-3.61***	-2.996***	-2.893***	-3.339***	-3.870***

Kritik Değerler	CADF Kritik Değerler		CIPS Kritik Değerler	
	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend
%1	-4.35	-4.97	-2.60	-3.15
%5	-3.43	-3.99	-2.34	-2.88
%10	-3.00	-3.55	-2.21	-2.74

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çalışmada değişkenlerin yatay kesit bağımlılık ve heterojenlik özellik göstermesinden dolayı Westerlund (2008) DH (Durbin-Hausman) panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. DH şartlarından biri bağımlı değişken seviyede durağan olamayacağı, bağımsız değişkenler ise hem seviyede hem de birinci farkta durağan olmaktadır. DH testinde iki istatistik yer almaktadır: Otoregresif parametrenin heterojen

olduğu varsayımını yapan (DH_g) ve homojen olduğu varsayımını yapan (DH_p)'dir (Westerlund, 2008). (11) ve (12)'nolu denklemlerde (DH_g) ve (DH_p) test istatistiğinin denklemleri verilmiştir.

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (11)$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (12)$$

Bu testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : Eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Westerlund (2008) D-H (Durbin-Hausman) panel eşbütünleşme testi sonuçlarına Tablo 5'te yer almaktadır. Westerlund Eşbütünleşme testinde analize tabi tutulan G-7 ülkelerinde değişkenler heterojenlik içerdiğinden dolayı DH_g sonuçları kullanılmıştır. Tablo 5'teki DH_g sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedildiği için değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ülkelerde karbon emisyonu, ekonomik büyüme ve dış göç değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir.

Tablo 5: Westerlund (2008) D-H Test Sonuçları

Testler	Test İstatistiği	p-value
DH_g	5.585	0.000*
DH_p	-0.053	0.521

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çalışmada karbon emisyonu, ekonomik büyüme ve dış göç arasındaki nedensellik ilişkisini araştırırken, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen yapıda bulunan değişkenler için Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılmıştır. Hem $T > N$ hem de $T < N$ durumlarında kullanılabilir. Bu testin matematiksel ifadesi (13)'nolu denklemde verilmiştir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012).

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_{i,k} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \gamma_{i,k} X_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (13)$$

Dumitrescu-Hurlin (D-H) panel nedensellik testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Tablo 6'da yer alan Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre dış göçten karbon emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca bulgular ekonomik büyümeden karbon emisyonuna doğru ve ekonomik büyümeden dış göçe doğru tek yönlü nedensellik bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6: D-H Nedensellik Testi Sonuçları

H_0 Hipotezi	W-stat istatistiği	Z^{HNC} test istatistiği	Olasılık
$\ln GDP \rightarrow \ln CO_2$	4.375	4.732	0.000**
$\ln CO_2 \rightarrow \ln GDP$	1.782	0.932	0.348
$\ln MIG \rightarrow \ln CO_2$	3.491	3.439	0.000**
$\ln CO_2 \rightarrow \ln MIG$	1.162	0.028	0.977
$\ln MIG \rightarrow \ln GDP$	1.741	0.876	0.380
$\ln GDP \rightarrow \ln MIG$	2.549	2.059	0.039*

Not: *, ** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

5.SONUÇ

İklim değişikliği ve çevresel felaketler bireylerin yerleşim düzenlerini, sosyo-ekonomik yaşam koşullarını, gıda ve su güvenliğini etkileyerek ciddi sorunlarla karşılaşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Tüm bu sorunlar dünyada insan hareketliliğine neden olabilmektedir. İnsan

faaliyetlerinden kaynaklanan iklim felaketlerinin sanayi devriminden bu yana arttığını söylemek mümkündür. Özellikle son otuz yılda dünyada vresel felaketler hızla artmaktadır. vresel felaketlerin hızla artması ile değişen tarımsal uygulamalar, değişen hava koşulları ve bir dizi başka yansımanın dünya üzerinde ne kadar zarara yol açacağı konusu ise oldukça belirsizdir. Bireylerin ise vresel felakete uyum sağlayamaması veya etkilerini hafifletememesi, dünyanın yoğun nüfuslu bazı bölgelerini yaşanmaz hale getirme tehdidinde bulunmaktadır. Bu noktada vresel felaketlerden kaynaklanan gn gelecekteki seyri, ülkelerin ekonomik ve demografik yapısına etkisi ve nüfusların değişen iklime nasıl uyum sağlayacağı konusu önem kazanmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada G-7 lkelerinde 2000-2019 dönemi için dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik ile analiz edilmiştir. Panelde öncelikle seriler arasında yatay kesit bağımlılık ve homojenlik testi uygulanmıştır. Değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının bulunması ve kurulan modelin heterojen olmasından dolayı analizde Westerlund Durbin-Hausman Eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiştir. G-7 ülkelerine uygulanan Westerlund Durbin-Hausman Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için ise Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi uygulanmıştır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre, dış gten karbon emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden karbon emisyonuna doğru ve ekonomik büyümeden dış ge doğru ise tek yönlü nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada, g ile karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi açıklayan bulguların Rafiq vd. (2017), Altun vd. (2017), Alola (2019), Dedeoğlu vd. (2021), Long vd. (2022) ve elik vd. (2023) tarafından yapılan çalışma bulgularını desteklediği görülmektedir. Ayrıca çalışmada ekonomik büyüme ve güç arasındaki ilişkiyi açıklayan bulguların ise Sevinç vd. (2016) tarafından yapılan çalışma bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. İlerleyen yıllarda dünyada vresel felaketlerden kaynaklanan g hareketliliğinin ivme kazanacağı ve bu ivmenin insan hareketliliğinden kaynaklanan vresel kirliliği hızla tetikleyeceği olası görülmektedir. Bu nedenle ülkelerin karbon emisyonunu azaltabilmek için dış göç hareketlerini kontrol altına almaya yönelik kalıcı zmler üzerinde durması, iklim değişikliği ve vre felaketleri ile mcadeledeyi bireyler, devletler ve toplumlar olmak üzere bir bütün olarak sürekli kılacak yeni formüller üretmeleri gerekmektedir.

G-7 lkelerinde dış g, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemi ile ele alan bu çalışmayı takip edecek çalışmalarda farklı ülke gruplarında vre, g ve büyüme ilişkisinin yanı sıra farklı değişkenler kullanılarak literatüre katkı sağlanabilir.

Etik Beyan: Bu alışmada ‘‘Etik Kurul’’ izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarların alışmaya katkısı eşit dzeydedir.

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında ıkar atışması yoktur.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the ‘‘Ethics Committee’’ was used.

Author Contributions Statement: Authors contributed equally to the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

Abdallh, A. A. & Abugamos, H. (2017). A Semi-Parametric Panel Data Analysis on the Urbanisation-Carbon Emissions Nexus for the MENA Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Vol. 78: 1350-1356.

- Ahmad, M., Zhao, Z. & Li, H. (2019). Revealing Stylized Empirical Interactions Among Construction Sector, Urbanization, Energy Consumption, Economic Growth and CO₂ Emissions in China. *Science of The Total Environment*, Vol. 657: 1085-1098.
- Alola, A. A. (2019). Carbon Emissions and the Trilemma of Trade Policy, Migration Policy and Health Care in the US. *Carbon Management*, C. 10, S. 2: 209-218.
- Alola, A. A., Yalçiner, K., Alola U. V. & Akadiri, S.S. (2019). The Role of Renewable Energy, Immigration and Real Income in Environmental Sustainability Target. Evidence from Europe Largest States. *Science of The Total Environment*, Vol. 674: 307- 315.
- Altunç, Ö.F., Karakuş, K. & Akyıldız, A. (2017). Uluslararası Göç ve Çevre Kirliliği Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(60): 76-85.
- Arı, A. & Zeren, F. (2011). CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 18, S. 2: 37-47.
- Ballyn, S. (2011). The Why and the Therefore of Human Migration: A Brief Overview, p. 6-15, (Edt. Renes M.), *Lives in Migration: Rupture and Contunity*, Australian Studies Centre Publications.
- Barışık, S. (2020). Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri. İçinde S. Barışık (Ed.), *Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi* (s. 1-24). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Barışık, S. & Çetintaş, H. (2004). Beyin Göçü ve Beyin Göçünün Oluşumunda Yüksek Öğrenim, AR-GE Faaliyetleri, Çokuluslu Şirketlerin Rolü, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2: 139-164.
- Boubtane, E., Dumont, J. C. & Rault, C. (2014). Immigration and Economic Growth in the OECD Countries, 1986- 2006. *IZA Discussion Paper Series*, (Working Paper No:8681), Germany.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, Vol. 47, No. 1: 239. <https://doi.org/10.2307/2297111>.
- Cramer J. C. (1998). Population Growth and Air Quality in California. *Demography*, Vol. 35: 45-56.
- Çelik, O., Çetiner, S., Abdallah, İ., & Udemba, E. N. (2023). Environmental Implication of International Migration on High- and Middle-Income Countries: A Comparative Analysis. *Energy & Environment*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/0958305X231167464>.
- Dedeoğlu, M., Koçak, E. & Uucak, Z. Ş. (2011). The Impact of Immigration on Human Capital and Carbon Dioxide Emissions in the USA: An Empirical Investigation. *Air Qual Atmos Health*, Vol. 14: 705-714. <https://doi.org/10.1007/s11869-020-00973-w>.
- Destek, M.A., Shahbaz, M. & Okumus, I. (2020). The Relationship Between Economic Growth and Carbon Emissions in G-7 Countries: Evidence from time-Varying Parameters with a Long History. *Environmental Science and Pollution Research*, Vol. 27: 29100-29117. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09189-y>.
- Dumitrescu, E. I. & Hurlin, C. (2012), Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, Vol. 29, No. 4: 1450-1460.
- Eurostat European Commission (2023, Aralık). Asylum and First Time Asylum Applicants Annual Aggregated Data. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00191/settings_1/line?lang=en.
- Gao, C., Tao, S., He, Y., Su, B., Sun, M. & Mensah, I. A. (2021). Effect of Population Migration on Spatial Carbon Emission Transfers in China. *Energy Policy*, Vol. 156: 112450, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112450>.
- Grossman, G.M. & Krueger, A.B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement (No. w3914). *National Bureau of Economic Research*.

- Ilık Bilben, S. (2018). Antropojenik İklim Değişikliği Bağlamında G Tartışmaları". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 75: 237-268.
- Kasman, A. & Duman, Y.S. (2015). CO₂ Emissions, Economic Growth, Energy Consumption, Trade and Urbanization in New EU Member and Candidate Countries: A Panel Data Analysis. *Economic Modelling*, Vol. 44: 97-103.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, Vol. 3, No. 1: 47-57.
- Liang, S., Yang, X., Qi, J., Wang, Y., Xie, W., Muttarak, R. & Guan, D. (2020). CO₂ Emissions Embodied in International Migration from 1995 to 2015. *Environmental Science & Technology*, Vol. 54, No. 19: 12530-12538, DOI: 10.1021/acs.est.0c04600.
- Long, H., Li, J. & Liu, H. (2022). Internal Migration and Associated Carbon Emission Changes: Evidence from Cities in China. *Energy Economics*, Vol. 110: 1-12.
- OECD (2023, Kasım). *International Migration Database*.
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG>.
- Özsoy, F., & Özpolat, A. (2020). Do Technological Development and Clean Energy Effect Environmental Awareness?: An Empirical Analysis for Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol.19 No. 3: 789-804.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, Vol. 435: 1-39.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 22: 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H. (2021). General Diagnostic Tests for Cross-Sectional Dependence in Panels. *Empirical Economics*, Vol. 60, No. 1: 13-50. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, Vol. 142, No. 1: 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A Bias Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence. *Econometrics Journal*, Vol. 11: 105-127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Price, C. E. & Feldmeyer, B. (2012). The Environmental Impact of Immigration: An Analysis of the Effects of Immigrant Concentration on Air Pollution Levels. *Population Research and Policy Review*, Vol. 31: 119-140. <https://doi.org/10.1007/s11113-011-9216-3>.
- Rafiq, S., Nielsen, I. & Smyth, R. (2017). Effect of Internal Migration on the Environment in China. *Energy Economics*, Vol. 64: 31-44. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2017.03.009>.
- Sevin, H., Bozkurt, E., Künü, S. & Eroğlu Sevin, D. (2016). Ekonomik Büyüme ve G İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*, Kaposvar.
- Solarin S. A & Bello M. O. (2020). Energy Innovations and Environmental Sustainability in the U.S.: The Roles of Immigration and Economic Expansion Using a Maximum Likelihood Method. *Science of The Total Environment*, Vol. 712: 135594. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.135594>.
- Squalli, J. (2009). Immigration and Environmental Emissions: A U.S. County-Level Analysis. *Population and Environment*, Vol. 30: 247-260, <https://doi.org/10.1007/s11111-009-0089-x>
- Stern, N. (2008). The Economics of Climate Change. *American Economic Review*, Vol. 98 No. 2: 1-37. DOI: 10.1257/aer.98.2.1.

- Tay Bayramoğlu, A. & Koç Yurkur, A. (2016). Türkiye’de Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Doğrusal Olmayan Eş bütünleşme Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 16, No. 4: 31-46.
- Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2014). *Economic Development*, 12th ed., Harlow: Pearson.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. NO: 31, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf.
- Üzümcü, A. (2020). Uluslararası Göç ve Ekonomi. İçinde S. Barışık (Ed.). *Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi* (s.185-224). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Wang, G., Shi, X., Cui, H. & Jiao, J. (2020). Impacts of Migration on Urban Environmental Pollutant Emissions in China: A Comparative Perspective. *Chinese Geographical Science*, Vol. 30: 45-58. <https://doi.org/10.1007/s11769-020-1096-1>
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 23: 193-233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>.
- World Bank (2021, Aralık). *Climate Change Could Force 216 Million People to Migrate Within Their Own Countries by 2050*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/09/13/climate-change-could-force-216-million-people-to-migrate-within-their-own-countries-by-2050>.
- World Bank (2023a, Aralık). *CO₂ Emissions (Metric Tons Per Capita)*. <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC>.
- World Bank (2023b, Aralık). *GDP Per Capita Constant 2015 US\$*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD>.
- World Economic Report (2022, Aralık). *The Global Risks Report*. 17th Edition, https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf.

Cost Analysis of Nonviolence

Şiddetsizliğin Maliyet Analizi

Süleyman YÜKÇÜ¹, Ebru YAY ÖZER²

Abstract

Purpose: The aim of this study is to present to the reader the advantages or disadvantages, if any, of nonviolence over methods requiring violence, taking into account the costs and benefits that may arise regarding the solution if methods dominated by nonviolence are used instead of violence.

Design/Methodology: The study was designed with a case study of the cost analysis of nonviolence.

Findings: As a result of the study; When one tries to solve a problem or problem with non-violence or violence, it is understood that non-violence appears to be a method that provides more income and prevents harm than violence. It is noteworthy that the revenues of one option are the costs of the other option. Accordingly, the superiority of nonviolence over violence is not one fold, but twofold in monetary terms.

Limitations: In the study, the cost analysis of nonviolence was limited to the framework of the sample application.

Originality/Value: Although the study has been studied extensively in other fields, examining it in terms of cost benefit analysis in the field of accounting constitutes the original value of the study as it can provide a significant gain to the literature.

Keywords: Nonviolence, Cost Analysis, Violence

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı şiddetin yerine şiddetsizliğin hâkim olduğu yöntemlerin kullanılması durumunda çözüme ilişkin ortaya çıkabilecek maliyet ve getirileri dikkate alarak şiddetsizliğin şiddet gerektiren yöntemlere göre üstünlükleri veya varsa dezavantajlarını ortaya koyabilmek ve okuyucunun görüşüne sunabilmektir.

Tasarım/Yöntem: Çalışmada şiddetsizliğin maliyet analizi bir örnek olay incelemesi ile tasarlanmıştır.

Bulgular: Çalışma sonucunda; sorun veya problemi şiddetsizlik veya şiddet ile çözüme çalıştığında şiddetsizlik şiddete göre daha fazla gelir sağlayan, zararı önleyen yöntem görünümünde olduğu anlaşılmaktadır. Bir seçeneğin gelirleri diğer seçeneğin maliyetleri olduğu dikkat çekicidir. Buna göre şiddetsizliğin şiddete göre üstünlüğü bir kat değil parasal olarak iki kat olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sınırlılıklar: Çalışmada şiddetsizliğin maliyet analizi tasarlanan bir örnek uygulama çerçevesinde incelenmiş ve bu uygulama ile sınırlı kalmıştır.

Özgünlük/Değer: Çalışmanın şiddet ve şiddetsizlik boyutları başka alanlarda yoğun bir şekilde çalışılmasına karşın muhasebe alanında maliyet fayda analizi açısından irdelenmesi literatüre önemli bir kazanım sağlayabileceği açısından çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiddetsizlik, Maliyet Analizi, Şiddet

¹ Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, suleyman.yukcu@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1514-5953

² Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ebruyayozer@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3713-1667

1. INTRODUCTION

Violence is one of the most serious problems of modern societies. The studies, carried out on human aggression in recent years, have shown that aggressive behaviors are largely learnt. Violence is a social reality that emerge as the reason or result of hardships, events and problems experienced during the process of life until death (Çubukçu & Dönmez, 2012: 75). Violence, which is inherent in the nature of every individual in a repressed manner, is the application of the existing power over another individual or society or the person himself/herself verbally or physically without thinking the consequences. Violence, usage area and effect of which have entered among the topics of researchers, is a problem field whose solution is difficult to find (Kocabaşoğlu & Yavuz, 2000: 120).

The fact that the individual chooses not to harm the others deliberately is the main aspect of nonviolence. Nonviolence is a complex structure and so far, no common definition has been done about it. In its lexical meaning, it is tried to be defined in a peaceful context. In the field investigations, the concept of nonviolence has been mentioned as policy, strategy, technique behavior, action, belief, psychology and personality in addition to a multi-dimensional concept such as philosophical, anthropological, political, sociological, and psychological forms (Mayton & Browne, 2011: 30). In cases where nonviolence is adopted, it appears as a personal principle not to harm oneself and others, regardless of the current circumstances.

Violent conflict produces long-term negative social, economic and political consequences when compared to the consequences of non-violent action. In post-violence period, societies should rebuild infrastructure destroyed during conflict and develop financial and political trust. In addition, even after conflicts end, societies also tend to be exposed to major public health crises. Successful nonviolent campaigns can also impose costs on society, but they are not as destructive as social, political and economic situations produced by violent conflicts (Chenoweth & Stephan, 2011: 142).

In this context, in the world that has now become a global village, it is important to encourage non-violent communication in families, schools, communities and organizations in order to live together in peace. In fact, the establishment of a culture of nonviolence and peace is an innate ideal of humanity (Coşar, 2001: 29).

In this study, when non-violent solution methods that do not require violence are used in addition to violence, in other words, in addition to the use of violent methods in solving problems at all levels of life, there may be some costs and many benefits provided by frivolity. The purpose of this study is to reveal the advantages or disadvantages, if any, of nonviolence over methods requiring violence, taking into account the costs and benefits that may arise regarding the solution if methods dominated by nonviolence are used instead of violence, and to present them to the reader (Balçioğlu, 2001: 10).

2. NONVIOLENCE

Avoiding all forms of violence makes up the basis of nonviolence. It is not correct to define the absence of violence as non-violence, at the same time, “non-violence means being active”. In nonviolence, there is an action and at the same time, one must be conscious of the action while taking this action.

People who adopt the principle of nonviolence apply it in every aspect of their lives as a philosophy of not hurting the other people, the environment and animals.

The concept of nonviolence, which we can use synonymously with being peaceful, is far from the concepts of inactiveness and passivity (Ackerman & Duvall, 2000: 15). Nonviolence means having a conciliatory attitude towards existing violence, being patient, calm, and acting in a controlled manner, without exposing any physical or verbal threats.

Violence, which is a negative behavior, appears to occur in different ways. Although there are various factors underlying the violence that occurs, there may be different methods used by people who resort to the same type of violence. Nonviolence, as an attitude, is defined as choosing not to resort to violence and exhibiting a healthy behavior in the face of any problem or conflict (Ackerman & Duvall, 2000: 70).

2.1 Etymologically Non-Violence

By defining violence, we indirectly define nonviolence. According to Pelton, who defines violence from a psychological perspective, violence is defined as “an action initiated with the expectation that it will physically hurt another living being” (Pelton, 1974: 4). Bondurant, a political theorist, defines violence with intention and explains it as “the intentional application of force to cause intentional harm to the person or group to whom it is applied” (Chapman, 1966: 705).

Robert L. Holmes (1971) presents the theory of nonviolence from a philosophical perspective. His theory is based on the assumption that nonviolence has significant power and is a powerful concept. Holmes, who defines nonviolence as a tactic, a way of life, or a philosophy, first distinguishes two types of violence in order to further his discussions on nonviolence. These are physical violence and psychological violence. Acts committed with the intent to cause bodily harm fall into the category of physical violence. On the other hand, actions aimed at causing psychological harm refer to incidents of psychological violence. Holmes defines nonviolence as an action that does not involve these two types of violence (Bove & Luneau, 2006: 19).

Holmes summarizes four ethical principles for understanding nonviolence as follows: We should not kill, we should not fight, we should not use physical and psychological violence (Holmes, 1971: 116). Here, Holmes uses these rules because he wants to point at the differences between pacifists and those who believe in nonviolence. This group, which he calls nonviolent, believes in the third or fourth rule, or both. Holmes states that non-violent people can be pacifists, but pacifists cannot be completely non-violent. According to him, pacifists have a narrow perspective that is only to be against war, but nonviolence is a broad perspective to be against violence in general. The critical aspect of Holmes' thesis is the difference between the absolutist and conditional interpretation of nonviolent views. While absolute pacifism clearly responds to issues such as being a conscientious objector, it is quite vulnerable to counter examples of positions. For example, if a person is an absolute pacifist, it is very difficult for him to support the position that, when faced with a person attacking a child or a loved one, he should not be killed under any circumstances. Therefore, absolute pacifism is clearly untenable. On the other hand, a conditional nonviolent person might argue that the Iraq war was wrong but that some other wars - the Second World War - were moral. Similarly, one may justify using violence in an attack against one's child. However, it may not justify a country defending its own country against war. Holmes claims that conditional nonviolence is defensible (Meçin, 2022: 1273). Holmes argues that pacifism is not suitable for all situations, but nonviolence is suitable for all situations. He presents the philosophy of nonviolence as a virtuous way of life.

According to Grotius, violence is legitimate as long as it does not violate someone else's rights. Therefore, violence in itself is not the source of injustice. Clarence Case wrote the first academic book, *Nonviolent Coercion*, on nonviolence in sociological thinking in 1923. Rather than defining nonviolence, Case tries to analyze nonviolence based on historical examples. Another sociologist, G. Lakey, tries to outline three mechanisms that make non-violent actions successful. These are pressure, manipulation and persuasion (Mayton, 2009: 35). In the pressure phase, the activist tries to force his opponent to do what he wants. The force here is not the use of any physical force. In the manipulation phase, the opponent begins to think positively in favor of the activists. In the persuasion phase, the opponent accepts what the activists want and fulfills them.

Daniel P. Ritter has recently developed a two-dimensional theory of nonviolence based on Gandhi's philosophy. In his theory, Ritter analyzes the nature of the means and ends of parties in a conflict through a 2×2 model in which both can be violent or nonviolent. Violent means include actions aimed at causing physical and psychological harm to the opponent. Nonviolent means mean avoiding violent actions and using tactics that do not involve physical or psychological violence (Mayton, 2009: 36). Ritter resolves a conflict in four basic types. He classifies it as first, violent means and violent consequences, second, violent means and nonviolent consequences, third, nonviolent means and violent consequences, and finally, nonviolent means and nonviolent consequences. Violent means and violent consequences become destructive acts or principled violence. It includes destructive violence and violence aimed at ethnic cleansing. Violent means and nonviolent ends are considered suppressive violence or strategic violence (Ritter, 2015: 8).

The combination of nonviolent means and violent consequences is intuitively problematic. In this type of struggle, non-violent means are applied to make the opponent change in the desired way with a little empathy or affection. While Ritter acknowledges that coercive action through applied methods can stop the cycle of violence, the final result of showing no mercy to one's opponents is that hatred between groups escalates and relationships and interactions deteriorate. Ritter points to the Indian Independence Movement and the American Civil Rights Movement as examples of strategic nonviolence. Principled nonviolence or transformation, on the other hand, is conflict behavior in which nonviolent means are combined with nonviolent results. Ritter sees this as the effective nonviolent response to break the cycle of violence truly. Because principled nonviolence is driven by love, not hatred. The aim here is to achieve positive outcomes for everyone, and a lasting peace is more likely because it involves mutual understanding and tolerance (Mayton, 2009: 37).

According to Ritter (2015), the success of nonviolent campaigns is achieved through principled nonviolence. He believes that the centrality of nonviolent thought is critical to the ultimate long-term success of nonviolent efforts to resolve conflict. In support of this, Ritter goes on to say, "if nonviolence is simply a means, it is unrealistic to expect it to be successful". Therefore, nonviolence should be done for the sake of practice and principle, not for specific goals, that is, with a result-oriented, pragmatic view.

2.2 Success of Nonviolence

When violence is first applied, it often results in the other party's resorting to violence and a spiral that cannot be controlled begins. The severe consequences of acts of violence are the greatest trump card that nonviolence has (Ökçesiz, 1994: 29).

For many people, human life is valuable and they consciously choose nonviolence thanks to this value they consider sacred. While some scientists limit this to only human life, others show the same sensitivity to all life forms. The reason for this tendency of people who prefer nonviolence is a theoretically important question (Durdu, 2018: 258).

The downside of resorting to violence to resolve a conflict, according to the utilitarian mentality, is that if you are wrong, irreversible actions have taken place. Such as making an attempt on a human life or inflicting physical and psychological violence.

Many conducted studies argue that nonviolence is more effective than violence. In current social movements, there is not even an alternative choice tool for violent acts. The only option is to discuss which nonviolence technique would be appropriate for the current course of action. Applying violence creates new problems far from the issue that is intended to be solved and creates new conflicts that are impossible to solve (Michaud, 2002: 37).

In recent years, nonviolent actions have achieved great political success all over the world. Employees have been provided with better working conditions, traditional practices have been abandoned, government policies have been changed, and unfair laws have been intervened (Gandhi, 1984: 49).

Although violence has been a more visible method throughout history, nonviolent methods have been more successful in every period. Erica Chenoweth and Maria Stephan conducted a research on the success of violence and nonviolence. In this research, 323 actions that took place between 1900 and 2006 were evaluated and it was concluded that nonviolence was more successful. As a result of the research, the success rate of nonviolent actions was 53 percent, while the success rate of violent actions was 26 percent (Chenoweth & Stephan, 2011: 9).

3. GANDHI AND NONVIOLENCE

Mohandas "Mahatma" Gandhi (1869-1948) is a great man of cause and thought who completely rejected violence, fought for peace and unity, and devoted his life to establishing an independent Indian state (Thomas, 2003: 120).

Born in India on October 2, 1896, Gandhi is also known as "mahatma", meaning "great soul", and "bapu", meaning "father". Gandhi, who completed his law education in London and returned to India, was exposed to racial discrimination in South Africa. During a train journey, he was asked to

travel in third class even though he had a first class ticket. When he refused, he was thrown off the train. Later, when he wanted to travel by horse carriage, he was beaten in an argument with the driver when he was asked to give up his seat to a European passenger and travel on the steps. The journey he had was a turning point for him. The racism of the British Empire towards its own people caused him to begin to question his status in society.

These events, which awakened him to social injustices, became a turning point in his life and formed the basis for his later social activism. He witnessed the racism, prejudice and injustice suffered by Indians in South Africa and began to question his people's place within the British Empire and his own place within the community.

In order to reach his people more easily, he started publishing a newspaper in South Africa, and in a short time, he took direct action against the law with the articles he wrote. Thanks to the Indian Congress he founded in 1894, he gathered many supporters and managed to draw attention to the troubles experienced by the Indians (Thoreau, 1999: 33).

In 1906, when the British Empire wanted to forcibly register the Indian population, Gandhi began mass demonstrations using satyagraha (passive protest method). He appealed to the Indian people to oppose the law through peaceful, non-violent means. As a result of actions such as strike, refusal to register, and burning registration documents after a 7-year struggle, thousands of Indians, along with Gandhi, were imprisoned, whipped and killed. With the impact created on public opinion as a result of peaceful methods, the government was forced to make a compromise with Gandhi. While these struggles continued, Gandhi developed the concept of "satyagraha".

As a result of his nonviolent actions, Gandhi finally succeeded in ending years of British colonialism in his country by weakening the desire of the British, who did not hesitate to resort to inhumane laws in their desire for ultimate sovereignty. Thus, the whole world witnessed the success of nonviolent actions against injustice. These actions succeeded not only against governments but also against religious orders and the caste system.

Gandhi proved that the individual, together with others and even alone, can develop moral forces that can lead to change in the social and political structure of the world. He also showed that civil disobedience is not only an effective tool of resistance, but rather it forms the philosophical basis for the betterment of society.

4. MARTIN LUTHER KING AND NONVIOLENCE

Martin Luther King summarizes the way to achieve non-violent social change in six steps. These steps are as follows (Hallak, 2001; Mayton, 2009; Pelton, 1974):

1. Information Gathering: researching and gaining knowledge about the issue before making a final decision when a dispute occurs. The purpose of collecting information is to ask questions about the cultural, economic and political roots of the problem and try to find the reasons so that the conflict can be resolved.
2. Education: This is the provision of information by people who are knowledgeable about the issue, in which case the other party may not have any knowledge about the issue. Education is provided to the public directly or through the use of media. The aim is to inform the public about this unfair situation. If there is ignorance or misinformation regarding the issue of conflict, education is provided to ensure a clear and concise view on the issue.
3. Making a Personal Promise, Commitment: It is making a sacrifice to prepare oneself for a short and long-term struggle. It is about preparing oneself to fight against unfairness and injustice.
4. Negotiation: Parties come together to learn each other's perspectives on the conflict issue and try to resolve unresolved issues.
5. Direct Action: This phase is the step to take non-violent action if negotiations fail. It includes many methods of action, such as non-cooperation, organizing boycotts, peaceful demonstrations, and civil disobedience.
6. Reconciliation: If the actions yield results, the parties come together again and compromise on the solution of the problem. In this way, the parties come to an agreement to create a world of harmony and peace, which is the goal of nonviolence.

5. PARTIES TO NONVIOLENCE

If violence is preferred instead of nonviolence or when we continue nonviolence, we may encounter monetary or non-monetary revenues and costs. The parties of these revenues and costs can be created as follows:

- Between state groups (1st and 2nd World Wars)
- Between two states (Iran-Iraq war)
- Between cities
- Between groups
- Between races
- Between religions
- Between villages
- Between lineages (clans, dynasties)
- Between people
- Between siblings
- Between child and parents

The above groups of people, who are expressed as parties to nonviolence, are also parties to violence. Parties who have to seek a solution by using violence against each other or choosing non-violence can apply violence or non-violence in dimensions that we can describe as plus infinity or minus infinity. They can practice violence or non-violence by dropping atomic bombs on each other or by making verbal requests, respectively. The solution platform for the problem or problems will vary depending on the level of the platform where violence or non-violence will be applied. The important issue is whether nonviolence should be preferred over violence.

6. ETYMOLOGICALLY VIOLENCE

Violence is observed both in social life and in inter-societal relations under many names such as war, torture, suicide, murder and abuse. It can be said that it is widely accepted that in almost every period of history, there have been incidents of violence indicated by types or names of violence that are rare or infrequent in any society. Therefore, violence, as “a phenomenon that we may encounter both individually and socially”, appears in daily life, varying from society to society (Kocacik, 2001: 7).

Violence stems from the human feeling of doing evil. Violence can occur in the treatment of individuals, groups or societies towards each other, but it is also possible for an individual to commit violence against himself/herself. There are many types of violence: Physical, psychological, verbal or implied, sexual and economic violence are some of them. Whether a behavior is seen as violence may vary depending on time, place, social environment, education and culture. Many theories have been put forward in the West about the causes of violence (Kaboğlu, 1998: 255). According to these theories, it is suggested that the source of violence may be based on instinctive, biological and social learning, and that the reasons that lead to violence are childhood experiences, genetic structure, personality disorders, traumas, psychopathology, excessive stress, lack of motivational control, lack of self-confidence and substance addiction. When looked at within the framework of Islamic texts, the psychological causes of violence include rage and extreme anger, the feeling of domination and aggression, misperception, fear, jealousy and alcohol (Çetin, 2015: 392).

In general, we can think of violence in two ways: Direct violence and structural violence. Direct violence is a type of violence which is directly committed against an individual using physical force. This violence involves episodic behavior that results in relatively immediate injury or death and can be prevented by obvious means. Structural violence, on the other hand, harms and kills a person in slow and indirect ways. The death of a baby because a mother does not have health insurance and cannot receive prenatal care is an example of structural violence (Mayton, 2009: 19).

6.1. Concepts Explaining the Phenomenon of Violence

When the theories dealing with what the phenomenon of violence is and why it is so common, and the causes of violence and aggression are examined, it is seen that some theories assume that

aggression arises as a result of its internal dynamics, some argue that aggression and violence arise as a result of learning, and some associate it with culture.

According to Johan Galtung, known for his work on Gandhi, “violence exists when people’s actual physical and mental states are affected in a way that is below their potential expectations”. Therefore, violence is to increase the distance between the real and the possible situation. Galtung was interested in structural and personal violence. According to him, “in cases where the perpetrator of violence is known, we will call it direct or personal violence, and in cases where the perpetrator is not known, we will call it structural or indirect violence”. Here, the perpetrator of personal violence is aware of violence and commits violence deliberately. However, such a situation is not the case in structural violence, because the person or entity have caused the violence unintentionally. For example, structural violence occurs when war opponents block the way of soldiers sent to fight in another country, and when the ambulance gets stuck in traffic due to heavy traffic congestion, and the patient in the ambulance dies. Philosopher Slavoj Žižek talks about three types of violence: Subjective, systematic and symbolic. According to him, “subjective violence is violence as it is in traditional perception, that is, someone being beaten or killed. Systematic violence is the often-devastating consequence of the smooth functioning of economic and political systems. Symbolic violence is violence committed using language”. Žižek’s definition of violence is very broad. Especially the type of symbolic violence exceeds the first two types of violence (Güler, 2023: 552).

Within the framework of these definitions of violence, it is worth noting that: It is difficult to draw a limit in violence. However, an action, behavior or word can be described as violence if it is in a position to disrupt the integrity of a human or an animal and if it contains intent or dignity-oriented content. As with every phenomenon based on force or power, violence creates its own tools.

6.2. Causes of Violence

There are many studies in the literature about the causes of violent behavior. These studies generally explain the causes of violence through individual, environmental and social factors.

6.2.1. Individual Causes of Violence

Among the individual reasons underlying violence, the biological and psychological characteristics of the person are generally considered. Some biological and psychological factors that affect people’s use of violence or encountering violence at the individual level are listed as follows: Incentive control disorder, low education level, drug use and excessive alcohol use, history of aggression and abuse in the past, and presence of violence-related psychiatric problems (manic type bipolar disorder, schizophrenia, paranoid disorders, post-traumatic stress disorder, antisocial, paranoid personality disorders).

In the psychological dimension of individual violence, one of the points that should be emphasized is the psychological problems encountered during adolescence. Mental illnesses constitute the first group of psychological problems that occur during adolescence. Generally, the first symptoms of lifelong mental disorders such as schizophrenia, affective disorders, and personality disorders are seen in adolescence (Kızmaz, 2006: 258).

6.2.2. Environmental Causes of Violence

Hippocrates (460-377 BC) made the first observations on this subject, and as a result of his observations, he claimed that a person’s spiritual structure is affected by the natural environment in which he was born and raised, and that those who live in the mountains and high places are brave, hardworking and fearless. Many later philosophers agree with this point of view (Kulaksızoğlu, 1998: 68).

He reported that in hot countries and seasons, people are apathetic, lethargic, while they are stagnant and inactive in cold countries and seasons, on the other hand, in countries with temperate weather or in warm seasons, aggressive behavior, acts of violence and crimes against people increase. He pointed out that riots and revolutions are more frequent in these countries. While murder incidents attract attention in the mountainous countries of Europe, it is stated that unlawful acts such as robbery and theft are more common in the plains and northern countries. In our country, in his research titled

“The effects of meteorological factors on murder and injury” in 1967, Çölaşan stated that the incidents of killing and wounding people are related to the air temperature, and that the crimes of killing and wounding people increase in parallel with the increase in temperature. Emotions such as anger and rage are seen in the emotional states of people who work and live in noisy environments like meteorological factors. In addition, physical and mental disorders caused by noise, deterioration of interpersonal relationships, a 30-60% decrease in work and work efficiency are among the factors that trigger aggressive behavior and acts of violence (Demirbaş, 2014: 95).

6.2.3. Social Causes of Violence

It is stated that, in addition to the individual factors and the effects of the natural environment that cause violent behavior in individuals, the factors that direct the behavior also originate from the social environment. At this point, we encounter the family, school, friend groups, etc. with which the individual is related. The family is seen as one of the most important social sources of violent behavior. Family, which is a unit that meets people's basic needs such as care, nutrition and sense of security, and protects and improves their physical and mental health, is sometimes an area where violence is fed and implemented. It is widely believed that healthy families are the basis of healthy, strong societies. For this reason, almost every society cares about the health of the families that form its basis and takes various measures to protect them. Often, individuals feel more comfortable and safe in the family environment. For this reason, violence experienced or witnessed within the family can be much more impressive than violence experienced in other environments and can leave deep scars on the individual.

The question of whether violence, one of the oldest and most important problems of humanity, is in human nature or is learned later, has been discussed by psychologists for a very long time; hence, various opinions have been put forward on this subject. While Freud argued that aggression is a part of human animal nature, many psychologists oppose this pessimistic view and emphasize the importance of environmental, social and learning factors in the emergence of aggressive behavior. In his article, published in 1994, on aggression theories, Leonard D. Eron states that in the last 50 years, psychologists have adopted the view that aggression is largely learned. This view is promising in terms of reducing violence and adopting nonviolence instead of violence. As a matter of fact, if violence is a learned behavior, the answer of researchers working on this subject to the question of whether it is possible not to learn it is positive. This positive response strengthens our hopes that violence can be reduced, if not completely eliminated (Morgan et al., 1989: 29).

7. COST ANALYSIS OF NONVIOLENCE

The opposite meaning or action of nonviolence is violence and showing violence. Both types of behavior have advantages and disadvantages when solving problems. Individuals, groups of people, or the people of countries may resolve their disagreements by resorting to violence.

All wars, conflicts, fights, fights and similar events occur because a solution is sought with violence instead of nonviolence. In solutions where violence is used, the consequences can be devastating for both parties. It is destructive for at least one party, and although it is sometimes thought to be not destructive for the other party, it can create negative psychological effects on parties that are not thought to experience destructive effects. It may cause new conflicts by revealing the grudge and hatred that the destructive party has built up over time, at unexpected times.

7.1. Revenues of Nonviolence

7.1.1. Monetary Revenues of Nonviolence

Monetary benefits and costs of nonviolence may be involved. The greatest income of nonviolence is the savings that will be achieved by not using weapons and similar materials that will be used for violence to resolve the conflict or problem that will be tried to be resolved through violence. Likewise, it saves the damage, loss and economic losses that may be caused to the other party through the use of violence and that the other party may inflict on us.

7.1.2. Non-Monetary Revenues of Nonviolence

By considering nonviolence as a prevention activity against violence and ensuring nonviolence against violence, many incomes (revenues) that are difficult to measure in monetary terms can be

provided. The most important non-monetary revenue is that people have not died. It is human life saved by nonviolence.

Other benefits are high morale, hope instead of despair, prestige, joy of life, sense of trust, happiness of not losing loved ones, and so on. Non-monetary benefits can appear in different forms in conflict resolution at all levels where nonviolence is preferred over violence.

7.2. Costs of Nonviolence

7.2.1. Monetary Costs of Nonviolence

One of the most important financial costs of nonviolence is the monetary losses, penalties and damages caused by the lack of solution that occurs due to the prolongation of the problem. Furthermore, they are the costs incurred by resorting to non-violent means. These costs are mediator, arbitrator expert, ombudsman, and litigation and stationery expenses. These costs may at times be higher than the anticipated costs. However, such costs are never worth more than a human life.

7.2.2. Non-Monetary Costs of Nonviolence

In the non-violence option, the longer the non-resolution, the more non-monetary costs begin to increase. In order to estimate what the non-monetary costs of nonviolence might be, it is necessary to look at the “non-monetary revenues of nonviolence” described above.

The opposite of almost all of the income listed here appears as non-monetary costs. These are demoralization, hopelessness, loss of prestige, loss of joy of life, insecurity, sadness of losing loved ones, and burnout syndrome.

7.3. Application of Cost Analysis of Nonviolence

We can analyze the cost of nonviolence with a case study. The case study arose due to a land dispute between two long-established families, although a long time was spent trying to resolve it with non-violence, it could not be resolved, it turned into violence with a spark on an issue, 12 people from both sides died, wheat fields were burned, 5 houses were set on fire, 52 animals were killed.

We can analyze this incident between the options of nonviolence and violence as follows:

Table 1: Cost Analysis of Nonviolence

	Nonviolence (TL)	Violence(TL)
Revenues		
Monetary Revenues		
Wheat Fields	3.000.000	None
Cost of Houses	5.000.000	None
House Properties	2.500.000	None
Domestic Animals	39.000.000	None
Non-Monetary Revenues		
Lives of 12 people	Present	None
Moral	Present	None
Hope	Present	None
Prestige	Present	None
Joy of Life	Present	None
Sense of Security	Present	None
Happiness	Present	None
Total Revenues	49.500.000	None
Costs		
Monetary Costs		
Wheat Fields	None	3.000.000
Cost of Houses	None	5.000.000
House Properties	None	2.500.000
Domestic Animals	None	39.000.000
Non-Monetary Costs		
Downheartedness	Possible	Present
Hopelessness	Possible	Present
Prestige	Possible	Present
Joy of Life	Possible	Present
Insecurity	Possible	Present

Sorrow	Possible	Present
Exhaustion	Possible	Present
Total Costs	-	49.500.000
Net benefit and Loss	49.500.000	(49.500.000)

When an issue or problem is tried to be solved by non-violence or violence, it is understood that non-violence seems to be a method that provides more income and prevents harm than violence. It is noteworthy that the revenues of one option are the costs of the other option. Accordingly, the superiority of nonviolence over violence is not one fold, but twofold in monetary terms.

8. CONCLUSION

We have created a saying from our recent readings: “People bear the cost of their tempers”. The concept of temperament is defined as “all of human being's nature and spiritual characteristics and uniqueness”. “Nature and spirituality”, these two words are two important concepts that constitute man and make him/her what s/he is. People whose nature and spirituality may or may not be prone to violence will either act violently or prefer non-violence in the face of the events and problems they encounter. A person's tendency towards violence or preference for non-violence can be directed and influenced to some extent by education, training, family life and the environment. It seems very difficult for people who are born with one aspect very strong to be completely directed to the other side later on. Being prone to violence can mean incurring many costs. But some benefits can also be achieved by using violence. Nonviolence can greatly reduce costs, but returns may be delayed or completely ineffective. In general, although it seems that it is easy for people who are prone to violence to achieve what they want by using these characteristics, it is possible that they will incur huge costs and be subjected to huge penalties due to their use of violence. Today's violent wars, lost values and lost economic opportunities bring nonviolence to the fore. Choosing non-violence instead of violence, fighting and war, and acting by respecting the existence of people and each other and preserving lost economic values will also contribute to the concept of sustainability, which has recently appeared in our literature.

Ethics Statement: *In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.*

Author Contributions Statement: *1st author's contribution rate is 50%, 2nd author's contribution rate is 50%.*

Conflict of Interest: *There is no conflict of interest among the authors.*

REFERENCES

- Ackerman, P. & DuVall, J. (2000). *A force more powerful: a century of non-violent conflict*. Palgrave Macmillan.
- Balcioğlu, İ. (2001). *Şiddet ve toplum*. Bilge Yayıncılık.
- Bove, J. & Luneau, G. (2006). *Sivil itaatsizliğe çağrı*, Çev. Işık Ergüden. İletişim Yayınları.
- Çetin, E. (2015). Çocuk ve gençlerin televizyonda maç izleme alışkanlıklarının spordaki şiddet eylemlerine etkileri. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3, 828-844. doi: 10.14486/IJSCS351
- Chapman J.W. (1966). Conquest of violence: the gandhian philosophy of conflict, Rev. Ed. By Joan V. Bondurant. *American Political Science Review*. 1966;60(3): 705-706. doi: 10.1017/S0003055400130679
- Chenoweth, E. & Stephan, M. J. (2011). *Why civil resistance works: the strategic logic of nonviolent conflict*. Columbia University Press. <http://dx.doi.org/10.1162/isec.2008.33.1.7>
- Coşar, Y. (2001). *Sivil itaatsizlik, kamu vicdanına çağrı sivil itaatsizlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Çubukçu, Z. & Dönmez, A. (2012). İlköğretim okul yöneticilerinin şiddet türlerine yönelik görüşleri ve şiddetle başa çıkma yöntemleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 37-64.

- Demirbaş, T. (2014). *Kriminoloji*, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı. Seçkin Yayınevi.
- Durdu, M. (2018). Sivil itaatsizlik kavramı ve “vergi itaatsizliği”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 255-290. <https://doi.org/10.15337/suhfd.310514>
- Gandhi, M. K. (1984). *Bir z yaşam yks*. Cem Yayınevi.
- Güler, A. (2023). Őiddetsiz zgrlk yürüyüşünün filozofu: Martin Luther King. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13(3), 551-568. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1290404>
- Hallak, M. (2001). *Nonviolence training program evaluation* (Order No. 3025568). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (276339404). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/nonviolence-training-program-evaluation/docview/276339404/se-2>
- Holmes, C. (1971). *John bull's island: immigration and british society*. Routledge.
- Kaboğlu, . İ. (1998). *zgrlkler hukuku* (4. Baskı). Afa Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin sosyo-kültürel kaynakları üzerine sosyolojik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 247-267.
- Kocabaşoğlu, N. & Yavuz, R. (2000). *Biyolojik, sosyolojik ve psikolojik açıdan Şiddet*. Sökmen Yayınları.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet olgusu zerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). Ergenlik psikolojisi. *Remzi Kitapevi*.
- Mayton, D. M. & Browne, C. N. (2011). Nonviolent dispositions. The encyclopedia of peace psychology. <https://doi.org/10.1002/9780470672532.wbepp179>
- Mayton, D. M. (2009). Nonviolence and peace psychology. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-89348-8>
- Mein, M. (2022). Civil disobedience as a democratic type of resistance and the problem of it's legitimacy. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(3), 1270-1282. <https://doi.org/10.21547/jss.1071044>
- Michaud, Y. (2002). Changes in violence: an essay on universal goodness and fear. Odile Jacob.
- Morgan, JD ve Eron, LD (1989). Saldırılanlık teorileri. *Psikoloji Dergisi*, 45(2), 29-45.
- kesiz, H. (1994). *Sivil itaatsizlik*. Afa Yayınları.
- Pelton, L. H. (1974). *The Psychology of Nonviolence*. Pergamon Press
- Ritter, D.P (2015). *Civil resistance*. Oxford Social Action Handbook, 467-478.
- Thomas, M. (2003). *Gandhi ve Şiddet dışı direniş*,(ev. Seda ifti). Kaktüs Yayınları.
- Thoreau, H. D. (1999). *Sivil itaatsizlik ve pasif direniş* (2. Baskı).(ev: Hakan Arslan). Vadi Yayınları.

Türkiye’de Bütçe Açıkları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Nedensellik Analizi

The Relationship between Budget Deficits and Economic Growth in Türkiye: Causality Analysis

Adil AKINCI ¹, İrem ERASA AKÇA ²

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Türkiye için geçerli olmak üzere 2006-2023 dönemindeki bütçe açıklarına yönelik gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkilerin araştırılmasıdır.

Tasarım/Yöntem: Araştırmada, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi ve Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen veriler ilk olarak Augmented Dickey – Fuller birim kök testi ile durağanlık analizine dahil edilmiş, sonrasında Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile pozitif ve negatif şokların etkileri ortaya konmuştur.

Bulgular: Analizler sonucunda; Türkiye’de 2006:Q1-2023:Q3 döneminde bütçe açığı ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; bütçe açığında meydana gelecek azalmanın ekonomik büyümeyi arttıracacağı, ekonomik büyümede meydana gelecek bir daralmanın bütçe açığını arttıracığını ifade etmek mümkündür.

Sınırlılıklar: Analize ilişkin verilerin Türkiye ekonomisi için geçerli olması ile birlikte bütçe açık ve ekonomik büyüme olmak üzere iki değişkenin kullanılması araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Özgünlük/Değer: Bu çalışma, diğer çalışmalarda sıklıkla başvurulan Granger Nedensellik testinin aksine pozitif ve negatif şokların farklı nedensel etkilerine yer verilmesine imkân sağlayan asimetrik nedensellik testinden faydalanarak ulaştığı sonuçlar ile araştırmanın özgün değerine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Ekonomik Büyüme, Hatemi-J Nedensellik, Birim Kök

Abstract

Purpose: The purpose of this research is to investigate the effects of budget deficit developments on economic growth in the 2006-2023 period for Turkey.

Design/Methodology: In this study, the data obtained from the Central Bank of the Republic of Turkey Electronic Data Distribution System and the Turkish Statistical Institute are first analyzed for stationarity using the Augmented Dickey-Fuller unit root test, and then the effects of positive and negative shocks are analyzed using the Hatemi-J (2012) asymmetric causality test.

Findings: The analysis reveals that there is a causality relationship between budget deficit and economic growth variables in Turkey for the period 2006:Q1-2023:Q3. Accordingly, it is possible to state that a decrease in the budget deficit will increase economic growth, while a contraction in economic growth will increase the budget deficit.

Limitations: The limitations of the study are that the data for the analysis are valid for the Turkish economy and that two variables, budget deficit and economic growth, are used.

Originality/Value: This study contributes to the original value of the research by utilizing the asymmetric causality test, which allows for the inclusion of different causal effects of positive and negative shocks, unlike the Granger Causality test that is frequently used in other studies.

Keywords: Budget Deficit, Economic Growth, Hatemi- J Casualty, Unit Root

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, Maliye, adil.akinci@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2181-6952

² Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Çölemerik MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık, iremakca@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5191-2630

1. GİRİŞ

18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan klasik iktisadi düşüncenin en temel varsayımı görünmez el yardımıyla ekonomik sorunları çözebilen serbest piyasa ekonomisidir. Görünmez el yardımı ile ekonomik problemlerin çözülmesi nedeniyle, ekonomik işleyişe dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiği hususu klasik iktisatçıların önemli savlarından birisi olmuştur. Dolayısıyla, devleti zorunlu bir fena olarak tanımlayan klasik iktisatçılar, devletin savunma ve eğitim gibi bazı tam kamusal mal ve hizmetleri üretilmesinde rol alması gerektiğini savunmuşlardır. Devletin savunma ve eğitim gibi mal ve hizmetleri üretirken de denk bir bütçe uygulanması gerektiğini, denk bütçe uygulamasından sapmalara sadece savaş, afet gibi olağanüstü durumlarda izin verilebileceğini savunmuşlardır.

1929 yılında yaşanan ve büyük buhran olarak adlandırılan ekonomik kriz, Amerika Birleşik Devletleri’nde borsanın çöküşüyle ortaya çıkmış ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 1929 yılına kadar iktisadi olarak etkinliğini sürdüren klasik iktisadi düşüncenin varsayımları büyük buhran karşısında çözüm üretmede etkin olamamıştır. Kriz sonrasında iktisadi düşüncede keynesyen iktisadi düşüncenin yaklaşımları iktisadi hayatta egemen olmaya başlamıştır. John M. Keynes’in 1936 yılında yayınladığı “İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi” başlıklı eserinde keynesyen iktisadi düşüncenin temel esaslarını ortaya koymuştur. Keynesyen iktisadi düşünce, ekonomik krizin efektif talep yetersizliğinden kaynaklandığını ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Devletin ekonomiye müdahale ederken bütçe açığı-fazlası verebileceğini, ekonomik dengenin sağlanabilmesi için gerektiğinde mali dengeden taviz verilebileceğini savunmuştur.

Keynesyen politikalar dayanağını maliye politikası araçlarından almaktadır. Ekonomiye müdahale gerekliliği halinde kullanılan bu araçlar vergi, borçlanma ve kamu harcamalarından oluşmaktadır. Ekonomik krizlerin yarattığı istikrarsızlık ortamını sonlandırmak bu araçlardan hangisine ne oranda başvurulması hususunun önemini arttırmaktadır (Şen vd., 2018: 10).

İktisadi düşünce yaklaşımlarında sürekli tartışılan bütçe açıkları her dönem iktisadi etkileri bakımından çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Yapılan araştırmalar bütçe açıklarının çeşitli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de 2006:Q1-2023:Q3 döneminde bütçe açıkları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, teorik ve ampirik literatür incelenmiş ve uygulama kısmında ekonometrik zaman serisi analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVEDE BÜTÇE AÇIKLARI

Klasik fonksiyonlarının yanı sıra dönemin ihtiyaçlarına paralel gelişim göstermek suretiyle planlama, yönetim ve tahsis fonksiyonlarına haiz olan devlet bütçeleri, hükümetlerin üstlendikleri görevlerin dışa görünümünü aktaran en önemli araçtır. Bütçe, bünyesinde harcama kalemleri ve gelirlere ilişkin detaylı veriler barındırmasıyla ekonomik ve mali niteliklerin yanı sıra siyasi ve sosyal niteliklerle maliye alanında uygulamada olan politikalara yön vermektedir (Akdoğan, 2002: 307).

Büyük dönüşümler neticesinde değişen toplumsal yapı ve halkın duyduğu taleplerdeki artışlar kaynakların kıt olduğu varsayımı altında etkin dağılımı zorunlu kılmaktadır. Sahip olunan kamuya yönelik gelir kaynakları ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarındaki farklılıklara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Eldeki gelirlerin artan ihtiyaçlara ayırımı ve oluşumu arzulan denklik gereksinimi merkezi otoritenin en önemli hususudur (Feyzioğlu, 1984: 3).

Kamu gelirlerinin harcamaları karşılayamadığı durumlarda bütçede ortaya çıkan açıkların ekonomi üzerinde yarattığı etkiler hemen hemen her dönemde ülkelerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak araştırmalara konu olduğu bilinmektedir. Bu araştırmalar doğrultusunda çeşitli iktisadi temelli yaklaşımlar ortaya atılmış ve geçerliliği test edilerek literatüre sunulmuştur. Bu yaklaşımlar arasında Ricardocu, Neoklasik ve Keynesyen iktisadi düşünceler ön plana çıkmaktadır

Ricardocu denklik teorisi, bütçe açıklarına ilişkin politikaların bir kayıtsızlık içerdiği görüşü üzerine şekillenmektedir. Bütçe açıkları, vergi ödemelerini ileriki nesillere kaydırmaktadır. Bu haliyle kamu kaynaklarını etkilememektedir. Bu görüşte nesiller gönüllü kaynak transferleri yoluyla birbirlerine bağlı kabul edilmektedir (Bernheim, 1989: 56). Bireyler, bütçe açıklarının finansmanı esnasında gerçekleştirilecek yüksek miktarda kamu borcuna sahip olduğu bakış açısı neticesinde yüksek oranda

vergilerin sonraki dönemlerde gerekleēeēinin farkındadır ve tktim eēilimlerini buna göre belirlemektedir. Mevcut açıkların finansmanında başvurulan vergi gelir artışı ve borçlanma ekonomi üzerinde benzer etki doēurmaktadır. Ayrıca R. Barro (1974) yılında yayınladıēı çalışmasında bu duruma ilişkin bte açıklarının cari hesap açıklarına neden olmayacaēını ifade etmektedir.

Ricardocu denklik teorisine karşı ileri sürülen beş temel teorik itiraz bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bireylerin yaşam sürelerinin kısıtlı olduēu ve ölümlerinden sonra alınması mümkün vergileri nemsemedikleridir. İkincisi, zel sermaye piyasalarının yapısı ve bireysel reel iskonto oranının devletinkinden yüksek olmasıdır. Üçüncüsü, gelecekteki vergi ve gelirlere ilişkin belirsizliktir. Dördüncüsü, vergilerin götürü olmamasına ilişkindir. Sonuncusu, Ricardocu sonucun tam istihdama baēlı oluşudur (Barro, 1989: 39-40). Bu haliyle gerçekçi olmayan varsayımlara dayandıēı belirtilerek söz konusu paradigma hem teorik hem de ampirik gereklerle eleştirilene maruz kalmıştır (Bernheim, 1989: 56).

Neoklasik görüş, bireylerin tktimlerini kendi yaşamlarıyla sınırlandırarak planladıkları varsayımındadır. Vergilerin bir sonraki nesle kaydırılmasıyla bte aıēı cari tktimi arttırmaktadır. Standart neoklasik makroekonomik modellerde, hükümetin kamu harcamalarının finansmanında bařvurduēu metot tktim, yatırım ve net ihracat seviyelerini etkilemektedir. Bu modelde, belirli bir hkmet harcama programının cari vergiler yerine tahvil ihracı yoluyla finanse edilmesi halinde toplam tktimin daha yüksek ve ulusal tasarrufun daha düşük olduēu kabul edilmektedir (Yellen, 1989: 18). Nihayetinde faiz oranı, arzu edilen milli gelirler arasındaki eēitliēi yeniden tesis etmek için artmalıdır. Daha yüksek faiz oranları, daha düşük özel sektör harcamalarına neden olmakta bu da uzun vadede daha küçük bir üretim stoku yaratmaktadır. Sonuç olarak kalıcı bte açıklarının özel sermaye tahsisini dıřladıēı görülmektedir (Biplob, 2019: 69). Finansal dışlama adı verilen bu durum özel sektör yatırımlarının ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olmaktadır (Navaratnam ve Mayandy, 2016: 4).

Dışlama etkisinin aksine Keynesyen görüş bte açıklarının ekonomik etkileri bakımından faydalı olduklarını ifade etmektedirler. Artan borç finansmanı ile hkmet harcamalarının ekonomik faaliyetleri arttırabileceēi böylelikle zek sektör operasyonlarının genişleme imknı bularak karlılıēa ynelebileceēi savunulmaktadır (Biplob, 2019: 69). Bu haliyle geleneksel Keynesyen görüş iki temel biçimde standart Neoklasik paradigmadan ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, ekonominin eksik istihdamda çalışmasına mümkün gözüyle bakması, ikincisi de bireylerin oēunu likitide kısıtlı yahut miyop olması yönünde kabul etmesidir. Söz konusu ikinci varsayım toplam tktimin harcanabilir gelirdeki deēiřimlere karşı hassasiyetine imkn tanımaktadır (Bernheim, 1989: 60).

Keynesyen yaklaşımın kilit noktası, ekonomik büyümenin teşvikinde bte açıklarından yararlanmasıdır. Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek üzere kamu harcamaları çarpanını kullanarak bte aıēının ekonomi üzerindeki olumlu etkilerini gözlemlenmek üzere bir politika benimsenmektedir. Dahası bte açıkları faiz oranları ykseldiēinde bile tasarruf ve yatırımlarda artışın mümkün olduēu iddia edilmektedir (Kesavarajah, 2017: 50).

Genel olarak bte aıēı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda tartışmalı görüşler bulunmaktadır. Keynesyen görüş, bu iki seri arasında pozitif yönlü, Neoklasik ekol ise negatif yönlü bir ilişkinin varlıēını savunmaktadır. Ricardocu denklik hipotezi nötr ilişkinin olduēunu varsaymaktadır (Rahman, 2012: 54).

3. AMPİRİK LİTERATÜR ÖZETİ

Kamu harcamalarında geçici yahut kalıcı bir dönemde gerçekleşen artışların ekonomik büyüme üzerinde yarattıēı etkiler hemen her dönemde farklı ülke rneklemi ve dönemleri itibariyle çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar teorik literatürle paralel ilerlemekte, ülke örneklemelerinin gelişmişlik düzeyleri sonuçların farklılaşmasında etken kabul edilmektedir.

Adak (2010) alışmasında 1972-2006 döneminin kapsayan verilerin yardımıyla En Küçük Kareler Yöntemine başvurmuş, sonuç olarak bte açıklarının yařandıēı yıllarda gerçekleşmesi beklenen ekonomik büyümelerin negatif yönlü etkisi olduēunu ortaya koymuştur.

Çavdar (2011) çalışmasında 1994-2004 arası dönem verileri ile Granger Nedensellikten yararlanmak suretiyle gerçekleştirdiği analiz sonucunda, bütçe açıklarından büyüme oranına doğru bir nedenselliğin varlığı ortaya konmaktadır. Bu haliyle Keynesyen teoriyi destekler niteliktedir.

Rahman (2012) çalışmasında 2000-2011 arası çeyreklik dönem verileriyle ARDL sınır testi yardımıyla Malezya ekonomisine yönelik bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelemiştir. Elde edilen sonuçlar bütçe açıkları ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli ilişkiyi reddederek Ricardian denklik teorisine uygunluk göstermektedir.

Fatima vd. (2012) çalışmalarında, bütçe açığının Pakistan örneklemini üzerinde ekonomik büyüme üzerindeki gerçek etkisinin araştırılmasına yönelik 1978-2009 dönemini dikkate alan Regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak bütçe açığının GSYİH üzerinde olumsuz etkisine rastlanmıştır. Bu haliyle neoklasik teorinin geçerliliği desteklenmektedir.

Ahmad (2013) çalışmasında, Pakistan ekonomisi üzerinde bütçe açığı ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu doğrultuda 1971-2007 dönemine ilişkin zaman serisi verilerinden yararlanmaktadır. GSYİH bağımlı değişken, doğrudan yabancı yatırımlar ve bütçe açığı bağımsız değişken olarak nedensellik testinde modellenmektedir. Analizin sonucu olarak çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konmakta, Bu haliyle Keynesyen teori desteklenmektedir.

Arjomand vd. (2016) çalışmalarında, statik panel modelleri kullanarak 2000-2013 yılları arasında MENA bölgesinden seçilmiş ülkelerde büyüme, verimlilik ve kamu bütçe açığının etkilerine yer vermiştir. Ekonomik büyümenin bağımlı değişken olduğu modelde, kamu bütçe açığı ile söz konusu değişken arasında negatif korelasyonun varlığı tespit edilmiştir. Bu haliyle neoklasik teori ile uyumluluğundan söz etmek mümkündür.

Aslam (2016) çalışmasında Sri Lanka örneklemini üzerinde 1959-2013 yılları arası verilerden yararlanmak suretiyle bütçe açığı ve ekonomik büyüme ilişkisine yer vermektedir. Johansen eşbütünlük tekniği ile birlikte Vektör Hata Düzeltme modelinden faydalanılmaktadır. Çalışmanın sonucunda bütçe açığı ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli dinamik bir ilişki olduğu fakat kısa dönemde ilişkinin var olmadığı belirtilmektedir. Mevcut uzun dönemli ilişkinin pozitif yönlüdür. Bu haliyle Keynesyen teoriyi destekler niteliktedir.

Kesavarajah (2017) çalışmasında 1970-2015 döneminde Sri Lanka ekonomisine yönelik bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelemiştir. Etki-tepki fonksiyonuna dayanan ampirik kanıtlar bütçe açıklarındaki bir artış şokuna ilişkin uzun vadede çıktının negatif tepki gösterdiği ortaya konmuştur. Bu haliyle neoklasik teorinin geçerliliğini savunmaktadır.

Epaphra (2017) çalışmasında Tanzanya’da bütçe açıkları ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi 1966-2015 arası dönem için incelemiştir. VAR analizine dayalı sonuçlar reel GSYİH ve döviz kurunun bütçe açığı ile negatif ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu haliyle Neoklasik teorinin geçerliliğini savunmaktadır.

Noveski (2018) çalışmasında 1996-2015 dönemi için çoklu regresyon modeli kullanarak, Makedonya’da bütçe açığının kişi başına GSYİH üzerindeki etkisini incelemektedir. Sonuçlar, bütçe açığının kişi başına GSYİH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyici olmadığını göstermekte ve bu haliyle Ricardian denklik teorisine uygunluk göstermektedir.

Ela ve Pata (2019) çalışmalarında Türkiye’de 1980-2016 dönemini zaman serisi verileri yardımıyla Toda-Yamamoto nedensellik testinden yararlanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular; bütçe açıklarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bütçe açığında yaşanan artış Türkiye ekonomisinin büyümesine pozitif yönde etkide bulunmaktadır. Bu haliyle Keynesyen teoriyi destekler niteliktedir.

Kurt (2024) çalışmasında 2002-2020 dönemi için panel eşik regresyon analizini kullanarak büyüme-bütçe dengesi ilişkisinde siyasi istikrarın etkisini incelemiştir. Analize konu olan örneklem Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’ye ilişkindir. Toplamda 28 ülkenin yıllık verilerine yer verilerek gerçekleştirilen analiz sonucunda belirlenen eşik değerin alt yahut üstte olmasının etkiyi arttırdığını ifade etmek kaydıyla bütçe açıklarındaki azalmalar ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiler doğurduğu şeklindedir.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

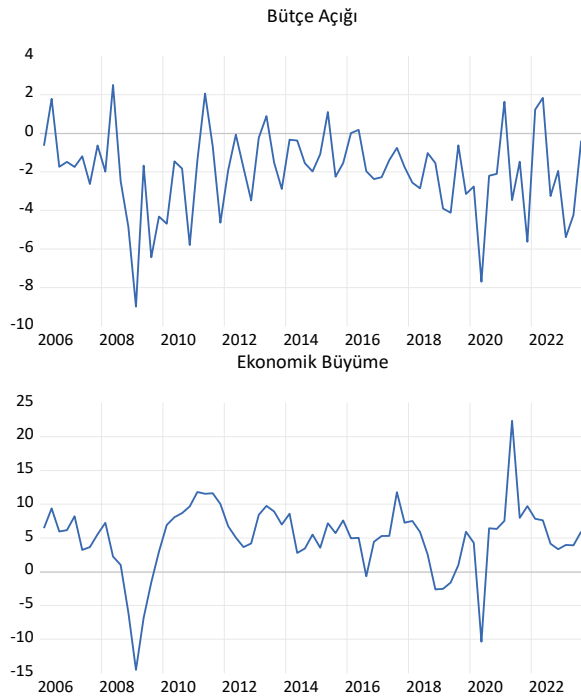
Çalışmanın analiz kısmında Türkiye’de bütçe açığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2006:Q1-2023:Q3 dönemi için zaman serisi analizi yöntemleri ile incelenmiştir. Bu kapsamda birim kök testi analizi ve nedensellik analizinden yararlanılmıştır.

4.1. Veri Seti

Çalışmada bütçe açığı “ba” ve ekonomik büyüme “eb” değişkenleri kullanılmış olup, “ba” değişkenine ait veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. “eb” değişkenine ait veriler ise Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde edilmiştir. “ba” değişkeninde, merkezi yönetim bütçe gelirleri ile merkezi yönetim bütçe harcamaları arasındaki farkın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı alınarak değişken elde edilmiştir. “eb” değişkeninde ise harcama yöntemine göre gayri safi yurtiçi hasılanın bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim oranı baz alınarak değişken elde edilmiştir.

Değişkenlere ait seriler Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Değişkenlere Ait Seriler



4.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada zaman serisi analiz yöntemlerinden Augmented Dickey –Fuller (1981), Phillips-Peron (1988) ve Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik testinden yararlanılmıştır. Öncelikle değişkenlere birim kök testi analizi uygulanarak durağanlıkları tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

4.2.1. Birim Kök Analizi

Zaman serisi analizinde en önemli hususlardan birisi değişkenlere ait serilerin birim köklü olup olmadığı durumudur ve bu amaçla değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey –Fuller (ADF) ve Phillips-Peron (PP) birim kök testleri ile analiz edilmiştir. “ba” ve “eb” değişkenlerine ait birim kök testi analiz sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF		PP	
	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli
ba	-7.092797*	-7.145316	-7.129269	-7.174743
eb	-4.193199*	-4.207197	-4.244128	-4.263883

Kritik Değerler	-4.094550	-3.527045	-4.094550	-3.527045
	-3.475305	-2.903566	-3.475305	-2.903566
	-3.165046	-2.589227	-3.165046	-2.589227

Tablo 1’de yer alan birim kök testi sonuçlarına göre, her iki değişkenin de düzey seviyede durağan olduğu tespit edilmiştir.

Birim kök analizi sonuçlarına göre, her iki değişkenin de $I(0)$ olması, yani düzey seviyede durağan olması nedeniyle zaman serisi analizinde bir sonraki aşamada nedensellik analizi yapılacaktır.

4.2.2. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi

Pozitif şoklar ile negatif şokların aynı kabul edildiği nedensellik testlerinin aksine Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testinde, negatif ve pozitif şokların farklı nedensellik etkileri ortaya çıkabileceğini, yani asimetrik ilişkinin varlığını dikkate alarak nedensellik testini geliştirmiştir. Hatemi-J (2012)’ye göre, y_{1t} ve y_{2t} tümleşik değişkenlerinin rassal yürüyüş modelleri aşağıda yer alan (1) ve (2) no’lu denklemlerde sunulmuştur:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{10} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}, \quad (1)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{20} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (2)$$

Denklemlerde yer alan $t=1,2,\dots,T$ sabit terim olan y_{10} ve y_{20} ’nin başlangıç değerlerini, ε_{1i} ve ε_{2i} terimleri ise beyaz gürültü hata terimlerini göstermektedir. Pozitif ve negatif şoklar ise şu şekilde tanımlanmaktadır (Hatemi-J, 2012):

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0) \quad (3)$$

$$\varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0) \quad (4)$$

$$\varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0) \quad (5)$$

$$\varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0) \quad (6)$$

Pozitif ve negatif şokların toplamı olarak hata terimleri, $\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^+ + \varepsilon_{1i}^-$ ve $\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^+ + \varepsilon_{2i}^-$ şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu tanımlamaya bağlı olarak, y_{1t} ve y_{2t} değişkenleri şu şekilde tanımlanabilir (Hatemi-J, 2012):

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{10} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \quad (7)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{20} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (8)$$

Son olarak, pozitif ve negatif şoklar her bir değişken için birikimli formda $y_{1t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+$, $y_{1t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-$, $y_{2t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+$ ve $y_{2t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^-$ şekilde tanımlanabilir (Hatemi-J, 2012).

Burada pozitif ve negatif şoklar her bir değişken için birikimli formda $y_{1t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+$, $y_{1t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-$, $y_{2t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+$ and $y_{2t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^-$ şeklinde ifade edilebilir. Nedensellik testi $y_t^+ = (y_{1t}^+, y_{2t}^+)$ olmak üzere, p mertebesinde vektör otoregresif model veya VAR(p) kullanılarak test edilebilir:

$$y_t^+ = v + A_1 y_{t-1}^+ + \dots + A_p y_{t-p}^+ + u_t^+ \quad (9)$$

Burada, y_t^+ 2×1 boyutunda değişken vektörünü, v ve u_t^+ ise 2×1 boyutunda sabit değişken ve hata terim vektörlerini ifade etmektedir. A_r , boyutu 2×2 olan, r mertebesinde, gecikme uzunluğu bilgi kriterlerine göre belirlenen parameter matrisini ifade etmektedir.

$$HJC = \ln(|\widehat{\Omega}_j|) + j \left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right), \quad j=0, \dots, p \quad (10)$$

Denklem 10'daki “ $\widehat{\Omega}$ ”, gecikme uzunluğu j iken varyans-kovaryans matrisinin maksimum benzerlik tahmincisini göstermektedir. “ n ” ise VAR modelindeki denklem sayısını, “ T ” ise toplam gözlem sayısını göstermektedir (Hatemi-J, 2012: 450). Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından, seriler arasında Granger nedenselliğin olmadığını gösteren temel hipotezi test etmek için kullanılacak Wald istatistiğini elde edebilmek için amacıyla Denklem 9'da gösterilen VAR modeli Denklem 11'deki gibi tanımlanabilir (Hatemi-J, 2012: 450):

$$\begin{aligned} Y &= (y_1^+, \dots, \dots, y_T^+) \quad (n \times T) \text{ matrix,} \\ D &= (\alpha, A_1, A_2, A_3, \dots, A_p) \quad (n \times (1+np)) \text{ matrix,} \\ Z_T &= \begin{bmatrix} 1 \\ y_t^+ \\ y_{t-1}^+ \\ \vdots \\ y_{t-p+1}^+ \end{bmatrix} \quad ((1+np) \times 1) \text{ matrix, for } t=1, \dots, T, \\ Z &= (Z_0, Z_1, Z_2, \dots, Z_{T-1}) \quad ((1+np) \times T) \text{ matrix, and} \\ \delta &= (u_1^+, \dots, u_T^+) \quad (n \times T) \text{ matrix.} \end{aligned} \quad (11)$$

Granger nedenselliğin olmadığını gösteren temel hipotez ($H_0: C\beta = 0$) Wald istatistiği ile Denklem 12'deki sınanabilmektedir:

$$Wald = (C\beta)' [C((Z'Z)^{-1} \otimes S_u)C']^{-1} (C\beta) \quad (12)$$

Denklem 12'de yer alan \otimes , Kronecker arpımını, C kısıtları içeren gösterge fonksiyonun göstermektedir. Burada $\beta = \text{vec}(D)$ şeklinde olup, vec sütun-yığma operatörünü ifade etmektedir. “ q ” her VAR eşitliğinde yer alan gecikme sayısını göstermek üzere, $S_u = (\delta_u' \delta_u) / (T-q)$ şeklinde kısıtsız VAR modeli için hesaplanan varyans-kovaryans matrisini göstermektedir.

Çalışmada, bte açığı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için yapılan Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	Gecikme Sayısı	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%10)
$eb^+ \rightarrow ba^+$	1.953	1	13.649	8.916	7.021
$eb^+ \rightarrow ba^-$	0.461	1	9.791	5.542	3.904
$eb^- \rightarrow ba^-$	2.607	1	10.668	6.143	4.332
$eb^- \rightarrow ba^+$	6.973**	1	12.34	6.97	5.179
$ba^+ \rightarrow eb^+$	0	1	12.314	6.472	4.552
$ba^+ \rightarrow eb^-$	0.249	1	9.443	5.54	4.064
$ba^- \rightarrow eb^-$	1.073	1	12.183	7.021	4.818
$ba^- \rightarrow eb^+$	7.258***	1	12.771	8.246	6.000

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

4.3. Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi

Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi sonuçları incelendiğinde, Türkiye’de 2006:Q1-2023:Q3 döneminde ($eb^- \rightarrow ba^+$) ve ($ba^- \rightarrow eb^+$) değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. ($eb^- \rightarrow ba^+$) şeklinde elde edilen sonuca göre, ekonomik büyümenin negatif şoklarından bütçe açığının pozitif şoklarına doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, ekonomik büyümede meydana gelecek bir daralmanın bütçe açığını arttıracak olduğunu göstermektedir. ($ba^- \rightarrow eb^+$) sonucuna göre ise, bütçe açığının negatif şoklarından ekonomik büyümenin pozitif şoklarına doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu, bütçe açığında meydana gelecek azalmanın ekonomik büyümeyi arttıracak olduğunu göstermektedir. Bütçe açıklarının azalması, mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin etkinliğinin artırılması, tasarrufların kamu sektöründe bütçe açıklarının kapatılması yerine özel kesimin yatırımlarının finansmanında kullanılması gibi birtakım unsurların ekonomik büyümeyi arttırabileceği yönünde değerlendirilebilir.

5. SONUÇ

Bütçe açıkları günümüzde hem gelişmiş ülke ekonomilerinde hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli bir sorun olarak ülke ekonomilerinin gündeminde yer almaktadır. Bütçe açıklarının birçok içsel ve dışsal nedeni bulunmaktadır. İçsel nedenlerin en başında kamu harcamalarının kamu gelirlerine uyumlu olarak yapılmaması, yanlış ekonomi politikaları, kamu harcamalarında israf, vergi tahsilatında yaşanan sıkıntılar, toplumun vergi bilincinin ve vergi gayretinin düşük olması, kayıtdışı ekonomi ve vergi afları gibi faktörler gelmektedir. Bu içsel faktörler özellikle kamu gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Diğer yandan devletin günümüzde artan sorumlulukları, pandemi, savaş, doğal afet gibi önceden öngörülemeyen olağanüstü harcama gerektiren durumların artması da kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamamasına sebep olmakta ve bunun sonucunda bütçe açıkları ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıklarının dışsal nedenleri ise özellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ve tüm ülkeleri etkileyen ekonomik krizler, uluslararası vergi rekabeti, finansal deregülasyonlar, son yıllarda artan iklim değişikliği ve göç gibi birtakım faktörler de kamu harcamalarını arttırmakta, kamu gelirlerini azaltmakta ve bütçe açığının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bütçe açığı, başta ekonomik büyüme ve kalkınma olmak üzere, fiyatlar genel seviyesindeki artış, gelir dağılımı adaletsizliği, yatırımların azalması ve ekonomik istikrarın bozulması gibi makroekonomik değişkenler üzerinde olumlu ve olumsuz birtakım etkiler meydana getirmektedir. Literatürde, Keynesyen yaklaşım, Ricardocu yaklaşım ve Neoklasik yaklaşım olmak üzere, bütçe açıklarının ekonomik etkilerini açıklayan üç önemli yaklaşım bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de 2006:Q1-2023:Q3 dönemi bütçe açıkları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedensellik analizi ile incelenerek, elde edilen bulgular Keynesyen yaklaşım, Ricardocu yaklaşım ve Neoklasik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nedensellik analizi sonucunda elde edilen bulgular neticesinde, bütçe açığı ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması, çalışmanın Neoklasik yaklaşımın varsayımlarına uygun olduğunu göstermektedir. Neoklasik yaklaşımın varsayımlarına uygunluk gösteren çalışma, ampirik literatürde yer alan Epaphra (2017), Kesavarajah (2017), Arjomand vd. (2016) ve Adak (2010) çalışmalarla da benzerlik göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de ilgili dönemde bütçe açıklarında meydana gelen azalmaların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, ekonomik büyümenin azaldığı dönemlerde de bütçe açıklarının artış gösterdiği 2006:Q1-2023:Q3 dönemi için tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye’de mali disiplinin sağlandığı dönemlerde ekonomik büyümenin ve ekonomik istikrarın arttığı şeklinde yorumlanabilir. Türkiye’de mali disiplinin sağlanması için özellikle kamu gelirlerini arttırması ve kamu harcamalarında verimliliği, etkinliği ve iktisadiliği sağlaması gerekir. Kamu gelirlerini arttırabilmek amacıyla kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi, vergi aflarına sık sık başvurulmaması, toplumda vergi bilincinin ve vergi gayretinin artırılması için çalışmalar yapılması, vergi sisteminin daha adil hale getirilmesi politika önerisi olarak sunulabilir. Ayrıca kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, mali saydamlığın artırılması, kamu harcamalarında israfın önüne geçilmesi de bütçe açıklarının azalmasında politika önerisi olarak sunulabilir.

Etik Beyan: Bu çalışmada “Etik Kurul” izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı % 50 2. Yazarın katkı oranı ise % 50’dir.

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar atışması yoktur.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the ‘‘Ethics Committee’’ was used.

Author Contributions Statement: 1st author’s contribution rate is 50 %, 2nd author’s contribution rate is 50 %.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Adak, M. (2010). Kamu açıkları ve ekonomik büyüme: türkiye rneği. *Maliye Dergisi*, 159, 233-243. <https://www.hmb.gov.tr/maliye-dergisi-sayi-159-temmuz-aralik-2010>
- Ahmad, N. (2013). The role of budget deficit in the economic growth of Pakistan. *Global Journal of Management and Business Research Economics and Commerce*, 13(5), 1-4. [/https://globaljournals.org/GJMBR_Volume13/1-The-Role-of-Budget-Deficit.pdf](https://globaljournals.org/GJMBR_Volume13/1-The-Role-of-Budget-Deficit.pdf)
- Akdoğan, A. (2002). *Kamu maliyesi* (8. Baskı), Gazi Kitabevi.
- Arjomand, M. , Emami, K. , & Salımı, F. (2016), Growth and productivity; the role of budget deficit in the mena selected countries. *Procedia Economics and Finance*, 36, 345- 352. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30046-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30046-6)
- Aslam, A.L. M. (2016), Budget deficit and economic growth in Sri Lanka: an econometric dynamic analysis. *World Scientific News*, 46, 176-188. https://www.researchgate.net/publication/301355921_Budget_Deficit_and_Economic_Growth_in_Sri_Lanka_An_Econometric_Dynamic_Analysis
- Barro, R. (1974) Are government bonds net wealth?. *Journal of Political Economy*, 82, 1095-1117.
- Barro R. J. (1989). The ricardian approach to budget deficits. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37–54. DOI: 10.1257/jep.3.2.37
- Bernheim, B. D. (1989). A neoclassical perspective on budget deficits. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 55-72. DOI: 10.1257/jep.3.2.55
- Biplob, N. K. (2019). Does budget deficit impede economic growth? evidence from bangladesh. *Journal of Management, Economics, And Industrial Organization*, 3(2), 66-94. <http://doi.org/10.31039/jomeino.2019.3.2.5>
- Çavdar, . ř. (2011). Türkiye’de bte açıklarının iktisadi büyüme ve istikrar üzerine etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37) , 26-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6151/82612>
- Dickey, D. A., & Fuller, A. W. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Ela, M. & Pata, K. U. (2019). Türkiye’de bütçe açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: ampirik bir analiz. III. Uluslararası eufe kongresi, 42-52, https://www.academia.edu/The_Effect_of_the_Budget_Deficit_on_Economic_Growth_in_Turkey_An_Empirical_Analysis
- Epaphra, M. (2017). Analysis of budget deficits and macroeconomic fundamentals: a var-vecm approach. *Journal of Economics and Management*, 30(4), 20-57.
- Fatima, G., Ahmed, M. , & Rehman, W. (2012). Consequential effects of budget deficit oneconomic growth of Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 3(7), 203-208.
- Feyzioğlu, B. N. (1984). Nazari, tatbiki, mukayeseli bte. Filiz Kitabevi.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456. <https://doi.org/10.1007/s00181-011-0484-x>
- Kesavarajah, M. (2017). Growth effects of fiscal deficits in Sri Lanka. *Central Bank of Sri Lanka Staff Studies*, 47(1), 47-68. <https://doi.org/10.4038/ss.v47i1.4702>

- Kurt, M. (2024). Ekonomik Büyüme Bütçe Dengesi İlişkisinde Siyasi İstikrarın Rolü, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 60, Denizli, 229-241.
- Navaratnam, R. & Mayandy, K. (2016). Causal nexus between fiscal deficit and economic growth: empirical evidence from South Asia. *International Journal for Innovation Education and Research*, 4(8), 1-19.
- Noveski, M. (2018). Macroeconomic effects of the budget deficit in the republic of Macedonia., *Croatian Review of Economic, Business and Social Statistics*, 4(2), 5-14. <https://doi.org/10.2478/crebss-2018-0008>
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335–346. <https://doi.org/10.2307/2336182>
- Rahman, N. H.A. (2012). The relationship between budget deficit and economic growth from Malaysia’s perspective: an ardl approach. 2012 International Conference On Economics, Business Innovation, 38, 54-58, Ipedr. https://www.academia.edu/38134806/The_Relationship_between_Budget_Deficit_and_Econom
- Şen, S. , Tabar C. , & Tokatlıoğlu, M. (2018). Küresel krizde devlet müdahalesi ve maliye politikası. *İş ve Hayat*, 4(8), 9-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isvehayat/issue/48947/678714>
- TCMB, (2024), <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (03.03.2024)
- TÜİK, (2024), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nemsell-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1a-IV.-%C3%87eyrek:-Ekim-Aral%C4%B1k-ve-Y%C4%B1ll%C4%B1k,-2023-53756&dil=1>, (03.03.2024)
- Yellen, J. L. (1989). Symposium on the budget deficit. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 17–21. DOI: 10.1257/jep.3.2.17

Üniversite Gençliğinin Avrupa Birliği Algısının Analizi¹

Analysis of University Youth's Perception of the European Union

İbrahim ÇÜTCÜ², Mert ÖZGÜNER³, Selma ŞAHAN⁴

Öz

Amaç: Avrupa Birliği (AB), siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri anlamda önemli politikalar üreten büyük bir uluslararası örgüttür. Araştırmanın amacı üniversite gençliğinin AB'ye bakış açısını incelemek ve analiz etmektir.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışmada üniversiteli gençlerin AB'ye ilişkin algıları, yapılan analizlerle test edilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan anket, Gaziantep'te bulunan 4 üniversitede akademik hayatlarını sürdüren öğrenciler arasında tabakalama örnekleme yöntemiyle belirlenen 815 öğrenci üzerinde test edilmiştir.

Bulgular: Elde edilen bulgular; üniversite gençliğinin AB'ye ilişkin siyasi, kültürel ve ekonomik algılarının orta düzeyde olduğunu ve bu algıların cinsiyet, yaş, bölüm ve ortalama aylık gelir gibi değişkenler açısından birtakım farklılıklar gösterdiğini göstermiştir. Bununla birlikte, gençlerin özellikle AB üyeliğinin ülkemizde modernleşme sürecini hızlandıracağı yönünde görüş birliğine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Sınırlılıklar: Araştırmanın temel sınırlılığı, Gaziantep'te 4 üniversitede okuyan üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır.

Özgünlük/Değer: Araştırmanın temel özgünlüğü 4 farklı üniversitede eğitim gören üniversite gençliği üzerinden analizler yapılmasıdır. Ayrıca AB literatürü incelendiğinde, uygulanan metodoloji de çalışmanın özgünlüğünü yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Üniversite Öğrencileri, Gaziantep

Abstract

Purpose: The European Union (EU) is a prominent international organization with significant policies in political, economic, social, and military spheres. The aim of the research is to examine and analyze university youth's perspective on the EU.

Design/Methodology: In this study, university students' perceptions of the EU were examined through analysis. The survey, prepared for this purpose, was administered to 815 students selected using the stratified sampling method from four universities in Gaziantep.

Findings: The findings indicate that university youth's political, cultural, and economic perceptions of the EU are at a moderate level, and these perceptions vary based on factors such as gender, age, department, and average monthly income. Nonetheless, there is a consensus among young people that EU membership will accelerate the modernization process in our country.

Limitations: The main limitation of the research is that it consists of university students studying at 4 universities in Gaziantep.

Originality/Value: The main originality of the research is the analysis made on university youth studying at 4 different universities. In addition, when the EU literature is examined, the applied methodology also reflects the originality of the study.

Keywords: European Union, University Students, Gaziantep

¹ Bu çalışma yürütücülüğünü Selma Şahan'ın, danışmanlığını ise Doç. Dr. İbrahim Çütcü'nün yaptığı 1919B012216116 numaralı TÜBİTAK 2209 projesinin sonuç raporundan geliştirilmiştir.

² Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ibrahim.cutcu@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8655-1553

³ Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Besni MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mozunguner@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4919-9391

⁴ Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, selmasahan1@gmail.com, ORCID: 0009-0005-9178-8140

1. GİRİŞ

Birleşmiş Avrupa hayali, yüzyıllardır var olan büyük bir hedeftir. Bu hayali 1310 yılında Dante Alighieri Monarşi isimli eserinde “Avrupa’da savaşların önlenerek Roma’nın yeniden canlandırılması yalnızca tek bir yönetimin kurulmasıyla olacaktır” şeklinde ifade etmektedir. Paris’te 1849 yılında düzenlenen Avrupa Birleşik Devletleri Konferansı’nda “Bir gün gelecek, Fransız, Alman ve İngiliz meclislerinin yerini alacak ve genel oyla seçilmiş kişilerden oluşan bir “Avrupa Senatosu” kurulacaktır” şeklinde yine Avrupa Birleşik Devletleri hayali vurgulanmıştır (Telli, 2015: 179).

Avrupa ülkelerini kapsayacak bu büyük hayalin gerçekleştirilmesi 1950’li yıllarda hayat bulmuştur. II Dünya Savaşı, Avrupa ülkelerinde önemli yıkımlara sebep olmuştur. Başta ekonomik krizler olmak üzere siyasi anlamda da büyük sorunlar yaşanmıştır. Yaşanılan sorunların çözümü olarak ise Paris Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın sonucunda AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) oluşturulmuştur. Dedman (1996) ve Gerven (2005)’e göre Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, Hollanda ve İtalya’nın (kurucu ülkeler) öncelikli hedefi ise dünya savaşları sürecinde hammadde olarak bilinen kömür ve çelik üzerinden birliklilik oluşturmaktır. AKÇT zamanla misyonunu değiştirmiş olup küresel gelişmelerinde etkisiyle ortak pazar ve gümrük birliği stratejileri geliştirmiştir.

AKÇT’nin kuruluş sürecinden sonra birlik hayallerinin gerçekleştirilme süreci Paris Antlaşması, Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Maastricht Antlaşması, Kopenhag Kriterleri, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması ve Lizbon Antlaşması ile buralarda alınan kararlar ile şekillenmiştir.

Kuruluş süreciyle birlikte birlik hayalleri ve hedefleri yıllar itibariyle yapısal anlamda farklılıklar göstermiştir. Örneğin birliğin en stratejik ve önemli belgesi kurucu ülkeler olarak bilinen Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, Hollanda ve İtalya tarafında imzalanan Roma Antlaşmasıdır. Bu ülkeler daha sonra anlaşmaya katılacak ülkelerin ekonomik entegrasyonuna destek sağlayacaktır. Bu gerekçeyle birliğin ismi AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) olarak değiştirilmiştir. Süreç içerisinde birlik oluşturma fikirleri farklılaşmış, diğer ülkelerinde katılımıyla genişleme politikaları kabul edilmiştir (Çakmak, 2014: 21-22). Genişleme politikalarındaki amaç, hem ekonomik hem de sosyal, siyasi ve toplumsal açıdan birlik içindeki ülkelerin işbirliklerini güçlendirmektir (Marsh ve Mackenstein, 2005: 277). Bu hedeflerin gerçekleştirilmesindeki en önemli adımlar Maastricht ve Kopenhag kriterleridir. 1993 yılında uygulanmaya başlanan Maastricht (AB) Antlaşması, ülkelerin ekonomilerini birbirleriyle entegre edebilmek için para politikası amaçlarından; Fiyat istikrarı, faiz oranı, döviz kuru, kamu mali pozisyonlarının sürdürülebilirliği amaçlarını özümsemiş kriterlerden oluşmaktadır (Dilekli, 2002: 1). Yine aynı yıl belirlenen Kopenhag kriterleri ise siyasi, sosyal ve ekonomik uyumun sağlanması adına aday ülkelere sorumluluk yüklemektedir (Özcan, 2012: 1-2). Bu temel hedefler üzerine inşa edilen Avrupa Birliği günümüzde 28 üyesi ve 500 milyonu aşkın insanı kapsayan büyük bir güç unsuru haline gelmiştir. Birliğin genişleme sürecinde yıllar itibariyle İngiltere, Danimarka, İspanya gibi ekonomisi büyük ülkelerin yanında Macaristan, Polonya, Litvanya gibi daha küçük Doğu Avrupa ülkeleri de dahil edilmiştir.

Avrupa Birliği gibi uluslararası yapıların güçlü bir örgütlenme yapısı ve sistemi olması gerekir. Aksi durumda farklı kültür ve sosyo-ekonomik yapıya sahip ülkelerin ortak hedefler üzerinde mücadele etmesi mümkün değildir. AB’nin örgüt yapısı şu şekilde planlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2023);

➤ Karar Alma Sürecinden Sorumlu Kurumlar

- Avrupa Birliği Konseyi: Üye devletleri temsil eder, yasal düzenlemeleri kontrol eder,
- Avrupa Parlamentosu: Üye ülkelerin vatandaşlarını temsil eder, Birliğin danışma organıdır,
- Avrupa Komisyonu: Avrupa Birliğinin antlaşmalarının uygulanmasını sağlar, yasama, yürütme görevleri olmakla birlikte AB’yi temsil eden uluslar üstü statüsü vardır.

➤ Mali Kurumlar

- Sayıştay: Üye ülkelerin birer temsilcisi bulunur. Hukuk kuralları çerçevesinde Birliğin gelir ve giderlerini inceler,
- Avrupa Yatırım Bankası: Birliğin finans kurumudur,
- Avrupa Merkez Bankası: Maastricht Antlaşması’na göre temel amacı fiyat istikrarını sağlamak.

Bu büyük birlik hayaline Türkiye yıllardır dahil olmak için önemli çabalar göstermiş ve girişimlerde bulunmuştur. Gerek ekonomik gerekse sosyal ve siyasi açıdan Türkiye'ye önemli kazanımlar sağlayacağı dşnlen birliğe, Türkiye'nin üyelik süreci diğer ülkelerden farklı olmuştur. AB'nin kuruluşu itibariyle üyelik sürecini başlatan ve birlikte hareket eden bir tavır sergilemesine rağmen bir takım gerekçelerden dolayı tam üyelik süreci kabul edilmemiştir. Türkiye'nin Birliğe dahil olmasıyla karşılaşılacağı dşnlen sorunlar ve Türkiye'nin karşılaştığı engeller şu şekilde sıralanabilir (şen vd., 1999: 30; Köktaş, 1999: 92; Bozkurt, 2001: 314; zey, 2007: 197; Uluç, 2009: 392; Yamakoğlu, 1993: 35; Leonard, 2005: 272-273; een, 2008: 210-211; Horvath, 2007: 108-109; Aydın, 2009: 325)

- Türkiye'nin, İşsizlik sorununu pekiştireceği düşüncesi,
- İşçi göçünden kaynaklanan serbest dolaşım,
- Tam ye olunması halinde ekonomik açıdan külfet olacağı düşüncesi,
- Türklerin sahip olduğu etnik kimlik gerekçesiyle asimile olma endişesi,
- Osmanlı Devleti'nin Viyana Kuşatmalarıyla ilişkili Türkiye'nin Avrupa vatandaşlarına tavır takınacağı düşüncesi,
- İşçi olarak giden Türklerin Alman kültürüyle zdeşleşememeleri,
- Türkiye'nin siyasi yönetimine ordunun müdahalelerinin Birlik açısından tehlike arz etmesi,
- Hukukun üstünlüğünün olmaması, insan hakları ihlali, orantısız g kullanma,
- Demokrasinin zayıflığından kaynaklanan yabancı sermaye yetersizliği ve bunun Türkiye ekonomisini olumsuz etkilediği düşüncesi,
- Türkiye'nin coğrafi genişliğinin bazı Avrupa ülkelerinden büyük olması sebebiyle Avrupa Birliği'nde Almanya ve Fransa'yla fırsat eşitliği sağlayacak olması,
- Yunanistan'ın Birliğe yeliğinden sonra, Türkiye'nin tam üyeliğini desteklememesi,
- Kıbrıs Barış Harekati'ndan dolayı Birliğe ye olan Güney Kıbrıs'ın Annan planına olumsuz yanıt vermesi,
- Türkiye'nin doğalgazda dışa bağımlılığının Rusya'yla olması.

İlk olarak 1959 yılında resmi başvurusunu gerçekleştiren Türkiye, 1963 yılında Ankara Antlaşmasına dahil edilmiştir. Bu anlaşma Türkiye için önemli bir batılılaşma adımı olarak görülmektedir (Rocard, 2008: 22). Anlaşmayla birlikte Türkiye, genişleme sürecinde diğer ülkelere göre AB'nin en uzun mutabık olduğu ülkedir (Begaj, 2016:38). Türkiye'nin Gümrük Birliğinin yönetmelikleri kapsamında intibak sağlaması, Türkiye'yi adaylık konusunda diğer ülkelerden avantajlı konuma getirmiştir (zer, 2009: 97). Türkiye'nin AB yelik süreci 1959 yılında başlamış olup 2005 yılında aday ülke statüsünde müzakerelere başlanana kadar devam etmektedir.

Görüldüğü zere AB süreci Türkiye için uzun yıllardır önemini ve güncelliğini koruyan bir hedeftir. AB müzakereleri sürecinde demokrasinin güçlendirilmesi, ağdaş hukuk düzeninin geliştirilmesi, bireysel hakların yükseltilmesi gibi birçok sosyal ve siyasi müzakere başlığı bulunmaktadır. Bunların yanında tüketiciler haklarından çevreye, istihdamdan sağlığa kadar farklı başlıklarda da tam uyum Şartları bulunmaktadır. Ekonomik başlıklar açısından da değerlendirildiğinde AB adaylık süreci ve bu sürece yönelik yapılacak çalışmalar orta ve uzun dönemde Türkiye için oldukça önem arz etmektedir. Şartlara uyum sağlamak için alınan kararlar kesin kabul görmeli, fiilen, başarıyla, hayata geçmelidir. Bu süreç sadece siyasi kadroların yürüteceği politikalar olmayıp halkın özellikle de gençlerin sahiplenmesi gereken faaliyetlerden oluşmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada niversite gençliğinin AB'ye bakış açısı araştırılmış ve elde edilen bulgular üzerinden politika nerileri geliştirilmiştir. Yıllardır hedeflenen AB sürecine yönelik yapılması gerekenler, eksikliklerimiz ve gençlerin bu sürece bakış açısı, desteği ve eleştirisi gibi başlıklar dşnldğnde çalışmanın önemi ve özgünlüğü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca genç nüfusu ile gelişmekte olan ülkeler arasında ön plana çıkan Türkiye'de gençler arasında işsizlik oranı da yüksektir. Yaşlanan Avrupa nüfusu karşısında genç ve kalifiye personel ihtiyaı dşnldğnde, aday ülke olarak Türkiye'nin önemi ve gençlerin bakış açısı büyük önem arz etmektedir. Seçilen rneklem Şehir olarak seçilen ve sanayi kenti olarak bilinen Gaziantep'te niversite gençliğinin, Őehrin sosyo-ekonomik yapısına önemli etkileri olmaktadır. İki devlet (Gaziantep niversitesi ve Gaziantep İşlam Bilim ve Teknoloji niversitesi) iki de vakıf (Hasan Kalyoncu niversitesi ve Sanko niversitesi) olmak üzere 4 niversitesi olan Őehirde 58.797 ğrenci bulunmaktadır. Üniversite

öğrenci gençliğinin gelecek kaygıları, kariyer hedefleri, eğitim durumları gibi birçok faktör ülkenin kalkınma politikalarını da etkileyebilmektedir. Bu nedenle yıllardır büyük bir hedef haline gelmiş AB'ye üyelik sürecine yönelik üniversite gençliğinin bakışı oldukça önem arz etmektedir.

Gaziantep'te öğrenim gören üniversite gençliğinin AB'ye bakışının analiz edildiği çalışmada, öncelikle belirlenen konuya yönelik teorik çerçeve sunulduktan sonra ikinci bölümde ilgili literatür araştırmasına yer verilmektedir. Saha araştırmasından elde edilen veriler üzerinden analizlerin gerçekleştirdiği üçüncü bölümden sonra çalışma sonuç ve öneriler ile tamamlanmaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Avrupa Birliği ile ilgili literatür incelendiğinde, çalışmaların birçok başlık altında toplandığı görülmektedir. Çalışmalar daha çok birliğin kuruluşu, hedefleri, amaçları, beklentileri... vb başlıklarda gerçekleştirilen teorik araştırmalardan oluşmaktadır. İkinci tür çalışmalarda ise AB ülkelerini örneklem olarak kabul eden ve birliğin sosyo-ekonomik yapısını analiz eden amprik çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalarda daha çok AB ülkelerinin enflasyon, işsizlik, dış ticaret, milli gelir, çevre, enerji gibi makro ekonomik istikrarı analiz edilmektedir. Üçüncü tür çalışmalarda ise AB'nin adaylık sürecine ilişkin algıların ve bakış açılarının ölçüldüğü, saha araştırmalarının gerçekleştirildiği araştırmalar bulunmaktadır.

Bu kapsamda, Bedirhan (2009) çalışmasında; AB ülkelerine yerleşmiş ve uzun zamandır orada yaşayan Türk vatandaşlarının çocuklarının geçirmiş olduğu sosyo-kültürel sorunları incelemiş ve bu kapsamda politika önerileri geliştirmiştir. Demir (2005)'e göre AB'ye tam üyelik mücadelesinde, Helsinki Zirvesi'nde ülkemizin AB'ye adaylık başvurusunun kabulü önemli bir hareket kazandırmıştır. 2000'li dönemlere gelindiğinde Türkiye'de gerçekleştirilen önemli reformlar ve gelişmelerin ardından, Türkiye'nin tam üye olabilmesi için görüşmelerin başlatılması kararının her iki taraf içinde önemli bir aşama olduğu vurgulanmıştır. Canpolat (2002) çalışmasında, AB'nin üyelik sürecinde neleri kapsadığını, temel dinamiklerini ve doğru uygulamalarının önemini ortaya koymuştur. Erdoğan ve Korkmaz (2005) çalışmasında Türkiye'nin AB üyelik sürecinde insanların nasıl etkileneceği ve uyum sürecinde gerekli olan kriterlerin neler olduğuna dair toplumun bilgilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

AB'ye ilişkin tutum ve yaklaşımları ölçmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında ise daha çok belli bir örneklem üzerinden gerçekleştirilen saha araştırmalarının bulguları ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda, Göral vd. (2021), Marmara Üniversitesi çalışma yürüten 245 öğretim elemanının, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine yönelik algılarını değerlendirdiği çalışmada, akademisyenlerin AB uyum sürecine pozitif baktığı sonucuna ulaşılmıştır. İnce ve Koçak (2017) çalışmalarında Konya Selçuk Üniversitesi'nde 420 katılımcı ile üniversite öğrencilerinin AB'ye bakış açısını tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin %55'ten fazlasının Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini desteklediği görülmüştür. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin %50'ye yakını ise Türkiye'nin AB'ye üye olacağına inanmamaktadırlar. Altay vd. (2013), Kırklareli Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulları üzerinden 3400 öğrenci ile yapılan araştırmada, üniversite öğrencilerinin ülkenin AB'ye tam üyelik görüşmelerine ve bu sürece ilişkin bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma ve analiz bulgularına göre ankete katılan öğrencilerin %46,6'sının, AB'ye üyeliğin Türkiye'nin gelişimine katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada öğrencilerin eğitim aldıkları bölümün de AB üyelik sürecine bakış açısını etkilediği görülmüştür. Sosyal bilimlerin bir alanında eğitim gören öğrencilerin fen bilimlerinde eğitim alan öğrencilere göre AB'ye bakış açılarının daha pozitif olduğu, üyelik sürecinin ekonomik, kültürel ve ulusal anlamda Türkiye'ye daha fazla katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Yazgan ve Aktaş (2012) ise Çankırı'da yaşayan 385 kişi üzerinden adaylık sürecinin ne kadar desteklendiğine yönelik analizler gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ankete katılanların %40'ı adaylık sürecini desteklerken, %38'i desteklememektedir. Ayrıca ankete dahil olanların %61'i ise Türkiye'nin hiçbir zaman üye olarak kabul edilmeyeceği düşünmektedir. Ünal vd. (2012), Kırklareli Üniversitesi Pınarhisar Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Türkiye'nin birliğe üyeliğine yönelik algılarını ve bu öğrencilerin birlikteki ülkelerin sosyo-ekonomik yapısına, demokrasi ve özgürlükler bağlamındaki yaklaşımlarını araştırmışlardır. Araştırmaya göre ankete katılan öğrencilerin %46,6'sı Türkiye'nin üyeliğini desteklemektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrenciler, AB üyeliğinin Türkiye'nin olanaklarına ve

özgürlüklerine katkı sağlayacağını düşünmektedir. Kaya vd. (2008) alışmalarında Dicle Üniversitesi'nde eğitim gören 230 öğrenci üzerinden gençlerin AB'ye bakışını ölçmeye çalışmışlardır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin %84'ü Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklemektedir.

Literatürdeki alışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, teorik ve saha araştırmasına dayanan çalışmalardan oluştuğu ve saha araştırması sonuçlarında ise genel olarak Türkiye'nin üyelik başvurusuna olumlu yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak AB'nin Türkiye ekonomisine, kalkınmışlığına ve sosyal yapısına pozitif etki yaratacağı görüşü hakimdir. Çalışmanın literatürden temel farkı, Gaziantep ilinde yapılmış olması ve ildeki tüm üniversite öğrencilerinin örnekleme dahil edilmesidir. Gaziantep ili Türkiye ihracatında 5. sırada olup, ürünlerinin büyük kısmını Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. Bu nedenle araştırmada Gaziantep ilinin seçilmesi iktisadi açıdan önem taşımaktadır. Ayrıca, ilde 2 vakıf ve 2 devlet olmak üzere 4 üniversite bulunmaktadır. Tüm öğrencilerin görüşlerinin alınması ise çalışmanın literatürdeki araştırmalardan bir diğer farkı olarak düşünölmektedir. Son olarak çalışmanın yöntem kısmında da göröleceğı üzere araştırmaya katılan 815 öğrenciden elde edilen veriler ile katılımcıların yaşına, cinsiyetine, okudukları bölüme, sınıfına ve aile gelir düzeyine göre AB'ye bakış açılarının farklılık gösterip göstermediğı analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir.

3. ARAşTIRMA BULGULARI

Araştırmanın analiz kısmında Gaziantep'te öğrenim gören üniversite öğrencilerinin AB üyeliğı hakkında bakış açısını ölçmek amacıyla gerçekleştirilen anket yöntemiyle saha araştırmasında elde edilen sonuçlar analiz edilmektedir. Çalışmada anket uygulaması için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğı Kurulu'ndan 28/09/2023 tarihli ve 2023-13 nolu toplantısında E-97105791-050.01.01-33195 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle araştırmaya dahil olan katılımcıların tanımlayıcı istatistikleri değerlendirilmektedir. Ardından araştırmada kullanılan ölçeğın faktör yapısı, geçerlilik ve güvenilirliğı değerlendirilmekte, devamında ise farklılık testlerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Gerçekleştirilen analizlerin sonunda yorum ve öneriler ile gerçekleştirilen testler değerlendirilmektedir.

3.1. Araştırmaya Katılanlara Yönelik Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş, eğitim gördükleri üniversite, eğitim aldıkları alan, sınıfları ve ailelerinin aylık gelirlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Üniversite Öğrencilerine ait Demografik Bulgular

Demografik Özellik	Kategori	Frekans	Yüzde (%)
Yaş	20 ve altı yaş	294	36,1
	21-25 yaş	454	55,7
	26-30 yaş	37	4,5
	30 ve üzeri yaş	30	3,7
	TOPLAM	815	100,00
Üniversite	GAÜN	394	48,3
	HKÜ	351	43,1
	GİBTÜ	14	1,7
	SANKO	56	6,9
	TOPLAM	815	100,00
Cinsiyet	Erkek	339	41,6
	Kadın	476	58,4
	TOPLAM	815	100,00
Sınıf	1.Sınıf	320	39,3
	2.Sınıf	230	28,2
	3.Sınıf	129	15,8
	4.Sınıf	136	16,7
	TOPLAM	815	100,00
Gelir Seviyesi	0 - 5000 TL	162	19,9
	5001 - 10000 TL	253	31,0
	10001 - 20000 TL	216	26,5
	20001 - 30000 TL	98	12,0
	TOPLAM	815	100,00

		TL		
	30000 TL ve üzeri	86	10,6	
	TOPLAM	815	100,00	
Alan	Mühendislik	162	19,9	
	Eğitim	45	5,5	
	İİSBF	104	12,8	
	Tıp	30	3,7	
	Diş Hekimliği	0	0	
	Sağlık Bil.	117	14,4	
	Hukuk	39	4,8	
	Fen-Edebiyat	11	1,3	
	Mimarlık	27	3,3	
	İlahiyat	2	0,2	
	İletişim	10	1,2	
	Turizm	7	0,9	
	MYO	159	19,5	
	Havacılık ve Uzay	8	1,0	
	Diğer	94	11,5	
		TOPLAM	815	100,00

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni bulguları incelendiğinde, katılımcıların %36,1'inin 20 yaş altı, %55,7'sinin 21-25 yaş, %4,5'i 26-30 yaşta oldukları görülmektedir. Katılımcıların %3,7'sinin ise 30 ve üzeri yaşta olduklarını söylemek mümkündür. Bu kapsamda düşünüldüğünde araştırmaya katılan gençlerin %91,8'inin 25 yaş ve altı gençlerden oluştuğu görülmektedir. Yine, en fazla katılımcının %58,4'le kadınlardan oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Gaziantep'te üniversite eğitimi alan öğrencilerin çoğunluklu olarak kadınlardan oluştuğu düşünüldüğünde bu dağılımın tutarlı olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %48,3'ü GAÜN'de; %43,1'i HKÜ'de; %6,9'u SANKO'da ve son olarak %1,7'si GİBTÜ'de eğitim görmektedir. Üniversiteler arası dağılımın ise mevcut üniversitelerin öğrenci sayıları üzerinden dağılımı gerçekleştirilmiştir. Dört üniversite arasında öğrenci sayısının en fazla olduğu üniversite Gaziantep Üniversitesi olup en az öğrenciye sahip olan üniversite ise en genç üniversite olarak tabir edilebilecek olan Gaziantep İslam, Bilim ve Teknoloji Üniversitesidir. Katılımcıların sınıflarına ilişkin bulgular incelendiğinde %39,3'le 1. Sınıfta okuyan öğrencilerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. 4.sınıfta okuyan katılımcıların oranı ise %16,7 olarak bulunmuştur. Katılımcıların eğitim gördükleri alanlara ilişkin bulgular ise bize %19,9'la mühendislik alanından en yoğun gurubu temsil ettiklerini göstermektedir. Mühendislik alanını %19,5'le MYO; %14,4'le Sağlık Bilimleri ve 12,8'le İİSBF takip etmektedir. En düşük katılım ise %0,2 ve %0,9 ile İlahiyat ve İletişim olmuştur. Bölümler itibarıyla üniversiteler incelendiğinde en fazla öğrencilerin Mühendislik Fakültesi ve MYO'lar olduğu bilinmektedir. Bu nedenle araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerin çoğunluğu bu bölümlerden seçilmiştir. Son olarak katılımcıların ailelerine ait aylık gelirlerine ilişkin bulgular incelenmiş ve katılımcıların çoğunluğunun ailelerinin aylık gelirinin 5001-10000 arasında olduğu tespit edilmiştir (%31,0). Katılımcıların %10,6'sının ailelerinin aylık gelirlerinin 30000 ve üzeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Ölçek Yapı Geçerliliği, Uyum İyiliği ve Güvenilirliği

Araştırmada ölçek yapı geçerliliği testi kapsamında Keşfedici Faktör Analizi (KFA) yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra ölçeğin öngörülen yapıya uygunluğunu belirlemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizleri (DFA) gerçekleştirilmiştir. Son olarak, ölçeği oluşturan önermelerin kendi aralarında tutarlılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla güvenilirlik analizleri test edilmiştir.

Belirlenen metodoloji kapsamında Varimax Döndürme Yöntemi kullanılmıştır. Bunun gerekçesi ise faktörlerin yorumlanmasında sağladığı kolaylıktır. Bu nedenle ölçeği oluşturan 22 önermeye varimax rotasyonu ile keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Analiz neticesinde 22 ifadenin 2 boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Araştırmada Tablo 3 ve Tablo 4'de Keşfedici Faktör Analizi sonuçları raporlanmıştır. KFO yanında faktör analizinin uygulanabilirliği Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü Testi ve Bartlett'in (Bartlett's Test of Sphericity) "Küresellik Testi ile incelenmiştir. Dağlı (2015) çalışmasında, örneklemin faktör analizi için yeterli olma şartının KMO değerinin 0,60 üstünde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Bartlett'in küresellik testinin sonucunun anlamlı olması ($p < 0,05$) değişkenler arası ilişkilerin oluşturduğu matrisin faktör analizi

yapmak için anlamlı olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve şahin, 2016: 311).

Keşfedici faktör analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2: Ölçeğin KMO ve Bartlett Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.966
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	13061.978
	df	190
	Sig.	.000

KMO sonucunda örneklem yeterlilik değerinin 0,966 olduğu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Bartlett küresellik testinin anlamlı olması [$\chi^2 = 13061,978$, $\rho < 0.001$] maddeler arasındaki korelasyonların faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Keşfedici faktör analizi sonucunda iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. a3 “AB yeliğinin, ülkemizde ekonomik anlamda hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini düşünüyorum”, a7 “AB yeliğinin, ülkemizden yurtdişına g arttıracadığını düşünüyorum“ ve a9 “AB lkeleri ile ülkemiz arasında kişi başına düşen milli gelir açısından fark olmadığını düşünüyorum” ifadelerinin düşük faktör yüküne sahip olduğu görülmü ve bu ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Soru ıkarma işlemlerinin ardından yinelenen KFA sonucunda 19 ifadeden oluşan ölçeğin iki faktör (Siyasi ve Kültürel Algılar - Ekonomik Algılar) altında toplandığı, faktörlerin toplam varyansın %63,666’sını açıkladığı ve ifadelerin faktör yüklerinin 0.814 ile 0.604 değerleri arasında olduğu tespit edilmiştir. 19 ifadeden oluşan ölçeğe ve ifadelerin faktör yüklerine ilişkin KFA sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Ölçeğe Ait Toplam Açıklanan Varyans Tablosu

Bileşen	Başlangıç zdeğerleri			Karesi Alınmış Toplamların ıkarımı			Karesi Alınmış Toplamların Rotasyonu		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
1	11.414	57.072	57.072	11.414	57.072	57.072	6.486	32.428	32.428
2	1.319	6.594	63.666	1.319	6.594	63.666	6.248	31.238	63.666
3	0.887	4.435	68.101						
4	0.808	4.04	72.141						
5	0.721	3.603	75.744						
6	0.592	2.962	78.706						
7	0.516	2.582	81.288						
8	0.485	2.426	83.714						
9	0.405	2.023	85.737						
10	0.388	1.942	87.678						
11	0.36	1.799	89.477						
12	0.311	1.555	91.033						
13	0.304	1.52	92.553						
14	0.281	1.404	93.957						
15	0.268	1.34	95.296						
16	0.226	1.132	96.428						
17	0.222	1.108	97.537						
18	0.203	1.017	98.554						
19	0.182	0.909	99.463						
20	0.107	0.537	100						

KFA sonucunda ifadelerin hangi faktörlere yüklendiği ve faktör yükleri “Döndürülmüş Bileşenler Matrisi” tablosunda görülmektedir.

Tablo 4: Döndürülmüş Bileşenler Matrisi Tablosu

	Bileşen	
	Siyasi ve Kültürel Algılar	Ekonomik Algılar
a18	0.808	
a22	0.772	
a17	0.765	
a21	0.737	
a20	0.705	
a16	0.704	0.501
a13	0.64	
a19	0.633	
a15	0.629	0.572
a14	0.616	0.552
a1		0.814
a2		0.805
a5		0.763
a6		0.742
a12		0.691
a10		0.669
a11	0.531	0.652
a8	0.528	0.613
a4		0.604

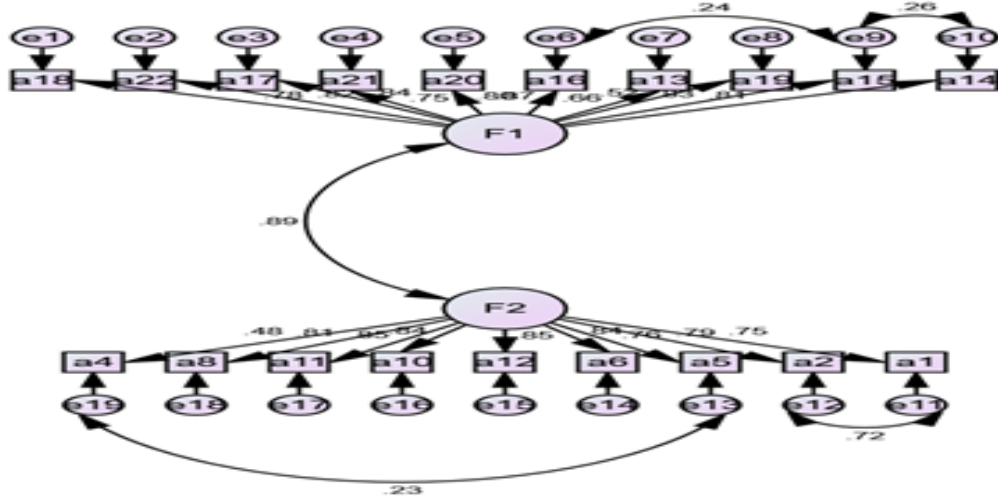
Ölçeğe ilişkin faktör yapısı belirlendikten sonra, ölçeğin yapısal doğruluğunu test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA’ da yapının doğrulanıp doğrulanmadığı bir takım uyum iyiliği değerleri ile daha belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 310). Çalışmada KFA sonucunda elde edilen 2 faktörlü yapıyı doğrulamak için yapılan DFA sonuçlarında ulaşılan uyum iyiliği değerlerinin düşük olduğu ve yapının iyi uyuma sahip olmadığı belirlenmiştir. Bunun üzerine elde edilen uyum indekslerinde teorik yapıya bağlı kalmak koşulu ile modelin uyum iyiliğini geliştirmek amacıyla modifikasyon işlemleri yapılmıştır. Modifikasyonlar, hata terimleri temelinde oluşturulan ve modelde orijinal olarak öngörülmeleyen fakat ilgili düzenlemelerin yapılması ile ki-kare miktarında meydana gelecek iyileşmeleri gösteren indekslerdir (Meydan ve Şeşen, 2015: 38). Bu kapsamda, uyum iyiliği değerlerinde en fazla iyileşme sağlayacağı tespit edilen, özgün ölçekte aynı boyutlar altında yer aldıkları ve anlamca birbirlerine yakın oldukları görülen a16 ile a15 (e6-e9) ifadeleri arasında, a15 ile a14 (e9-e10) ifadeleri arasında, a4 ile a5 (e19-e13) ifadeleri arasında ve son olarak a2 ile a1 (e12-e11) ifadeleri arasında modifikasyon işlemi yapılmıştır. Modifikasyon işlemi sonunda elde edilen değerlerin uyum iyiliği değerlerine ulaştığı görülmüştür. Elde edilen uyum iyiliği değerleri ile Yapısal Eşitlik Modeli analizlerinde kullanılan uyum indekslerine ait eşik değerler Tablo 5’te ve modele ilişkin görsel Şekil 1’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Ölçeğe Ait Uyum İyiliği Değerleri ve Eşik Değerler

Değişkenler	χ^2	df	F ≤ 5	GFI \geq ;	AGFI \geq 0	CFI ≥ 0.90	NFI ≥ 0.90	TLI ≥ 0.90	≤ 0.08
Ölçek	678.258	147	4.61	.91	.88	.96	.95	.95	.06

Model uyum iyiliği değerleri incelendiğinde CMIN/df (4.61), CFI (0.96) ve RMSEA (0.06) başta olmak üzere tüm uyum iyiliği değerlerinin eşik değerlerin içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 1. Ölçeğe Ait DFA Sonuçları



İki faktörden oluşan ölçeğin güvenilirlik analizi Cronbach alfa (α) değeri hesaplanarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (α) 0.961'dir. Ulaşılan bu değer ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu ($0.80 \leq \alpha < 1.00$) göstermektedir (Kalaycı, 2008: 405).

3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekte Yer Alan İfadelere Ait Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmada kullanılan tedarikçi ilişkileri ölçeğinde yer alan tüm ifadelerin ayrı ayrı ortalamaları ve yer aldığı bölüm aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6: Ölçeğe Ait İfadelerin Ortalama Değerleri

FAKTÖR 1	İfadeler	Ort.
	FAKTÖR 1	3,29
	a18: AB üyeliğinin, ülkemizde iç ve dış barışı sağlayacağını düşünüyorum.	3,17
	a22: AB üyeliğinin, ülkemizde kişisel ve kültürel hakları eşitleyeceğini düşünüyorum.	3,24
	a17: AB üyeliğinin, ülkemizde fikir, ifade ve inanç özgürlüğünü geliştireceğini düşünüyorum.	3,44
	a21: AB üyeliğinin, ülkemizde kişi ve grupların toplumdaki soyutlanmasını önleyeceğini düşünüyorum.	3,18
	a20: AB üyeliğinin, ülkemizi doğu ve batı arasında politik ve kültürel bir köprü haline getireceğini düşünüyorum	3,38
	a16: AB üyeliğinin, ülkemizde insan haklarına olumlu katkı sağlayacağını düşünüyorum.	3,55
	a13: AB üyeliğinin, Türk kültürüne olumlu katkı sağlayacağını düşünüyorum.	3,01
	a19: AB üyeliğinin, ülkemizde askerin siyasetteki etkinliğini azaltacağını düşünüyorum.	2,87
	a15: AB üyeliğinin, ülkemizde modernleşme sürecini hızlandıracağını düşünüyorum.	3,57
	a14: AB üyeliğinin, ülkemizde uygulanan eğitim sistemini olumlu etkileyeceğini düşünüyorum.	3,46
	FAKTÖR 2	3,45
	a1: AB üyeliğinin, ülkemizde yeni iş sahalarını açacağını düşünüyorum.	3,44
	a2: AB üyeliğinin, ülkemizde yeni iş imkânları oluşturacağını düşünüyorum.	3,48
	a5: AB üyeliğinin, ülkemizde üretilen yerli ürünler için yeni pazarlar açacağını düşünüyorum.	3,50
	a6: AB üyeliğinin, ülkemiz vatandaşlarının daha iyi imkân ve olanaklara kavuşturacağını düşünüyorum	3,50
	a12: AB üyeliğinin, ülkemizde üretim sektörünün canlanmasına katkı sağlayacağını düşünüyorum.	3,56
	a10: AB üyeliğinin, ülkemizin ekonomik gelişimini olumlu etkileyeceğini düşünüyorum.	3,46
	a11: . AB üyeliğinin, ülkemizin uluslararası alanda gücünü ve saygınlığını arttıracığını düşünüyorum.	3,58
	a8: AB üyeliğinin, ülkemizde kişi başına düşen geliri arttıracığını düşünüyorum.	3,30

a4: AB ülkelerinin ürünleri ile ülkemizde üretilen yerli ürünlerin rekabet edebileceğini düşünüyorum. 3,27

Araştırmaya katılan öğrencilerin AB üyeliği hakkındaki görüşlerini ölçmek amacıyla 19 ifadeden oluşan ölçek kendilerine sunulmuştur. Tablo 6’da öğrencilerin Siyasi ve Kültürel Algılara göre katılım oranlarının orta düzeyde olduğu (3,29) görülmektedir. Yine Ekonomik Algılara göre katılım oranlarının 3,45 ile orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Siyasi ve Kültürel Algılar içerisinde “AB üyeliğinin, ülkemizde modernleşme sürecini hızlandıracağını düşünüyorum” ifadesi öğrencilerin en fazla katılım sağladıkları önerme (3,57) olarak karşımıza çıkmaktayken; “AB üyeliğinin, ülkemizde askerin siyasetteki etkinliğini azaltacağını düşünüyorum.” önermesine (2,87) katılmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Ekonomik Algılar içerisinde yer alan “AB üyeliğinin, ülkemizin uluslararası alanda gücünü ve saygınlığını arttıracığını düşünüyorum” ifadesi katılımcıların (3,58) en çok savunduğu görüştür. Buna karşın “AB ülkelerinin ürünleri ile ülkemizde üretilen yerli ürünlerin rekabet edebileceğini düşünüyorum” ifadesi (3,27) üzerinde en az mutabık kaldıkları ifade olarak görülmektedir.

3.4. Hipotez Testlerine Ait Bulgular

Çalışmada üniversite öğrencilerinin AB üyeliğine bakış açılarının demografik değişkenlere (Cinsiyet, Yaş, Eğitim Gördükleri Üniversite, Eğitim Gördükleri Alan, Sınıf ve Aile Aylık Geliri) göre farklılık gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla parametrik testlerden T-testi ve tek yönlü ANOVA testleri yapılarak bulgulara ulaşılmıştır.

3.4.1. Katılımcıların cinsiyetlerine ilişkin T-testi bulguları

Tablo 7: Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin T-Testi Bulguları

Boyutlar	Cinsiyet	Ort.	Std. Hata	t	P	
Siyasi ve Kültürel Algılar	Erkek	339	3,36	1,0975	1,859	0,064
	Kadın	476	3,23	,89287		
Ekonomik Algılar	Erkek	339	3,61	1,1065	3,710	0,000
	Kadın	476	3,34	,88903		

Tablo 7’de, katılımcıların cinsiyet değişkenlerine ilişkin T-testi bulguları yer almaktadır. Buna göre, gençlerin Siyasi ve Kültürel algıları cinsiyet açısından $p < 0,05$ anlam düzeyinde istatistiksel olarak herhangi bir farklılık göstermemiştir. ($t = 1,859$; $p = 0.064 > 0.05$). Bununla birlikte, gençlerin Ekonomik algılarının cinsiyet değişkenine göre $p < 0,05$ anlam düzeyinde istatistiksel bir farklılığın olup olmadığı incelendiğinde ise anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t = 3,710$; $p = 0.000 < 0.05$). Buna göre, erkek katılımcıların Ekonomik algılara ilişkin görüşlerinin ortalaması (Ort.=3,61; S.S.=1,10) kadın katılımcıların görüşlerinin ortalamasından (Ort.=3,34; S.S.=0,89) daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç erkek öğrencilerin Ekonomik algılarının kadın öğrencilerden daha fazla olduğunu göstermektedir.

3.4.2. Katılımcıların yaş değişkenine yönelik one-way anova analizi

Katılımcıların AB üyeliğine yönelik algı düzeylerinin yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla One-Way Anova testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; Ekonomik Algıların ($p = 0.012 < 0.05$) katılımcıların yaşlarına göre anlamlı farklılıklar taşıdığını göstermektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Yaş Değişkenine İlişkin One-Way ANOVA Analiz Sonuçları

		N	Ortalama	Std.Sap.	p
Siyasi ve Kültürel Algılar	20 ve Altı yaş	294	3,31	,97263	3,18
	21-25 yaş	454	3,24	,98861	
	26-30 yaş	37	3,42	1,02825	
	30 ve üzeri yaş	30	3,51	,98216	
	Toplam	815	3,28	,98476	
Ekonomik Algılar	20 ve Altı yaş	294	3,40	,96887	,012
	21-25 yaş	454	3,43	1,00963	
	26-30 yaş	37	3,88	,98931	
	30 ve üzeri yaş	30	3,76	,84587	
	Toplam	815	3,45	,99362	

Söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacı ile Post- Hoc karşılaştırma analizlerine geçilmiştir. Bu amaçla Tukey HSD oklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde 26-30 yaş (Ort.=3,88; S.S.=,989) aralığındaki katılımcıların 20 ve altındaki (Ort.=3,40; S.S.=,968) yaş ile 21-25 yaş (Ort.=3,43; S.S.=1,00) aralığındaki katılımcılardan daha yüksek düzeyde algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

3.4.3. Katılımcıların üniversite değişkenine yönelik one-way anova analizi

Katılımcıların AB üyeliğine yönelik algı düzeylerinin eğitim gördükleri üniversite değişkenine göre farklılık gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla One-Way Anova testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; Siyasi ve Kültürel algıların ($F = 2,124$; $p = 0.096 > 0.05$) ve Ekonomik algıların ($F = 1,170$; $p = 0.320 > 0.05$) katılımcıların eğitim gördükleri üniversite değişkeni açısından anlamlı farklılıklar taşımadığını göstermektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Üniversite Değişkenine İlişkin One-Way ANOVA Analiz Sonuçları

		N	Ortalama	Std.Sap.	p
Siyasi ve Kültürel Algılar	GAÜN	394	3,21	1,03050	0,096
	HKÜ	351	3,38	,93981	
	GİBTÜ	14	3,30	1,00843	
	SANKO	56	3,15	,88969	
	Toplam	815	3,28	,98476	
Ekonomik Algılar	GAÜN	394	3,39	1,04620	0,320
	HKÜ	351	3,52	,95273	
	GİBTÜ	14	3,53	,92743	
	SANKO	56	3,38	,86508	
	Toplam	815	3,45	,99362	

3.4.4. Katılımcıların alan değişkenine yönelik one-way anova analizi

Katılımcıların AB üyeliğine yönelik algı düzeylerinin eğitim aldıkları alan değişkenine göre farklılık gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla One-Way Anova testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; Siyasi ve Kültürel Algılar ($F = 2,160$; $p = 0.010 < 0.01$) ve Ekonomik Algıların ($F = 3,868$; $p = 0.000 < 0.01$) katılımcıların eğitim aldıkları alan değişkeni açısından anlamlı farklılıklar taşıdığını göstermektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Alan Değişkenine İlişkin One-Way ANOVA Analiz Sonuçları

		N	Ortalama	Std.Sap.	p
Siyasi ve Kültürel Algılar	Mühendislik	162	3,44	,99715	0,010
	Eğitim	45	3,34	1,00558	
	İİSBF	104	3,45	,90704	
	Tıp	30	3,04	,82239	
	Sağlık Bilimleri	117	3,37	,90989	
	Hukuk	39	3,58	,76967	
	Fen-Edebiyat	11	3,21	,77951	
	Mimarlık	27	3,12	,87457	
	İlahiyat	2	2,45	,77782	
	İletişim	10	2,96	1,10574	
	Turizm	7	3,31	1,22397	
	MYO	159	3,08	1,07935	
	Havacılık ve Uzay	8	3,15	1,01980	
	Diğer	94	3,09	1,02264	
	Toplam	815	3,28	,98476	
Ekonomik Algılar	Mühendislik	162	3,76	,90895	0,00
	Eğitim	45	3,45	,96900	
	İİSBF	104	3,73	,87234	
	Tıp	30	3,29	,75160	
	Sağlık Bilimleri	117	3,38	,93322	
	Hukuk	39	3,65	,92239	
	Fen-Edebiyat	11	3,59	1,01625	
	Mimarlık	27	3,34	,89333	
	İlahiyat	2	2,55	1,25708	
	İletişim	10	3,27	,97605	

Turizm	7	3,46	1,21957
MYO	159	3,17	1,12387
Havacılık ve Uzay	8	3,37	,90645
Diğer	94	3,20	1,02786
Toplam	815	3,45	,99362

Söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacı ile Post- Hoc karşılaştırma analizlerine başvurulmuştur. Bu amaçla LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; Siyasi ve Kültürel algılara ilişkin sonuçlar incelendiğinde; Mühendislik (Ort.=3,44; S.S.=,997), İİSBF (Ort.=3,44; S.S.=,907) ve Hukuk (Ort.=3,58; S.S.=,769) öğrencilerinin; Tıp (Ort.=3,04; S.S.=,822), MYO (Ort.=3,08; S.S.=1,079) ve diğer (Ort.=3,09; S.S.=1,022) alanlarda öğrenim gören öğrencilere göre algı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine, Sağlık Bilimleri (Ort.=3,37; S.S.=,909) alanında eğitim gören öğrencilerin algı düzeylerinin MYO (Ort.=3,08; S.S.=1,079) ve diğer (Ort.=3,09; S.S.=1,022) alanlardaki katılımcılardan yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

AB'ye ilişkin ekonomik algıların, gruplar arası farklılıklara ilişkin LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde Mühendislik (Ort.=3,76; S.S.=,908) ve İİSBF (Ort.=3,73; S.S.=,872) öğrencilerinin Tıp (Ort.=3,29; S.S.=,751), Sağlık Bilimleri (Ort.=3,38; S.S.=,933), Mimarlık (Ort.=3,34; S.S.=,893), MYO (Ort.=3,17; S.S.=1,123) ve diğer (Ort.=3,20; S.S.=1,027) alanlardaki öğrencilerden daha yüksek düzeyde algıya sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca Hukuk (Ort.=3,08; S.S.=1,079) öğrencilerinin algılarının, MYO (Ort.=3,17; S.S.=1,123) ve diğer (Ort.=3,20; S.S.=1,027) alanlardaki katılımcılardan daha yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

3.4.5. Katılımcıların sınıf değişkenine yönelik one-way anova analizi

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin AB üyeliğine yönelik algı düzeylerinin sınıf değişkenine göre farklılık gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla One-Way Anova testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; Siyasi ve Kültürel Algılar ($F = 2,586$; $p = 0,052 > 0,05$) açısından anlamlı farklılıklar bulunamamış; buna karşın Ekonomik Algılar ($F = 7,384$; $p = 0,000 < 0,01$) açısından katılımcıların sınıf değişkenine göre aralarında anlamlı farklılıklar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların Sınıf Değişkenine İlişkin One-Way ANOVA Analiz Sonuçları

		N	Ortalama	Std.Sap.	p
Siyasi ve Kültürel Algılar	1	320	3,22	1,01318	0,052
	2	230	3,21	,98452	
	3	129	3,45	,96567	
	4	136	3,40	,92544	
	Toplam	815	3,28	,98769	
Ekonomik Algılar	1	320	3,34	1,02094	0,000
	2	230	3,35	1,03078	
	3	129	3,63	,91919	
	4	136	3,75	,86117	
	Toplam	815	3,45	,99765	

Söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Post- Hoc karşılaştırma analizlerine başvurulmuş ve Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelenmiştir. Buna göre; AB'ye ilişkin ekonomik algıların 3. sınıf (Ort.=3,63; S.S.=,919) ve 4.sınıf (Ort.=3,75; S.S.=,861) öğrencilerinde; 1.sınıf (Ort.=3,34; S.S.=1,020) ve 2.sınıf (Ort.=3,35; S.S.=1,030) öğrencilerine göre yüksek olduğu görülmüştür.

3.4.6. katılımcıların aylık ort. gelir değişkenine yönelik one-way anova analizi

Üniversite öğrencilerinin ailelerinin aylık ortalama gelir düzeyleri açısından istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemek amacıyla One-Way Anova testi yapılmıştır. Bulgular; Siyasi ve Kültürel Algılar ($F = 1,350$; $p = 0,250 > 0,05$) açısından anlamlı farklılıkların olmadığını göstermiştir. Buna karşın Ekonomik Algılar ($F = 5,504$; $p = 0,000 < 0,0$) açısından katılımcıların

aylık ortalama gelirleri değişkenine göre aralarında anlamlı farklılıklar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine İlişkin One-Way ANOVA Analiz Sonuçları

	N	Ortalama	Std.Sap.	p
Siyasi ve Kültürel Algılar	0-5000 arası	162	3,19	,90927
	5001-10000 arası	253	3,28	1,00762
	10001-20000 arası	216	3,26	1,05611
	20001-30000 arası	98	3,47	,86313
	30000 zeri	86	3,31	,98886
	Toplam	815	3,28	,98476
Ekonomik Algılar	0-5000 arası	162	3,27	,97408
	5001-10000 arası	253	3,35	1,02887
	10001-20000 arası	216	3,50	,98755
	20001-30000 arası	98	3,80	,84281
	30000 zeri	86	3,56	,99577
	Toplam	815	3,45	,99362

Araştırmada Post-Hoc analizi ile farklılıkların hangi gruplardan kaynakladığı belirlenmeye çalışılmış ve Tukey HSD oklu karşılaştırma testi sonuçları incelenmiştir. Buna göre; AB'ye ilişkin ekonomik algıların, aylık ortalama geliri 20.001-30.000 (Ort.=3,80; S.S.=,842) arasında olan katılımcılarda; aylık ortalama geliri 0-5000 (Ort.=3,27; S.S.=,974) arası ve 5.001-10.000 (Ort.=3,35; S.S.=1,028) arası olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu grlmştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

II. Dünya Savaşından sonra AB lkelerinde yaşanılan ekonomik ve siyasi kriz sonrası ortaya atılan birlik düşünceleri öncelikle AKÇT ile başlamıştır. Kurucularının Belçika, Fransa, Lüksemburg, Almanya, Hollanda ve İtalya'nın olduğu ülkeler öncelikle savaşın hammaddeleri olarak bilinen kömür ve elik üzerinden birlik oluştırmaya çalışmışlardır. Zamanla AKÇT, dünya konjonktürü ve küresel gelişmelerle birlikte kuruluş felsefesi ve hedeflerini değiştirmiş sektörler arası iş birliği yoluyla bütünleşme stratejileri geliştirmiştir. Birliğin genişleme süreçleri sonrası ismi ve hedefleri de değişmiş olup Avrupa Birliği (AB) olarak siyasi ve ekonomik birlik mücadeleleri devam etmektedir. Ekonomik birlik konusunda EURO'ya geçiş sürecinde başarılı bir sınav verilmesine rağmen siyasi birlik konusunda benzer başarının sağlandığı söylenememektedir. Özellikle Ortadoğu politikaları, göçmen sorunu, politik ve kültürel farklılıklar gibi gerekçeler dşnldğnde günümüz küresel dünyasında siyasi birliğin de zor başarılacağı dşnlmektedir. Ekonomik birlik ve özellikle parasal birlik hedeflerinde ise tüm ülkelerin ortak katılımının olmaması ve İngiltere'nin Brexit süreci bu hedefin de başarılmasını zora sokmaktadır. Fakat dünyadaki ekonomik ve siyasi birlikler kapsamında değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği'nin en uzun ve en başarılı birliktelikler yarattığı söylenebilir.

AB, kurulduğu yıldan itibaren sürekli yapısal değişimler ile etkinliğini giderek güçlendirmektedir. Belirlenen amaçlar etrafından oluşturulmaya çalışılan birlik, günümüzde 28 yesi ile 500 milyon insanı kapsayan bir güç haline gelmiştir. Türkiye ise yıllardır birliğe ye olmak için birçok kez başvuruda bulunmuş olup adaylık süreci hala devam etmektedir. Özellikle son on yıl dşnldğnde gerek ekonomik krizler gerekse politik sorunlardan dolayı Türkiye'nin adaylık süreci beklenen hızda ve başarıda ilerleyememektedir. Bu performansta tabiki mevcut iktidarların siyasi tercihleri de ön plana çıkmaktadır. Fakat son ilerleme raporları analiz edildiğinde, henüz beklenen uyum sürecinin yaşanamadığı, birkaç fasıl dışında yeni başlıkların aılamayacağı görülmektedir. Adaylık ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde siyasi irade kadar halkın ve özellikle gençlerin tavırları, algıları ve mücadeleleri oldukça önemlidir. Siyasi ve ekonomik açıdan tüm birimlerin ortak çalışması ve inancıyla başarılabilir olan bu süreçte önemli değişimler ve devrimler gerekmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın temel amacı niversite ğrencilerinin AB yeliğine bakış açısını ölçmek ve elde edilen bulgular üzerinden politika önermeleri geliştirmektir. Çünkü niversite gençliğinin toplumun en ilerici, en okuyan ve en aydın fikirli kesimi olduğu dşnlmektedir. Ülkenin geleceği de niversite gençliğine bağlıdır. Üniversite gençliği ayrıca Şehir ve ülke ekonomisine de büyük katkılar sağlamaktadır. Küresel rekabette ise Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli

rekabet silahı ise gençlerdir. Üniversite gençliği ise dinamik yapısı, yenilikçi ve üretken kimliğiyle, adaylık sürecinde önemli bir role sahiptir. Belirtilen gerekçelerden dolayı üniversite gençliği üzerinden gerçekleştirilecek araştırmanın bulguları büyük önem arz etmektedir. Bu hedef doğrultusunda üniversite gençliğinin AB süreci değerlendirilecek ve gelecek senaryoları oluşturulabilecektir. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmanın temel amacı, Gaziantep'te akademik yaşamlarını sürdüren üniversite öğrencilerinin AB'yi siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan nasıl değerlendirdiklerini belirlemektir. Bu doğrultuda tabakalama örneklem yöntemiyle belirlenen 815 öğrenciye anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular üniversite gençlerinin AB'ye ilişkin genel algılarının orta düzeyde olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte cinsiyet, yaş, üniversite, bölüm ve aylık ortalama gelir düzeyi değişkenlerine göre gençler arasında bir takım istatistiksel farklılıklar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, erkek öğrencilerin AB'ye ilişkin Ekonomik algılarının kadın öğrencilerden daha fazla olduğunu göstermektedir. Yine, ileri yaştaki öğrencilerin daha düşük yaş aralığındaki katılımcılara göre AB'ye ilişkin ekonomik algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular katılımcıların öğrenim gördükleri üniversiteler açısından AB'ye yönelik algıları arasında istatistiksel açıdan herhangi bir farklılığın olmadığını göstermiştir. Buna karşın, katılımcıların öğrenim gördükleri bölümler açısından çeşitli farklılıklar tespit edilmiştir. Mühendislik, İİSBF ve Hukuk öğrencilerinin AB'ye yönelik algılarının Mimarlık, MYO, Tıp ve Sağlık Bilimleri'nde öğrenimlerine devam eden katılımcılardan daha yüksek olduğu sonuçları dikkat çekmektedir. Son olarak ortalama aylık geliri yüksek katılımcıların; düşük olanlara kıyasla AB'ye yönelik daha yüksek algı düzeyine sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Gaziantep'te öğrenim gören 815 öğrenci üzerinden gerçekleştirilen saha araştırması sonuçları üzerinden politika yapıcılarına ve yeni araştırmacılara birçok önermeler yapılabilmektedir.

Politika yapıcılarına öneriler şu şekildedir;

- ✓ Üniversite gençliği Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde ülkedeki modernleşme sürecinin hızlanacağını düşünmektedir. Ayrıca üyelik sürecinin ülkenin uluslararası alanda gücünü ve saygınlığını da arttıracığına inanılmaktadır. Ve bu önermeler en fazla ortalamaya sahip ifadedir. Bu nedenle AB'ye tam üyelik sürecinin hızlandırılması ve gerekli hazırlıkların, eksikliklerin tamamlanması için önemli bir siyasi iradenin ortaya konulması gerekmektedir.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin vakıf veya devlet üniversitelerinde okumalarının AB'ye algısı açısından önemli bir farklılık arz etmediği görülmüştür. Bu nedenle AB'ye uyum sürecinde ve halkın, özellikle de gençliğin bu sürece adaptasyonu konusunda politika yapıcılarının bu sonucu dikkate alması gerekmektedir.
- ✓ Gelir seviyesi yükseldikçe üniversite gençliğinin algı düzeylerinin arttığı, önermelerdeki ortalama değerlerin yükseldiği görülmektedir. Bu sonuç üzerinden politika yapıcılarının gelir seviyesi düşük olan vatandaşların ve öğrencilerin kaygılarını azaltacak, AB'ye bakış açılarını iyileştirecek çalışmaların planlanması önemlidir.

Yeni araştırmacılara öneriler şu şekildedir;

- ✓ AB'ye bakış açısının ölçülmesi ve algı düzeyleri üzerinden politikalar geliştirilmesi için farklı örneklem grupları üzerinden araştırmalar yapılmalıdır. Böylece toplumun tüm kesimlerinin AB'ye bakış açısı ve algı düzeyleri anlaşılmış, bunun üzerinden çalışmalar yapılmış olacaktır.
- ✓ Çalışmanın sadece bir il ile sınırlanmaması, mümkünse bölgesel yada ülke genelinde gerçekleştirilmesi durumunda daha gerçekçi ve doğru sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir.
- ✓ Saha araştırmasından elde edilen sonuçların farklı yöntemlerle analiz edilmesi çalışmanın özgünlüğünü arttıracaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 28/09/2023 tarihli ve 2023-13 nolu toplantısında E-97105791-050.01.01-33195 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ina aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %45 2. Yazarın katkı oranı ise %35, 3. Yazarın katkı oranı ise %20'dir.

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar atışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Hasan Kalyoncu University with the decision number 2023-13 at the meeting dated 28/09/2023 and numbered E-97105791-050.01.01-33195 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 45%, 2nd author's contribution rate is 35% and 3th author's contribution rate is 20%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Altay, A., Ünal, A., Özkan, S., Ayan, S.M.İ., Gürdal, S.A. ve Dursun, B. (2013). Üniversite öğrencilerinin avrupa birliği bakış açılarına yönelik bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 7-21. https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_a1316.pdf
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2022). Avrupa birliği'nin tarihçesi. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2023). Avrupa birliği'nin kurumları. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-kurumlari_45641.html.
- Aydın, N. (2009). *Avrupa Birliği Nedir Ne Değildir?* Kum Saati Yayın Dağıtım.
- Bedirhan, Y. (2009). Avrupa birliği ülkelerinde yaşayan Türk çocuklarının kültürel uyum sorunları ve çözüm önerileri. *Akademik Bakış*, 16, 1-7. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868279.pdf>
- Begaj, J.(2016). AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmalarının tarihi ve siyasi süreç kapsamında şekillenmesi ve AB üyeliği üzerindeki etkisi. *Ankara Avrupa alışmaları Dergisi*, 15 (1), 29-72. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000227
- Bozkurt, V. (2001). *Avrupa Birliği ve Türkiye Siyasal Kurumlar ıkar Grupları Kamuoyu ve Ortaklık Belgeleri*. Vipaş Yayınları.
- Canbolat, İ. (2002). *Avrupa Birliği: Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi*. Alfa Yayınları.
- akmak, H. (2014). *Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri*. Barış Kitap.
- Çeçen, A. (2008). *Türkiye'nin Avrupa Macerası*. Fark Yayınları.
- Dağlı, A. (2015). Örgütsel muhalefet ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: geçerlilik ve güvenirlilik alışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 198-218. <https://doi.org/10.17755/esosder.45359>
- Dedman, J.M. (1996). *The Origins and Development of the European Union, 1945-95: A History of European integration*. Routledge Publishment.
- Demir, Ö. (2005). *Attitudes of Individuals Towards European Union Membership in Turkey*. State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey.
- Dilekli, S. ve Yeşilkaya, K. (2002). *Maastricht Kriterleri*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Doğan, E. E. (2005) *Avrupa 'yla Dansımız*. Emre Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Korkmaz, A. (2005). *Öteki Kuram: Kitle İletiliş Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Erk Yayınları.
- Gerven, V.W. (2005) *The European Union A Polity of States and Peoples*. Stanford University Press.

- Göral, E., Dartan, M. ve Yurtkoru, E.S. (2021). Marmara Üniversitesi öğretim elemanlarının Türkiye-AB ilişkilerine yönelik algıları üzerine bir araştırma. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 87-115. <https://doi.org/10.29228/mjes.415>
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (3.Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Horvath, Z.(2007). *Handbook On The European Union, Hungary*. Hungarian National Assembly.
- İnce, M. ve Koçak,M.C. (2017). Gençlerin Avrupa Birliği'ne bakışı üzerine bir araştırma; Selçuk üniversitesi örneği. *Turkish Studies*, 12: 309-334.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12369>
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (3. Baskı). Asil Yayınevi.
- Kaya, İ., Kılıç, T. ve Yıldırım, A. (2008). Dicle üniversitesi öğrencilerinin Türkiye'nin Avrupa birliği üyeliğine ilişkin görüş ve beklentileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (23), 254-273.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70003>
- Köktaş, A. (1999). *Avrupa Birliğinde İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşların Durumu*. Nobel Yayınları.
- Leonard, D.(2005). *Guide to the European Union the Definitive Guide To All Aspects of the EU*. Profile Books Ltd.
- Marsh, S. ve Mackenstein, H.(2005). *The International Relations of the European Union*. Harlow: Pearson Longman.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları*. (2.Baskı). Detay Yayıncılık
- Özcan, F.(2012). Kopenhag kriterleri. <http://www.cagipolisi.com.tr/8/44-45.htm>
- Özer, M. A. (2009). Avrupa birliğine tam üyeliğin eşliğinde Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi*, 1 (16), 89-105. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/146008>
- Özey, R. (2007). *Küresel Güçler ve Politikalar*. Aktif Yayınevi.
- Rocard, M. (2008). *Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'ye Evet*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sezgin, S. İ. (2001). *Avrupa Birliğinin Eğitim Öğrenme ve Gençlik Politikaları*. Türkiye-AB İlişkileri Sempozyumu, Ankara.
- Şen, F., Akkaya, Ç. ve Güntürk, R. (1999). *2000 Yılı'nın Eşliğinde Avrupa ve Türkiye*. Çağ Pazarlama.
- Telli, R. (2015). *Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği*. Ekin Yayınları.
- Uluç, G.(2009). *Medya ve Oryantalizm Yabancı, Farklı ve Garip Öteki*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ünal, A., Dursun, B., Özkan, S., İzmirli, S.M., Altay, A. ve Gürdal, S.A. (2012). Üniversite eğitimi alan öğrencilerin Avrupa birliği üyeliğine bakış açılarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 12(1), 21-31.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/62614>
- Yamakoğlu, C. (1993). *Türkler Yine Avrupa'da*. Akçağ Yayınları.
- Yazgan, H ve Aktaş, A.(2012). Türkiye- Avrupa birliği ilişkilerinde kamuoyu faktörü: Çankırı ili örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1-23.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/382082>

Sağlık Çalışanlarının Göçmenlere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Determining Attitudes of Healthcare Professionals Towards Immigrants: A Scale Development Study

Yalçın KARAGÖZ¹, Yusuf KARAŞİN²

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, sağlık çalışanlarının göçmenlere yönelik tutumunun belirlenmesinde alana bir psikometrik ölçüm aracının kazandırılmasıdır.

Tasarım/Yöntem: Araştırma kapsamında tesadüfi olmayan yöntemlerden kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen 276 sağlık çalışanına hem yüz yüze hem de çevrimiçi yolla ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde IBM SPSS ve IBM AMOS paket programlarından yararlanılmıştır.

Bulgular: Yapılan analiz sonucunda 3 faktör ve 14 ifadeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek alt faktörlerine altında toplanan ifadeleri en iyi açıklayacak şekilde "Olumsuz Tutum, Engelleyici Tutum ve Olumlu Tutum" isimleri verilmiştir. Olumsuz tutum faktörü 7, engelleyici tutum faktörü 3 ve olumlu tutum faktörü 4 ifadeden oluşmaktadır. Geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu, sağlık çalışanlarının göçmen tutumunu ölçmede kullanılabilecek bir ölçüm aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sınırlılıklar: Örnekleme olarak yalnızca İstanbul ilindeki sağlık çalışanlarının dahil edilmesidir.

Özgünlük/Değer: Alanyazın incelendiğinde göçmenlere yönelik tutumun ele alındığı çalışmalar olmakla birlikte doğrudan bu durumu nicel olarak ölçmek için kullanılan bir ölçüm aracına rastlanmamıştır. Bu çalışma göçmenlere yönelik tutumları doğrudan nicel olarak ölçen bir araç geliştirilmesi açısından alanda ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu da çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Çalışanı, Göçmen, Tutum Ölçeği, Ölçek Geliştirme

Abstract

Purpose: The aim of this research is to introduce a psychometric measurement tool to the field in determining the attitudes of healthcare professionals towards immigrants.

Design/Methodology: Within the scope of the research, 276 healthcare workers, determined by the convenience sampling method, (one of the non-random methods), were reached both face to face and online. IBM SPSS and IBM AMOS package programs were used to analyze the data obtained.

Findings: As a result of the analysis, a scale consisting of 3 factors and 14 statements was developed. The sub-factors of the scale were named "Negative Attitude, Obstructive Attitude and Positive Attitude" to best explain the statements collected under them. The negative attitude factor consists of 7 statements, the inhibitory attitude factor consists of 3 statements, and the positive attitude factor consists of 4 statements.

It was concluded that the developed scale is valid and reliable and is a measurement tool that can be used to measure the immigrant attitudes of healthcare professionals.

Limitations: Using only healthcare workers from Istanbul as the sample constitutes a research limitation.

Originality/Value: When the literature is examined, although there are studies on attitudes towards immigrants, no measurement tool used to directly measure this situation quantitatively was found. This study is the first in the field to develop a tool that directly quantitatively measures attitudes towards immigrants. This underscores the study's unique contribution to the literature.

Keywords: Healthcare Professional, Immigrant, Attitude Toward, Scale Development

¹ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, yalcinkaragoz@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5642-6498

²Öğr. Gör., Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, yusuf.karasin@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4594-9290

1. GİRİŞ

Göç olgusu, en genel anlamıyla bireyin yaşadığı yeri terk edip başka bir yerde hayatını sürdürmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durumun sebepleri bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bu da göç olgusunun farklı şekillerde gerçekleşmesine ve karmaşık bir özellik almasına sebebiyet vermektedir. Farklı şekillerde gerçekleşen göç kimi bireyler için isteğe bağlı, kimileri için de zorunluluk teşkil etmektedir. İsteğe bağlı olarak göç olayını gerçekleştiren kişi, yaşadığı ülkenin mevcut durumundan memnun olmayıp başka bir ülkeye gitmeyi tercih ederken, zorunlu sebepten dolayı yaşanan göçlerde ise genellikle savaş, afet gibi olaylar etkili olmaktadır. İsteğe bağlı göç olayını gerçekleştiren bireylerin genellikle yüksek eğitim seviyesine sahip bireyler olduğu görülürken, zorunlu sebeplerden dolayı göç eden bireylerde ise bu durum pek de söz konusu değildir. Bu durumun sebebi olarak ise, isteğe bağlı olarak göç olayını gerçekleştirmek için yaşanan ülkeden daha iyi şartları bulunan ülkelerin tercih edilmesi söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra zorunlu sebepler olarak değerlendirilen savaşlar, iklim krizi vb. hallerde bireyler için önemli olan temel insani şartların sağlanması olmaktadır. Bilimsel alanyazın incelendiğinde göç olayını gerçekleştirme sebebindeki farklılıklara göre göçmen, mülteci, sığınmacı, düzensiz göçmen gibi isimlerin yer aldığını görmek mümkündür. Literatürde bu isimleri içeren çalışmalara rast gelmek mümkündür. Tüm bu isimlendirmelerin olmasıyla birlikte, Farley vd. (2005)'ne göre göç etme sebebi ne olursa olsun göç etmiş bireyi tanımlamak için “göçmen” ibaresi kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında da bu durum göz önünde tutulmuştur. Yani, bu çalışma kapsamında da göçmen olarak ifade edilen topluluk “mülteci, sığınmacı, düzensiz göçmen” vb. şekillerde ifade edilen tüm bireyleri kapsamaktadır. Çalışma kapsamında sağlık çalışanlarına sorulan ifadelerdeki göçmen kelimesi sebebi ne olursa olsun Türkiye’de bulunan tüm grupları kapsamaktadır.

Göçmenler, göç ettikleri bölgelerde temel insani haklardan faydalanmak durumundadırlar. Bu temel insani haklardan birisi de sağlık hakkıdır. Sağlık hakkı konusuna ilişkin gerek uluslararası gerekse de göç alan ülkenin yerel kanunları bulursa da bazı durumlarda göçmenlerin sağlık hizmetine erişiminde problemlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu problemler, göçmen bireye ilişkin olduğu gibi sağlık hizmeti almak için başvurduğu ülke sağlık sistemi ve sağlık insan gücüne ilişkin de olabilmektedir (Kara,2023). Bu durum da sağlık çalışanlarının çok uzun süreli çalışması ve sağlık sisteminde aşırı talebi beraberinde getirmektedir. Sağlık çalışanlarının göçmenlere yönelik hizmet sunarken yaşadığı problemlerin yer aldığını söylemek mümkündür.. Bu problemlerin başında iletişim sorunu gelmektedir. Her ne kadar göçmenlere yönelik sağlık merkezleri açılmış da olsa konuyla ilgili tercümanlar da sağlık kurumlarında yer de olsa bu sorun süregelen bir biçimde devam etmektedir(Turhan vd., 2023). Bu durumu destekleyen çalışmaların bilimsel alanyazında yer aldığını görmek mümkündür. (Hadımlı vd.,2022; Çal vd.,2022). Göçmen bireylerin göç etmiş oldukları ülkelerin sağlık sistemi üzerinde hastalık yayma, hijyen eksikliğinden kaynaklı toplum sağlık sorunlarını yayma gibi etkilerinin bulunduğu da söylenebilmektedir. Bu durum, özellikle zorunlu göç etmek durumunda kalan bireyler için geçerlidir (Korkmaz,2014). Bunun da temel sebebinin, zorunlu sebepten dolayı göç etmiş bireyin genellikle savaş vb. zorunlu durumlardan dolayı ülkesini terk etmesidir. Bu durumda da göçmen birey sağlık kurallarına pek de riayet edememektedir.

Yukarıda yer alan durumlardan hareketle son dönemde özellikle yaşanan savaşa bağlı olarak başta Suriye olmak üzere pek çok ülkeden çeşitli sebeplerle Türkiye’ye gelen ve yaşamını belli bir süredir Türkiye’de sürdüren göçmenlerin sağlık sistemi üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve sağlık sisteminin en önemli unsurlarından olan sağlık insan gücünün bu konudaki tutumunun ortaya konmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışma planlanmıştır. Bu çalışmada amaç, sağlık çalışanlarının göçmenlere yönelik tutumlarını psikometrik olarak ölçen bir ölçüm aracının geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Böylece sağlık çalışanlarının göçmen bireylere yönelik tutumlarını içeren psikometrik bir ölçüm aracı geliştirilecektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye’nin metropolü olan İstanbul ilinde sağlık hizmeti sunumu gerçekleştiren tüm sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına örneklem olarak ise araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 276 sağlık çalışanı alınmıştır. Bu kişilere kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında kolayda örneklem kullanılmasının sebebi,

örneklem grubunu oluşturan kitleye daha kolay bir şekilde ulaşılabilmektedir. İlgili örneklem grubundan bireylere rastgele ulaşılması araştırma kapsamındaki sonuçların genellenebilirliği açısından etkisi bulunmaktadır. Ulaşılan sağlık çalışanlarından toplanan veriler için hem evrimii hem yüz yüze yöntem kullanılmıştır. Ulaşılacak örneklem sayısı ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarında alanyazın incelendiğinde çeşitli görüşlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşlerden birisine göre ölçek geliştirme çalışmasında en az 260 kişiye ulaşılmalıdır. Diğer bir görüşe göre ise örneklem sayısı en az ölçek ifade sayısının 5 veya 10 katı kadar olmalıdır (Karagöz,2021; Bryman ve Cramer,2001). Bu iki görüşü de esas alan ölçek geliştirme çalışmalarına bilimsel alanyazında rastlamak mümkündür (Filiz vd., 2023a; Filiz vd., 2023b; Filiz vd., 2023c; Karaşın vd., 2023a; Karaşın vd., 2023b; Karaşın ve Öztırak,2023; Karaşın ve Karagöz,2023). Bu alışma kapsamında ise toplamda 14 ifadeden oluşan ölçek için 276 kişiye ulaşılmıştır. Yani, hem Karagöz (2023)'ün önerdiği gibi en az 260 sayısına ulaşılmış, hem de Bryman ve Cramer(2001)'in görüşü olan ölçek ifade sayısının 5 veya 10 katı kadar olmalıdır ifadesi desteklenmiştir. Bu iki kaynak doğrultusunda ulaşılan örneklem evreni temsil ettiği, bir başka deyişle örneklem kütesinin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Sağlık alışanlarının göçmen bireylere yönelik tutumunda etkili olan faktörler (olumsuz tutum, engelleyici tutum ve olumlu tutum) ile bu faktörler arasındaki ilişkilerin ortaya konması adına bu araştırmanın kavramsal modeli oluşturulmuştur. Bu etkili olan faktörlerin seçimi literatürde yer alan çalışmalar esas alınarak belirlenmiştir. Günbeği vd. (2023) ve Küükkendirici ve Batı(2020) tarafından alana kazandırılan çalışmada sağlık hizmeti sunulurken göçmen bireylere yönelik negatif bir tutum içinde bulunulmaktayken, Akkoç vd.(2017), Zengin vd. (2021), McKeary ve Newbold (2010), Hulstjö ve Hjelm (2005), Håkonsen vd. (2014) ve Terraza-Núñez vd., (2011) tarafından alanda yer alan çalışmalarda özellikle dil problemlerinden dolayı göçmenlerin sağlık hizmeti sunulurken engelleyici konumda buldukları bulgulanmıştır. Sağlık alışanlarının temel yeteneği sağlık hizmeti sunmak olduğu için de alt boyutlardan birisi olumlu tutum olarak belirlenmiştir. Ölçek alt boyutlarının isimlendirilmesinde, faktör altında toplanan maddeleri en iyi ifade eden kelimeler seçilmiştir. Bu kelimelerin seçimine araştırmacılar ortak karar vermiştir.

2.3. Ölçeğin Oluşturulma Süreci

Araştırma kapsamında araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden katılımcılara uygulanacak ölçek oluşturulurken kavramsal yapı alanyazından (Akkoç vd., 2017; Günbeği vd., 2023; Gülta ve Yalçın Balçık,2018; Hiçdurmaz ve Yüksel, 2020; Gelge Bakacak vd., 2019; Zengin vd., 2021; Koan vd.,2017; Küükkendirici ve Batı,2020; McKeary ve Newbold,2010; Al-Rousan vd., 2018; Dumit ve Honein-AbouHaidar,2019; Suphanchaimat vd., 2015; Donnely ve McKellin, 2007; Håkonsen vd., 2014; Hulstjö ve Hjelm,2005; O'Mahony ve Donnely,2007; Terraza-Núñez vd., 2011) faydalanılarak araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Ortaya konan bu kavramsal yapıya da uygun soru havuzu araştırmacılar tarafından katılımcılara uygulanmak üzere meydana getirilmiştir.

2.4. Araştırmada Kullanılan İstatistik Yöntemler

Araştırma kapsamında verilerin toplanmasının ardından geçilen aşama veri analizi aşamasıdır. Araştırma kapsamındaki verilerin analiz edilmesinde istatistik paket programlarından faydalanılmıştır. Bu paket programlar IBM SPSS ve IBM AMOS'tur. IBM SPSS yardımıyla uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonrasında toplanan verilerin teyit edilmesi için IBM AMOS kullanılarak doğrulatoryıcı faktör analizi uygulanmıştır..

3. BULGULAR

3.1. Araştırmadaki Verilerinin Güvenilirlik alışması ve Pilot alışma Evresi

Araştırma kapsamında geliştirilmek istenen ölçeğe ilişkin ilk olarak araştırmacılar tarafından konuyla ilgili olarak alanyazın taraması yapılmıştır. Buna dayanarak da kavramsal yapı oluşturulmuştur. Oluşturulan kavramsal yapı esas alınarak da 19 ifadeden oluşan soru havuzu kısmı tamamlanmıştır. Oluşturulan soru havuzundaki ifadeler için 10 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Ulaşılan uzmanlar (2'si işletme fakóltesi, 2'si tıp fakóltesi, 6'sı eğitim bilimleri fakóltesi) eřitli üniversitelerde akademik personel olarak görev yapmaktadır. Uzman görüşünden sonra taslak ölçek olarak hazırlanan ifadeler

son halini almıştır. Son halini alan taslak ölçek 20 kişi üzerinden pilot çalışmaya tabii tutulmuştur. Pilot çalışmaya tabii tutulan sağlık çalışanları araştırmacılar tarafından rastgele belirlenmiş olup, farklı alanlarda hizmet sunan sağlık çalışanları olmasına önem gösterilmiştir. Bunun yapılmasındaki amaç, taslak ölçekteki ifade hataları, cevaplayıcılar tarafından yanlış anlaşılma durumlarının olabilmesi ihtimali, ifadelerdeki yazım ve imla hatalarının giderilmesidir. Bu aşamadan sonra İ3 ve İ17 olarak ifade edilen ifadeler taslak ölçekten çıkarılmış olup geriye 17 ifadeden oluşan bir ölçek kalmıştır. Kalan bu 17 ifade, 3 haftalık zaman periyotlarında 32 kişiye iki kez uygulanmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplara göre 1. ve 2. uygulama arasındaki pearson korelasyon katsayısı belirlenmiştir. Belirlenen pearson korelasyon katsayısı 0,85 (%85)' tir. Böylece farklı zaman dilimlerinde aynı kişiler tarafından verilen cevapların istatistiki olarak benzer olduğu belirlenmiştir. Bu da istatistiki olarak yüksek bir değerdir. Bu belirlemenin ardından son halini almış olan ölçek hedef kitleye uygulanmıştır. Hedef kitle olan 276 kişiden oluşan sağlık çalışanı belirlenmiştir.

Ölçeğin tamamı ve alt faktörlere ait güvenilirlik katsayıları Tablo 1'deki gibidir..

Tablo 1: Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Katsayıları

Faktör	İfade Sayısı	Güvenilirlik Katsayıları
Tüm İfadeler	14	,875
Olumsuz Tutum	7	,855
Engelleyici Tutum	3	,752
Olumlu Tutum	4	,700

Ölçeğin tamamına ilişkin güvenilirlik katsayısının (Cronbach Alpha) değeri 0,875 olarak tespit edilmiştir. Bu değer $0,80 \leq \alpha < 1$ aralığında olduğu için istatistiki olarak yüksek derecede güvenilir olarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin tamamının dışında 7 ifadeden olumsuz tutum faktörünün de güvenilirlik katsayısının (Cronbach Alpha) değeri $0,80 \leq \alpha < 1$ (0,855) arasındadır. Bu değer de istatistiki olarak yüksek derecede güvenilirdir. Ölçeğin alt boyutlarından olan Olumlu tutum faktörünün güvenilirlik katsayısı 0,700 iken, engelleyici tutum faktörünün güvenilirlik katsayısı 0,752 dir. Bu iki alt faktörün değerleri ise $0,60 \leq \alpha < 0,80$ aralığındadır. Bu da faktör değerlerinin istatistiki olarak güvenilir olduğunu göstermektedir (Karagöz, 2021). Böylece en düşük güvenilirlik katsayısı 0,700 olduğu için örneklem kapsamına alınan sağlık çalışanlardan alınan değerlerin güvenilir aralıkta olduğu belirlenmiştir. Bu durumun bu şekilde ele alınmasının temel sebebi güvenilirlik katsayıları değerinin 0,6 ve üstü değer aldığında güvenilir bir değer olarak yorumlanmasıdır (Karagöz, 2021).

3.2. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları

Açıklayıcı faktör analizi, ifadelerle ilişkin faktör yüklerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Yapılan istatistiki analiz sonucunda uyum sağlamayan İ10, İ11 ve İ18(faktör yük değeri düşük veya negatif olan) ifadeleri ölçekten çıkarılmıştır. Kalan ifadeler ile neticesinde elde edilen açıklayıcı faktör analizi bulguları aşağıdaki tabloda(Tablo 2) yer almaktadır.

Tablo 2: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	İfadeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans (%)
Olumsuz Tutum	İ2: Göçmen hastaların benim ülkemde sağlık hizmetine kolay erişimi ağrıma gidiyor	,739	26,286
	İ4: Göçmenler bulaşıcı hastalıkları yayarlar	,530	
	İ5: Göçmenlerin sağlık hizmeti almak için ilk önce göçmen sağlık merkezlerine başvurmaları gerekmektedir.	,643	
	İ7: Benim ülkemin vatandaşı dururken göçmenlerin kolayca sağlık hizmeti alması zoruma gidiyor	,823	
	İ8: Göçmenler yüzünden kendi vatandaşlarımız sağlık hizmeti alamıyor	,794	
	İ9: Göçmenler azalırsa verilen sağlık hizmeti daha nitelikli hale gelir	,746	
	İ14: Göçmen hastadansa, kendi ülke vatandaşına hizmet vermek isterim	,559	

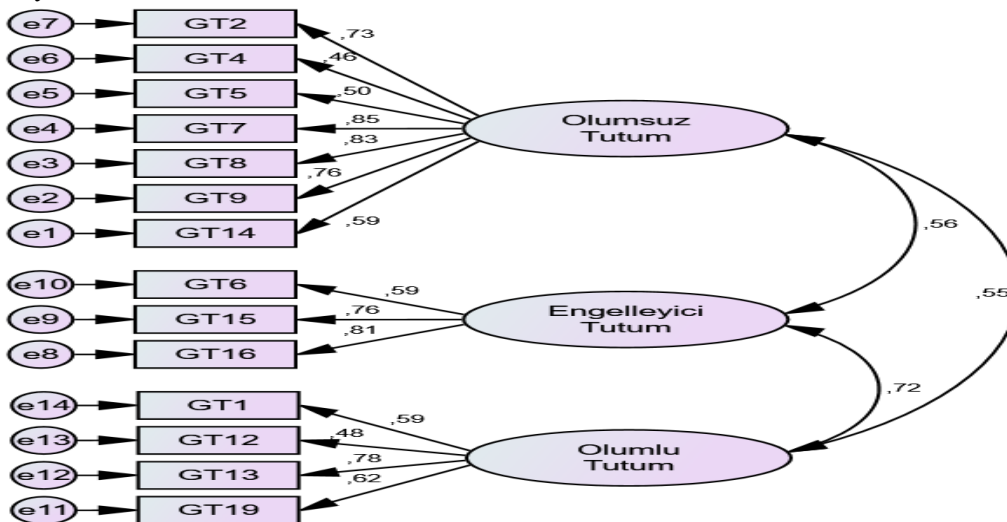
Engelleyici Tutum	İ6:Sağlık hizmeti almak için sağlık kurumuna başvuran göçmenler kasti olarak uzun sreler bekletilmelidir	,645	
	İ15:Mümkünse göçmenlerin sağlık hizmeti almaları engellenmelidir	,815	16,696
	İ16:Göçmen bireye sağlık hizmeti sunmak istemem	,744	
Olumlu Tutum	İ1:Karşıma tedavi olarak gelen insanın göçmen olup olmaması benim açımdan sakıncalı değildir	,517	
	İ12:Göçmenlerin sağlık hizmetine erişiminde dil engelini aşmak için sağlık kurumlarında tercüman bulundurulması anlamlıdır	,697	15,175
	İ13:Aldığım eğitim gereği zor durumda bulunan göçmenlere sağlık hizmetini en iyi Şekilde vermem gerektiğinin farkındayım	,693	
	İ19:Hasta ayrımı yapmamak gerektiğinden kendi ülke vatandaşıma hangi koşullar altında hizmet sunuyorsam göçmenlere de aynı hizmeti sunmaya çalışırım	,680	

Açıklayıcı faktör analizinde değerlendirme kriteri olarak, Meyer- Olkin Measure (KMO) of Sampling Adequacy değeri, Approx. Chi-Square, Barlett testi sonucu, Varimax metodu kullanılarak istatistiki analize tabii tutulan açıklanan varyans toplamı belirlenmiştir. Bu ltlerin esas alınmasının temel sebebi bu kriterler esas alınarak alana kazandırılan ölçek geliştirme çalışmalarının (Karaşın ve ztrak,2023; Karaşın ve Karagöz,2023) olmasıdır.

Tespit edilen Kaiser- Meyer- Olkin Measure (KMO) of Sampling Adequacy değeri 0,879 dur. Bu değer, $0,80 \leq \alpha < 1,00$ aralığında olduğu için istatistiki anlamda mükemmel olarak yorumlanmaktadır. Bu değerin yüksek çıkmasının bir başka sonucu ise örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olmasıdır. Bunun yanı sıra Barlett testinin ($p=0,000$) sonucu $p<0,05$ olarak tespit edildiği için sonuç istatistiki olarak anlamlıdır. Elde edilen her iki bulgu kapsamında da verilerin faktör analizi için uygun olduğu ve ulaşılan örneklemenin istatistiki olarak yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İstatistiki anlamda hesaplanan faktör yük değerinin 0,30 ve üstünde bir değer alması gerekmektedir (Karagöz,2021; Karagöz ve Bardakçı,2020). Bu araştırma kapsamında yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda en küçük faktör yük değeri 0,517 olarak bulunmuştur. Bu da analiz kapsamına alınan ifadelerin faktör yüklerinin istatistiki olarak anlamlı olduğunun göstergesidir. Ayrıca, zdeğerlerin açıkladıkları birikimli varyans miktarı, toplam varyansın %58,158' dir. Bu rakamda ölçek geliştirme çalışması için yeterli olarak görülmektedir.

3.3. Doğrulatory Faktör Analizi ile İlgili Bulgular

Araştırma kapsamında uygulanan doğrulatory faktör analizinin (DFA) amacı, açıklayıcı faktör analizi sonucu belirlenen ölçek ifadelerinin varsayılan modele uyum derecesinin test edilmesi olup ayrıca modelin yapısal geçerlilik analizi belirlenmiştir. Buna ilişkin olarak oluşturulan model diyagramı Şekil 1'de yer almaktadır.



Şekil 1: Araştırmanın lm Modeli ve Uyum İyiliğine İlişkin Sonuçlar

Tablo 3. Araştırmaya İlişkin Model Uyum Sonuçları

Uyum İndeksleri	CMIN/df (χ^2/sd)	GFI	AGFI	IFI	TLI	CFI	RMR	SRMR	RMSEA
Hesaplanan Değer	2,229	0,925	0,894	0,938	0,922	0,937	0,079	0,0575	0,067
Kabul edilebilir değer	<5	>0,850	>0,850	>0,900	>0,900	>0,900	<0,08	<0,08	<0,08

Kaynak: Munro,2005; Hooper vd., 2008; Schumacher ve Lomax,2010

Tablo 3'te görüldüğü üzere; χ^2/sd değeri 2,229, GFI değerinin 0,925, AGFI değeri 0,894 IFI değeri, TLI değerinin 0,922, CFI değeri 0,937, RMR değeri 0,079, SRMR değeri 0,0575 ve RMSEA değeri ise 0,067 olarak hesaplanmıştır. Tüm bu değerlerden yola çıkılarak araştırmanın model uyumunun iyi sonuç verdiği görülmektedir. Bu durum da modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında hesaplanan ölçüm modeline ilişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları aşağıdaki (Tablo 4) tabloda yer almaktadır.

Tablo 4: Doğrulayıcı Faktör Analize İlişkin Sonuçların İyileştirilmiş Ölçüm Modeline Göre Bulguları

Faktörler	İfade	Standartlandırılmış Değer	Tahmin	Standart Değer	T değeri	P	AVE	CR
Olumsuz Tutum	İ2	,734	1,240	,131	9,485	***	,48	,75
	İ4	,465	,693	,104	6,691	***		
	İ5	,495	,665	,094	7,054	***		
	İ7	,847	1,442	,139	10,355	***		
	İ8	,830	1,285	,125	10,243	***		
	İ9	,758	1,239	,128	9,685	***		
Engelleyici Tutum	İ14	,594	1,000				,53	,83
	İ6	,590	,577	,063	9,081	***		
	İ15	,756	,740	,065	11,308	***		
Olumlu Tutum	İ16	,813	1,000				,39	,72
	İ1	,589	,964	,127	7,613	***		
	İ12	,479	,948	,147	6,466	***		
	İ13	,779	1,197	,134	8,926	***		
	İ19	,621	1,000					

Tablo 4 incelendiğinde her faktördeki ikili ilişki için "p" değerlerinin 0,001 ve aşağısında bir değer aldığı görülmektedir. Bu da faktör yüklenimlerinin istatistiki açıdan önemli olduğunu bir göstergesi olmakla birlikte boyutlar altındaki ifadelerin faktörlere doğru yüklendiği görülmektedir. Bu durumun yanı sıra standardize edilmiş regresyon katsayılarının değerinin 0,465 ve daha büyük olması gizli değişkenlerin tahmin etme gücünün, yani her bir maddenin faktör yüklenimlerinin istatistiki açıdan yüksek olduğunu belirtmektedir. Analiz sonucunda hesaplanan AVE değeri 0,50'den küçük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. AVE değerinin 0,50'den küçük olması durumunda CR değeri 0,60 ve üstünde bir değer alırsa model uyum geçerliliği yeterlidir (Fornell ve Larcker,1981). Yukarıdaki tablo (Tablo 4) ele alındığında ölçek boyutları için tespit edilen AVE değerlerinin 0,39 ve daha yüksek bir değer aldığı görülürken, faktörlerin CR değerlerinin ise 0,72 ve daha yüksek bir değer aldığı görülmektedir. Bu da model uyum geçerliliğinin olduğunu göstermektedir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Göç kavramı, göç eden birey, göç veren ülke ve göç alan ülke açısından ayrı ayrı ele alınması gereken bir olgudur. Göç eden birey göç ettiği ülkede yeni bir yaşam kurmaya çalışırken bir yandan da

en temel insan haklarını saqlamaya çalışmaktadır. Bu en temel insan haklarından birisi de sağlık hizmeti olarak ele alınmaktadır. Bu ihtiyaç durumu göçmen durumda bulunan birey açısından ele alındığı gibi g alan ülke, g alan ülkenin sağlık sistemi ve bu sağlık sisteminde hizmet sunan çalışanlar açısından da ele alınması gerekmektedir. Bu gereklilikten yola çıkılarak Türkiye'nin en çok göçmen barındıran ve metropol şehri olan İstanbul ilinde sağlık hizmeti sunan sağlık profesyonellerinin göçmenler konusundaki tutumlarının incelenmesi gerekliliğine kanaat getirilmiştir. Bu kanaatin ardından bu çalışmanın ortaya konması planlanmıştır. Bu konuyla ilişkili olarak doğrudan bir psikometrik lim aracını geliştirilen çalışmalara rastlanmamakla birlikte, bu konuyu esas alan çalışmaların bilimsel alanyazında yer aldığı görülmektedir. Yer alan bu çalışmalara aşağıda değinilmiştir.

Akkoç vd. (2017) tarafından alana kazandırılan çalışmada Amasya ilinde yaşayıp sağlık hizmeti almak için sağlık kurumlarına başvuru yapan sığınmacı ve mültecilere sağlık hizmeti sunumu sağlayan çalışanlara ulaşılmıştır. Çalışmada, sağlık personelinin sığınmacı ve mültecilere sağlık hizmeti sunarken belli zorluklar yaşadıkları bulgulanmıştır. Bu zorluklar; dilden kaynaklı problemler, mülteci ve sığınmacının sağlık hizmeti talebini hemcinslerinden alma isteği ve ilgili bireylerin toplumsal kurallara uymada yaşadıkları zorluklar olarak tespit edilmiştir. Akkoç vd. (2017) tarafından alana kazandırılan çalışmada sığınmacı ve mlteciiler örneklem kapsamına alınırken psikometrik lim aracının geliştirildiği bu çalışmada tüm bireyler (düzensiz göçmen, göçmen, sığınmacı, mülteci vb.) göçmen statüsünde ele alınmaktadır. Bu konu ile ilgili bir başka çalışma ise Zengin vd. (2021) tarafından bilimsel alanyazına kazandırılmıştır. Zengin vd.(2021) tarafından alana kazandırılan çalışmada hemşirelerin Suriyeli mülteci konumunda bulunan çocuklara sağlık hizmeti sunarken karşılaştıkları güçlüklere değinilmiştir. Yapılan alışma sonucunda kültürel farklılıklar, dil engelinden kaynaklı iletişim sorunlarının olduğu sonucuna varılmıştır. Zengin vd.(2021) tarafından alana kazandırılan çalışmada örneklem grubu olarak sadece hemşirelere ulaşılmış olup, bu çalışmada sağlık çalışanlarının tamamı çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Akkoç vd.(2017) ile Zengin vd.(2021) tarafından ele alınan çalışmalarda her ne kadar ulaşılan örneklem grubu farklı da olsa benzer zorlukların sağlık çalışanları açısından yaşandığını görmek mümkündür.

McKeary ve Newbold(2010) tarafından alana kazandırılan çalışmada, Ontario/Kanada'da yaşamını sürdüren sağlık hizmet sunucularının bölgede mülteci durumunda bulunan bireylere hizmet sunarken yaşamış oldukları zorluklar ele alınmıştır. McKeary ve Newbold(2010)'un çalışmasında tespit edilen durum, dil zorluğunun ve kültürel açıdan farklılıkların olduğu yönündedir . İşve'te acil servis çalışanlarının göçmenlere yönelik tutumları 35 çalışanın (22 kadın, 13 erkek) katılımıyla Hultsj ve Hjelm (2005) tarafından alana kazandırılmıştır. Yapılan alışma sonucunda göçmen bireylerin acil servisi bazı acil olmayan durumlar için de rahatsız ettiği, çalışanlar ile göçmenler arasında kültür ve dil farklılıklarının olduğu, bu durumların da sağlık hizmeti sunarken çeşitli engellere sebebiyet verdiği tespit edilmiştir. Hultsj ve Hjelm (2005) tarafından ele alınan çalışmada sağlık çalışanlarına nitel yöntemle yaklaşılırken, McKeary ve Newbold(2010) tarafından alana kazandırılan çalışmada örneklem grubuna nicel yöntemle ulaşılmıştır. Her iki çalışmada uygulanan yöntemler ayrı da olsa benzer sonuçların olduğu görülmektedir. McKeary ve Newbold(2010) ile Hultsj ve Hjelm (2005) tarafından ele alanyazına kazandırılan çalışmalardaki ortak tema, göçmenlere sağlık hizmeti verilirken karşılaşılan zorlukların dil ve kültürel açıdan ele alınmasıdır .

Günbeği vd.(2023) tarafından alana kazandırılan çalışmada hekimlerin mültecilere yönelik sağlık hizmetleri hakkındaki görüşleri ve yaklaşımları inceleme kapsamına alınmıştır. Günbeği vd.(2023) tarafından alana kazandırılan çalışma kapsamına alınan hekim sayısı 571 olarak görülmektedir. Hemen hemen katılımcılardan yarıya yakını (n:248) mültecilerin hizmete ücretsiz erişmemesi gerektiğini düşünmektedir. Aynı problemle sağlık kuruluşuna başvuran Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bireylerin mültecilere oranla öncelik verilmesi gerektiğine inananların oranı ise (n:151, %26,4) yadsınamayacak derecededir. Katılımcı hekimlerin %85'nin mültecilere yönelik sağlık hizmetine ilişkin eğitim almadığı ve yaklaşık %40'ının ise mültecilerden ya hiç anamnez alamadıkları ya da çok kısıtlı alabildikleri bulguların diğer olgulardır. Mültecilerin verilen sağlık hizmetine uyum sağlayamayacağını düşünen hekimlerin oranı ise %60 oranındadır. Hekimlerin yaklaşık %15'i (n:81) ise yerli hastalar ile mültecilere eşit bir biçimde yaklaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Kkkendirci ve Batı (2020) tarafından alana kazandırılan çalışma 1254 sağlık çalışanının mülteci ve sığınmacı durumundaki bireylere bakış açısını alana kazandırmak amacındadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmacılar tarafından toplanan veriler analiz edildiğinde ortaya çıkan sonuç, göçmen bireylerin

sağlık politikasını olumsuz yönde etkilediğini düşünenler ve toplum sağlığını önemli derecede kötü etkilediğinin düşünenlerin sayısı yadsınamayacak derecededir. Ayrıca bir diğer bulgu da göçmenlerin sağlık çalışanlarının iş yükünü arttırdığına yöneliktir Günbeği vd. (2023) ve Küçükkendirici ve Batı (2020) tarafından ele alınan çalışmaların, bu çalışma ile benzer yönleri bulunmaktadır. Bu benzerlikler, bu çalışma kapsamında alana kazandırılan ölçeğin 1. ve 2.faktörün göçmenlere yönelik olumsuz ve engelleyici tutuma sahip olunması gerektiği düşüncesinin bu çalışmalarla da desteklenmesidir.

Göçmenlere sunulan hizmetlerde yaşanan problemlerin başında dil ve kültürel problemler gelmektedir. Bu problemlerin dışında olan durumların da alanyazına yansımaları bulunmaktadır. Bu yansımalara aşağıda değinilmiştir.

Håkonsen vd.(2014) tarafından alana kazandırılan çalışmada sağlık hizmet sunucularından birisi olarak değerlendirilen eczacıların, Norveç'te yaşamını sürdüren ve Batılı olmayan göçmenlerin sağlık hizmeti almak için eczaneye başvurduklarındaki tutumları incelenmiştir. İnceleme kapsamına etnik kökeni Norveç olan 19 eczacı alınmıştır. Bu eczacıların 17'si kadın 2'si erkektir. Yapılan inceleme sonrasında dil ve kültür farklılığının en önemli problemler arasında yer aldığı bulgulanmıştır. Bu bulgunun yanı sıra batılı olmayan, bilhassa da Müslümanlardan oluşan göçmenlerin ilaç içeriğinde İslam dinince haram olan hayvandan üretilen hammaddelerin olup olmadığı konusundaki taleplerine cevap gelmediği, bu yönde sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir .Terraza-Núñez vd. (2011) tarafından alana kazandırılan çalışmada İspanya'daki göçmenlere sağlık hizmeti sunan bireylerin bu konudaki görüşleri incelenmiştir. Bu inceleme kapsamına birinci ve ikinci basamak sağlık kuruluşlarında hizmet sunan 19 sağlık yöneticisi ve 46 sağlık profesyoneli dahil edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda özellikle birinci basamakta göçmenlerin sağlık iş yükünü arttırdığı, bunun da sağlık çalışanı açısından bitkinliğe sebebiyet verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca göçmen bireye hizmet sunarken dil ve kültürel farklılıkların olduğu sonucuna da varılmıştır. Bu temel problemlerin yanı sıra çalışmanın odaklandığı başka durum ise İspanya sağlık sisteminde yapısal ve organizasyonel sorunların ortada olduğu, buna yönelik önlemlerin alınması gerekliliğidir. Håkonsen vd.(2014) ile Terraza-Núñez vd. (2011) tarafından alanyazına kazandırılan çalışmalar ışığında göçmenlere yönelik sunulan sağlık hizmetlerinde görevli personelin ortak sorunlar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ele alınan her iki çalışma farklı ülkelerde yapılmış olsa da bu durumun ortaya çıkardığı sorunların benzer olduğu söylenebilmektedir.

Bu çalışma kapsamında ise alanyazında yer alan ve yukarıda da detaylı bir biçimde değinilen çalışmalardan farklı bir noktaya değinilmiştir. Bu nokta ise doğrudan göçmenlere yönelik hizmet sunumu gerçekleştiren sağlık profesyonellerinin bu konudaki tutumunu ortaya koyan psikometrik ölçüm aracının geliştirilmesidir. Bu duruma yönelik ölçek geliştirme süreci bu çalışma kapsamında uygulanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, araştırmacılar tarafından bilimsel literatür taranmış ve kavramsal yapı oluşturulmuştur. Kavramsal yapıdan yola çıkılarak soru havuzu meydana getirilmiştir. Meydana getirilen soru havuzu uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşü sonrasında belli periyotlarla pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma sonrasında veri toplama aşamasına geçilmiştir. Veriler toplanırken çalışmaya katılımda gönüllülük esas alınmış ve 276 kişiye ulaşılmıştır. Veriler toplandıktan sonra analiz aşamasına geçilmiştir. Analiz olarak ilk başta AFA uygulanmış daha sonrasında teyit için DFA uygulanmıştır. Yapılan analiz neticesinde geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna istatistiki olarak ulaşılmıştır. Daha fazla örneklem sayısını içerecek şekilde farklı illeri kapsayacak şekilde başka araştırmacılar tarafından geliştirilen bu ölçeğin kullanılarak alanyazına farklı çalışmaların kazandırılması önerilmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan ölçek için İstanbul Esenyurt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16/03/2023 tarihli ve 2023/03-25 nolu toplantısında E-12483425-299-29524 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Ethics Committee of Istanbul Esenyurt University with the decision number E-12483425-299-29524 at the meeting dated 16/03/2023 and numbered 2023/03-25 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 50%, 2nd author's contribution rate is 50%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Akko, S., Tok, M. & Hasrıpi, A. (2017). Mülteci ve sığınmacı hastalara sağlık hizmeti sunulurken sağlık alışanlarının yaşadığı sorunlar. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 4(1), 23-27. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sagakaderg/issue/46732/586163>
- Al-Rousan, T., Schwabkey, Z., Jirmanus, L., & Nelson, B. D. (2018). Health needs and priorities of Syrian refugees in camps and urban settings in Jordan: perspectives of refugees and health care providers. *East Mediterr Health J*, 24(3), 243-53. <https://doi.org/10.26719/2018.24.3243>.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203471548>.
- al, A., avuşoğlu, F. & Avcı Aydın, İ. (2022). Hemşirelerin göçmen bireylere bakım verirken yaşadıkları sorunlar ve çözüme yönelik öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 15(2), 197-206. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.804655>.
- Donnelly, T. T., & McKellin, W. (2007). Keeping healthy! Whose responsibility is it anyway? Vietnamese Canadian women and their healthcare providers' perspectives. *Nursing inquiry*, 14(1), 2-12. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1800.2007.00347.x>.
- Dumit, N. Y., & Honein-AbouHaidar, G. (2019). The impact of the Syrian refugee crisis on nurses and the healthcare system in Lebanon: A qualitative exploratory study. *Journal of Nursing Scholarship*, 51(3), 289-298. <https://doi.org/10.1111/jnu.12479>.
- Farley, T., Galves, A. L., Dickinson, L. M., & Perez, M. D. J. D. (2005). Stress, coping, and health: a comparison of Mexican immigrants, Mexican-Americans, and non-Hispanic whites. *Journal of immigrant health*, 7, 213-220. <https://doi.org/10.1007/s10903-005-3678-5>.
- Filiz, M., Karagöz, Y., & Karaşın, Y.(2023a) Depreme Maruz Kalan Bireylerin Psikolojik Etkilerini Belirlemeye Yönelik lek Geliştirme alışması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 236-250. <https://doi.org/10.15182/diclesosbed.1263545>.
- Filiz, M., Karagöz, Y., & Karaşın, Y. (2023b). Sağlık Hizmetlerine Erişimin Seçmen Davranışı zerine Etkisinin Belirlenmesi: Bir lek Geliştirme alışması. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 472-486. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1314507>.
- Filiz, M., Karagöz, Y., & Karaşın, Y. (2023c). Ötenazi Konusunda Alğı: Bir lek Geliştirme alışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 268-284. <https://doi.org/10.52642/susbed.1349253>.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, Vol. 18, 382-388. <https://doi.org/10.2307/3150980>.
- Gelge Bakacak, A., Akalın, E., & ktem, P. (2019). Türkiye'ye Farklı lkelerden G Etmif Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi zerine Nitel Bir Alan Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 383-399. <https://doi.org/10.32600/huefd.559878>.
- Glta, A., & Yalçın Balçık, P. (2018). Suriyeli sığınmacılara yönelik sağlık politikaları. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2), 193-204. <https://doi.org/10.31832/smj.394732>.
- Günbeği, M., Uygul, E. S., Turla, A., & AYDIN, B. (2023). Hekimlerin Mültecilere Yönelik Sağlık Hizmetleri Hakkındaki Görüşleri ve Sağlık Hizmeti Sunumundaki Yaklaşımları. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 32(2), 123-129. <https://doi.org/10.17942/sted.1206283>.
- Hadımlı, A., Koçak akır, Y. ., şener, A. G., & redi, N. (2022). Ebelik ğrencilerinin Klinik Uygulamaları Sırasında Mülteci/Sığınmacı Kadınlarla İletifimde Yaşadıkları Güçlükler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-9. <https://doi.org/10.46237/amusbfd.958386>.
- Hkonsen, H., Lees, K., & Toverud, E. L. (2014). Cultural barriers encountered by Norwegian community pharmacists in providing service to non-Western immigrant patients. *International journal of clinical pharmacy*, 36, 1144-1151. <https://doi.org/10.1007/s11096-014-0005-z>.

- Hiçdurmaz, Z., & Yüksel, H. (2020). Sağlık Hakkı Perspektifinde Avrupa'da Yaşayan Düzensiz Göçmenlerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(1), 37-60. <https://doi.org/10.21547/jss.627312>.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic journal of business research methods*, 6(1), pp53-60.
- Hultsjö, S., & Hjelm, K. (2005). Immigrants in emergency care: Swedish health care staff's experiences. *International nursing review*, 52(4), 276-285. <https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2005.00418.x>.
- Kara, M. A. (2023). Göçmenlerin Sağlık Hizmetine Erişimi ve Sağlık Hakkı: Biyoetik Hangi Konumda. *Is Ahlakı Dergisi*, 16(1), 47-75. <https://doi.org/10.12711/tjbe/m3962>.
- Karagöz, Y. (2021). SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karagöz, Y., & Bardakçı, S. (2020). Bilimsel araştırmalarda kullanılan ölçme araçları ve ölçek geliştirme. *Ankara: Nobel akademik yayıncılık*.
- Karaşin, Y., Filiz, M., & Karagöz, Y. (2023a). Depreme yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(2), 548-561. <https://doi.org/10.35341/afet.1250436>.
- Karaşin, Y., Karagöz, Y., Aşçı, S. (2023b). Sağlık Çalışanları İçin Dijital Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 838-865. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1355962>.
- Karaşin, Y., & Karagöz, Y. (2023). Hekim Beyin Göçünü Etkileyen Faktörlerin Ölçek Geliştirme Yoluyla Belirlenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(4), 1083-1096. <https://doi.org/10.61859/hacettepesid.1351743>.
- Karaşin, Y., & Öztürk, M. (2023). Sessiz İstifa Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 1443-1460. <https://doi.org/10.18074/ckuibfd.1311522>.
- Koçan, S., Demirci Güngördü, N., Demir, A., & Üstün, Ç. (2017). Bir Grup Sağlık Çalışanının Bakış Açısıyla Göçmen Sorunu: Nitel Bir Çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 12(31), 361-378. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12550>.
- Korkmaz, A. Ç. (2014). Sığınmacıların sağlık ve hemşirelik hizmetlerine yarattığı sorunlar. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(1), 37-42. <https://doi.org/10.12738/mejrs.2016.1.2.0002>.
- Küçükkendirci, H., & Batı, S. (2020). Konya'da sağlık çalışanlarının mülteci ve sığınmacılara bakış açısının değerlendirilmesi. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 28-39. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jgehes/issue/56493/694545>
- McKeary, M., & Newbold, B. (2010). Barriers to care: The challenges for Canadian refugees and their health care providers. *Journal of Refugee Studies*, 23(4), 523-545. <https://doi.org/10.1093/jrs/feq038>.
- Munro, B. H. (2005). *Statistical methods for health care research* (Vol. 1). lippincott williams & wilkins.
- O'Mahony, J. M., & Donnelly, T. T. (2007). The influence of culture on immigrant women's mental health care experiences from the perspectives of health care providers. *Issues in mental health nursing*, 28(5), 453-471. <https://doi.org/10.1080/01612840701344464>.
- Schumacher, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A beginners guide to structural equation modeling: SEM*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Suphanchaimat, R., Kantamaturapoj, K., Putthasri, W., & Prakongsai, P. (2015). Challenges in the provision of healthcare services for migrants: a systematic review through providers' lens. *BMC health services research*, 15, 1-14. <https://doi.org/10.1186/s12913-015-1065-z>.
- Terraza-Núñez, R., Vázquez, M. L., Vargas, I., & Lizana, T. (2011). Health professional perceptions regarding healthcare provision to immigrants in Catalonia. *International journal of public health*, 56, 549-557. <https://doi.org/10.1007/s00038-010-0223-7>.

Turhan, S., Gürsoy Turan S., & Karakullukçu, S. (2021). Türkiye’de göçmenlere sunulan sağlık hizmetleri için yrtlen iletişim alışmaları. *Turkish Journal of Public Health*, 19(3), 286-294. <https://doi.org/10.20518/tjph.891519>.

Zengin, M., Dken, M. E., Yayan, E. H., & Suna Dağ, Y. (2021). Hemşirelerin Suriyeli Sığınmacı ocuklara Bakım Verirken Yaşadığı Güçlükler. *Inönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 9(1), 252-263. <https://doi.org/10.33715/inonusaglik.812294>.

EK: SAğLIK ALIşANI GÖÇMEN TUTUM ÖLÇEĞİ

Aşağıda yer alan ölçek 5’li likert (1:Kesinlikle Katılmıyorum,2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) şeklindeyir. 5 alt boyut bulunmaktadır.

- 1- 1-7 nolu ifadeler olumsuz tutum alt faktörünü,
- 2- 8-10 nolu ifadeler engelleyici tutum alt faktörünü,
- 3- 11-14 nolu ifadeler olumlu tutum faktörünü ifade etmektedir.

Çalışmadaki No	No	İfade	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
2	1	Göçmen hastaların benim lkemde sağlık hizmetine kolay erişimi ağrıma gidiyor					
4	2	Göçmenler bulaşıcı hastalıkları yayarlar					
5	3	Göçmenlerin sağlık hizmeti almak için ilk önce göçmen sağlık merkezlerine başvurmaları gerekmektedir.					
7	4	Benim lkemin vatandaşı dururken göçmenlerin kolayca sağlık hizmeti alması zoruma gidiyor					
8	5	Göçmenler yüzünden kendi vatandaşlarımız sağlık hizmeti alamıyor					
9	6	Göçmenler azalırsa verilen sağlık hizmeti daha nitelikli hale gelir					
14	7	Göçmen hastadansa, kendi ülke vatandaşıma hizmet vermek isterim					
6	8	Sağlık hizmeti almak için sağlık kurumuna başvuran göçmenler kasti olarak uzun sreler bekletilmelidir					
15	9	Mümkünse göçmenlerin sağlık hizmeti almaları engellenmelidir					
16	10	Göçmen bireye sağlık hizmeti sunmak istemem					
1	11	Karşıma tedavi olarak gelen insanın göçmen olup olmaması benim açımdan sakıncalı değildir					
12	12	Göçmenlerin sağlık hizmetine erişiminde dil engelini aşmak için sağlık kurumlarında tercüman bulundurulması anlamlıdır					
13	13	Aldığım eğitim gereği zor durumda bulunan göçmenlere sağlık hizmetini en iyi şekilde vermem gerektiğinin farkındayım					
19	14	Hasta ayrımı yapmamak gerektiğinden kendi ülke vatandaşıma hangi koşullar altında hizmet sunuyorsam göçmenlere de aynı hizmeti sunmaya çalışırım					

Thomas Hobbes ve Uluslararası İlişkiler: Realizm ile Rasyonalizm Arasındaki Leviathan

Hobbes and International Relations: Leviathan Between Realism and Rationalism

Yasin AVCİ¹

Öz

Amaç: Bu çalışmada modern siyaset felsefesinin önemli figürlerinden olan Hobbes'un Uluslararası İlişkiler (UI) nezdindeki teorik konumlanması irdelenmiştir.

Tasarım/Yöntem: Çalışmada Hobbes'un siyaset felsefesi, ortaya çıktığı sosyo-politik şartlar bağlamında incelenmiş ve böylece varsayımlarının mutlaklaştırılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Hobbes'un UI nezdinde üzerinde en çok durulan *Leviathan* başlıklı çalışmasının yanı sıra *Behemoth* başlıklı çalışması da irdelenmiş ve bu yolla siyaset felsefesi eklektik değil bütüncül bir şekilde ele alınmıştır.

Bulgular: Çalışmada ulaşılan sonuç Hobbes'un ortaya koyduğu siyaset felsefesinin UI teorileri nezdinde yalnızca realizmle ilişkili olmadığı yer yer rasyonalizmi de içerdiği. Bununla birlikte Hobbes'un siyaset felsefesi ile UI pratiği arasındaki uyum 21. yüzyıl özelinde ve büyük ölçüde devam etmektedir.

Sınırlılıklar: Hobbes'un siyaset felsefesinin UI teorileri bakımından yeri, Martin Wight'ın realizm, rasyonalizm ve devrimcilik şeklindeki geleneksel UI teorileri ayrımı bakımından irdelenmiştir.

Özgünlük/Değer: Hobbes UI'de genellikle realizm geleneğiyle ilişkilendirilmektedir. Nitekim Hobbes'un insan doğasına yönelik kötücül bakış açısı, çatışmalı doğa durumu kurgusu ve güvenlik vurgusu Hobbes'un UI'de realizmin felsefi öncüllerinden sayılmasını beraberinde getirmiştir. Yine Hobbes ortaya koyduğu devlet teorisinin rasyonel içeriği ve bir toplumsal sözleşmecisi olması sebebiyle diğer sosyal bilim alanlarında liberal bir teorisyen olarak değerlendirilmektedir. Bu çelişkili durum göz önüne alındığında herhangi bir siyaset felsefecisini UI nezdinde belirli bir teorik kategori içine peşinen hapsedmenin geçersizliği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışma kapsamında Hobbes herhangi bir teorik çerçeveye içine hapsedilmeden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Thomas Hobbes, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Felsefesi, Realizm, Rasyonalizm

Abstract

Purpose: In this study, the theoretical positioning of Hobbes, one of the important figures of modern political philosophy, in International Relations (IR) is examined.

Design/Methodology: In the study, Hobbes' political philosophy was examined in the context of the socio-political conditions in which it emerged, and thus, an attempt was made to prevent the absolutization of his assumptions. In addition to Hobbes' work titled *Leviathan*, which is the most emphasized by IR, his work titled *Behemoth* was also examined, and in this way, his political philosophy was discussed in a holistic rather than eclectic way.

Findings: The conclusion reached in the study is that the political philosophy put forward by Hobbes is not only related to realism in terms of IR theories, but also includes rationalism at times. However, the harmony between Hobbes's political philosophy and IR practice continues to a large extent, especially in the 21st century.

Limitations: The place of Hobbes's political philosophy in terms of IR theories has been examined in terms of Martin Wight's distinction between traditional IR theories as realism, rationalism and revolutionism.

Originality/Value: Hobbes is generally associated with the realism tradition in IR. As a matter of fact, Hobbes's malevolent perspective on human nature, his conflictual state of nature fiction, and his emphasis on security have led him to be considered one of the philosophical predecessors of realism in IR. Again, Hobbes is considered a liberal theorist in other social science fields due to the rational content of his state theory and the fact that he is a social contractarian. Considering this contradictory situation, the invalidity of confining any political philosopher to a certain theoretical category in the eyes of IR becomes apparent. Therefore, within the scope of the study, Hobbes was examined without being confined within any theoretical framework.

Keywords: Thomas Hobbes, International Relations, Political Philosophy, Realism, Rationalism

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümü, yasinavci@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1909-4778

1. GİRİŞ

Thomas Hobbes (1588-1679) Uluslararası İlişkiler (Uİ) nezdinde en çok tartışılan düşünürlerden olagelmıştır (Gaubatz, 2001: 164). Hâlbuki Hobbes'un çalışmalarının çok azı devletlerarası ilişkilere tahsis edilmiştir (Yurdusev, 2007, 413). Zira Hobbes'un Uİ kapsamında değerlendirilen çalışmalarının asıl kaygısı devlet, egemenlik ve iç savaş gibi konulardır (Sheikh vd., 2020: 37). Buna rağmen Hobbes'u Uİ bakımından değerli kılan husus, ortaya koyduğu siyaset felsefesinin ve devlet teorisinin kıymeti kadar realizmin disiplinindeki hâkim konumuyla ilişkilidir (Covell, 2004: 86). Nitekim Hobbes'un çatışmacı doğa durumu kurgusu, bu kurgusunda çerçevesini çizdiği kötücül insan doğası, güvenlik temelinde meşruiyetini temellendirdiği devlet egemenliği gibi hususlar Uİ'de realizmin ortaya koyduğu devlet merkeziliğin, anarşi ile betimlenen devletlerarası ilişkilerin ve devletlerin hem başlı başına hem de hayatta kalma ve güvenlik kaygısıyla biçimlenen güç arayışının felsefi öncülü yani geçmişten gelen tescilli olarak sunulmuştur (Donnelly, 2000: 13-15). Ancak Hobbes özelinde siyaset felsefecilerinin tümü için belirtilmesi gereken husus onların Uİ'de tek bir teorik kategori içine hapsedilemeyeceğidir (Yalvaç, 2016: 4).

Bilindiği üzere Martin Wight geleneksel Uİ teorilerini tasnif etmek için realizm, rasyonalizm, devrimcilik kategorilerini kullanmış (Wight, 1992: 7) ve bu tasnifin kriterleri olabilecek hususları Kalevi J. Holsti *raison d'être* yani teorinin temel sorunsalı, ana aktörleri ya da analiz birimi ve dünya görüşü/imesi şeklinde sıralamıştır (Cutler, 2016: 123). Bu çerçevede realist gelenek savaşa odaklanmakta, ana aktör olarak yani analiz birimi olarak devleti ele almakta ve dünya görüşü olarak da devletlerin çatışmacı davranışlarını şekillendiren uluslararası anarşiyi ya da egemen devletler sistemini benimsemektedir. Rasyonalist gelenek ise savaşı, barışı ve düzeni araştırma sorunsalı olarak belirlerken, devletin yanında uluslararası toplumu da analiz birimi olarak kabul etmektedir. Rasyonalizmin dünya görüşü ise çatışmacı değil rekabetçi yani belirli kurallar çerçevesinde yürütülen devletlerarası münasebetlerdir. Bir başka deyişle realizm Hobbesçu, rasyonalizm ise Lockeçu anlamda anarşik uluslararası toplum ve egemen devletler sistemi görüşüne sahiptir. Devrimcilik ise uluslararası anarşiyi ve egemen devletler sisitemini aşan örneğin dünya federasyonu gibi Kantçı dünya görüşünden yanadır.

Holsti'nin tasnif kriterleri çerçevesinde ve yüzeysel bakıldığında Hobbes'un siyaset felsefesi başlangıçta realizm ile ilişkili görünmektedir. Nitekim Hobbes'un temel sorunsalı devlet, egemenlik ve güvenlik gibi konulardır. Bununla birlikte Hobbes devletlerarası ilişkilere dair neyi ortaya koyduysa analiz birimi olarak devleti temel almıştır ve Hobbes'un devletlerarası ilişkileri sürekli bir savaş durumu ya da savaşa hazır olma durumu olarak kavraması ile egemen devletler sistemine bağlılığı realist dünya görüşünü anımsatmaktadır. Ancak Hobbes örneğin rasyonalist gelenek içinde sayılan Grotius gibi savaşı doğal bir fenomen olarak görmemiş veya Hegel gibi savaşı yüceltmemiştir. Ya da çatışmacı doğa durumu kurgusu realist olmanın bir göstergesi ise doğa durumu yaklaşımını Hobbes'tan devralan ve devrimci gelenek içerisinde zikredilen Kant'ın felsefesi de sorgulanmaya muhtaçtır. Benzer şekilde, ortaya koyduğu ve onulmaz çelişkiler barındıran “dünya federasyonu” fikri² hasebiyle devrimci sayılan

² Kant'ın “dünya federasyonu” fikrinin çelişkili yapısı J. J. Rousseau'nun ele aldığı Saint Pierre'nin barış projesi ile kıyaslandığında açığa çıkmaktadır. İlk olarak Kant'ın “federasyon” ifadesini kullanması eserini kaleme aldığı dönemde “uluslararası örgüt” kavramının henüz tedavülde olmaması ile ilgilidir. Nitekim Kant dünya federasyonunun milletler arası hukuk temelinde işlemesi gerektiğini ve bu federasyona dahil olan devletlerin egemenliklerini koruyacaklarını belirterek kastının uluslararası bir örgütlenme olduğunu göstermiştir. Buna karşılık Saint Pierre'in barış projesinde bizatihi savaşın kendisini düşman belleyecek olan ittifakta devletler egemenliklerini kaybedeceklerdir. İkinci olarak Kant'ın dünya federasyonu fikrinde federasyonun merkezinde barışı korumaya daha fazla istekli ve diğerlerinden daha akıllı ve güçlü bir millet/devlet bulunmaktadır. Bu durumda söz konusu federasyonun merkezinde siyaseten daha güçlü bir pozisyonda bulunan devletin barışı gerekirse zora başvurarak koruyacak kadar güçlü olması bu federasyonun zamanla bir süper devlete dönüşmesi tehlikesini barındırmaktadır. Bir başka anlatımla federasyonun merkezinde çok güçlü bir devletin bulunması diğerlerinin bu devlet tarafından yutulması, egemenliklerini kaybetmeleri ve federasyonun bir süper hegemonik devlete dönüşmesi ihtimalini de içermektedir. Merkezdeki devletin barışı zorla koruyacak kadar güçlü olmaması ise söz konusu federasyonunun siyasi ihtilaflarla dağılması tehlikesini ima etmektedir. Dolayısıyla Kant'ın Martin Wight tarafından devrimci gelenek içerisinde zikredilmesinin en temel sebebi olan “dünya federasyonu” fikri mutlak butlan ile doğmuş gözükmektedir. Kant ve Rousseau'nun barış projelerinin kıyaslaması için bkz. (Yalvaç, 2007: 121-160).

Kant ile kıyaslandığında, uluslararası bir Leviathan yaratmamasının sebeplerini gerçekçi bir Şekilde ortaya koyan Hobbes'un konumu gözden geçirilmelidir. Ezcümle, Hobbes nezdinde Martin Wight'ın tasnifi üzerinden bir değerlendirme yaparken Holsti'nin yaptığı gibi kategorik ve yüzeysel değil daha incelikli bir yol izlenmelidir.³

Bahse konu gözden geçirme gerekliliğinin sebepleri üzerinden çalışmanın çerçevesini, amacını ve "daha incelikli yolun" tarifini ortaya koymak için sıralamak gerekirse, ilk olarak Hobbes'un hem *Behemoth ya da İngiltere İç Savaşının İ Yüzü* hem de *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* başlıklı çalışmalarında temel kaygısı devletlerarası ilişkiler değil iç savaş ve egemenlik gibi iç politika konularıdır (Krasner, 2001: 20). Bu bakımdan Hobbes *Behemoth*'ta bir kriz olarak sorunsallaştırdığı İngiliz İ Savaşını (Hoye, 2024: 57) *Leviathan*'da kuramsal bir çerçevede irdelemiş (Hurtgen, 1979: 55) ve nihayetinde devlet egemenliğinin meşru temeli olarak güvenliği ön plana çıkarmıştır (Kelly, 2022: 151). Elbette bu tespit Hobbes'un bahse konu çalışmalarında devletlerarası ilişkilere dair hususlara hiç değinmediği anlamına gelmez (Williams, 1996: 213). Ancak Hobbes'un Uİ kapsamında üzerinde en çok durulan iki çalışmasının temel odağının devletlerarası ilişkiler olmadığının bilincinde olmak Hobbes'u realizm kapsamına hapsetmenin henüz başından sorunlu bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Çünkü Hobbes'un siyaset felsefesi ve çalışmaları bütüncül bir Şekilde irdelenirse realizm kadar rasyonalizm çerçevesinde değerlendirilebilecek varsayımları da rahatlıkla tespit edilebilecektir (Yurdusev, 2006: 306).

Öyle ki Hobbes'un devleti dünyevi unsurlarla ve insan temelinde kavraması, devlet davranışının sınırı olarak da devletin meşruiyetinin sebebi olan rasyonel insanın güvenliğini ileri sürmesi, Uİ'de liberal bir teorisyen olarak kabul edilen Kant'ın felsefesinde yer vermediği isyan hakkını insanlara vermesi gibi hususlar Hobbes'un sosyal bilimlerin diğer alanlarında liberal bir teorisyen olarak anılmasının ve Uİ kapsamında da rasyonalizm açısından değerlendirilebilmesinin sebepleridir (Malcolm, 2016: 113). İkinci olarak Hobbes'un çalışmalarını ve siyaset felsefesini kendisinden ağlar sonra ortaya çıkan bir disiplinin (Uİ) ve bu disiplinin yalnızca bir teorisinin (realizm) kapsamında değerlendirmek yüzeysel ve politik bir yaklaşımdır. Yzeyseldir, çünkü iç politik meselelere odaklanan Hobbes'un siyaset felsefesinin henüz mevcut olmayan Uİ'nin yine henüz mevcut olmayan realist teorisi ile tamamen uyumması mümkün değildir. Politiktir, çünkü temel amaç realizmin varsayımlarının bugün olduğu gibi geçmişte de geçerli olduğunu eklektik bir yolla ortaya koymaktır. Oysa her düşünürde olduğu gibi Hobbes'un çalışmaları ve siyaset felsefesi de ortaya çıktığı dönemin sosyo-politik Şartlarından bağımsız değerlendirilemez (Baumgold, 2017: xi-xv).

Bu bakımdan Hobbes'un tespitlerini realizmin Uİ'deki konumunu tahkim etmek adına zamandan ve mekndan azade olarak mutlaklaştırmak yerinde bir yaklaşım değildir. Her düşünür gibi Hobbes'un da siyaset felsefesi içinde yaşadığı dönemin koşullarını yansıtılmaktadır. Hobbes nezdinde bu koşulları korku ve güvenliksizlik olarak kategorize etmek mümkündür. Çünkü annesinin İspanyol istilası endişesi sebebiyle erken doğumla dünyaya gelen Hobbes korkuyla birlikte dünyaya geldiklerini belirtmek için "korkunun kendisinin ikizi olduğunu" vurgulamıştır. Yine Hobbes'un siyaset felsefesi ortaya çıktığı dönemin "güvenliksizlik" ile betimlenebilecek olan İngiliz İç Savaşı, erken dönem ticaret savaşları ve son dönem din savaşları gibi koşullarından beslenmiştir (Subaşi, 2020: 81). nc olarak Hobbes gibi siyaset felsefecilerinin isimlerinin günümüze kadar gelmiş olmasının en temel sebebi sahip oldukları eleştirel bakış açısı ve yer yer kendi zamanlarının ruhunu aşan tespitleridir. Bir başka anlatımla Hobbes'un günümüzdeki yankısının sebebi döneminin koşullarını ve gelişmelerini olumlaması değil aksine onları eleştirip aşmaya çalışmasıdır. Örneğin Hobbes dönemindeki genel eğilimin aksine devlet egemenliğinin meşruiyeti noktasında güvenlik gibi seküler bir temellendirmeye başvurmuş ve

³ Şüphesiz Holsti'nin tasnife dair kriterleri önemlidir ve güncelde de önemini korumaktadır. Lakin Hobbes'un siyaset felsefesini yalnızca Uİ için anlam ifade eden kriterler üzerinden tasnif etmek Hobbes'un rasyonalizmi içeren tespitlerinin göz ardı edilmesini gerektirecektir. Bir başka anlatımla Hobbes'un siyaset felsefesini tasnif etmek için örneğin analiz birimini bir kriter olarak kullanmak, elbette temel sorunsal devlet olan bir düşünürü başından realizme yakınlaştıracaktır. Buna karşılık Hobbes'un devleti temel almasını değil devlete bakışını irdelenmek rasyonalizm kapsamında değerlendirilebilecek olan tespitlerinin de dikkate alınmasını sağlayacaktır. Halihazırda Hobbes'un diğer sosyal bilimlerde liberal olarak anılmasını sağlayan hususları Uİ nezdinde de dikkate almak bu yolla mümkündür.

Leviathan'da uhrevi unsurların böylesi bir temellendirme oluşturmasının önüne geçmeye çalışmıştır (Baykent, 2023: 652).

Buna karşılık Uİ'de realizm ortaya koyduğu temel varsayımlarıyla ve uluslararası ilişkiler örüntüsüyle mevcut güç ilişkilerini olumlayan, bu yolla da statükoyu benimseyen bir teoridir (Aydın, 2004: 57). Dolayısıyla realizm ile Hobbes ilişkisi çerçevesinde bakıldığında olsa olsa Hobbes'un siyaset felsefesinin realizmi de kapsadığı iddia edilebilir. Bir başka anlatımla realizm Hobbes'u değil, Hobbes'un siyaset felsefesi realizmi içermektedir. Tüm bu noktalardan hareketle çalışma iki bölümden oluşmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde Hobbes'un tespitlerini realizm lehine zamandan ve mekândan bağımsız değerlendirerek mutlaklaştırılma hatasından kaçınmak için Hobbes'un siyaset felsefesi ortaya çıktığı dönemin sosyo-politik koşullarında incelenmiştir. İkinci bölümde Hobbes'un *Behemoth* ve *Leviathan* başlıklı çalışmaları ile ortaya koyduğu siyaset felsefesi ve Uİ arasındaki ilişki yalnızca realizm değil rasyonalizm çerçevesinde de sunulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Uİ'de Hobbes'a yönelik ilginin asıl sebebi olması gereken nokta yani 21. yüzyılın Uİ pratiği ile Hobbes'un tespitleri arasındaki uyum-uyumsuzluk konu edilmiştir.

2. HOBBS'UN SİYASET FELSEFESİNİN SOSYO-POLİTİK KOŞULLARI: GÜVENLİKSİZLİĞİN KARAKTERİZE ETTİĞİ 17. YÜZYIL

Hiçbir düşünür içine doğduğu dönemin şartlarından bağımsız değerlendirilemez. Bu açıdan bakıldığında Hobbes'un siyaset felsefesini ele almak için 16. yy.'ın sonlarından başlayıp 17. yy.'ın sonlarına kadar varan dönemin sosyo-politik içeriği işlevseldir (Höffe, 2015: 3). Elbette bütün bir 17. yy.'ın gelişmelerini bu kapsamda ele almak mümkün değildir. Başka bir anlatımla söz konusu yüzyılda Hobbes'un siyaset felsefesini şekillendiren gelişmelerin ve bu gelişmelere genel karakterini veren niteliğin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu durum çalışmanın başında da belirtilen eklektizm tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır. Neyse ki Hobbes siyaset felsefesine yön veren pratik gelişmelerin genel niteliğini belirtmiştir: korku, şüphe ve güvenliksizlik (Dülger, 2022: 82). Dolayısıyla 17. yy.'da yaşanan, Hobbes'u etkileyen ve sıralanan bu unsurlarla nitelendirilebilecek olan gelişmeler siyaset felsefesinin sosyo-politik temellerinin anlamlandırılması noktasında araçsallaştırılabilir. Zaten Hobbes henüz doğumundan başlamak üzere korku, şüphe ve güvenliksizliğin karakterize ettiği gelişmeleri deneyimlemeye başlamıştır (Aygen, 2021: 294-295).

Nitekim 5 Nisan 1558'de İngiltere'de Malmesbury-Westport'ta bir papazın oğlu olarak dünyaya gelen Hobbes (Martinich, 1997: 4), İspanyol donanmasının geldiği söylentisinin yayılması ve annesinin korkuya kapılmasıyla henüz yedi aylıkken doğmuştur (Hobbes, 1680: 1). Prematüre olarak dünyaya gelmesinden hareketle Hobbes, korku ile birlikte doğduğunu ve korkunun ikizi olduğunu belirtmiştir (Rogers, 1992: iv). Yine Hobbes'un babası, ailesini Hobbes henüz on altı yaşındayken terk etmiştir (Hamilton, 2014: 4). Dolayısıyla Hobbes'un erken çocukluk döneminin korku, güvenliksizlik ve şüphecilik ile karakterize olduğunu belirtmek yerindedir. Hobbes'un siyaset felsefesinin korku ve güvenliksizlik ile karakterize olduğunu doğrulayan gelişmeler hayatının devam eden sürecinde de görülmektedir. Oxford Üniversitesi Magdalen Hall'da lisans öğrenimine başlayan Hobbes nihayetinde meslek hayatına bir öğretmen/yazar olarak başlamıştır (Karaduman, 2020: 116). Hobbes'un kişisel yaşamı için önemli bir diğer kırılma noktası 1608'de Hardwick Hall'da aristokrat bir sınıfsal niteliğe sahip olan Cavendish ailesinin yanında özel öğretmen olarak işe başlamasıdır. Öyle ki Hobbes'un ailenin oğlu yani öğrencisi ile yaptığı Avrupa seyahatleri de (Ertan, 2022: 24-28) siyaset felsefesinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

1610-1615, 1629-1631 ve 1634-1636 yılları arasında olmak üzere üç kez yurtdışına çıkan Hobbes (Long, 1961: 3-5) bu seyahatlerinde Fransa ile İtalya'yı görme ve Kepler, Bacon, Galileo gibi isimlerin eserlerini inceleme fırsatı bulmuştur (Springborg, 2014: 16). Nitekim Hobbes'un siyaset felsefesi Galileo, Descartes ve Bacon gibi bilim insanlarının bilimsel keşifleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bilindiği üzere bahse konu düşünürlerin çalışmaları sayesinde gök cisimlerinin incelenmesinde artış yaşanmış ve evren ile ilgili İncil, kilise ve Aristoteles'in teolojisini temel alan dogmatizm reddedilmeye, bunlarsız bilgi ediniminin mümkün olduğu kanıksanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Hobbes'un modern siyaset felsefesi de devlete dair teolojik felsefeden kopuşu temsil etmektedir. Bu bilim insanlarından özellikle Galileo'nun dünyanın değil güneşin merkezde olduğu bir evren anlayışını ortaya koyması durağanlığın aksine devinimi temel alan bilimsel yöntemin gelişmesine

katkı saęlamıřtır. Hobbes, Galileo'nun dūřuncelerinden etkilenmiř ve bu kapsamda sosyal dūnyayı mekanik bir sistem olarak incelemiřtir. Bunun anlamı Hobbes nezdinde sosyal dūnyadaki her fenomenin geometrik ve mekanik kesinlikte aıklanabilmesinin mūmkūn olduęunun benimsenmesi ve dūnyevi unsurları din dāhil dūnya dıřı unsurlarla açıklamanın reddedilmesidir. Descartes gibi evreni ve beřer ile beřeri unsurları açıklamada prensip olarak aklı benimseyen Hobbes, bu yolla da rasyonel insanın yarattıęı bir devlet teorisi geliřtirmiřtir (Karaduman, 2020: 121).

Dolayısıyla Avrupa seyahatlerinin Hobbes'un siyaset felsefesine katkısı bahse konu isimlerin çalıřmalarıyla henūz geliřmeye bařlayan bilimsel yaklařımın devlet teorisine yansımadır. Nitekim Hobbes devleti teolojik temelinden arındırıp rasyonel insanın iradesi temeline oturtmuřtur (Mūftūoęlu, 2022: 66). Avrupa seyahatinin akabinde yani Ekim 1636'da İngiltere'ye dōnen Hobbes kısa bir sūre sonra yine korku, řūphe ve gūvenliksizlięin hākim olduęu bir ortamı deneyimlemiřtir. ūnkū İngiltere'de yıllardır sūren ve egemenlięin hangi erkin elinde toplanacaęı temelinde yařanan kral ile parlamento arasındaki sūrtūřme 1640'ta yoęunlařarak 1641'de iç savařa sebebiyet vermiřtir (Fukuyama, 2018: 19). Tam da bu dönemde ve Hobbes'un onayı olmadan *The Elements of Law: Natural and Politic* bařlıklı eseri (Hobbes, 1889a) el yazmaları halinde yayımlanmıřtır (Baumgold, 2004: 23). Hobbes, iç savařta kralcı bir tavır takındıęını ima eden bu eser dolayısıyla parlamento yanlılarının kendisine cephe alabileceęini dūřūnmūř ve 1641'de Fransa'ya kaçmak zorunda kalmıřtır (MacGillivray, 1970: 180).

İngiltere'de kralın idam edilmesiyle sonuçlanan iç savařın sona ermesinden iki yıl sonra yani 1651'de yayımlanan Hobbes'un *Leviathan* bařlıklı eseri ise (Hobbes, 2007) devlet egemenlięinin meřru kaynaęı olarak insanı temel aldıęı ve devleti de toplumsal sōzleřme ile açıkladıęı için (Kılıçbay, 2007: 11) bu defa hem İngiltere'de hem de Fransa'da kralcıların tepkisini çekmiř (Hamilton, 2014: 6), bu sebeple Hobbes Fransa'daki royalistlerin kendisine yōnelik tutumundan endiře ederek 1651'de anayurduna dōnmūřtur (Skinner, 1966: 153). Gōrūldūęū ūzere Hobbes'un hayat deneyimi kiřisel temelde korku, řūphe ve gūvenliksizlik ile karakterize olmuřtur. Ancak bir hastalık sonucu 1679'da vefat eden Hobbes'un (Onbařı, 2013: 30) yařadıęı dönemde uluslararası siyaset zeminini řekillendiren geliřmeler de siyaset felsefesini gūvenliksizlik noktasında etkilemiřtir. Bu geliřmeleri Hobbes'un siyaset felsefesindeki etkilerini gōzetererek sıralamak gerekirse; ilk olarak Otuz Yıl Savařları ve bu savařların sonunda imzalanarak modern uluslararası iliřkilerin bařlangıcı olarak kabul edilen Westphalia Antlařması (Osiander, 2001: 251) Hobbes'un siyaset felsefesini etkilemiřtir. Bilindięi ūzere 1555 Augsburg Bariřı'nın mezhepsel anlamda tam bir ūzgūrlük saęlayamaması sebebiyle ortaya çıkan Otuz Yıl Savařları (Wilson, 2008b: 576) Avrupa'daki din savařlarının son safhasını temsil etmektedir (Haan, 2017: 1).

Fakat Otuz Yıl Savaşları Katolikler, Kalvinistler ve Lutheriler arasındaki dini bir ihtilafın sonucu mu gibi gōzūkse de aslında savaş Avrupa'daki gū dengesine yōnelik mūcadelenin mezhepsel kılıfla gerçekleşmesinden ibarettir (Janzekovic, 2022: 3-5). Őyle ki bu savaşta Katolik Fransa Protestan prensleri ve Protestan İşve'i desteklemiştir (Wilson, 2008a: 475). Őncelikle, 1618'de başlayarak otuz yıl sūren ve yaklaşık 5-8 milyon insanın hayatını kaybettiği savaşın (Wilson, 2008b: 554) ardında bıraktığı gūvenliksizlik hatırası savaşı deneyimlemeyen lakin savaşın dehşetengizliği hakkında çok fazla hikāye duyan Hobbes'un devlet egemenliğinin meşruiyetini gūvenlik temelinde gōrmesine katkı sağlamıştır (Runciman, 2021: 10). Bununla birlikte savaşın sonunda Fransa ile yapılan Mūnster ve İşve ile yapılan Osnabrūck Antlaşmalarından oluşan (Clark, 2007: 51) Westphalia Antlaşması modern devletlerarası ilişkilerin tesisinde Őnemli bir kırılma olarak kabul edildiği gibi (Schmidt, 2011: 601) Hobbes'un modern siyaset felsefesini de şekillendirmiştir. Bilindięi ūzere Westphalia Antlaşması'nı modern uluslararası ilişkiler bakımından anlamlı kılan hususlar, devletlerin egemenliği ile egemen eşitliğine yani egemen devletler sistemine yapılan vurgu (Stirk, 2012: 645; Carley, 2009: 1753-1755) ve Antlařma'nın imzasıyla birlikte papalığın ikinci sınıf uluslararası aktōr konumuna dūřmesidir (Bring, 2000: 58).

Bundan Őnceki Antlařmalarda uhrevi iktidar adına mevcut bulunan ve hatta krallara yine bu iktidar adına ta giydiren papalığın temsilcilerinin Antlařma'nın imzasına davet edilmemesi (Salihpařaoęlu & Boyacı, 2020: 205-206) sembolik miř gibi gōzūkse de aslında bu daha seküler bir uluslararası ilişkiler arayışının bir sonucudur (Straumann, 2008: 182). Antlaşmanın dōnemin papası tarafından *Zelo Domus Dei* yani "kāfirlerin bir iři, kāfirlerin yayınladığı bir belge" olarak

değerlendirilmesine sebebiyet veren bu gelişmenin yanı sıra (Croxtton, 1999: 571-572) Antlaşma ile Avrupa'da tam bir mezhepsel özgürlük sağlanmış (Zreik, 2021: 13) ve aynı zamanda Katolik Avusturya'nın yani Habsburgların Avrupa'nın tümünde hâkim olması engellenerek Avrupa'da çok sayıda bağımsız egemen devletin oluşturduğu bir güç dengesi sistemi doğmuştur (Croxtton, 1999: 571-572). Antlaşmanın Hobbes'un siyaset felsefesindeki etkisine gelince bir kere, Westphalia Antlaşması'nın üzerinde durduğu egemenliğin teorisyeni olan Hobbes'un (Fukuda, 1997: 38) *Leviathan* başlıklı çalışması Westphalia Antlaşması'ndan 3 yıl sonra yani 1651'de yayımlanmıştır (Armitage, 2006: 19). İkinci olarak Antlaşma yoluyla daha seküler bir uluslararası ilişkiler tesis etme arayışı ile Hobbes'un bu eserinde devlet egemenliğinin meşru temelini güvenlik gibi seküler bir kavram üzerine oturtması arasında açık bir bağlantı bulunmaktadır. Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse uluslararası ilişkiler egemenlik ve sekülerizm üzerinden modernleşirken Hobbes da devleti egemen, seküler yani modern temellerine oturtmuştur (Onwe & Nwogbaga, 2015: 21).

Son olarak Antlaşma'nın tarafı olan devletlerin kanlı mezhep savaşlarından duyduğu rahatsızlık ile Hobbes'un *Leviathan*'da egemenliğin Kral ile Kilise arasında bölünmesinin sonucu olarak gördüğü iç savaştan duyduğu kaygı da benzerlik göstermektedir (Hobbes, 2007: 231). Hobbes'un siyaset felsefesi nezdinde ikinci önemli gelişme 17. yüzyılda Habsburgların yükselişine karşı Avrupa'da yaşanan mücadeledir. Bilindiği üzere Avusturya-Macaristan İmparatorluğu başta olmak üzere belli dönemlerde Hırvatistan, İspanya, Portekiz gibi diğer Avrupa devletlerinde de iktidarı elinde bulunduran Habsburg Hanedanlığının (Rady, 2020: 2-7) tek bir süper devlet şeklinde Avrupa'ya hâkim olma girişimi ve diğer devletlerin buna karşı başlattığı mücadele özellikle 16. ve 17. yüzyıl Avrupa siyasi tarihindeki savaşlara ve antlaşmalara damga vurmuştur. Bunun da ötesinde 1555 Augsburg, 1648 Westphalia, 1713 Utrecht ve 1815 Viyana Antlaşmaları Habsburglar dâhil olmak üzere herhangi bir hanedanlığın-devletin süper bir devlet kurma girişimine karşı Avrupa'da çoklu devletler sisteminin korunarak tescil edildiği düzenlemelerdir (Heikka, 2005: 96-97). İlk ikisi açık olarak Habsburgların diğer ikisi de Fransa'nın süper devlet kurma girişimine karşı, dolayısıyla da modern güç dengesi sisteminin lehine yapılan (Luard, 1992) bu düzenlemelerden ilkinin ardından dünyaya gelen ve ikincisinin ardından *Leviathan* başlıklı eserini kaleme alan Hobbes'un siyaset felsefesi de çoklu-modern devletler sistemine ve güç dengesi sistemine bağlılığı ifade etmektedir (Kelly, 2022: 168).

Çalışmanın ilerleyen bölümünde de ortaya konduğu üzere Hobbes'un devletlerarasındaki sürekli savaş durumunu devletlerin bağımsız olmalarına bağlayarak (Hobbes, 2007: 95) devletlerin varlık doktrinini, bağımsızlıklarını, egemenliklerini benimsediğini göstermesi ve uluslararası bir Leviathan ortaya koymayarak yine her devletin egemenlik hakkını koruması ile (Vincent, 2016: 74) Habsburgların çoklu devletler sistemini ortadan kaldırma girişimlerine karşı Avrupa'nın diğer devletlerinin başlattığı mücadele arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Hobbes'un siyaset felsefesini etkileyen üçüncü gelişme 17. yüzyılda Hollanda ve İngiltere arasında yaşanan erken dönem ticaret savaşlarıdır (Curtler, 1967). Denizlerin kontrolü için başlayan rekabet Hollanda'nın İngiltere'nin kurduğu Doğu Hindistan Şirketi'ne karşılık Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni 1602'de kurmasıyla süreklilik kazanmıştır (Gelderblom vd., 2013: 1050). Nihayetinde 1652-1654, 1665-1667, 1672-1674 yılları arasında olmak üzere İngiltere ve Hollanda arasında savaşlar yaşanmıştır (Jones, 2013: 107-223). İkinci ve Üçüncü İngiltere-Hollanda savaşı neticesinde Hollanda 17. yüzyılın önemli bir deniz gücü haline gelmiş (Brandon & Fatah-Black, 2016: 99) ancak İngiltere 1780-1784 yılları arasında yaşanan son savaş ile bu üstünlüğe son vermiştir (Palotas, 2011: 18). 1602'de İngiltere ile Hollanda arasında yoğunlaşan rekabet ve akabinde Hobbes'un vatandaşı olduğu İngiltere'nin dâhil olduğu bu savaşlar Hobbes'un siyaset felsefesini etkilemiştir (Bull, 2016: 82).

Ancak bu etki direkt olarak ticaret savaşlarından değil bu savaşların birer aracı olarak kullanılan şirketler üzerindedir. Hobbes anonim ve limited gibi yeni türde şirketler tarafından gerçekleştirilen deniz ticaretinin ve sömürgeleşirmenin yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde yaşamıştır. Bu tarz şirketler daha önce de dünya çapında faaliyet göstermek üzere kurulmuş olsa da 1600'de kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve 1602'de kurulan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi kurumsal organizasyonları açısından ticaret şirketleri noktasında yeniliğe karşılık gelmektedir. Nitekim daha önceki şirketler üyeliğin belli bir ücret karşılığında profesyonel tüccarlarla sınırlı olduğu, bu üyeliğin izinsiz devredilemediği ve risklerin tüccarlara ait olduğu bir mahiyettedir. Ağırlıklı olarak anonim şirket şeklinde faaliyet gösteren yeni nesil ticaret şirketlerinde ise sermayenin birden fazla yatırımcıya ait

olduğu, hisselerin serbestçe devredilebildiği, hissedarların sınırlı sorumluluğa sahip olduğu yani mülkiyet ile kontrolün birbirinden ayrıldığı bir ereve ortaya çıkmıştır. Daha da enmlisi daimi tüzeli kişilik kazanan bu ticaret şirketlerine belirli bölgeler için ticarete tekel hakkı tanınmıştır. Söz konusu hakkın tanındığı şirketler bu hak kapsamında Hristiyan olmayanlarla savaşma ya da barış yapma, kanun koyma ve buna uygun yargılama yapma, kale ve tahkimat inşa etme, bazı durumlarda ise para basma ve kendi bayrağına sahip olma gibi ayrıcalıklar edinmiştir (Jessen, 2012: 75-77).

Hobbes'un vurgulanan bu gelişmelere aşına olduğunu ve siyaset felsefesinin de bundan yakinen etkilendiği gösteren husus Hobbes'un Virginia (1606) ve Somers Adaları (1615) şirketlerinde aktif rol almış olmasıdır. Öyle ki Londra ve Plymouth olmak üzere iki kısma ayrılan Virginia şirketinin Londra kısmında ve 1622-1624 yılları arasında faaliyet gösteren Hobbes aynı zamanda bu şirketin hissedarıdır. Öğrencisi-işvereni Lord Cavendish'in de ticari faaliyetleriyle yakından ilgilendiği bu şirketin hukuki belgelerinin hazırlanmasında yardımcı olan Hobbes, şirketin konsey toplantılarına da katılmıştır. Hobbes'un bu deneyimi siyaset felsefesinde mutlak egemen gücün meşruluğu ve güvenliği ile ilintili olmuştur (Jessen, 2012: 59). Nitekim Hobbes *Leviathan*'da tacirler topluluğu olarak değerlendirdiği (Hobbes, 2007: 169) ok sayıda şirketin varlığını doğal bir insanın bağırsaklarındaki kurtçuklar gibi bir devletin içinde bulunan ve dolayısıyla mutlak egemenin gücünü zayıflatan devletiklere benzetmiştir. Bununla birlikte Hobbes bu şirketlerin devlet için faydalı olabileceğini ancak tekelleşmenin bu faydanın edinimini engellediğini vurgulamıştır (Hobbes, 2007: 233). Hobbes *Behemoth*'ta ise büyük ticaret şirketlerinin İşpanya Kralı'na karşı ayaklanması üzerinde durmuş ve büyük ölçüde şehir şirketleri olan bu şirketlerin kendi ordularına sahip olmalarının ve devletten bağımsız hale gelmelerinin iç savaşın bir sebebi olduğunu belirtmiştir (Hobbes, 1889b: 3-4).

Görüldüğu üzere Hobbes'un siyaset felsefesinde ticaret şirketlerine yönelik ilgi si ekonomik olmaktan çok politik bir içeriğe sahiptir. Zira Hobbes'un asıl kaygısı bahse konu şirketlerin devletlerin egemen gücünün sarsılması noktasında yaratabileceği tehlikelerdir. Hobbes'un siyaset felsefesini etkileyen dördüncü fakat en temel gelişme İngiliz İ Savaşıdır (Lund, 1992: 51). Nitekim Hobbes'un bu çalışma nezdinde temel alınan *Behemoth* ve *Leviathan* başlıklı çalışmaları arasındaki bağlantı İngiliz İç Savaşı ile kurulabilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Hobbes *Behemoth* başlıklı çalışmasında İngiliz İç Savaşı'nın nedenlerine ve tarihine odaklanmış, *Leviathan*'da ise bu krizi kuramsallaştırarak egemenliğin bölünmesi sorununa dönüştürmüştür. İngiliz İç Savaşı noktasında 1642-1651 yılları arasındaki dönem öne çıkarılsa da aslında iç savaşı doğuran ihtilaf 1215'te Magna Carta'nın ilanına kadar geriye götürülebilmektedir (Fukuyama, 2018: 17-18). Zira bu belge ile Kral mülk sahiplerinden oluşan bir parlamentonun varlığını kabul etmiş (Maddicott, 1984: 26) ancak 1603'te krallığın Tudorlardan mutlak monarşiyi benimseyen Stuartlara geçmesiyle parlamento ile Kral arasında i savaşla sonuçlanacak olan ihtilaf başlamıştır (Scott, 2004: 1). Öyle ki Stuart Hanedanlığı'ndan önce I. James ardından ise oğlu I. Charles parlamentoyu kapatmış (Sirico, 1999: 52-53) ve fakat en nihayetinde Oliver Cromwell'e yenilen I. Charles 1649'da idam edilmiştir (Aktan & Yay, 2019: 101).

Bu idamdan sonra *Lord Protector* unvanı alan Cromwell'in askeri diktatörlüğu altında *Commonwealth* adında cumhuriyet rejimi tesis edilmiştir (Von Ranke, 2009: 113). 1658'de hayatını kaybeden Cromwell yerine Hobbes'un Fransa'da matematik dersi verdiği ve dolayısıyla Hobbes'un Fransa'da hayatını idame ettirmesinde katkısı bulunan II. Charles İngiltere'ye çağrılmış, 1660'ta da İngiltere'de krallık rejimi yeniden tesis edilmiştir. İç savaşın Hobbes'un siyaset felsefesine etkisine gelince ilk olarak, Hobbes İngiliz İç Savaşı süresince İngiltere dışında bulunmuştur. İkinci olarak ve daha önce de belirtildiği üzere 1651'de yayımlanan *Leviathan* sebebiyle Hobbes hem Fransa'da hem de İngiltere'de kralıların ve kilisenin tepkisini çekmiştir. Zira bu çalışmada Hobbes egemenlik noktasında parlamento da dikkate almış, kralın egemenliğinin tanrısal meşruiyetini göz ardı etmiş ve dini tespitlerle dinin ve kilisenin egemenlik noktasındaki konumunu eleştirmiştir (Karaduman, 2020: 123). Üçüncü olarak Hobbes iç savaşın beraberinde getirdiği güvenliksizlik ortamından hareketle ve *Leviathan*'da, devlet egemenliğinin meşru temeli olarak güvenliği ön plana çıkarırken, dünyevi ve uhrevi iktidarı tek bir elde toplamış yani iç savaşın sebebi olarak görüğu egemenliğin bölünmüşlüğu sorununa son vermiştir.

Üzerinde durulması gereken son husus Hobbes'un siyaset felsefesini değil ancak siyaset felsefesinin yöntemini ve sunuşunu etkileyen Padua Okulu'dur. Hobbes'un yaşadığı dönemde başarılı bir bilimsel yöntem kullandığı kabul edilen Padua Okulu'na göre bir fenomenin mekaniğini anlamının-

açıklamanın yolu önce bahse konu fenomeni bileşenlerine ayırmak, ardından onu yeniden bir araya getirmektir. Hobbes da ilk olarak toplumu onu oluşturan en küçük parçalara yani doğa durumundaki insana kadar ayırtmıştır. Ardından Hobbes doğa durumundaki insanları Leviathan'ı yaratmak için yeniden bir araya getirmiştir (Salihpaşaoğlu, 2013: 824-825). Yine Hobbes *De Cive* başlıklı çalışmasının önsözünde Padua Okulu'ndan aldığı yönteminden bahsetmiş ve her fenomenin onu oluşturan bileşenleri aracılığı ile anlaşılacağını vurgulamıştır. Bu eserinde devletin haklarını ve uyruklarının görevlerini anlamayı amaç edinen Hobbes Padua Okulu'nun yöntemi sayesinde insan doğasının niteliğinin ve neleri içerdiğinin doğru bir şekilde anlaşılacağını savunmuştur (Hobbes, 1949: 10-11).

3. HOBBS'UN SİYASET FELSEFESİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER: REALİZM İLE RASYONALİZM ARASINDAKİ LEVİATHAN

3.1. Eski Ahit'in Canavarlarının Malmesbury Canavarının⁴ Siyaset Felsefesi İçin Taşıdığı İmalatlar

Hobbes'un siyaset felsefesini anlamak için bizatihi *Leviathan* ve *Behemoth* adlı çalışmalarının isimleri ve *Leviathan*'ın kapağı başlangıç düzeyinde yeterli açıklamayı sunmaktadır.⁵ İlk olarak devleti seküler bir fenomen olarak güvenlik üzerine bina eden ve bu anlamıyla modern bir siyaset felsefesi inşa eden Hobbes'un bahse konu iki eserinin isim seçiminde Eski Ahit'e yani dini bir metne başvurması çelişkili bir durum olarak görülebilir.⁶ Fakat Hobbes'un isim seçimi siyaset felsefesine dair önemli imaları içermektedir. *Leviathan* ile başlamak gerekirse, Hobbes İbranice kökenli bir sözcük olan Leviathan'ı Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit bölümünden almıştır. Eski Ahit'te Eyüp, Mezmurlar ve İşaya olmak üzere üç farklı yerde geçen ve yılan benzeyen bir deniz canavarı, su ejderhası olduğu belirtilen Leviathan yalnızca Tanrı tarafından öldürülebilecek kudrettedir. Dolayısıyla yeryüzünde Leviathan'ın gücüyle kıyaslanabilecek hiçbir güç ve onu ortadan kaldırabilecek hiçbir kudret bulunmamaktadır. Leviathan'ın bir diğer özelliği ondan yalnızca bir tane bulunması yani tek olmasıdır (Şahin & Doğan, 2017: 172). Hobbes da Leviathan'ın Eski Ahit'te tasvir edilen bu gücü sayesinde devleti toplumsal hiyerarşinin en üst konumuna yerleştirmiş ve bir nevi onu dünyadaki Tanrı olarak konumlandırmıştır. Yine Leviathan'ın Eski Ahit'te tek olarak betimlenmesi, Hobbes'un devleti yönetme kabiliyetinin tek kişide yani monarkta olması gerektiğini vurgulamasını mümkün kılmıştır.

Bununla birlikte Hobbes'un *Leviathan* başlıklı çalışmasında Leviathan ifadesi dört temel imgeyi nitelendirmektedir. Bunlar; *homo artificialis* yani yapay insan, *automaton* yani makine, *animal artificiale* yani yapay hayvan ve *deus mortalis* yani ölümlü tanrıdır. Bu betimlemelerden sonuncusu yani ölümlü tanrı Leviathan'ın sözleşmeyle kurulmuş ve dolayısıyla sözleşmenin tüm taraflarını temsil eden halidir (Ünlü, 2018: 85-86). Leviathan'ın bu son kullanımı Hobbes'un siyaset felsefesindeki devleti açık bir şekilde içermektedir. Çünkü Leviathan yani devlet yalnızca Tanrı tarafından öldürülebilecek kadar Tanrı kudretine sahip ama dünyevi bir temeli olduğu için ölümsüzlüğünden sıyrılmış bir Tanrı'dır. Leviathan insanlar tarafından meydana getirilmiş olsa da artık onların iradesinin toplamından daha aşkın olanı yani ölümlü bir tanrıyı temsil etmektedir. Hobbes'un ölümünden sonra 1682'de yayımlanan

⁴ Temel çalışmaları olan *Leviathan* ve *Behemoth*'un isimlerinin Eski Ahit'te geçen canavar isimlerinden seçilmiş olması Hobbes'un da *Monster of Malmesbury* yani Malmesbury Canavarı şeklindeki takma adla anılmasını beraberinde getirmiştir (Neocleous, 2014: 12).

⁵ İlerleyen sayfada ve *Leviathan*'ın kapak tasarımında vurgulandığı üzere tasarım Hobbes'un siyaset felsefesini tam anlamıyla yansıtmayı için bizzat Hobbes tarafından Fransız ressam Abraham Bosse'ye sipariş edilmiştir. Buna karşılık Hobbes'un *Behemoth*'u 1660-1670'li yıllar arasında yazdığı düşünülse de *Behemoth*, Hobbes'un ölümünden sonra ancak 1682'de yayımlanmıştır. Zira Hobbes'un Fransa'da ders verdiği ve Cromwell'in ölümünden sonra İngiltere'ye çağrılan II. Charles Hobbes'un *Behemoth*'u yayınlama talebine olumsuz yanıt vermiştir. Dolayısıyla Hobbes'un 1679'da ölmeden önce *Behemoth*'un son taslağını yayıncıya verdiği bilinmekle birlikte (Yılmaz, 2020: 11-12) bu son taslakta kapak tasarımı mevcut değildir. Bu noktadan hareketle çalışma kapsamında *Leviathan*'da olduğu gibi *Behemoth*'un kapağı üzerinden bir değerlendirme tercih edilmemiştir.

⁶ Oysa gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus Hobbes'un özellikle *Leviathan*'da kendisinden öncekilerden farklı bir şekilde yorumladığını iddia ederek Kitab-ı Mukaddes'e sık sık başvurduğudur. Bir başka anlatımla Hobbes modern siyaset felsefesini ortaya koyarken dinsel metinlere başvurmadan çekinmemiştir. Hobbes bu başvurusunun sebebi olarak toplumsal iktidara en büyük saldırının bu yönden gelmesini ve dinsel metinlerin bir nevi düşmanın savunma noktaları olmasını göstermektedir (Hobbes, 2007: 16).

Behemoth başlıklı eserine gelince⁷ Leviathan aksine Behemoth ismi Eski Ahit'te, yalnızca bir yerde, Eyüp 40: 15-24'te geçmektedir. Buna göre güçlü-kuvvetli bir yaratık olan ve kuyruğu bulunan Behemoth otla beslendiği için bataklıkta yaşamaktadır. Vurgulanan bu kudreti sayesinde Behemoth'u ancak kılıcıyla Tanrı ortadan kaldıracılabilmektedir. Behemoth'un gücünün yanında bu durumun bir diğer sebebi onun Tanrı tarafından yaratılmış olmasıdır (Yılmaz, 2020: 10-11).

Eski Ahit'te bir canavar türü olarak betimlenen Behemoth, kaosuun sebebidir ve düzenin sağlanması için ortadan kaldırılması gerekmektedir. Leviathan'ın aksine Behemoth Eski Ahit'te tek değildir ve "yok edilmesi gereken huzursuzluk, öldürülerek ortadan kaldırılması gereken" anlamındadır (şahin & Doğan, 2017: 177). Görüldüğü zere Hobbes'un iki önemli çalışmasının isimleri siyaset felsefesi bakımından önemli imalar içermektedir. Öyle ki Hobbes'un siyaset felsefesinde Leviathan varlık nedeni sorgulanamayan, kadir-i mutlak ve baskıcı bir devlet anlamına gelirken, Behemoth devlete hkim olmuş hukuksuzluğa, kaosa ve yozlaşmaya tekabül etmektedir. Hobbes'un anavatanı İngiltere ve İngiliz İç Savaşı bakımından özelleştirmek gerekirse, Leviathan Commonwealth'e, devlete, meşru hükümdara, Behemoth ise krala karşı savaşan Uzun Parlamento'ya, sivil itaatsizliğe, isyana, devrime karşılık gelmektedir. En nihayetinde Hobbes'a göre, Leviathan olmazsa Behemoth, Behemoth olmazsa Leviathan var olacaktır (Yılmaz, 2020: 12-13). Bu meyanda Hobbes'un hem devletin meşruiyetinin hem de iç savaşa yönelik kötücül bakışının isimlendirmesi açısından dinsel bir metne başvurması dikkat çekicidir. Bu yolla Hobbes, kendi döneminde toplumsal iktidara yönelik en büyük meydan okumaya yani kiliseye kendi silahıyla saldırmış olmaktadır (Hobbes, 2007: 16).

Resim 1: Hobbes'un *Leviathan* başlıklı çalışmasının Abraham Bosse tarafından tasarlanan kapak resmi



Kaynak: (Hobbes, 2007: 496).

Yalnızca çalışmalarının isimlendirmeleri açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse Hobbes'un devlete ve mutlak egemen güce yönelik iması Hobbes'u realizme yakınlıştırmaktadır. Hobbes'un *Leviathan* başlıklı çalışmasının kapak görseli de siyaset felsefesi hakkında bilgi vermektedir. Zira Hobbes *Leviathan*'ı yazdıktan sonra Fransız ressam Abraham Bosse'den kitap kapağı tasarlamasını ve bu kapak görselinin çalışmanın içeriğini tümüyle yansıtmasını istemiştir. Bu konuda Hobbes ile birlikte alışan Bosse'nin tam da istenilene yaptığını söylemek gerekmektedir. Çünkü yukarıda verilen

⁷ Leviathan'ın bizzat Hobbes tarafından çalışmasına isim olarak verildiği bilinmekle birlikte *Behemoth*'un Hobbes'un ölümünden sonra yayımlanmış olması Behemoth isminin çalışmaya kim tarafından verildiği sorusunu gündeme getirmektedir. Zira Behemoth ismi ölmeden önce Hobbes'un yayıncıya verdiği son taslakta çalışmanın ismi olarak belirtilmiş olabilir. Eğer böyle olmadıysa, Behemoth isminin Leviathan isminin önlenmesinden sonra yayıncı tarafından bir pazarlama stratejisi olarak çalışmaya verilmiş olma ihtimali de söz konusudur. Bununla birlikte Hobbes *Leviathan*'da, kitabın isminin anlamını açıklamış, lakin Behemoth'ta böylesi bir açıklama yapmamıştır (Yılmaz, 2020: 11-12).

orijinal kitap kapağında Leviathan'ın imgesel sunuluşu Hobbes'un siyaset felsefesini tam anlamıyla yansıtmaktadır. Nitekim Hobbes da *Leviathan*'ın kapağında oldukça büyük monarşik bir figürün manzaranın üzerinde yükseldiğini ve bu sayede altındaki şehir dahil her görseli ufacık gösterdiğini, Leviathan'ın vücudunun, meydana getirdikleri canavara bakan yüzlerce küçük figürden oluştuğunu belirterek bir nevi çalışmasının kapağını onaylamıştır (Dülger, 2022: 84-85). Tasarımın en üst kısmında Leviathan'a atfen *Non est potestas Super Terram quae comparetur ei* yani "Bu dünyada O'nun gücüyle kıyaslanabilecek başka bir güç yoktur" anlamına gelen Latince bir ifade bulunmaktadır. Tanrının olağanüstü gücünü anlatan bu ifade Kitab-ı Mukaddes'in Eyüp Kitabından (41:24) alınmıştır (Johnson, 2022: 30). İsim seçiminde olduğu gibi bu deyiş de Hobbes nezdinde devletin dünyevi varlıklar arasında en üst konuma yerleştiğini göstermektedir ve bu da Hobbes'u realizme yakınlaştırmaktadır.

Bu deyişin altında yer alan Leviathan'ın imgesel sunuluşu birçok imayı bünyesinde barındırmaktadır. İlk olarak Leviathan Hobbes'un siyaset felsefesine uygun şekilde aşkın bir güç olarak resmedilmiştir. Bunu doğrulayan hususlar Leviathan'ın devasa cüssesiyle kapaktaki her imgeyi küçük bırakması, denizden karaya doğru yükselmesi ve karayı teğet geçmesi, Leviathan ile diğer imgeler arasında dağlar gibi aşılması zor yeryüzü engellerinin bulunmasıdır. İkinci olarak Leviathan taç giymektedir. Bu tasvir Hobbes'un egemenlik hakkını mutlak monarka verdiğini göstermektedir. Üçüncü olarak Leviathan sağ elinde ucu gökyüzüne değen kılıç, sol elinde ise ucu yeryüzüne değen asa taşımaktadır. Böylece Leviathan dünyevi ve uhrevi tüm alanı bu alanları temsil eden simgeler üzerinden kontrol etmekte ve bu alanlardaki egemenlik hakkını bünyesinde birleştirerek/eriterek aşkın gücüne ulaşmaktadır. Artık bu yolla Leviathan egemenliğin bahse konu iki alan arasında tehlikeli şekilde bölünmesinin sonucu olan iç savaşı sonlandırmış, Behemoth'u ortadan kaldırmış ve sakin bir politik manzarayı izlemektedir. Dördüncü olarak Leviathan insanlardan oluşmaktadır ve bu insanlar bir araya gelerek oluşturdukları ve artık kendilerinin toplamından daha aşkın bir hale bürünmüş ölümlü tanrıya bakmaktadır. Leviathan'ın vücudunun diğer alanlarının aksine yüzünün insanlardan oluşmaması hem monarkın devletin başı olduğu imasını hem de Leviathan'ın insanların onun oluşması yönündeki iradelerinden daha fazlası olduğunu yani aşkınlığını teyit etmektedir.

Resim 2: Robert Walker'ın 1650 tarihli Oliver Cromwell Portresi



Kaynak: (Dumitrescu, 2020: 19)

Beşinci ve son husus Leviathan'ın yüzü ile alakalıdır. Birçok yazara göre Leviathan'ın yüzü döneminin politik ortamı bağlamında korku ve terörü yansıtmaktadır. Ancak Leviathan'ın dini betimlemesinden beklenen canavarca bir tasvirin çalışmanın kapağına yansımadağını ileri sürmek mümkündür. Zira Leviathan'ın yüzüne daha dikkatli bakıldığında bu yüzün Robert Walker'ın 1650 tarihli Oliver Cromwell portresindeki yüzle benzerlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu benzerlik İngiliz İç Savaşı sırasında İngiltere dışında bulunan Hobbes'un çalışmasını, iç savaştan bir elinde kılıç diğer elinde İncille ve başarıyla çıkan geleceğin *Lord Protector*'u Cromwell'e kurnazca ithaf ettiğini

göstermektedir. *Leviathan*'ın içeriğini yansıtan kapağı sayesinde Hobbes, ana yurduna döndüğünde ve kralcı geçmişine rağmen yeni yönetim nezdinde herhangi bir sorun yaşamamayı amaçlamıştır. Bu benzerliğin bir diğer politik iması *Leviathan*'ın yüzüne hayranlıkla bakan, onu eşsiz bir lider olarak tanıyan İngiliz halkının aslında tedricen mutlakiyetçi eğilimler göstermeye başlayan Cromwell'e bakmasıdır. *Leviathan*'ın bu açıdan Hobbes'un amacına hizmet ettiğini belirtmek gerekmektedir. Çünkü Hobbes hem Cromwell'in hem de ardından iktidara gelen Kral II. Charles'ın takdirini kazanmış ve ünü hem İngiltere'de hem de kıta Avrupasında yayılmıştır. Dolayısıyla 16. ve 17. yüzyıllarda çalışmaların içeriğini yansıttığı için çalışmanın önemli bir bileşeni olarak görülen kapağın Hobbes'un ihtiyaç duyduğu görevi yerine getirdiğini söylemek mümkündür (Dumitrescu, 2020: 18-21).

Leviathan'ın tasvirine dair hususları Hobbes'un siyaset felsefesi kapsamında değerlendirmek gerekirse, ilk olarak *Leviathan*'ın insanlardan oluşması Hobbes'un bir toplumsal sözleşmeci olmasının ve devleti insan aklının bir ürünü olarak görmesinin erken dışavurumudur. Zira Hobbes'a göre *Leviathan*'ı meydana getiren onun ortaya çıkması yönünde irade beyanı ve temayül gösteren insanlardır. Bu durum Hobbes'u rasyonalizme yakınlaştırmaktadır. Ancak ikinci olarak *Leviathan* insanlar tarafından meydana gelmişse de ortaya çıkan, artık bir insan ya da insanların ortak katılımının ürünü değildir, insanların kendi eleriyle yarattıkları kudretli bir canavardır. Kitapta dünyevi temellere oturtulan *Leviathan*'ın çalışmanın kapağında aşkın bir şekilde tasvir edilmesinin nedeni de budur. Zira *Leviathan* insanlardan meydana gelmiş olabilir lakin baskın otoritesine insanlar tarafından itaat edilmesi için artık o insanların toplamından daha aşkın bir gücü temsil etmelidir. Hobbes'un devlete atfettiği bu aşkın konum realizm ile ilişkilendirilmesini kolaylaştırmaktadır. *Leviathan*'ın kapak sayfasında dikkat çeken bir diğer husus, asa ve kılıcın altındaki beşer sütunda her biri kılıcı ve asayı sembolize eden simgelerin bulunmasıdır. Nitekim kılıcın altında sırasıyla kale; taç; top; tüfekler, mızraklar ve sancaklar; savaş sahnesi yer alırken; asa altında kilise; piskoposluk rütbesi olan mitre; farklı yönlerle akan şimşekler; Orta ağ doktrinlerinin dilemler ile tasımlarını temsilen çatallaşmalar; engizisyon mahkemesini andıran bir konsey toplantısı bulunmaktadır (Ünlü, 2015).

Dikkat edilirse kılıcın altında yer alan ve dünyevi otoriteyi temsil eden ikonların uhrevi otorideki muadilleri tam karşısalarında yer almıştır, *vice versa*: Kalenin karşısında kilisenin, mitrenin karşısında tacın bulunması gibi. Dolayısıyla Hobbes'un siyaset felsefesindeki devlet olarak *Leviathan*, dünyevi ve uhrevi iktidarı bünyesinde toplayarak bahsedilen üstün egemen gücüne ulaşmıştır. Çalışmanın kapağında dikkat çeken ve belki de tümüyle yoruma açık olan husus çalışmanın adı olan *Leviathan* ifadesinin bir örtü üzerine yazılması ve bu örtünün kapaktaki konumudur. Çünkü bu örtü, örtünün kılıç ile asa ikonlarının ortasına serilmiş olması ve örtünün ardının karanlık/görülemez olması anlamlıdır. *Leviathan*'ın dünyevi ve uhrevi otoriteyi birlikte temsil ettiği yani onları bünyesinde erittiği daha önce vurgulanmıştı. Dolayısıyla *Leviathan* bu iki otoriteyi bünyesinde eriterek hem dünyevi alanı hem de kilise üzerinden uhrevi alanı düzenlemektedir. En nihayetinde *Leviathan*'ın kendisinin de ölümlü tanrı olarak dünyevi olduğu göz önüne alınırsa dini güç de kilise üzerinden dünyevi otoritenin emri altına girmiş olmaktadır.

Ancak dinin dünyevi otoritenin manipölasyonu altında politik bir işlevinin olduğu günümüzde bile açıkça kabul edilmeyen bir gerçekliktir. Bir başka anlatımla dünyevi otoritenin altında dünyevi ve uhrevi egemenlik unsurlarının nasıl kaynaştığı hala daha üstü örtük bir durumdur. Dolayısıyla Otuz Yıl Savaşlarının mezhepsel biçiminin altında güç mücadelesi özünün bulunması ya da Katolik Fransa'nın *raison d'etat* kavramsallaştırmasının işaret ettiği gibi Kardinal Richelau öncülüğünde Protestanları desteklemesi gibi *Leviathan*'ın kapağında yer alan bu örtü de dünyevi gücün devletin çıkarı adı altında uhrevi alanı araçsallaştırmasının örtü altındaki gizli kompozisyonuna işaret etmektedir. Yalnızca kitabın kapağı bakımından bir değerlendirme yapmak gerekirse Hobbes'un devlete ve onun gücüne yaptığı vurgu, bu vurgunun aşkın sembolik-ikonik tasviri Uı açısından realizmin devlete yaklaşımını yansıtmaktadır. Bununla birlikte Hobbes'un *Leviathan*'ının insanlardan oluşması ve uhrevi otoriteyi dünyevi olanın hizmetine vermesi liberal ya da rasyonalist olarak değerlendirilmesinin önünü açmaktadır.

3.2. *Bellum Omnium Contra Omnes*'in⁸ Çözümü ve Uluslararası İlişkilerde Sürekli Savaş Duruşunun Müsebbibi Olarak Leviathan

Hobbes *Leviathan*'da insanlık tarihinde hiç yaşanmamış, dolayısıyla bu haliyle fiktif bir dönem olan doğa durumu/doğal durum üzerinden devlet egemenliğinin meşru kaynağını sorunsallaştırmıştır (Hobbes, 2007: 95). Hobbes'a göre devletin olmadığı bu dönemde birbirilerini öldürebilme kabiliyeti bakımından doğuştan eşit olan ve bu sebeple amaçlarına erişme umudu eşitliği içinde bulunan insanlar; rekabet, güvensizlik, şan ve şeref olmak üzere üç temel kavga nedeniyle sürekli bir savaş durumunun tetiklediği korku ve ölüm tehlikesi içindedir (Hobbes, 2007: 94). Hobbes'un bu dönemi sürekli savaş olarak nitelendirmesinin sebebi insanların aksi yönde davranmasını sağlayacak genel bir gücün yokluğunda herkesin herkese karşı yürüttüğü bir savaşın ya da savaşa hazırlık durumunun mevcut olmasıdır. Nitekim Hobbes'a göre savaş, savaşma faaliyeti ile birlikte savaşı engelleyebilecek genel bir gücün yokluğu sebebiyle ortaya çıkan savaşmaya yönelik kesinleşmiş temayülden oluşmaktadır. Bu yaygın savaşma ve savaşa meylette zamanlarının haricinde ise barış hakimdir (Hobbes, 2007: 94). Doğa durumunun geneline hâkim olan sürekli savaş durumu insanlar için pek çok sıkıntıyı beraberinde getirirse de bunlardan en kötüsü şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesidir. Hobbes bu sebeple doğa durumundaki insanın yaşamını yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa olarak nitelendirmiştir (Hobbes, 2007: 94-95).

Hobbes'a göre bu dönemde yani genel bir gücün olmadığı bu zamanda yasa olmadığı için hiçbir eylem adalete aykırı değildir. Sürekli savaş durumunda ve cebir ile hilenin en büyük erdemler olarak öne çıktığı bu dönemde benim ve senin ayrımı bulunmadığı için mülkiyet ve egemenlik de mevcut değildir. O halde herkes elinde tutabildiği sürece elindekine hâkimdir. Hobbes'a göre bu dönemde insanları barışa yönelten duygular ölüm korkusu ve insanların üzerinde odayabilecekleri uygun barış şartlarını yani Hobbes'un deyimiyle doğa yasalarını ortaya çıkaran akıldır (Hobbes, 2007: 96). Doğal hakkı, insanın kendisini korumak için sahip olduğu gücünü ve rasyonel olarak tercih ettiği her yöntemi dilediği gibi kullanabilmesi olarak tanımlayan Hobbes'a göre bu tanımlama açısından doğa durumunda herkes tam bir özgürlüğe sahiptir. Dolayısıyla en temel doğal yasa olan kendi varlığını sürdürmeyi garanti altına alma bakımından sınırsız özgürlüğün olduğu doğa durumunda aslında kimsenin hayatta kalmasının güvencesi yoktur. İşte bu çelişkili durum insanları aklın genel kuralına yani herkesi barışın sağlanması için çalışması gerektiği gerçeğine yöneltmektedir (Hobbes, 2007: 96-97). Hobbes bu noktada çözümü insanların sonsuz özgürlüklerinden feragat etmesinde görmektedir. Lakin Hobbes'a göre bütün haklar devredilemez. Öyle ki temel doğal yasa ile çelişeceğinden insanın kendisine saldırana karşı direnme hakkını bırakması, bu hakkı devretmesi veya bundan feragat etmesi mümkün değildir (Hobbes, 2007: 98-99).

Benzer şekilde Hobbes'a göre insanın kendisinin korunmaması üzerine yaptığı-yapacağı ahit de geçersizdir (Hobbes, 2007: 104). Bu şartlara uyan ahitleri yerine getirmeyi adalet, ihlal etmeyi adaletsizlik olarak gören Hobbes adalet ve mülkiyetin devletin kuruluşuyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Zira devlet ahit sahiplerinin ahitten doğan yükümlülüklerini yerine getirmemekle kazanmayı belediklerinden daha külfetli bir yaptırımın endişesini onlara vererek, insanları ahitlerine uymaya zorlayacak bir güçtür (Hobbes, 2007: 106). Hobbes'a göre devletin amacı bireysel güvenlidir. Bir başka deyişle insanların devletin yönetimi altında yaşarken kendilerini bağlı kıldıkları kısıtlamanın nedeni, kendilerini korumaktır. Çünkü devletin varlığı sayesinde insanlar devletin var olmadığı doğa durumunun zorunlu sonucu olan sürekli savaş halinden kurtulabilmektedir. Öyle ki devlet aksi taktirde karşı karşıya kalacakları ceza ile insanları korkutarak onları ahitlerine uymaya zorlamaktadır. Hobbes'un bu konudaki düşünceleri nettir çünkü Hobbes'a göre kılıcın yani devletin zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve bu haliyle söz konusu ahitler insanı güvence altına almaya yetmemektedir. Hâlihazırda kurulu bir iktidarın yokluğu veya iktidarın insanların güvenliği için yeterince büyük olmadığı durumlarda herkesin doğa durumunda olduğu gibi diğer bütün insanlara karşı korunmak için kendi gücüne ve kurnazlığına güvenmesi meşru bir hal alacaktır (Hobbes, 2007: 127).

Hobbes'un bu noktada devleti gerekli görmesinin bir diğer sebebi devletin insanları ortak bir düşmana karşı birleştirebilme kabiliyetinden ileri gelmektedir. Nitekim ortak bir düşmanın olmadığı durumlarda ve dönemlerde insanlar bireysel çıkarlarının peşine düşerek kendi aralarında

⁸ Bu Latince deyiş Hobbes'un doğa durumundaki insanının sürekli ve herkese karşı yürüttüğü savaşını ifade etmektedir (Aygen, 2021: 294).

savařacaklardır. Hatta ortak dūřmana karřı zafer kazandıktan sonra yani ortada ortak bir dūřman kalmadıgında ya da bazılarınca dūřman sayılanların bazılarınca dost sayılması halinde insanların farklı çıkarları nedeniyle dađılmaları ya da kendi aralarında savařmaları ihtimali de mevcuttur (Hobbes, 2007: 128). Bu noktada Hobbes toplum halinde yařayan hayvanların da bulunduđunu fakat bunlar arasındaki mutabakatın dođal, insanlar arasındakinin ise ahde vefaya dayalı olduđu için yapay olduđunu belirtmektedir. Dolayısıyla Hobbes insanlar arasında tesis edilen ahitin sūrekli bir Őekilde geçerli olması için onları korku içinde tutacak ve eylemlerini ortak faydaya yōneltecek ahit dıřında genel bir gūcūn mevcut olması gerektiđini vurgulamaktadır. İřte, Hobbes'a gōre devlet insanları yabancılardan saldırılarından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek bōyle bir gūcū kurmanın yoludur. Bir bařka anlatımla devlet, *Civitas* ya da Leviathan ejderhası olarak adlandırılan hem Őlūmlū hem de Őlūmsūz tanrı sōzleřme yoluyla ve herkesin bir/aynı Őahısta birleřmesiyle ortaya çıkmaktadır (Hobbes, 2007: 129-130). Hobbes'a gōre egemenin sahip olduđu bu egemenlik hakkı bōlūnemez niteliktedir. Dolayısıyla egemenin uyuklarının gūvenliklerini tesis etmesi devredilemez ve terk edilemez bir yetkidir (Hobbes, 2007: 136).

Gōrūldūđū üzere Hobbes'un gūvenlik ile egemenliđin meřruiyeti arasında kurduđu bađ oldukça gūcūlūdur. Bu bađı uyukların Leviathan'ın yōnetimi altındaki Őzgūrlūklarının kapsamında da tespit etmek mūmkūndūr. Őyle ki Hobbes'a gōre uyuklar yasalara uygun olarak ve egemen gūcūn emri dođrultusunda gūvenliklerini tehdit edenlere karřı Őz savunma Őzgūrlūđuna sahiptir (Hobbes, 2007: 159). ūnkū Hobbes'un vurguladıđı ahitin dođal yasa ile uyuyamaz olmaması Őartına gōre insanların kendilerini savunmamak için yaptıkları ahitler geçersizdir. Dolayısıyla Leviathan'ı ortaya çıkaran ahit insanların gūvenliđinin sađlanması kořulu ile geçerlilik kazanmıřtır ve bunun ihlali durumunda insanların en temel dođal haklarına sahip çıkmaları hakkı ahit kapsamında saklı tutulmuřtur. Benzer Őekilde Hobbes'un sōzleřmesinde uyukların kendilerine zarar vermeye zorlanmaları da mūmkūn deđildir. Hatta egemen adalete uygun Őekilde bir kimsenin Őldūrūlmesi ya da ona saldıranlara direnmemesi emrini verse bile sōz konusu kiři egemene itaat etmeme Őzgūrlūđuna sahiptir (Hobbes, 2007: 159-160). Yine Hobbes'a gōre gōnūllū olmadıkları sūrece uyuklar savařmaya zorlanamaz. Bu bakımdan, emre itaatsizliđi durumunda egemenin kendisi hakkında Őlūm cezası verme yetkisi bulunsa bile dūřmanla savařması emredilen asker de emre itaatsizlik edebilmektedir (Hobbes, 2007: 160). Nihayetinde Hobbes'a gōre uyukların itaat etme yūkūmlūlūđū egemen gūcūn onların gūvenliklerini tesis etme gūcū devam ettiđi sūrece mevcuttur (Hobbes, 2007: 162).

Hobbes'a gōre egemenin yūkūmlūlūđūnūn çerçevesini çizen onun egemen olarak ortaya çıkarılma amacı yani uyuklarının gūvenliklerinin tesis edilmesidir. Bu gōreve dođa yasasıyla bađlı olan egemen, uyuklarının yanı sıra bu yasaların yaratıcısı olduđu için Tanrı'ya karřı da sorumludur. Son olarak egemen gūvenliđi yalnızca koruma olarak deđil her insanın meřru emeđiyle ve devlet için tehlike yaratmadan ya da ona zarar vermeden elde edeceđi hayatın būtūn konforları olarak kavramalıdır (Hobbes, 2007: 234). Dolayısıyla Hobbes'a gōre insanların Leviathan'a olan itaatlerinin sūrekli liđini sađlayan asli husus gūvenliklerinin sađlanması oluřudur. Bununla birlikte rasyonel insanların dođa durumundaki hallerine ve iç savař durumuna bakarak içine dūřtūkları geçmiř korkuları da onların devlete olan bađlılıklarını sūrdūrmelerini sađlamaktadır (Hobbes, 2007: 95). Devletin bařta gūvenliđin tesis edilmesi gibi uyuklarına olan temel yūkūmlūlūđūnū yerine getirmemesi durumunda uyukların devlete olan yūkūmlūlūklarından Őzgūrleřmesi ve hatta egemene karřı kendilerini savunma hakkını kullanmaları durumu Hobbes'un siyaset felsefesinde mevcuttur. Ancak Hobbes iç savařı dođurabilecek bu durumun ihtimal dāhilinde olduđunu belirtse de buna yōnelik duruřu mesafelidir. Zira Hobbes'a gōre egemenliđin bu yolla el deđiřtirmesi bařkalarının da aynı Őekilde onu ele geçirmeyi dūřūnmelerini sađlayacađı için akla aykırıdır (Hobbes, 2007: 108). Bu bakımdan Hobbes mevcut egemen dıřında bazı insanların daha akıllı ve daha iyi yōnetmeye ehil olduklarını dūřūndüklerini, bunun da kargařa ve iç savařa sebebiyet verdiđini belirtmiřtir (Hobbes, 2007: 129).

Hālihazırda egemenliđi bōlūnemez Őekilde kavrayan Hobbes için İngiliz halkı bu hususların farkında olarak egemenliđin monark ile parlamento ve kilise arasında bōlūnmesine karřı çıksaydı İngiltere iç savařa sūrūklenmezdi (Hobbes, 2007: 137). ūnkū Hobbes nezdinde ayrıřmıř gūcūler en nihayetinde diđerlerini ortadan kaldırmayı hedefleyeceđinden, egemenliđi farklı birimler arasında parçalamak onu ortadan kaldırmakla aynı anlama gelecektir (Hobbes, 2007: 229). Hobbes'un dođa durumu, dođa durumundaki insan dođası ve devlet yaklařımı üzerinden siyaset felsefesini

değerlendirmek gerekirse; doğa durumundaki kötücül insan doğası yaklaşımı, yine bu durumda uluslararası anarşiyi andıracak biçimde genel gücün yokluğunu sürekli savaşın kaynağı olarak görmesi, savaşı yalnızca çatışma süreci olarak değil buna hazır olunması yani onun beklenmesi olarak değerlendirerek sürekli bir şekilde kavraması, güvenliği temel doğa yasası şeklinde kavrayarak devlet egemenliğini bunun üzerine bina etmesi, kadir-i mutlak ve aşkın devlet ile devletin gücü vurgusu, devletin dış tehdit üzerinden iç konsolidasyonunu sağladığını belirterek aslında iç politikayı dış politikaya bağımlı bir değişken haline getirmesi ve egemenliği bölünemez şekliyle kavraması realizm ile ilişkilendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Buna karşılık doğa durumunda savaşkan olsa da en nihayetinde rasyonel olan insan vurgusu, aklın barışı dayattığı iması, devletin bir ahit ile ortaya çıktığını vurgulaması, dolayısıyla güvenlikleri sağlanmazsa insanlara bu ahiti bozma hakkı vermesi, insan ile toplum güvenliği vurgusu, güvenlik gibi seküler bir kavram ile devleti dünyevi temellere oturtması ve güvenliği sadece koruma olarak değil hayat konforu olarak kavraması Hobbes'un rasyonalizm kapsamında değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Hobbes *Leviathan*'da insan ile devlet arasında kurduğu analogi sayesinde devletlerarası ilişkilere dair de önemli önemli tespitlerde bulunmuştur. İlk olarak Hobbes insanlar arasında doğa durumu olarak nitelendirdiği sürekli savaş durumunun gerçekte hiç yaşanmadığını ancak bağımsız olmaları sebebiyle devletlerarasında sürekli savaşın gerçekten mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede devletler diğerlerine karşı sürekli kıskançlık içinde bulunmakta, silahlarını doğrultmakta ve gözlerini gladyatörler gibi diğerlerine dikerek casuslar göndermekte yani kısacası sürekli bir savaş durumu içinde yer almaktadır (Hobbes, 2007: 95). Her devlet böylesi bir savaş durumu gösterdiği için Hobbes'a göre bütün devletler silahlanmış ve topları komşularına dönmüş şekilde yaşamaktadır (Hobbes, 2007: 158). Hobbes'un sürekli savaş vurgusu ve egemen gücün yokluğu ile savaş arasında kurduğu, bu bakımdan da uluslararası anarşiyi anımsatan korelasyon realizm kapsamında değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Hobbes'un aynı tespitinde devletlerin her birinin bağımsız olmasına yaptığı vurgu ise egemen devletler sistemi imasını içerdiğinden bu da rasyonalizm kapsamında değerlendirilmesini sağlamaktadır. İkinci olarak Hobbes'un doğa durumundaki insanı ve bu insanı kendi güvenliğini tesis etme noktasında güdüleyen motivasyonları tasviri devletlerarası ilişkiler için bir analogi olarak kullanılırsa anarşi ve güvenlik ikilemi kavramlarının prototipi ortaya çıkmaktadır (Vincent, 2016: 71).

Nitekim Hobbes'a göre doğa durumunda atılması gereken en rasyonel adım kendisini tehdit edecek başka hiçbir güç kalmayınca kadar gerekirse cebren ve hile ile olabildiğince çok insanı hâkimiyet altına alarak güvenliğini tesis etmektir. Ayrıca doğa durumunda güvenliklerini tesis etmenin ötesinde güçlerini arttırmak isteyenler de olduğu için sıralanan bu iki durum yalnızca savunma yaparak güvenliklerini sağlamaya meyilli olanları da istila yoluyla güvenliklerini arttırmaya yönelmektedir. Çünkü bu son grubun böylesi bir ortamda ve aksi şekilde davranarak yani yalnızca savunma yaparak doğa durumunda uzun süre dayanması mümkün değildir (Hobbes, 2007: 93). Hobbes çalışmasının bir başka yerinde de devletlerin tehlike altında buldukları ve istila edilecekleri iddialarıyla başka herhangi bir tedbir mevcut olmadığı için yani haklı sebeplerle cebre ve hileye başvurarak komşularının egemenliklerini zayıflatmak ya da onları egemenlikleri altına almak için egemenliklerini genişlettiklerinden söz etmiştir (Hobbes, 2007: 127-128). Hobbes'un doğa durumu tasvirinde doğa durumunun bütün insanları güvenliklerini tesis etmeye zorlayan yapısı göz önüne alındığında kimsenin kendi kabuğuna çekilmesi mümkün değildir ve bu uluslararası anarşinin yapısal bir prensip olarak devlet davranışlarını yönlendirmesini anımsatmaktadır. Bu tasvirde çıkarılabilecek bir diğer husus ise insanların güvenliklerini arttırmaya yönelik girişimlerinin kendi kabuğunda yaşayan insanları da güvenliklerini sağlayacak adımlar atmaya sevk etmesidir.

Şüphesiz bu da yapısal anarşi prensibi gibi Hobbes'un realizmle ilişkilendirilmesini kolaylaştıran güvenlik ikilemini akıllara getirmektedir. Hatta Hobbes'un kendi güvenliklerini arttırmak için başka insanları egemenliği altına almaya çalışan insanların güçlerini gereğinden fazla arttırma arzusuna yaptığı vurgu realizmin devletlerin çıkarının güç maksimizasyonu olduğu şeklindeki varsayımıyla benzerlik göstermektedir. Hobbes'un devletlerarası ilişkilere dair ortaya koyduğu üçüncü önemli husus devletlerin antlaşma hükümlerine uymasına dairdir. Nitekim Hobbes'a göre korkudan ötürü güçlü bir hükümdar ile elverişsiz bir antlaşma imzalayan zayıf bir hükümdar antlaşmaya uymak zorundadır (Hobbes, 2007: 103). Bu tespitten Hobbes'un uluslararası hukukun önemli prensiplerinden olan *pacta sunt servanda* yani ahde vefaya atf yaptığı düşünülebilir. Çünkü Hobbes çalışmasının bir

başka yerinde de doğa durumundaki insanın antlaşma ile tesis ettiği müttefiklik ilişkisine dair yine antlaşmaya uymayı akılcı olduğu için salık verdiği tespitlerde bulunmuştur. Buna göre doğa durumunda insanların müttefik yardımı olmaksızın yalnızca kendi gleriyle yok edilmekten korunacaklarını beklemleri mümkün değildir. Bu sebeple ortaya çıkan ittifaklardan herkes bir diğerinden kendi korunmasının sağlanmasına katkı vermesini bekleyeceği için müttefikini aldatmak aslında kendi güvenliğini zayıflatan bir etki yapacaktır. Müttefiklik ilişkisinde ahite uymayıp karşı tarafı kandırmaya çalışan kişinin birleşmiş toplumda kabul görmeyeceğini belirten Hobbes bu kimseyi toplumdan dışlamak yerine onu bağışlamanın ittifakin diğer üyelerinin çıkarı açısından doğru olmadığını da eklemektedir (Hobbes, 2007: 108).

Bu tespitlerde Hobbes'un müttefiklik için yaptığı ahde vefa vurgusu ile uluslararası toplumu andırır şekilde toplumsallığa yaptığı vurgu Hobbes'u rasyonalizme yakınlılaştırmaktadır. Hatta Hobbes'un insanların her birinin güvenliğinin yalnız başlarına tesis edilemeyeceğini vurgulaması ve müttefiklik ilişkisi üzerinden bireysel güvenliği tesis etmenin yolunun herkesin güvenliğini sağlamaktan geçtiğini belirtmesi yine rasyonalizm ile ilişkilendirilebilecek olan kolektif güvenliği akıllara getirmektedir. Dördüncü olarak Hobbes devletler arası hukukun doğal hukuk ile aynı erevdede olduğunu ve bu sebeple her egemenin uyrukları için olduğu gibi kendi güvenliğini sağlamak konusunda da aynı hakka sahip olduğunu belirterek (Hobbes, 2007: 247) egemen devletler sistemine bağlılığını bir kez daha ifade etmiştir. Hobbes'un çoğunlukla mutlakiyetçiliği akıllara getiren devlet yönetimine dair tespitleri de yer yer rasyonalist unsurları içermektedir. Öyle ki siyasi düzenin sürdürülmesinde yalnızca zor unsurlarının yeterli olmayacağını ileri süren Hobbes uyrukların söz konusu egemenin tesis ettiği siyasi düzeni meşru görmelerinin de gerekli olduğunu vurgulamıştır. Hiçbir hükümdar ve hkmet kendisine itaati sadece zora dayandıracak kadar kudretli olmadığı için bahse konu meşruiyetin önemine dikkat çeken Hobbes'a göre bu durum egemen gücün üzerinde pratik olmasa bile hukuki bir sınırlama yaratacaktır. Bu sınırın uluslararası alanda gösterilen davranışlarda da ortaya çıkması muhtemeldir. Bu bakımdan örneğin sürekli ve rasyonel temellere oturmayan savaşlar hükümdarın meşruiyetinin en çok sordulandığı dönemler olacaktır (Williams, 1996: 220-222)

Tüm bu noktalardan hareketle Hobbes'un siyaset felsefesinin realizm ve rasyonalizmi içerdiğini ya da Hobbes'un realizm ile rasyonalizm arasında bir yerde durduğunu ileri sürmek mümkündür. Buna karşılık Martin Wight'ın tasnifi açısından bakıldığında daha net olan husus Hobbes'un siyaset felsefesinin devrimcilik kategorisi dhilinde değerlendirilemeyeceğidir. Zira Hobbes egemen devletler sistemini aşmamış yani insanların güvenliklerini tesis etmek için yarattığı Leviathan'a benzer şekilde devletlerarasındaki savaş durumunu sonlandırmak için bir uluslararası Leviathan ortaya koymamıştır. Bunun sebeplerini sıralamak gerekirse, ilk olarak Hobbes'a göre uluslararası savaş durumunun insanlar için yarattığı güvenliksizlik doğa durumunun insanlar için yarattığından daha katlanılabildir. Çünkü doğa durumunun aksine uluslararası savaş durumunda devlet tebası olan insanların güvenliklerini sağlamaya ve ihtiyaçlarını karşılamaya muktedirdir. İkinci olarak doğa durumundaki insan ile uluslararası savaş ortamındaki devlet arasında hayatta kalmak açısından kapasite farkı bulunmaktadır (Vincent, 2016: 73).

Öyle ki uluslararası savaş durumunda devletler insanların doğa durumunda maruz kaldıkları gibi tek bir darbeye ölmekte ve aynı zamanda kralların ölümü krallıkların ölümü anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte uluslararası savaş ortamında devletin gücüne tebası olan insanların gücü de eklemelmekte iken doğa durumunda insan yapayalnızdır. nc olarak Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar birbirlerini ldrebilmeleri bakımından eşitken uluslararası anarşi ortamındaki devletler arasında kapasite farklılığı söz konusudur. Dolayısıyla uluslararası anarşide gcl devletler bazen savaşa hiç gerek duymadan uluslararası politik ortamı ve diğer devletlerin davranışlarını şekillendirip yönlendirebilmektedir. Dördüncü olarak Hobbes devletlerin varlık doktrinine sıkı sıkıya bağlı bir düşünürdür. Dolayısıyla devletlerin egemenliklerini ortadan kaldırarak aşkın bir uluslararası Leviathan yaratmak Hobbes'un siyaset felsefesi için çelişkili bir durum yaratacaktır. Beşinci olarak Hobbes egemenliğin bölünmesini Behemoth canavarı ve tehlikeli iç savaş gibi pejoratif ifadelerle anmaktadır. Bu bakımdan bir İngiliz yurtsever olarak Hobbes'un İngiltere'nin egemenliğini bir st otoriteye devretmesini salık verecek bir uluslararası Leviathan yaratmasını beklemek abesle iştigaldir. Son olarak Hobbes'un felsefesi temelinde bir uluslararası Leviathan ortaya çıkması için bütün dünya

devletlerinin dünya dışı bir saldırıyla karşı karşıya kalması yani bütün devletlerin güvenliklerinin toplu şekilde tehdit edilmesi gerekmektedir (Vincent, 2016: 74).

4. SONUÇ YERİNE: 21. YÜZYILIN ULUSLARARASI İLİŞKİLER PRATİĞİNDE HOBBS'UN HEYULASI

Görüldüğü üzere Hobbes'un siyaset felsefesi yüzeysel bir şekilde incelendiğinde Hobbes'u salt realizm ile, daha bütünlüklü ve incelikli incelendiğinde ise hem realizm hem de rasyonalizm ile ilişkilendirmek mümkündür. Dolayısıyla Hobbes'a dair Uİ nezdinde yürütülen tartışmaların mutabakatla sonlanmasını beklemek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple ve çalışmada ortaya konulan tespitlerden sonra Hobbes ve Uİ arasındaki ilişkiyi ele almanın bir diğer yolunu öne çıkarmak mümkün hale gelmiştir: 21. yüzyıl Uİ pratiği ile Hobbes'un tespitleri arasındaki bağlantıyı irdelemek. Zira bu yol Hobbes'un Uİ nezdinde hala daha neden önemli bir düşünür olduğunun cevabını daha basit ve fakat güçlü bir yolla ortaya koyacaktır. Bu bağlantının ana hatlarını sıralamak gerekirse ilk olarak Hobbes'un güvenliğe yönelik vurgusu 21. yüzyılda önemini korumaktadır. Öyle ki kavram ve kavramın işaret ettiği pratik 1990'lı yıllardan itibaren hem genişlemiş hem de derinleşmiştir. Bununla birlikte sektörel güvenlik anlayışı güvenliğin topyekûn bir şekilde ele alınmaması gerektiğini ortaya koyarken siber güvenlik çalışmaları bilgi-teknoloji alanındaki gelişmelerle bağıtlı olarak bireyden devlete bütün uluslararası aktörlerin gündemini işgal etmeye başlamıştır.

İkinci olarak Hobbes'un doğa durumunu aşmak için ortaya koyduğu Leviathan yani devlet de 21. yüzyılda önemini korumaktadır. Nitekim günümüzde uluslararası ilişkilerin aktörleri bireyler, devlet-altı guruplar, çok uluslu şirketler, uluslararası ve uluslar üstü örgütler olarak çeşitlenmişse de devlet temel aktör olma özelliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte devlet denilen aygıt sahip olduğu meşru kuvvet kullanma tekeli ile Hobbes'un işaret ettiği gibi iç güvenliği sağlayabilecek yegâne aktör olma özelliğini de sürdürmektedir. Ancak Hobbes'un iç güvenliği tesis etmek için toplumsal sözleşme ile ortaya koyduğu Leviathan uluslararası güvenliksizliğin ve savaşların temel sebebi olmaya devam etmektedir. Bunun da ötesinde günümüzde devletler güvenliklerinin tehdit altında olduğu ya da tehdit altında olduğunu hissettikleri gerekçesiyle uluslararası savaşları bahse konu güvenliğin yeniden tesisi için araçsallaştırmaktadır. Benzer şekilde günümüzde devletlerin güvenliklerini arttırmaya yönelik girişimleri diğerleri tarafından güvenliklerini zaafa uğratacak eylemler olarak görülmekte ve bu durum diğer devletlerin de güvenliklerini sağlamak için girişimde bulunmaları ile sonuçlanmaktadır. Literatürde anarşi ve güvenlik ikilemi olarak nitelendirilen bu durumun çerçevesini Hobbes çağlar öncesinden çizmiştir.

Üçüncü olarak Hobbes'un bölünemez, devredilemez olarak gördüğü ve hatta bölünmesini iç savaş olarak tanımladığı egemenlik, uluslararası ilişkilerdeki kurucu etkinliğini korumaktadır. Özellikle küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği bir tartışma olarak devlet egemenliğinin aşındığı gibi yorumlar sıklıkla yapılmaya başlamıştır. Buna göre siyasi, politik, sosyal ve iktisadi yönleriyle-etkileriyle küreselleşme devletin iç ve dış egemenliğini aşındıran bir etki yapmıştır. Devlet dışındaki aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki etkinliğinin artması, küresel sermayenin yer yer devletlerin milli servetlerini aşan ekonomik potansiyeli, ABC silahları⁹ sayesinde devlet dışındaki aktörlerin şiddete başvurma imkânlarının artması, siber alanın genişlemesi, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği korumak adına aldığı kuvvet kullanma kararının yanı sıra insani müdahale ve koruma sorumluluğu (R2P) gibi uluslararası müdahale araçlarının ortaya çıkması gibi gelişmeler söz konusu aşındırıcı etkinin göstergeleri olarak görülmektedir. Ancak sıralanan bu etkilerin aşındırıcılığı devletlerin uluslararası ilişkilerdeki özgül ağırlıklarına göre değişmektedir.

Hatta uluslararası ilişkilerdeki özgül ağırlığı fazla olan devletler için bir egemenlik aşınımından değil müdahil olma alanlarını yani egemenliklerini sınırlarının ötesine taşıdıklarından bahsetmek daha geçerli bir yorumdur. Bir örnekle öz bir şekilde belirtmek gerekirse küreselleşmenin devlet egemenliğini aşındırıcı etkisini ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti için aynı yönde ve derecede değerlendirmek mümkün değildir. Egemenlikle bağlantılı olarak Hobbes'u 21. yüzyılda doğrulayan dördüncü husus egemen devletler sisteminin mevcudiyetidir. Vurgulandığı üzere Hobbes devletlerin varlık doktrinine bağlı bir siyaset felsefesi inşa etmiş ve çalışmanın üçüncü bölümünde belirtilen sebeplerden dolayı bir

⁹ *Atomic-Biologic-Chemical Weapons* yani atomik-biyolojik-kimyasal silahların kısaltmasıdır.

uluslararası Leviathan yaratmamıştır. 21. yüzyılın da ne Kantçı ne de hegemonik anlamda bir süper dünya devletine gebe olmadığı mevcut gelişmeler çerçevesinde açığa çıkmıştır. Nitekim mevcut egemen devletler sistemi Kantçı bir dünya devleti ortaya çıkaramayacak kadar ihtilaflarla ve çatışmalarla karakterize olduğu gibi mevcut uluslararası sistem tek bir süper devletin hegomonik hkimiyetine müsaade etmeyecek kadar çok kutupludur.

Hobbes'u doğrulayan ve hatta O'nun tespitlerini aşan beşinci husus egemen devletler sisteminde devletlerin, varlık doktrinlerine ve egemenliklerine karşılıklı bağlılıklarını sürdürmesidir. Hatta günümüzde bu bağlılık ve mütekabiliyete dayalı sayęı, Hobbes'un döneminde olduğu gibi örtük değil, uluslararası hukukun en temel yasası haline gelecek kadar sarıhtir. Öyle ki 20. yüzyılda tesis edilen BM sistemi ile devletlerin egemen eşitliği, müdahale etmeme ve kuvvet kullanmama gibi ilkeler temel uluslararası hukuk anlayışına dönüşmüştür. Hobbes'un siyaset felsefesini uluslararası ilişkiler açısından doğrulayan altıncı husus ise Hobbes'un toplumsal sözleşmeci olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın nc bölümünde ortaya konduğu üzere Hobbes Leviathan'ı aslında hiç yaşanmadığını belirttiği doğa durumu akabinde imzalanan bir sözleşme sonucunda yaratmıştır. Öyle ki bu sözleşmede insanlar en temel hakları olan güvenliklerinin sağlanması durumu karşılığında Leviathan'a kendilerini yönetme hakkını vermişlerdir. Bu yaklaşımın açık iması taraflardan bir tanesinin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği durumda diğerine sözleşmeyi feshetme hakkının doğmasıdır.

Günümüzde içeriği ve kullanımı siyasi saikleri barındırsa da ve bu anlayış kuvvet kullanmama gibi tam bir uluslararası hukuk prensibine dnşmemişse de Hobbes'un yaklaşımının geldiği aşama insani müdahale ve koruma sorumluluğudur. Buna göre halkının güvenliliğini sağlayamayan ve sürekli insan hakları ihlalleri ile onların güvenliklerini tehdit eden devletlerin uluslararası meşruiyeti sorgulanmakta ve uluslararası toplum adına bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgüt ihlalde bulunan devlete müdahalede bulunmaktadır. Elbette bu iki müdahale biçiminin büyük devletlerin siyasi manipülasyonundan bağımsız işlediğini ileri sürmek mümkün değildir. Dolayısıyla burada vurgulanmak istenen husus Hobbes'un güvenlik ile halk nezdinde devlet için oluşan meşruiyet arasında kurduğu pozitif korelasyonun günümüzde daha ileri boyutta kabul görmeye başladığıdır. Hobbes'un ileri sürdüğü, günümüzde de sıkça atıf yapılan yedinci husus insan doğasına ilişin yaklaşımıdır. Nitekim insan doğasına ilişkin kötücül ve sabit Hobbesçu bakış yalnızca Uİ nezdinde değil diğer sosyal bilim alanlarında da Hobbes'a yapılan başvuruyu arttırmıştır. Bunun da ötesinde insanın doğası gereği çıkarıcı, bencil ve çatışmacı olduğu tespiti bütün bir dünya sisteminin, kapitalizmin, insanlığın son uğrağı olduğu iddiası özelinde arasallaştırılmaktadır.

Bu iddiaya göre yalnızca mevcut Uİ ve pratiği değil bütün bir dünya sistemi insanın söz konusu bireyciliği, çıkarıcılığı ve neredeyse türüne sırtını dönen tavrıyla uyumlu haldedir. Hal böyle olunca hem kapitalizmi hem de onun işleyişi noktasında bir işlevselliğe sahip Uİ gibi disiplinlerin verili bilgilerini sorgulamak ve onları aşmaya çalışmak abesle iştigal hale gelmektedir. Oysa bu yaklaşımın temel bir aksiyom olarak hala daha geçerli olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Zira eğer insan doğasından bahsedilecekse tıpkı Hobbes'un siyaset felsefesinin ortaya çıktığı dönemin sosyo-politik koşulları gibi onun da bir tarihselliğe ve sosyalliğe sahip olduğu, yani her dönemin kendi şartlarını yansıttığı, bu sebeple değişmez olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakımdan Hobbes'un çerçevesini çizdiği insan doğası kendi döneminin koşullarını yansıtan bir mahiyettedir. Ancak günümüzde mevcut statükonun devamından çıkarı olan her duruş Hobbes'un insan doğası yaklaşımını değişmez kabul etmektedir. Dolayısıyla Hobbes ancak bu çerçevede yani insan doğasını yerleşik ve değişmez olarak sunması bakımından çağının ruhuna sıkışıp kalmış bir düşünürdür.

Tüm bu noktalardan hareketle Hobbes'un Uİ nezdindeki şohretinin tek kaynağının siyaset felsefesinin realizm ya da rasyonalizm ile ilişkisi olmadığını ileri sürmek mümkündür. Elbette böyle bir bağlantıyı çalışma kapsamında da ortaya konduğu gibi kurmak mümkündür. Ancak Hobbes'u ve siyaset felsefesini yalnızca bu alana hapsedmek bilerek ya da bilmeyerek değerinin azaltılması ile sonuçlanacaktır. Bunun yanı sıra Hobbes; Machiavelli, Grotius, Kant ve Marx gibi yaşadığı dönemin ruhunu eleştirel bakış açısıyla aşmış ve böylece ismi günümüze değin gelmiş bir düşünürdür. O halde Uİ nezdinde Hobbes için yapılması gereken, bu çalışma kapsamında ortaya konduğu gibi Hobbes'u ve siyaset felsefesini içinde yaşadığı dönemi anlamak için kullanmak ve varsa yaklaşımının bugüne değen noktalarını herhangi bir teorik çerçevenin sınırlarına hapsedmeden değerlendirmektir. Zira ancak bu yolla Hobbes bugünün siyasi saiklerle maniplasyonu için arasallaştırılmaktan, dneminini yalnızca

olumlayan bir düşünür itibarı görmekten ve realizm gibi statükocu bir teorinin felsefi öncülü olmaktan kurtarılabilir. Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse Hobbes'u Üİ nezdinde hala daha tartışılır kılan Hobbes heyulasının 21. yüzyıl Üİ pratiğindeki varlığıdır.

Etik Beyan: Bu çalışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. & Yay, S. (2019). Tesviyeciler Hareketi (1647-1649) Anayasal Demokrasi Yolunda Bir Mücadele. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 11(1), 96-114.
- Armitage, D. (2006). Hobbes and the Foundation of Modern International Thought. In A. Brett & J. Tully (eds.), *Rethinking the Foundations of Modern Political Thought* (pp. 219-235). Cambridge University Press.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi Teorisi": Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60. <https://www.jstor.org/stable/43925897>.
- Aygen, A. (2021). Kendi Korkularından Kaçanlar: Thomas Hobbes, John Locke. *KHM*, 1(2), 293-309.
- Baumgold, D. (2004). The Composition of Hobbes's "Elements of Law". *History of Political Thought*, 25(1), 16-43. <https://www.jstor.org/stable/26220183>.
- Baumgold, D. (2017). *Three-Text Edition of Thomas Hobbes's Political Theory The Elements of Law, De Cive and Leviathan*. Cambridge University Press.
- Baykent, U. Ö. (2023). Totalitarianism and Individualism Unveiled: Hobbes and Orwell. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22(2), 648-659. DOI: 10.20981/kaygi.1348193.
- Brandon, P., & Fatah-Black, K. (2016). For the Reputation and Respectability of the State: Trade, the Imperial State, Unfree Labor, and Empire in the Dutch Atlantic. In J. Donoghue & E. P. Jennings (eds.), *Building the Atlantic Empires: Unfree Labor and Imperial States in the Political Economy of Capitalism, ca. 1500-1914* (pp. 84-108). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004285200_006.
- Bring, O. (2000). The Westphalian Peace Tradition in International Law From Jus ad Bellum to Jus contra Bellum. *International Law Studies*, 75, 57-80.
- Bull, H. (2016). Hobbes ve Uluslararası Anarşi. In F. Yalvaç (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce* (pp. 81-95). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Carley, S. (2009). Limping Toward Elysium: Impediments Created by the Myth of Westphalia on Humanitarian Intervention in the International Legal System Note. *Connecticut Law Review*, 41(5), 1741-1783.
- Clark, I. (2008). Westphalia: The Origins of International Legitimacy? In Oxford (ed.), *Legitimacy in International Society* (pp. 51-70). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199219193.003.0004>.
- Covell, C. (2004). Hobbes, *Realism and the Tradition of International Law*. Palgrave Macmillan.
- Croxtan, D. (1999). The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty. *The International History Review*, 21(3), 569-591. DOI: 10.1080/07075332.1999.9640869.
- Curtler, W. T. (1967). *Iron vs. Gold A Study Of The Three Anglo-Dutch Wars, 1652-1674* (Publication No. 262) [Master's Thesis, Virginia University].
- Cutler, A. C. (2016). Uluslararası İlişkilerde 'Grotiusçu Gelenek'. In F. Yalvaç (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce* (pp. 121-152). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations*. Cambridge University Press.

- Dumitrescu, M. (2020). Hobbes's theory regarding the hypothesis of a natural state of mankind. *AGATHOS*, 11(1-20), 17-31.
- Dülger, C. (2022). Anlaşılması Zor Birliktelik; Birey, Korkuya Dayalı Devlet, Thomas Hobbes ve Vergileme. *Anadolu Economics*, 4(2), 78-96.
- Ertan, ř. (2022). *Logic As An Integral Aspect of Philosophy Proper: A Case Study of Thomas Hobbes* (Yayın No. 762140) [Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Fukuda, A. (1997). Thomas Hobbes's Theory of Sovereignty, 1640-1647: Private Judgement, Fear, Covenant. In Oxford (ed.), *Sovereignty and the Sword: Harrington, Hobbes, and Mixed Government in the English Civil Wars* (pp. 38-51). Oxford Historical Monographs. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198206835.003.0003>.
- Fukuyama, F. (2018). The Last English Civil War. *Daedalus*, 147(1), 15-24. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48563403>.
- Gaubatz, K. T. (2001). The Hobbesian Problem and the Microfoundation of International Relations. *Security Studies*, 11(2), 164-186. DOI: 10.1080/714005330.
- Gelderblom, O., De Jong, A. & Jonker, J. (2013). The Formative Years of the Modern Corporation: The Dutch East India Company VOC, 1602-1623. *The Journal of Economic History*, 73(4), 1050-1076. doi: 10.1017/S0022050713000879.
- Haan, E. (2017). A Multi-Causal Approach to the Thirty Years' War. *Grand Valley Journal of History*, 7(1), 1-25. <https://scholarworks.gvsu.edu/gvjh/vol7/iss1/6>.
- Hamilton, J. J. (2014). The Social Context of Hobbes's Political Thought. *Modern Intellectual History*, 11(1), 1-29. doi:10.1017/S1479244313000310.
- Heikka, H. (2005). Republican Realism: Finnish Strategic Culture in Historical Perspective. *Cooperation and Conflict*, 40(1), 91-119. <https://www.jstor.org/stable/45084416>.
- Hobbes, T. (1680). *The Life of Mr. Thomas Hobbes of Malmesbury*. Printed for A.C.
- Hobbes, T. (1889a). *The Elements of Law: Natural and Politic*. Routledge.
- Hobbes, T. (1889b). *Behemoth Or The Long Parliament*. Simpkin, Marshall and Co.
- Hobbes, T. (1949). *De Cive or The Citizen*. Appleton Century Crofts Inc.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (Çev. Semih Lim). Yapı Kredi Yayınları.
- Hoffe, O. (2015). *Thomas Hobbes*. (Çev. Nicholas Walker). New York University Press.
- Hoye, J. M. (2024). *Sovereignty as a Vocation in Hobbes's Leviathan New Foundations, Statecraft and Virtue*. Amsterdam University Press.
- Hurtgen, J. R. (1979). Hobbes's Theory of Sovereignty in Leviathan. *Reason Papers*, 5, 55-67.
- Janzekovic, I. (2022). The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713). *History of European Ideas*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/01916599.2022.2077401>.
- Jessen, H. M. (2012). The State of the Company: Corporations, Colonies and Companies in Leviathan. *Journal of Intellectual History and Political Thought*, 1(1), 56-85.
- Johnson, D. (2022). *The Invention of Necessity: Hobbes on Preservation* [Doctoral dissertation, Harvard University]. Harvard Library.
- Jones, J. R. (2013). *The Anglo-Dutch Wars Of The Seventeenth Century*. Routledge.

- Karaduman, İ. A. (2020). Thomas Hobbes ve Leviathan'ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi'ni İçeriye Almak. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 114-137. <https://orcid.org/0000-0001-7302-5063>.
- Kelly, P. (2022). *Conflict, war and revolution: The problem of politics in international political thought*. LSE Press. DOI: <https://doi.org/10.31389/lsepress.cwr.e>.
- Kılıçbay, M. A. (2007). Önsöz. In T. Hobbes, *Leviathan veya bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (pp. 9-17). (Çev. Semih Lim). Yapı Kredi Yayınları.
- Krasner, S. D. (2001). Rethinking the sovereign state model. *Review of International Studies*, 27, 17-42. <https://www.jstor.org/stable/45299503>.
- Long, J. A. (1961). *Thomas Hobbes's "Leviathan": A study in interpretation* (Publication No. 5590) [Master's thesis, Montana State University]. Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers.
- Luard, E. (1992). *The Balance of Power The System of International Relations, 1648-1815*. Palgrave Macmillan.
- Lund, W. R. (1992). Hobbes on Opinion, Private Judgement and Civil War. *History of Political Thought*, 13(1), 51-72. <https://www.jstor.org/stable/26214189>.
- Macgillivray, R. (1970). Thomas Hobbes's History of the English Civil War A Study of Behemoth. *Journal of the History of Ideas*, 31(2), 179-198. <https://www.jstor.org/stable/2708544>.
- Maddicott, J. R. (1984). Magna Carta and the Local Community 1215-1259. *Past & Present*, 102, 25-65. <https://www.jstor.org/stable/650759>.
- Malcolm, N. (2016). Thomas Hobbes: Liberal illiberal. *Journal of the British Academy*, 4, 113-136. DOI 10.5871/jba/004.113.
- Martinich, A. P. (1997). *Thomas Hobbes*. Macmillan Education.
- Müftüoğlu, A. (2022). Hobbes On The Problem of Secularism. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, 33, 61-74.
- Neocleous, M. (2014). The Monster and the police. *Radical Philosophy*, 185, 8-18.
- Onbaşı, F. G. (2013). Morality in Machiavelli, Hobbes and Locke: A Comparative Analysis. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, 15, 25-40.
- Onwe, S. O. & Nwogbaga, D. M. E. (2015). Conceptual Issues and Theoretical Analysis of Sovereignty. *Research on Humanities and Social Sciences*, 5(3), 19-24.
- Osiander, A. (2001). Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, 55(2), 251-287. <https://www.jstor.org/stable/3078632>.
- Rady, M. (2020). *The Habsburgs To Rule The World*. Basic Books.
- Rogers, G. A. J. (1992). Introduction. In W. Molesworth (ed.), *The Collected Works of Thomas Hobbes Volume I* (pp. iii-viii). Routledge/Thoemmes Press.
- Runciman, D. (2021). *Confronting Leviathan A History of Ideas*. Profile Books.
- Salihpaşaoğlu, Y. & Boyacı, Ö. T. G. (2020). Bir Modern Devlet ve Egemenlik Miti: Westphalia Barışı. *ERÜHFD*, 15(1), 191-224.
- Salihpaşaoğlu, Y. (2013). Mutlak Monarşiye Laik Savunma: Tevratın Canavarı Leviathan. *AÜHFD*, 62(3), 819-853. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001726.
- Schmidt, S. (2011). To Order the Minds of Scholars: The Discourse of the Peace of Westphalia in International Relations Literature. *International Studies Quarterly*, 55, 601-623. doi: 10.1111/j.1468-2478.2011.00667.x.
- Scott, D. (2004). *Politics and War in the Three Stuart Kingdoms, 1637-49*. Palgrave Macmillan.

- Sheikh, A. M., Hassan, M. M. & Rashid, S. (2020). Thomas Hobbes' views on Philosophy, State of Nature and International Relations. *Journal of Humanities and Education Development (JHED)*, 2(1), 37-44. <http://dx.doi.org/10.22161/jhed.2.1.6>.
- Sirico, L. J. (1999). The Trial of Charles I: A Sesquicentennial Reflection. *Constitutional Commentary*, 16(51), 51-62. <https://scholarship.law.umn.edu/concomm/648>.
- Skinner, Q. (1966). Thomas Hobbes and His Disciples in France and England. *Comparative Studies in Society and History*, 8(2), 153-167. <https://www.jstor.org/stable/177702>.
- Spingborg, P. (2014). A Very British Hobbes, or A More European Hobbes? *British Journal for the History of Philosophy*, 1-19. DOI: 10.1080/09608788.2014.896248.
- Stirk, P. M. R. (2012). The Westphalian model and sovereign equality. *Review of International Studies*, 38(3), 641-660. <https://www.jstor.org/stable/41681482>.
- Straumann, B. (2008). The Peace of Westphalia as a Secular Constitution. *Constellations*, 15(2), 173-188.
- Subaşı, E. (2020). Between Perpetual War and Perpetual Peace: Liberal Social Order As Perpetual (In)Security. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, 29, 79-94.
- Şahin, A. & Doğan, A. (2017). Mitolojiden Genel Kamu Hukukuna "Canavar Yaratık" Olgusu: Leviathan, Behemoth, Rahav, Yılan ve Ejderha. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 149-184. <https://doi.org/10.20979/ueyd.333172>.
- Ünlü, Ö. (2015). Thomas Hobbes'un Mitik Figürü Leviathan'ın İkonografik Anlamı. *Yenidüzen*. <https://www.yeniduzen.com/thomas-hobbesun-mitik-figuru-leviathanin-ikonografik-anlami-82777h.htm>.
- Ünlü, Ö. (2018). *Thomas Hobbes and Carl Schmitt on the Tension Between Sovereign and Law* (Yayın No. 531726) [Doktora tezi, ODTÜ]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Vincent, R. J. (2016). 20. Yüzyıl Uluslararası İlişkiler Düşününde Hobbesçu Gelenek. In F. Yalvaç (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce* (pp. 69-80). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Von Ranke, L. (2009). *A History of England Principally in the Seventeenth Century Volume III*. Cornell University Library.
- Wight, M. (1992). *International Theory: The Three Traditions*. Holmes & Meier Publishing.
- Williams, M. C. (1996). Hobbes and international relations: a reconsideration. *International Organization*, 50, 213-226. DOI: 10.1017/S002081830002854X.
- Wilson, P. H. (2008b). Dynasty, Constitution and Confession: The Role of Religion in the Thirty Years War. *The International History Review*, 30(3), 473-515. <https://www.jstor.org/stable/40110988>.
- Wilson, P. H. (2008b). The Causes of the Thirty Years War 1618-48. *The English Historical Review*, 123(502), 554-586. <https://www.jstor.org/stable/20108541>.
- Yalvaç, F. (2007). Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış. *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 121-160.
- Yalvaç, F. (2016). Uluslararası Siyaset Kuramına Giriş. In F. Yalvaç (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce* (pp. 1-4). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Yılmaz, A. (2020). Çevirmenin Önsözü. In T. Hobbes, *Behemoth Ya Da İngiltere İç Savaşının İç Yüzü* (pp. 8-43). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yurdusev, A. N. (2007). Thomas Hobbes and International Relations: An assessment. *METU Studies in Development*, 34, 413-432. DOI: <http://dx.doi.org/10.60165/metusd.v34i2.170>.
- Yurdusev, N. (2006). Thomas Hobbes and international relations: from realism to rationalism. *Australian Journal of International Affairs*, 60(2), 305-321. DOI: 10.1080/10357710600696191.

- Zreik, M. (2021). The Westphalia Peace And Its Impact On The Modern European State. *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities*, 2(1), 1-16.
- Zsolt, P. (2011). Improvisation and directive: development of naval warfare tactics in the Anglo-Dutch Wars (1652-1674). *Mediterrán tanulmányok*, 20, 17-28.

Do Investments Have an Impact on Reducing Poverty? ARDL Approach Yoksulluğu Azaltmada Yatırımların Etkisi Var mıdır? ARDL Yaklaşımı

Süleyman UĞURLU¹

Abstract

Purpose: This study aims to examine the impact of foreign direct investment (FDI) and gross fixed capital formations (GFC) on poverty reduction in Türkiye.

Design/Methodology: In this study, which analyzes the impact of investments on poverty, two different models were established. The models constructed using 1982-2020 annual data were analyzed with the ARDL method.

Findings: The findings suggest that both FDI and gross fixed capital formations have positive (poverty-reducing) effects on poverty reduction in Türkiye. Gross fixed capital formations are more effective in reducing poverty than foreign direct investments.

Limitations: Given the limited quantity of data, it is not possible to increase the number of observations. Furthermore, the data on the number of poor individuals in Turkey is obtained in a discrete manner. This situation leads to a very restricted number of empirical studies on poverty in Türkiye using time series analysis. In this study, this constraint is overcome by using household final consumption expenditures per capita (HFC) as a proxy variable as in the literature.

Originality/Value: In this study, two separate models were established with foreign direct investments and gross fixed capital formations as independent variables. The comparison of the impact of these two types of investment variables on poverty in Türkiye reveals the originality of this study.

Keywords: Poverty, Foreign Direct Investment, Gross Fixed Capital Formation, ARDL, Bound Test

Öz

Amaç: Bu araştırma, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ve brüt sabit sermaye yatırımlarının (BSSY) yoksulluğu azaltma üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Tasarım/Yöntem: Yatırımların yoksulluk üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada iki farklı model kurulmuştur. 1982-2020 yıllık verileri kullanılarak oluşturulan modeller ARDL metoduyla analiz edilmiştir.

Bulgular: Analizler sonucunda; Türkiye’de yoksulluğun azaltılmasında hem doğrudan yabancı yatırımların hem de brüt sabit sermaye yatırımlarının pozitif yönde (yoksulluğu azaltıcı) etkilerine ulaşılmıştır. Brüt sabit sermaye yatırımların yoksulluğu azaltmada etkinliği doğrudan yabancı yatırımlara göre daha fazladır.

Sınırlılıklar: Veri kısıtı nedeniyle gözlem sayısı artırılamamaktadır. Ayrıca Türkiye’deki yoksullara ilişkin sayılara kesikli olarak ulaşılmaktadır. Bu durum Türkiye’de yoksulluğa ilişkin yapılan zaman serisi analizlerinin kullanıldığı ampirik çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olmasına yol açmaktadır. Bu çalışmada bu kısıt, literatürde olduğu gibi kişi başına hanehalkı tüketim harcamalarının (HFC) vekil değişken olarak kullanılmasıyla aşılmıştır.

Özgünlük/Değer: Bu çalışmada bağımsız değişken olarak doğrudan yabancı yatırımlar ve brüt sabit sermaye yatırımları olmak üzere iki ayrı model kurulmuştur. Bu iki tür yatırım değişkeninin Türkiye’de yoksulluk üzerindeki etkisinin karşılaştırması bu çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Brüt Sabit Sermaye Yatırımları, ARDL, Sınır Testi

¹Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, suleymanugurlu@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5942-9379

1. INTRODUCTION

Poverty is recognized as a substantial challenge not only for less developed or developing countries but also for developed nations. In this context, each country undertakes various initiatives and establishes projects aimed at preventing or reducing poverty. When creating projects, each country takes into account its own economic and social conditions. This situation indicates the development of national strategies alongside global strategies in combating poverty. However, it can be stated that the lack of a clear consensus in defining such an important issue leads to a decrease in effectiveness in the fight against poverty.

Indeed, the scientific definition of the phenomenon of poverty was first made by Seebom Rowntree in his work "Poverty, A Study of Town Life," which was published in 1901 based on a survey conducted in 1889 (Freeman, 2011: 1177). In his work, Seebom Rowntree defines poverty as "the insufficiency of economic resources necessary to sustain life biologically" (Es & Güloğlu, 2004: 82). The World Bank defines poverty as *the inability to reach the minimum standard of living* (Göze Kaya, 2020: 902). According to the United Nations, poverty is "the inability of individuals to meet their socially defined basic needs due to lack of sufficient income" (Townsend, 2006: 5).

As can be seen, the majority of poverty definitions are based on an approach based on the amount of income. Amartya Sen (2004), a development economist, opposes this approach and defines poverty in terms of "lack of capabilities". According to Sen, poverty is a phenomenon that depends on individuals' satisfaction with their education, capital, skills, and quality of life as well as their material and immaterial assets. Therefore, reducing poverty in a country is one of the first steps of economic development and progress.

The basis of reducing poverty is to increase the income levels of poor individuals (Rodríguez-Pose & Tselios, 2010: 138), and help them climb the steps on this difficult path. This is because the impoverished are unable to meet even their basic needs under current circumstances, lack sufficient income levels, and cannot benefit from employment opportunities. Therefore, they require assistance to overcome this initial step. Extremely impoverished individuals lack six fundamental types of capital. These are (Sachs, 2005: 244-245):

- Human capital: skills needed to be productive as well as health and nutrition
- Working capital: machinery, vehicles and facilities used in agriculture, industry and services
- Infrastructure: basic business inputs (roads, electricity, water and airports, ports and communication systems)
- Natural capital: fertile soils, arable land, biodiversity and well-functioning ecosystems
- Knowledge capital: Accumulation of knowledge that enhances efficiency and productivity in job outputs.

Although the issue of poverty, which is one of the global problems, remains important (Babajić et al., 2022: 1), it is possible to state that the number of people living in extreme poverty has decreased compared to previous periods. According to World Bank (2023) reports, while approximately 2 billion people around the world tried to live in extreme poverty (with an income of less than 2.15 dollars a day) in 1990, the number of people living in extreme poverty decreased by approximately 66% to 660 million between 1990 and 2019. In the same period, the world population increased by about 2.4 billion people and the number of people with incomes above the extreme poverty line rose from 3.3 billion to 7 billion. Accordingly, the share of the world's population in extreme poverty has fallen from about 38% to 8.5% (World Bank, 2023). In Türkiye, however, this rate decreased from 3% in 1994 to 0.4% in 2019 (World Bank Databank). Despite all these reductions, the fact that still over 600 million people globally and more than 300 thousand people in Türkiye are living below the extreme poverty line indicates that this problem persists at a significant level, necessitating all efforts to be made for its resolution.

Poverty can be classified fundamentally into two different categories: absolute and relative poverty. Absolute poverty is measured based on a certain unit of minimum income (generally 1 unit of

dollar) (Decerf, 2021: 325). If an individual earns less than this income level per day, they are considered poor (Banerjee & Duflo, 2007: 145). In relative poverty, on the other hand, a comparison is made among households or individuals within the same income group. A household or individual with income lower than the average income level within the same income group is considered poor. The degree of poverty of households or individuals is determined according to different average income levels (Todaro & Smith, 2012: 220; Yohanna, 2013: 58). As a first step towards the development and economic progress of societies, poverty reduction should be targeted. Accordingly, projects and policies should be implemented at both micro and macro levels tailored to the country profiles.

Economic growth and investments have an important place in reducing poverty within the scope of macroeconomics (Zhang, 2006: 82; Acharya & Nuriev, 2016: 322; Sasmal & Sasmal, 2016: 614). As a matter of fact, in order to reduce poverty in a country, first of all, the income levels of the poor must increase. For this to happen, the country must grow economically, and a more equitable income distribution must be achieved. Also, investments are one of the basic dynamics of a country's economic growth. In particular, fixed capital investments not only provide employment, but also contribute to income and consumption levels with their multiplier effect. These effects are seriously discussed in the economic literature.

In this context, studies that examine the relationship between growth and poverty are more frequently encountered in the literature within the scope of macroeconomics. Although growth alone may not be sufficient for rapid poverty reduction, high and sustained growth is at least necessary for poverty reduction (Osmani, 2008: 11). There are limited studies on investment, and they mainly use foreign direct investments (FDI), while total fixed capital investments are rarely encountered.

The purpose of this study is to demonstrate the impact of investments made in Türkiye on poverty reduction through time series analyses. In this context, two separate models were established with foreign direct investments (FDI) and gross fixed capital formations (GFC) as independent variables. The comparison of the impact of these two types of investment variables on poverty reveals the originality of this study. The number of poor people in Türkiye is accessed discretely. This situation has led to a limited number of empirical studies in the field of economics in Türkiye that use time series analyses related to poverty. This constraint has been overcome in the literature by using per capita household final consumption expenditures (HFC) as a proxy variable (şahbaz et al., 2016; Usman, 2018; Algan et al., 2021; Sikandar et al., 2021; Sürücü et al., 2021; Ersoy & Karşıyakalı, 2022; Olaniyi & Odhiambo, 2024) for poverty. Therefore, in this study, per capita household final consumption expenditures were used for the poverty indicator, which is the dependent variable. Following the introduction, the study includes the theoretical background and literature of the relationship between investments and poverty. Then, the impact of investments on reducing poverty in Türkiye between 1982 and 2020 is tried to be determined through time series analysis.

2. THEORETICAL BACKGROUND AND LITERATURE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND INVESTMENT

In economic theory, investments are considered as having vital importance for economic growth (Bhattacharjee & Rajeev, 2013: 20). Investments are a type of expenditure that contributes to capital stock, increasing income and economic growth (Sabar, 2022: 89). Increasing investments stimulate economic growth by increasing demand. Both public and private investments made in education, R&D, and knowledge areas contribute to human capital in addition to physical capital (Nassar & Biltagy, 2017: 1). Nurkse's theory on the vicious cycle of poverty states that investments affect poverty. According to Nurkse, the fundamental reason for a country's poverty is low savings and investment rates (Rambe et al., 2023: 436). Therefore, poverty reduction requires rapid and sustainable economic growth, including investment, industrialization, and production growth (Bilal Khan et al., 2019: 3648). In order for economic growth to be more effective in reducing poverty, it must have the ability to create jobs (Nassar & Biltagy, 2017: 9). In this context, the attitudes of policymakers and macroeconomic policies are extremely important in contributing to the process. Indeed, the fact that policymakers are planning a rapid and sustainable growth program that puts poverty reduction at the center of its focus provides incentives for domestic and foreign investors. Investors' trust in such

policies and their positive response can increase investment volume, boost economic growth, and help reduce poverty (Izquierdo et al., 2001: 17).

The fact that investments made as a result of capital accumulation are effective on economic growth can be explained mainly by the following reasons (Teyyare, 2018: 119):

Investments realized as a result of capital accumulation;

- is the main factor of economies of scale and increasing returns, which is expressed as reducing the cost of production.

- is the main factor enabling the use of new technologies.

- provides the opportunity to gain experience and learn by practicing.

- is the basis for social capital and many other positive externalities.

- creates areas of activity with high efficiency and productivity.

According to classical growth theorists, economic growth occurs through economic activities that produce a surplus. The success of the long-term economic growth process is achieved by the reinvestment of the surplus (Lanza, 2012: 50). Indeed, many economists such as Harrod, Domar, Lewis, and Lucas are of the opinion that rapid economic growth in the long term cannot occur without a positive development in capital accumulation (Çetin, 2012: 212). Ultimately, the leading conditions for reducing poverty can be considered as the increase in economic growth and investments (Ncube et al., 2014: 448).

It is evident in the economic literature that poverty reduction is predominantly associated with economic growth. However, the issue of investment is relatively limited. In the investment-poverty relationship, foreign direct investment (FDI) is often used as the independent variable, while gross fixed capital formations (GFC) are quite restricted. Within this context, Rambe et al. (2023) examined the role of investments, labor force, and industrialization in reducing poverty using data from Sumatra spanning from 2013 to 2018, where fixed capital formations were used as the independent variable. The findings of the study using the fixed effects model are that a 1% increase in the GFC reduced poverty by 0.136%. Another study, Ali et al. (2023), the Auto-Regressive-Distributed Lagged modeling (ARDL) method was used using data from 1987-2021. According to the study, a one-unit increase in the GFC in Pakistan increases gross domestic product (GDP) by 0.15 units (reduces poverty). Again, in the Pakistani sample, Shaheen et al. (2021) study, the relationship between various macroeconomic variables and poverty within the scope of sustainable growth was examined using data from 1990-2020. Several models were established in the study using the GMM. In one of these models, a one-unit increase in the GFC reduced poverty by 1.36 units, while in the other model, a one-unit increase in the GFC reduced poverty by 0.2 units. Alam et al. (2021) tried to identify the determinants of poverty with the ARDL method using annual data from 1974-2018 for India. According to the findings of the study, a one-unit increase in the GFC reduces poverty by approximately 1.8 units in the long run. In the short term, it is stated that it takes approximately 2.3 years to return to the balance path. In the study of Usman (2018), in which household consumption expenditures were used as dependent variables to represent poverty, FDI and GFC were used as independent variables. The findings of the study, in which the ARDL method was applied with annual data from 1981-2016 for the Nigerian economy, are that 1% increases in FDI and GFC increase HFC (reduce poverty) by 1.9% and 0.05%, respectively. In Ekobeng (2017) study, the relationship between poverty and GFC was examined in 41 Sub-Saharan African countries. The years 1981-2010 were chosen as the period of the study. In the study, Dynamic 2S-GMM and Pooled Least Squares (Pooled OLS) methods were used. According to both methods, increases in the GFC reduce poverty. Finally, Suryadarma and Suryahadi (2007) examined the impact of the growth of private sector investments on poverty reduction in Indonesia between 1984 and 2002. The GLS method was used in the study and a 1% increase in fixed capital investments reduced poverty by approximately 1.05%.

As observed in the literature, studies have determined that the GFC reduces poverty (no study in the opposite direction has been identified by me). The impact of FDI on poverty, however, is not conclusive. While the majority of findings in the literature suggest that FDI reduces poverty, there are

also studies indicating that FDI increases poverty or statistically significant relationships between these variables are absent.

Table 1: Literature Review Summary

Author(s)	Period and Country – Region	Methodology	Findings
<i>Positive Relationship (Poverty Reduction)</i>			
Jalilian & Weiss (2002)	1991–1997 / ASEAN Countries	Panel Regression	FDI reduces poverty (FDI increases GDP)
Calvo & Hernandez (2006)	1984–1998 / 20 Latin America Countries	Unbalanced Panel Data	FDI reduces poverty
Açıkgöz et al., (2008)	1997–2003 / 50 Developing and 14 Developed Countries	Panel FMOLS	FDI reduces poverty
MacDonald & Majeed (2010)	1970–2008 / 65 Developing Countries	2SLS, GMM, LIML	FDI reduces poverty high financial intermediation countries
Mahmood & Chaudhary (2012)	1973–2003 / Pakistan	ARDL	FDI reduces poverty
Gohou & Soumare (2012)	1990–2007 / 52 African Countries	Panel Data Analysis	FDI reduces poverty
Assadzadeh & Pourqoly (2013)	2000–2009 / MENA	Random Effects Model	FDI reduces poverty (FDI increases HDI)
Fowowe & Shuaibu (2014)	1981–2011 / 30 Selected African Economies	GMM	FDI reduces poverty
Uttama (2015)	1995–2011 / 6 ASEAN Countries	Fixed and Random Effects Model	FDI reduces poverty
Fauzel et al., (2016)	1980–2013 / Mauritius	Dynamic Vector Autoregressive Model	FDI reduces poverty (FDI increases HDI)
Şahbaz et al., (2016)	1980–2015 / Türkiye	Normalized Cointegration Equation	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Hmani (2017)	1990–2014 / MENA Region	Simultaneous Equations Model	FDI reduces poverty
Trinh (2017)	2002–2012 / 63 Provinces of Vietnam	Fixed Effects Model	FDI reduces poverty
Usman (2018)	1981–2016 / Nigeria	ARDL	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Ahmad et al., (2019)	1990–2014 / ASEAN – SAARC Countries	Panel Regression and Two Stages Least Squares	FDI reduces poverty (FDI increases GDP and HDI)
Ganić (2019)	2000–2015 / Western Balkan and CE Countries	Fixed Effects Model	FDI reduces poverty in Western Balkan Countries (FDI increases HDI)
Khan et al. (2019)	1985–2016 / Pakistan	ARDL	FDI reduces poverty (FDI increases calorie consumption)
Dhrifi et al., (2020)	1995–2017 / 98 Developing Countries	Simultaneous-Equations Models	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Algan et al., (2021)	1996–2019 / Türkiye	Normalized Cointegration Equation	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Dada & Akinlo (2021)	1986–2018 / 39 Sub-Saharan Africa Countries	Panel Threshold Regression	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Do et al., (2021)	2010–2016 / 63 Cities of Vietnam	Fixed-Effects and Spatial Econometric Model	FDI reduces poverty
Hanim (2021)	2012 and 2016 / 33 Provinces of Indonesia	Multiple Linear Regression Model	FDI reduces poverty (FDI increases GDP)
Saleem et al., (2021)	1987–2018 / Pakistan	ARDL	FDI reduces poverty
Sikandar et al., (2021)	1990–2018 / 14 Developing Economies	Pooled Mean Group Estimation (PMG)	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Sürücü et al., (2021)	1980–2019 / Türkiye	Normalized Cointegration Equation	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)
Ersoy & Karşıyakalı (2022)	1980–2018 / Türkiye	FMOLS and Error Correction Model	FDI reduces poverty (FDI increases HFC)

Shakil & Imran (2022)	1970–2019 / Pakistan	ARDL	FDI reduces poverty
Bashir (2023)	2006–2022 / 20 Developing Countries	ARDL	FDI reduces poverty
Haruna et al., (2023)	1980–2019 / Nigeria	ARDL and NARDL	FDI reduces poverty
Tsaurai (2023)	1989–2020 / BRICS	OLS, FMOLS, Fixed Effects Model	FDI reduces poverty
Zhang et al., (2023)	2000–2014 / Sub-Saharan Africa	Fixed Effects Model	FDI (Chinese infrastructure investment) reduces poverty
Negative Relationship (Increased Poverty)			
Ali et al., (2009)	1973–2008 / Pakistan	ARDL	FDI increases poverty (FDI increases infant mortality)
Huang et al., (2010)	1970–2005 / 12 Countries (Latin & East America)	Unbalanced Panel Data	FDI increases poverty
MacDonald & Majeed (2010)	1970–2008 / 65 Developing Countries	2SLS, GMM, LIML	FDI increases poverty (All Developing Countries and Low Financial Intermediation Countries)
Lazreg & Zouari (2018)	1985–2005 / 6 Countries in North Africa	Panel FMOLS	FDI increases poverty (FDI reduces GINI)
Anetor et al., (2020)	1990–2017 / 29 Countries in Sub-Saharan Africa	FGLS	FDI increases poverty (FDI reduces HDI)
Lee et al., (2021)	2012–2018 / 63 Provinces of Vietnam	GMM	FDI increases poverty (FDI increases income inequality)
Nkoro & Uko (2023)	1981–2019 / Nigeria	ARDL	FDI increases poverty
No Relationship			
Tsai & Huang (2007)	1964–2003 / Taiwan	Instrumental-Variable Estimates (Time Series)	Statistically insignificant relationship
Ali et al., (2009)	1973–2008 / Pakistan	ARDL	Statistically insignificant relationship
Chaudhry & Imran (2013)	1980–2010 / Pakistan	Ordinary Least Squares (OLS)	Statistically insignificant relationship
Ogunniyi & Igberu (2014)	1980–2012 / Nigeria	Ordinary Least Squares (OLS)	Statistically insignificant relationship
Arabyat (2017)	1980–2012 / 85 Developing Countries	Unbalanced Panel Data	Statistically insignificant relationship
Lazreg & Zouari (2018)	1985–2005 / 6 Countries of North Africa	Panel FMOLS	Statistically insignificant relationship
Quiñonez et al., (2018)	2000–2014 / 13 Latin American Countries	Fixed–Random Effects, FGLS and Prais-Winsten	Statistically insignificant relationship
Ganić (2019)	2000–2015 / Western Balkan and CE Countries	Fixed Effects Model	Statistically insignificant relationship in CE Countries (FDI increases HDI)
Nguea et al., (2020)	1984–2014 / Cameroon	ARDL	Statistically insignificant relationship
Aderemi et al., (2021)	1990–2018 / Nigeria	ARDL	Statistically insignificant relationship

When Table 1 is examined, it can be seen that there are findings that predominantly FDI reduces poverty. Again, it was determined that the studies in the literature were mainly analyzed with panel data methods, and also in studies where there was no significant relationship between variables, time series analyzes were the majority. Finally, it has been determined that many different proxy variables are used as poverty indicators.

2. DATA AND METHODOLOGY

2.1. Data

This study attempts to determine the impact of foreign direct investments and gross fixed capital formations on poverty in Türkiye through time series analysis. For this purpose, variables are constructed by considering annual data for the period 1982-2020 due to time constraints. All data constituting the series are obtained from the World Bank dataset and logarithms are taken.

In this study, where the impact of investments on poverty was examined, two different models were established. Model-I, in which foreign direct investments are included as the core independent variable, is based on Do et al. (2021):

$$LHFC_t = \beta_1 + \beta_2LFDI_t + \beta_3LGDP_t + \beta_4LINT_t + \beta_5LUNE_t + u_t$$

Here, *LHFC* denotes household final consumption expenditure per capita, *LGDP* denotes GDP per capita, *LINT* denotes deposit interest rate, *LUNE* denotes unemployment rate, and *u* denotes the error term. Model-II, in which gross fixed capital formations are included as the core independent variable, is $LHFC_t = \alpha_1 + \alpha_2LGFC_t + \alpha_3LINT_t + \alpha_4LUNE_t + \alpha_5LEXP_t + u_t$. In this model, export (*LEXP*) variable was used instead of *LGDP*, considering that gross fixed capital formations and gross domestic product variables may cause multicollinearity problems. Table 2 below contains information about all variables used in the models.

Table 2. Variables and Sources

Variable	Definition	Source
LHFC	Household final consumption expenditure per capita (current US\$) (adjusted for inflation and divided population)	World Bank Database
LFDI	Foreign direct investment, net inflows (current US\$) (adjusted for inflation)	World Bank Database
LGFC	Gross fixed capital formation (of % GDP)	World Bank Database
LGDP	GDP per capita (current US\$) (adjusted for inflation)	World Bank Database
LINT	Deposit interest rate (%)	World Bank Database
LUNE	Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)	World Bank Database
LEXP	Exports of goods and services (current US\$) (adjusted for inflation)	World Bank Database

2.2 Methodology

In the analysis of empirical studies, stationarity tests are conducted first. In this study, Phillips and Peron (1988) PP test and Kwiatkowski et al. (1992) KPSS test are used to investigate stationarity. The PP unit root test is widely used because it corrects for autocorrelation and variance in the error term (u_t). The fixed and fixed-trend equations for the PP test are as follows:

$$\Delta Y_t = \beta + \delta y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \omega trend + u_t \quad (2)$$

If the PP test statistic is greater than the critical values, it means that the null hypothesis (H_0) is rejected.

When the PP test statistic is greater than the critical value, the null hypothesis (H_0) is rejected. In the KPSS test, which is another linear unit root test, if the value calculated using the Lagrange Multiplier (LM) test is greater than the critical value, the H_0 hypothesis is rejected. Conversely, the series is accepted to be stationary. The LM statistic is calculated as follows (Kwiatkowski et al., 1992: 162-163):

$$LM = \sum_{t=1}^T B_t^2 / \delta_\alpha^2 \quad (3)$$

The simple regression equation of the KPSS unit root test is shown below (Sevüktekin & Çınar, 2017: 376):

$$Y_t = \beta_t + w_t + \xi_t \quad (4)$$

$$w_t = w_{t-1} + u_t \quad (5)$$

In equations (4) and (5), w_t denotes random walk, ξ_t stationary errors and t denotes deterministic trend.

The ARDL bounds test (Pesaran et al. 2001), which is used to test the long-run cointegration relationship, has several advantages. First, the ARDL method can be applied regardless of the stationarity level of the series (except I_2). In addition, a dynamic unrestricted error correction model (ECM) coefficient can be obtained in the ARDL method. The ECM coefficient can integrate short-run dynamics and long-run equations without any loss of long-run information (Shahbaz & Lean: 2012: 475).

The long-term ARDL model of the variables that have a cointegrated relationship between them is as follows (Çelikay, 2017: 178):

$$Y_t = \omega_0 + \sum_{i=1}^p \omega_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \omega_{2i} X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^r \omega_{mi} X_{mt-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

The error correction model, which reflects the short-run dynamic relationships between variables and the effects of the error correction term derived from the long-run ARDL model, is:

$$Y_t = \omega_0 + \sum_{i=1}^p \omega_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \omega_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^r \omega_{mi} \Delta X_{mt-i} + \bar{O}ECM_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

In equation 7, ω_{1i} , ω_{2i} and ω_{mi} are the short-run coefficients of the variables in the model, ε is the error term, and \bar{O} is the coefficient of the error correction term that shows how much the deviation from equilibrium in the short run can be corrected in the long run. The Δ sign indicates that the variables are differenced.

3. FINDINGS

PP and KPSS unit root tests are frequently preferred tests to determine the stationarity of series in econometric analyses. Therefore, the mentioned tests were preferred in this study.

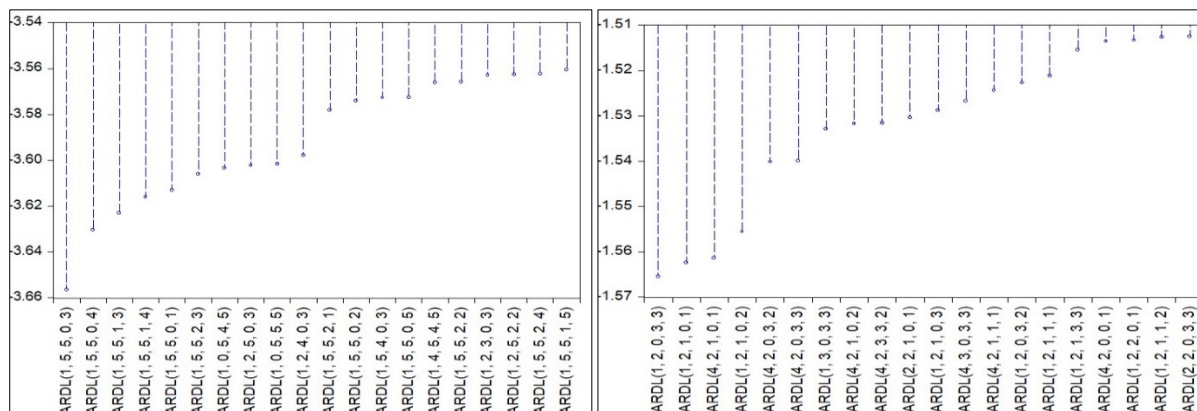
Table 3: Unit Root Tests Results

Variables	PP		KPSS		
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	
LHFC	c	-1.5319	-6.2934*	0.985845	0.2146
	c & t	-1.2421	-6.5631*	0.371536	0.0787
LFDI	c	-1.8908	-6.2076*	0.7034	0.2366
	c & t	-1.7722	-6.7382*	0.1151	0.0998
LGFC	c	-2.2853	-5.6346*	0.797668	0.0982
	c & t	-2.4976	-5.8228*	0.202493	0.0489
LGDP	c	-1.3452	-6.1926*	0.846705	0.2172
	c & t	-1.2269	-6.4182*	0.338628	0.0916
LINT	c	-0.5653	-6.0358*	0.5297	0.1929
	c & t	-1.9805	-6.0178*	0.1297	0.0975
LUNE	c	-1.6632	-5.2896*	0.2460	0.2476
	c & t	-1.5986	-6.9790*	0.1595	0.1473
LEXP	c	-1.9723	-5.2092*	1.054595	0.4017
	c & t	-0.1397	-5.8453*	0.238111	0.1089

Note: * and ** have defines the significance level of 1%, and 5% and respectively. In addition, *c* stands for constant, and *c&t* stands for constant and trend.

Table 3 shows that the dependent variable, *LHFC*, is stationary at the first difference according to both PP and KPSS tests. While all other variables are stationary at the 1st difference according to the PP test, some are stationary at their levels (*LFDI* and *LUNE*) and some are stationary at the 1st difference according to the KPSS test. Accordingly, a bounds test can be performed by applying the ARDL method. Once a long-term relationship is identified in the bounds test, long- and short-term coefficient estimates can be made possible. Therefore, Figure 1 below shows the top 20 best models based on the ARDL method.

Figure 1: Akaike Information Criteria - Top 20 Models (Model I and Model II)



According to Figure 1 above, the best model for Model I is (1,5,5,0,3) while the best model for Model II is (1,2,0,3,3). Table 4 below presents the findings of the ARDL bounds test and diagnostic test results applied in this study to determine the cointegration relationship.

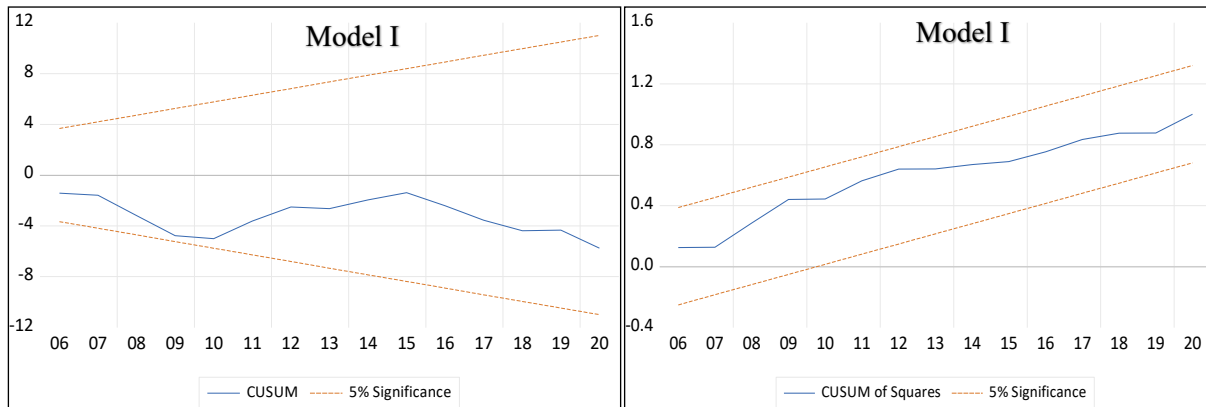
Table 4: ARDL F- Bounds Test Results

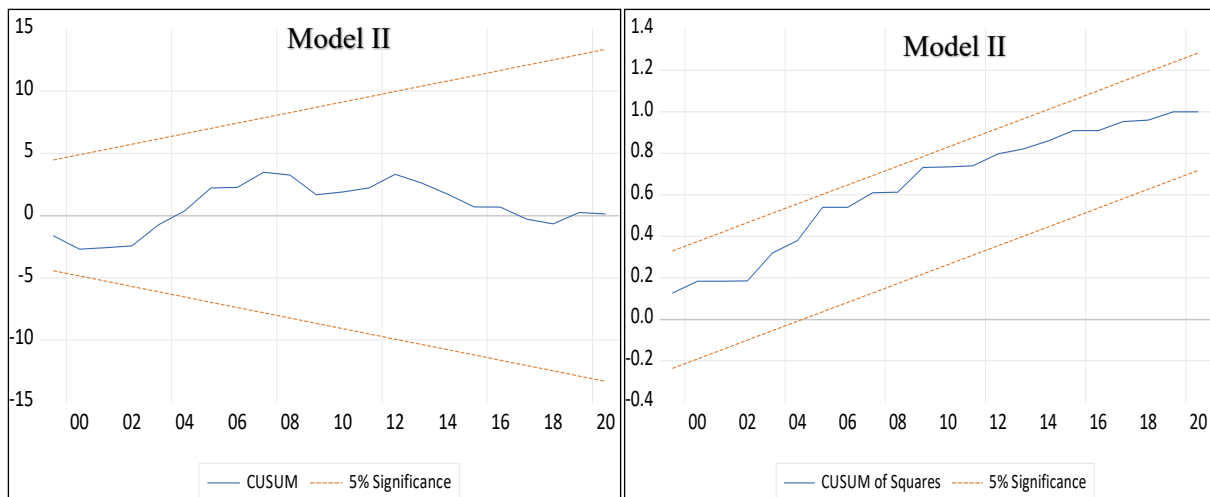
Functional Model I	ARDL Model	k	F- Statistic	Diagnostic Tests	F-Stat.	Prob
$LHFC_t = f(LFDI_t, LGDP_t, LINT_t, LUNE_t)$	(1,5,5,0,3)	4	7.049797	Jarque-Bera	0.915	0.955
Critical Values				Bre-God. LM	0.855	0.448
				Hete. ARCH	0.806	0.456
I₀	3.29	2.88	2.56	2.2	Ramsey Res.	1.788
I₁	4.37	3.87	3.49	3.09	CUSUM	Stable
				CUSUMQ	Stable	
Functional Model II	ARDL Model	k	F- Statistic	Diagnostic Tests	F-Stat.	Prob
$LHFC_t = f(LGFC_t, LINT_t, LUNE_t, LEXP_t)$	(1,2,0,3,3)	4	4.716369	Jarque-Bera	2.173	0.337
Critical Values				Bre-God. LM	1.151	0.336
				Hete. ARCH	1.510	0.237
I₀	3.29	2.88	2.56	2.2	Ramsey Res.	1.286
I₁	4.37	3.87	3.49	3.09	CUSUM	Stable
				CUSUMQ	Stable	

Note: Since the data are used at annual frequency, the lag length is taken as two according to the Akaike information criterion. Here, we use the Jarque-Bera normality test, Bre-God. LM to test for autocorrelation, Breusch-Godfrey Serial LM test, Hete. ARCH test to test for variance, Ramsey Res. test for specification check, CUSUM and CUSUMQ denote the stability conditions of the parameter estimates of the series.

The bounds test result shown in Table 4 shows that the value of the F-statistic for Model I is (7.049797) and for Model II is (4.716369). Since these values are greater than the upper limits of the critical values at the 5% significance level, a long-run relationship is found. Moreover, according to the diagnostic test results, probability values greater than 0.10 indicate that the models are free from normality, autocorrelation, variance and specification error and the residuals are normally distributed.

Figure 2: CUSUM and CUSUMQ Test Results





According to Figure 2 above, since the CUSUM and CUSUMQ tests for both Model I and Model II are stable, the parameter estimation of the series satisfies the stability condition. Table 5 below presents the ARDL model estimation results for Model I and Model II.

Table 5: ARDL Model Estimation Results (Model I and Model II)

<i>Model I (1,5,5,0,3)</i>					<i>Model II (1,2,0,3,3)</i>				
Variables	Coefficient	St. Error	t-statistic	Probality	Variables	Coefficient	St. Error	t-statistic	Probality
LHFC(-1)	0.387106	0.179842	2.152479	0.0480	LHFC(-1)	0.555042	0.027447	20.22247	0.0000
LFDI	-0.029560	0.017534	-1.685916	0.1125	LGFC	-0.005298	0.139210	-0.038057	0.9700
LFDI(-1)	0.000461	0.022153	0.020824	0.9837	LGFC(-1)	-0.316382	0.146582	-2.158388	0.0421
LFDI(-2)	0.046323	0.007674	6.036282	0.0000	LGFC(-2)	0.705070	0.083129	8.481684	0.0000
LFDI(-3)	0.007083	0.012440	0.569317	0.5776	LINT	-0.380431	0.023427	-16.23868	0.0000
LFDI(-4)	0.008111	0.012771	0.635127	0.5349	LUNE	-0.071132	0.070871	-1.003674	0.3264
LFDI(-5)	0.033115	0.011742	2.820319	0.0129	LUNE(-1)	-0.203747	0.077936	-2.614291	0.0158
LGDP	0.980514	0.048709	20.13016	0.0000	LUNE(-2)	0.092145	0.054983	1.675880	0.1079
LGDP(-1)	-0.485599	0.171665	-2.828763	0.0127	LUNE(-3)	-0.438493	0.028350	-15.46735	0.0000
LGDP(-2)	0.017689	0.031680	0.558349	0.5848	LEXP	0.991526	0.042436	23.36495	0.0000
LGDP(-3)	-0.093403	0.041166	-2.268945	0.0385	LEXP(-1)	-0.592259	0.070636	-8.384714	0.0000
LGDP(-4)	-0.037329	0.053749	-0.694501	0.4980	LEXP(-2)	0.033190	0.108208	0.306721	0.7619
LGDP(-5)	-0.100066	0.031132	-3.214273	0.0058	LEXP(-3)	-0.353528	0.048654	-7.266226	0.0000
LINT	-0.089894	0.024878	-3.613477	0.0026	C	3.004007	0.418404	7.179673	0.0000
LUNE	0.048801	0.033850	1.441706	0.1699					
LUNE(-1)	-0.245528	0.067741	-3.624524	0.0025					
LUNE(-2)	0.167660	0.077128	2.173772	0.0461					
LUNE(-3)	-0.117037	0.059667	-1.961488	0.0687					
C	-3.338890	1.219218	-2.738551	0.0152					
R²	0.998				R²	0.987			
ADJ- R²	0.997				ADJ- R²	0.980			

Note: Optimal lag lengths were determined by the Akaike Information Criterion (AIC).

When the results of Model I in Table 5 are analyzed, it is seen that the R² and Adjusted-R² (ADJ-R²) coefficients expressing the explanatory power of the model are 0.998 and 0.997, respectively. This result indicates that the independent variables in Model I explain approximately 99% of the dependent variable. When the results of Model II are analyzed, R² and Adjusted-R² (ADJ-R²) coefficients are 0.987 and 0.980, respectively. This result indicates that the independent variables in Model II explain approximately 98% of the dependent variable.

Table 6: ARDL (Long Run)

Model I			Model II		
<i>Dependent Variable: LHFC</i>			<i>Dependent Variable: LHFC</i>		
Variables	Coefficient	Probality	Variables	Coefficient	Probality
LFDI	0.106924	0.0237**	LGFC	0.861633	0.0002*
LGDP	0.459796	0.0000*	LINT	-0.854983	0.0000*

<i>LINT</i>	-0.146672	0.0001*	<i>LUNE</i>	-1.396148	0.0000*
<i>LUNE</i>	-0.238384	0.0222**	<i>LEXP</i>	0.177385	0.0016*
<i>C</i>	-5.447743	0.0008*	<i>C</i>	6.751217	0.0000*

Note: * and ** have defines the significance level of 1%, and 5% and respectively.

According to Table 6 above, all variables are statistically significant. According to Model I, a 1% increase in *LFDI* increases *LHFC* by 0.10% (poverty reducing), while according to Model II, a 1% increase in *LGFC* increases *LHFC* by 0.86% (poverty reducing). Other variables also affect *LHFC* in the direction of expectations. These results are consistent with the results of many studies such as Shahbaz et al. (2016), Usman (2018), Dhrifi et al. (2020), Algan et al. (2021), Do et al. (2021), Sikandar et al. (2021), Sürücü et al. (2021), Alam et al. (2021), Shakil & Imran (2022) and Rambe et al. (2023).

Table 7: ARDL and Error Correction Model (Short Run)

<i>Model I (1,5,5,0,3)</i>					<i>Model II (1,2,0,3,3)</i>				
Variables	Coefficient	St. Error	t-stat.	Prob.	Variables	Coefficient	St. Error	t-stat.	Prob.
D(LFDI)	-0.02956	0.01585	-1.86446	0.0819	D(LGFC)	-0.00529	0.20175	-0.02625	0.9793
D(LFDI(-1))	-0.09463	0.01991	-4.75106	0.0003	D(LGFC(-1))	-0.70507	0.21513	-3.27727	0.0034
D(LFDI(-2))	-0.04830	0.01618	-2.98532	0.0092	D(LUNE)	-0.07113	0.15443	-0.46059	0.6496
D(LFDI(-3))	-0.04122	0.01516	-2.71891	0.0158	D(LUNE(-1))	0.34634	0.16938	2.04477	0.0530
D(LFDI(-4))	-0.03311	0.01289	-2.56879	0.0214	D(LUNE(-2))	0.43849	0.16909	2.59316	0.0166
D(LGDP)	0.98051	0.04018	24.4001	0.0000	D(LEXP)	0.99152	0.15953	6.21502	0.0000
D(LGDP(-1))	0.21310	0.04855	4.38877	0.0005	D(LEXP(-1))	0.32033	0.17800	1.79961	0.0857
D(LGDP(-2))	0.23079	0.05080	4.54293	0.0004	D(LEXP(-2))	0.35352	0.14351	2.46343	0.0221
D(LGDP(-3))	0.13739	0.04634	2.96460	0.0096	ECT(-1)	-0.44495	0.07550	-5.89318	0.0000
D(LGDP(-4))	0.10006	0.04709	2.12485	0.0506					
D(LUNE)	0.04880	0.05316	0.91799	0.3731					
D(LUNE(-1))	-0.05062	0.05240	-0.96595	0.3494					
D(LUNE(-2))	0.11703	0.06121	1.91183	0.0752					
ECT(-1)	-0.61289	0.08161	-7.50988	0.0000					

According to Table 7 above, the *ECT(-1)* terms representing the error correction coefficient in both models are negative and statistically significant. These results indicate that the error correction models work. In addition, in the short run, approximately 61% of the shocks caused by poverty, foreign direct investment, economic growth, and unemployment for Model I and 44% of the shocks caused by poverty, gross fixed capital formation, unemployment, and exports for Model II are compensated within one period and equilibrium will be reached again in the long run.

4. CONCLUSION

The globalization trend has led to an unprecedented intensification of political and cultural interactions as well as economic interactions between societies. Multinational corporations have a great influence on this intensification. As a matter of fact, the functioning of the global economy in the modern era is largely determined by multinational firms. Through these multinational firms, production and financial flows become more globalized, and new information and communication technologies accelerate foreign direct investments and portfolio investments. The contribution of such capital flows, especially to the economies of underdeveloped countries, is controversial. One of the most important of these discussions is the issue of poverty.

The number of extremely poor people is decreasing compared to previous years. However, despite the globalization process and technological innovations, the problem of poverty is still an important global problem that needs to be solved. Neoliberal economic policies, especially implemented since the 1980s, were expected to increase global trade and investments as well as contribute to poor countries. These expectations can be stated that they were partially met. The poverty problem is the issue with the least improvement among these expectations. Therefore, this study examines the impact of investments on poverty in Türkiye through empirical analysis. The findings suggest that both gross fixed capital formations and foreign direct investments reduce poverty. According to the results of the analysis, gross fixed capital formations are more effective than foreign direct investments in reducing poverty.

These results show that investments contribute to economic growth and development in Türkiye between 1982 and 2020, which is the period of the study. As a matter of fact, while foreign investments contribute to a country in terms of new job opportunities, technology transfer and production increase, gross fixed capital formations in a country helps economic growth and development more comprehensively by adding infrastructure and superstructure investments in addition to all these. In addition, gross fixed capital formations also support local enterprises and help to create a competitive business environment. However, the concentration of investments in certain regions may lead to a deterioration in income distribution and socioeconomic and social problems in the country. Therefore, attention should be paid to the distribution of investments within the country.

In conclusion, it appears that both national and international investments are effective in reducing poverty in in Türkiye. In this context, improvements are needed in terms of increasing the ease of doing business, improving the investment climate, compliance with international law, transparency, supporting local industries and strengthening social development policies.

Ethics Statement: *In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.*

REFERENCES

- Acharya, S., & Nuriev, S. (2016). Role of public investment in growth and poverty reduction in transition economies. *Journal of Reviews on Global Economics*, 5(1), 310-326. <https://tls.tc/9iczI>
- Açıkgöz, B., Kök, R., & İspir, S. (2008). Küreselleşme kurgusuna yönelik hipotez testleri: yoksulluk olgusu üzerine seçilmiş ülkeler deneyimi (1997-2003). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 351-376. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/194776>
- Aderemi, T. A., Olowo, S. O., Osisanwo, B. G., & Omoyele, O. S. (2021). Reinvestigating foreign direct investment and poverty nexus: any difference with the Nigerian human development?. *Economic Insights-Trends & Challenges*, (3), 13-26. <https://tls.tc/G1tZm>
- Ahmad, F., Draz, M. U., Su, L., Ozturk, I., Rauf, A., & Ali, S. (2019). Impact of FDI inflows on poverty reduction in the ASEAN and SAARC economies. *Sustainability*, 11(9), DOI:10.3390/su11092565
- Akobeng, E. (2017). Gross capital formation, institutions and poverty in Sub-Saharan Africa. *Journal of Economic Policy Reform*, 20(2), 136-164. DOI: 10.1080/17487870.2015.1128833
- Alam, D., Israr, M., & Abusaad, M. (2021). Determinants of poverty in India: an ARDL analysis. *Aut Aut Research Journal*, 12, 422-437. <https://tls.tc/Hhszo>
- Algan, N., Bal, H., & Bayraktar, M. (2021). The impact of foreign direct investment on poverty reduction in Turkey: A time series analysis. *International Conference on Eurasian Economies, 24-25 August, İstanbul*, 165-173. <https://tls.tc/FSVoV>
- Ali, H., Sardar, K., & Latif, N. (2023). Poverty, capital formation, and education: A way towards economic growth acceleration in Pakistan. *Archives of Educational Studies (ARES)*, 3(1), 62-78. <https://ares.pk/ojs/index.php/ares/article/view/57/31>
- Ali, M., Nishat, M. & Anwar, T. (2009). Do foreign inflows benefit Pakistani poor? [with comments]. *The Pakistan Development Review*, 715-738. <https://www.jstor.org/stable/41261343>
- Anetor, F. O., Esho, E., & Verhoef, G. (2020). The impact of foreign direct investment, foreign aid and trade on poverty reduction: Evidence from Sub-Saharan African countries. *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1737347, 1-14. <https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1737347>
- Arabyat, Y. A. (2017). The impact of foreign direct investment on poverty reduction in the developing countries. *International Finance and Banking*, 4(2), 92-111. <https://doi.org/10.5296/afb.v4i2.11987>

- Assadzadeh, A., & Pourqoly, J. (2013). The relationship between foreign direct investment, institutional quality and poverty: Case of MENA countries. *Journal of Economics, Business and Management*, 1(2), 161-165. DOI: 10.7763/JOEBM.2013.V1.35
- Babajić, A., Suljic, M., & Halilbegovic, S. (2022). Economic growth, economic development, and poverty: A bibliometric analysis. *Journal of Economic and Social Sciences*, 8(1), 1-17. <https://tls.tc/LOfH4>
- Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2007). The economic lives of the poor. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 141-167. DOI: 10.1257/jep.21.1.141
- Bashir, F. (2023). Exploring the influence of urbanization, trade, human capital, FDI and money on poverty in case of selected developing countries. *Review of Applied Management and Social Sciences*, 6(2), 325-335. DOI: 10.47067/ramss.v6i2.333
- Bhattacharjee, M., & Rajeev, M. (2013). Credit exclusion of the poor: A study of cultivator households in India (No. 8). *University of Kassel, Fachbereich Gesellschaftswissenschaften (Social Sciences), Internatioanl Center for Development and Decent Work (ICDD)*. https://kobra.uni-kassel.de/bitstream/handle/123456789/11803/ICDD_Working_Paper_No8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Bilal Khan, M., Huobao, X., & Saleem, H. (2019). Direct impact of inflow of foreign direct investment on poverty reduction in Pakistan: A bonds testing approach. *Economic Research-Ekonomska Istraşivanja*, 32(1), 3647-3666. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1670088>
- Calvo C. C., & Hernandez, M. A. (2006). Foreign direct investment and poverty in Latin America. *Leverhulme Centre for Research on Globalisation and Economic Policy, University of Nottingham*, 1-20. <https://www.nottingham.ac.uk/gep/documents/conferences/2006/postgradconf2006/hernandez-postgradconf2006.pdf>
- Chaudhry, I. S., & Imran, F. (2013). Does trade liberalization reduce poverty and inequality? Empirical evidence from Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 7(3), 569-587. <http://hdl.handle.net/10419/188113>
- elikay, F. (2017). Milli gelirin vergi yükü üzerindeki etkileri: ARDL sınır testi yaklaşımı ile Türkiye zerine bir inceleme (1924-2014). *Sosyoekonomi*, 25(2), 169-187, DOI: 10.17233/sosyoekonomi.286478
- etin, M. (2012). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 211-230. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/65479>
- Dada, J. T., & Akinlo, T. (2021). Foreign direct investment and poverty reduction in sub-Saharan Africa: Does environmental degradation matter?. *Future Business Journal*, 7, 1-10. <https://doi.org/10.1186/s43093-021-00068-7>
- Decerf, B. (2021). Combining absolute and relative poverty: Income poverty measurement with two poverty lines. *Social Choice and Welfare*, 56(2), 325-362. <https://doi.org/10.1007/s00355-020-01279-7>
- Dhrifi, A., Jaziri, R., & Alnahdi, S. (2020). Does foreign direct investment and environmental degradation matter for poverty? Evidence from developing countries. *Structural Change and Economic Dynamics*, 52, 13-21. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.09.008>
- Do, Q. A., Le, Q. H., Nguyen, T. D., Vu, V. A., Tran, L. H., & Nguyen, C. T. T. (2021). Spatial impact of foreign direct investment on poverty reduction in Vietnam. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(7), 292. <https://doi.org/10.3390/jrfm14070292>

- Ersoy, G., & Karşıyakalı, B. (2022). Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(2), 502-517. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1031789>
- Es, M., & Güloğlu, T. (2004). Bilgi toplumuna geçişte kentleşme ve kentsel yoksulluk: İstanbul örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 79-93. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/301123>
- Fauzel, S., Seetanah, B., & Sannasee, R. V. (2016). A dynamic investigation of foreign direct investment and poverty reduction in Mauritius. *Theoretical Economics Letters*, 6(2), 289-303. [10.4236/tel.2016.62033](https://doi.org/10.4236/tel.2016.62033)
- Freeman, M. (2011). Seebohm Rowntree and secondary poverty, 1899–1954. *The Economic History Review*, 64(4), 1175-1194. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2010.00570.x>
- Ganić, M. (2019). Does foreign direct investment (FDI) contribute to poverty reduction? Empirical evidence from Central European and Western Balkan countries. *Scientific Annals of Economics and Business*, 66(1), 15-27. DOI: 10.2478/saeb-2019-0003
- Gohou, G., & Soumaré, I. (2012). Does foreign direct investment reduce poverty in Africa and are there regional differences?. *World Development*, 40(1), 75-95. DOI: 10.1016/j.worlddev.2011.05.014
- Göze Kaya, D. (2020). Orta gelir grubu ülkelerde yoksulluğa etki eden bazı faktörler üzerine panel veri analizi. *Journal of International Social Research*, 13(73), 901-911. <https://tls.tc/KR482>
- Hanim, W. (2021). How does foreign direct investment (FDI) reduce poverty? Application of the triangular hypothesis for the Indonesian case. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 10, (Supplementary Issue 1), 400-411. https://buscompress.com/uploads/3/4/9/8/34980536/riber_10-s1_32_u20-100_400-411.pdf
- Haruna, M. A., Hassan, S. B., & Ahmad, H. S. (2023). How responsive is the poverty to the foreign direct investment inflows in Nigeria? Evidence from linear and non-linear ARDL. *International Journal of Social Economics*, 50(1), 73-96. DOI: 10.1108/IJSE-08-2020-0530
- Hmani, S. (2017). Interaction between FDI, poverty and inequality: Analysis in simultaneous equations. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 6(4), 35-48. <https://www.managementjournal.info/index.php/IJAME/article/view/35/34>
- Huang, C. H., Teng, K. F., & Tsai, P. L. (2010). Inward and outward foreign direct investment and poverty: East Asia vs. Latin America. *Review of World Economics*, 146, 763-779. <https://doi.org/10.1007/s10290-010-0069-3>
- Izquierdo, A., Brown, W., Ames, B., & Devarajan, S. (2001). Macroeconomic policy and poverty reduction. In *Macroeconomic Policy and Poverty Reduction*. International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781589060173.054>
- Jalilian, H., & Weiss, J. (2002). Foreign direct investment and poverty in the ASEAN region. *ASEAN Economic Bulletin*, 19(3), 231-253. <https://www.jstor.org/stable/25773736>
- Khan, M. B., Huobao, X., & Saleem, H. (2019). Direct impact of inflow of foreign direct investment on poverty reduction in Pakistan: A bonds testing approach. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 3647-3666. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1670088>
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y)
- Lanza, V. (2012). The classical approach to capital accumulation: Classical theory of economic growth. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:562865/FULLTEXT01.pdf>

- Lazreg, M., & Zouari, E. (2018). The impact of FDI on poverty reduction in North Africa. *Journal of Economics and Management Sciences*, 1(1), 37-50. <https://hal.science/hal-01756624/>
- Le, Q. H., Do, Q. A., Pham, H. C., & Nguyen, T. D. (2021). The impact of foreign direct investment on income inequality in Vietnam. *Economies*, 9(1), 27. <https://doi.org/10.3390/economies9010027>.
- MacDonald, R., & Majeed, M. T. (2010). Distributional and poverty consequences of globalization: a dynamic comparative analysis for developing countries. SIRE Discussion Paper, SIRE-DP-2010-62. <https://core.ac.uk/download/pdf/74367319.pdf>.
- Mahmood H., & Chaudhary, A. R. (2012). A contribution of foreign direct investment in poverty reduction in Pakistan. *Middle East Journal of Scientific Research*, 12(2), 243-248. DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2012.12.2.1746
- Nassar, H., & Biltagy, M. (2017). Poverty, employment, investment, and education relationships: The case of Egypt. *Sage Open*, 7(2), 1-10. DOI: 10.1177/21582440176971.
- Ncube, M., Anyanwu, J. C., & Hausken, K. (2014). Inequality, economic growth and poverty in the Middle East and North Africa (MENA). *African Development Review*, 26(3), 435-453. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12103>
- Nguea, S. M., Numba, I., & Noula, A. G. (2020). Does foreign direct investment contribute to poverty reduction in Cameroon? an ARDL-bounds testing approach. HAL Id: halshs-02570072. <https://shs.hal.science/halshs-02570072/>.
- Nkoro, E., & Uko, A. K. (2023). Foreign direct investment in the quest for poverty reduction in Nigeria. *Economic Studies*, 32(1), 109-125. <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=1135815>
- Ogunniyi, M. B., & Igberi, C. O. (2014). The impact of foreign direct investment on poverty reduction in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(14), 73-90. <https://ir.unilag.edu.ng/handle/123456789/9160>
- Olaniyi, C. O., & Odhiambo, N. M. (2024). Inflation-poverty causal nexus in sub-Saharan African countries: an asymmetric panel causality approach. *International Trade, Politics and Development*. DOI: 10.1108/ITPD-08-2023-0024.
- Osmani, S. (2008). When endowments and opportunities don't match: Understanding chronic poverty. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper No. 78*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1752958>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Phillips, P., & Peron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regressions. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Quiñonez, P., Sáenz, J., & Solórzano, J. (2018). Does foreign direct investment reduce poverty? The case of Latin America in the twenty-first century. *BEH-Business and Economic Horizons*, 14(3), 488-500. <http://dx.doi.org/10.15208/beh.2018.35>
- Rambe, R. A., Purmini, P., Alfansi, L., Armelly, A., & Yusnida, Y. (2023). Examining the roles of labor factors, investment, and industrialization in poverty alleviation: Empirical evidence from Sumatra, Indonesia. *Poverty & Public Policy*, 15(4), 431-446. <https://doi.org/10.1002/pop4.385>
- Rodríguez-Pose, A., & Tselios, V. (2010). *The determinants of regional educational inequality in Western Europe*. In Peter N. Iulia S. (Eds.), *Innovation, growth and competitiveness: Dynamic regions in the knowledge-based world economy* (1st ed., pp. 135-163). Springer Berlin Heidelberg. ISBN : 978-3-642-14964-1.
- Sabar, W. (2022). Do economic growth, income distribution, and investment reduce poverty level?. *Bulletin of Economic Studies (BEST)*, 2(2), 87-96. <https://doi.org/10.52131/joe.2021.0303.0043>

- Sachs, J. D. (2005). *The end of poverty: Economic possibilities for our time* (1st ed.). The Penguin Press.
- Saleem, H., Shabbir, M. S., Shah, S. A. R., & Shah, J. (2021). Nexus between foreign direct investment and poverty reduction: A case of Pakistan. *IRASD Journal of Economics*, 3(3), 272-280. <https://doi.org/10.52131/joe.2021.0303.0043>
- Sasmal, R., & Sasmal, J. (2016). Public expenditure, economic growth and poverty alleviation. *International Journal of Social Economics*, 43(6), 604-618. DOI: 10.1108/IJSE-08-2014-0161
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma* (1st ed.). (Translate) Alogan, Y., Ayrıntı Publishing. ISBN: 9789755394145.
- Shahbaz, M., & Lean, H. H. (2012). Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia. *Energy Policy*, 40, 473-479. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.10.050>
- Shaheen, R., Yasmin, N., Safdar, N., Yasmin, F., & Khatoon, S. (2021). Education, poverty, and unemployment: A way forward to promote sustainable economic growth in Pakistan. *Journal of Contemporary Issues in Business Government*, 27(06), 74-85. DOI: 10.47750/cibg.2021.27.06.005
- Shakil, A., & Imran, K. (2022). The impact of globalization, foreign direct investment and trade openness on poverty: A case study of Pakistan. *Economic Consultant*, 1(37), 41-60. DOI: 10.46224/ecoc.2022.1.4
- Sikandar, F., Erokhin, V., Wang, H., Rehman, S., & Ivolga, A. (2021). The impact of foreign capital inflows on agriculture development and poverty reduction: Panel data analysis for developing countries. *Sustainability*, 13(6), 3242. <https://doi.org/10.3390/su13063242>.
- Suryadarma, D., & Suryahadi, A. (2007). The impact of private sector growth on poverty reduction: Evidence from Indonesia. *SMERU Working Papers*. 1-20. <https://tls.tc/mA4zn>
- Sürücü, Ş., Acar, M. S., & Ay, A. (2021). Doğrudan yabancı yatırım ve yoksulluk arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *4th ISERSC International Social and Economic Research Student Congress. December 29-30*, 304-322. [https://iserc.org/img/1686749745bildiri-kitabi---2021-cizgi-yayinevi-\(1\)-\(2\).pdf](https://iserc.org/img/1686749745bildiri-kitabi---2021-cizgi-yayinevi-(1)-(2).pdf)
- Şahbaz, A., Buluş, A. & Kaleci, F. (2016). Dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve yoksulluk ilişkisi: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1106-1117. DOI: 10.21547/jss.265500
- Teyyare, E. (2018). Sektörel bazda sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi: Türkiye örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 115-129. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1711381>
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2012). *Economic development* (11th ed.). Pearson. ISBN 10: 0-13-801388-8.
- Trinh, N. H. (2017). Poverty reduction in Vietnam: The role of foreign direct investment. *International Journal of Management and Applied Science*, 3(2), 84-89. https://www.iraj.in/journal/journal_file/journal_pdf/14-348-149441584984-89.pdf
- Tsai, P. L., & Huang, C. H. (2007). Openness, growth and poverty: The case of Taiwan. *World Development*, 35(11), 1858-1871. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2006.11.013>
- Tsaurai, K. (2023). Does foreign direct investment affect poverty in BRICS?. *Asian Economic and Financial Review*, 13(3), 216-227. <https://tls.tc/dmrv7>
- Usman, A. Y. (2018). A cointegration analysis of the impact of foreign direct investment on poverty reduction in Nigeria. *International Conference on Contemporary Issues in Business & Economics (ICCIBE)*, 44-49. ISBN: 978-605-184-127-4. <https://tls.tc/A9fdv>

- Uttama, N. P. (2015). Foreign direct investment and the poverty reduction nexus in Southeast Asia. In: A. Heshmati, E. Maasoumi, & G. Wan (Eds). *Poverty reduction policies and practices in developing Asia: Economic studies in inequality, social exclusion and well-being* (pp. 281-303). Springer. <https://www.springer.com/series/7140>
- World Bank (2023). Atlas of Sustainable Development Goals 2023. Progress, Challenges in Ending Extreme Poverty. <https://datatopics.worldbank.org/sdgoalatlas/goal-1-no-poverty?lang=en>
- World Bank Databank, (December, 2023). World Development Indicators Database. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- Yohanna, P. (2013). Foreign private investment and poverty situation in Nigeria 1981 to 2010: An empirical evidence. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 55-62. DOI: 10.9790/5933-0125562
- Zhang, K. H. (2006). Does international investment help poverty reduction in China?. *Chinese Economy*, 39(3), 79-90. <https://doi.org/10.2753/CES1097-1475390306>
- Zhang, L., Zhuang, Y., Ding, Y., & Liu, Z. (2023). Infrastructure and poverty reduction: Assessing the dynamic impact of Chinese infrastructure investment in sub-Saharan Africa. *Journal of Asian Economics*, 84, 101573. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2022.101573>

Erken Cumhuriyet Döneminde Liberal Bir Portre: Ahmet Ağaoğlu A Liberal Portrait in the Early Republic Period: Ahmet Ağaoğlu

Celal Oral ÖZDEMİR¹

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş dönemi aydınlarından olan Ahmet Ağaoğlu'nun biyografisini, savunmuş olduğu ferdiyetçilik fikri çerçevesinde incelemektir.

Tasarım/Yöntem: Araştırma, Ahmet Ağaoğlu'nun eserlerini merkeze alarak, onun düşüncesindeki dönüşümü incelemiştir. Birincil kaynakların yanı sıra, Ağaoğlu hakkında hazırlanmış, hatıratlar, kitap ve makale gibi ikincil kaynaklar da kullanılmıştır.

Bulgular: Ahmet Ağaoğlu hayatının farklı dönemlerinde farklı siyasi fikirlerden etkilenmiştir. Gençlik yıllarında oryantalist düşüncelerden etkilenmiş, daha sonra Türk milliyetçisi olarak tanımlanmıştır. Ulus devlet inşası sürecinde ise liberal bir aydın profili çizmiştir. Ancak tüm bu dönüşümlere rağmen düşüncesindeki ferdiyetçilik seyri belirgin bir unsur olmuştur. Erken Cumhuriyetin liberal bir aydını olan Ağaoğlu, 1930'lardan sonra ise muhalif, küskün bir aydın olarak görülmektedir.

Sınırlılıklar: Çalışma, Ağaoğlu'nun düşünsel dönüşümüne ve liberal kimliğine odaklanmakla sınırlandırılmıştır. Milliyetçi ve şarkiyatçı olduğu dönemlerdeki düşünceleri ayrıntılandırılmamıştır.

Özgünlük/Değer: Ahmet Ağaoğlu'nun biyografisi ile birlikte düşüncesindeki liberal seyri ortaya koyması çalışmanın temel değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ağaoğlu, Ferdiyetçilik, Liberal, Aydın, Erken Cumhuriyet

Abstract

Purpose: The aim of this study is to examine the biography of Ahmet Ağaoğlu, an intellectual figure from the transitional period between the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, within the framework of his advocated concept of individualism.

Design/Methodology: The research has examined the transformation in Ahmet Ağaoğlu's thought by focusing on his works. In addition to primary sources, secondary sources such as memoirs, books, and articles about Ağaoğlu have also been utilized.

Findings: Ahmet Ağaoğlu was influenced by various political ideas throughout different periods of his life. In his youth, he was influenced by Orientalist thoughts, later identifying as a Turkish nationalist. During the process of nation-state building, he portrayed a profile of a liberal intellectual. However, despite these transformations, individualism remained a prominent element in his ideology. Ağaoğlu, who was an early Republican liberal intellectual, came to be perceived as a dissident and estranged intellectual after the 1930s.

Limitations: The study is focusing on Ağaoğlu's ideological transformation and his liberal identity. The thoughts during his nationalist and orientalist periods have not been detailed.

Originality/Value: The main value of the study lies in presenting Ahmet Ağaoğlu's biography along with highlighting the trajectory of his liberal ideology.

Keywords: Ahmet Ağaoğlu, Individualism, Liberalism, Intellectual, Early Republic

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü, coralozdemir1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4287-1061.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminin nasıl olacağı ve geçişte hangi ideolojiye yakın politikaların uygulanması gerektiği, ülkedeki tüm aydınların tartışma konularının merkezinde olmuştur. Geç Osmanlı döneminde, İmparatorluğun nasıl ayakta kalabileceğini tartışan aydınlar, erken Cumhuriyet döneminde ise ulus devletinin inşa sürecinin nasıl olacağına dair tartışmalar yürütmüşlerdir. Kurumların nitelikleri, yeni dönemin ideolojisi, uluslararası konjonktür, ülkenin jeopolitik stratejisi başta olmak üzere tüm konularda geçiş döneminin izlerine rastlamak mümkündür. Güncel siyasette yaşanan bu büyük değişim, geçiş dönemi aydınların düşünsel çizgisinde kimi zaman tutarlılığın yitirilmesine yol açacak kadar önemli dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Öte yandan modern ideolojilerin Osmanlı topraklarında da karşılık bulmaya başladığı bu dönemin aydınları, ideolojileri bilhassa yurt dışı seyahatlerinden ve yabancı kaynaklardan öğrenmeye başlamışlardır. Ancak değişen tartışma konuları esnasında çoğu kez tutarlı bir ideolojik hat seyretmeyi öncelikli bir mesele olarak görmemişlerdir.

Bu çalışma, ömrünün farklı zamanlarında farklı ideolojilere yakınlığıyla öne çıkan bir geç Osmanlı aydını profilini incelemeyi hedeflemektedir. Osmanlı yıllarında Türk milliyetçisi, erken Cumhuriyet döneminde ise liberal dünya görüşüne sahip bir aydın olarak ele alınacak olan Ahmet Ağaoğlu'nun düşün hayatı da birçok geçiş dönemi fikir insanında olduğu gibi tek bir fikir üzerine oturmamış, düşünsel düzeyde bazı dönüşümler ve hatta bazı savrulmalar yaşamıştır. Ancak bu çalışmada, Ağaoğlu'nun düşün hayatındaki bu dönüşümler ve savrulmalar içerisinde ferdiyetçilik fikrinin, farklı dönemlerde farklı yoğunlukta olsa da her zaman kendisine yer bulduğu iddia edilecektir. Liberal düşüncenin temsilcisi olarak incelenecek olan Ağaoğlu, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet müdahalesini dışlamayan bir liberalizmin en önemli temsilcisi olmuştur. Büyük Buhran'ın ve Avrupa'da yükselen faşist dalganın ardından liberal düşünce üzerindeki ilginin azalmasına paralel olarak, Ağaoğlu'nun da rejim içerisindeki hareket alanı daralmıştır. Ümmet anlayışından millet anlayışına geçişte değer kazanan fert kavramına yaptığı vurgu ile kendi siyasal pozisyonunu bulan Ağaoğlu, 1930'larda dünyada yükselişe geçecek olan korporatist düşüncenin karşısında da düşüncesini tutarlılıkla korumuştur. Bu nitelikleriyle Ağaoğlu hem bir rejim taraftarı hem de bir rejim muhalifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest Fırka deneyimi, Kadrocularla ve Mustafa Kemal'le yaptığı tartışmalarda karşılaştığı tavrı da genç Cumhuriyet'in çoğulculuğunun sınırlarını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Çalışma, Ağaoğlu'nun ferdiyetçi fikrini, hayat hikayesini de içerecek biçimde kronolojik sırayla ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaçla ilk olarak, Ağaoğlu'nun entelektüel birikiminin oluşmasını sağlayan eğitim hayatı ve bu süreçte olgunlaşmaya başlayan gençlik yılları siyasal düşüncesi tartışılacaktır. Gençlik yıllarında Ağaoğlu'nun Rus, Fransız ve İngiliz ekolleri arasındaki, oryantalist unsurları bir arada barındıran fikri serüveni ele alınacaktır. Osmanlı'ya döndükten hemen sonra, batı medeniyetine adapte olacak elastikiyete sahip olduğunu düşündüğü için Türk milliyetçiliğini savunan Ağaoğlu'nun, Cumhuriyet yıllarında bireye yaptığı vurguyu artırdığı iddia edilecektir. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünde, İngilizler tarafından esir alınarak Malta'ya götürüldüğü yıllarda kaleme aldığı *Üç Medeniyet* kitabında da görülmeye başlanan ferdiyetçilik fikrinin ortaya çıkışı incelenecektir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise Ağaoğlu'nun erken Cumhuriyet aydını rolü; ferdiyetçilik düşüncesini ulus devlet inşa sürecinde nasıl savunduğu ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndaki görevleri tartışılacaktır. Rejimin, -Gramsciyen tabirle- organik aydınlarından olan Ağaoğlu'nun, 1929'daki Büyük Buhran sonrasında, Türkiye'de ve dünyada ekonomi politikalarında Devletçilik anlayışının yükselip, ferdiyetçilik düşüncesinin zayıflamasıyla beraber, Çankaya sofralarından uzaklaşması incelenecektir. Ağaoğlu'nun bu kopuşunun entelektüel yansımaları ise Kadro Hareketi'nin öncülerinden Şevket Süreyya ile yürüttüğü devletçilik ve bireycilik tartışması üzerinden ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise Ağaoğlu'nun liberal kimliğinin tutarlılığı kaleme aldığı ütöpik romanı *Serbest İnsanlar Ülkesi* üzerinden değerlendirilecektir. Bu sayede Ağaoğlu'nun yaşadığı tüm fikri savrulmalar ve dönüşümlere rağmen tutarlı bir bireycilik savunusu yaptığı, ekonomik alanda devletin düzenleyici müdahalesini kabul etmesine rağmen siyasal anlamda bir liberal bir aydın olduğu iddia edilecektir.

2. HAYATI VE FİKRİ SERÜVENİ

Ahmet Ağaoğlu 1869 yılında Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki şuşa kentinde doğmuştur. Karabağ'ın seçkin bir ailesinin mensubu olan Ağaoğlu, ilkokulu Müslüman mahalle mektebinde okumuş, burada müfredat gereği Farsça ve Türkçe gramer dersleri, bunun yanı sıra özel bir hocadan da Arapça dersleri almıştır. İlkokulu bitirdikten sonra babasından ve ailesi üzerinde oldukça etkili olan amcasından habersiz, anne ve dayısının desteği ile özel Rusça dersleri almış, akabinde şehirdeki tek modern eğitim veren ve az sayıda Müslüman öğrencisi olan Rus ortaokuluna girmiştir. Çocukluk yıllarında öğrendiği bu diller, ileride Doğu ve Batı medeniyetlerine dair çalışmalar yapabilmesini sağlamıştır. Ortaokulun ardından Bakü'deki tek Rus Lisesi olan “*Realni Uılışçe*” ye kaydolmuştur. Kırkı Ermeni, beşi Türk olmak üzere, toplam kırk beş öğrencisi bulunan okulda Ağaoğlu ve diğer Türk arkadaşları, dönemin siyasi konjonktürünü bireysel hayatlarında tecrübe etmişler; diğer etnik kökenden arkadaşlarının aşağılamalarına ve zorbalıklarına maruz kalmışlardır. Ağaoğlu'nun belirttiğine göre, son seneye kadar okulda kalan tek Türk öğrenci kendisi olmuştur, diğerleri ise maruz kaldıkları kötü muamele ve aşağılamalar karşısında okulu bırakmışlardır (Akçuraoğlu, 2009: 443).

Ağaoğlu son senesinde, 1887 yılında, liseyi Rus Jimnazında tamamlamaya karar vermiş ve ileride şekillenecek ferdiyetçilik fikrinin bireysel hayatındaki yansıması olarak ailesine haber vermeksizin, devrimci ve milliyetçi örgütlerin bulunduğu, rejim aleyhtarı düşüncelerin eğitim çevrelerinde yaygın olarak benimsendiği bir bölge olan Tiflis'e gitmiştir. Siyasi fikirleri olgunlaşmaya başlayan Ağaoğlu, burada Batı ve Rus edebiyatıyla tanışmış, arkadaşları aracılığıyla sosyalist ve popülist eğilimleri olan Narodnik'lerin (Halkçılar) gizli toplantılarına katılmaya başlamıştır. Sonraları liberal düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olduğunu söyleyeceğimiz Ağaoğlu'nun bu dönemde edindiği bilgi ve birikimin sonraki düşüncelerini sınırlı da olsa etkilediğini öne sürmek mümkündür. Keza aşağıda tartışılacağı üzere, Ağaoğlu'nun savunduğu liberalizmin devletle ilişkisi, klasik liberalizmin tariflediği “gece bekçisi” devlet statüsünde değil, daha düzenleyici ve müdahaleci bir devlet anlayışına yakındır. Bu fikri, kuşkusuz diğer birçok nedenle birlikte, gençlik yıllarında yakınlaştığı Narodniklerin etkisi olarak görmek de mümkündür.

Tiflis'e gittiği sene liseyi bitiren Ağaoğlu, sonrasında yükseköğrenim için Petersburg'a gitmiş ve “*Politeknik Enstitü*”ye kaydolmuş ancak henüz ilk senesinde okulu bırakmaya ve Paris'e gitmeye karar vermiştir. 1888 yılının başlarında, Tiflis'te yakınlık kurduğu örgütlerin düşüncelerinden etkilenmiş olarak, otokratik rejime düşmanlık ve liberal Rus düşüncesine hayranlık duyarak Paris'e gitmiştir. Seçmiş olduğu eğitim kariyeriyle beraber, dönemin bölgesindeki aydın ve düşünürlerden ayrışmaya başlamış, yeni nesil aydınların temsilcilerinden olmuştur. Zira bu zamana kadar Kafkasya'dan, İslam ülkelerine gidip geleneksel eğitim gören gençler olmuştur, fakat Ağaoğlu, bu bölgeden Avrupa ülkesine modern eğitim görmeye gitmeye başlayan ilk kuşağın az sayıdaki temsilcilerindedir. Bu nesil bize aynı zamanda, Kafkasya'da ilginin artık İslami ilimlerden, pozitif ve teknik bilimlere doğru kaydığını da göstermektedir.

Ağaoğlu, Paris'te Fransızcasını geliştirdikten sonra *Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi*'ne ve *Collège de France* girmiştir. Burada hukuk eğitiminin yanı sıra, çocukluk yıllarında öğrendiği dillerin de kolaylaştırıcı etkisiyle Doğu dinleri ve Doğu uygarlıkları tarihi üzerine de yoğunlaşmıştır. Doğu ülkelerinden gelen birisi olan Ağaoğlu, Batı'da oryantalist çalışmalara katılan sayılı kişiler arasına girmiştir. Bu alışmalarda İran dini ve kültürü üzerine çalışmalar yapan hocası James Demester onu himayesi altına almış ve Paris'in önde gelen entelektüel toplulukların içine girmesine yardımcı olmuştur. Bu sayede Ağaoğlu üniversite öğrencisi olmasına rağmen *Journal des Débats* gazetesi için röportajlar yapmaya başlamış ve gazetenin İran muhabirliğini üstlenmiştir. Bu gazetenin yanı sıra fikir yazıları *La Nouvelle Revue*, *Revue Politique et Littéraire* gibi dergilerde de yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca kendi yurdu olan Kafkasya'da yayınlanan *Kaspi* ve *Kafkas* gazetelerine de belirli aralıklarla yazılar göndermiştir.

Paris yıllarında Ağaoğlu, katıldığı Oryantalist çalışmaların da etkisi nedeniyle Fars kimliğini, diğer kimliklerin üzerinde konumlandırmıştır. Fars kimliğini, diğer doğulu kimlikler olarak gördüğu Osmanlı-Türk ve Arap-İslam kimliklerine nazaran daha gelişmiş bir medeniyet olarak kabul etmesi, dahil olduğu Oryantalist grupların yaptığı çalışmalardan kaynaklanmaktadır. Daha sonraları Türk milliyetçiliği düşüncesini öne çıkaracak olan Ağaoğlu'nun bu dönemde, Müslüman dünyaya, İran'a ve

Şiiliğe olmak üzere üçlü bir aidiyeti savunduğu görülmektedir. Türkleri, İslam'ı ele geçirdiklerinde henüz barbar olan ve kadının tamamen hor görülmesine neden olan bir kavim olarak tanımlamaktadır (Georgeon, 2006: 106-107).

1890'ların başında doğunun geri kalmışlığı üzerine yazdığı yazılarda, batı kültürü ile doğu kültürünü karşılaştırmıştır. Doğunun geri kalmışlığının kaynağı olarak da İran ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi, bireyin gelişmesini engelleyen despot rejimler tarafından yönetilmesi olduğunu ortaya koymuştur. Hatta İran Şahı Nasreddin'den kibirli, despot bir doğulu olarak bahsederken, Fransız kralı Carnot'tan özgür bir ülkenin sade, özgüvenli bir temsilcisi olarak söz etmektedir (Akçuraoğlu, 2009: 446). Doğu ile batı arasındaki farka ilişkin yaptığı tespit, Ağaoğlu'nun düşün hayatının geri kalanında temel dayanak noktası olarak kullanacağı ferdiyetçilik fikrini merkeze alması bakımından da ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim bu çalışmanın da bundan sonraki her kısmında Ağaoğlu'nun ferdiyetçi düşüncesinin izlerine rastlamak mümkün olacaktır.

Ağaoğlu 1888'de gittiği Paris'ten altı yıl sonra, 1894'te, tekrar Kafkasya'ya dönmüştür. Tiflis'te bir jimnazda Fransızca dersleri vermeye başlamış ve modern Batı düşüncesinin Kafkasya'ya girmesine öncülük eden isimler arasında olmuştur. Azerbaycan'ın Azerice yayınlanan ilk büyük gazetesi "*Hayat*", Hüseyinzade Ali ve Ali Merdan Topçu ile birlikte çıkarmışlardır. 1905'te Japonya'nın Rusya karşısındaki zaferi, Kafkasya'daki toplumların kafasında, o güne kadar oluşmuş olan yenilmez Hristiyan Avrupa imajının yıkılmasına ve milli hareketin güçlenmesine neden olmuştur. Bu siyasal atmosferden etkilenen Ahmet Ağaoğlu, Azeri Cedid hareketinin önemli isimlerinden biri olmuştur. 1905 devriminin ardında da *İrşad* ve *Terakki* adlı gazeteleri çıkarmıştır. Azerbaycan'ın en etkili gazetelerinden haline gelen *İrşad*, anayasal-demokratik, liberal bir çizgidedir. Ağaoğlu *İrşad*'ın görevini bir yandan Rus hükümetine karşı Türklerin siyasal ve hukuki hakları için mücadele etmek diğer yandan ise halkı ilim ve irfana ısındırmaya çalışmak olarak tanımlamıştır (Akçuraoğlu, 2009: 450-451).

Ağaoğlu basın aracılığıyla Osmanlı'daki muhalif Jön Türklerle, Kafkasyalı aydınlar arasında aracı rolünü üstlenmiştir. Osmanlı'daki gelişmeleri de bu sayede yakından izleyebilmiştir. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyetin ardından Osmanlı, Ağaoğlu için bir cazibe merkezine dönüşmüştür. Zira çalışmanın başında da ifade edildiği üzere, geçiş dönemi tartışmaları düşüncelerin hayata geçirilmesi için uygun bir alan oluşturmaktadır. Ağaoğlu da yeni dönemde fikirlerine yaşam alanı oluşturmak hedefiyle 1909 yılında İstanbul'a gelmiş ve İttihatçıların arasına katılmıştır. Geldiği sene Maarif Nezareti müfettişliği, Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğü gibi bazı memuriyet görevleri almıştır. 1910 yılında da Osmanlı vatandaşlığına kabul edilmiştir. 1911 yılında yayımlanmaya başlayan ve kendisinin de kurucu üyeleri arasında bulunduğu Türk Ocağı'nın yayın organı *Türk Yurdu*'nda yazmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren geçmişindeki, özellikle Paris yıllarındaki, görüşlerinden ciddi anlamda kopuşlar yaşamaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte artık Ağaoğlu'nun Müslüman, İran ve Şiilik aidiyetlerinden değil, İttihatçı ve Türkçü aidiyetlerinden bahsetmemiz mümkündür. I. Dünya Savaşı çıktığında Ağaoğlu her iki cephenin de genel Müslüman çıkarlarını korumayacağını görse de Pan- İslamist ve Pan- Türkist hareketlerin gelişimine yardımcı olan Almanlara karşı İttihatçıların duyduğu sempatiye kayıtsız kalamamıştır. Fransızca yayınlanan günlük *Le Jeune Turc* gazetesinde İngilizler aleyhinde yazılar yazmıştır.

Aslında İngilizler, ferdiyetçilik fikrine olan inancını bildiğimiz Ağaoğlu için fikri açıdan daha uygun görünse de Ağaoğlu'nun yıkılmak üzere olan bir İmparatorluğun mensubu olarak, daha pragmatik bir tercihte bulunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim savaşın son dönemlerinde İngilizlerin Azerbaycan bağımsızlığını tanınması, Almanların ve Bolşeviklerin ise buna yanaşmaması Ağaoğlu'nun görüşlerinde değişiklik olmasına da neden olmuştur. Azeri Hükümeti'nin askeri yardım talebi doğrultusunda Osmanlı'dan gönderilen birlikle beraber Azerbaycan'a dönen Ağaoğlu, burada İngilizler lehine bazı yazılar kaleme almıştır. Ancak bu yazılar Ağaoğlu'nun, 1918 yılında İstanbul üzerinden Paris'e gidecekken, İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklanmasına engel olmamıştır. 24 Mayıs 1919 günü yapılan sorgudan hapisaneye geri dönerken Ağaoğlu'na refakat eden çavuş eğer isterse ıssız sokaklardan geçebileceğini ve o sırada kaçarsa da görmezden geleceğine dair teklifte bulunmuştur. Ancak, Ağaoğlu "*başımı belaya sokmaktan başka neye yarar?*" diyerek bu teklifi reddetmiştir (Ağaoğlu, 2010: 55). Bu olaydan dört gün sonra da hatıralarına "*bugün sabah bizi*

alelacele kaldırdılar. Malta'ya gideceğiz! Bu haber bizi yıldırım gibi çarptı! Namussuz alçak hkmet!" notunu düşmüştür. (Ağaoğlu, 2010: 83).

3. LİBERAL BİR AYDININ DOĐUŐU: MALTA YILLARI

1919 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde “*Ermeni kıyımını teşvik edici yazılar kaleme almak*” gerekçesiyle Malta'ya sürgüne gönderilmiş gibi gözükse de sürgünün asıl nedeninin I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler aleyhine yazmış olduğu yazılar olduğunu söylemek daha gerçekçi gzkmektedir. İngiliz yetkililere koşullarla ilgili en çok mukavemet eden kişilerden olması nedeniyle Ağaoğlu'nun sürgün hayatı pek kolay geçmemiştir. Buna karşılık sürgündeki kişiler arasında İngiliz hayat tarzını en hararetle savunan kişi de kendisi olmuştur. Sürgün arkadaşlarının çoğunun İttihat ve Terakki kadrolarının aydınları olduğunu da göz önünde bulundurursak, buranın adeta bir akademi ortamına dönüşmüş olması hiç şaşırtıcı değildir. Bu ortamda sürgünler yabancı dil öğrenmiş, İngiliz yaşam tarzı hakkında gözlem yapmış ve dünyadaki diğer siyasi hareketleri üzerine tartışmalar yürütmüşlerdir. Bu tartışmalar Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir milletin aydınlarının kendilerini tartışması gibi de görülebilir. Ancak, Ağaoğlu bu dönemde adadakilere bir bütünlük içerisinde olmadığını, iki yıl boyunca ortak hiçbir hareketin olmadığını, buna rağmen hiç kimsenin de vatanına ihanet edecek kadar ktlmediğini söylemektedir (Ağaoğlu, 1972: 56).

Ağaoğlu bu dönemde yazdığı * Medeniyet* kitabıyla Doğu ve Batı arasındaki gelişmişlik farkını ortaya koymuş ve üzüm olarak bireyin ne çıktığı İngiliz liberalizmini model olarak almıştır. Bu kitabı, Ağaoğlu'nun fikri serüvenindeki dönüm noktası olarak ele alınabilir. * Medeniyet* ile birlikte Ahmet Ağaoğlu'nun liberal ve ferdiyetçi kimliği tam anlamıyla oluşmaya başlamış ve bundan sonra da istikrarlı biçimde bu kimliğine sahip çıkmıştır. Ağaoğlu kitabında medeniyeti, hayat tarzı olarak çok geniş bir Şekilde anlamlandırmış ve yeryüzünde var olan üç farklı medeniyetin olduğunu iddia etmiştir. Bu medeniyetlerden gerek tarihsel gerek nüfus bakımından ilki, Hindistan, Çin, Kore ve Japonya'yı kapsayan 200 milyon nüfuslu *Buda-Brahman* medeniyetidir. İkincisi, Amerika, Avrupa ve Avustralya'yı kapsayan *Batı* medeniyetidir, sonuncusu da Afrika'nın neredeyse tamamı, Asya ve Avrupa'nın bir kısmını kapsayan *İslam* medeniyetidir. Bu medeniyetlerden ikincisinin, İslam ve Buda-Brahman medeniyetlerine karşı her Őeyiyle stnlk kurduğunu söylemiştir. Buna karşılık, İslam medeniyetinin de Batı medeniyeti seviyesine çıkma şansının bulunduğunu ve bunun da ancak onu olduğu gibi kabul etmekle mümkün olacağını; parça parça alınarak bir neticeye ulaşılamayacağını belirtmiştir. (Ağaoğlu, 1972: 12). Diğer bir deyişle Ağaoğlu, geçiş dönemi düşünürü olarak, sürgün yıllarında da kendi medeniyetini, muasır medeniyet seviyesine taşımanın yollarını aramış ve üzüm nerileri sunmaya gayret etmiştir.

Ağaoğlu bu görüşüyle İttihat Terakki'den beri birlikte çalıştığı ve sürgün yıllarını birlikte geçirdiği Ziya Gökalp'ten ve İttihatçıların temsil ettiği fikirlerden uzaklaşmıştır. Aslında Ağaoğlu'nun Batı medeniyetini bir bütün olarak kabul etmek gerektiğine dair düşüncesi, Ziya Gökalp'in Türk kimliğini korumak adına yaptığı hars ve medeniyet ayırımının karşında duran bir anlayışı temsil etmiştir. Ağaoğlu'nun bu ayırımı anlamsız bulma nedeni ise, ölümsüz bir öz kimlikten bahsetmenin mümkün olamayacağı iddiasından kaynaklanmaktadır. Tüm milletlerin bir dönüşüm içerisinde olduğunu ve öz ile tanımlanamayacağını doğrulamak için “*Tarihinde dinini en aşağı iki kere değişmeyen hangi millet vardır?*” sorusunu sorar (Ağaoğlu, 1972: 14). Ağaoğlu bu dönemde Türklüğü, Fars medeniyetine göre de geri kalmış bulmaktadır. Bunun nedenlerinden biri olarak gördüğü çevreye aşırı duyarlılık ve asimilasyon eğilimi, aynı zamanda Türklerin, Batı medeniyetine kolay uyum sağlayabilmesi için de bir fırsat oluşturduğunu savunmuştur (Bora, 2017: 200-201)

Ağaoğlu, Batı medeniyetinin diğer iki medeniyete galebe çalmış olmasının başlıca nedenini Batının ferde verdiği değerle açıklamıştır. Ferdin başarılı olmasını ise, ortak duygu ve düşüncelerini paylaştığı bir cemiyetin içerisinde kendine güvenerek şahsi teşebbüslerde bulunma cesaretini göstermesine bağlamıştır. Osmanlı'da ise aile, okul, din, edebiyat, müzik, tiyatro gibi cemiyetin kurucu ögelerinin eksiklikleri ve yanlışlıkları yüzünden ferdin bu cesareti göstermesi mümkün değildir. Cemiyet yapısının en önemli halkası olarak gördüğü aile ve okul Osmanlı'da kısıtlamalarla ve korkutarak, özgüveni eksik, dışa kapalı bireyler yetiştirmiştir. Bunun yanı sıra dinin yalnızca “*nasıl ibadet edilir?*” sorusuna cevap verecek Şekilde öğretilmesi, ahlaki değerlerin öneminin vurgulanmaması ve ayrıca İslam dininin, Hristiyanlıktan farklı olarak çok fazla dnyev işlere

karışması ferdin gelişimini engellemiştir. Ağaoğlu Osmanlı'daki bir başka eksiklik olarak da edebiyatın zayıf kalmasını işaretlemiştir. Özellikle Rus yazarların romanlarında yer verdiği kadın karakterleri, sadece birer hayal ürünü olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen, bir süre sonra hayatın bu roman karakterlerini taklit ederek devam etmesini örnekleyerek edebiyatın, ferdin gelişimi açısından ne kadar işlevsel bir araç olduğunu göstermiştir. Bir başka eksiklik olarak gördüğü Osmanlı müziğinde ise, yaygın olarak kullanılan saz, ney ve ud gibi aletlerin çıkardığı hüznü sesleri, cemiyetin kendi ezilmişliğinin yansıması olarak görmüş ve artık daha mağrur, Batı tarzında, bir müziğin yaygınlaşmasının cemiyetin gelişmesine daha fazla katkı sağlayacağını belirtmiştir.

Tüm bunlardan farklı olarak, Osmanlı aydınlarının kullandığı “*Fert yok, padişah var, hak yok, vazife var*” ilkesinin aslında “*kimse yok, padişah var, hak yok, keyif var*” anlamına geldiğini ve “*fertsiz bir cemiyet düşünmek, elsiz, ayaksız, başsız ve gövdesiz bir insan düşünmek*” demek olduğunu ve bir an önce bu çürümüş ilkedен vazgeçilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. (Ağaoğlu, 1972: 86-87). Ağaoğlu'nun bireyin gelişimiyle, cemiyetin gelişimi arasında kurduğu paralelliği, Paris yıllarında, İran üzerine yazdığı yazılardan da hatırlıyoruz. Bundan sonra da ömrünün sonuna kadar bu görüşünde değişiklik olmayacak ve daha sonra değinilecek olan Serbest Fırka deneyimini ve yazdığı “*Serbest İnsanlar Ülkesinde*” isimli ütöpik romanı da bu görüş üzerinden kuracaktır.

4. MİLLİ MÜCADELE NEFERLERİ ARASINDA BİR LİBERAL

Ağaoğlu'nun sürgün yılları 28 Mayıs 1921 günü -kendi deyişiyle- “*Ankara'nın kuvvetli ve hamiyetli müdahalesi ile*” sonlanmış ve İstanbul'a dönmüştür. Ağaoğlu, İstanbul'a döner dönmez aldığı bir mektupta Ağaoğlu'na, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Başkanı Neriman Bey tarafından, Azerbaycan'da üst düzey devlet yöneticiliği teklif edilmiştir. Ağaoğlu bu teklifi reddetme gerekçelerini şöyle sıralamıştır:

- 1) Temsil ettiğiniz fikir sistemine katılmamaktayım
- 2) Türkler için tek kurtuluş imkânının Osmanlı Türklüğünde bulunduğu hakkında sizce de bilinen eski fikir ve kanaatim
- 3) Beni esaretten kurtararak bana yeniden can ve varlık vermiş olan Ankara'ya koşmanın benim için bir namus borcu olduğu fikrim (Ağaoğlu, 2010: 141).

Ağaoğlu (2010: 142) nasıl olduğunu bilmediği, daha önce hiç görmediği Ankara için “*benim dostum, her gece ruhumda beslediğim, yaşadığım idealim olmuştu*” tanımlamasını yapmıştır. Nitekim, İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra Ankara'ya gitmiş ve Millî Mücadele'ye katılmıştır. İlk olarak, Karadeniz kıyısı boyunca, Kars'a kadar, Millî Mücadele propagandasını yapma görevini üstlenmiştir. Bu çalışmalarındaki başarısının ardından 1921-1923 yılları arası Matbuat Umum Müdürlüğü'ne getirilmiş ve aynı zamanda Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin başyazarlığını yürütmüştür. Müdürlükten istifasından sonra II. ve III. dönem Kars milletvekilliği yapmış ve bu dönemde Ankara Hukuk Mektebi'nde ders vermiştir. 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkasının program ve nizamnamesini yazan heyet içerisinde yer almıştır. 1921 ve 1924 Anayasa değişiklikleri için oluşturulan anayasa komisyonu içerisinde de çalışmalara katılmıştır. Ağaoğlu bu çalışmalarda Kemalist rejime ve Mustafa Kemal'e bağlılığını her fırsatta vurgulasa da kendine has yaklaşımını sergilemekten de geri kalmamıştır. 1926 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e ve Başvekil olan İsmet Paşa'ya verdiği rapor tam da rejim içerisindeki muhalif tavrını ortaya koyar niteliktedir.

Raporda, devletin hiçbir işlevi kalmamış, ancak asırlardır içine işlemiş esaslarının, dört beş yıl içerisinde köklerinden sökülüp atılmış olmasının önemini vurgulamıştır. Fakat bunların yerlerine yeni esasların konulmamasının, devletin muallak bir vaziyette kalmasına neden olduğuna ve bu yüzden manevi bir prestij kaybına uğradığına dikkat çekmiştir. Ağaoğlu inkılâbın prestijini korumayı devlet ve inkılâp için ölüm kalım meselesi olarak görmüştür. Bu prestij kaybının nedenlerini de şu üç maddede sıralamıştır:

1. Feragati nefis kifayetsizliği, (kendinden ödün vermede yoksunluk)
2. Fırkanın ataleti
3. Müttekabil murakkebenin mefkudiyeti. (Karşılıklı denetimin olmaması) (Ağaoğlu, 1950: 38-39).

Prestij kaybının nedenlerini sıraladıktan sonra Ağaoğlu, partinin yapısının değiştirilmesinin ve divanın “*firkaya mensup en muktedir ve en mutemet zevattan*” oluşturulmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. İlk başta yapılması gereken hareketin ise firkanın çalıştığını halka göstermek olduğunu belirtmiştir. Zira Ağaoğlu, Firkanın yalnızca çalışmakla bugünkü durgunluğu üzerinden atamayacağına, etrafa güven verilmediği ve partiye dönük inancın tazelenmediği durumlarda inkılapların tehlikeye gireceğini savunmuştur (Ağaoğlu, 1950: 43). Diğer bir ifadeyle yurttaşları birer birey olarak kabul edip onların her birini yaşanan dönüşüme ikna etmek gerektiğini savunarak, aslında ferdiyetçi düşüncesinin bir sonucunu eleştiri olarak yöneltmiştir.

Ağaoğlu’na göre, bu yıllarda Cumhuriyetin geçen hkmetinin yaşadığı ekonomik kriz ve bu krizle mücadele biçimleri de rejimin itibar kaybına yol açmıştır. Çünkü Cumhuriyetin kadroları, Türkiye’ye karşı uygulanan boykotu i kaynaklara yönelerek aşmaya çalışmıştır. İçeride de kaynak olarak, artırılabilecek vergilerden başka hiçbir Şey olmaması iyi düşünülmeden konulan vergileri beraberinde getirmiş ve milletin üzerine katlanılması zor ykler yklelemiştir. Halkın bunu kabul etmesinin tek sebebini, Mustafa Kemal’in halk üzerindeki olumlu itibarı olarak gören Ağaoğlu, bu itibarın gittikçe zedelendiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Batıcı ve liberal bir aydın olan Ağaoğlu’nun, vergilerin azaltılmasını ve kendi böyle ifade etmese de serbest piyasa ekonomisini benimsenmesini talep ettiği anlaşılmaktadır.

1926 raporunun dikkat çeken bir başka yanı ise 1930 yılında kurulacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nda demokrat kimliği ile öne çıkacak olan Ahmet Ağaoğlu’nun kitlelere bakış aıdır. Raporda kendisinin demokrat olmadığını ifade eden Ağaoğlu, kitlelere de inancının olmadığını ifade etmektedir. Kitlelerin talepleri karşısında her zaman güçlü bir devletin olması gerektiğini savunmuştur (Ağaoğlu, 1950: 43). Aslında bu noktada Ağaoğlu’nun halkı ya da kitleyi kategorik olarak reddeden bir fikir insanı olarak ele almak doğru olmayacaktır. Onun için sorun, Osmanlı’nın bireyi yok sayan bakiyesinden kaynaklanmaktadır. Çağdaş medeniyet olarak adlandırdığı batı toplumlarında, ideolojiler ve fikir temelli hareketler topluma etki ederek, ona yön verebilmektedir. Buna karşın Türkiye bu hususta başarılı olamamaktadır. Çünkü imparatorluk yıllarından alışkanlıkla toplumu birlikte bütün kılan cinsiyetler arasında ilişki zayıftır. Ağaoğlu’na sorunun temelinde yatan haremle sadece haremle, selamlığın ise sadece selamlıkla sosyalleşmesinde vuku bulan bölünmedir; bu ise fikri ve ruhi münasebetleri olanaksız kılmasıdır (Ağaoğlu, 1972: 99). Türkiye’nin miras aldığı, ferdin kendisini var edemediği, toplumun ise parçalı ve kopuk olduğu bu yapı neticesinde Ağaoğlu kendisinin demokrat olmadığını ve kitlelerin başarılı olamayacağını belirtmiştir. Bireyin olgunlaşmadığı toplumda reddettiği demokratlık, aynı zamanda güçlü hükümeti de zorunlu kılmaktadır. Ancak vardığı bu sonuçta kuvvetli hkmet demenin her Şeyi keyfince yapabilecek bir hkmet demekle aynı Şey olmadığının, aksi takdirde bunun Őahsi hkmet anlamına geleceğinin Őerhini de dşmştir. Bu düşünceler doğrultusunda hazırladığı raporda da mühim olanın parti içinde ya da dışında bir divan kurulup partinin faaliyetlerini denetlemesi ve halka bu konuda güven verebilmesinin önemi vurgulamış. Ancak bu sayede ferdin gelişiminin ve siyasete katılımının nnn açılacağını ne srmştir.

Ağaoğlu demokrasi anlayışını, çoğunluğun düşüncelerinin ve isteklerinin yaşamı etkileyebilmesini sağlamak olarak çerçevelemiştir (Ağaoğlu, 1942: 44). Bu demokrasi anlayışını Ağaoğlu “*halkı, milleti, kylc*” olarak tanımlamış ve devamında hak eşitliği ve görevlerin liyakate göre dağıtılmasını demokrasinin kuralları olarak belirlemiştir. Bunun dışında kalan her türlü hükümeti oligarşi, hükümeti Őahsiye veya istibdat olarak değerlendirmiştir. Ağaoğlu, hazırlamış olduğu bu raporun Gazi tarafından çok olumlu karşılandığını, ilk zamanlarda bazı düzenlemeler yapıldığını ancak daha sonra bir kenara atıldığını gözlemiştir. Rapor, Ağaoğlu’nun Paris yıllarından itibaren örmeye başladığı güçlü fert fikrine eklediği demokrasi görüşleriyle, Serbest Cumhuriyet Fırkasına giden yolda önemli bir kilometre taşı olarak görülebilir.

5. KEMALİZM’DEN MUHALEFETE: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI DENEYİMİ

1929 buhranıyla Dünya’da liberalizm gerileme dönemine girmiş, otoriter rejimler g kazanmaya ve devletler iktisadi alana daha fazla müdahale etmeye başlamışlardır. Bu dönemde Buhranın Türkiye’ye en önemli yansımalarından biri, nüfusun büyük çoğunluğu tarımla geçinen ülkede, tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşürülmüş olmasıdır. Klasik liberalizmin “*birakınız yapsınlar,*

birakınız geçsinler” anlayışının korporatizm karşısında geri çekildiği bu dönemde, Türkiye’de de politik süreç dünyadan farklı işlememiştir. Ağaoğlu’nun 1926 raporunda bahsettiği, vergilerin artırılması, yoksulluğun artması, ekonomik gelişimin beklenenden yavaş gerçekleşmesi gibi hoşnutsuzluklar bu yıllarda doruk noktasına ulaşmıştır. Ağaoğlu, Mustafa Kemal’in, çevresindekilerin ülkeyi sorunsuz gibi göstermesinden dolayı, bu hoşnutsuzluklardan habersiz olduğunu, halkın hâlâ Halk Fırkası’na gönülden bağlı sandığını iddia etmektedir. Oysa Ağaoğlu’na göre halk ile fırka arasındaki manevi bağ çözülmüştür. Halk korku ve Gazi’ye olan minnet duygusu nedeniyle Halk Fırkası’na teveccüh gösterir gibi yapmayı sürdürmektedir (Ağaoğlu, 1950: 45-46).

Ağaoğlu’nun bu konuda haklı olma olasılığı çok yüksek ancak Mustafa Kemal’in olup bitenden tümünden habersiz olması pek olası gözüküyor. Bu durumdan sınırlı da olsa haberdar olduğundan olacak ki; toplumsal rahatsızlıkların ve taleplerin dillendirilebilmesi için güvenilir bir muhalefet oluşturmaya çalışmıştır. Partinin ismi, finansal desteği ve üyeleri de bizzat Mustafa Kemal tarafından belirlenmiştir. Parti isminin tam olarak nasıl konulduğu hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber Ağaoğlu, Recep (Peker) Bey’den aktardığına göre, fırka kurulmadan önce ismi ve Ağaoğlu’nun fırka içerisinde yer alacağı belirlenmiştir. Hatta Ağaoğlu fırkaya Serbest isminin verilmesinin sebebi olarak kendisini görmektedir. Zira Atatürk’ün sıkı bir liberal olduğu için Ağaoğlu’nun da bu partide yer alması gerektiğini düşünerek onu davet ettiği konuşmasında, Ağaoğlu bu partiye Serbest ve Liberal ismini önermiştir (Ağaoğlu, 1950: 29).

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) Yalova’da düzenlenen bir baloda Mustafa Kemal’in, Fethi Okyar ile Ahmet Ağaoğlu’na yaptığı emrivaki ile kurulmuştur. Fethi Bey, kendini ve partiyi garanti altına almak ve meşru bir zemin üzerinde Mustafa Kemal’e bağlılığını göstermek için Mustafa Kemal’den gazetede neşrolunacak bir mektup ister. Bunun üzerine Mustafa Kemal ve Fethi Bey, önce Fethi Bey’in parti kurmak istediğine dair bir mektup ve sonrasında da Mustafa Kemal’in bundan ne kadar memnun kalacağına dair mektup² yazarlar. Ancak Ağaoğlu’nun Serbest Fırka’nın kuruluş şekline dair ve kendisinin bu fırka içerisine konumlandırılışına karşı bazı itirazları olmuştur. Partiyi sunî bulduğunu ve Mustafa Kemal’in olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan (CHF) ayrılmak istemediğini açıkça belirtmiştir. Mustafa Kemal’in doğrudan Profesör Bey hitabıyla Ağaoğlu’na görüşünü sorması üzerine Ağaoğlu, firkanın danışıklı oluşturulmasının serbest kimliğine aykırı olduğunu belirtmiştir (Ağaoğlu, 1950: 23-24). Ağaoğlu bu itirazlarına rağmen partiye girmeye razı olmuş ancak, ilk zamanlarda partinin Halk Fırkası’ndan farkını anlamakta güçlük çekmiştir. Çünkü, zaten CHF’nin 29 maddeden oluşan Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda devletçilik ile ilgili hiçbir ibare yoktur. Özellikle 1920’li yılların ortalarında dünya ekonomik sistemiyle paralel olarak CHF’nin de liberal bir parti olduğunu düşünen Ağaoğlu, 1923 yılından beri milletvekili olduğu eski partisinin devletçi bir parti olduğunu İsmet İnönü’nün, SCF’nin kurulmasından sonra Sivas’ta yaptığı konuşma ile öğrenmiştir. Dolayısıyla yeni partisinin isminin ne anlama geldiğini de CHF’nin devletçi olduğunu açıklaması ile fark edebilmiştir. İsmet Paşa’nın Sivas’ta yaptığı bu konuşma, SCF için bazı zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Arada belirginleşen fark kamuoyunda yeni partiyi desteklemenin doğru olmayacağı gibi bir hava yaratmıştır. Mustafa Kemal artık partiye girecek kişi bulmakta zorluk çekmeye başlamıştır. Nitekim SCF’na geçenlerin sayısı sadece 13’te kalmıştır. Mustafa Kemal, kardeşi Makbule Hanım’ın da bu partiye katılımına önyak olarak kamuoyundaki bu algıyı kırmaya çalışılmışsa da yeni fırka ile eski fırka arasındaki fark gitgide açılmıştır.

İki parti arasındaki ideolojik makasın açılmasının başlıca sebebi, 1929 buhranı ile krize giren açık ekonomi politikalarına karşılık, diğer ülkelerdeki hükümetler gibi CHF’nin de milliyetçilik ve korumacı ekonomi anlayışına rağbet göstermeye başlamasıdır. Korumacı politikaların krizden çıkış için bir çözüm yolu olarak görülmesi, pazarda hammadde ihracatçısı ve tüketim malı ithalatçısı olarak yer alan Türkiye’nin de bu yola başvurmasına neden olmuştur. Nitekim İsmet Paşa’nın Sivas’taki nutkunda belirttiği gibi CHF, “mutedil devletçilik” dönemine geçmiştir. Mutedil devletçilik kısa bir süre içerisinde, 1931 yılında, mutedillikten arındırılarak devletçilik adı altında CHF’nin altı temel ilkesi içerisinde konumlanmıştır.

² Mektuplar için bkz Ağaoğlu, 1950, s.21-23

Devletılıği savunduğunu alenen beyan eden CHF'ye karşılık Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 11 maddelik programı³, paradoksal bir biçimde dünyada krize girmiş bir ideoloji olan liberalizmin ana hatlarıyla oluşturulmuştur. İlk maddesinde cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkelerine bağlılığını bildiren program, bireyi ve piyasayı ne çıkarmayı hedeflemiştir. Programda, vergilerin ödeme gücüne göre ayarlanması, iftilere Ziraat Bankası tarafından kredi imkni sağlanması, ihracatın desteklenmesi, devlet tekellerinin mümkün olduğunca azaltılması gibi ekonomik anlamda liberal hedeflerin yanı sıra; yargının hızlandırılması, tek dereceli seçim usulünün tesis edilmesi, kadınların da seçimlere katılımının sağlanması, siyasal ve bürokratik alanın denetlenebilir olması gibi siyasal anlamda liberal hedefler de vardır. Yazılımına bizzat katılmamış olmasına karşın bu programın, Ağaoğlu'nun düşlediği programdan çok farklı olmadığını iddia edebiliriz.

Krizin etkileri kitlelerin siyasal tercihlerini de doğrudan etkilemiş ve bir umut olarak gördükleri yeni partiyi desteklemelerine neden olmuştur. Öyle ki, 12 Ağustos'ta kurulan partinin 4-8 Eylül'de yapılan İzmir mitingine on binlerce kişi katılmıştır. Çeşitli engelleme çabalarına rağmen yapılan mitingde, çıkan olaylar sonucu 14 yaşındaki bir genç lmştir. Ağaoğlu bu mitingde "Yüz bin başlı izdihamın ne kadar korkunç bir varlık" olduğunu ete kemiğe bürünmüş halde deneyimlemiştir. İzmir mitinginde yaşananlar Halk Fırkası ile millet arasındaki bağların zayıflığını, yeni partinin halk tarafından benimsendiğini ve iktidara ciddi anlamda aday olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ancak Ağaoğlu bu derece kuvvetlenen partinin 1 Ekim'de yapılacak yerel seçimlere katılmasını doğru bulmamıştır. Çünkü Ağaoğlu, Gazi'nin psikolojisinin kendi deyimiyile yakından mütalaa ederek, eski fırkasını terk etmediğini ve yeni partiyi adeta bir üvey evlat olarak gördüğünü fark etmiştir (Ağaoğlu, 1950: 35-36).

Ağaoğlu böyle bir durum ile karşı karşıya kalınmaması için, henüz taşra teşkilatlanması dahi örgütlenmemiş partinin, seçimlerde aday belirlemeyeceğini ancak Halk Fırkası isterse Serbest Fırka mensuplarını aday gösterebileceğine dair bir açıklama yapmasını önermiştir (Ağaoğlu, 1950: 36). Ağaoğlu'nun bu nerisi kabul edilmemiş ve parti seçimlere katılmıştır. Gerek seçim sürecinde gerek seçim esnasında türlü baskılarla karşılaşan Serbest Fırka, 502 seçim bölgesinden 22'sini kazanmıştır. Üstelik bu seçim bölgelerin ikisi kent düzeyindeki Silifke ve Samsun'dur. Seçim sonrası da bu bölgelerde baskılar devam etmiş hatta Silifke'nin statüsü ilçeye dnştrlmştir. Seçimin sonuçları Ağaoğlu'nun seçime girmeme konusundaki ekincelerinde ne kadar haklı olduğunu gösterir. Ağaoğlu öngördüklerini yaşamasına rağmen, partinin gittiği yolun ateşli bir savunucusu olmuştur. Seçim sonuçları belli olduktan sonra Mustafa Kemal'in Ağaoğlu'na yönelttiği "İntihapları kazanıyorsanız, değil mi?" sorusu zerine "Gazi ile can sıkıcı bir sofra sohbeti" yapar. Kendisiyle alay edildiğini düşünen Ağaoğlu, idari amirlerin seçimlere müdahale etmeseydi seçimlerin dörtte n kazanabileceklerini ifade eder. Mustafa Kemal konuşmanın devamında Ağaoğlu'na böyle olması gerektiğini aksi takdirde ülkede anarşi ortamının oluşacağını anlatmış ve buna, kendisinin bitaraf kalmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Ağaoğlu bunun üzerine geri adım atmamakla birlikte kendi siyasal hayatını noktalamayı teklif etmiştir. Zira bu açıklamayla, kendisini Malta esaretinden kurtaran ve kahraman olarak gördüğü Mustafa Kemal'e karşı bir siyaset rgtlediğine dönük bir ima ile karşılaşmıştır. Ne partisinden ne de Mustafa Kemal'e olan bağlılığından vazgeçmeyeceği gerekisiyle mebusluktan istifa etmeyi önermiştir (Ağaoğlu, 1950: 80-81).

Ağaoğlu'nun 1926 raporuyla birlikte ortaya çıkan tek partili rejime muhalif kimliği, bu dönemden itibaren en st düzeye ulaşmıştır. Ancak bu aşamada dahi Mustafa Kemal'in samimiyetinden şüphe etmemiş ve etrafındakilerce kandırıldığına inanmıştır. 17 Kasım'da parti kapanana kadar istifa etmemiş, kapandıktan sonra CHF'ye tekrar katılmamış ve 1933 tasfiyesine kadar İstanbul niversitesi'nde profesör unvanı ile ders vermiştir. Ancak, siyasal hayattan da uzak kalmamış yazdığı yazılar, çıkardığı gazetelerle muhalif tavrını srdrmştir. Maddi imknsızlıklara rağmen çıkardığı *Akın* gazetesi de bu duruşunun bir ürünü olmuştur. 29 Mayıs 1933 tarihinde ilk sayısı yayımlanan gazetenin ömrü uzun olmamış ve 24 Eylül 1933 tarihli 119. sayısı ile kapanmış/kapatılmıştır. Ağaoğlu gazetenin gideceği yolu "cumhuriyetçi, halki, laik, inkılapi ve milliyetçi" olarak tanımlamıştır (Uyar, 2005). Görüldüğü zere CHF'nin 1931'de yaptığı 3.

³ Parti programının tam metni için bkz. Osman Okyar; Mehmet Seyitdanlıoğlu, Atatürk, Okyar ve çok Partili Türkiye/ Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2010: 141-142.

Kurultayında benimsediği altı ilkenin beşi Ağaoğlu tarafından da benimsenmiş, yalnızca devletçilik ilkesi benimsenmemiştir.

Gazete ülkede yaşanan çeşitli sorunları, özellikle yolsuzluklarla ilgili konuları ele almıştır. Örneğin Ağaoğlu bir yazısında şeker fiyatlarının yüksek oluşunu eleştirmiş, bunu yaparken ise serbest piyasa ekonomisinin işletilememesini ve karaborsacılığı eleştirmiştir. Bir yandan muhalif kimliğini ortaya koyan bu eleştiri öbür yandan liberal bir aydın olan Ağaoğlu'nun kamuya denetleme rolü verdiğini de gösterir niteliktedir. Ayrıca yapmış olduğu serbest piyasa çağrısı da Ağaoğlu'nun siyasi duruşunun net bir göstergesidir. Ancak İstanbul'daki ekmek fiyatlarındaki artışa karşı belediyeye yaptığı çağrı, kamuya, piyasayı denetleme dengeleme görevi verdiğini de göstermektedir. Zira belediyenin harekete geçerek, piyasayı rantçılardan ve aracılardan temizleme çağrısında bulunmuştur (Uyar, 2005).

Gazetede muhalif yazılarıyla hükümeti ve üyelerini sıklıkla zor durumda bırakan Ağaoğlu'nu Mustafa Kemal, SCF günlerinden sonra uzun süre sofra sohbetlerine çağırmamıştır. Ancak, *Akın*'da yazılanlardan rahatsız olan Mustafa Kemal, Ağaoğlu'nu bir akşam Dolmabahçe'ye davet etmiş ve gecenin ilk zamanlarında iltifatlar yağdırmıştır fakat, ilerleyen saatlerde gazetede bazı makaleleri yüksek sesle okutmuş ve sofradakilere “*bir zat hem Darülfünunda hocalık eder hem de iktidarı tenkit ederse bunun neticeleri iyi olur mu?*” diye sormuştur. Ağaoğlu geri adım atmayınca Mustafa Kemal “*söyle bakalım bu gazeteyi çıkartmak için parayı nereden buldun?*” diye üstelemiştir. Bu olaydan sonra yaşananlar ise Mustafa Kemal ile Ağaoğlu arasındaki kopuşun yaşandığı an olmuş ve Ağaoğlu bu anı eve geldiğinde eşi Sitare Hanım'a şöyle anlatmıştır:

<Paşam, *Akın* nüshaları meydana çıkarak makalelerim okunmaya başladığı zaman gazeteyi kapatmaya karar vermiştim. Fakat mademki böyle bir şüphe var, müfettişlerinizi göndererek parayı nereden, nasıl bulduğumu tahkik etmedikçe gazeteyi kapatmayacağım> dedim. Bunun üzerine Gazi <Demek kafa tutuyorsun> diye bağırdı. <Hem sen unutuyorsun ki bir sığıntısın!> (...) <Paşam, dedim, on sekiz yaşımdan beri Türk Milleti'nin hizmetimdeyim. Bana bu hizmet yolunda birçok defalar, birçok adamlar bu sözü söylediler. Amma şimdi sizin ağzınızdan aynı şeyi işitmek beni ruhumun en derin noktasına kadar sarstı. Çünkü ötekiler küçük adamlardı. Siz ise bu memleketi kurtarmış insansınız. Bir yandan bütün dünyanın Türk ırkından, Türk milletinden geldiği tezini ortaya atıyorsunuz, diğer yandan hududumuzdan iki saat ötedeki halis bir Türk'e sığıntı diyebiliyorsunuz. Bu ne korkunç tezattır ve niçin Allah bana sizi böyle bir tezat uçurumu içinde göstermek felaketini nasip etti.> bu sözleri söyler söylemez ayağa kalktum. Tam bu sırada beklemediğim bir şey oldu. Atatürk de ayağa kalkarak boynuma sarıldı, <Sen beni yanlış anladın, öyle demek istemedim> diyerek yüzümü gözümü öpmeye başladı. Fakat orada duracak halde değildim. Hiçbir şey söylemeden çıkıp geldim. (Ağaoğlu, 1969: 211-212).

Bu olaydan birkaç hafta sonra *Akın* gazetesinde, CHF'nin yarı resmi yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye'yi gazete gibi değil hükümetin sözcüsü gibi davranmasından dolayı eleştirmiş ve “*kelimeleri kendi seçer, fikirlerde papağandır*” benzetmesini yapmıştır. Deyim yerindeyse bu da bardağı taşıran son damla olmuştur. 24 Eylül 1933 günü çıkarılan 119. sayıdan sonra bir daha yayımlanmamıştır. *Akın* gazetesindeki eleştiriler Ağaoğlu'nun liberal düşüncelerinin birer tezahürü niteliğindedir. Gerek 1926 yılında sunduğu rapor ile gerekse 1930 yılında yazdığı *Serbest İnsanlar Ülkesinde* kitabıyla paralellik içerisinde olduğu açıktır.

6. KADRO DERGİSİNE KARŞI DEVLET VE FERT

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini feshetmesinin ardından Fethi Bey, kendisine çok fazla hücum edileceği için Mustafa Kemal'e gazete çıkarmak istediğini bildirmesi üzerine Mustafa Kemal, buna gerek olmadığını ve kendisinin bunu engelleyeceğini söylemiştir. “*Ben Fethi Bey'in mesuliyetini üzerime aldım; başka da kimsenin mesuliyetini üzerime almadım*” demiştir (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2010). Ağaoğlu ise hem böyle bir korumaya sahip değildir hem de CHF'na dönmeyerek şimşekleri ikinci defa üzerine çekmiştir. Bunun yanı sıra 1930'larda dünyada devletçi

yönetimlerin yükselmesi ve otoriter rejimlerin ortaya çıkıyor olması liberal bir muhalif olan Ağaoğlu'nun en çok tartışmaya girilen yazarlardan olmasına sebep olmuştur.

Bu dönemde Ağaoğlu'nun Kadro dergisi kurucularından şevket Süreyya Aydemir ile girdiği tartışma, Ağaoğlu'nun SCF sonrası siyasal durumunu göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. şevket Süreyya 1933 yılında Kadro'da öne sürdüğü görüşleri *İnkılap ve Kadro* adlı kitabında toplamıştır. Ağaoğlu da buna karşılık *Cumhuriyet* gazetesinde yaptığı eleştirileri ve ona verilen cevaplara verdiği cevapları *Devlet ve Fert* kitabında toplamıştır. Devleti görüşlerin temsilcisi Kadro dergisi ile liberal fikirlerin Türkiye'deki sayılı temsilcilerinden Ağaoğlu'nun giriştiği tartışma Ayşe Trak'a (1981) göre dört soru etrafında şekillenmiştir:

- 1) Geri kalmışlığın nedenleri nelerdir?
- 2) Devletçilik ve kalkınma ilişkisi nedir?
- 3) Yöneten yönetilen ilişkisi hangi kurallara göre düzenlenmelidir?
- 4) Demokrasi ve özgürlükle ülke çıkarları ve sosyal adalet konuları arasındaki ilişkiler nelerdir?

Ağaoğlu geri kalmışlığın nedenlerini, daha önce *Üç Medeniyet* kitabında ele aldığı gibi *Devlet ve Fert* kitabında da bireyin özgürlüğünün tesis edilmemesiyle ve demokratik haklarının engellenmesiyle ilişkilendirmiştir. şevket Süreyya için ise sorun üretim araçlarının dağılımı ile ilgilidir (Aydemir, 1988: 43-44). Ağaoğlu, üretim araçlarının bazı ülkelerde yoğunlaşmış olmasının ilericiiliğin nedeni olarak gösterilmesini tatmin edici bulmamıştır. Çünkü bu açıklamaya sadece sonuç üzerinden ulaşılabilmektedir. Ağaoğlu'na göre, eğer Kadrocular bu işin nedenine inmiş olsalardı, batının yükselmesinin başlıca nedeninin bireye tanınan hürriyet hakkı olduğunu göreceklerdi. Ağaoğlu bu düşüncesini tarihin akışı içinde Osmanlı ve Hindistan'ın gerilemesi örnekleriyle açıklamaya çalışmıştır (Ağaoğlu, 1933: 26-27).

Görüldüğü gibi Aydemir ve Ağaoğlu dünyayı doğu ve batı cephesi olarak ikiye ayırmakta hemfikir olmaların rağmen, doğunun neden geri kaldığı üzerine yaptıkları tartışmalarda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu ayrılığın temelinde devlete ve ferde verilen önem yatmaktadır. Aydemir için ferdin önemi yoktur. Onun için önemli olan inkılâbın, *şuurlu, ileri ve disiplinli* bir "kadro" tarafından idare edilmesidir. Aydemir'e göre inkılâp, tarafsız kalınacak bir şey değildir. Herkesin muhakkak inkılâp ile uyumlu bir hal alması gerekmektedir. Yani bireyin seçim hakkı yoktur. Oysa Ağaoğlu bireyin seçim hakkına önem vermiş ve bireysel tercihlerin Kadro'nun "*imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış toplum*" ve "*halkın hayrına, halka rağmen fakat halk için*" şiarına aykırı olabileceğini hatta olmasının daha iyi olacağını savunmuştur. Çünkü, Ağaoğlu farklı görüşlerin birlikte yaşadığı toplumlarda bireyin gelişiminin, devletin de gelişimini olumlu yönde etkileyeceğini düşünmektedir (Ağaoğlu, 1933: 40-41).

Ağaoğlu'nun düşüncesinde devletin gücünü yaratan ve kalkınmayı sağlayacak olan devletçilik değil, fert ve fertler arasındaki tezatlar olmuştur. Ağaoğlu'na göre, toplum içerisindeki tezatlar devletin denetlenmesi için de özel bir önem taşımıştır. Ağaoğlu farklı görüşlerdeki her bireyin devleti denetleme yetkisinin olmasını önemserken, Aydemir bu görevi de belli bir kadronun bünyesinde konumlandırmıştır. Nitekim inkılapta cephe birliğinin sağlanamadığı Fransız Devrimi'nde de devrim, bu nedenle kendi evlatlarını yemiştir (Aydemir, 1986: 239-240). Ağaoğlu ile Aydemir arasındaki temel farkın, devlet ile ferde verilen değer arasındaki fark olduğunu görmek hiç zor değildir. Aydemir'in "*a insan için özgürlük bir anlam ifade etmez*" sözüne karşılık Ağaoğlu'nun "*ben tam tersini düşünüyorum*" cevabı kadro ve Ağaoğlu arasındaki fikir ayrılığının özeti niteliğindedir. Ancak Ağaoğlu'nun "tam tersi" düşündüğünü ifade etmesine bu noktada bir şerh düşmek gerekmektedir. Zira hem yukarıda tartışılan 1926 Raporu'nda hem de aşağıda incelenecek ütopyasında açıkça görüleceği üzere, özgür ve serbest insanların açlığını, özgürlüğün yitirildiği bir ortam olarak değerlendirmektedir. Ağaoğlu, bir toplumda a insanlar varsa orada devletin kusuru olduğunu kabul etmektedir. Ona göre özgürlüğü tesis edecek olan yine devlettir ve devlet bu görevini eğitilmiş, ağdaş ve medeni bir toplumu kuracak bireyler yetiştirerek kurabilecektir. Dolayısıyla Ağaoğlu ile Aydemir arasındaki tartışmada Ağaoğlu, kendi pozisyonunu vurgulamak için söylediği ifadenin aslında kendi düşüncesine tam uymadığını söylemek mümkündür.

Öte yandan bu tartışmanın temelinde bir ideolojik ayrışmanın yattığı da açıkça görülmektedir. Ağaoğlu'nu, -her ne kadar öne sürdüğü fikirlerde klasik liberal düşünceden ayıracak derecede devlete ve topluma rol verse de- fert ve hürriyet vurgularını merkeze koyması bakımından liberal olarak tanımlamak mümkündür. Buna karşılık Aydemir'in toplumun yapısını incelerken temel aldığı üretim araçlarına sahiplik analizi ve sınıfsız kaynaşmış toplum hayali ise Aydemir'in ve temsil ettiği Kadrocuların sosyalist düşünceye yakın olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Ağaoğlu ve Aydemir arasındaki tartışmanın arkasında yatan temel ayrışmanın yeni cumhuriyete ideoloji kazandırma çabası olarak görmek gerekmektedir.

Ağaoğlu'nun Paris yıllarında ortaya çıkmaya başlayan ve günbegün daha da belirginleşen batılı, liberal ve kendisini böyle tanımlamasa da demokrat tavrının en güzel çerçevesini 1930 yılında yazdığı ütopyası oluşturmaktadır. Malta dönüşü otoriter Azerbaycan yerine neden yeni kurulmakta olan Türkiye'yi seçtiğini, 1926 raporuyla nasıl bir yönetim istediğini, SCF günlerinde hedefinin ne olduğunu, hatta ütopyanın basımından üç yıl sonra Kadro aydınlarıyla girdiği tartışmada ne demek istediğini anlamamız için bakmamız gereken çalışması *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'dir.

7. BİR LIBERAL ÜTOPYA: SERBEST İNSANLAR ÜLKESİNDE

Ağaoğlu ve Fethi Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın mitingi için İzmir'e gidişinde halk onları, "Yaşasın Serbest Cumhuriyet!", "Yaşasın Serbest Ülke!" nidalarıyla karşılamıştır. Ağaoğlu'nun siyasal fikirlerini hayata geçirmeye çalıştığı fırka için gittiği İzmir'de atılan sloganlar, aynı zamanda onun siyasal fikirlerinin düşsel boyuttaki tasarımının da isim babalığını yapmış gibi görünmektedir. 1930 yılında yazdığı ve aynı yılın sonunda kitap olarak basılan ütopyik romanı, Ağaoğlu'nun Paris yıllarından beri zaman zaman silikleşen zaman zaman belirginleşen liberal düşüncelerinin son hali olarak görülebilir. Ağaoğlu ütopyik romanının önsözünde monarşi, meşrutiyet ve cumhuriyet rejimleri arasındaki farkı, hâkimiyetin sahibi üzerinden çerçevedikten sonra, cumhuriyet rejiminde vatandaşların görev ve vazifelerini bilmeleri ve buna göre davranmaları gerektiğini, dolayısıyla cumhuriyet rejiminde insanların faziletli olmaları gerektiğini belirtmiştir (Ağaoğlu, 1930). Ağaoğlu kendi ütopyasını da cumhuriyet rejimi üzerinden kurgulamıştır.

Roman esaretten yeni kurtulmuş bir kişinin Serbest İnsanlar Ülkesine sığınmak istemesiyle başlar. Ülkenin kuralı gereği bu yabancıya 15 gün süre tanımlıdır ve bu süre içerisinde ülkenin önde gelenleri, kişiye ülkeyi tanıtmışlardır. Bu sürenin sonunda yabancıya ülke vatandaşı olmak için ant içmesiyle de roman bitmiştir. Serbest İnsanlar Ülkesi çok büyük mücadelenin ardından kurulabilmiştir ve her vatandaş, hürriyet adına verilen bedellerin farkındadır. Hürriyeti kaybetmemek için her bireyin eğitimine ayrı ayrı önem verilmiştir. Ülkede yalan, jurnal gibi davranışlar birer terbiye meselesidir ve ancak eğitim ile engellenebilir. Ağaoğlu bu ülkede eğitimi, tıpkı *Üç-Medeniyet* kitabında olduğu gibi aile ve okulla başlatmış, cemaat ile bitirmiştir. Ülkedeki insanların %2'sinin bile okuma yazma bilmemesi, ülke için büyük bir utanç kaynağı olacağından 6-12 yaş arası zorunlu eğitim kurgulamıştır. Ağaoğlu'nun *Üç Medeniyet* kitabında Osmanlı özelinde eleştirdiği müzik aletlerinin hüzünlü sesine *Serbest Ülke*'de rastlanmamaktadır. Burada marşlar ve şarkılar piyano ile çalınmaktadır.

Ağaoğlu için sosyal politikaların, insanların hür bir yaşam sürdürebilmesi için ne kadar önem taşıdığını kurguladığı serbest ülkeden anlayabilmekteyiz. Herkesin faydalanabileceği eğitim ve sağlık hizmetleri herkesin gelinine göre verdiği vergi ile karşılanmaktadır. Bir kişinin gelirinin olmaması gibi bir durum söz konusu değildir, çünkü devlet her kişiye iş bulmak ile yükümlüdür. Aksi takdirde devlet kişiye her ay düzenli olarak işsizlik maaşı vermelidir. Şayet devlet ile vatandaşlar karşılıklı olarak görevlerini yerine getirirse ülkede vatandaşların hür kalabilmesi için bir engel olmayacaktır. Kurguya göre, bir topluluk içerisinde cahil, ahlaksız, dilenci ya da aç bir kimse varsa bu topluluğun ya vazifesini anlamadığı ya da yerine getirmediği anlaşılır ki her iki durumda da bir eksiklik ortaya çıkmıştır (Ağaoğlu, 1930: 113).

Yukarıda da anıldığı üzere, dünyada klasik ekonomi anlayışının terk edildiği bir dönemde Ağaoğlu, Türkiye'de liberal düşüncenin önemli bir temsilcisi olmuştur. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* eserinde ise Ağaoğlu'nun anladığı liberalizm anlayışının da bu politik konjonktürden ne denli etkilendiğinin göstergesi niteliğindedir. Basitçe herkesin özgür olduğu ve istediğini yapabildiği, yoksulluğun ve zenginliğin bireyin kendi başarı ve başarısızlığı olarak değerlendirildiği bir liberal düşünceden bahsetmediği açıktır. Zira yoksulluk ya da işsiz kalmış bir yurttaş piyasadaki tercihlerin

bir sonucu olarak değil, devletin ayıbı olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümlerinde de belirtildiği üzere Ağaoğlu, tutarlı bir liberal düşünür olarak ele alınabileceksin de gençlik yıllarında Rusya'daki sosyalist örgütlerden, Narodniklerden etkilenmiştir. Topluma ve devlete bakış açısı da her ne kadar birey merkezli olsa da klasik liberal düşünceden farklı olarak, bireyi toplum içerisinde anlamlandırmakta ve son kertede bireyin değil, toplumun gelişimiyle ilgilenmektedir. Bu noktada da devlete önemli bir rol vermektedir. Bu özelliğiyle de tipik bir kuruluş dönemi aydını olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Serbest Ülke'deki insanların yaşamlarının en önemli özelliği sade bir hayat sürmeleridir. Kıyafetler yerli malı, şatafattan uzak ama zarif ve güzel, üslup sade, sözler açık ve cümleler kısa olmalıdır. Hürmet ile dalkavukluk birbirine karıştırılmamalı, bireyler hürmet ederken kendi haysiyet ve şereflerini unutmamalıdır ve hürmet ettikleri tarihi kişiliklerin de bir insan olduğunu dolayısıyla zaafalarını ve eksiklerini de atlamamak gerektiğini akıllarda bulundurmaları gerekmektedir. Ülkede söz sadeliği olmalı ve nezaket sınırları içerisinde talepler doğrudan iletilmelidir (Ağaoğlu, 1930: 90).

Yukarıda da bahsolunduğu üzere Ağaoğlu'nun hazırladığı 1926 raporunda tek partili rejim eleştirisinin sacayağından biri karşılıklı denetim eksikliği olmuştur. Kurguladığı *Serbest Ülke*'de de denetimin önemi üzerinde durmuştur. *Serbest İnsanlar Ülkesi*'nin 14 maddelik anayasasının iki maddesi doğrudan bu konu ile ilgilidir: “Her vatandaş ülke memurlarını murakabe etmekle mükelleftir” ve “her memur ve cemaat adamı yaptığı işler ve elindeki servet hakkında her an hesap vermekle mükelleftir. Bu hesaptan kaçınanlar ağır cezaya ve vatandaşlık sıfatının alınmasına mahkûm olurlar.” (Ağaoğlu, 1930: 8-9)

Serbest Ülke'deki parlamento da demokratik unsurlar öne çıkacak biçimde tasarlanmış ve kendisinin Mustafa Kemal'le tartışmalarını hatırlatacak biçimde, eleştirisinin geliştiriciliği vurgulanmıştır. Sağ, sol ve orta cenahlar olmak üzere üç partiden oluşan parlamento, vatandaşlar tarafından her zaman ziyaret edilebilmektedir. Vatandaşlar da bu haklarını kullanmış ve izleyici locaları daima dolu olmuştur. Parlamentoda herkesin düşüncesini özgürce dile getirmesi esastır. Hükümeti eleştirmek ülke açısından çok iyidir; çünkü eleştiri yanlıssa zaten sorun yoktur, ama eleştiri haklıysa hükümetin kendisine çeki düzen vermesi için önemli bir fırsat sunulmuş demektir. Herkesin farklı düşüncelere sahip olmasının önemini vurgulandığı bu parlamentoda bir başka özellik Ağaoğlu'nun milletvekilliği döneminde gözlemlediği hiddetli tartışmaların bu parlamentoda yaşanmamasıdır. Bunun nedeni ise oradaki hiçbir parlamenterin bir başka parlamenterin iyi niyetinden şüphe duymamasıyla açıklanmıştır.

8. SONUÇ

Ağaoğlu, geçiş döneminde yaşamış birçok Türk düşünürü gibi hayatının çeşitli dönemlerinde farklı siyasal eğilimlerin etkisinde kalmıştır. Ağaoğlu'nun düşüncelerindeki dönüşümler ülkenin gündeminden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Bir yandan geçiş dönemi aydını olması, diğer yandan gençlik yıllarında çok kültürlü bir yaşam sürmüş olması onun düşüncelerini de şekillendirmiştir. Osmanlı'nın son yıllarına denk gelen gençlik yıllarında pragmatik, yeniliğe açık bir düşünürken, Cumhuriyetin kendi rotasını çizdiği yıllarda Ağaoğlu da kendi fikri rotasını oluşturmuştur. Artık gittiği ülkelerde tanıştığı eylemcilerin ya da düşünürlerin fikirlerinden etkilenen değil, 1930'lu yıllarda Avrupa'da ve Türkiye'de pek rağbet görmeyen liberal düşüncenin inatçı bir savunucusu olmuştur. Özcan'ın (2010) deyiimiyle “*Rus Azerbaycan'ında Çarlık rejimi aleyhtarı, talepkâr bir “kolonyal aydın” konumunda bulunan Ağaoğlu, II. Meşrutiyet Türkiye'sinde “emperyal bir bürokrata”, Cumhuriyet Türkiye'sinde ise bir “ulus-devlet aydınına” dönüşmüştür.*” Biz de ek olarak; 1930 yılından itibaren muhalefete düşen küskün, liberal bir aydına dönüşmüştür diyebiliriz.

Ağaoğlu'nun milli mücadele döneminde İngiliz aleyhtarı olduğu da İngiliz liberalizmini merkeze koyduğu da olmuştur. Keza Türklüğü İslam medeniyetini geriye götüren bir unsur olarak gördüğü bir dönem de Batı medeniyetini yakalayabilecek tek medeniyet olarak tanımladığı dönem de olmuştur. Özetle Ağaoğlu, kimi zaman pragmatik nedenlerle kimi zaman ise düşünsel gelişiminin bir sonucu olarak daha önce öne sürdüğü düşünceleri daha sonra revize eden bir düşünür olmuştur. Ancak bu fikrî savrulmaların, Ağaoğlu'nun düşüncelerini salt pragmatist nedenlerle dönüştürdüğünü iddia etmek haksızlık olacaktır. Çünkü savunduğu her fikre samimiyetle inandığı ve gerekirse o düşünce için bir bedel ödemeye razı olduğunu yazılarından ve biyografisinden kolaylıkla anlamak mümkündür.

Keza hayatı boyunca yaşadığı fikrî dönüşümleri, hep batıcı ve liberal bir doğrunun yanında götürmüş olması dikkate değerdir. Üstelik bunu yaparken liberal, ferdiyetçi düşüncesinde ciddi bir tutarlılık göstermiştir. Düşünsel hayatının bir döneminde adı milliyetçi aydınlar arasında anılsa da liberalizmin Türkiye tarihindeki en erken düşünürlerinden biri olduğu genel kabul görmüştür. Nitekim *Üç Medeniyet* kitabından itibaren adım adım ördüğü liberalizm fikri, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanıyla zirveye ulaşmıştır. Hürriyet, özgürlük ve birey kavramları vazgeçilmez kavramlar olarak düşüncesinde yer almıştır. Ağaoğlu'nun, bireyin sosyal gelişimine atfettiği önem üzerinden kurduğu liberalizm düşüncesi, 1920li yıllarda rejim içerisinde görece ilgilenilen bir düşünce olmasına karşın, 1930'larda yükselen devletçilik anlayışı ile rafa kaldırılmıştır. 1929 buhranı ile liberalizmin dünyada ciddi bir krize girmesi, Türkiye'deki savunucularından Ağaoğlu'nun görüşlerinin de şaşırılmayacak bir şekilde, göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ağaoğlu mebusluğunu, gazetecilik görevini ve hatta üniversitedeki görevini dahi kaybetmesine karşın görüşlerinin arkasında durmuştur. Tüm bunları göze almasının altında yatan özelliği ise fikir adamlığının yanı sıra bir de eylem adamı olmasıdır.

Mustafa Kemal ile olan ilişkisi de dönem içerisinde değişiklik göstermiştir. Tahsili ve batılı düşünce yapısı, Cumhuriyetin kuruluşunda önemli bir entelektüel zenginlik olmuştur. Kendisinin Mustafa Kemal'e minneti ve sadakati ömrü boyunca samimi bir biçimde sürmüştür. Ancak buna karşın, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ve sonrasında liberal, ferdiyetçi düşüncenin ülke siyasetinde ve bilhassa elitleri arasında gerileyince Ağaoğlu muhalif bir aydına dönüşmüştür. Muhalifliğine rağmen Gazi'ye olan hürmeti ise O'nu küskün bir aydın olarak anmamıza neden olmuştur.

Etik Beyan: Bu çalışmada "Etik Kurul" izni alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1930). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. İstanbul: Sanayii Nefise Matbaası.
- Ağaoğlu, A. (1933). *Devlet ve Fert*. İstanbul: Sanayii Nefise Matbaası.
- Ağaoğlu, A. (1942). *İhtilal mi İnkılâp mı?* Ankara: Alaeddin Kırval Basımevi.
- Ağaoğlu, A. (1950). *Serbest Fırka Hatırları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Ağaoğlu, A. (1972). *Üç Medeniyet*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ağaoğlu, A. (2010). *Mütareke ve Sürgün Anıları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Ağaoğlu, S. (1969). *Babamın Arkadaşları*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Akçuraoğlu, Y. (2009). *Türk Yılı 1928*. Ankara: TTK.
- Aydemir, Ş. S. (1986). *İnkılâp ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2005). İktisat Tarihi (1908-1980). E. S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi* cilt:4 Çağdaş Türkiye 1908-1980 (s. 297-333). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930* Seçme Yazılar. İstanbul: YKY.
- Kadioğlu, A. (2009). Milliyetçilik- Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik. T. Bora içinde, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, Milliyetçilik, Cilt:4 (s. 284-292). İstanbul: İletişim.
- Okyar, O., & Seyitdanlıoğlu, M. (2010). Atatürk, *Okyar ve Çok Partili Türkiye/ Fethi Okyar'ın Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Özcan, U. (2010). *Yüzyıl Dönümünde Batıcı Bir Aydın Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Soysal, A. G. (2009). Ahmet Ağaoğlu. e. M. Alkan içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (s. 202-207). İstanbul: İletişim.
- Trak, A. (1981). *Devlet ve Fert: Gecikmiş Bir Kitap Eleştirisi*. Toplum ve Bilim, sayı: 14, C. Yaz/1981, s. 64-83.
- Uyar, H. (2005). *Ağaoğlu Ahmet'in "Liberal Muhalif" Gazetesi: Akın*. e. M. Erdoğan içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Liberalizm, Cilt 7 (s. 224-229). İstanbul: İletişim.
- Yılmaz, Murat, (1991). *Ahmet Ağaoğlu'nda Liberalizm ve Milliyetçilik*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.

Karar Verme Teknikleri Üzerinde Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Studies on Decision Making Techniques

Şebnem YÜCEL¹

Öz

Amaç: Çalışmada; karar verme tekniklerinin türleri ve nasıl ele alındığı, yöneticiler bakımından hangi karar verme tekniğinin tercih edildiği ve sonuçlarının neyi etkilediğini ortaya çıkartmak amaçlanmıştır.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Bibliyometrik Analizi tercih edilmiştir. Bu bağlamda; Scopus Veri Tabanı'nda 1973-2023 yılları arasındaki son elli yılda yapılan karar verme tekniklerini içeren 3767 adet çalışmanın verisi analiz edilmiştir. Analizlerde, VOSviewer (Benzerliklerin Görselleştirilmesi) ve R Studio Biometrix paket programları kullanılmıştır.

Bulgular: Analizler sonucunda; yapılan yayınların %73,8'i makale, %20,9'u bildiri ve %2,3'ü derlemedir. Temel araştırma alanları ise mühendislik, bilgisayar bilimi ve matematiktir. 2005 yılından itibaren yayın sayısında belirgin bir artış olmuştur. Çin, Hindistan ve İran, hem bu konuda en fazla yayın yapan, hem de en çok atf alan ülkelerdir. 2017 sonrasında karar almada, COVID-19, güç, çok kriterli karar verme, belirsizlik gibi konulara vurgu yapılmıştır.

Sınırlılıklar: Karar verme tekniklerinin, diğer veri tabanlarında da incelenmemesi bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Özgünlük/Değer: Geçmişten günümüze etkin yöneticilikte, rasyonel karar vermeye ilişkin daha önce yapılan çalışmaların incelenmesi; karar verme tekniklerinin kullanılmasının önemini ortaya çıkarması açısından literatüre anlamlı bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Scopus veri tabanı, Karar verme teknikleri, Bibliyometrik analiz, Karar verme

Abstract

Purpose: In the study; it is aimed to reveal the types of decision-making techniques and how they are tackled, which decision-making technique is preferred by managers and what affects the results.

Design/Methodology: In this study, Bibliometric Analysis, one of the qualitative research methods, was preferred. In this context; data from 3767 studies covering decision-making techniques conducted in the last fifty years between 1973 and 2023 were analyzed in Scopus Database. VOSviewer (Visualization of Similarities) and R Studio Biometrix package programs were used in the analyses.

Findings: As a result of the analysis; 73.8% of the publications are articles, 20.9% are reports and 2.3% are compilations. The main research areas are engineering, computer science and mathematics. There has been a significant increase in the number of publications since 2005. China, India and Iran are the countries that publish the most on this subject and receive the most citations. In decision-making after 2017, issues such as COVID-19, power, multi-criteria decision-making, and uncertainty have been emphasized.

Limitations: The limitation of this research is that decision-making techniques are not examined in other databases.

Originality/Value: Examining previous studies on realistic decision-making in effective management from past to present makes a meaningful contribution to the literature in terms of revealing the importance of using decision-making techniques.

Keywords: Scopus database, Decision making techniques, Bibliometric analysis, Decision making

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sebnemaslan27@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2135-242X

1. GİRİŞ

Bir grup insanla bir işin başarılmasını içeren yönetimin tarihi, insanlığın geçmişi kadar eskiye dayanmaktadır. Geçmişten günümüze toplumların ve örgütlerin yapılanma, değişim ve gelişmelerine uygun olarak yönetim süreci de günümüze değişerek ve dönüşerek şekillenmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi, 1 ve 2'nci Dünya Savaşları ile 1929 Büyük Ekonomik Krizi, döneminde iş yönetiminde karar vermeyi oldukça etkilemiştir. Öte yandan, içinde bulunduğumuz yüzyıl içinde ise küreselleşme, teknoloji, ekonomi, sanayi, ulaşım, bilişim ve nihayet 2019 yılının sonundan 2021 yılının sonuna kadar dünya genelinde yaşanan COVID-19 pandemisi sonrasında; yönetsel faaliyetler daha da değişmiş ve birçok iş sektöründe yönetimde ONLİNE karar vermeye dönüşülmüştür. Tüm bu gelişmelerin sonrasında, örgütlerin yönetiminde değişkenler çoğalmış ve böylece belirsizlikler ile riskler artmış ve karar verme süreci daha da güçleşmiştir. Klasik yönetim anlayışı ekonomik ve teknik boyutu ile yönetimi akılcı yaklaşımla sunmuşlardır. Neoklasik yönetim yaklaşımı ise klasik yönetim yaklaşımının ihmal ettiği insan davranışlarını açıklamakla yetinmiştir. Modern Yönetim ise rasyonel ile doğal sistemin analizine gayret etmiştir (Yenisu vd., 2019). Neoklasik yaklaşımı, örgütsel yapıda insanın verimliliğini doğrudan etkilediğini savunduğundan yönetimde yeni kuramlar geliştirilmiştir. Klasik Rasyonel Karar Verme Kuramı; karar vericinin tüm alternatifleri değerlendirerek ve kendi çıkarlarını ön planda tutarak en uygun olan yönde rasyonel seçimler yapmasıdır (Güngör ve Özcan, 2022).

Günümüzde iş dünyasında hızla değişen ve gelişen kaoslar, krizler ve tehditler nedeni ile oluşan belirsizlikler ve riskler oldukça artmıştır. Bu da işletme ve kurumların yönetilmesindeki karar verme süreçlerini daha da karmaşık hale getirmiştir. Dolayısı ile işletme ve kurum yöneticileri belirsizlik ve riskin yarattığı ortam, koşul ve durumlarda karar vermek zorunda kalmışlardır. Öte yandan, çok sayıda karar seçeneği arasından en rasyonel seçimi yapmak da güçleşmiştir. Ayrıca, yöneticiler açısından karar verme ve seçim sürecinde; bilgi, deneyim, yetenek ve kapasitenin yüksek düzeyde kullanılması gerekmektedir. Kaldı ki, bu hususun bir de ciddi emek, zaman ve maliyet boyutunda vardır ve bunlarında karar vermede dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle, işletme yöneticilerinin herhangi bir sorun üzerine karar vermesi; topladığı geniş bilgi ağıyla, gelişmiş karar teknikleri yardımı ile karar alması durumuna işaret eder (Ünal ve Atılgan, 2007; Özdemir ve Özdemir, 2020). Aslında karar verme, hem örgütün yöneticilerinin performansının nasıl ve doğru ölçülmesi kapsamında da karar vericiler bakımından gerekli ve zorunlu bir sorumluluk olarak ele alınabilir (Babacan, 2020: 22).

Bu genel görüşlere dayanarak bu çalışmada; Scopus Veri Tabanı temelinde, karar verme teknikleri üzerinde yapılan çalışmaların bibliyometrik araştırma yöntem ile incelenerek, karar verme süreçlerinin hangi boyutlarla ortaya konulduğu ve bunların sonuçlarının işletmelerde meydana getireceği maliyet fayda analizlerine değinilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kavramsal çerçeve içeriğinde karar verme kavramı ve önemi, karar vermede temel öğeler ve karar verme sürecine değinilmiştir. İkinci bölümde, karar verme teknikleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, çalışmanın araştırma materyali ve metodolojisinde yapılan analizler tartışılacaktır. Çalışmada son bölüm ise genel değerlendirmeyi kapsayan sonuç kısmına ayrılmıştır.

2. KARAR VERME KAVRAMI VE ÖNEMİ

Dilimizde sıklıkla kullanılan Arapça kökenli karar kelimesinin, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde genel olarak birden fazla anlamı bulunmaktadır. TDK sözlüğüne göre, karar verme: “Bir iş veya sorun karşısında derin düşünerek verilmiş olan kesin yargı; bir durum karşısında tartışılmaz suretiyle verilen yargı; bir yargıyı bildirmiş olan belge; değişmez olmak ve ne az ne çok olmak ile beraber tam ölçü olarak tanımlanmaktadır” (<https://sozluk.gov.tr>). “İşletme yönetiminin bir kavramı olarak karar bir “seçim”i ifade eder. O halde yöneticinin veya herhangi bir kişinin herhangi bir konuda yaptığı seçim karardır” (Koçel, 2014). Genel olarak literatür incelemelerindeki oluşan genel görüşlere göre, karar veremeyen yöneticiler yönetim işini yapması ve sonuçlandırması mümkün görülmemektedir. Aslında karar verme, hem iş, hem de günlük ve sosyal yaşamda sıklıkla kullanılan bir kavram olarak ele alınabilir. Bir yandan karar verme, disiplinler arası bakımdan ortak bir kavram olarak kabul edilebilir. Başka bir ifade ile “karar kavramı, bir neticeyi; karar verme kavramı ise, bu neticeye ulaşmayı sağlayan süreci” içermektedir (Güngör ve Özcan, 2022).

Öte yandan Türk Dil Kurumunun tanımlarına dayanılarak, konuya daha detaylı ve derin bakıldığında, karar ya da seçim sürecini, dar ve geniş anlamda incelemenin daha yararlı olacağı

belirtilebilir. Dar anlamda karar, bir durum karşısında verilmiş kesin yargı olarak söylenbilir. Geniş anlamda karar ise herhangi bir sorun ve durumla ilgili olarak i ve dış çevresel analizler yapılarak; derin, detaylı ve kapsamlı dşünlrek, tüm alternatiflerin ortaya konulması sonrasında seçim yapma ya da yargıya varma işine yönelik davranış biçiminde ifade edilebilir (Koçel, 2014; Szlmş ve Polat, 2022). Ayrıca, örgütlerin yöneticileri açısından karar ve karar verme olgusu oldukça kritik, hassas ve kilit bir konu durumundadır. Kaldı ki örgüt çalışanları açısından da özellikle karar vermenin sonuçları oldukça hayatidir. Dolayısı ile karar verme işi, örgüt yöneticilerinin en temel sorumluluklarından biridir. Bu yönü ile her hangi bir düzeydeki yönetici, böylesine önemli ve gerekli bir sorumluluğuna karşı kayıtsız kalması ve ertelemesi söz konusu değildir. Zira bir yönetici, örgütün diğer işlevlerini karar verme yoluyla yerine getirir ve bu da örgütün davranışlarına biçim verir (Can vd., 2004). Aslında bireylerin oluşturduğu örgütlerin ve grupların, karar vermelerinde bazı yanlılık ve etkilenmeler kaçınılmazdır. Bu nedenle, bireylerin duygu ve düşüncelerini özgürce açıklamaları, fikirleri ile bilgileri filtre edilip ve bazı tekniklerden yararlanarak karar verme sağlanmalıdır (Özkalp, 1991; Pehlivan ve Akpınar, 2022).

2.1.Karar Vermede Temel geler

Örgüt yöneticileri bakımından yönetimin işlevlerinin uygulanmasında; etkin, doğru ve isabetli bir karar vermede, özellikle karar vermeye esas olan sorunun açık, net, anlaşılır ve doğru olarak tanımlanması oldukça hayati öneme sahiptir. Zira sorunu doğru tanımlamak, değişkenlerini net ortaya koymak ve analiz etmek, belirsizlikleri ve riskleri azaltarak karar vermeyi kolaylaştırmaya katkı sağlayacak ve destek verecektir. Çünkü kuruluşlarından itibaren hangi tür örgüt olursa olsun, maliyetleri çok yüksek olan tüm kararlar, son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla birbirinden çok önemli ve farklı kriterlerin dikkate alınmasını gerektiren karar verme, kişisel görüşlere ve sezgisel yaklaşımlara bırakılmayacak kadar detaylı ve derin incelemeyi gerektirir (Slimani vd., 2023; Singh vd.,2022; Qadir vd., 2023; Alamri vd.,2023; Türegün, 2021; Demirci, 2023; Bostancı vd., 2017; Ağaç ve Baki, 2016). Bu nedenle, karar vermede sorunun ögelerini öncelikle ortaya koymak gerekmektedir. Öte yandan, karar verme karmaşıklığı ve kapsamlı olması nedeniyle, tek boyutlu kriter yerine çok kriterli karar verme yöntemleri, belirlenen kriterlere dayanarak en uygun alternatiflerin seçimine fırsat verir (Mercan ve etin, 2022). Ancak, bu yöntemlerle verilen kararlar emek, zaman, maliyet ve hata olasılığını da artırabilmektedir (Turan ve Bircan, 2023). Literatür taramalarında, çoğu araştırmacı ve yazarın birleştiği karar sorununa ilişkin bazı temel ögeler mevcuttur. Bunlar; “karar sorununda yer alan ögeler; karar verici, amaç, hedefler ve kriterler, seçenekler, çevresel faktörler, olasılıklar ve sonuçlar biçiminde sıralanabilir” (He ve Lv., 2023; Khanorkar ve Kane, 2023; Lezki vd., 2016; Tüzemen ve Aslan, 2021; Koçel, 2014; Aktaş ve Diğ., 2015; oşkun, 2020; Arslankaya ve Göraltay, 2019). Bundan sonraki bölümde karar verme ögelerine kısaca değinilmektedir:

a. Karar Verici: Karar vermede kara sorunun sorumluluğunu doğrudan üstlenen, zen ve de sonuçlarına katlanan kişi ya da kişilerdir. İşletmelerde ise karar verme sorumluluğu çoğunlukla yneticilerdedir (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015; oşkun, 2020).

b. Amaçlar: Karar verme belirli bir amaca yönelik olarak verilir. İşletmeler açısından karar sorunlarında amaç maksimum ya da minimum olarak genelleştirilebilir. Bu genelleme, minimum maliyet ve maksimum kr olarak özele indirgenebilir (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015; oşkun, 2020).

c. Hedefler ve Kriterler: Hedef, amaca yönelik ara aşamaları içermektedir. Örneğin bir işletmede amaç krın maksimizasyonu ise hedef satışların artışı olabilir. Kriterler ise hedeflere ulaşmada ya da seçimin dayandırıldığı etkinlik ölçütleridir. Karar vericinin amaı ve hedeflerinde nelere katlanabileceğine ilişkin tutumu ve seçeneklerin nasıl değerlendirileceği karar kriterini belirler (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015; oşkun, 2020).

. Seçenekler: Karar ve karar verme sorunu seçeneklere dayandırılarak biçimlenir. Karar sorununda karar vericinin belirlediği, denetlediği kaynaklara bağlı seçenekler, zm için izleyebileceği farklı yolları kapsar. Karar sorununda, karar vericinin kontrolündeki değişkenler ve karar değişkeni, bunların alacağı değerler ve alternatifler de seçenekleri oluşturur (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015; oşkun, 2020).

d. Çevresel Faktörler: Bu faktörler; karar sonuçlarını doğrudan etkileyen, karar vericinin denetleyemediği ve gelecekte nasıl gerçekleşeceği beklenen ama kesin olarak bilinmeyen değişkenler ve olayları kapsar. İşletmenin bulunduğu ülkenin ekonomik, sosyal ve teknolojik durumu, rakiplerinin

stratejileri, tehditler ve krizler bu faktörlere örnek olarak verilebilir (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015; Çoşkun, 2020).

e. Olasılıklar: Karar vermedeki zorluk, çevresel faktörlerden kaynaklanan gelecekteki belirsizliktir ve bu da olasılıklar sayesinde azaltılabilir. Karar verici bu faktörleri bilmesine rağmen, gelecekte nasıl şekilleneceğini bilemez. Dolayısıyla, gelecek geçmiş verilerden yararlanılarak tahmin edilir ve bu karar problemine, bir durumun olasılığı olarak yansır (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015). Talep, denetlenemeyen bir değişkendir. Örneğin, karar verici yeni bir ürün tasarımı kararına ilişkin ürün talebini tahmin eder ve benzer ürünlerin taleplerine dayanarak; yeni ürüne %40 düşük, %60 olasılıkla yüksek talep olacağını varsayar. Karar vericinin seçiminde etkili olan değişken bilgi gücüdür (Lezki vd., 2016).

f. Sonuçlar: Bir seçeneğin seçilmesi ve gelecekte karşılaşılan doğal durumun etkisi ile oluşan değerlerdir. Her bir seçenek ve doğal duruma karşılık gelen sonuç değerleri birbirinden farklıdır ve genellikle sayısal olarak belirlenir. Ancak, sayısal olmayan durumlarda, sonuçların fayda birimleri biçiminde gösterilebilir (Lezki vd., 2016; Aktaş vd., 2015).

2.2. Karar Verme Süreci

Bu hususta yapılan literatür taramalarında, karar verme sürecine ilişkin çoğu araştırmacı ve yazarın birleştiği temel aşamalar bulunmaktadır. Bu bağlamda, örgütlerin yönetiminde genel olarak her hangi bir faaliyete ilişkin karar verme süreci, aşağıdaki aşamaları içermektedir. Bu aşamalara aşağıda kısaca değinilmektedir (Lezki vd., 2016; Koçel, 2014; Aktaş vd., 2015; Arslankaya ve Göraltay, 2019; Çoşkun, 2020; Tüzemen ve Aslan, 2021):

a. Karar Sorunun Tanımlanması: Bu aşamada, karar ve karar vericiler bakımından karar sorunun açık, net ve anlaşılabilir bir şekilde tanımlanması ve açıklanması gerekmektedir. Başlangıçta yapılacak dikkatli ve itinalı bir tanımlanma, sorunun çözümünde ilerleyen süreçte herhangi bir hata ve eksikliğin oluşmasını önlemek açısından gerekli ve zorunludur.

b. Amaç ve Hedeflerin Belirlenmesi: “Gelecekte ulaşılmak veya gerçekleştirilmek istenen bir durumu bir büyüklüğü, bir yeri ifade eder. Yani amaç veya hedef belirlemekle belirli değişkenler itibari ile gelecekte nerede, hangi durum ve konumda ve hangi büyüklükte olunmak istendiği bu günden belirlenir” Amaç ve hedeflerin bu süreçte ilk sırada olmasını savunanlar da vardır.

c. Sorunun Çözümü İçin Gereken Bilgilerin Toplanması: Karar vermede sorunun ortaya konulması ile amaç ve hedefin belirlenmesi sorunun çözümü için yeterli olmayabilir. Çözüme yardımcı olmak için bu kavramlar hakkında önceden gerekli ve yeterli bilgilerin toplanması analiz edilmesi gerekir.

ç. Çözüm Seçeneklerinin Belirlenmesi: Bu aşamada, belirlenmiş amaca ulaştıracak ve tanımlanmış sorunu çözecek seçeneklerin ortaya konularak öncelik sırasına göre sıralaması yapılacaktır. Aslında bu seçenek; amaçlara ulaştırarak sorunu çözecek planlama, politika ve programları gösteren bir yol haritasını içermektedir.

d. Seçeneklerin Uygun Karar Kriterleri ile Değerlendirilmesi: Bu aşama karar vermenin en önemli aşamalarından biridir. Dolayısı ile bu aşamada, seçenekler karar verme kriterlerine göre tek tek ele alınır ve seçeneklerin zayıf ve kuvvetli tarafları değerlendirilerek, son karar vermeden önceki en uygun seçenek belirlenmeye çalışılır.

e. En Uygun Seçeneğin Belirlenmesi: Bu aşama karar vermenin son aşamasıdır. Bundan sonra karar verici; kendi duygu, düşünce, tutum, davranışlarını, etik ilkeleri ve yöneticilik kapasite, bilgi ve yetkinliğini dikkate alarak en iyi ve en optimum seçenek üzerinden sorunu çözecek kararını verir.

3. KARAR VERME TEKNİKLERİ

Karar verme teknikleri nicel ve nitel teknikler olarak iki başlık altında ele alınacaktır.

3.1. Karar Vermede Nicel Teknikler

Karar vermede nicel teknikler aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

a. AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi): Karar verme sürecinde belki de en yaratıcı görev, o karar için önemli olan faktörleri seçmektir. Bu faktörleri seçtikten sonra, AHP, onları genel bir hedeften kriterlere, alt kriterlere ve seçeneklere doğru azalan bir hiyerarşik yapıda düzenlenir. Bu düzenleme, her bir seviyede ardışık olarak gerçekleştirilir (Saaty, 1990). AHP, çok kriterli problemlerin üzümünde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Zahedi, 1986). AHP, Thomas L. Saaty tarafından 1977'de oluşturulmuş bir karar verme metodudur. Bu çok boyutlu teknik, bireysel veya grup önceliklerini ve hem nitel hem de nicel faktörleri entegre eden matematiksel bir yaklaşım sunar. AHP, karmaşık karar verme senaryolarında, farklı değişkenlerin ve kriterlerin birleştirilmesine olanak tanır ve bunları sistematik bir şekilde analiz eder (Dağdeviren vd., 2004). Bu konuyu bilmeyen biri için neyi, nereye dhil etmesi gerektiği konusunda bazı endişeler olabilir. Hiyerarşiler oluştururken, yeterli ve ilgili detayları içermek gerekir (Saaty, 1990). AHP, karar verme sürecinde sübjektif yargıların yer aldığı karar ortamlarını ele almak üzere tasarlanmıştır. Aslında, AHP kullanıcıyı her bir kriterin önemini diğerlerine göre, hiyerarşik bir şekilde sistematik ve dikkatli bir şekilde değerlendirmeye zorlar (Levary ve Wan, 1999). Hedefleri, znitelikleri, konuları ve paydaşları bir hiyerarşi içinde düzenlemek iki amaca hizmet eder. Bu düzenleme; "durumun içinde bulunan karmaşık ilişkilerin genel bir görünümünü sağlar ve karar vericiye her seviyedeki konuların aynı büyüklükte olup olmadığını değerlendirme imkn tanır ve bu homojen unsurları doğru karşılaştırmaya imkn verir" (Saaty, 1990). Bunlar, yöntemin avantajlarıdır. Yöntemin bir dezavantajı, AHP bireyin kararlarının tutarlılığını denetlemeye izin verirken, tutarlılıkta yetersiz kalmaktadır. Bu diğer bir dezavantaj ise AHP'nin kriterler arasındaki korelasyonu ele almamasıdır (Levary ve Wan, 1999).

b. ANP (Analitik Network Prosesi: ANP): Saaty (1980) tarafından Analitik Hiyerarşi Prosesine (AHP) göre daha yeni, daha derin ve geniş bir form olarak geliştirilmiştir. AHP, çok amaçlı, çok aktörlü ve çok kriterli problemlerle başa çıkabilen kapsamlı bir yöntemdir, hatta farklı sayıda alternatifleri olan belirsiz kararlar için bile uygundur (Velasquez & Hester, 2013: 59). ANP ise hiyerarşik bir yapının bir aç yapısıyla değiştirilmesi yoluyla karar öğeleri arasındaki karmaşık ilişkileri hesaplar (Kheybari vd., 2020: 3). ANP, karar seviyeleri arasında tek yönlü hiyerarşik ilişki kurmadan birden fazla değişkenin karar verme önceliklerini belirlemek için Saaty tarafından geliştirilen ve çeşitli alanlarda başarıyla uygulanan matematiksel bir teoridir (Zare vd., 2018: 2). ANP, basitlik, esneklik, niceliksel ve niteliksel kriterlerin eş zamanlı kullanımı ve kararlarda tutarlılığı gözden geçirme yeteneği dhil olmak üzere AHP'nin tüm olumlu özelliklerine sahiptir. ANP her konuyu bir kriterler, alt kriterler ve alternatifler ağı olarak ele alır. Bir aç yapısında tüm öğeler birbirleriyle herhangi bir şekilde iletişim kurabilir (Kheybari vd., 2020:3). Karar vericilerin tercihini temsil etmek amacıyla, her kümenin tüm düğümleri için ağın diğer herhangi bir düğümüne göre ikili karşılaştırma yapılı ve yargıları sayısal olarak ifade etmek için dokuz noktalı temel lek (Saaty, 1980) kullanılır (Chen vd., 2019: 1277). Ancak, AHP'de karar, en st karar öğesinin hedef olduğu, ardından karar kriterlerinin ve en düşük düzeyde alternatiflerin yer aldığı bir hiyerarşi olarak modellenir. Kriterler, göreceli önemlerini elde etmek için amaca göre ikili olarak karşılaştırılır (Gonzalez, 2024: 3). ANP'de ise beyinde sürekli doğal süreçler olarak devam eden sezgisel öğrenme sistemlerimizdeki düşüncelerin bilinçli analitik dijitalleştirmesi veya ayrıştırılmasıdır (Saaty, 2004: 33). Bu nedenle alternatifler, her bir kriter göre göreceli önemlerini belirlemek için ikili olarak karşılaştırılır. Son olarak bir sentez süreci aracılığıyla alternatiflerin genel öncelikleri hesaplanır (Gonzalez, 2024: 3). Saaty'ye göre aç yapısı, eleman kümelerinin birbirlerini etkilemelerine izin verir ya da kümelerdeki elemanlar i bağımlılıklara sahipse döngüler oluşturur. Böylece aç her yöne yayılır ve elemanlarının kümesi belirli bir sıraya göre düzenlenmez (Zhu vd., 2015). Öte yandan AHP'de alternatiflerin kriterlere bağlı ve kriterlerin de amaca bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bu bağımlılık tek yönlüdür. Ayrıca hiyerarşinin herhangi bir seviyesindeki öğeler birbirine bağımlı değildir (Gonzalez, 2024: 3).

c. TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity): Türkçe karşılığı İdeal zme Benzerlikle Sıralama Tekniğidir. Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilen bu teknik, Saaty'nin (1980) Analitik Hiyerarşi Süreci'nden (AHP) sonra, en yaygın kullanılan çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) tekniği olarak kabul edilir (Zyoud ve Fuchs-Hanusch, 2017). TOPSIS, "ok boyutlu hesaplama alanında ideal zme en yakın ve negatif ideal zmden en uzak alternatifi belirlemek için bir yaklaşım" olarak tanımlanmaktadır (Qin vd. 2008). Bu özelliklerinden dolayı TOPSIS tekniği, işletmelerin performanslarının değerlendirilmesinde birçok sektörde yerli ve yabancı çalışmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım vd., 2019). Bunun nedeni, TOPSIS tekniğinin basit ve kullanımı kolay

olması ve çok sayıda konu ve alternatif içeren problemlere uygulanabilir olmasıdır (Wang vd., 2017). TOPSIS, tedarik zinciri yönetimi ve lojistik, tasarım, mühendislik ve imalat sistemleri, iş ve pazarlama yönetimi, insan kaynakları yönetimi çevre ve su kaynakları yönetimi alanlarında da yine barındırdığı özelliklerden dolayı sıklıkla kullanılmıştır (Velasquez ve Hester, 2013).

ç. ELECTRE (Elimination Et Choix Traduisant la Réalité): Teknik, Bernard Roy tarafından mevcut karar verme çözüm yöntemlerinin yetersizliklerine yanıt olarak tasarlanmıştır (Roy, 1991). Tekniğin çeşitli iterasyonların, uyum analizine dayanan bir üstün gelme yöntemidir. Esas avantajı, belirsizlik ve öngörülemesizliği dikkate almasıdır. Bir dezavantajı ise, sürecin ve sonuçların sıradan bir dilde açıklanmasının zor olmasıdır (Velasquez ve Hester, 2013). ELECTRE, sadece bir çözüm yönteminden daha fazlasıdır; bir karar yardımı felsefesidir ve Roy bu felsefeyi uzunca tartışmıştır. ELECTRE, bir dizi versiyon (I'den IV'e) aracılığıyla evrilmiştir; hepsi aynı temel kavramlara dayanmaktadır ancak operasyonel olarak biraz farklıdır (Buchanan vd, 1998). Tercihlerin dâhil edilme şekli nedeniyle, bazı kriterler altındaki en düşük performanslar gösterilmemektedir. “Üstün gelme yöntemi, alternatiflerin güçlü ve zayıf yönlerinin doğrudan tespit edilememesine, sonuçların ve etkilerin doğrulanmasına neden olur” (Konidari ve Mavrakis, 2007). ELECTRE'nin "en iyi" karar yardımı olarak sunulmadığının altını çizmek önemlidir. Ayrıca, bu, kanıtlanmış bir yaklaşımdır (Buchanan vd., 1998).

d. VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje): Türkçe karşılığı çok kriterli optimizasyon ve uzlaşık çözümdür. Bu yöntem, telafi edici ÇKKV sürecinde etkili bir araçtır ve tutarsız ve orantısız kriterlerle ilişkili problemlerin çözümünde kullanılır. Bu yöntem, karar vericinin sistem tasarımının başında tercihlerini ifade edememesi durumunda kullanılır (Hajihassani, 2015). Birbiriyle çelişen ve farklı birim kriterlerine sahip alternatiflerin sıralanması ve seçilmesine odaklanır. VIKOR yaklaşımında uzlaşma sıralaması, ideal alternatife yakınlık ölçüsünün karşılaştırılmasıyla yapılır ve uzlaşma, karşılıklı tavizlerle kurulan bir anlaşma anlamına gelir (Jahan vd., 2011). Bu şekilde, karar vericinin ihtiyacı olan çözüm, ideal çözüme en yakın olanıdır (Hajihassani, 2015). VIKOR yöntemi, “ideal olana yakınlığı” temsil eden toplama fonksiyonunu kullanır. TOPSIS yöntemi ise ideal çözüme en kısa mesafeye ve negatif ideal çözüme en uzak mesafeye sahip çözümü belirler (Opricovic ve Tzeng, 2004).

3.2. Karar Vermede Nitel Teknikler

Karar verme sürecinde, farklı aşamalarında uygulanabilen bazı nitel tekniklere ilişkin temel bilgiler aşağıda özetlenmiştir:

a. Beyin Fırtınası Tekniği (Brainstorm Technique): Dilimize İngilizce'den geçmiştir. Bu teknik, Osborn (1957) tarafından (Nakiboğlu, 2003) geliştirilmiş olan yaratıcı fikir üretimi için popüler bir tekniktir (Mongeau ve Morr, 1999). Fikir üretim sürecini teşvik etmek için eleştirisiz bir ortam oluşturmak amacıyla Osborn tarafından dört beyin fırtınası kuralı oluşturulmuştur: (a) Eleştiri yasaktır, (b) Serbest düşünce teşvik edilir, (c) Çok sayıda fikir beyan edilir ve (d) Kombinasyon ve iyileştirme aranır (Dugosh vd., 2000). “Fikir üretmede grup beyin fırtınası yaklaşımı, bireysel fikir üretmeye göre daha verimli olduğu varsayımıyla yaygın olarak kullanılmaktadır” (Camacho ve Osborn, 1995). Osborn, bir birey tarafından üretilen bir fikrin, sadece o fikri üreten kişinin zihninde değil, aynı zamanda diğer grup üyelerinin zihinlerinde de çağrışımlar yaratacağını öne sürmüştü ve bu fenomeni bir zincir reaksiyonu olarak adlandırmıştır. “Bu basit kuralların kullanılmasının, grup üyelerinin zihinlerinde daha fazla çağrışımın teşvik edilmesi ve sonucunda büyük sayıda fikir üretilen eleştirisiz bir bağlam yaratacağını önermiştir” (Dugosh vd., 2000).

b. Altı Şapkalı Düşünme Tekniği (Six Thinking Hats): Dilimize İngilizce'den geçmiştir. Bu teknik, Edward De Bono tarafından 2000 yılında geliştirilmiştir. Teknik, bir fikri çok boyutlu olarak değerlendirerek bir sonuca ulaşmayı amaçlar (Chien, 2021). Altı Şapka Düşünme tekniğini problem çözme oturumlarında uygulamak, geleneksel toplantıların üçte ikisinden daha az süren verimli toplantılara, üretilen sonuçların daha ileri seviyede keşfedilmesine, problemleri çözmek için hızlıca alternatifler belirlemeye ve katılımcıların farklı perspektifleri deneyimlediği etkili bir düşünce sürecine yol açabilir (Aithal ve Kumar, 2017). Aynı teknik, düşünme süreci için bir çerçeve sunar ve yanal düşünmeyi de içerebilir. Değerli yargısal düşünce sistemin içinde yer alır, ancak normal düşüncede olduğu gibi hâkimiyet kurmaz. Bu teknik, “düşünme modlarını temsil eder ve düşünce etiketlerinden ziyade düşünme yönleri olarak kullanılır” (Azeez, 2016). Aynı teknik, hem kişisel hem de profesyonel

hayatta karar verme sürecinde son derece faydalı bulunmaktadır. Bu teknik, “farklı düşünce türlerini temsil eden 'altı şapka' üzerine kuruludur ve her şapka, düşünme sürecinde farklı bir rol oynar” (Aithal ve Kumar, 2017). Bu teknik, “sanal düşünme olanaklarını destekler ve problem çözme oturumları sırasında optimum çözüme ulaşılabilmesi için yeni sonuçlara olanak sağlar” (Azeez, 2016).

c. Balık Kılıçığı Tekniğı (Sebeup-Sonuç Diyagramı): Bu teknik, (Ishikawa diyagramları veya neden-sonuç diyagramları olarak da bilinir) ve belirli bir olayın veya olgunun çeşitli nedenlerini gösteren grafiksel bir tekniktir. Özellikle Ishikawa şekli balık iskeletine benzeyen bu diyagramı bir balığa benzediğı için bu şekilde isimlendirmiştir. Bu diyagramı “belirli bir sorun veya olayın nedenlerinin karmaşık etkileşimini tanımlamak amacıyla neden-sonuç analizi için kullanılan yaygın bir araçtır” (Cocia, 2018). Ayrıca, diyagram, “iş çıktı kalitesinin özelliklerini belirlemede ve analiz etme konusunda iyi bir grafik tekniğidir. Diyagram bir başa ve bilinen sorunların nedenleri olarak gösterilen kemikler şeklinde bir gövdeye sahiptir” (Slameto, 2016). Bu teknik aynı zamanda neden-sonuç diyagramı olarak da bilinir. Nedenler, önem düzeylerine göre sıralanır ve bu da olaylar arasındaki ilişkilerin ve bir hiyerarşinin tasvir edilmesini sağlar. Bu teknik, “kök nedenleri ve potansiyel problem alanlarını belirlemeye ve farklı nedenlerin önemini karşılaştırmaya yardımcı olabilir” (Li ve Lee, 2011). Kök neden, herhangi bir süreçteki pozitif veya negatif belirtilerin en derin altında yatan neden veya nedenlerdir ve bu nedenler ortadan kalkarsa, belirtinin ortadan kalkması veya önemli ölçüde azalması sonucunu doğurur (Slameto, 2016).

ç. Pareto Diagram: Bu diyagram, İtalyan ekonomist Vilfredo Pareto'nun bulgularından yola çıkarak Joseph Juran tarafından geliştirilmiş bir analiz aracıdır. Bu yöntem, genellikle bir sistem veya sürecin büyük bölümündeki sorunların az sayıda faktörden (yaklaşık %20) kaynaklandığını belirten Pareto Prensibi'ne dayanır (Tütüncü vd., 2020). Diyagram, genelde sorunların büyük bir kısmının (yaklaşık %80) belirli anahtar faktörlere bağlı olduğunu gösterir (Mahiroğlu ve Buluç, 1999). Juran, (1954) bu analizin, iyileştirme, planlama ve kontrol süreçlerinin başarısında kritik rol oynayan azınlık faktörlerini belirleme süreci olarak değerlendirildiğini vurgulamıştır. Bu analiz yaklaşımı, süreçlerin verimliliğini artırmada önemli bir rol oynar ve en etkili sonuçları elde etmek için anahtar alanları belirlemeye yardımcı olur (Tütüncü vd., 2020). Eldeki bilgiler, titizlikle değerlemeye alınır ve kontrol altına alınması gereken en çok etkili faktörler belirlenir. “Pareto diyagramı bir sistem veya süreçteki faktörleri etki derecesine, önem sırasına veya tekrar sayısına bağlı olarak azalan sırayla sunan bir sütun grafiğidir” (Mahiroğlu ve Buluç, 1999).

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın araştırma kısmında, nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analizi kullanılmıştır. Bu analiz yöntemi, büyük miktardaki bilimsel veri setlerini etkili bir şekilde keşfetme ve analiz etme metodolojisi olarak ön plana çıkan bir bilimsel araştırma yöntemidir (Donthu vd., 2021). Bu yöntem, akademik literatürün kapsamlı bir genellemesini sağlama imkânı sunar (Van vd., 2018) ve aynı zamanda belirli bir alandaki küresel araştırma eğilimlerini nicel bir yaklaşımla anlamaya yönelik bir araştırma türüdür (Alsharif vd., 2020; Merigó ve Yang, 2017). Bu analiz yöntemi; bilimsel veri keşfi ve analizi için önemli bir araç olup, yeni ortaya çıkan alanlara ve tekniklere ışık tutma potansiyeline sahiptir (Donthu vd., 2021). Araştırma kalitesinin dış değerlendirmesi, etki faktörleri ve prestij konularına odaklanarak alanın gelişimini incelemek bakımından kritiktir (Hall, 2011).

Bu yöntem, bibliyografik malzemenin niceliksel bir değerlendirmesini yaparak, bir araştırma alanının genel bir resmini ortaya koyar (Merigó ve Yang, 2017). Ayrıca, bu tür analiz yöntemi; belirli bir bilimsel bilgi alanındaki en son teknolojiyi haritalamak ve çeşitli amaçlar için gerekli bilgileri belirlemek için kullanılan istatistiksel bir araçtır (Oliveira vd., 2019). Bu metodoloji, akademik literatürdeki eğilimleri, önemli yazarları ve dergileri belirlemek, bilimsel gelişmeleri izlemek ve alan içindeki gelişmeleri anlamak için kapsamlı bir bakış açısı sunar (Merigó ve Yang, 2017). Bu temelde, araştırmada; Scopus veri tabanından 1973-2023 yılları arasındaki son elli (50) yılda yapılan ve yayınlardan makale başlığı “karar verme teknikleri veya karar verme yöntemleri” olan 3767 çalışma araştırma verisi olarak bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir. Yapılan analizde, veri analizi amacıyla yazarlar, ülkeler, dergiler, alıntılar, anahtar kelimeler ve temalar arasındaki ilişkileri değerlendirmek ve görselleştirmek için geniş bir şekilde kullanılan VOSviewer (Benzerliklerin Görselleştirilmesi) ve R

Studio Biometrix paket programları kullanılmıştır. Ayrıca, analiz sonuçları scopus veri tabanından elde edilmiştir. Bu araştırmada etik kurul belgesi almaya ihtiyaç bulunmamaktadır.

4.1. Araştırmanın Bulguları

4.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu kısmında elde edilen bulgular “Veri Seti Temel İçerik Bilgilerine Göre Dağılım” ayrı ayrı incelenmiştir.

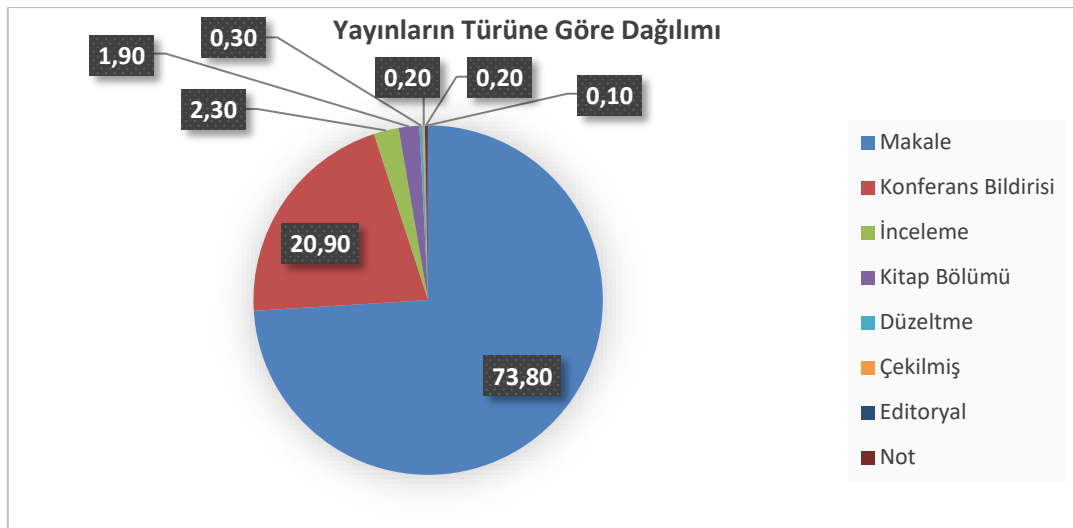
4.1.1. Veri seti temel içerik bilgilerine göre dağılım

Araştırma kapsamında 1973-2023 arası 3767 yayın incelemeye alınmıştır. Veri seti içerisinde toplam 1520 kaynakta 8773 anahtar kelime kullanılmış olup, yıllık büyüme oranı %11,49, her bir yayın başına ortalama atıf sayısı 19,46 olduğu görülmektedir. Uluslararası iş birliği oranı ise % 15,03 olarak saptanmıştır (Şekil 1).

Tablo 1: Araştırmanın Temel Bilgileri (R Studio Biyometrix Paket Programları Analiz Sonucu)

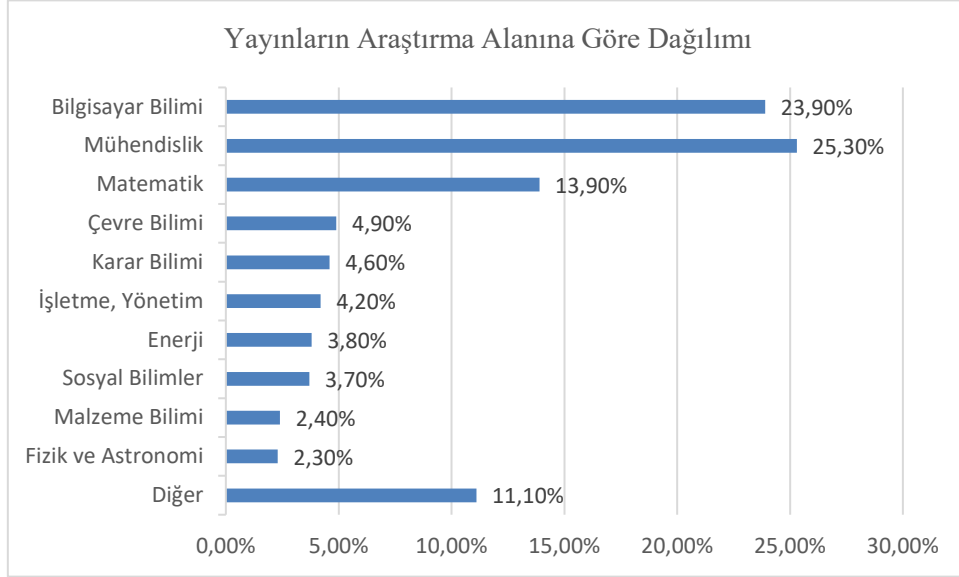
Araştırma Veriseti Tanımlayıcı Bilgileri	Veri
Zaman Aralığı	1973-2023
Kaynaklar	1520
Belgeler	3767
Yıllık Büyüme Oranı	%11.49
Yazarlar	6773
- Tek yazarlı belgelere sahip yazarlar	264
- Uluslararası işbirliği yazarlık yüzdesi	%15.03
- Belge başına düşen ortak yazar sayısı	45717
Yazarın Anahtar Kelimeleri (DE)	8773
Referanslar	118826
Belge Ortalama Yaşı	7.18
Belge Başına Ortalama Atıf Sayısı	19.46

Şekil 1: Yayınların Türüne Göre Dağılımı (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)



Şekil 1’de yayınların türüne göre dağılımları verilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen yayınların %73,8’inin makale, %20,9’unun konferans bildirisi, %2,3’nn derleme olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Yayınların Araştırma Alanına Göre Dağılımları (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)

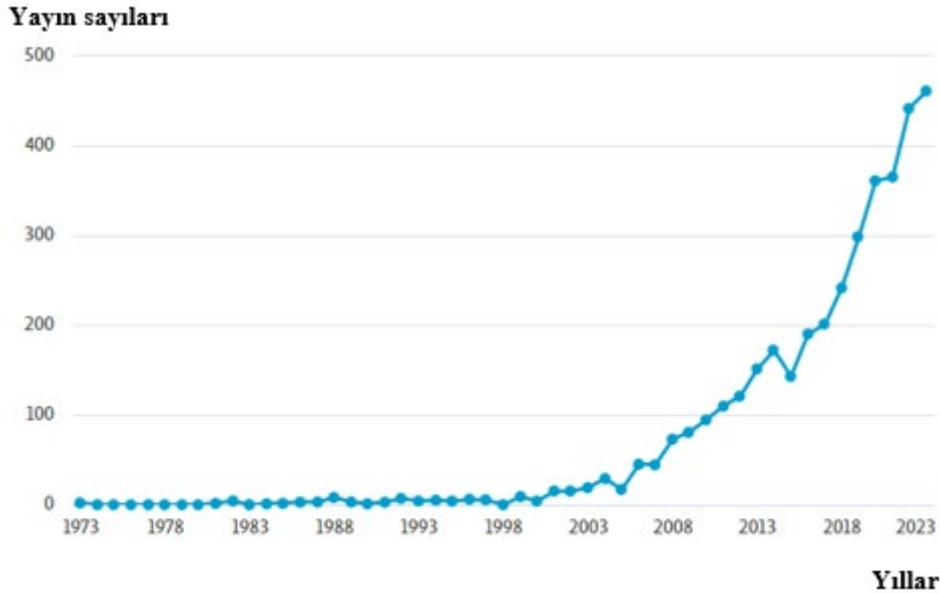


Şekil 2’de yayınların araştırma alanlarına dağılımları verilmiştir. Buna göre yayınların %25,3’nn Mühendislik, %23,9’unun Bilgisayar Bilimi, %13,9’unun Matematik, %4,9’unun evre Bilimi, %4,6’sının Karar Bilimleri, %4,2’sinin İşletme, Yönetim ve Muhasebe alanında olduğu görülmektedir.

4.1.2. Yayın sayısı ve yıllık bilimsel üretim bilgilerine göre dağılım

Araştırma ile yayın sayısı ve yıllık bilimsel üretim bilgilerine göre dağılımları Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3: Yıl Bazında Yapılan Yayın Sayısına Göre Dağılım (Yıllık Bilimsel retim / Annual Scientific Production) (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)



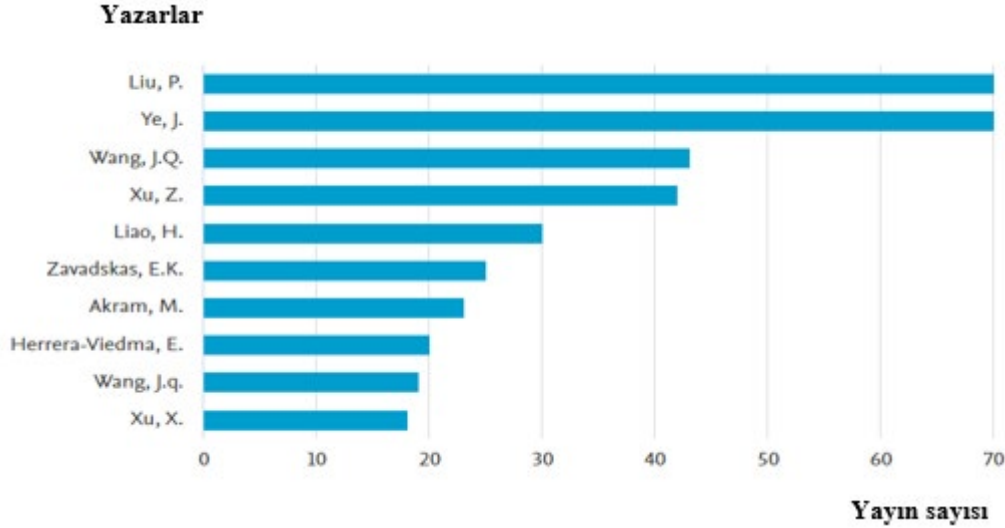
Şekil 3’de, bu alanda yapılan yayın sayısının özellikle 2005 yılından itibaren kayda değer bir artış başlandığı, yayın sayısının son 20 yılda 17’lerden 461’lere kadar çıktığı görülmektedir. Bu durum ‘karar verme teknikleri’ alanında yapılan araştırmaların önem kazandığını ortaya koymaktadır. Yıllara göre yayın sayıları; 2023 yılında 461 yayın, 2022 yılında 442 yayın, 2021 yılında 365 yayın, 2020 yılında 361 yayın, 2019 yılında 298 yayın, 2018 yılında 242 yayın, 2017 yılında 201 yayın, 2016 yılında 190 yayın, 2015 yılında 143 yayın, 2014 yılında 172 yayın, 2013 yılında 151 yayın, 2012 yılında 121 yayın,

2011 yılında 110 yayın, 2010 yılında 95 yayın, 2009 yılında 81 yayın, 2008 yılında 73 yayın, 2007 yılında 45 yayın, 2006 yılında 45 yayın, 2005 yılında 17 yayındır.

4.1.3. Yazar bilgilerine ve yazarların bilimsel üretkenlik bilgilerine göre dağılım

Araştırma ile yazar bilgilerine ve yazarların bilimsel üretkenlik bilgilerine göre dağılımı Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4: En Çok Yayın Yapan Yazarların Yayın Sayısına Göre Dağılımı (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)

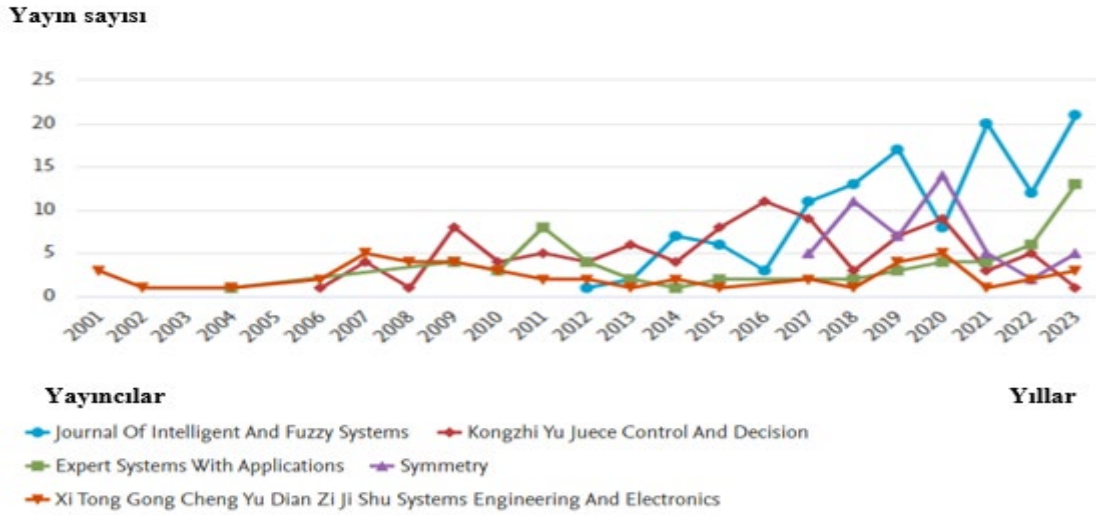


Şekil 4’de görüldüğü üzere, bu alanda en çok yayın yapan yazarlar ve yayın sayıları; Liu, P. (70 yayın), Ye, J. (70 yayın), Wang, J.Q. (43 yayın), Xu, Z. (42 yayın), Liao, H. (30 yayın), Zavadskas, E.K. (25 yayın), Akram, M. (23 yayın), Herrera-Viedma, E. (20 yayın), Wang, J.q. (19 yayın), Xu, X. (18 yayın) şekilde sıralanmaktadır. Ülkelere göre yayın sayısına da paralel olarak en çok yayın yapan yazarların Çinlilerden oluştuğu görülmektedir.

4.1.4. Yayıncı bilgilerine ve yayıncıların yıllara göre bilimsel üretkenlik bilgileri dağılımı

Araştırma ile yayıncı bilgilerine ve yayıncıların yıllara göre bilimsel üretkenlik bilgileri dağılımı Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5: Yıl Bazında Yayıncıların Yayın Sayısına Göre Dağılımı (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)

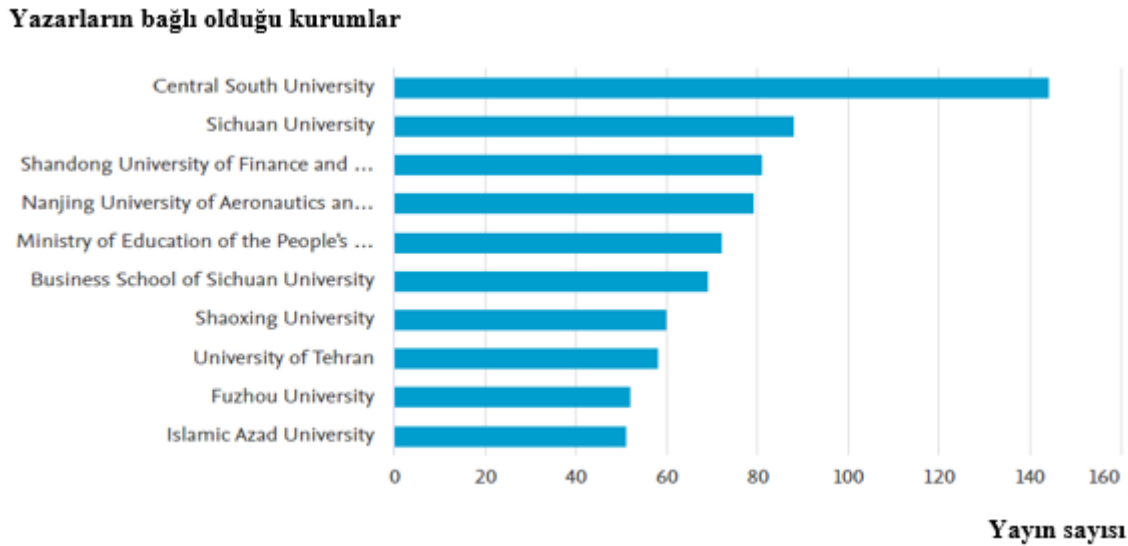


Şekil 5'te grldđđ üzere, bu alanda en çok yayın yapan kuruluşların; Journal of Intelligent and Fuzzy Systems (121 yayın), Kongzhi Yu Juece Control and Decision (93 yayın), Expert Systems With Applications (57 yayın), Symmetry (49 yayın), Xi Tong Gong Cheng Yu Dian Zi Ji Shu Systems Engineering and Electronics (49 yayın) olduğu saptanmıştır.

4.1.5. Yazarların bağlı oldukları kuruluş bilgilerine göre dağılım

Araştırma ile yazarların bağlı oldukları kurum bilgilerine göre dağılımı Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6: Yayın Yapan Yazarların Bağlı Olduğu Kuruma Göre Dağılım (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)

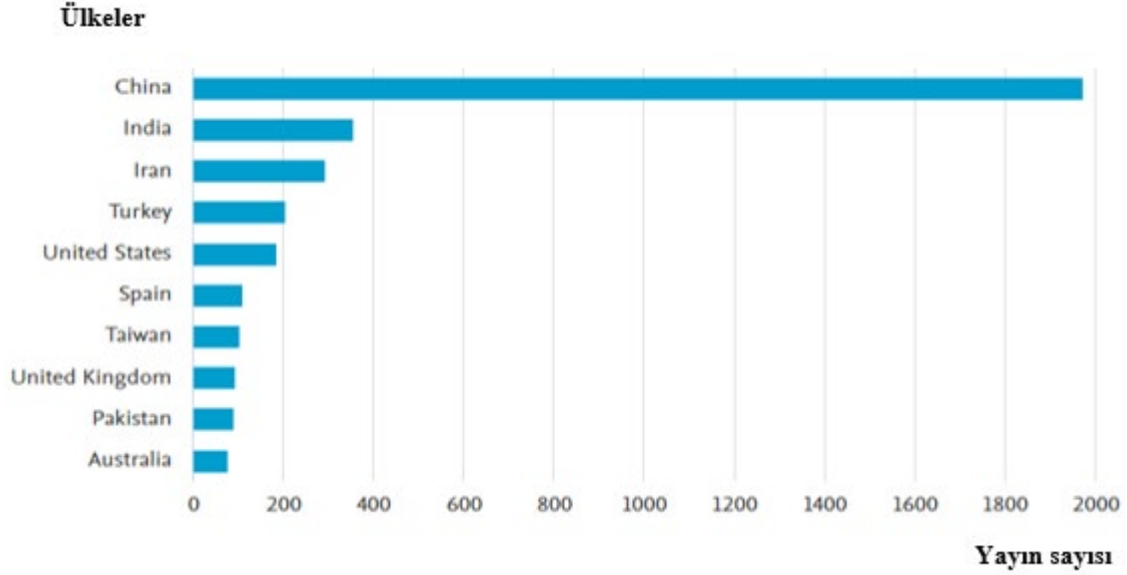


Şekil 6'da grldđđ üzere, bu alanda yayın yapan yazarların bağlı olduğu kurumlara göre; Central South University (144 yayın), Sichuan University (88 yayın), Shandong University of Finance and Economics (81 yayın), Nanjing University of Aeronautics and Astronautics (79 yayın), Ministry of Education of the People's Republic of China (72 yayın), Business School of Sichuan University (69 yayın), Shaoxing University (60 yayın), University of Tehran (58 yayın), Fuzhou University (52 yayın), Islamic Azad University (51 yayın) olarak sıralandığı saptanmıştır.

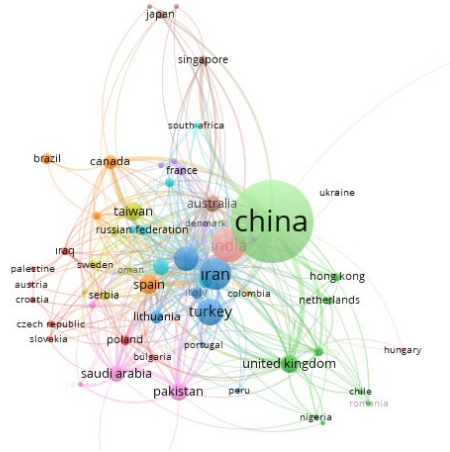
4.1.6. Yayınların yapıldıkları ülke ve bölgelere göre dağılım

Yayınlarn yapıldıkları ülke veya bölgelere göre dağılımı Şekil 7’de verilmiştir.

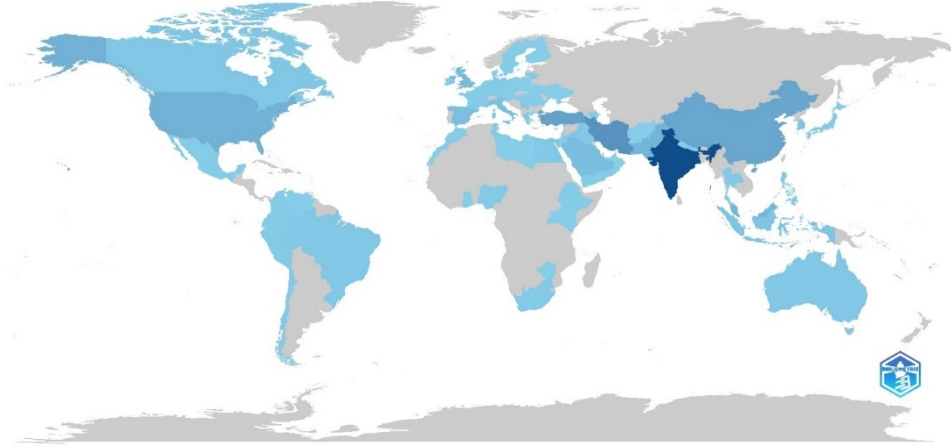
Şekil 7: Ülke veya Bölgeye Göre Yayın Sayısı (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu; Vosviewer Paket Programı)



Şekil 8: Ülke veya Bölgeye Göre Yayın Sayısı (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu; Vosviewer Paket Programı)

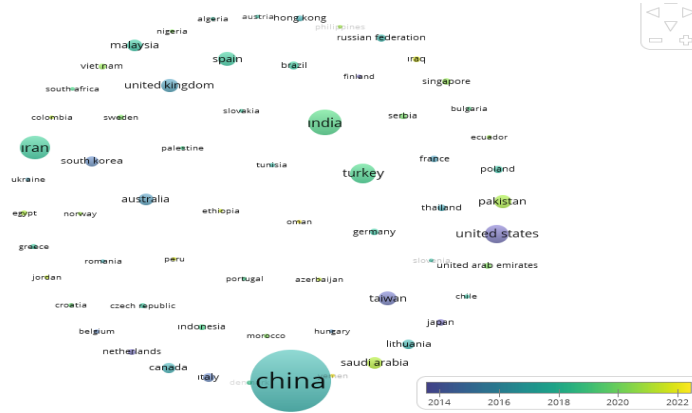


Şekil 9: lke Bazında Bilimsel retim Dağılımı (Countries' Scientific Production) (R Studio Biyometrix Analiz Sonucu)



Şekil 7, Şekil 8 ve Şekil 9 incelendiğinde; yayın sayılarına göre ülke bazında bilimsel üretim dağılımların sırasıyla, Çin (1971 yayın), Hindistan (352 yayın), İran (292 yayın), Türkiye (204 yayın), Amerika Birleşik Devletleri (182 yayın), İşpanya (107 yayın), Tayvan (100 yayın), Birleşik Krallık (92 yayın), Pakistan (90 yayın), Avustralya (76 yayın) olduğu görülmektedir.

Şekil 10: Yayınlar a En ok Atıf Alan lkelere Göre Dağılım (Vosviewer Paket Programı)

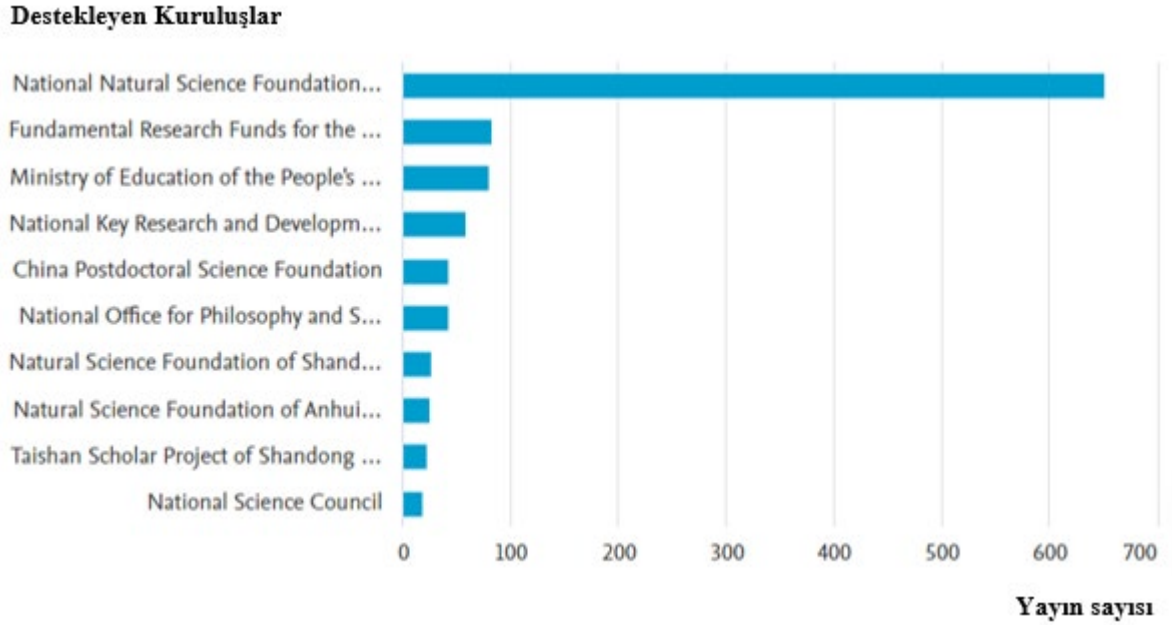


Yayınlar a en çok atıf alan ülkelerin Çin (30825 atıf), Hindistan (7120 atıf), İran (6044 atıf), Amerika Birleşik Devletleri (5534 atıf), Tayvan (3843 atıf), Türkiye (3809 atıf), Hollanda (3638 atıf), İşpanya (3072 atıf), Malezya (3058 atıf) Birleşik Krallık (2874 atıf), Litvanya (2805 atıf), Avustralya (2597 atıf) olduğu görülmektedir (Şekil 10).

4.1.7. Yayınları destekleyen (fon sağlayan) kuruluşlara göre dağılım

Araştırmaları destekleyen (fon sağlayan) kuruluşlara göre dağılım grafiği aşağıdaki gibidir (Şekil 11):

Şekil 11: Yayınları Destekleyen Kuruluşlara Göre Yayın Sayısı Dağılımı (Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)

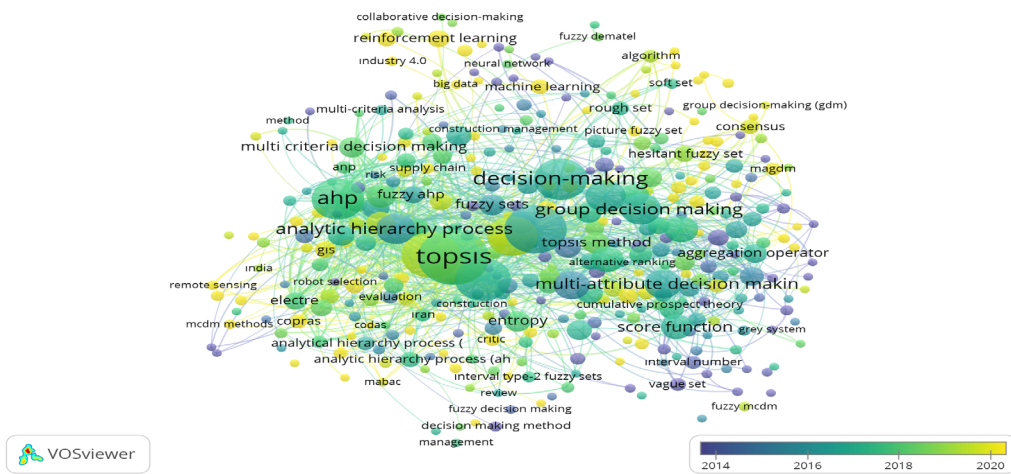


Şekil 11’de destekleyen kuruluşlara göre yayın sayılarının dağılımı görülmektedir. Bu alanda yayınları destekleyen (fon sağlayan) kuruluşlar; National Natural Science Foundation of China (651 yayın), Fundamental Research Funds for the Central Universities (81 yayın), Ministry of Education of the People's Republic of China (79 yayın), National Key Research and Development Program of China (57 yayın), China Postdoctoral Science Foundation (42 yayın), National Office for Philosophy and Social Sciences (42 yayın), Natural Science Foundation of Shandong Province (26 yayın), Natural Science Foundation of Anhui Province (24 yayın), Taishan Scholar Project of Shandong Province (22 yayın), National Science Council (17 yayın) olarak sıralanabilir.

4.1.8. Yayınların anahtar kelime bilgilerine göre dağılım

Araştırma ile en çok kullanılan anahtar kelimelere göre dağılım Şekil 12’de verilmiştir.

Şekil 12: En Çok Kullanılan Anahtar Kelimelere Göre Dağılım (Vosviewer Paket Programı)

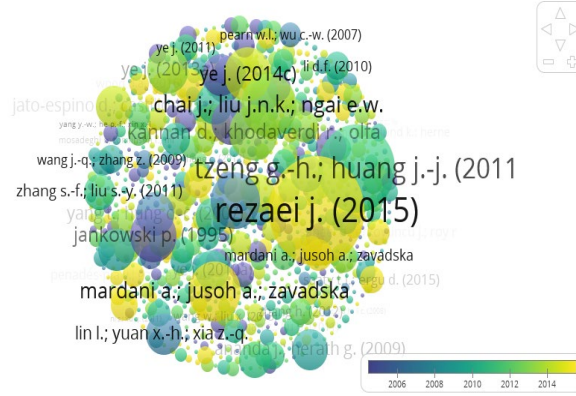


En çok kullanılan anahtar kelimelerin; karar verme (353), çok kriterli karar verme (303), TOPSİS (263), MCDM (183), grup karar verme (173), AHP (144), çok özellikli karar verme (138), analitik hiyerarşi prosesi (80), VİKOR (64) olduğu görülmektedir.

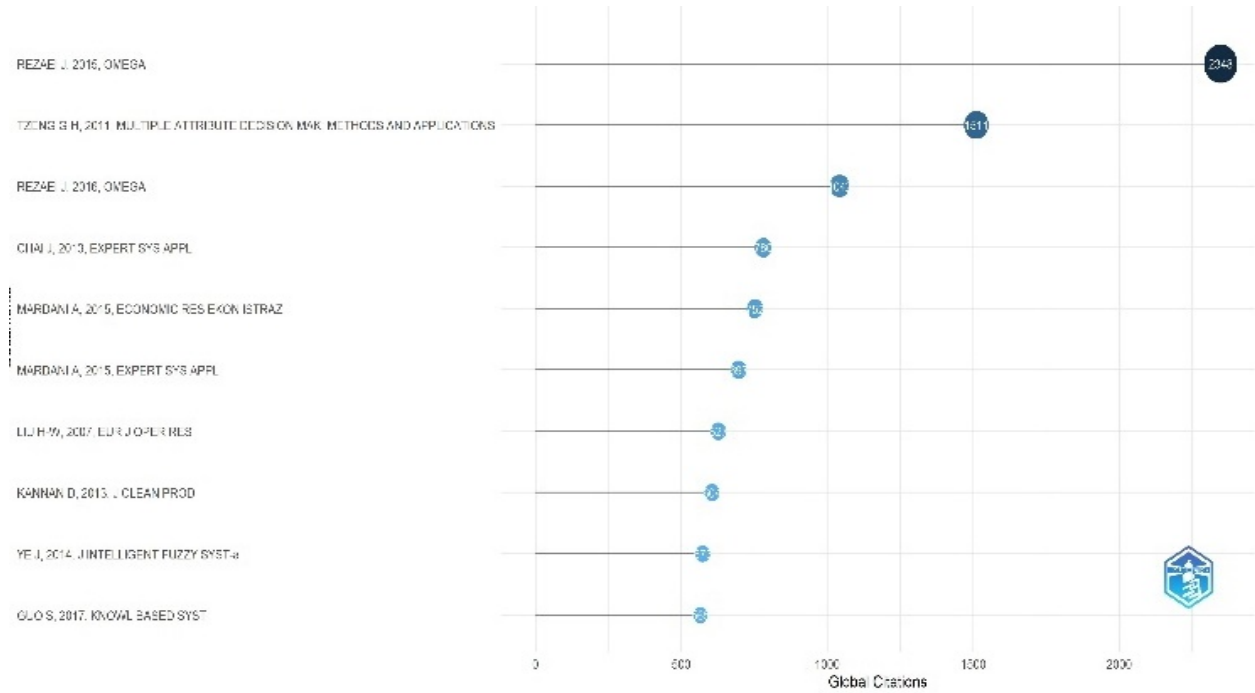
4.1.9. Yayınların aldıkları atıf bilgilerine göre dağılım

Yayınların aldıkları atıf bilgilerine göre dağılım görseli ve grafiğiaşağıdaki gibidir (şekil 13 – şekil 14):

şekil 13: En ok Atıf Alan Yayınlar Göre Dağılım (Vosviewer Paket Programı; Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)



şekil 14: En ok Atıf Alan Yayınlar Göre Dağılım (Vosviewer Paket Programı; Scopus Veritabanı Web Analiz Sonucu)

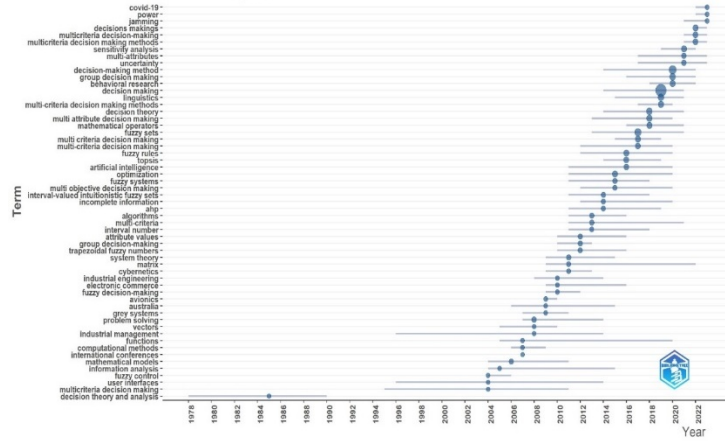


şekil 13 ve şekil 14'te grldği gzere en çok atıf alan yayınların; Rezaei J, 2015, Omega (2348 toplam atıf; 234,8 yılbaşına atıf), Tzeng G-H, 2011, Multiple Attribute Decision Mak: Methods and Applications (1511 toplam atıf; 107,93 yılbaşına atıf), Rezaei J, 2016, Omega (1042 toplam atıf; 115,78 yılbaşına atıf), Chai J, 2013, Expert Sys Appl (780 toplam atıf; 65 yılbaşına atıf), Mardani A, 2015, Economic Res Ekonom Istraz (752 toplam atıf; 75,2 yılbaşına atıf), Mardani A, 2015, Expert Sys Appl (697 toplam atıf; 69,7 yıl başına atıf), Liu H-W, 2007, Eur J Oper Res (627 toplam atıf; 34,83 yıl başına atıf), Kannan D, 2013, J Clean Prod (604 toplam atıf; 50,33 yıl başına atıf), Ye J, 2014, J Intelligent Fuzzy Syst (573 toplam atıf; 52,09 yıl başına atıf), Guo S, 2017, Knowl Based Syst (565 toplam atıf; 70,63 yıl başına atıf) olduğu belirlenmiştir.

4.1.10. Sıklıkla kullanılan kelimelere göre dağılım

Araştırma ile en çok kullanılan kelimelere göre dağılımı Şekil 15’te verilmiştir.

Şekil 15: Yıl Bazında En Çok Konuşulan Konulara Göre Dağılım (R Studio Biyometrix Analiz Sonucu)



Şekil 15’te yayınların başlık, özet, anahtar kelimeler kısmında yıl bazında en çok konuşulan konulara göre dağılımları verilmiştir. 2017’li yıllar sonrası karar verme, COVID-19, güç, çok kriterli karar verme, çok kriterli karar verme yöntemleri, karıştırma, duyarlılık analizi, davranışsal araştırma, çok kriterli karar verme yöntemleri, çok nitelikler, belirsizlik konularının daha konuşulur hale geldiği görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada; karar verme teknikleri üzerinde yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi yöntemiyle incelenerek, herhangi bir iş ya da faaliyet hakkındaki soruna karşı, örgüt yöneticileri açısından karar vermenin ne kadar gerekli ve kayda değer olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında Scopus Veri Tabanında elde edilen verilerin ilk sonucuna göre; yapılan yayınların %73,8’i makale, %20,9’u bildiri ve %2,3’ü derleme ve temel araştırma alanları ise mühendislik, bilgisayar bilimi ve matematik öne çıkmaktadır. Bu sonuç; sayısal bilimlerde karar almaya yönelik karar verme tekniklerinin bilimsel yaklaşımlarla ele alındığını ancak sosyal ve beşeri bilimlerde aynı yaklaşımlarla ele alınmadığı değerlendirilebilir. İkinci bir sonuç ise konu ve alan üzerinde, 2005 yılından itibaren yayın sayısında belirgin bir artış görüldüğü yönündedir. Bu sonuç, karar verme teknikleri alanındaki araştırmaların günümüzde öneminin ne kadar arttığına işaret etmektedir. Araştırmada elde edilen üçüncü sonuçta; Çin, Hindistan ve İran, hem bu konuda en fazla yayın yapan hem de en çok atıf alan ülkeler olarak belirlenmiştir. Bu sonuç beklenenin aksine, dünyadaki diğer ülkelerde konuya ilişkin yapılan yayınlar bakımından oldukça dikkat çekici ve şaşırtıcıdır. Dördüncü önemli sonuç ise 2017 sonrasında karar almada, COVID-19, güç, çok kriterli karar verme, belirsizlik gibi konulara vurgu yapıldığı ve altının çizildiği ön plana çıkmaktadır. Bu sonuca dayanılarak; son yıllarda ve COVID-19 sonrasında karar vermenin oldukça kayda değer olduğu ve tesadüflere bırakılmamasının gerektiği söylenebilir.

Sonuç olarak; çağımızda, örgütlerin yöneticileri bakımından ve karar verme üzerinde doğrudan etkileyen parametreler ve değişken faktörlerin sayısının artması ve içeriğinin karmaşık olması karar vermeyi oldukça kritik ve kilit bir duruma getirmiştir. Bir yandan, bu hususlar karar vermede belirsizlikler ve riskleri daha da artırmıştır. Başka bir ifade ile belli bir amaca yönelik olarak, çağımızda rekabetin yoğun olduğu ortam ve şartlarda, örgütlerin yöneticileri faaliyetlerini ancak sorun çözmeye dayanan doğru ve isabetli karar almalarının sonuçları ile başarımları mümkündür. Ayrıca, sahip olunan tüm kaynakların kısıtlı ve çevresel faktörlere bağlı olması da karar vermede örgüt yöneticileri üzerinde baskıyı ve stresi arttırmaktadır.

Öte yandan karar verme, örgütler bakımından süreklilik arz eden bir işlem durumundadır. Aslında, karar vemenin kriterleri hangi türde olursa olsun, yöneticiler için karar verme hiç kolay bir iş değildir. Dolayısıyla ister istemez karar vericinin kişisel sezgi ve yargısının da karar almada, kilit bir rolü vardır. Ancak, teknoloji ve bilişimdeki yeni gelişmelere dayanılarak karar vermenin gereği ve önemi de unutulmamalıdır. Basit ve güncel kararlar almak, üzerinde fazla düşünmeyi gerektirmeyebilir ve çözümlenmesi kolay olabilir. Ancak, çok daha karmaşık, belirsizlik, hassas ve kritik yapıda olan kararlar ciddi, titiz, dikkatli ve gerekli analizlerin yapılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, bilimsel ve yönetsel karar verme tekniklerine dayanarak, daha doğru, hızlı ve isabetli karar vermek mümkün olabilecektir.

Özetle karar verme tüm iş sektörlerinde yöneticiler ve örgütler açısından bir prestij, güç kaynağı ve yetkinliktir. Ayrıca gelecekte örgütlerin yönetiminde parametreler ve değişkenlerin bu kadar çabuk ve sıklıkla değişebileceği dikkate alınır; rasyonel karar vermede, karar verme tekniklerinin değişebileceği ve geliştirilmesinin gerektiğine inanılmaktadır. Karar verme teknikleri konusunda özellikle hem nitel hem nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı uygulamaya dönük çalışmalarla akademik araştırmaların daha fazla yapılması bu konuya olan ilginin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca güncel karar verme tekniklerinin göz önünde bulundurulması alanda yeni çalışma yapacak araştırmacılara tavsiye edilmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmada “Etik Kurul” izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.

KAYNAKÇA

- Ağaç, G. & Baki, B. (2016). Sağlık alanında çok kriterli karar verme teknikleri kullanımı: literatür incelemesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 2016,19 (3): 343-363. <https://dergipark.org.tr/pub/hacettepesid/issue/24440/259074>
- Aithal, P.S. & Kumar, P.M. (2017). Critical situations in decision making through six thinking hats method. *International Journal of Applied Engineering and Management Letters (IJAEML)*, 1(2), 1-9. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.838378>
- Aktaş, R., Doğanay, M.M., Gökmen, Y., Gazibey, Y. & Türen, U. (2015). *Sayısal karar verme yöntemleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.ř.
- Alamri, F.S. Saeed, M.H. & Saeed, M. (2024). A hybrid entropy-based economic evaluation of hydrogen generation techniques using multi-criteria decision making. *International Journal of Hydrogen Energy*, 49 (5), 711–723. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijhydene.2023.10.324>
- Alsharif, A.H., Salleh, N,Z. MD. & Baharun, R. (2020). Research trends of neomarketing a bibliometric analysis. *Journal of theoretical and applied information technology*, 98(15), 2948-2962. <https://www.jatit.org/>
- Arslankaya S. & Göraltay, K. (2019). *Çok kriterli karar verme yöntemlerinde güncel yaklaşımlar*, İksad Yayınevi.
- Babacan, A. (2020). Karar verme teknikleri yönüyle performans ölçüm yöntemleri, *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (Sosgüz)*, 2 (Özel Sayı), 20-29. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1190529>
- Bostancı, B., Yılmaz Bakır,N., Doğan, U. & Koçak Güngör, M. (2017). Bulanık karar verme teknikleri ile cbs destekli konut memnuniyeti araştırması. *Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32 (4), 1193-1207. <https://doi.org/10.17341/gazimmfd.369540>
- Buchanan, J., Sheppard, P. & Vanderpoorten, D. (1998, August). Ranking projects using the Electre method. *Proceedings of the 33rd Annual Conference of the New Zealand Operational Research Society*, 30, (s.42-51). <https://orsnz.org.nz/conf33/papers/p58.pdf>

- Camacho, L.M. & Paulus, P.B. (1995). The role of social anxiety in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1071-1080. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.6.1071>
- Can, H., Tuncer, D. & Ayhan, D.Y. (2004). *Genel işletmecilik bilgileri*, Siyasal Kitabevi.
- Chen, Y., Jin, Q., Fang, H., Lei, H., Hu, J., Wu, Y. & Wan, Y. (2019). Analytic network process: Academic insights and perspectives analysis. *Journal of Cleaner Production*, 235, 1276-1294. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652619323558?via%3Dihub>
- Chien, C. (2020). A case study of the use of the six thinking hats to enhance the reflective practice of student teachers in Taiwan. *Education*, 3(13), <https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1754875>
- Coccia, M. (2018). The Fishbone diagram to identify, systematize and analyze the sources of general purpose technologies. *Journal of Social and Administrative Sciences*, 4(4), 291-303. <https://ssrn.com/abstract=3100011>
- Coşkun, Ü. (2020). Karar ve karar verme süreci, *Ulakbilge Soyal Bilimler Dergisi*, 53, 1181–1191. <http://dx.doi.org/10.7816/ulakbilge-08-53-08>
- Dağdeviren, M., Akay, D. & Kurt, M. (2004). Analytical hierarchy process in job evaluation process and its application. *Gazi University Journal of Engineering and Architecture*, 19(2). 131-138. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/76125>
- Demirci, A. (2023). Çok kriterli karar verme teknikleri ile tesis yeri seçimi. *Lojistik Dergisi*, 20 (57), 43-61. https://lojistikdergisi.org/wp-content/uploads/2023/12/Lojistik-_Dergisi_57.pdf
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Dugosh, K.L., Paulus, P.B., Roland, E.J. & Yang, H.-C. (2000). Cognitive stimulation in brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 722-735. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.722>
- Gonzalez-Urango, H., Mu, E., Ujwary-Gil, A. & Florek-Paszkowska, A. (2024). Analytic network process in economics, finance and management: Contingency factors, current trends and further research. *Expert Systems with Applications*, 237, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.121415>
- Güngör, S. & Özcan, U. (2022). Karar kuramı ve karar verme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 33 (1), 119-125. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1035682>
- Hall, C. (2011). Publish and perish? bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32 (1), 16-27. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.07.001>
- He, X. & Lv, C. (2023). Toward personalized decision making for autonomous vehicles: a constrained multi-objective reinforcement learning technique, *Transportation Research*, 156 (2), 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.trc.2023.104352>
- Jahan, A., Mustapha, F., Ismail, M.Y., Sapuan, S.M. & Bahraminasab, M. (2011). A comprehensive VIKOR method for material selection. *Materials & Design*, 32(3), 1215-1221. <https://doi.org/10.1016/j.matdes.2010.10.015>
- Khanorkar, Y. Kane, P.V. (2023). Selective inventory classification using abc classification, multi-criteria decision making techniques, and machine learning techniques. *Materials Today: Proceedings*, 72, 1270-1274. <http://dx.doi.org/10.1016/j.matpr.2022.09.298>
- Kheybari, S., Rezaie, F.M. & Farazmand, H. (2020). Analytic network process: An overview of applications. *Applied Mathematics and Computation*, 367, 124780. <https://doi.org/10.1016/j.amc.2019.124780>
- Koçel, T. (2014). *İşletme yöneticiliği*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Levary, R.R. & Wan, K. (1999). An analytic hierarchy process-based simulation model for entry mode decision in foreign direct investment. *Omega*, 27(6), 661-677. <https://ideas.repec.org/a/eee/jomega/v27y1999i6p661-677.html>
- Lezki, ř., Sönmez, H., şıklar, E., Özdemir, A. & Alptekin, N. (2016). (Ed: H. Durucasu), İşletmelerde karar verme teknikleri, T.C. anadolu üniversitesi yayını no: 3355 açıköğretim fakültesi yayını, 2210, <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/ISL408U/ebook/ISL408U-16V1S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>
- Mercan, Y. & Çetin, O. (2022). Bütünleşik çok kriterli karar verme teknikleri ile yeşil tedarikçi seçimi, *Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 11 (1), 42 - 61. <https://doi.org/10.47934/tife.11.01.04>
- Merigó, J.M. & Yang, J.B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37-48. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2016.12.004>
- Mongeau, P.A. & Morr, M.C. (1999). Reconsidering brainstorming. Group Facilitation. *A Research and Application Journal*, 1 (1), 14-21. <https://www.proquest.com/openview/d568f89c64cb5e74781f0ea11a552917/1?pq-origsite=gscholar&cbl=43244>
- Nakiboğlu, M. (2003). Kuramdan uygulamaya beyin fırtınası yöntemi. *Turkish Journal of Educational Sciences*, 1(3). 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26131/275246>
- Oliveira, O., Silva, F., Juliani, F., Barbosa, L. & Nunhes, T. (2019). Bibliometric method for mapping the state-of-the-art and identifying research gaps and trends in literature: an essential instrument to support the development of scientific projects. S.Kunosic ve E. Zerem, (Ed.), *Scientometrics Recent Advances* içinde.10.5772/intechopen.85856, <https://www.intechopen.com/books/7646>
- Olugbenga, A.R. (2016). Six Thinking Hats and social workers' innovative competence: An experimental study. *Journal of Education and Practice*, 7(24), 149-153. <https://www.iiste.org/>
- Opricovic, S. & Tzeng, G.H. (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*, 156(2), 445-455. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00020-1](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00020-1)
- Özdemir, Y. & Özdemir, S. (2020). Weighting The universal design principles using multi-criteria decision making techniques, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(1), 105- 118. <https://doi.org/10.21923/jesd.427505>
- Özkalp, E. (1991). Örgütlerde grupların karar verme teknikleri, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi*, 9 (1). 311-320. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluibfd/issue/48505/629834>
- Özyalçın, A.T. & Bircan, H. (2023). Çok kriterli karar verme problemlerinin çözümüne yönelik otomasyon geliştirme, *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-32. <https://doi.org/10.33461/uybisbbd.1194495>
- Pehlivan E. & Akpınar, Ö. (2022). Çok kriterli karar verme teknikleri ile tarsim özelinde bir uygulama, *Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (6)2, 132- 151. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jcsci/issue/72993/1166592>
- Qadir, A., Abdullah, S., Lamoudan, T., Khan, F. & Khan, S. (2023). A new three way decision making technique for supplier selection in logistics service value cocreation under intuitionistic double hierarchy linguistic term set. *Heliyon*, 9(8), 1-22, <http://dx.doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18323>
- Qin, X., Huang, G., Chakma, A., Nie, X. & Lin, Q. (2008). A MCDM-based expert system for climate-change impact assessment and adaptation planning-A case study for the Georgia Basin, Canada. *Expert Systems with Applications*, 34(3), 2164-2179. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2007.02.024>

- Roy, B. (1991). The outranking approach and the foundation of electre methods. *Theory and Decision*, 31, 49-73. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00134132>
- Saaty, T.L. (1990). How to make a decision: The analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, 48 (1), 9-26. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(90\)90057-I](https://doi.org/10.1016/0377-2217(90)90057-I)
- Singh, S., Upadhyay, S.P., & Powar, S., (2022). Developing an integrated social, economic, environmental, and technical analysis model for sustainable development using hybrid multi-criteria decision making methods, *Applied Energy*, 308 (5), 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2021.118235>
- Slameto, S. (2016). Application of fishbone diagram analysis to improve school quality. *Dinamika Ilmu*, 16(1), 59-74. <https://doi.org/10.21093/di.v16i1.262>
- Slimani, F.E., Zghibi, A., Elomri, A., Aloui, S., Naeem, K., Merzougui, A., Msaddek, M.H. & Chekirbene, A. (2024). Identification of groundwater potential recharge zones in a tunisian, anthropogenic coastal region: insights from multi-criteria decision-making techniques. *Journal of African Earth Sciences*, 209, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.jafrearsci.2023.105108>
- Süzülmüş S. & Polat, Y. (2022). Çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak sığır işletmelerinin hayvan refahına göre sıralaması, İksad Yayınevi.
- Türegün, N. (2022). Financial performance evaluation by multi-criteria decision-making techniques, *Heliyon*, 8 (5), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09361>
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Güncel türkçe sözlük*, Ocak 2024, <https://sozluk.gov.tr>
- Tütüncü, Ö., Orhan, B.K. & Akgül, S.Ö. (2020). Use of multiple voting, pareto analysis, and fishbone techniques in tourism and recreation research. *Anatolia: Journal of Tourism Research*, 31(3), 299-306. <https://doi.org/10.17123/atad.843965>
- Tüzemen, A. & Aslan, E. (Ed.), (2021). *Karar vericinin el kitabı yöneticiler için karar verme teknikleri ve örnek problem çözümleri*, Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Ünal, C. & Atılğan, T. (2007). Konfeksiyonda karar verme teknikleri. *Tekstil ve Konfeksiyon*, 17(4), 256-263. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/218033>
- Van N.,K., Li, J., Reniers, G. & Ponnet, K. (2018). Bibliometric analysis of safety culture research. *Safety Science*, 108, 248-258. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.08.011>
- Velasquez, M. & Hester, P.T. (2013). An analysis of multi-criteria decision-making methods. *International Journal of Operations Research*, 10(2), 56-66. http://www.orstw.org.tw/ijor/vol10no2/ijor_vol10_no2_p56_p66.pdf
- Yenisu, E., Şahin, F. & Öztekkeli, H. (2021). Yönetim düşüncesinin evriminde sistem kuramının etkileri: kavramsal bir çözümleme. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (18), 514-527, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802663>
- Zahedi, F. (1986). The analytic hierarchy process—a survey of the method and its applications. *Interfaces*, 16(4), 96-108. <https://www.jstor.org/stable/25060854>
- Zare, S., Shirvan, H.E., Hemmatjo, R., Faridan, M., Hajghani, M., Dehaghi, B.F., (2018). Using the analytic network process method for prioritizing and weighing shift work disorders among hospital personnel. *Journal of Circadian Rhythms*, 16(1), 10, 1-10. doi: <https://doi.org/10.5334/jcr.163>.
- Zhu, B., Xu, Z., Zhang, R., & Hong, M. (2015). Generalized analytic network process. *European Journal of Operational Research*, 244(1), 277-288. <https://ideas.repec.org/a/eee/ejores/v244y2015i1p277-288.html>
- Zyoud, S.H. & Fuchs-Hanusch, D. (2017). A bibliometric-based survey on AHP and TOPSIS techniques. *Expert Systems with Applications*, 78, 158-181. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2017.02.016>

İklim Değişikliği ile Mücadelede Uygulanan Kamu Politikaları Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği İçindeki Durumunun Analizi¹

Analysis of Turkey's Situation in the European Union in Terms of Public Policies Implemented in Combating Climate Change

Zeynep AYDIN², Melike ATAY POLAT³

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları bakımından Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin performanslarını karşılaştırmalı olarak tespit etmektir.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışmada iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları göstergeleri bakımından Türkiye'nin hangi AB ülkeleri ile benzer gelişme seviyesine sahip olduğunu belirlemek amacıyla hiyerarşik kümeleme analizinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Hiyerarşik kümeleme analizi sonuçlarına göre, Türkiye kamu politikaları göstergeleri bakımından İspanya ile aynı grupta yer almıştır.

Sınırlılıklar: Çalışmanın yöntem açısından sınırı, kümeleme analizidir. Mekan açısından sınırı 27 AB ülkesi ve Türkiye'dir. Zaman açısından ise 2019 ve 2020 yılları ile sınırlıdır.

Özgünlük/Değer: Literatürde iklim değişikliği ile mücadelede kamu politikalarının etkinliğini inceleyen birçok çalışma bulunmakla birlikte bu hususta kümeleme analizini kullanan çalışmaya rastlanılmaması çalışmamızın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Kamu Politikaları, Kümeleme Analizi

Abstract

Purpose: The aim of this study is to comparatively determine the performances of Türkiye and European Union (EU) countries in terms of public policies implemented in the fight against climate change.

Design/Methodology: In this study, hierarchical cluster analysis was used to determine which EU countries Türkiye has a similar development level with in terms of public policy indicators implemented in the fight against climate change.

Findings: According to the results of hierarchical cluster analysis, Türkiye was in the same group with Spain in terms of public policy indicators.

Limitations: The methodological limit of the study is cluster analysis. In terms of space, its border is 27 EU countries and Türkiye. In terms of time, it is limited to 2019 and 2020.

Originality/Value: Although there are many studies in the literature examining the effectiveness of public policies in combating climate change, the unique value of our study is that there is no study using cluster analysis on this issue.

Keywords: Climate Change, Public Policies, Clustering Analysis

¹Bu çalışma Doç. Dr. Melike ATAY POLAT danışmanlığında Zeynep Aydın tarafından 2023 yılında tamamlanan 'İklim Değişikliği ile Mücadelede Kamu Politikalarının Rolü: AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Durumu' adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat, zeynepisilti@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0964-3777

³ Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, matay@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9507-5942

1. GİRİŞ

İklim değişikliği son yıllarda dünyayı tehdit eden en önemli sorunların başında gelmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası artan teknolojik gelişmelerle birlikte artan sanayileşme sera gazı salınımına yol açarak havayı kirletmektedir. Bundan dolayı, iklim değişikliğinin ana sorumlusu sera gazları olarak kabul edilmektedir. Sera gazlarının atmosferde fazlalaşması bol miktarda kömür, doğalgaz, petrol gibi fosil yakıtların yakılması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Üstelik yakılan her fosil yakıtın atmosferden tamamen kaybolması on yıllar almaktadır. Fosil yakıtların devamlı yakıldığı düşünüldüğü zaman iklim değişikliğinin yaşanacağı göz ardı edilemez. İklim değişikliği kaynaklı zararların önlenemez artışı çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan pek çok soruna yol açmaktadır. Örneğin, iklim değişikliği ile yağış rejimindeki ani değişiklikler, sel ve taşkınlar, aşırı ısınma sonucu kuraklık ve kıtlık, orman yangınları gibi çeşitli çevresel felaketlerin ortaya çıkması bireylerin sağlığı ile ilgili sorunlarla mücadeleyi de gerekli kılmaktadır. Öte yandan tüm bu olumsuzluklar ekonomik büyüme üzerinde de negatif bir etki yaratmaktadır. Bilim insanları iklim değişikliğinin felakete varan sonuçları konusunda insanoğlunu uyarmakta ve bu uyarılar politika yapıcıları kamusal tedbirler almaya mecbur bırakmaktadır.

İklim değişikliğinin tüm dünyayı kapsayıcı etkileri düşünüldüğü zaman küresel bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. İklim değişikliği sorunu ile mücadele etmek amacıyla geçmişten itibaren ulusal ve küresel çapta pek çok görüşme ve toplantılara imza atılmıştır. İklim değişikliği ile mücadele süreci 1972 yılında Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde başlatılmış olup günümüzde bu sürecin hızla devam ettiği görülmektedir. Ancak yine de iklim değişikliği ile mücadelede tam olarak arzu edilen sonuca ulaşılamamıştır. Çünkü bu süreç tüm dünya ülkelerinin hatta bireylerin alınan kararlara tam olarak uyması ile başarılı olabilir. Küresel boyutta iklim değişikliği ile mücadele düşük karbonlu ekonomi modelinin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması ve yenilenebilir enerjinin tam kapasite kullanımı ile mümkün olabilir. Dolayısıyla, politika yapıcılarının bu hedeflere yönelik kamu politikalarını geliştirmeleri ve yürürlüğe koymaları gerekmektedir. Bu kapsamda AB, iklim değişikliği ile mücadele konusunda çoğu anlaşmaya öncülük etmiştir. Ayrıca, AB 1972 yılından itibaren hukuki zorunluluğu bulunmayan ancak çevre kirliliğini engellemeye yönelik pek çok çevre eylem planına imza atmış ve bu eylem planları dünya genelinde ses getirmiştir. Aynı şekilde Türkiye'de de 1970'li yıllardan itibaren çevrenin korunmasına yönelik çeşitli kararlar alınmakta ve T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından çevre, şehircilik ve iklim değişikliği alanında önemli çalışmalar yürütülmektedir. Konumu bakımından Avrupa kıtası ve Türkiye iklim değişikliğinin etkilerine en çok maruz kalan bölgelerden olduğu için, AB'ye uyum sürecinde bulunan Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelesinde uygulamaya koyduğu kamu politikası göstergeleri bakımından AB'nin karşısındaki göreceli performansının araştırılmasının anlamlı bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelesinde uyguladığı kamu politikaları göstergeleri bakımından hangi AB ülkesi ile benzerlik içinde olduğunu ortaya çıkarmaktır. İklim değişikliği bağlamında yapılan literatür çalışmasına dayanarak konuya yaklaşımın çoğunlukla tek bir kamu politikası aracı ile değerlendirilen ekonometrik analizlerden oluştuğu görülmektedir. Buna karşılık Türkiye ve AB ülkelerinin göreceli iklim değişikliğine dayanan kamu politikaları performansını kümeleme analizinden yararlanarak araştırılan herhangi bir çalışma da bulunmamaktadır. Buradan hareketle, literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada giriş bölümünden sonra iklim değişikliğinin nedenleri ve iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları konusunda teorik bir çerçeve sunulmuştur. Ardından, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında uygulanan kamu politikalarının etkisi üzerine literatür taraması yapılmıştır. Dördüncü bölümde, hiyerarşik kümeleme yöntemi kullanılarak ilgili kamu politikaları bakımından Türkiye'nin hangi AB ülkesi ile benzerlik taşıdığı hiyerarşik kümeleme analizi ile araştırılmıştır. Son bölüm, sonuç ve politika önerilerine ayrılmıştır.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAPSAMINDA UYGULANAN KAMU POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sera gazları olarak isimlendirilen karbondioksit, metan, azot oksit, ozon gibi gazlar atmosferde bulunarak güneş üzerinden dünyaya gelen zararlı ışınları engellemekte ve yeryüzünü yaşanabilecek sıcaklık seviyesinde tutmaktadır. Dolayısıyla, atmosferde bulunan bu gazlar yeryüzünü aşırı

soğumadan korumaktadır. Doğal sera etkisi denilen bu olay sayesinde yeryüzünde canlılar yaşamlarını devam ettirebilmektedir. Aksi takdirde denizler donacak yeryüzü sıfır derecesinin çok altına inecek, insan ve diğler canlıların yaşaması mümkün olmayacaktır. Bu şekilde düşünöldüğünde sera gazlarının faydalı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak nüfusun artması, yeşil alanların azaltılması ve fosil yakıt kullanımının yükselmesi sera gazlarını artırarak küresel ısınma ve iklim değışikliğine sebep olmaktadır (Akın, 2006: 30-31). İklim değışikliği, atmosferde yıllar boyunca meydana gelen ve hava olaylarını dünya genelinde veya belirli bölgelerde uzun süre kalıcı bir şekilde değıştiren bir süreçtir (IPCC, 2001: 422). Dünya 4,5 milyarlık tarihi boyunca çok sefer ısınma ve soğuma dönemlerine girmiştir. Ancak, insanlık tarihinin başlaması ve sanayileşmenin hız kazanması sonucu insan faaliyetlerinin iklim üzerindeki etkisi belirgin hale gelmiştir. Küresel sıcaklıklar gün geçtikçe artmaktadır. 2100'lü yıllarda küresel sıcaklık artışının 1-2 derece olacağı tahmin edilmektedir. Geçmişteki sera gazı birikimleri ve değışimi tam olarak hesaplanamadığından sıcaklık artış derecesinin daha çok olacağını iddia eden senaryolar da mevcuttur (Kanat & Keskin, 2018: 74). İklim değışikliği ile sürdürülebilir kalkınma olgusu arasında yakın bir ilişki vardır. Arz ve talep artışı ile ekonomik büyüme sera gazı salınımlarını artırmakta ve iklim değışikliğine sebep olmaktadır (Polat vd., 2017: 151).

Dünyada küresel bir sorun haline dönüşen iklim değışikliği gelişmiş ve gelişmekte olan ölkeleri sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan etkilemektedir. Sıcaklıklarda görölen farklılıkların aşırı soğuma veya çölleşmeye yol açması çevre sorunlarını beraberinde getirerek insanları çok yönlü olumsuz etkileyebilmektedir (Başoğlu & Telatar, 2013: 22). Sanayileşme ve nüfus artışının devamlı yükselmesi durumu düşünöldüğü zaman sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ve iklim değışikliğinin etkilerinin en az seviyeye indirilebilmesi ancak yenilenebilir enerji üretiminin artırılabilmesi yolu ile mümkün gözökmektedir. Sanayileşme hızının artmasının bir sonucu olarak kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil enerji kaynaklarının da kullanımı artmaktadır. Bu durum doğanın tahrip olmasına ve iklim değışikliği hızının artırmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında temiz enerji veya yenilenebilir enerji olarak da adlandırılan güneş, rüzgâr, jeotermal gibi enerji kaynakları değerlendirilmelidir (Seydioğulları, 2013: 25).

Çevre sorunları; sanayileşmenin hız kazanması, artan nüfus miktarı ve kentleşme olgusunun etkileriyle birlikte, nüfus yapısının bilgi eksikliği, eğitimsizliği ve çevre bilincinin gelişmemesi gibi faktörlerden dolayı artarak devam etmektedir (Atay Polat, 2014: 18). Sanayileşme sonrası üretim ve tüketim gibi iktisadi faaliyetlerin artması sonucunda çevre kalitesi bozularak insan ve diğler canlıların yaşamlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu etkilerin tüm dünyayı ilgilendiriyor olması çevresel sorunları uluslararası sorun haline dönüştürmektedir (Kaypak, 2014: 18). Bu kapsamda, kamu politikalarının genç bir dalı olan çevre politikaları Sanayi Devrimi'nin getirdiğı çevresel sorunları çözmek adına 19. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli kurumlar tarafından oluşturulsa da çevre politikalarının artması ve yaygınlaşması 20. yüzyılın ikinci yarısını bulmuştur. 1970'li yıllardan sonra çevre sorunlarına farkındalığın artması çevre bakanlıklarının veya çevre müsteşarlıklarının kurulmasını beraberinde getirmiş ve çevre politikaları ile çevre sorunları bağımsız olarak ele alınmaya başlanmıştır (Orhan, 2013: 4-5). Çevre politikası doğa ve doğal kaynaklar üzerinde oluşabilecek zararlı etkileri önlemek amacıyla insan faaliyetlerini yönetmek ve çevrede insan yapımı faaliyetlerin yine insanlar üzerindeki zararlı etkilerinin yok edilmesi olarak tanımlanabilir (King & Mori, 2007: 7). Çevre politikaları oluşturulurken genellikle üç temel hedef üzerinde durulmaktadır. Bunlar; (1) Çevre politikası, insanların sağlıklı ve mutlu bir şekilde yaşama olanaklarına zarar veren unsurları ortadan kaldırmayı amaçlar. (2) Çevre politikası, toprağın, havanın, suyun, bitki ve hayvanların içinde bulunduğu doğal çevrenin insan tarafından tahribinin engellenerek niteliğinin artırılmasını, çevrenin hem bugün hem de ileri zamanlarda yaşayacaklar içinde yaşanabilir bir seviyede kalmasını sağlar. (3) Çevre politikası, çevre bakımından sürdürülebilir bir iktisadi sistemin kurulmasını hedefler (Dağdemir, 2015: 164) şeklindedir.

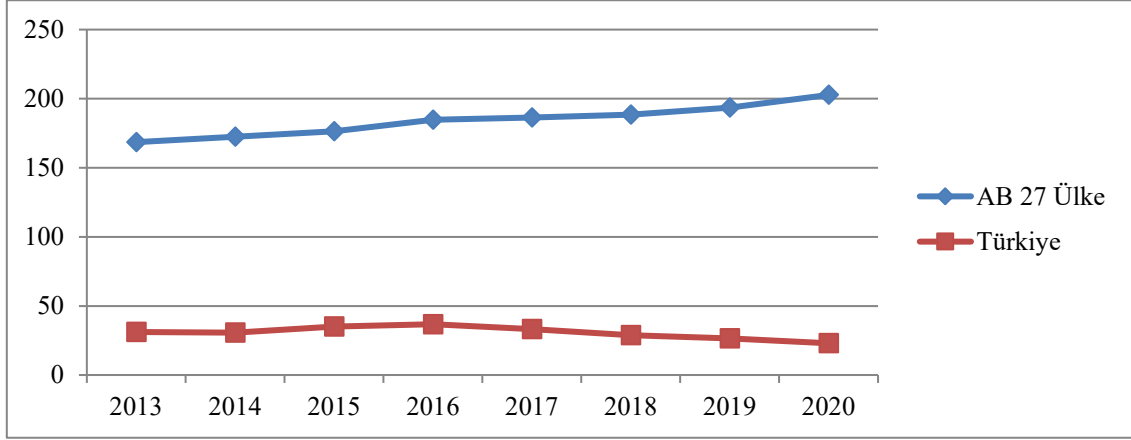
Küresel ısınma ile iklim değışikliğinin en büyük sebeplerinden olan karbondioksit emisyonuna, üretim ve tüketim faaliyetlerine bağılı olarak gelişen fosil enerji kullanımı ve taşımacılık faaliyetlerinin neden olduğu bilinmekte ve bu olaylar beraberinde çevre kirliliğine yol açmaktadır. Çevre kirliliğinin neticesinde insanlar bir maliyet yükünün altına girmektedirler. Kamu politikaları doğrultusunda maliyetleri karşılayacak, bireysel davranışları etkileyecek olan en önemli etken

vergilerdir (Ertekin & Dam, 2020: 68). Çevresel vergileri tamamen gelir kaynağı olarak konumlandırmak doğru değildir. Çevresel vergiler, kirlilik ile mücadelede teşvik edici yönü ile diğer vergi türlerinden farklıdır. Doğada kirlenmeye sebep olmayacak şekilde uygulamalarda bulunan firmalara vergi indirimini yapılması aynı zamanda çevre korumada teşvik edici kamu politikalarındandır (Demir, 2017: 47). Çevre vergisi, çeşitli zararlı maddeler ve faaliyetler için alınan bedelleri kapsar. Bunlar arasında zararlı gazların salınımı, atık sular ve bireysel atıklar, enerji üretimi, tarımda kullanılan gübre ve ilaçlar, taşımacılık faaliyetleri ve ozon tabakasına zarar veren uygulamalar bulunur. Çevre vergileri genelde enerji, ulaşım, kirlilik ve doğal kaynak vergileri olarak gruplandırılabilirler. İklim değişikliğinin en büyük sebebi olarak fosil enerji kaynakları kabul edilmekte ve bu enerji kaynaklarından alınan vergi, enerji vergisi veya karbon vergisi olarak adlandırılmaktadır (Can, 2016: 64). Ulaşım veya taşımacılık vergisi motorlu araçlara sahip bireylerden alınan vergi türleridir. Kirlilik vergileri atık ve suyun kirlenmesi üzerinden alınır. Doğal kaynak vergileri ise doğal kaynak madenlerinin çıkarıldığı yerin kirası üzerine eklenerek alınır (Ferhatoğlu, 2003: 3-4). Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat)'nin 2020 yılı verilerine göre AB ülkelerinde toplam çevre vergilerinin içinde en büyük payı enerji vergileri oluşturmaktadır. İkinci sırada en yüksek pay ulaşım vergilerine ait iken kaynak ve kirlilik vergilerinden alınan pay çevre vergileri içinde en düşüktür. 2020 yılı Eurostat verilerine göre toplam vergiler içinde çevre vergilerinin payı yaklaşık olarak %5,5'tir. Ayrıca, AB ülkelerinde toplam çevre vergisi içinde enerji vergisinin payı %4,2, ulaşım vergisinin payı %1,03, kaynak ve kirlilik vergisinin payı %0,19'dur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2020 yılı verilerine göre, Türkiye'de toplam vergiler içinde çevre vergilerinin payı yaklaşık olarak %11,05'tir. Çevre vergileri içinde enerji, ulaşım, kaynak ve kirlilik vergilerine bakıldığı zaman enerji vergilerinin payı %5,71, ulaştırma vergilerinin payı %5,03, kaynak ve kirlilik vergilerinin payı ise %0,23'tür.

Kamu kesimi, çevre vergileri ve harcamaları ile piyasaya müdahale ederek çevresel kirlilik ile mücadelede aktif olarak rol oynamaktadır. Devletlerin çevresel harcamaları GSYH'ları içinde küçük bir paya sahip olsa da çevre kirliliği ile mücadelede, doğal alanların korunmasında, sürdürülebilir kalkınma ve büyümede çevresel harcamalar önem arz etmektedir. Çevresel kirlenmeyi engelleyebilmek amacıyla özellikle gelişmiş ülkelerde alınan önlemlerden biri olan vergiler en önemli mali araçlardandır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde vergi kültürünün ve bilincinin yerleşmemiş olması kamusal finansmana ihtiyaç doğurur. Siyasi ve kültürel nedenler çevreyi kirletenlere vergilendirme yolunu zorlaştırırken çevre kirliliği için kamunun çevre koruma harcamalarını gerçekleştirmesini zaruri hale getirmektedir (Yalçın & Gök, 2015: 66-68). Çevre koruma harcamaları mal ve hizmetlerin üretim ve tüketim faaliyetlerinde meydana gelen çevre kirliliği ve rahatsızlıklarının tamamen ortadan kaldırılması ya da azaltılması için ortaya koyulan uygulamalar için para harcanması anlamına gelmektedir. Çevre koruma harcaması çevre koruma faaliyetlerinin üstlenilmesi için yapılan sermaye ve cari harcamaların toplamıdır. Çevre koruma harcama faaliyetlerinin sınıflandırılması Eurostat tarafından dokuz farklı alana göre şu şekilde yapılmaktadır. Bunlar; (1) atık su yönetimi, (2) atık yönetimi, (3) biyolojik çeşitliliğin ve peyzajların korunması, (4) toprağın, yeraltı suyunun ve yüzeyin korunması ve iyileştirilmesi, (5) su, gürültü ve titreşim azaltma, (6) ortam havasının ve iklimin korunması, (7) radyasyona karşı koruma, (8) araştırma ve geliştirme ve (9) diğer çevre koruma faaliyetleridir (Broniewicz, 2011: 21-22).

Şekil 1'de AB'nin tamamı ve Türkiye için toplam çevre koruma harcamalarının kişi başına düşen payı 2013-2020 yılları için gösterilmektedir.

Şekil 1'e göre AB ülkelerinde kişi başına düşen çevre koruma amaçlı yapılan harcamaların Türkiye'ye göre yüksek olduğu görülmektedir. AB ülkelerinde kişi başına düşen çevre koruma harcamaları her yıl yükseliş eğilimindedir. Eldeki verilere göre en yüksek kişi başına düşen çevre koruma harcaması 2020 yılında AB için 202,705 Euro olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu süreçte ufak yükseliş ve düşüşler söz konusu iken 2020 yılında kişi başına düşen çevre koruma harcaması 22,983 Euro olarak gözlenmektedir. 2020 yılı AB'de en yüksek kişi başına düşen çevre koruma harcaması olarak gözükürken yaklaşık olarak on kat altında bir rakam Türkiye'de gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, kişi başına düşen çevre koruma harcamaları bakımından Türkiye, AB ülkelerinin oldukça gerisinde kalmıştır.

Şekil 1: 27 AB lkesi ve Türkiye’de Kişi Başına Düşen Toplam evre Koruma Harcamalarının Gelişimi (Euro, 2013-2020)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
AB 27 lke	168,548	172,373	176,308	184,793	186,279	188,404	193,607	202,705
Türkiye	31,115	30,684	34,977	36,759	33,324	28,737	26,453	22,983

(EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. Erişim Tarihi:08.12.2022)

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde evre kirliliğinin sebepleri pek çok çalışmada araştırılmıştır. Bu çalışmalardan birisi Karaca (2012)’ya aittir. Yazar çalışmasında çevresel bozulma ve ekonomik kalkınma ilişkisini evresel Kuznets Eğrisi hipotezinden yararlanarak incelemiştir. Panel veri yöntemi ile analize 37 ülke dahil edilmiş ve analiz sonucuna göre çevresel bozulma ile ekonomik kalkınma arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak bireylerin gelirlerindeki artışım evresel Kuznets Eğrisi varsayımıyla uygun olmadığı kirlilik seviyesi ile gelir arasındaki ilişkinin N Şeklinde olduğu anlaşılmıştır. Dam ve Karakaya (2014), çalışmasında 1971-2011 yılları arasında OECD lkelerinde karbon emisyonları, ekonomik kalkınma ve enerji tknetimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre ekonomik kalkınmada meydana gelen bir birimlik artış karbon emisyonlarını %20 arttırmakta, enerji kullanımında bir birimlik yükseliş ise karbon emisyonlarını %82 arttırmaktadır. etin ve Seker (2014), alışmasında ARDL sınır testi yöntemiyle Türkiye’de 1980-2010 yıllarında karbon emisyonu, dış ticaret ve ekonomik kalkınma ilişkisini incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre yükselen ekonomik büyüme oranları ve dış ticaret açıkları uzun dönemde çevresel bozulmalara neden olmaktadır. Zambak vd. (2020), çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma ve çevresel kirlilik arasındaki bağlantıyı yansıtın evresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğini test etmiştir. Çalışma sonucuna göre ekonomik kalkınma arttıķa çevresel bozulmayı arttıran fosil yakıt kullanımı hızlanmakta ve gelir belli bir düzeye ulaştıktan sonra yeşil teknolojilere yatırım hızlanmaktadır.

Bu çalışmaların bulguları değerlendirildiğinde iklim değişikliğine etki eden önemli bir faktörün fosil enerji kaynakları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iklim değişikliği ile mücadele edebilmek için hükümetlerin evre ve enerji ile ilgili kamu politikaları uygulamalarına başvurmaları elzem görülmektedir. Bu çerçevede literatürde iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikalarının evre üzerindeki etkisi hem vergi uygulamaları hem de kamu harcamaları çerçevesinde değerlendirilmektedir. İklım değişikliği ile mücadelede vergilerin rolünü araştıran Hotunluoğlu ve Tekeli (2007) sera gazı emisyonlarının azaltılmasında karbon vergilerinin etkisini 18 AB lkesi için analiz etmiştir. Analiz sonuçları karbon vergisinin sera gazı emisyonlarını azaltmada etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Uğur (2014) alışmasında küresel ısınma ve iklim değişikliğine sebep olan sera gazı emisyonlarının asgari düzeye indirilebilmesi için uygulamaya konulan evre vergilerinin içinde karbona bağlı vergilerin etkinliğini araştırmıştır. Karbona bağlı alınan vergilerin karbon yayılımı az olan teknolojilerin geliştirilmesinden ziyade daha çok gelir kaynağı olarak kullanılması ve karbon vergilerinin uluslararası düzeyde farklılıklar göstermesi bu vergi çeşidinin amacına uygun

kullanılmadığını göstermektedir. Bu sebeple karbona dayalı alınan vergilerin iklim değişikliği ve küresel ısınma üzerinde yeterince etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kete vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada çevre sorunları ile mücadelede maliye politikalarının rolü araştırılmıştır. Çalışmada maliye politikası araçlarının çevresel sorunların çözümünde önem arz ettiği ifade edilmektedir. Maliye politikası kapsamında uygulanan yeşil teşviklerin, vergi indirimlerinin, sürdürülebilir kalkınma yatırımlarının çevresel sorunların azaltılmasında önemli uygulamalar olduğu belirtilmektedir. Alola vd. (2023) çalışmasında 1995-2020 yılları arasında Avrupa'nın en büyük tarım ülkeleri olan İspanya, İtalya, Almanya ve Fransa için çevresel sürdürülebilirlik bağlamında çevre vergilerinin çevre kirliliğini azaltmada önemli etkilerinin olduğundan bahsetmiştir.

İklim değişikliği ile mücadelede kamu harcamalarının rolünü araştıran Hussain vd. (2022) 35 OECD ülkesinde çevresel harcamaların ulaşımdan kaynaklanan emisyonları %21,7 düşürdüğünü tespit etmiştir. Zhang vd. (2022), katı çevre politikalarının yenilenebilir enerji teknolojilerinde geçerli olan yeşil inovasyon üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma yapmıştır. 1990 ve 2015 yılları arasında 33 ülkeden toplanan verilerle yapılan bu çalışmada, katı çevre politikalarının yenilenebilir enerjide yeşil inovasyonu pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin gelişmiş ülkelerde daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katı çevre politikalarının jeotermal enerji ve hidroenerji üzerinde yeşil inovasyonu desteklediği, fakat bu etkinin rüzgar ve güneş enerjisi için geçerli olmadığı ifade edilmektedir. Yang vd. (2023), çalışmasında katı atık yönetim sistemlerinin sera gazı emisyonları ile yakın ilişki içinde bulunduğunu ve karbon ayak izini azaltma konusunda önem taşıdığını ifade etmiştir. Yapılan çalışmada katı atık yönetim sisteminin karbon ayak izini hesaplamak için bir yöntem geliştirilmiş ve Çin'in sıfır atık şehri olarak belirlenen Ningbo örneklem olarak seçilmiştir. İnşaat atıkları, üretim sektörü kaynaklı atıklar, hanelerden çıkan atıklar ve tehlikeli atıklardan meydana gelen karbon miktarı analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre sıfır atık şehir planının uygulanması durumunda karbon ayak izi azaltılabilecektir.

4. YÖNTEM ve VERİ SETİ

Çalışmanın bu kısmında çalışmada kullanılan yöntem ve veri seti tanımlanmıştır. Ardından kümeleme analizinden bahsedildikten sonra analizlerden elde edilen bulgular tartışılmıştır.

4.1. Yöntem

Bu çalışmada iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları bağlamında Türkiye'nin hangi AB ülkesi ile benzerlik taşıdığını tespit etmek amacıyla hiyerarşik kümeleme analizi yönteminden yararlanılmıştır. Hiyerarşik kümeleme analizi çok değişkenli istatistikî metotlardan birisidir. Hiyerarşik kümeleme analizi, kümelerin arka arkaya birleştirilme süreci olarak bilinir ve ayrıca ayırma ve toplama teknikleri olarak iki grupta incelenir (Şahin, 2017: 160-161). Analizlerde kullanılan gözlemler çoğaldıkça değişkenlerin birimleri de değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin değişkenlerin bir kısmının birimi metre iken bir kısmı yüzde olabilir. Dolayısıyla, değişkenler standartlaştırma işlemine tabi tutulmuştur (Kalaycı, 2006: 358). Standartlaştırılmış veriler üzerinden hiyerarşik kümeleme analizine başvurulmuştur.

4.2. Veri Seti

Bu çalışmada 27 AB ülkesi ve Türkiye'ye ait iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları kapsamında 12 değişken kullanılmıştır. Veriler Eurostat ve TÜİK'ten elde edilmiştir. Analizlerde iklim değişikliği ile mücadelede kamu politikaları olan çevre vergileri ile ilgili dört gösterge (toplam çevre vergisi, enerji vergisi, ulaşım vergisi ve kaynak ve kirlilik vergisi) ve çevre koruma harcamaları ile ilgili sekiz gösterge (çevre korumasına yönelik ulusal harcamalar, toplam çevre koruma harcaması, atık yönetimi harcaması, atık su yönetimi harcaması, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması harcaması, ortam havasının, iklimin, toprağın ve yer altı suyunun korunması-iyileştirilmesi, gürültü ve titreşimin azaltılması, radyasyona karşı koruma harcaması, çevresel araştırma geliştirme ve diğer çevre koruma harcaması ve yeni tescil edilen binek araçlarda sıfır emisyonlu araçların payı) kullanılmıştır (bkz. Tablo 1). Analizlere dahil edilen AB ülkeleri Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Fransa, İspanya, Hırvatistan, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç'tir. Verilerde 2019 ve 2020 yılları

kullanılmıştır. 2019 ve 2020 yılları veritabanlarına son dâhil edilen yıllar olması ve tüm ülkeler için ortak olması sebebi ile tercih edilmiştir.

Tablo 1: Kümeleme Analizinde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Yıl	Birimi
Çevre korumasına yönelik harcamalar	2019	GSYİH yüzdesi
Toplam çevre koruma harcaması	2020	Milyon Euro
Atık yönetimi harcaması	2019	Milyon Euro
Atık su yönetimi harcaması	2019	Milyon Euro
Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması harcaması	2019	Milyon Euro
Ortam havasının, iklimin, toprağın ve yer altı suyunun korunması-iyileştirilmesi, gürültü ve titreşimin azaltılması, radyasyona karşı koruma harcaması	2019	Milyon Euro
Çevresel araştırma geliştirme ve diğer çevre koruma harcaması	2019	Milyon Euro
Toplam çevre vergisi	2020	Milyon Euro
Enerji vergisi	2020	Milyon Euro
Ulaşım vergisi	2020	Milyon Euro
Kaynak ve kirlilik vergisi	2020	Milyon Euro
Yeni tescil edilen binek araçlarda sıfır emisyonlu araçların payı	2020	Yüzde

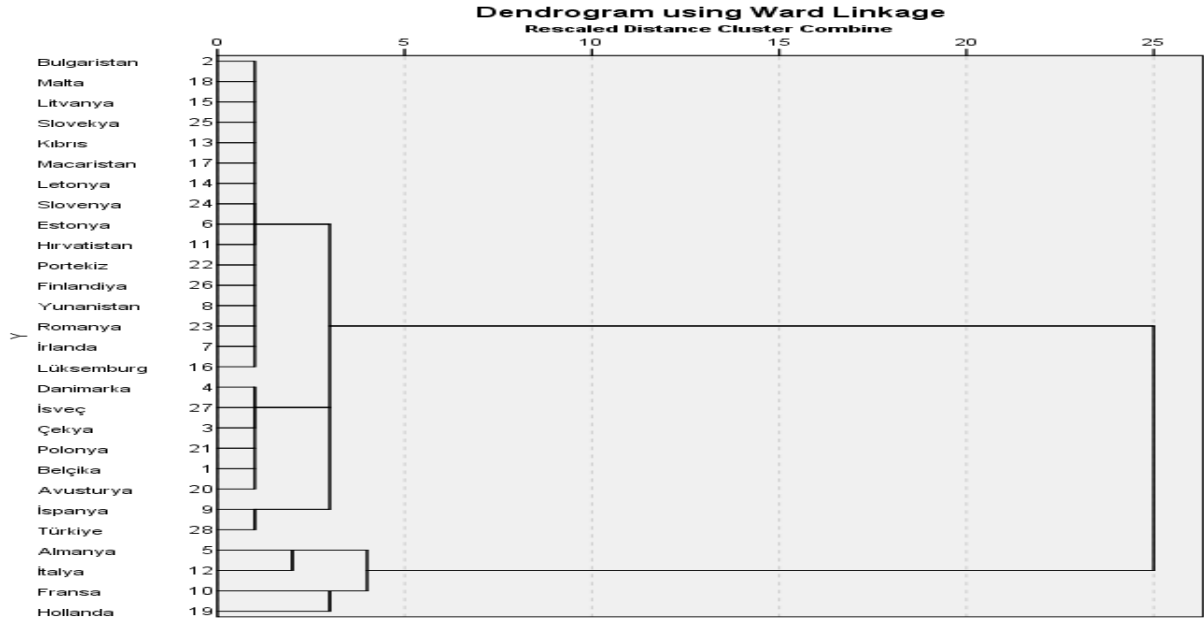
Kaynak: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_tax/default/table?lang=en , TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1>

5. BULGULAR

Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede uyguladığı kamu politikalarının performansı açısından hangi AB ülkeleri ile benzerlik gösterdiğini belirlemek amacıyla hiyerarşik kümeleme analizinden biri olan Ward yöntemine başvurulmuştur. Ward yöntemi çoğunlukla en doğru sonucu vermesinden dolayı daha fazla tercih edilmektedir. Bu yöntemin amacı nesnelere arasındaki varyansın en küçük olacak şekilde küme içine yerleştirilmesidir. Yani kümenin ortasına gelen bir gözlemin yine aynı kümenin içinde bulunan gözlemlere ortalama uzaklığını esas almaktadır (Tekin, 2018: 405). Hiyerarşik kümeleme analizinde en önemli konu küme sayısının belirlenmesidir. Küme sayısının belirlenmesinde yığışım tablosu ve ağaç grafiğinden yararlanılır. Ağaç grafiği uygulamasında küçük kümelerin birbirine daha çok uyum sağladığı ancak ağacı aşan kümelerin anlamlı bulunmadığı söylenebilir. Yığışım tablosunda ise katsayılarla büyük artışlar küme sayısındaki artışa işarettir (Kalaycı, 2006: 349-359). Analizde kullanılan değişkenlerin birimlerinin farklı olması nedeniyle (milyon Euro, yüzde) öncelikli olarak veriler üzerinde standartlaştırma işlemi yapılmış ve ardından standartlaştırılmış veriler üzerinden kümeleme analizi uygulanmıştır. Şekil 2'de hiyerarşik kümeleme analizi olan Ward yöntemi sonucu ortaya çıkan ağaç grafiği bulguları yer almaktadır.

Şekil 2'de gösterilen ağaç grafiği bulgularında 27 AB ülkesi ve Türkiye iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları bağlamında iki büyük kümede toplanmaktadır. Birinci grupta Bulgaristan, Malta, Litvanya, Slovakya, Kıbrıs, Macaristan, Letonya, Slovenya, Estonya, Hırvatistan, Portekiz, Finlandiya, Yunanistan, Romanya, İrlanda, Lüksemburg, Danimarka, İsveç, ek Cumhuriyeti, Polonya, Belçika, Avusturya, İspanya ve Türkiye yer almaktadır. İkinci grupta ise Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda bulunmaktadır. Türkiye'nin de dahil olduğu ilk grup ülkeleri incelendiğinde genellikle benzer sosyo-ekonomik yapıya sahip oldukları gözlenmektedir. İkinci grubun ülkeleri ise ekonomik kalkınma düzeyinin yüksek olduğu ülkelerdir.

Şekil 2: Kümeleme Analizine Göre Ağaç Grafiği Bulguları



Tablo 2’de hiyerarşik yöntemle yapılan analiz sonucundan hareketle yığışım çizelgesine yer verilmiştir. Katsayı sütunu gözlemler arasındaki mesafeyi ölçmektedir. Gözlemler arasındaki mesafenin büyümesi ayrı kümelenmeler oluşacağı anlamına gelmektedir. Katsayı sütununa bakıldığı zaman büyük sıçramaların 23. basamaktan sonra başladığı (61,329, 77,285, 99,008, 129,883, 324,000) ve toplamda 5 sıçramanın olduğu gözükmektedir. Bu durum bize 5 ayrı kümenin oluşacağı izlenimini vermektedir.

Tablo 2: Yığışım Çizelgesi

Aşama	Birleştirilen Küme		Katsayı	Kümenin İlk Ortaya Çıktığı Aşama		
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	Sonraki Aşama
1	2	18	,019	0	0	6
2	14	24	,064	0	0	3
3	6	14	,124	0	2	10
4	15	25	,184	0	0	5
5	13	15	,257	0	4	6
6	2	13	,443	1	5	7
7	2	17	,672	6	0	16
8	22	26	,982	0	0	17
9	8	23	1,362	0	0	14
10	6	11	1,934	3	0	16
11	7	16	2,585	0	0	14
12	3	21	3,485	0	0	18
13	4	27	4,409	0	0	19
14	7	8	5,524	11	9	17
15	1	20	6,844	0	0	18
16	2	6	8,412	7	10	20
17	7	22	10,000	14	8	20
18	1	3	13,815	15	12	19
19	1	4	19,221	18	13	24
20	2	7	25,410	16	17	25
21	9	28	32,201	0	0	24
22	5	12	45,577	0	0	26
23	10	19	61,329	0	0	26
24	1	9	77,285	19	21	25
25	1	2	99,008	24	20	27
26	5	10	129,883	22	23	27
27	1	5	324,000	25	26	0

Yığışım tablosundan ve ağaç grafiğinden elde edilen sonuçlara göre küme sayısının en çok 5 en az 3 olmasının doğru olacağına karar verilmiştir. Tablo 3'ten hareketle en az 3 ve en çok 5 küme seçilerek analize devam edilmiştir.

Tablo 3: Küme Sayısı Belirtilerek Elde Edilen Bulgular

lkeler	5 Küme Olması	4 Küme Olması	3 Küme Olması
Belçika	1	1	1
Bulgaristan	2	2	1
ek Cumhuriyeti	1	1	1
Danimarka	1	1	1
Almanya	3	3	2
Estonya	2	2	1
İrlanda	2	2	1
Yunanistan	2	2	1
İspanya	4	1	1
Fransa	5	4	3
Hırvatistan	2	2	1
İtalya	3	3	2
Kıbrıs	2	2	1
Letonya	2	2	1
Litvanya	2	2	1
Lüksemburg	2	2	1
Macaristan	2	2	1
Malta	2	2	1
Hollanda	5	4	3
Avusturya	1	1	1
Polonya	1	1	1
Portekiz	2	2	1
Romanya	2	2	1
Slovenya	2	2	1
Slovakya	2	2	1
Finlandiya	2	2	1
İsveç	1	1	1
Türkiye	4	1	1

Tablo 3'e göre her sütunda bulunan rakamlar ülkelerin hangi kümeye dhil olduğunu göstermektedir. Tablo 4'te ağaç grafiği ile de uyumlu olarak 5 küme oluşması durumunda hangi ülkenin hangi kümeye ait olduğu özetlenmektedir.

Tablo 4: Kümeleme Analizi Sonucu Elde Edilen lke Grupları

Kümeler	Kümeyi Oluşturan lkeler
Küme 1	Belçika, ek Cumhuriyeti, Danimarka, Avusturya, Polonya, İsveç
Küme 2	Bulgaristan, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Hırvatistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Finlandiya,
Küme 3	Almanya, İtalya,
Küme 4	İspanya, Türkiye
Küme 5	Fransa, Hollanda

Ülkelerin genel olarak iki grupta toplandığı bulgusundan sonra, iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları performansına göre ülkelerin detaylı olarak beş gruba ayrıldığı söylenebilir. Milli gelirine göre Avrupa'nın en ileri lkeleri olan Almanya ve İtalya Küme 3'te yer alırken yine en gelişmiş ekonomilerden olan Fransa ve Hollanda ayrı olarak kümelenerek Küme 5'i oluşturmuştur. Türkiye sosyo-ekonomik yapısı benzerlik gösteren İspanya ile kümelenerek Küme 4' oluşturmuştur. Ayrıca, Küme 1'de 6 ülke ve Küme 2'de 16 ülke yer alarak en kalabalık grubu oluşturmuştur.

5. SONUÇ

Bu alışma, Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadele konusunda uyguladığı kamu politikaları bakımından hangi AB lkeleri ile benzerlik taşıdığının belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Literatürde iklim değişikliğinin etkilerini analiz eden pek çok teorik ve ekonometrik

çalışma bulunsa da Türk ekonomisinin ilgili kamu politikaları göstergeleri bakımından hangi AB ülkeleri ile benzer gelişme seviyesine sahip olduğunu belirleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

AB ülkeleri ve Türkiye'de iklim değişikliği konusunda uygulanan vergiler ve kamu harcamalarının istatistiksel tahlili hiyerarşik kümeleme analizi ile yapılmıştır. 27 AB ülkesi ve Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede uyguladığı kamu politikaları kapsamında 2019 ve 2020 yılına ait 12 farklı gösterge ile analiz yapılmıştır. Göstergeler toplam çevre vergisi, enerji vergisi, ulaştırma vergisi, kirlilik ve kaynak vergisi ile çevre korumasına yönelik ulusal harcamalar, toplam çevre koruma harcaması, atık yönetimi harcaması, atık su yönetimi harcaması, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması harcaması, ortam havasının, iklimin, toprağın ve yer altı suyunun korunması-iyileştirilmesi, gürültü ve titreşimin azaltılması, radyasyona karşı koruma harcaması, çevresel araştırma geliştirme ve diğer çevre koruma harcaması ve yeni tescil edilen binek araçlarda sıfır emisyonlu araçların payıdır. Analiz kısmına geçilmeden önce göstergelerin birimlerinin farklı olması sebebi ile standartlaştırılma işlemi yapıldıktan sonra hiyerarşik kümeleme analizine başvurulmuştur.

Hiyerarşik kümeleme analizi ağaç grafiği bulgularında 27 AB ülkesi ve Türkiye iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikaları bağlamında iki büyük kümede toplanmıştır. Yığılım çizelgesinde var olan beş sığrama ise beş ayrı küme olacağı izlenimini vermektedir. Ağaç grafiği ve yığılım çizelgesinden hareketle en çok beş ve en az iki küme olmasının sonucunda küme sayısı beş olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda milli geliri yüksek olan Fransa ve Hollanda bir kümede yer alırken, Almanya ve İtalya ayrı bir küme oluşturarak iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikalarının birbirine benzer oldukları saptanmıştır. Türkiye ise sosyo-ekonomik yönden de benzerlik taşıdığı İspanya ile aynı küme de yer almıştır. Bunun haricinde kalan Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Avusturya, Polonya, İsveç ayrı bir kümede yer alırken Bulgaristan, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Hırvatistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Finlandiya da en kalabalık grup olarak farklı bir kümede yer almıştır.

Bu çalışma, Türkiye ve AB ekonomisi için iklim değişikliği ile mücadelede uygulanan kamu politikalarının performansını kümeleme analizleri ile tespit ederek hem ulusal hem de uluslararası düzeyde politika yapıcılara ve ayrıca çevre bilincinin geliştirilmesi suretiyle de okuyuculara bazı çıkarımlar sunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği ile mücadeleye katkıları, gelişmekte olan ülkelere göre teknolojik gelişmeler ve yüksek bütçeye sahip oldukları gerekçesiyle daha iyi durumdadır. Bundan dolayı gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede ayırdıkları fonlara olan desteğini ara vermeksizin devam ettirmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan, ekonomik büyüme neticesinde çevre sorunlarına neden olan ve sonrasında iklim değişikliğine yol açan faaliyetlerin devlet tarafından vergilendirilmesi suretiyle çevresel sorunların hafifletilmesine katkı sunulabilir. Ayrıca, kamu otoriteleri tarafından özellikle kömür ile çalışan işletmelere uygulanan teşviklerden vazgeçilmesi ve yenilenebilir enerjinin önünü açacak kamu politikalarının geliştirilmesi en önemli husustur. Bu sayede, yenilenebilir enerji potansiyeli değerlendirilerek çevreye duyarlı enerji üretimi gerçekleştirilebilecektir.

Etik Beyan: Bu çalışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

KAYNAKÇA

Alola, A. A., Muoneke, O. B., Okere, K. I. & Obekpa, H. O. (2023). Analysing the co-benefit of environmental tax amidst clean energy development in Europe's largest agrarian economies. *Journal of Environmental Management*, 326, 116748. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.116748>

Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43. <https://dergipark.org.tr/pub/dtcfdergisi/issue/66772/1044205>

- Atay Polat, M. (2014). *Sürdürülebilir kalkınmada elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi*. (Yayın No. 356778) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkez. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=us6cKNgpEZ7tGJteKpEAW&no=alUNEsDyLjOKaTcWd3Q40g>
- Başoğlu, A. & Telatar, O. M. (2013). İklim değişikliğinin etkileri: tarım sektörü üzerine ekonometrik bir uygulama. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 7-25. https://webmail.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_e88c5.pdf
- Broniewicz, E. (2011). Environmental protection expenditure in European Union. *Environmental Management in Practice*, 21(36), 2-28. <https://doi.org/10.5772/18110>
- Can, F. (2016). Çevre politikasının ekonomik araçları. *Niğe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 59-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/24557/260071>
- Çetin, M. & Seker, F. (2014). Ekonomik büyüme ve dış ticaretin çevre kirliliği üzerindeki etkisi: Türkiye için bir ARDL sınır testi yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 213-230. <https://doi.org/10.18657/yecbu.48366>
- Dağdemir, Ö. (2015). *Çevre sorunlarına ekonomik yaklaşımlar ve optimal politika arayışları*. Gazi Kitabevi.
- Dam, M. & Karakaya, E. (2014). Çevre kirliliğinin makroekonomik değişkenlerle ilişkisi: Panel veri analizi.2. *Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı*, Isparta. https://www.researchgate.net/publication/301347612_Cevre_Kirliliginin_Makroekonomik_Deg_iskenlerle_Iliskisi_Panel_Veri_Analizi
- Demir, A. (2017). *Türkiye’de çevre vergileri uygulaması, ekonomik etkileri ve dünya uygulamaları ile karşılaştırması*. TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mali Hizmetler Uzmanlığı Uzmanlık Tezi. Ankara. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/aykut-demir-turkiyede-cevre-vergileri-uygulamasi-20180228151032.pdf>
- Ertekin, Ş. & Dam, M. (2020). Türkiye’de çevre vergilerinin çevresel etkileri üzerine bir değerlendirme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15, 66-87. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1036152>
- EUROSTAT. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- Ferhatoğlu, E. (2003). Avrupa Birliği’nde ortak çevre politikası çerçevesinde çevre vergileri. *E-Yaklaşım*, 3, 1-7. http://emrahferhatoglu.net/wp-content/uploads/2017/11/eferhatoglu_Avrupa_Birliğinde_Ortak_Cevre_Politikasi.pdf
- Hotunluoğlu, H. & Tekeli, R. (2007). Karbon vergisinin ekonomik analizi ve etkileri: Karbon vergisinin emisyon azaltıcı etkisi var mı?. *Sosyoekonomi*, 6(6), 107-126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21066/226821>
- IPCC (2001). Climate Change 2001: The Scientific Basis: Contribution Of Working Group I To The Third Assessment Report Of The Intergovernmental Panel on Climate Change. In J. T. Houghton, Y. D. J. G.Ding, D. J. Griggs, M. Noguer, P. J. van der Linden, X. Dai, K. Maskell & C. A. Johnson (Eds.), Cambridge University Press. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/51255267/CLIMATECHANGE_202001_20_20The_20Scientific_20Basis-libre.pdf?1483941899=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DClimate_change_2001_the_Scientific_basis.pdf&Expires=1716400017&Signature=Jl1WU4mFshArueX4SaQEuvT~~AIvXuCi8jBiJdMstz1-jv-yAoSUeRrW2oZSTZTrHEvI65ijk7OjG7MXdZWmkV-JghmgNpu1yh1PU3LFqCGnyzJLDZZrfOS4m7frfPV3k1QlKNzM860DyHee71ON59S5yrfpqzkwdv03n1ArcwPtt5oWYR1BepfuY~Em-GBHrW3uM5wiV~1yo5IIUbLZmtw-rl--miZKrelow21Od-jTKuk2PXB6OSsgyrVf7fTOCQT7Icbq50UyIK1Df13Vb6RaS7Wm7mJPjuh~6FDmPkIDg9mK

BoyYwlr86~gUbmsOTWIR0L02Q4ELW5tSQZMY3w__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

- Hussain, Z., Kaleem Khan, M. & Xia, Z. (2022). Investigating the role of green transport, environmental taxes and expenditures in mitigating the transport CO2 emissions. *Transportation Letters*, 15(5), 439-449. <https://doi.org/10.1080/19427867.2022.2065592>
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayınevi. 5. baskı.
- Kanat, Z. & Keskin, A. (2018). İklim değişikliği üzerine yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 49(1), 67-78. DOI:10.17097/ataunizfd.343085
- Karaca, C. (2012). Ekonomik kalkınma ve çevre kirliliği ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler üzerine ampirik bir analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 139-156. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4391/60383>
- Kaypak, Ş. (2014). Çevre sorunlarının çözümünde küresel çevre politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31, 17-34. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/216104>
- Kete, H., Aydın, M. S. & Kaya, H. (2017). Çevre sorunları ile mücadelede maliye politikaları. *Journal of Life Economics*, 4(2), 168-191. <https://www.acarindex.com/pdfler/1649-4281.pdf>
- King, P.N. & Mori, H. (2007). Researching environmental policy in Asia and the Pacific: Lessons from the RISPO good practices inventory. *International Review for Environmental Strategies*, 7(1), 7 – 16. https://www.iges.or.jp/en/publication_documents/pub/peer/en/522/IRES_Vol.7-1_39.pdf
- Polat, E., Eren, M. V. & Aydın, H. İ. (2017). Sürdürülebilir Kalkınmada İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi. In H. Atik (Ed.). *Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Sosyo Ekonomik Etkileri*. Nobel Yayınevi.
- Orhan, G. (2013). Türkiye’de çevre politikaları: Değişen söylemler, değişmeyen öncelikler. *Memleket Siyaset Yönetim- Kamu Politikaları Özel Sayısı*. 19-20, 1-24. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2965271>
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama*, 23(1), 19-25. https://jag.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN_23_1_19_25.pdf
- Şahin, D. (2017). Ekonomik özgürlükler bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki yeri: İstatistiksel bir analiz. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 156-174. <https://www.proquest.com/docview/1908297952?sourcetype=Scholarly%20Journals>
- Tekin, B. (2018). Ward, K-ortalamlar ve iki adımlı kümeleme analizi yöntemleri ile finansal göstergeler temelinde hisse senedi tercihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 401-436. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.492464>
- TÜİK. <https://www.tuik.gov.tr/>
- Uğur, S. (2014). Sera gazı emisyonlarının azaltımında karbon-enerji vergilerinin rolü. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (3), 341-358. <https://dergi.fsm.edu.tr/index.php/ia/article/view/621>
- Yalçın, A. Z. & Gök, M. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye’de kamu çevre koruma harcamalarının analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 65-89. <https://dSPACE.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/4048>
- Yang, G., Zhang, Q., Zhao, Z. & Zhou, C. (2023). How does the “zerowaste city” strategy contribute to carbon footprint reduction in China?. *Waste Management*, 156, 227-235. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2022.11.032>

Zanbak, M., Ekinci, M. E. & Atvur, S. (2020). evre dostu büyüme mümkün m? Yükselen piyasalara yönelik ampirik bir analiz. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 453-478. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.661247>

Zhang, D., Zheng, M., Feng, G. F. & Chang, C. P. (2022). Does an environmental policy bring to green innovation in renewable energy ?. *Renewable Energy*, 195, 1113-1124. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.06.074>

The Effects of Natural Disaster on Financial Markets: The Empirical Analysis of 2023 Earthquakes in Türkiye

Doğal Afetlerin Finansal Piyasalara Etkileri: 2023 Türkiye Depremlerinin Ampirik Analizi

Burak BÜYÜKOĞLU¹, Aslı ÖZPOLAT², Ferda NAKİPOĞLU ÖZSOY³

Abstract

Purpose: The aim of the study is to investigate the effects of the February 6 earthquakes on financial markets

Design/Methodology: BIST100 index, BIST sustainability index and BIST 100 electricity index were analysed by the cross quantilogram method.

Findings: As a result of the analysis; According to the findings, the highest negative correlation values are seen in the period after the earthquake date. While the correlation relations between the sustainability and electricity indices included in the study and the BIST100 index were negative shortly before the earthquake, they followed a fluctuating course and maintained a negative effect since the earthquake date. In both indices, the dates when the negative effects are most visible coincide with the post-earthquake period. This situation reveals that both indices were negatively affected by the earthquake.

Limitations: The fact that the February 6 earthquakes are still new and their consequences have not yet fully emerged necessitates the study to be conducted with more comprehensive data in the future.

Originality/Value: It is thought that the study will make a significant contribution to the literature in terms of seeing short-term results and determining economic projections accordingly. Due to the devastating earthquakes that have occurred in recent years, the economic effects of natural events have become very important for Turkey. Therefore, it is inevitable to discuss the consequences of these effects and what needs to be done in the light of these consequences.

Keywords: Earthquake, Natural Disaster, Financial Markets, Sustainability, CAR

Öz

Amaç: Çalışmanın amacı 6 Şubat depremlerinin finansal piyasalar üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Tasarım/Yöntem: BIST100 endeksi, BIST sürdürülebilirlik endeksi ve BIST 100 elektrik endeksi çapraz quantilogram yöntemiyle analiz edilmiştir.

Bulgular: Analizler sonucunda; Elde edilen bulgulara göre en yüksek negatif korelasyon değerleri deprem tarihinden sonraki dönemde görülmektedir. Çalışmaya dahil edilen sürdürülebilirlik ve elektrik endekslerinin BIST100 endeksi ile korelasyon ilişkileri depremden kısa bir süre önce negatif iken deprem tarihinden itibaren dalgalı bir seyir izlemiş ve olumsuz etkiyi korumuştur. Her iki endekste de olumsuz etkilerin en fazla görüldüğü tarihler deprem sonrasına denk gelmektedir. Bu durum her iki endeksin de depremden olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Sınırlılıklar: 6 Şubat depremlerinin henüz yeni olması ve sonuçlarının henüz tam olarak ortaya çıkmaması, çalışmanın gelecekte daha kapsamlı verilerle yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Özgünlük/Değer: Çalışmanın kısa vadeli sonuçların görülmesi ve ekonomik projeksiyonların buna göre belirlenmesi açısından literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Son yıllarda meydana gelen yıkıcı depremler nedeniyle doğa olaylarının ekonomik etkileri Türkiye için oldukça önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla bu etkilerin sonuçlarının ve bu sonuçlar ışığında yapılması gerekenlerin tartışılması kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Doğal Afet, Finansal Piyasalar, Sürdürülebilirlik, CAR

¹ Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Nizip MYO, Dış Ticaret, bbuyukoglu@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1174-3112

² Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Oğuzeli MYO, Yönetim ve Organizasyon, ozpolat@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1769-3654

³ Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat, nakip@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5593-413X

1. INTRODUCTION

Natural events occur frequently in the world. Natural events have effects on human life, the economy, health, and any factor that directly or indirectly affects human life. In general, the impact of natural events varies depending on the countries' fragility levels. Earthquake events disproportionately affect underdeveloped and developing countries due to their relatively low or ineffective infrastructure investments (Kahn, 2005). Globally, 387 reported natural events occurred in 2022, resulting in 30,704 fatalities, 185 million affected individuals, and a total of 223.8 million dollars in economic damage (EM-DAT, 2022). As a result, the dimensions of these effects, as well as their effects on human life and the economy, are worth discussing.

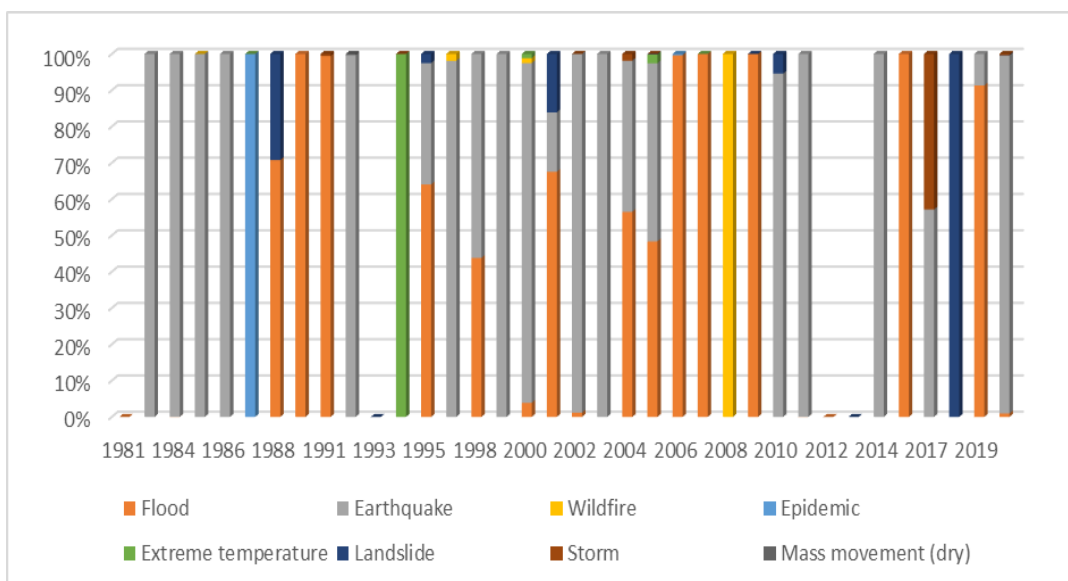
The economic effects of natural events have become very important for Türkiye due to the devastating earthquakes that have occurred in recent years. Therefore, we must discuss the implications of these effects and the necessary actions based on these results. This study is the first in literature, as far as is known. The fact that the earthquake is still new, and its results have not yet been fully revealed necessitates that the study be carried out with more extensive data in the future. However, scholars believe the study significantly contributes to the literature by examining short-term results and formulating appropriate economic projections. The economic effects of natural events have become very important for Türkiye due to the devastating earthquakes that have occurred in recent years. Therefore, it is inevitable to discuss the consequences of these effects and what needs to be done considering these results.

As far as we know, this study is the first study in literature. For this reason, firstly, a historical summary of the financial and economic effects of earthquakes in Turkey is presented in the study. The second part of the study presents the literature, methodology, and results of an empirical study using the qauntilogram method, divided into three parts. The last section contains the conclusion and discussion.

1.1. Earthquake and the impacts on Türkiye

Türkiye is one of the world's most active earthquake regions, and it is geographically located where many large earthquakes have occurred from the past to the present. In the earthquakes that occur, there is much damage, both materially, morally, and economically. Figure 1 shows key natural hazard statistics for 1980–2020 for Turkey. Türkiye is one of the world's most active earthquake regions, and it is geographically located where many large earthquakes have occurred from the past to the present. In the earthquakes that occur, there is much damage, both materially, morally, and economically. Figure 1 shows key natural hazard statistics for 1980–2020 for Turkey.

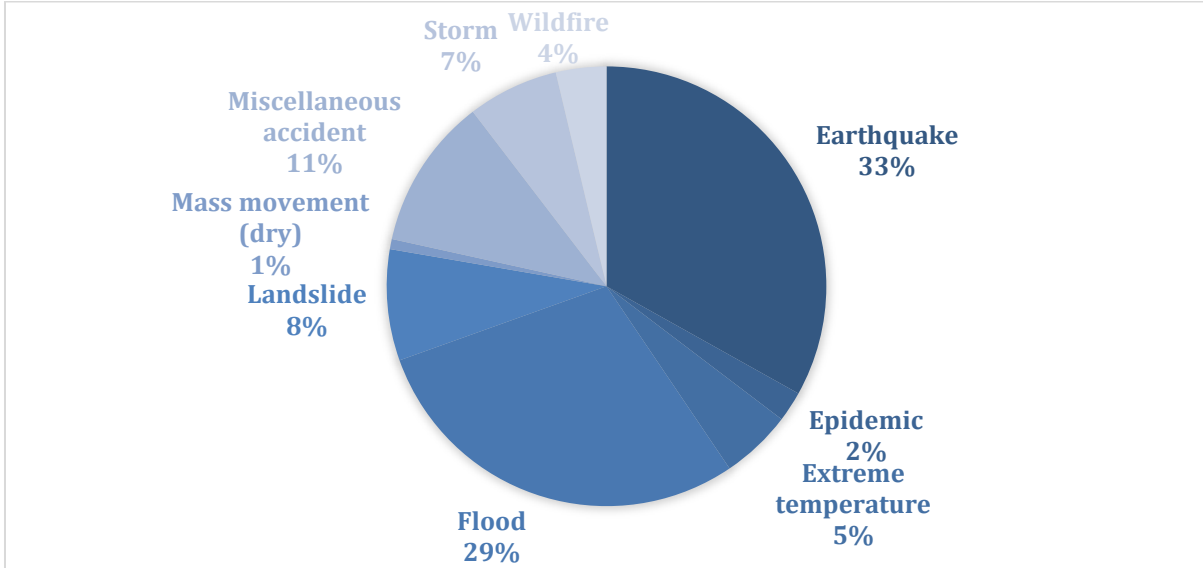
Figure 1: Key natural hazard statistics for 1980-2020 for Türkiye



Source: WB Climate Change Knowledge Portal, 2023

Examining the information in Figure 1 reveals the dimensions of the effects of natural events between 1980 and 2020. When we look at the number of people affected by the events that have occurred, it is possible to state that the most significant effects occur as a result of earthquakes. Figure 2 includes the average natural hazard occurrence for 1980–2020 data to further examine the effects of natural events.

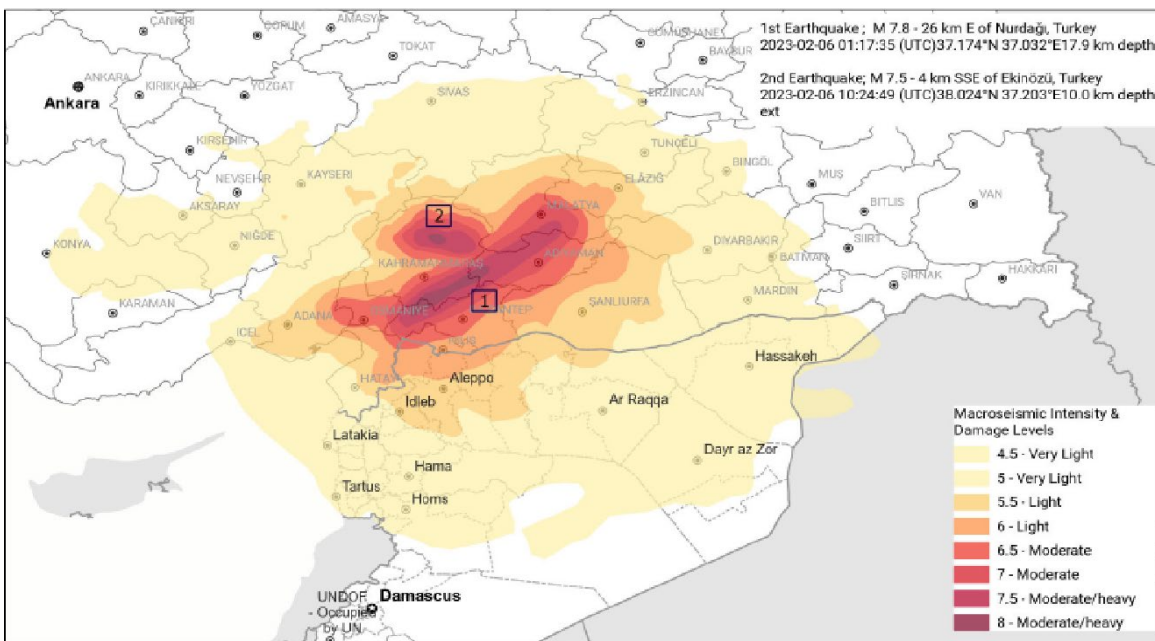
Figure 2: Average Natural Hazard Occurrence for 1980-2020 (%)



Source: WB Climate Change Knowledge Portal, 2023

When examining the average effects of natural events, Figure 2 reveals that earthquake and flood have the highest rates. Therefore, an examination of historical data reveals that the earthquake events, which have the greatest impact, peaked with the February 2023 earthquakes. Türkiye was damaged by two earthquakes of magnitude 7.8 and 7.5 on February 6 and 7, 2023. The earthquake greatly affected 11 provinces (Kahramanmaraş, Gaziantep, Malatya, Diyarbakir, Kilis, Sanliurfa, Adiyaman, Hatay, Osmaniye, and Adana), resulting in the destruction of many settlements. According to the latest data, the number of people who lost their lives because of the earthquake was over 50,000 (SBB, 2023). Figure 3 below shows the areas affected by the earthquake.

Figure 3: Türkiye Earthquake 6 Feb. 2023



Source: OCHA, 2023

As can be seen in Figure 3, the impact area of the earthquake is quite large. Therefore, its economic effects are expected to be high. The analyses indicate that the total cost of the earthquake is about 100,000 billion liras (Aksoy et al., 2023). Although it is not compared to the loss of life in the financial markets economically, it has been greatly affected. In the earthquakes that occurred on February 6, 2023, first search and rescue operations continued, followed by those of the Ministries of Treasury and Finance, Trade, Agriculture and Forestry, Labor, and Social Security, the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA), the Capital Markets Board (CMB), Borsa Istanbul A. (BIST), and the Banks Association of Türkiye (TBB) in order to protect the financial markets and the real sector from the negative conditions created by the earthquake. A series of preventive and remedial arrangements have been put into practice (Selçuk, 2023). These decisions were made in order to stabilize stock prices by stopping the declines that occurred in the first two days following the BIST earthquake, to avoid market volatility, to guarantee the continuation of real sector activities in the disaster zone by ensuring the smooth operation of the banking sector's credit mechanism, and to lessen the adverse effects of the disaster on the nation's economy generally. (Selçuk, 2023).

On February 20, 2023, the World Bank released its assessment report on the Kahramanmaraş earthquakes, which was part of the "Global Rapid Post-Disaster Damage Estimation (Grade)" approach, aimed at assessing the extent of the disaster in the initial weeks following major disasters. The report calculates the direct cost of earthquakes at \$34.2 billion (4% of GDP in 2021), with residential buildings accounting for \$18 billion, non-residential buildings for \$9.7 billion, and infrastructure damage accounting for the remaining \$6.4 billion. Global experience suggests that the potential cost of an earthquake could exceed estimates by up to twice. The report states that the estimated cost includes physical damage but does not include humanitarian and emergency response costs, indirect costs (production disruption, reduction in sales, etc.), or secondary effects (World Bank 2023, 6).

The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) has also included its estimates on the effects of the Kahramanmaraş earthquakes in its report titled "Regional Economic Prospects," published on February 16, 2023. The report asserts that, despite the significant uncertainty arising from the ongoing rescue efforts, the earthquake's negative impact on 2023's growth rate is likely to be less than 1 point. Given that the earthquake occurred in the early months of the year, the year's reconstruction efforts can significantly mitigate the earthquake's negative economic effects (EBRD 2023, 13–15). In its report titled "Türkiye: The Economic Implications of the Earthquake," published on February 16, 2023, JP Morgan stated that the physical damage caused by the earthquake will cost the Turkish economy 25 billion dollars (2.5% of GDP) and that there are upside risks (Reuters, 2023).

To see the short-term initial effects of this earthquake, which is likely to have a large impact on the country's economy, the cross-quantile method expected to occur was examined. For this purpose, the BIST-100 index, the BIST-100 sustainability index, and the BIST-100 electricity index were examined. What the study has added to the body of knowledge is thought to be the first study investigating Türkiye's 2023 earthquake as well as the use of the cross-quantile method, which is one of the second-generation analysis methods. For this purpose, the study consists of three sub-headings. In the first part, a literature review is included. In the second part, data, methodology, and empirical results are explained, while the last part includes conclusions and recommendations.

2. LITERATURE

Research on stocks and their returns is evident in the literature. On the other hand, studies examining the effects of natural disasters on stock returns are generally limited. Specifically, research focuses primarily on how disasters impact insurance companies in the financial markets. In this direction, we have scanned the literature to examine the effects of disasters on financial markets from a general perspective.

Odell and Weidenmier (2002) examined the effects of the 1906 San Francisco earthquake on the American economy and financial markets. They concluded that real shocks have significant effects on both the financial and monetary sectors of the economy, as well as economic output. Using the Ordinary Least Squares technique, Yamori and Kobayashi (2002) investigated how the 1995 Tokyo

earthquake affected the stock values of Japanese insurance companies. The enormous load this earthquake placed on insurance firms led to the creation of the Japanese earthquake insurance system. Results showed that there were negative stock price reactions between the first and ninth days following the earthquake.

Worthington and Valadkhani (2004) examined how natural disasters affected the Australian stock market from December 31, 1982, to January 1, 2002, using daily price and savings returns. The study determined that the shocks caused by 42 major natural disasters, such as storms, floods, hurricanes, earthquakes, and forest fires, had an impact on market returns. Worthington (2008), on the other hand, investigated the effects of natural events and disasters in Australia on Australian stock returns using the GARCH-Mean model. It is concluded that the severe storms, floods, hurricanes, earthquakes, and forest fires experienced during the period from January 1, 1980, to June 30, 2003, which was analyzed using daily price and savings returns, did not have a significant effect on stock market returns. In addition, Bolak and Süer (2008) examined the effect of the Marmara earthquake of August 17, 1999, on the stock returns of companies traded in the ISE and operating in the finance sector. The analysis of a total of 20 companies in the Turkish financial sector revealed a significant number of troubled companies, particularly financial institutions. Conversely, the stock market experienced a value loss of -0.1038 on the first trading day following the earthquake. Asongu (2012) examined the effects of the Japan earthquake, tsunami, and nuclear crisis on financial markets. We conducted an analysis based on correlation coefficients to test whether these disasters had contagion effects in 33 economies. The results demonstrate that two months later, no foreign currency market had much stronger connections with the Japanese yen. However, the global stock markets have determined that South Africa, Taiwan, Bahrain, Saudi Arabia, and Bahrain are contagious. Using GARCH models for Japan and the USA, Wang and Kutan (2013) investigated the effects of natural disasters on the insurance industry and the composite stock market. As a result of the data, they concluded that there were considerable wealth impacts in the insurance sector, even if no wealth effect of natural catastrophes could be detected on the composite stock markets in the USA and Japan. All other markets are vulnerable to the hazards of natural disasters, except for the Japanese composite stock market. Additionally, Scholtens and Voorhorst (2013) examined the impact of earthquakes on financial markets between 1973 and 2011, which led to over 100 fatalities across 21 nations across five continents. The empirical results led them to the conclusion that the value of the stock market is significantly negatively affected. Additionally, there was no variation in the responses offered based on the magnitude of the earthquakes or the various income levels in the nations.

Valizadeh et al. (2017) studied the impact of the 2011 earthquake in Japan on 19 stock market sector returns in Japan and its trading partners. The analysis revealed that the earthquake's effects extended beyond Japan and the sectors it immediately affected. The earthquake adversely impacted most examined industries, but it also brought benefits to others. Fakhry et al. (2018) aimed to analyze the long- and short-term effects of the devastating earthquake, also called the Great Tohoku or Sendai earthquake in Japan in 2011, and the tsunami on Japanese stock, debt, and foreign exchange markets, as well as gold, using daily data. Natural disasters have a shorter-term than a longer-term impact on the efficiency of the market, according to the findings from the C-GARCH-t volatility model. Conversely, the financial market experienced minimal impact from the earthquake. On the other side, Sakariyahu et al. (2023) looked at how market performance changed between February 1 and February 20, 2023, following the most recent earthquakes in Syria and Turkey. The study's findings, which used daily stock market data from 21 important Türkiye trading partners, showed that the earthquake significantly decreased the stock market returns of the sample countries. India's coastlines were struck by tsunami waves in 2004 as a result of the earthquake in Sumatra, Indonesia. Valizadeh et al. (2017) studied the impact of the 2011 earthquake in Japan on 19 stock market sector returns in Japan and its trading partners. The analysis revealed that the earthquake's effects extended beyond Japan and the sectors it immediately affected. The earthquake adversely impacted most examined industries, but it also brought benefits to others. Fakhry et al. (2018) aimed to analyze the long- and short-term effects of the devastating earthquake, also called the Great Tohoku or Sendai earthquake in Japan in 2011, and the tsunami on Japanese stock, debt, and foreign exchange markets, as well as gold, using daily data. Natural disasters have a shorter-term than a longer-term impact on the efficiency of the market, according to the findings from the C-GARCH-t volatility model. Conversely, the financial market

experienced minimal impact from the earthquake. On the other side, Sakariyahu et al. (2023) looked at how market performance changed between February 1 and February 20, 2023, following the most recent earthquakes in Syria and Turkey. The study's findings, which used daily stock market data from 21 important Türkiye trading partners, showed that the earthquake significantly decreased the stock market returns of the sample countries. India's coastlines were struck by tsunami waves in 2004 because of the earthquake in Sumatra, Indonesia. Czura and Klonner (2023) investigated the financial markets' response to this major natural disaster and concluded that while the supply of credit remained stable, lending was directed toward SMEs in the impacted regions. In addition, Gursoy et al. (2023) investigated how the earthquake that struck Türkiye on February 6, 2023, affected financial markets. The Fourier volatility spread test was used in the study that examined the effects on different sectors of the Turkish financial markets. The results of the investigation show that the effects of the earthquake differ depending on the investigation reveals a causal relationship between the earthquake and the textile, banking, brokerage, informatics, SME, and volatility sectors, despite the food, REIT, and mining sectors traded on the Istanbul Stock Exchange experiencing no effectivity sectors.

3.DATA AND METHODOLOGY

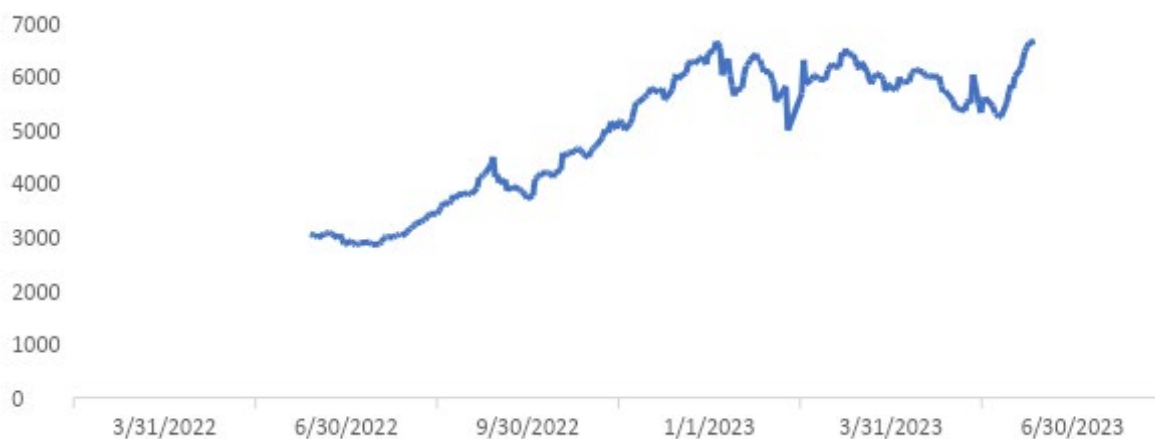
In this section, the data used in the analysis of the study and the application method will be given.

3.1. Data

The Investing database provided the BIST100 index, BIST Sustainability Index, and BIST Electricity Index data for the study. We used daily closing data from 13.06.2022 to 12.06.2023 in the data set. Specifically, we preferred a short-term time series to better understand the impact of the earthquake on the indices. During the earthquake and the following period, both electricity and natural gas cuts occurred, as well as major problems in the infrastructure of energy provider companies. In this context, experts estimate that the earthquake will significantly impact the energy market. In addition, the BIST Sustainability Index is a platform that aids businesses in developing policies addressing the risks of stock exchanges on matters of corporate governance, social responsibility, and the environment and disseminating information about the sustainability practices of businesses to responsible investors (BIST, 2023).

Examining the impact of the earthquake disaster on the BIST Sustainability Index is crucial in this regard. The study kept the time series short and attempted to minimize the impact of global and domestic developments on the analysis. This approach aims to provide more precise conclusions about the date of the earthquake and its aftermath. Comparing the sustainability and electricity indices included in the study with the BIST100 is important to see and compare the financial effects of the earthquake on the stock market.

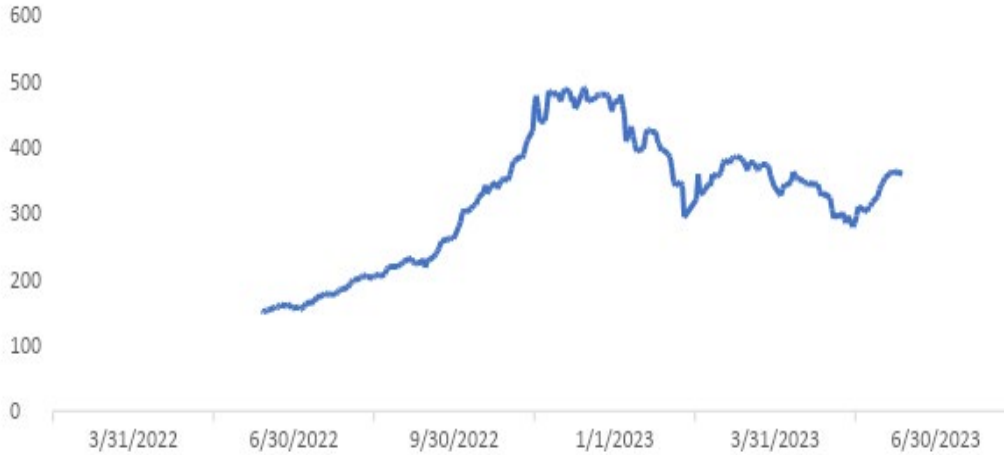
Figure 4: Sustainability Index



Source: Investing, 2023

The figure shows that the date of the earthquake marked the biggest break in the sustainability index. Before this breakout, the index followed an upward trend until the first half of January, when a short-term breakout took place. After this break, a major break took place in the history of the earthquake, and the index rose to a negative level in a short time, but the upward trend left its place for the downward trend.

Figure 5: Electricity Index



Source: Investing, 2023

When we look at the graph created with the data of the electricity index, it is seen that the biggest break and the lowest value of the index in the last 4 months were on the date of the earthquake. Before the earthquake, the index was in an upward trend until mid-November, but it progressed steadily from November to mid-January and the 2nd of January. While a small fracture occurred in half of the index, a large fracture occurred on February 6, 2023, the day of the earthquake. After that, the index was unable to return to its previous value and maintained its stability at a lower value.

3.2. Methodology

For the practical part of the study, the cross-quantile dependence between BIST100 and BIST Sustainability Index returns and BIST100 and BIST Electricity Index returns will be examined in order to determine how the intensity and duration of the spreads between the indices will change under downward and upward market movements. Han et al. developed the cross-quantile method in 2016. This approach, based on quantile points, does not use moment conditions. Because of this, it performs well when analyzing the variables in a financial time series. Additionally, the cross-quantile approach permits simultaneous determination of the direction, amount, and duration of dependence in all components of the rotation distributions and can accommodate extended delays at relatively cheap computational costs (Pham, 2021). The cross-quantile method has some advantages over other techniques. First, this method measures predictability from one time series to another in terms of the quantities of each variable's distribution. Thus, as in Figures 1 and 2, it allows us to measure the directional spreads of decline, normality, and rise between financial assets in a wide range of market conditions. Another benefit is that, compared to traditional regression-type models, this method has very long delays. Therefore, it can measure the strength of directional spreads in short-, medium-, and long-term investments. A prerequisite for the cross-quantile method is that the series be stationary. A cross-quantile is a method that examines the relationships between two series according to their distribution characteristics in the right and left tails. Cross-correlations are one of the most frequently used methods to estimate correlations between variables in a time series. Cross-correlation reveals the correlations between the time t of one variable and the time $t-1$, $t-2$, and $t-3$ of the other variable. This allows one variable to predict the future value that the other variable will receive. The methodology of The cross-quantile method is as follows:

y_{it} has to be a static time series. where i is the index and t is the time series ($i = 1, 2, t = 1, \dots, T$). Assuming that has distribution and density functions of $f_i(\cdot)$ ve $f_i(\cdot)$, y_{it} , $i = 1, 2$. $q_{it}(\tau_i) = \inf\{v : F_i(v) \geq \tau_i\}$ $\tau_i \in (0, 1)$ Let be the corresponding quantile function for .

The cross quantilegram between the two events $\{y_{1t} \leq q_{1t}(\tau_1)\}$ ve $\{y_{2t-k} \leq q_{2t-k}(\tau_2)\}$, in this equation "k" represents the delay length ($k = \pm 1, \pm 2, \dots$) and τ_1 and τ_2 . It is formulated as follows for the pair;

$$\rho_{\tau}(k) = \frac{E[\psi_{\tau_1}(y_{1t} - q_{1t}(\tau_1)) \psi_{\tau_2}(y_{2t-k} - q_{2t-k}(\tau_2))]}{\sqrt{E[\psi_{\tau_1}^2(y_{1t} - q_{1t}(\tau_1))]} \sqrt{E[\psi_{\tau_2}^2(y_{2t-k} - q_{2t-k}(\tau_2))]}} \tag{1}$$

In this equation, $-a(u) = 1[u < 0]$ is a The cantil process. When a rigid monotonic transformation, such as the logarithmic transform, is given to both series, the cross-quantilegram, which records the series dependence between two series at various quantile levels, remains unchanged. In the event of two events $\{y_{1t} \leq q_{1t}(\tau_1)\}$ and $\{y_{2t-k} \leq q_{2t-k}(\tau_2)\}$, $\rho_{\tau}(k) = 0$, from $\{y_{2t-k} \leq q_{2t-k}(\tau_2)\}$ to $\{y_{1t} \leq q_{1t}(\tau_1)\}$ indicates that there is no cross-dependency or directional predictability.

To test the null hypothesis $H_0 : \rho_{\tau}(1) = \dots = \rho_{\tau}(p) = 0$ Han vd, (2016) suggests that Ljung-Box test statistics.

$$Q_{\tau}^*(p) = T(T+2) \sum_{k=1}^p \hat{\rho}_{\tau}^2(k) / (T-k) \tag{2}$$

Given in this equation $\hat{\rho}_{\tau}(k)$ Formulated below is the cross cantilegram.

$$\hat{\rho}_{\tau}(k) = \frac{\sum_{t=k+1}^T \psi_{\tau_1}(y_{1t} - \hat{q}_{1t}(\tau_1)) \psi_{\tau_2}(y_{2t-k} - \hat{q}_{2t-k}(\tau_2))}{\sqrt{\sum_{t=k+1}^T \psi_{\tau_1}^2(y_{1t} - \hat{q}_{1t}(\tau_1))} \sqrt{\sum_{t=k+1}^T \psi_{\tau_2}^2(y_{2t-k} - \hat{q}_{2t-k}(\tau_2))}} \tag{3}$$

The quantile function anticipated for each time series is indicated by the symbol $I = 1, 2$) in the formula. Han et al. (2016) suggests using the stationary bootstrap process to approximate the empty distribution of the cross-quantilegram and the aforementioned Q statistic without relying on the unsettling asymptotic distribution's parameters.

4.EMPIRICAL RESULTS

At this stage, first, descriptive statistics about the data in the analysis are included. In addition, as in Table 1, stationarity tests of variables are also included.

Table 1: Descriptive Statistics

Values	Jarque-Bera	Skewness	Kurtosis	ADF	Q1	Q2
BIST100	25.87890 (0.000002)	-0.480071	1.750000	-13.66029 (0.0000)	244.97 (0.0000)	483.60 (0.0000)
Sustainability	25.34093 (0.000003)	-0.471659	1.757873	-13.70387 (0.0000)	244.56 (0.0000)	482.65 (0.0000)
Electrical	10.48548 (0.005286)	-0145221	2.039662	-14.16968 (0.0000)	247.38 (0.0000)	489.55 (0.0000)

Note: JB and ADF stand for Jarque-Bera normality test and Augmented Dickey Fuller unit root tests. Q and Q^2 refers to the Ljung-Box test of serial correlation in returns and square of returns.

The results of the Jargue-Bera test reveal that the distributions of the series are not normal. In both variables, obliques are close to 0, and flattening is close to 3. It means that the farther away the

oblique value is from 0 and the flattening value is from 3, the less likely it is to disperse normally. All series exhibit series correlation and volatility clustering, according to Ljung-Box statistics on returns and the square of returns, and according to Jarque-Bera tests, series do not follow a normal distribution. Ultimately, the ADF unit root tests did not find the series stationary, so we continued the analysis after taking the first difference and stabilizing the series. The study expressed the findings by calculating the cross-quantile dependencies between the two indices in its findings section. The study used the Ljung-Box test described in the methodology section of the cross quantilogram to determine the statistical significance of each cross quantilogram. In figures, black columns above 0 represent a positive cross correlation, and black columns below 0 represent a negative cross correlation. The red lines represent the limits of trust.

Figure 6: The cross-quantilogram results

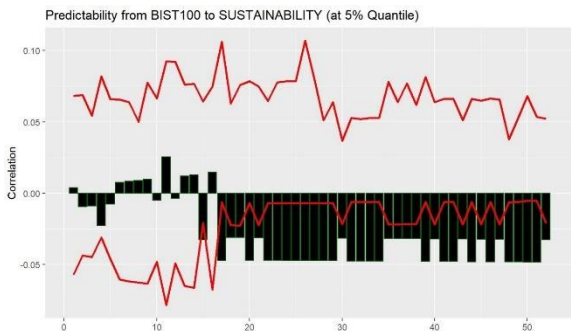


Figure 7: The cross-quantilogram results

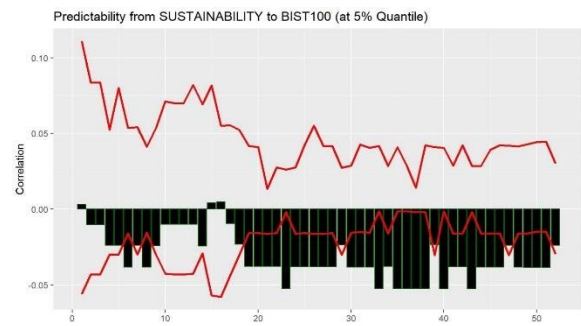


Figure 6 shows the cross-quantilogram results at a 5% quantile value from the BIST100 index to the BIST Sustainability Index. Figure 7 shows the cross-quantilogram results of the 5% quantile value from the BIST Sustainability Index to the BIST100 index. Up until the following week, the correlation relationship between the two indices was meaningless, whereas Figure 18 showed a significant negative correlation. During the week, the correlation relationships turned negative and significant. Figures 7, 6, and 8 reveal a significant negative correlation from the beginning to the end of the time series, particularly in the 18th century. The earthquake occurred at 33. It falls during the week. 33 to 43. Over a 10-week period, the negative correlation has peaked, particularly in figure 7, which presents the results from the sustainability index to the BIST100 index.

Figure 8: The cross-quantilogram results

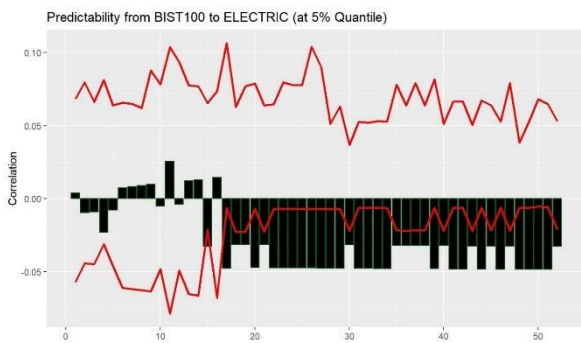


Figure 9: The cross-quantilogram results

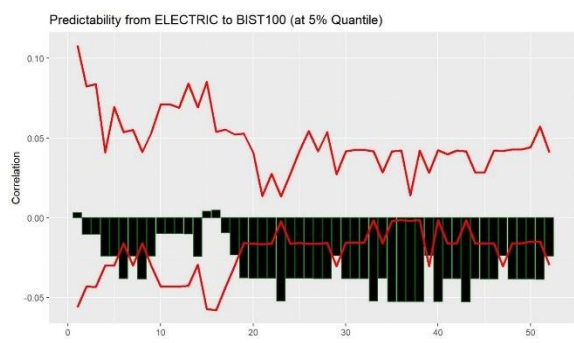


Figure 8 shows the cross-quantile results in a 5% quantile value from the BIST100 index to the BIST Electricity index. Figure 9 displays the quantile results at a 5% quantile value from the BIST Electricity index to the BIST100 index. As seen in Figure 8, 17 The relationship between the two indices, which were meaningless until week 18, continues with a significant and negative correlation relationship until the end of the time series for the week. 6 and 8 in Figure 9. We observed significant and negative relationships in week 19. We observe a significant and negative correlation relationship from the start of the time series until its conclusion. The highest negative correlation values are seen in the period after the earthquake date.

5. CONCLUSION

Natural disasters can cause many destructions in human life. Many problems arise such as damage to cities, loss of life of people and animals, destruction of nature, and psychological problems. In addition to psychological, sociological, and structural problems, natural events have many economic effects. The 7.8 and 7.6-magnitude earthquakes affecting 11 provinces in Türkiye made the cities uninhabitable and caused many people to die. Estimates suggest that the earthquake's economic effects amount to 104 billion dollars, representing approximately 9% of the country's income in 2023, despite the lack of full clarity. Therefore, the catastrophic effects of the earthquake on a human scale also point to a great economic loss. The impacts of the Türkiye earthquake in 2023 on financial markets are investigated in this paper, considering all these effects and causes. In this case, the event research approach was used to examine how the stocks in the BIST-100 index, BIST-100 Sustainability index, and BIST-100 Electrical index responded to the seismic tragedy.

In the study, the dates before and after the earthquake are considered as a whole in order to see the effects of the earthquake disaster on the sectors more clearly. The study investigated the effects of the earthquake on selected indices between June 13, 2022, and June 12, 2023. In this context, the correlation relations of the sustainability and electricity indices included in the study with the BIST100 index were negative shortly before the earthquake but fluctuated since the earthquake date and preserved the negative effect. The dates that show the most negative effects in both indices align with the post-earthquake period. This situation reveals that both indices were adversely affected by the earthquake.

The reason for the continuity of the negative correlation relationship between the electricity index, one of the indices we discussed in the study, and BIST100 after the earthquake date, is that 44 dams, which are Türkiye's largest energy resources, are in the earthquake zone. Apart from this, according to the data of the General Directorate of Meteorology of Türkiye (MGM, 2023), the earthquake occurred in one of the most suitable regions for wind energy production and affected the wind power generation facilities there. The severity of the earthquake caused significant damage to the power plants, leaving the earthquake region without energy for an extended period. The earthquake had a negative impact on the stock market values of companies operating in the energy sector.

The study also examines the sustainability index. The sustainability index defines companies as those capable of managing risks arising from these factors by adapting economic, environmental, and social aspects. To achieve long-term value, corporate governance concepts should be combined with social aspects (BIST, 2023). This definition indicates that the earthquake significantly impacted economic, environmental, and social factors. The earthquake has had a 104-billion-dollar impact on the Turkish economy. Aside from that, it is a disaster that causes intense environmental and social destruction. The stock market values of companies that purchase saddles in the sustainability index experience negative effects, particularly after the earthquake. Index data saw the lowest levels after the earthquake.

Due to the limited data following the earthquake, we conducted the study using a short time series. Future studies can expand the analysis by incorporating information from more sectors and longer time series. Since the study is the first in the accessible literature in which the cross-quantile method is used on earthquakes, it is a guide for future studies.

Etik Beyan: Bu alışmada ‘‘Etik Kurul’’ izni alınması gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %35, 2. Yazarın katkı oranı ise %35, 3. Yazarın katkı oranı %30’ dur.

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında ıkar atışması yoktur.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the ‘‘Ethics Committee’’ was used.

Author Contributions Statement: 1st author’s contribution rate is 35%, 2nd author’s contribution rate is 35%, 3rd author’s contribution rate is 30%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

REFERENCES

- Aksoy, C. G., Chupilkin, M., Kelly R., Koczan, Z., Plekhanov, A. (2023). The impact of the 2023 earthquakes on Türkiye’s economy: First estimates. CEPR Report. Accessed. 30.05.2023 <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-2023-earthquakes-turkiyes-economy-first-estimates>
- Asongu, S. A. (2012). The 2011 Japanese earthquake, tsunami and nuclear crisis: evidence of contagion from international financial markets. *Journal of Financial Economic Policy*.
- BIST, (2023) <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/165/bist-surdurulebilirlik-endeksleri>. Accessed: 22.06.2023.
- Bolak, M., & mr, S. . E. R. (2008). The effect of Marmara earthquake on financial institutions. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 135-145. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2151894>
- BIST, 2023 <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/165/bist-surdurulebilirlik-endeksleri>, Accessed: 22.06.2023.
- Czura, K., & Klonner, S. (2023). Financial market responses to a natural disaster: Evidence from credit networks and the Indian Ocean tsunami. *Journal of Development Economics*, 160, 102996. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2022.102996>
- Dünya Bankası. 2023. Global Rapid Post-Disaster Damage Estimation (GRADE) Report, February 6, 2023 Kahramanmaraş Earthquakes Türkiye Report. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022723021250141/pdf/P1788430aeb62f08009b2302bd4074030fb.pdf> Accessed: 22.02.2023
- EBRD. 2023. ‘‘Regional Economic Prospects, February 2023 Uptade.’’ <https://www.ebrd.com/documents/commsand-bis/regional-economic-forecast-february-2023.pdf> Accessed: 28.02.2023.
- EM-DAT, (2022). 2022 Disasters in Numbers. <https://www.emdat.be/publications> Accessed. 30.05.2023.
- Fakhry, B., Aktan, B., Masood, O., Tvaronaviienė, M., & Celik, S. (2018). The impact of a recent natural disaster on the Japanese financial markets: Empirical evidence. *Journal of Competitiveness*, 10(2), 56-71. <https://doi.org/10.7441/joc.2018.02.04>
- Grsoy, S., Zeren, F., Kevser, M., Akyol, G., & Tunel, M. B. (2023). The Impact of 2023 Turkiye Earthquake on İstanbul Stock Market: Evidence from Fourier Volatility Spillover Test. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 12(1), 98-105.
- Kahn, M. E. (2005). The Death Toll from Natural Disasters: The Role of Income, Geography, and Institutions. *Review of Economics and Statistics*, 87(2), 271–284. <https://www.jstor.org/stable/40042902>
- MGM, (2023). Türkiye Rzgar Atlası, <https://www.mgm.gov.tr/genel/ruzgar-atlasi.aspx#:~:text=R%C3%BCzgar%20Enerjisi%20Konusunda%20Yap%C4%B1lan%20C3%87al%C4%B1C5%9Fmalar&text=E%C4%B0E%20taraf%C4%B1ndan%20yap%C4%B1la>

- n%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalarda%20%20R%C3%BCzgar,zengin%20b%C3%B6lgeler%20olarak%20tespit%20edilmi%C5%9Ftir. Accessed: 22.06.2023.
- Pham, L. (2021) (b). Frequency connectedness and cross-quantile dependence between green bond and green equity markets. *Energy Economics*, 98, 105257. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105257>
- Reuters. (2023) <https://www.reuters.com/world/middle-east/jpmorgan-estimates-turkey-direct-quake-damage-25-bln-expects-rate-cut-2023-02-16/> Accessed: 30.05.2023.
- Sakariyahu, R., Lawal, R., Oyekola, O., Dosumu, O. E., & Adigun, R. (2023). Natural disasters, investor sentiments and stock market reactions: Evidence from Türkiye-Syria earthquakes. *Economics Letters*, 111153.
- SBB, (2023). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf> Accessed: 30.05.2023
- Scholtens, B., & Voorhorst, Y. (2013). The impact of earthquakes on the domestic stock market. *Earthquake spectra*, 29(1), 325-337. <https://doi.org/10.1193/1.40001>
- Selçuk, Ş. E. N. (2023). Kahramanmaraş Depremlerinin Ekonomiye Etkisi. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 4(1), 1-55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3049226>
- OCHA, (2023). Türkiye Earthquake - 6 Feb 2023: USGS Macroseismic Intensity & Damage Levels - 1stEQ Magnitude 7.8 & 2nd EQ Magnitude 7.5 - As of 2/11/2023. <https://www.unocha.org/> Accessed: 30.05.2023.
- Odell, K. A., & Weidenmier, M. D. (2002). Real shock, monetary aftershock: The San Francisco earthquake and the panic of 1907. *The Journal of Economic History*, 64(4), 1002-1027. <https://www.jstor.org/stable/3874987>
- Valizadeh, P., Karali, B., & Ferreira, S. (2017). Ripple effects of the 2011 Japan earthquake on international stock markets. *Research in International Business and Finance*, 41, 556-576. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.05.002>
- Veri Analiz Platformu. 2023. "İllere Göre Yatırımcı Sayıları." <https://www.vap.org.tr/illere-gore-yatirimci-sayilari> Accessed: 25.02.2023.
- Wang, L., & Kutan, A. M. (2013). The impact of natural disasters on stock markets: Evidence from Japan and the US. *Comparative Economic Studies*, 55, 672-686.
- WB Climate Change Knowledge Portal (2023) Country report: Türkiye. <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/turkiye/vulnerability> Accessed: 30.05.2023
- Worthington, A. C. (2008). The impact of natural events and disasters on the Australian stock market: A GARCH-M analysis of storms, floods, cyclones, earthquakes and bushfires. *Global Business and Economics Review*, 10(1), 1-10.
- Worthington, A., & Valadkhani, A. (2004). Measuring the impact of natural disasters on capital markets: an empirical application using intervention analysis. *Applied Economics*, 36(19), 2177-2186. <https://doi.org/10.1080/0003684042000282489>
- Yamori, N., & Kobayashi, T. (2002). Do Japanese insurers benefit from a catastrophic event?: Market reactions to the 1995 Hanshin-Awaji earthquake. *Journal of the Japanese and international economies*, 16(1), 92-108. <https://doi.org/10.1006/jjie.2001.0477>

Unveiling the Hushed Rebellion! Exploring the Concept of Quiet Quitting in the Modern Workplace: Development and Validation of Quiet Quitting Scale¹

Sessiz İsyanı Ortaya Çıkarmak! Modern İşyerinde Sessiz İstifa Kavramının Araştırılması: Sessiz İstifa Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Geçerliliği

Meryem Berrin BULUT², Oğulcan TANRIVERDİ³, Muhammed Refik TEKELİ⁴, Nisanur

YILDIZELİ⁵, Nisa Nur ÜNAL⁶, Ceren ÇOLAK⁷

Abstract

Purpose: Like many aspects impacted by the COVID-19 pandemic, the landscape of working life has also undergone significant transformations, leading to a reevaluation of traditional norms and demanding change. One of these trends is the concept of quiet quitting, which started on TikTok and has resonated with many. This study aims to explore the concept of quiet quitting, an area that has received relatively limited research attention thus far. Given the absence of a widely accepted definition of quiet quitting and the limited number of measurement tools, the researchers carried out a scale development study based on the definition they put forth.

Design/Methodology: This study was created with a mixed design because it integrates qualitative and quantitative research techniques. Using qualitative research techniques, the existing literature was scanned and a definition of the concept of quiet quitting was created. The quiet quitting scale was developed using quantitative analysis techniques.

Findings: The researchers identified a comprehensive set of 48 items and 5 factors, which explained 61.5% of the total variability. Confirmatory factor analysis indicated acceptable fits (CMIN/df= 1.917; CFI= 0.900; IFI= 0.901; RMSEA= 0.064). Significant correlations were obtained between quiet quitting, organizational citizenship behavior, and organizational silence. The reliability coefficient (0.96) indicated satisfactory internal consistency. This investigation has resulted in the development of a valid and reliable measurement tool that can be utilized to measure the concept of quiet quitting.

Limitations: Limitation of this study is that the newly developed scale exclusively measures the levels of quiet quitting among individuals employed in the private sector.

Originality/Value: This study is significant in terms of examining this concept, making it measurable, and enabling employers to take measures against this problem.

Keywords: Commitment, quiet quitting, working hours, career, relation with the manager

Öz

Amaç: KOVİD-19 salgınından etkilenen pek çok unsur gibi, çalışma hayatının görünümü de önemli dönüşümler geçirerek geleneksel normların yeniden değerlendirilmesine ve değişim talep edilmesine yol açmıştır. Bu trendlerden biri de TikTok'ta başlayan ve birçok kişide yankı uyandıran sessiz istifa kavramıdır. Bu çalışma, şimdiye kadar nispeten sınırlı araştırma ilgisi gören bir alan olan sessiz istifa kavramını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu kavrama ilişkin yaygın kabul gören bir tanımın bulunmaması ve sınırlı sayıda ölçüm aracının bulunması nedeniyle araştırmacılar, ortaya koydukları tanıma dayalı olarak bir ölçek geliştirme çalışması gerçekleştirmişlerdir.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışma, nitel ve nicel araştırma tekniklerini bütünleşmesi nedeniyle karma desende oluşturulmuştur. Nitel araştırma teknikleri kullanılarak varolan literatür taranmış ve sessiz istifa kavramının tanımı oluşturulmuştur. Nicel analiz teknikleri ile ise sessiz istifa ölçeği geliştirilmiştir.

Bulgular: Araştırmacılar, toplam değişkenliğin %61,5'ini açıklayan 48 madde ve 5 faktörden oluşan kapsamlı bir ölçeğe ulaştırmışlerdir. Doğrulayıcı faktör analizi kabul edilebilir uyum (CMIN/sd= 1,917; CFI= 0,900; IFI= 0,901; RMSEA= 0,064) göstermiştir. Sessiz istifa işten ayrılma, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Güvenilirlik katsayısı (0,96) tatmin edici bir iç tutarlılık göstermiştir. Bu araştırma, sessiz istifa kavramını ölçmek için kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracının geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Sınırlılıklar: Bu çalışmanın sınırlılığı, yeni geliştirilen bu ölçeğin yalnızca özel sektörde çalışan bireylerin sessiz istifa düzeylerini ölçmesidir.

Özgünlük/Değer: Bu çalışma, bu kavramın incelenmesi, ölçülebilir hale getirilmesi ve işverenlerin bu soruna karşı önlem almalarını sağlaması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Bağlılık, sessiz istifa, çalışma saatleri, kariyer, yönetici ile ilişki

¹ Bu çalışma sözlü bildiri olarak 3-5 Mayıs 2024 tarihleri arasında Adana'da düzenlenen I. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji, tekemeryemberrin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8476-8700.

³ Psikoloji Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji, ogulcantanriverdi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4314-9513.

⁴ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji, m.refiktekel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0020-1668.

⁵ Psikolog, yildizelinisanur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6350-5434.

⁶ Psikolog, nisafhnm05@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2509-7123.

⁷ Psikolog, Sivas Numune Hastanesi, cerencolak@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3558-2093.

1. INTRODUCTION

Individuals who switched to remote work during the COVID-19 pandemic have experienced a disrupted work-life balance and a shift in their perspective on their careers. Many now realize the importance of allocating more time to their lives outside of work and may solely focus on tasks within their job descriptions. However, with the global shift towards innovation, businesses are increasingly expecting employees to work faster and more competitively and produce error-free products within a shorter timeframe. Unfortunately, individuals who strive to do better and complete more tasks may become perceived as workers who simply do what they're told and may no longer receive the recognition they deserve. This can lead to withdrawal and a feeling that their work has no meaning, resulting in some employees engaging in a “quiet quitting” process to protect themselves from burnout and exhaustion. According to Lee Chambers (2022, cited in Stokes & Cassell, 2022), quiet quitting can serve as coping mechanism to counter excessive workload and burnout, enabling individuals to establish safe boundaries and create opportunities for rest and development.

Furthermore, technological advancements, changes in work culture, and human resource developments have led companies to adopt new policies to increase work efficiency in today's business world. However, these policies often result in employees having heavier workloads and working longer hours, including outside of work hours (Akin et al., 2017). Many managers also expect employees to be available outside of work hours, which can interfere with their personal lives and reduce their time with family and themselves unless they have the “right to disconnect”⁸ (European Parliament, 2021). As a result, employees can experience burned out (Bakker et al., 2003; Bolat, 2011; Schaufeli & Bakker, 2004) from constantly meeting increasing work expectations, which can lead to psychological effects such as depression, anxiety (Hillhouse et al., 2000; Lindblom et al., 2006), and absenteeism, all of which can harm the organization (Ybema et al., 2010). When the management notices that these harmful actions become a regular occurrence, the employee is likely to be fired. However, individuals who refrain from exerting any additional effort beyond their assigned duties may persist in their employment without facing dismissal. This situation, frequently mentioned today, is called “quiet quitting.” This concept has become more prevalent due to the pandemic, globalization, increasing communication networks, and changing work cultures. Moreover, the concept of quiet quitting, expressed by TikTok user Zaiad Khan through the #workreform hashtag and the “quiet quitting” video in July 2022, has gained popularity across various social media platforms. Khan's message challenges the hustle culture that advocates for an all-consuming approach to work and instead argues that “work is not your life.” Millions of people have resonated with this perspective, sharing their own experiences in support of this manifesto (Scheyett, 2022). It can be stated that the concept of quiet quitting spread in this way.

According to Formica and Sfedora (2022), the Z and Y generations are the majority of those who engage in quiet quitting, highlighting a generational gap in work values and expectations. Formica and Sfedora (2022) identify several factors that may cause employees to engage in quiet quitting behavior, including unnoticed performance, feeling disrespected or unappreciated, toxic organizational culture, limited learning and growth opportunities, a lack of professional satisfaction, and feeling a sense of meaninglessness at work. Additionally, having a toxic manager (i.e., feeling undervalued and/or not appreciated by the manager; the manager being biased and/or engaging in inappropriate behavior) and communication breakdowns can negatively impact an individual's mental state and lead to quiet quitting (Polatçı et al., 2014; Zenger & Folkman, 2022). Klotz and Bolino (2022) state in an article published in Harvard Business that quiet quitting can impede job satisfaction,

⁸ The right to disconnect is defined in European Parliament Resolution Article 3 (2021, p. 20) as *1. Member States shall ensure that employers take the necessary measures to provide workers with the means to exercise their right to disconnect. 2. Member States shall ensure that employers set up an objective, reliable and accessible system enabling the duration of time worked each day by each worker to be measured, in accordance with workers' right to privacy and to the protection of their personal data. Workers shall have the possibility to request and obtain the record of their working times. 3. Member States shall ensure that employers implement the right to disconnect in a fair, lawful and transparent manner.*

energy, and interest in work. Furthermore, a lack of job satisfaction can also adversely affect life satisfaction and lead to burnout (Avşaroğlu et al., 2005).

1.1. Definition

Since scientific research on the topic of “quiet quitting” is scarce, it is predominantly found in online news articles, blog entries, and research firm publications. Although the term “quiet quitting” contains the word “quitting”, it does not necessarily mean that the person has quit their job (Hetler, 2022). It also does not necessarily involve the process of leaving the job, as in the case of quitting. For some employees who silently resign from their jobs, this behavior can be a form of rebellion, while for others, it is a term that describes a behavior they have been exhibiting for years (Bretous, 2022). The definitions obtained from the sources mentioned above are presented in Table 1.

Table 1 demonstrates the existence of diverse definitions of the concept of quiet quitting across various sources. As researchers, we offer a comprehensive and integrative definition of the concept of quiet quitting as follows:

Quiet quitting refers to the situation where an employee carries out only the tasks specified in their job description, without being terminated, due to reasons such as poor management, excessive workload, inadequate pay, job dissatisfaction, lack of recognition, imbalance of working hours, inability to maintain work-life balance, insufficient organizational communication, lack of organizational/work commitment, organizational-individual incompatibility, and career opportunities.

1.2. Theoretical Background

In the realm of business, individuals have diverse needs that must be met. When individuals are unable to quit their job or resign due to various reasons, such as financial constraints, they may utilize a coping mechanism known as “quiet quitting” to defend against unmet needs. The lack or scarcity of needs, as mentioned in Herzberg’s Two-Factor Theory (Herzberg, 1974) and Self-Determination Theory (Deci & Ryan, 1980), can trigger situations that lead to quiet quitting.

Quiet quitting can significantly impact an individual’s interest in work and desire to continue their business activities, which can diminish their motivation. Motivation is the driving force that activates individuals and provides the necessary effort to achieve their goals and attain success. Herzberg (1974) states that motivation and job satisfaction are interconnected through invisible bonds. According to Herzberg’s two-factor theory, factors related to the job itself and the environment in which the job is performed affect job satisfaction and motivation. Factors that feed motivation by positively affecting job satisfaction (i.e., appreciation of the employee’s performance, exciting and intriguing work, promotion, etc.), which are called motivators, are related to the content of the job (Herzberg, 2005; Herzberg et al., 2017). Motivational factors are seen as a direct driving force for motivation. In this context, motivational factors have been found to have longer-term positive effects on increasing work performance than hygiene factors (Gawel, 1997). On the other hand, inadequate provision of hygiene factors, such as managerial policies, colleague relationships, salary, and status, within the workplace environment can lead to job dissatisfaction (Herzberg, 2005; Herzberg et al., 2017). Hygiene factors are shown to generate a short-term change in work-related behavior and performance but ultimately regress to the previous state (Carlin, 1992; Gawel, 1997). Both hygiene factors and motivators are critical drivers of employee motivation, with the latter being related to the needs that support employee commitment to their job and the organization. Individuals whose needs are unfulfilled and who lack a suitable work environment are more likely to resign from their jobs. Individuals who cannot resign from their jobs due to various reasons, such as economic concerns and unemployment, develop a defense mechanism by using quiet quitting. Quiet quitting, which has a complex structure, is affected by multiple factors. These factors overlap with the motivators and hygiene in Herzberg’s two-factor theory.

According to self-determination theory, the critical point in an individual’s search for goals and achieving success is related to the extent to which they can meet their basic psychological needs. In this context, the concept of need determines the content of motivation and forms an important basis for directing action. More specifically, the innate or basic psychological need for competence, autonomy, and relatedness, the tendency to self-organize and be in an organized relationship with a

larger social structure, must be met. Social contexts that meet competence, autonomy, and relatedness needs are found to: (a) sustain or strengthen intrinsic motivation; (b) facilitate the internalization of extrinsic motivation which result in more autonomous motivational or regulatory orientations, and (c) promote or reinforce life goals that consistently ensure the satisfaction of basic needs (Deci and Ryan, 2000). Behavior is related to people's previously experienced thoughts, feelings, motivations, and attitudes. Therefore, when an experience makes a person feel more competent, the person becomes more intrinsically motivated. On the other hand, extrinsic motivation is based on primary drives and needs such as the need for money and status (Deci and Ryan, 1980).

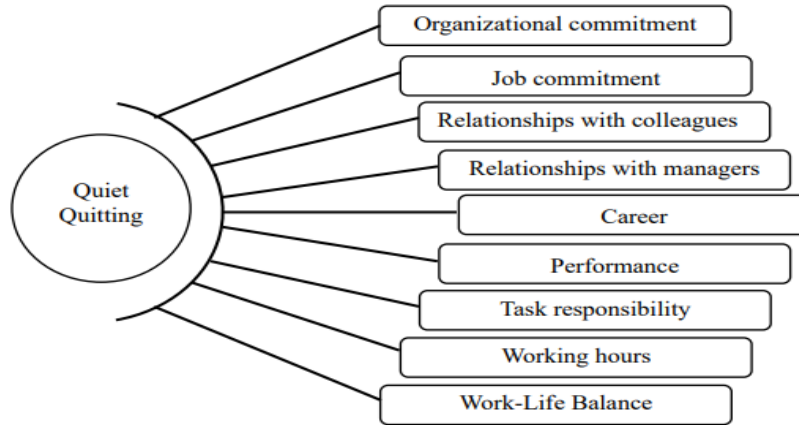
Table 1: Definitions Of “Quiet Quitting

Source	Definition
Youthall Report, 2022	The employees choose to perform only the work defined for them within the defined hours and prefer not to make any sacrifices for more.
Scheyett, 2022	<p>a. Quiet quitting can be conceptualized as a safer means for an employee to express dissatisfaction when the bond between the employee and their job weakens, and the employee only fulfills the minimum requirements of the job.</p> <p>b. Quiet quitting can also be seen as a form of small revenge against employers who do not offer opportunities to reward or support their employees' development.</p>
Fresh Headline, 2022	The habit of employees declining to put in more effort than is necessary for the job.
Kilpatrick, 2022	Establishing a work-life balance, doing the job well, but not taking on unpaid extra assignments.
Pearce, 2022	<p>a. Employees do not resign from their job, but instead fulfill the basic duties of their position without exceeding expectations.</p> <p>b. An indication that employees have not been able to connect with their jobs or managers.</p> <p>c. Employees distance themselves from the ladder-climbing mentality or slow their career ambition to focus more on other aspects of life.</p>
Espada, 2022	An alternative for those who cannot afford to leave their jobs.
Bunting, 2005 cited in Scheyett, 2022	A healthy response to a work culture that values always doing more
Klotz & Bolino, 2022	<p>a. withdrawal of the employee from outside of the duties assigned to them, psychologically less invested in their work.</p> <p>b. continued fulfillment of primary responsibilities but less willingness to engage in organizational citizenship behaviors; not arriving early or absent from work, or not attending non-essential meetings.</p>
Granger, 2022	A coping mechanism used in dealing with burnout and chronic overwork problems.

Yıkılmaz, 2022	The new generation of employee withdrawal is characterized by low work engagement and dissatisfaction with workplace issues (stress, anxiety, workload, lack of support, anger, etc.), which reduces well-being, causes work-family conflict and burnout, and contributes to social, economic, and psychological issues associated with unemployment.
Hetler, 2022	<ol style="list-style-type: none">a. Avoiding working outside of work hours.b. Limiting their duties within the specified job description.c. Performing their duties but expending minimal energy during the completion of the job.d. When they leave the workplace, they leave their jobs behind and focus on their own lives.e. Setting clear boundaries to improve work-life balance.
Formica & Sfedora, 2022	<ol style="list-style-type: none">a. Employees' limited commitment to perform the tasks that have been allocated to them and to renounce any responsibilities that are not part of their job description.b. Little effort is put into labor tasks.

Failure to meet these needs invariably leads to negative functional consequences in terms of mental health and often ongoing stability and performance. Accordingly, needs provide a connection between the social world and desires (Deci and Ryan, 2000). This study established the theoretical basis of quiet quitting, as illustrated in Figure 1.

Figure 1: Expected Conceptual Model



Factors were created by considering the conditions and experiences of the individual in their working life. At the same time, the environmental and motivational factors stated in Herzberg's two-factor theory and self-determination theory have been guiding. The process leading to quiet quitting has a complex structure encompassing both protective and risk factors (see Figure 1). While the presence of some factors in the work environment has a protective effect, their absence can create a risk. Employees' high levels of interest and value towards their job and organization (i.e., organizational/job commitment), coupled with achieving success and a position in their profession (career), having significant task responsibilities and performance, respectful and courteous relationships with colleagues and managers, and consideration and appreciation of employees' views and worth, can serve as a protective barrier against quiet quitting. Conversely, these factors' lack, or insufficient presence can expedite the progression towards quiet quitting. In the event that work hours exceed appropriate levels and work activities dominate an individual's life events, it may become a risk factor by disrupting the individual's life balance.

1.3. Present Study

Although it is challenging to prove the complementarity and originality of the term "quiet quitting", since it is a new concept, the concept has been described in detail through an extensive literature review. There are many established concepts in the literature to describe working life and employee behavior. While the concept of organizational citizenship, which is among these established concepts, explains optional behaviors that increase the efficiency of the organization but do not provide any reward as a result (Organ et al., 2006), the concept of quiet quitting differs in that the employee consciously chooses to work at a certain level. In quiet quitting, there are neither harmful and intentional behaviors that would sabotage the functioning of the organization, nor behaviors that are voluntary and for the benefit of the organization that do not result in any reward. The employee chooses to do only the work in the job description and work hard enough to not to be fired. They do not take any action for the benefit of both the organization and their job but try to escape from the workload to an imperceptible level. Although it is like the concept of task performance (Borman & Motowidlo, 1993 cited in Borman & Motowidlo, 1997), which describes the employee's performance of activities that contribute to the development of the workplace by performing necessary and defined tasks, this situation is actually an employee's reaction to the hustle culture. The employee fulfills the duties in their job description, but they do this to avoid being fired, and they try to spend the least amount of performance while doing their job in a way that they find possible and think that will not be

noticed. They do not enjoy their job and get bored. The employee who is no longer committed to their job and feels that they are not valued and supported at work also realizes that work takes up a large part of their life. An employee who thinks that business life has taken over their private life, takes the action of quiet quitting because they cannot leave their job due to economic or other reasons. The employee who does not want to lose their job, works at a minimum level in a “discreet” way. Therefore, quiet quitting is a planned and conscious process.

As mentioned above, quiet quitting is a fairly new concept, and although it was initially thought to be similar to other established concepts found in the literature, it differs from them. It is almost impossible to observe and warn an employee who is in the process of quiet quitting because it does not show itself clearly like other concepts found in the literature (e.g., organizational silence, organizational citizenship, organizational cynicism, task performance, etc.). An employee is aware that if they show quiet quitting behaviors, they will “stand out” and risk losing their job. However, by continuing the act of quiet quitting, the individual can perhaps preserve their job and position at work for years. Although this action is described as “silent”, the employee’s mind is not that “silent”. The employee not only does their job reluctantly and without pleasure but is on the alert to lighten their workload without being noticed and to work slowly during work hours. Although the damage this situation causes to the employee is not yet known, it is thought that it may wear the employee out psychologically. In terms of the employee’s workplace, this situation may hinder progress, different and innovative ideas, and development. Therefore, it is very important to measure this “silent” situation of the employee by developing a suitable measurement tool and taking the necessary precautions.

This study aims to develop a valid and reliable measurement tool for measuring quiet quitting among individuals working at private sector organizations. The purpose of this scale is to guide employers and employees by determining the quiet quitting levels. The significant association of quiet quitting with a range of organizational behaviors (e.g., organizational commitment, job satisfaction, burnout, organizational cynicism, organizational silence; see Formica & Sfedora, 2022; Scheyett, 2022) makes it crucial to determine its level for economies of both companies and countries. Additionally, the negative consequences of quiet quitting behavior (i.e., decreased performance and commitment for both employees and managers, economic losses, and workplace conflict) (Formica & Sfedora, 2022; Scheyett, 2022) necessitate thorough investigation and evaluation of this phenomenon.

Literature review showed limited number of measurement tools (see Boz et al., 2023; Karaşin & Öztrak, 2023; Savaş & Turan, 2023) for assessing the concept of quiet quitting, which has gained significant domestic and international attention through social media posts. Therefore, this study aims to fill this gap in the field. The existing scales were aimed to measure quiet quitting among teachers (Yılmaz et al., 2024; Yücedağlar et al., 2024), university students (Savaş, & Turan, 2023) and healthcare professionals (Karaşin, & Öztrak, 2023). The lack of a comprehensive and multidimensional scale for private sector employees in the field is notable. For this reason, it was aimed to develop a comprehensive quiet quitting scale that considers all aspects of the working lives of private sector employees. Furthermore, developing a quiet quitting scale is expected to identify employees who exhibit this behavior, and necessary interventions can be taken to move companies forward. Providing support and intervention that make employees feel valued and noticed by the organization is likely to increase employee loyalty, and managers who recognize their own mistakes are more likely to change their behavior for the benefit of the organizations/employees. However, although the quiet quitting process may provide a buffer that protects individuals from the challenges of the situation (Lee Chambers, 2022 cited in Stokes& Cassell, 2022), it can eventually lead to burnout. Therefore, it is important to measure the quiet quitting process to identify employees who are in this situation and provide early interventions. At the same time, it is believed that the employee’s lack of contribution during this process may hinder the organization in the competitive business world.

Gallup’s survey of 15,091 full-time and part-time employees aged 18 and above in the United States in June 2022 revealed that approximately half of the US workforce experiences quiet quitting (Harter, 2022). Although there is no comprehensive study on quiet quitting in Türkiye, a study conducted by Youthall’s survey of 1,002 individuals aged 18 and above in September 2022 revealed that 24% of the participants were in the process of quiet quitting, while 46.6% felt inclined to engage

in quiet quitting (Youthall, 2022). All these findings indicate the necessity of a valid and reliable measurement tool for assessing the concept of quiet quitting, and the development of such a tool is expected to fill a significant gap in the field.

Shortly, this study aimed to develop a valid and reliable scale to measure quiet quitting.

2. METHODS

In this study, the data were collected over two different periods. In the first period, the newly developed quiet quitting scale's factor structure and reliability levels were determined using the quiet quitting scale item pool and demographic information form. In the second period, the factor structure of the developed scale was confirmed, its relationship with valid and reliable measurement tools was examined, and reliability analyses were performed.

2.1. Participants

Data were collected among private sector employees using convenience and snowball sampling methods, one of the non-random sampling methods, via Google Forms. All the researchers disseminated the scales via different channels such as social media, personal contacts, and e-mail.

2.1.1. First period: Participants consisted of employees from different professions and sectors in the private sector. A total of 371 ($n_{\text{female}}=190$; $n_{\text{male}}=176$ and 5 did not specify their gender) employees between the ages of 18 and 66 ($M_{\text{age}}=30.99$; $S_{\text{age}}=7.87$) participated voluntarily in the study. Most participants (74.1%) had a higher education degree. Other demographic information can be found in Table 2.

Table 2: Demographic Information

Variables	1.Period		2.Period		
	n	%	n	%	
Income	0-8.500 TL	141	38	62	27.8
	8.501-17.000 TL	176	47.4	118	52.9
	17.001-25.500 TL	37	10	27	12.1
	25.501 and above	17	4.6	16	7.2
Collar Type	White collar	238	64.15	142	63.39
	Blue collar	120	32.35	75	33.48
	Unknown	13	3.5	7	3.13
Weekly working hours	40 hours and below	114	30.7	88	39.5
	41-45 hours	188	50.6	91	40.8
	46-60 hours	50	13.5	29	13
	61-84 hours	9	2.5	10	4.5
	Not specified	10	2.7	5	2.2
Workplace	Home	8	2.16	4	2.02

	Organization	60	16.17	10	5.05
	Hybrid (both home and organization)	303	81.67	184	92.93
Working days per week	4 days and below	13	3.59	29	18.83
	5 days	209	57.73	20	12.99
	6 days	128	35.36	104	67.53
	7 days	12	3.32	1	0.65

2.1.2. Second period: In a total of 223 ($n_{\text{female}}=124$; $n_{\text{male}}=98$ and 1 did not specify their gender) employees from different professions and sectors in the private sector participated voluntarily in the study. The mean age of the participants was 30.80 ($s=7.75$, and the age range was between 18 and 59). Most of the participants (78.9%) had a higher education degree. Other demographic information can be found in Table 2.

2.2. Measures

2.2.1. First period: Quiet quitting scale item pool and demographic information form were used to collect the data.

2.2.1.1. The demographic information form: It includes sociodemographic questions such as gender, age, education level, salary, collar type, weekly work hours, type of work, number of days worked per week, and sector information.

2.2.1.2. The quiet quitting scale trial form: It was developed by the researchers to measure quiet quitting. It consisted of 71 items and was evaluated on a 5-point Likert-type scale. Each item was scored as follows: “1: strongly disagree, 2: disagree, 3: neither agree nor disagree, 4: agree, and 5: strongly agree”. Cronbach’s alpha internal consistency coefficients and McDonald’s omega coefficients were as follows: (organizational commitment) .95/.95, (relations with the manager) .96/.96, (job commitment) .91/.91, (working hours) .75/.76, and (career) .88/.88. More information about the development of this scale was presented under the “procedure” section.

2.2.2. Second Period: Quiet quitting scale, organizational citizenship behavior scale, organizational silence scale, and demographic information form were used to collect the data.

2.2.2.1. The demographic information form: It was the same as used in the first period.

2.2.2.2. The quiet quitting scale: It was developed by the researchers to measure quiet quitting. It consisted of 48 items and five factors (organizational commitment-18 items, relations with the manager-10 items, job commitment-12 items, working hours-4 items, and career-4 items). The scale was evaluated on a 5-point Likert-type rating. Each item was scored as follows: “1: strongly disagree, 2: disagree, 3: neither agree nor disagree, 4: agree and 5: strongly agree”. A sample item is: “*I look forward to the end of my working hours.*” The highest score was 240, and the lowest score was 48. A higher score indicates higher quiet quitting. Cronbach’s alpha internal consistency coefficients and McDonald’s omega coefficients were as follows: (organizational commitment) .95/.95, (relations with the manager) .97/.97, (job commitment) .93/.93, (working hours) .75/.76, and (career) .88/.88.

2.2.2.3. The organizational citizenship behavior (OCB) scale: The scale was developed by Vey, & Campbell 2004; Williams, & Shiaw, 1999 and adapted to the Turkish language by Basım, & Şeşen (2006). It was developed to measure employees’ organizational citizenship behavior and consisted of 19 items and 5 factors (altruism-5 items, conscientiousness-3 items, courtesy-3 items, sportsmanship-4 items, civic virtue-4 items). A 6-point Likert-type ratings were used as follows: “Never (1)”, “Rarely (2)”, “Occasionally (3)”, “Frequently (4)”, “Mostly (5)”, “Always (6)”. A sample item is: “*I do the work of an employee who takes a day off.*” The highest score was 114, and the lowest score was 19. Basım, & Şeşen (2006) reported Cronbach’s alpha as follows: altruism (.86);

conscientiousness (.77); courtesy (.87); sportsmanship (.82) and civic virtue (.86). Cronbach's alpha internal consistency coefficients and McDonald's omega coefficients for the present study were as follows: (altruism) .86/.85, (conscientiousness) .72/.74, (courtesy) .90/.90, (sportsmanship) .85/.85, and (civic virtue) .91/.91.

2.2.2.4. The organizational silence scale (OSS): The scale was developed by Knoll, & Dick (2012) and adapted to the Turkish language by avuşoğlu, & Kse (2019). It was developed to measure employees' organizational silence level. The scale included 15 items and three factors (acquiescent and quiescent silence-10 items, opportunistic silence-3 items, and prosocial silence-2 items). In the evaluation of the scale items, 5-point Likert-type ratings were used as follows: "Strongly Disagree (1)", "Disagree (2)", "Neither Disagree nor Agree (3)", "Partially Agree (4)", "Strongly Agree (5)". A sample item is: "*I remained silent at work because my superiors did not deserve my participation.*" The highest score was 100, and the lowest score was 20. avuşoğlu, & Kse (2019) reported Cronbach's alphas as follows: acquiescent and quiescent silence (.91), opportunistic silence (.79) and prosocial silence (.71). Cronbach's alpha internal consistency coefficients and McDonald's omega coefficients for the present study were as follows: (acquiescent and quiescent silence) .93/.93, (opportunistic silence) .85/.85, and (prosocial silence) .87/cannot be calculated due to the number of items (2 items).

2.3. Procedure

Ethics committee permission was obtained from a university's social and human sciences ethics committee with decision number 335, dated 14.12.2022. The ten scale development steps of Carpenter (2018) were followed to thoroughly search scientific articles, blog posts, news articles, and audio-visual sources in the field. These steps included researching the intended meaning and breadth of the theoretical concept, determining the sampling procedure, examining data quality, verifying the factorability of the data, conducting factor analysis, selecting factor extraction method, determining the number of factors, rotating factors, evaluating items based on a priori criteria, and presenting results.

The research team conducted a systematic literature review, which involved a detailed examination of various sources to identify the most relevant and reliable information. The search was conducted using various databases and search engines to ensure that all relevant sources were identified. Using search engines such as Google, Yandex, and Yahoo, the research team searched with the keyword "quiet quitting" in the first stage. In the literature review, the authors, who also used databases such as Google Scholar, LinkedIn, and DergiPark, found 2 articles (Formica and Sfedora 2022; Scheyett, 2022) and a conference presentation (Yıkılmaz, 2022) from these databases. Since the concept researched is quite new, it has been determined that most of the definitions and other information in these documents were taken from news and blog posts. The authors, who also took help from social media (X, Instagram, Facebook, TikTok) while scanning the literature, used the keyword "quiet quitting" and came across a survey study conducted in Turkey (Youthall, 2022) regarding the concept. The team contacted the survey company and obtained the report, which also included survey questions aimed at determining the quiet quitting level of employees. The research team completed the rest and most of the literature review with the news and blog posts they found by searching Google with the keyword "quiet quitting". In addition, the authors carried out comprehensive research to obtain precise and accurate information about the origin of the concept. The team, which conducted a literature review on quiet quitting, then conducted a search using established structures (organizational commitment, organizational citizenship, organizational silence, work commitment, organizational behavior, task performance, etc.) both to use for criterion validity and to determine the possible relationships of quiet quitting with other concepts. In addition, as a result of their research, the authors stated that the reasons for quiet quitting could be due to work-life balance, the right to disconnect, hustle culture, working hours, employee wages, relations with colleagues, relations with the manager, employee satisfaction, workplace environment, burnout in the workplace, work life, etc. They searched many concepts such as on-site communication and task performance as keywords in the search engines and databases mentioned above.

As a result of all this research, each team member proceeded to the article writing phase completely independently of each other. During the article writing phase, each team member separately conducted the literature review mentioned and described above and consulted the opinions of many employees regarding the concept. They also considered the employee opinions they encountered while scanning the literature on their social media accounts. The research team also analyzed the information gathered to identify key themes, patterns, and trends in the literature. This process helped to ensure that the scale developed was comprehensive, reliable, and valid. While creating the item pool, the researchers grouped the items under the estimated/expected factors before the analysis considering the definitions of quiet quitting, and the factor structure formed after the analysis was in parallel with the pre-analysis prediction. Based on the review, 195 potential items were prepared, and each research team member contributed to the item pool, ensuring diversity in perspectives. After careful analysis and evaluation, 122 unique items were selected, and any similar items were removed to ensure that the study was both comprehensive and rigorous. The selection of these items ensured that the study would provide valuable insights into the research questions.

The item pool was sent to 40 field experts for content validity. Among the experts, 28 were selected from the department of psychology (7-*Industrial and Organizational Psychology*, 3-*Social Psychology*, and 2-*Applied Psychology*) and 12 from the department of business administration (11-*Organizational Behavior*, and 1-*Human Resource Management*). The field experts were asked to indicate the relevance and validity of items on a form by using the following options: "Item is relevant", "Item is not relevant", "Item is neither relevant nor irrelevant", and "Comment".

After being assessed by field experts, the researchers collected and reviewed all answers. The final item pool, consisting of 71 items, was created, with 51 items omitted due to their lack of relevance to quiet quitting or containing multiple meanings. The final item pool was then sent to Turkish language experts to check linguistics. In this phase, four Turkish language experts assessed the pool, and the researchers made minor corrections based on their feedback.

After the analyzes were completed, the items collected under the same factor were examined. According to this analysis, problems or encounters in working life that the items may be related to were turned into short headings. In this context, organizational behavior studies in working life and literature were used. Finally, these headings were named to reflect the items included in the factors.

2.4. Data Analysis

To ensure the accuracy of conducted factor analysis, the adequacy of the sample was examined, taking into consideration the number of participants, their demographic characteristics, and their representativeness of the target population. The necessary sample size for factor analysis was achieved, and the sample group was deemed sufficient (Kyriazos & Stalikas, 2018). Data collection for the first period was stopped after reaching 382 participants (a minimum of 355 participants were needed, as recommended in the literature, see Child, 2006). Outliers were analyzed and removed according to standard z values. The scale's distinctiveness was determined through item analysis using lower and upper group mean differences. This indicates if an item discriminated against high and low scorers on the test. Jensen (1928 cited in Kelley, 1939) states that 27% from each end must be chosen to construct the upper and lower groupings. The lower and upper 27% are divided into lower ($n = 56$) and higher ($n = 56$) groups, and the statistical significance of the lower and higher group averages was calculated. The independent samples t-test results showed that the mean difference between the higher and lower groups was significant on organizational commitment ($t = -29.99$, $p = .00$); relations with the manager ($t = -13.93$, $p = .00$); job commitment ($t = -6.33$, $p = .00$); working hours ($t = -4.60$, $p = .00$) and career ($t = -14.97$, $p = .00$). To determine the construct validity of the Quiet Quitting Scale, Exploratory Factor Analysis (EFA) was performed using "Principal Axis Factoring" and "Promax" rotation. The analysis determined factor loadings as at least 0.32 (Comrey & Lee, 1992). Accordingly, in-group and inter-group correlation values were examined, and some items in the scale were excluded from the study. The Cronbach Alpha and McDonald's Omega coefficients were calculated. EFA and reliability analysis were applied to the data obtained in the first period. Confirmatory Factor Analysis (CFA), reliability analysis, and correlation analysis were applied to the data obtained in the second period. For realizing criterion validity analyses, the researchers determined two different scales, namely,

Organizational Citizenship Behavior Scale and Organizational Silence Scale. SPSS 25 and AMOS 23 were used for these analyses.

3. RESULTS

The findings of the study were presented under three headings.

3.1. First Period

Before proceeding to the EFA, the items were reverse coded, and outliers and item-total correlations were examined. Although data were collected from a total of 382 participants, some data were not included in the study for certain reasons (5 participants who did not meet the private sector requirement of the study, 1 participant who did not meet the requirement to be at least 18 years old, and 5 participants who were considered as outliers). Thus, the analyzes were carried out on 371 participants.

Furthermore, items with item-total correlations below .200 (item 10 [I would consider leaving my organization.] = -.109; item 12 [I don't want to be in a work environment.] = .070; item 24 [My organization supports creative ideas.] = .127; item 63 [I establish positive relationships with my colleagues.] = .158 and item 70 [I'm not happy with my manager.] = .027) were not included in the analysis. Thus, five items from the 71-item pool were excluded from the analysis, and EFA was performed on the remaining 66 items.

The results of the EFA showed a scale with nine factors explaining 62.86% of the variance. Since seven items in this scale were overlapping, rotation was performed. In this way, the items that did not work after the rotation was removed from the scale one by one.

Table 3: Pattern Matrix

Items	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>S</i>	Item-Total Correlation	Factors				
					Organizational commitment	Relations with the manager	Job commitment	Working hours	Career
Item1	371	1.80	1.14	.679	.813				
Item4	371	2.39	1.27	.527	.803				
Item5	371	2.52	1.32	.749	.550				
Item6	371	2.37	1.31	.779	.502				
Item9	371	2.42	1.26	.594	.807				
Item18	371	2.14	1.16	.597	.937				
Item19	371	2.93	1.39	.582	.497				
Item21	371	1.95	1.12	.647	.893				
Item22	371	4.34	1.05	.592	.817				
Item23	371	2.02	1.22	.775	.750				
Item25	371	2.09	1.22	.590	.751				
Item26	371	1.91	1.12	.627	.939				
Item35	371	2.11	1.25	.774	.758				
Item49	371	1.89	1.16	.705	.797				
Item50	371	2.26	1.35	.758	.457				
Item53	371	2.46	1.43	.629	.396				
Item56	371	1.93	1.15	.704	.684				
Item64	371	2.69	1.46	.311	.620				
Item37	371	2.32	1.35	.710		.821			
Item38	371	2.20	1.28	.694		.633			
Item39	371	2.35	1.36	.740		.779			
Item40	371	2.18	1.27	.678		.672			
Item42	371	2.36	1.29	.732		.831			
Item43	371	2.52	1.36	.724		.950			
Item44	371	2.61	1.37	.707		.955			
Item45	371	2.61	1.41	.705		.830			
Item46	371	2.76	1.40	.675		.854			
Item47	371	2.79	1.39	.704		.778			

Item8	371	2.04	1.26	.370	.481				
Item15	371	2.05	1.22	.445	.471				
Item28	371	1.54	.94	.481	.760				
Item29	371	1.75	1.07	.452	.750				
Item30	371	1.61	1.04	.517	.823				
Item31	371	1.51	.93	.525	.962				
Item32	371	1.37	.84	.466	.816				
Item65	371	2.33	1.35	.305	.590			.351	
Item68	371	1.91	1.27	.441	.597			.392	
Item69	371	2.05	1.30	.429	.597				
Item71	371	1.90	1.15	.465	.746				
Item58	371	1.81	1.13	.461	.531				
Item59	371	1.44	.87	.311	.717				
Item60	371	1.26	.64	.362	.653				
Item61	371	1.50	.91	.294	.654				
Item33	371	1.51	.95	.325	.492				-
									.345
Item57	371	1.53	.98	.200	.362				
Item3	371	3.25	1.40	.565	.592				
Item7	371	3.15	1.39	.684	.724				
Item16	371	2.92	1.41	.640	.548				
Item17	371	2.69	1.36	.707	.511				
Kaiser-Meyer-Olkin Measure (KMO)					.951				
Bartlett's Test					$\chi^2= 15366.59$; df= 1176; p=.000				
Eigenvalues				18.707	6.183	3.570	1.835	1.458	1.063
									1.023
Explained Variance				37.55%	11.79%	6.64%	3.00%	2.23%	1.36%
									1.18%
Total Explained Variance									63.75%
Cronbach's Alpha				.95	.96	.91	.75	.88	-
Total Cronbach's Alpha						.96			-
McDonald's Omega				.95	.96	.91	.76	.88	-
Total McDonald's Omega						.96			-

As can be seen in Table 3, a structure with 7 factors was obtained according to the eigenvalues. However, since no items were loaded in the 6th and 7th factors, the EFA was performed again by forcing five factors, and the results were given in Table 4.

Table 4: Pattern Matrix

Items	KMO	Bartlett's Test	Eigen values	Explained Variance	Factor naming	1	2	3	4	5				
Item1	.951	$\chi^2= 15153.28;$ df= 1128; p=.000	18.612	38.09%	Organizational commitment	.859								
Item4						.758								
Item5						.580								
Item6						.502								
Item9						.772								
Item18						.887								
Item19						.453								
Item21						.900								
Item22						.873								
Item23						.742								
Item25						.669								
Item26						.873								
Item35						.704								
Item49						.774								
Item50					.465									
Item53					.384									
Item56					.702									
Item64					.609									
Item37							5.98	11.56%	Relations with the manager	.855				
Item38							8			.652				
Item39						.800								
Item40						.700								
Item42						.855								
Item43						.949								
Item44						.945								
Item45						.812								
Item46						.871								

Item				
Item47				.761
Item8	3.56	6.72%	Job	.586
Item15	0		commitment	.531
Item28				.771
Item29				.728
Item30				.785
Item31				.888
Item32				.725
Item58				.549
Item65				.647
Item68				.650
Item69				.537
Item71				.816
Item57	1.793	2.93%	Working hours	.443
Item59				.595
Item60				.612
Item61				.637
Item3	1.457	2.20%	Career	.511
Item7				.569
Item16				.538
Item17				.405

To obtain a 5-factor structure as in Table 5, item 33 was not included in the analysis. The total explained variance was 61.50%.

3.2. Second Period

Goodness-of-fit indexes were given in Table 5.

Table 5.

Model fit indexes.

<i>CMIN/df</i>	<i>CFI</i>	<i>IFI</i>	<i>RMSEA</i>
1.917	0.900	0.901	0.064

As can be seen from Table 5, all the fit indexes were within acceptable limits. According to the factors obtained as a result of EFA, the observed model was given in Figure 2.

Figure 2: Observed Model

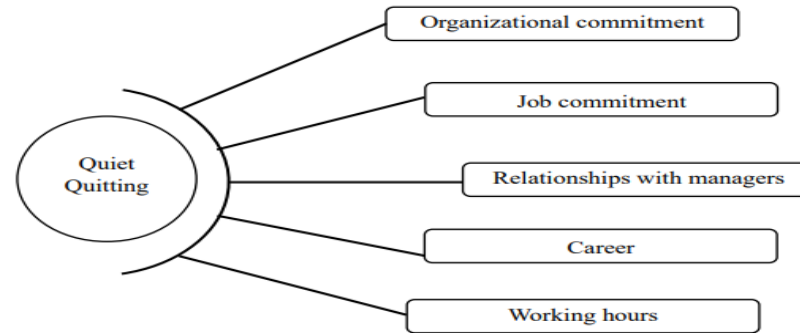


Figure 2 demonstrates that quiet quitting consists of 5 factors.

To test criterion validity, the relationship between the Quiet Quitting Scale, the Organizational Citizenship Behavior Scale, and the Organizational Silence Scale were examined (see Table 6).

Table 6: Relationships Between the Variables

*p<.05

Variables		<i>M</i>	<i>S</i>	<i>N</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Quiet quitting	1.Organizational commitment	2.28	.85	223	-	.71*	.51*	.42*	.64*	-	-	-	-	-	.21*	.22*	-
	2.Relations with the manager	2.45	1.12	223		-	.40*	.26*	.72*	-	-	-	-	-	.25*	.19*	-
	3.Job commitment	2.03	.92	223			-	.66*	.41*	-	-	-	-	-	.61*	.49*	.26*
										.57*	.50*	.50*	.53*	.66*			.12
										.41*	.41*	.38*	.42*	.50*			.01
										.15*	.20*	.03	.26*	.33*			

	4.Working hours	1.69	.79	223	-	.21*	-	-	-	-	-	.45*	.41*	.21*
	5.Career	3.01	1.11	223			.28*	.30*	.18*	.23*	.28*			
												.21*	.17*	.02
							.35*	.37*	.28*	.37*	.52*			
Organizational citizenship behavior	6.Altruism	4.44	1.11	223					.72*		.62*	-.02	-.04	.23*
	7.Conscientiousness	4.07	1.17	223				.60*	.61*	.63*	.59*	-.05	-.03	.16*
	8.Courtesy	5.16	1.10	223						.69*	.67*	.01	-.05	.23*
	9.Sportmanship	4.14	1.22	223							.66*		-.12	.10
	10.Civic virtue	4.45	1.25	223								.16*		
											.22*	.21*		.08
Organizational silence	11.Acquiescent and quiescent silence	2.36	1.07	223									-.74*	.59*
	12.Opportunistic silence	2.04	1.13	223										.42*
	13.Prosocial silence	2.64	1.30	223										

Table 6 shows that there are significant correlations between quiet quitting, organizational citizenship behavior, and organizational silence.

4. DISCUSSION

This study aimed to develop a valid and reliable measurement tool for measuring the quiet quitting levels of individuals working in the private sector. Overall, the results supported validity and reliability of the quiet quitting scale.

Before applying EFA, the suitability of the data for factor analysis was examined by Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) value and Bartlett's sphericity test. KMO value ranges from 0 to 1, and a minimum value of 0.60 is expected, and Bartlett's test is expected to be significant ($p < .05$) (Tabachnick et al., 2018). For this scale, the KMO value was calculated as .951, and Bartlett's sphericity test was significant ($p < .05$, $df=1128$). Therefore, the data set was suitable for factor analysis.

To determine the factor structure of the scale, factors with eigenvalues of 1 or higher were considered (Pallant, 2007). An EFA yielded a 5-factor structure, accounting for 61.50% of the total variance. Scherer and others (1988) suggest a 40-60% variance is sufficient. When examining the factor loadings, the lowest value was .384, and the highest was .949. Generally, a factor loading value above .300 is recommended for inclusion in a scale (Costello & Osborne, 2005; Martin & Newell, 2004; Schriesheim & Eisenbach, 1995). Based on this criterion, a 48-item scale was obtained by including items with factor loadings above .300.

The Cronbach's alpha coefficients and McDonald's omega coefficients were as follows: (organizational commitment) .95/.95, (relations with the manager) .96/.96, (job commitment) .91/.91, (working hours) .75/.76, and (career) .88/.88. Cronbach's alpha values of 0.90 or higher are considered to be excellent, values above 0.80 are considered to be good, and values below 0.50 are considered to be unacceptable (George & Mallery, 2010; Kline, 2015). Therefore, Cronbach's alpha results for the factors, except for the working hours, which had a value of 0.75, seem sufficient. McDonald's omega (ω) coefficient is normally equal to or greater than Cronbach's alpha (α) coefficient in all measurements (Bacon et al., 1995). Indeed, ω was equal to or greater than α for all factors. The ω coefficient for all factors was sufficient (McDonald, 1985).

The goodness-of-fit values obtained from the CFA were within acceptable limits (Tabachnick & Fidell, 2001; Thompson, 2004). First, the Chi-square (χ^2) to Degrees of Freedom Ratio (CMIN/df) was evaluated. The Chi-square test, one of the fit indices, has a highly sensitive structure if the sample size is larger than 200. To evaluate the χ^2 test, the ratio of the model to the degrees of freedom (df) should be examined (Joreskog & Sorbom, 1993). A low χ^2 value according to the degrees of freedom indicates a very good fit. A χ^2 / df ratio of 3 or less indicates that the model fit is quite good (Kline, 1998). Our study model showed a perfect fit with $\chi^2 / df= 1.91$. CFI (Comparative Fit Index) is one of the fit indices researchers often use because it is one of the criteria that is least affected by sample size (Fan et al., 1999). While CFI values of .95 and above indicate perfect fit (Hu & Bentler, 1999), values of .90 and above indicate acceptable fit (Little, 2013). The CFI value (.90) in our study model had an acceptable degree of fit. For another fit index, IFI (Incremental fit indices), values of .90 and above indicate a good fit. In contrast, values of .80 and above, although sometimes applicable, often lead to inappropriate decisions (Hu & Bentler, 1999). In our model, IFI had an appropriate fit index with a value of 0.901. Although there are various opinions about the RMSEA (Root Mean-Square Error Approximation) index, MacCallum and others (1996) and Browne and Cudeck (1992) state that RMSAE values of 0.05 and lower closely fit the model. They also state that values between 0.05 and 0.08 correspond to a moderate fit, and values greater than 0.10 correspond to a poor fit. It can be stated that the RMSAE value we obtained (0.064) corresponds to a moderate fit.

Furthermore, significant negative relationship between quiet quitting and organizational citizenship behavior, and significant positive relationship between quiet quitting and organizational silence show criterion validity of the newly developed quiet quitting scale.

It is not possible to cover all aspects of the concept of quiet quitting, which has a wide range of different aspects, with the items created within the scope of a scale development study. For this reason, the items in the study were limited based on Herzberg's (1974) Two Factor Theory and Self-Determination Theory (Deci and Ryan, 1980) as workplace elements (such as working hours, the support the workplace provides for career development). In other words, while making the operational

definition of the concept of quiet quitting and creating the items, care was taken to limit the content of these two theories to include workplace elements. When the final set of 48 items obtained was examined, it was seen that, as intended, it covered all aspects that could be related to the job itself and the environment in which the job was done, and that this scope was limited to workplace elements. In addition, items regarding basic psychological needs (such as appreciation and encouragement) that must be met in the workplace are also included in the item set.

Based on the findings obtained, it is demonstrated that the developed scale is a valid and reliable tool that can be used to measure quiet quitting behavior. One of the strengths of this study is the conceptual examination of quiet quitting, which has yet to be researched much. Since there was no common definition and measurement tool for the concept, the researchers carried out a scale development study based on the definition they put forth. This study provides a well-organized definition and fills an important gap in the literature. This study is important in terms of examining this concept, making it measurable, and enabling employers to take measures against this problem.

In addition to its strengths, the study also has some limitations. Firstly, people might have answered the scale in various environments because the data were gathered using “Google Forms”, and participants’ responses might have been impacted by ambient factors. Furthermore, the scale exclusively measures the levels of quiet quitting among individuals employed in the private sector. Therefore, the levels of quiet quitting among employees in other sectors have yet to be measured and are unknown. Lastly, a large percentage of the sample was in a hybrid arrangement. This situation is thought to have a significant impact on the findings of the study.

The present study offers significant implications for both industry and academia. From an industry perspective, companies can use the scale to evaluate whether their staff members are quietly quitting the company, which could directly or indirectly impact both the individual and the business. Companies can identify these problems and take the appropriate actions by using the scale periodically, which will ultimately result in a more favorable and effective work environment. The literature has noted how quiet quitting affects both employers and employees. High rates of quiet quitting can have an impact on the company's profit margin, brand value, and favorability, as well as the central tenet of capitalism: continual expansion. Moreover, from a humanitarian standpoint, employees’ psychological and physical health are important determinants of quitting quietly. To benefit all parties, the workplace, work hours and days, job descriptions, and communication techniques should be set up. Using this scale should be as a chance to build a better work environment, not as a threat to the employees as performance criteria.

As another suggestion, the literature review has revealed a need for academic research addressing the phenomenon of quiet quitting. As a result, this study offers a place to start for subsequent research. Additional investigation can shed light on the connections between quiet quitting and other relevant ideas, help us comprehend potential mediators and motivators, and develop prevention and intervention studies. Significantly, data were gathered without sector consideration, thereby opening the door for future study employing the scale across various academic fields that might offer fresh perspectives and insights on quiet quitting. A more complex understanding of the phenomenon can be achieved by exploring factors related to quiet quitting.

5. CONCLUSION

Based on all these considerations, the quiet quitting scale will be significantly benefited by both industry and academia. Besides ensuring both companies and employees can gain a greater understanding of this significant issue, it is also essential to keep investigating and exploring the subject of quiet quitting academically. In summary, this study has developed a valid and reliable means of measuring the concept of quiet quitting. We anticipate that this scale will fill a substantial gap in the existing literature while also serving as a valuable complement to future research. In conclusion, this work explores the concept of quiet quitting and develops a scale to measure it in an effort to significantly advance the science of employee behavior during and after COVID-19.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Atatürk Üniversitesi Etik Kurulundan 14/12/2022 tarihli ve 23 nolu toplantısında 335 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı:1. Yazarın katkı oranı %25, 2. Yazarın katkı oranı %.20, 3. Yazarın katkı oranı %15, 4. Yazarın katkı oranı %15, 5. Yazarın katkı oranı %15 ve 6. Yazarın katkı oranı %10'dur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Ethics Committee of Atatürk University with the decision number 23 at the meeting dated 14/12/2022 and numbered 335 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 25%, 2nd author's contribution rate is 20%, 3rd author's contribution is %15, 4th author's contribution is 15%, 5th author's contribution is 15% and 6th author's contribution is 10%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

REFERENCES

- Akın, A., Ulukök, E., & Arar, T. (2017). Work-life balance: A theoretical research on studies made in Turkey. *Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 19(1), 113-124. <https://doi.org/10.5578/jeas.57176>
- Avşaroğlu, S., Engin Deniz, M., & Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *The Journal of Selcuk University Social Sciences Institute*, (14), 115-129.
- Bacon, D. R., Sauer, P. L., & Young M. (1995). Composite reliability in structural equations modeling. *Educational and Psychological Measurement*, 55(3), 394-406. <https://doi.org/10.1177/0013164495055003003>
- Bakker, A., Demerouti, E., & Schaufeli, W. (2003). Dual processes at work in a call centre: An application of the job demands-resources model. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 12(4), 393-417. <https://doi.org/10.1080/13594320344000165>
- Basım, H., & Şeşen, H. (2015). An adaptation and comparison of Organizational Citizenship Behavior Scale. *Ankara University SBF Journal*, 61(4), 83-101.
- Bolat, O. (2011). İş yükü, iş kontrolü ve tükenmişlik ilişkisi. *Ataturk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 25(2), 87-101.
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human Performance*, 10(2), 99-109.
- Boz, D., Duran, C., Karayaman, S., & Deniz, A. (2023). Sessiz istifa ölçeği. İçinde C. Duran (Edt:), Sessiz istifa (ss. 9-40). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bretous, M. (2022, October 14). What is "quiet quitting"? And why it's trending on social media. *HubSpot*. <https://blog.hubspot.com/marketing/quiet-quieting>
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230-258. <https://doi.org/10.1177/0049124192021002005>
- Carlin, P. M. (1992). The principal's role in urban school reform. *Education and Urban Society*, 25(1), 45. <https://doi.org/10.1177/001312459202500100>.

- Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. *Communication methods and measures*, 12(1), 25-44. <https://doi.org/10.1080/19312458.2017.1396583>.
- Child, D. (2006). *The essentials of factor analysis* (3rd ed.). A&C Black.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315827506>
- Constantz, J. (2022, August 19). Everyone is talking about ‘quiet quitting’ but is it a good idea? *BNN Bloomberg*. <https://www.bnnbloomberg.ca/everyone-is-talking-about-quiet-quitting-but-is-it-a-good-idea-1.1807939>
- Costello, A. B., & Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 10(7), 1-7. <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868>
- Çavuşoğlu, S., & Köse, S. (2019). Adaptation of the Organizational Silence Scale to Turkish. *Journal of Abant İzzet Baysal University Institute of Social Sciences*, 19(2), 365-387. <https://doi.org/10.11616/basbed.v19i47045.485266>.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1980). Self-determination theory: When mind mediates behavior. *The Journal of Mind and Behavior*, 33-43.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Espada, M. (2022, August 23). *Employees say ‘quiet quitting’ is just setting boundaries: Companies fear long-term effects*. <https://time.com/6208115/>
- Fan, X., Thompson, B., & Wang, L. (1999). Effects of sample size, estimation methods, and model specification on structural equation modeling fit indexes. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 56–83. <https://doi.org/10.1080/10705519909540119>
- Formica, S., & Sfodera, F. (2022). The great resignation and quiet quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31(8), 899-907. <https://doi.org/10.1080/19368623.2022.2136601>.
- Fresh Headline. (2022, September 29). *What is Quiet Quitting? Where Did It Originate From? Know Everything About the Practice That is Changing the Dynamics of Workplace*. Fresh Headline. <https://freshheadline.com/what-is-quiet-quitting-where-did-it-originate-from-know-everything-about-the-practice-that-is-changing-the-dynamics-of-workplace/210489/>
- Gallup (2022). What is employee engagement and how do you improve it?. *Gallup*. <https://www.gallup.com/workplace/285674/improve-employee-engagement-workplace.aspx#:~:text=Personas%20of%20EngagementActively%20Disengaged,what%20their%20engaged%20coworkers%20accomplish.>
- Gawel, J. E. (1997). *Herzberg’s Theory of Motivation and Maslow’s Hierarchy of Needs*. ERIC Clearinghouse on Assessment and Evaluation. <https://eric.ed.gov/?id=ED421486>
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS For Windows step by step: A simple guide and reference* (11th ed.). Pearson.
- Granger, B. (2022, September 16). Quiet quitting: the latest workplace trend to combat burnout. <https://www.qualtrics.com/blog/quiet-quitting/>
- Green Carmichael, S. (2022, September 27). *Quiet quitting is the fakest of fake workplace trends*. https://www.washingtonpost.com/business/quiet-quitting-is-the-fakest-of-fake-workplace-trends/2022/09/27/bbf5e354-3e5c-11ed-8c6e-9386bd7cd826_story.html
- Harter, J. (2022, September 6). Is quiet quitting real? <https://www.gallup.com/workplace/398306/quietquitting-real.aspx>

- Herzberg, F. (1974). Motivation-hygiene profiles: Pinpointing what ails the organization. *Organizational Dynamics*, 3(2), 18–29. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(74\)90007-2](https://doi.org/10.1016/0090-2616(74)90007-2)
- Herzberg, F. (2005). Motivation-hygiene theory. In J.B. Miner (Ed.). *Organizational Behavior One: Essential Theories of Motivation and Leadership* (pp. 61-74). Routledge.
- Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. (2017). *The motivation to work* (1st ed.). Routledge.
- Hetler, A. (2022, September 1). Quiet quitting explained: Everything you need to know. *Tech Target*. <https://www.techtarget.com/whatis/feature/Quiet-quitting-explained-Everything-you-need-to-know>
- Hillhouse, J. J., Adler, C. M., & Walters, D. N. (2000). A simple model of stress, burnout and symptomatology in medical residents: a longitudinal study. *Psychology, Health & Medicine*, 5(1), 63–73. <https://doi.org/10.1080/135485000106016>.
- Hu, L.T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Joreskog, K.G., & Sorbom, D. (1993) *LISREL 8: Structural Equation Modelling with the SIMPLIS Command Language* (5th ed.). Scientific Software.
- Karaşın, Y., & Öztürk, M. (2023). Sessiz İstifa Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 1443-1460.
- Kelley, T. L. (1939). The selection of upper and lower groups for the validation of test items. *Journal of Educational Psychology*, 30(1), 17–24. <https://doi.org/10.1037/h0057123>
- Khan, Z. [@zkchillin]. (2022, June 25). *On quiet quitting. #workreform* [Video]. TikTok. https://www.tiktok.com/@zaidleppelin/video/7124414185282391342?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7174664943990588933
- Kilpatrick, A. (2022, August 20). *What is “quiet quitting” and how it may be a misnomer for setting boundaries at work*. <https://www.kqed.org/news/11923100/what-is-quiet-quitting-and-how-it-maybe-a-misnomer-for-setting-boundaries-at-work>
- Kline, R. B. (1998). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Press.
- Kline, R. B. (2015). *Principles And Practice of Structural Equation Modeling* (4th ed.). Guilford Press.
- Klotz, A. & Bolino, M. (2022, September 15). *When quiet quitting is worse than the real thing*. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2022/09/when-quiet-quit-ting-is-worse-than-the-real-thing>
- Kyriazos, T. A., & Stalikas, A. (2018). Applied psychometrics: The steps of scale development and standardization process. *Psychology*, 9(11), 2531-2560. <https://doi.org/10.4236/psych.2018.911145>.
- Lindblom, K. M., Linton, S. J., Fedeli, C., & Bryngelsson, I.L. (2006). Burnout in the working population: relations to psychosocial work factors. *International Journal of Behavioral Medicine*, 13(1), 51-59. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm1301_7.
- Little, T. D. (2013). *Longitudinal Structural Equation Modeling*. Guilford Press.
- MacCallum, R. C., Browne, M. W., & Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130–149. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.1.2.130>.
- Martin, C. R., & Newell, R. J. (2004). Factor structure of the hospital anxiety and depression scale in individuals with facial disfigurement. *Psychology, Health & Medicine*, 9(3), 327-336. <https://doi.org/10.1080/13548500410001721891>
- McDonald, R. (1985). *Factor analysis and related methods*. Lawrence Erlbaum Associates.

- OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Feb 18 version) [Large language model]. <https://chat.openai.com/chat>
- Organ, D. W., Podsakoff, P. M., & MacKenzie, S. B. (2005). *Organizational citizenship behavior: Its nature, antecedents, and consequences*. Sage Publications.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A Step-by-step guide to data analysis using SPSS for Windows (Version 12)* (3rd ed.). Allen & Unwin.
- Papirfly (2022, September 22). ‘Quiet Quitting’ – The silent workplace rebellion and how employer branding can solve it. *Papirfly*. <https://www.papirfly.com/blog/employer-branding/quiet-quitting-the-silent-workplace-rebellion-and-how-employer-branding-can-solve-it/>
- Pearce, K. (2022, September 12). *What is “quiet quitting”?* <https://hub.jhu.edu/2022/09/12/what-is-quiet-quitting/>
- Polatçı, S., Ardi, K., & Trkan, G. (2014). An analysis about the effects of commitment dimensions on the burnout dimensions. *Journal of Management and Economics*, 21(2), 281-292. <https://doi.org/10.18657/yeccbu.76527>
- Savaş, B. ., & Turan, M. (2023). Sessiz istifa leği: geerlik ve gvenirlik alışması. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 12(3), 442-453.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*, 25(3), 293-315. <https://doi.org/10.1002/job.248>
- Scherer, R. F., Wiebe, F. A., Luther, D. C., & Adams, J. S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*, 62(3), 763-770. <https://doi.org/10.2466/pr0.1988.62.3.763>.
- Scheyett, A. (2022). Quiet quitting. *Social Work*, 68(1), 5-7. <https://doi.org/10.1093/sw/swac051>
- Schriesheim, C. A., & Eisenbach, R. J. (1995). An exploratory and confirmatory factor-analytic investigation of item wording effects on the obtained factor structures of survey questionnaire measures. *Journal of Management*, 21(6), 1177-1193. <https://doi.org/10.1177/014920639502100609>
- Stokes, V., & Cassell, D. K. (2022, August 29). *Is ‘quiet quitting’ really good for your health? what experts think*. <https://www.healthline.com/health-news/is-quiet-quitting-really-good-for-your-health-what-experts-think>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4th ed.). Allyn and Bacon.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2018). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10694-000>
- Ybema, J. F., Smulders, P. G. W., & Bongers, P. M. (2010). Antecedents and consequences of employee absenteeism: A longitudinal perspective on the role of job satisfaction and burnout. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 19(1), 102-124. <https://doi.org/10.1080/13594320902793691>
- Yıkılmaz, İ. (2022, November 15-16). *Quiet quitting: A conceptual investigation* [Conference presentation]. Anadolu 10th International Conference on Social Science, Diyarbakır, Türkiye.
- Yılmaz, K., Arık, R. S., & elik, M. (2024). ğretmenler İçin Sessiz İstifa leğinin Geliştirilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 426-438.
- Ycedağlar, A., Gılı, F., Uzun, N. B., & İnanđı, Y. (2024). ğretmenlerde Sessiz İstifa leği: Bir Geçerlik ve Güvenirlik alışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (69), 227-251.

Youthall (2022). Sessiz istifa. *Youthhall*. <https://www.youthall.com/tr/company/ebooks/sessiz-istifa#download>

Zenger, J., & Folkman, J. (2022, September 23). Quiet quitting is about bad bosses, not bad employees. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2022/08/quiet-quitting-is-about-bad-bosses-not-bad-employees>

Algılanan Örgütsel Desteğin İşle Bütünleşme Üzerindeki Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracı Rolü¹

The Mediating Role of Emotional Commitment in the Effect of Perceived Organizational Support on Work Engagement

Nida PALABIYIK², Esra AKAY³

Öz

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, akademisyenlerin görev yapmakta oldukları yükseköğretim kurumuna ilişkin algıladıkları örgütsel desteğin işle bütünleşmeleri üzerindeki etkisinde duygusal bağlılığın aracı rolünü belirlemektir.

Tasarım/Yöntem: Araştırmada, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak devlet ve vakıf üniversitelerindeki 218 akademisyene anket yoluyla ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, LISREL programı yardımıyla yapısal eşitlik modeliyle analiz edilmiştir.

Bulgular: Analizler sonucunda; akademisyenlerin algıladığı örgütsel desteğin işle bütünleşmeleri üzerinde doğrudan olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun yanı sıra algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık üzerinde ve duygusal bağlılığın işle bütünleşme üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan nihai sonuç çerçevesinde duygusal bağlılığın, akademisyenlerin algıladıkları örgütsel desteğin işle bütünleşmeleri üzerindeki etkisinde kısmi aracı bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sınırlılıklar: Araştırma sürecinde Türkiye'deki bütün üniversitelere ulaşılabilmiş olması ve anket formunda yer alan ifadelerle verilen yanıtların, katılımcıların gerçek duygu ve düşüncelerini yansıttığının varsayılması, araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Özgünlük/Değer: Eğitim ve bilim alanlarında ülkelerin kalkınmasına destek olan akademisyenlerin daha verimli ve yüksek performanslı değerler üretebilmeleri için işle bütünleşmelerini sağlamak üzere çalışmaları örgüte ilişkin algılarını ve duygularını birlikte anlamaya odaklanması, araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Destek, Örgütsel Destek, İşle Bütünleşme, Bağlılık, Duygusal Bağlılık

Abstract

Purpose: The main purpose of this study is to determine the mediating role of affective commitment in the effect of organizational support perceived by academics about the higher education institution they are working in on their job integration.

Design/Methodology: In the study, 218 academics from state and foundation universities were reached through a questionnaire using convenience sampling method. The data obtained were analyzed by structural equation modeling with the help of LISREL program.

Findings: As a result of the analyses, it was determined that the organizational support perceived by academicians has a direct positive effect on their job integration. In addition to this result, it was determined that perceived organizational support has a positive effect on emotional commitment and emotional commitment has a positive effect on job integration. Within the framework of the final result, it has been concluded that emotional commitment plays a partial mediating role in the effect of organizational support perceived by academicians on their job integration.

Limitations: The limitations of the study include the fact that not all universities in Turkey could be reached during the research process and the assumption that the answers given to the statements in the questionnaire form reflect the real feelings and thoughts of the participants.

Originality/Value: The unique value of the research is that it focuses on understanding the perceptions and feelings of academicians, who support the development of countries in the fields of education and science, together with their perceptions and feelings about the organization they work in order to ensure their work engagement so that they can produce more efficient and high performance values.

Keywords: Support, Organizational Support, Work Engagement, Commitment, Emotional Commitment

¹Bu çalışma, 9-11 Kasım 2023 tarihlerinde düzenlenen "EMIDWORLD 1st International Congress on Economics Public Finance Business & Social Science" kapsamında sözlü özet bildiri olarak sunulmuştur.

²Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, nida.palabiyik@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8567-3711

³Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, esra.akay@yobu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8343-3490

1. GİRİŞ

Üniversiteler, diğer işletmelere/kurumlara kıyasla oldukça kapsamlı bir vizyona ve misyona sahiptir. Bir yandan örgütsel düzeyde kurumun itibarını artırmayı ve rekabet üstünlüğü kazanmayı arzularken diğer yandan toplumsal düzeyde işgücü kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte hem işgücü kalitesini artırmaya destek olabilecek hem de bilimin gelişmesine katkı sağlayabilecek yeterlilikte akademisyenlerin yetişmesine de öncülük etmektedir. Bu yönüyle bakıldığında, üniversitelerin vizyonlarında yer alan bu çok boyutlu hedeflerin gerçekleşmesinde akademisyenlerin rolü büyüktür. Önemli bir entelektüel sermaye olarak değerlendirilebilecek olan akademisyenlerin, örgütlerin büyüme hedeflerini ve performanslarını olumlu düzeyde etkileyen bir rekabet aracı olduğu söylenebilir (Sivalogathan & Wu, 2015, s. 153). Bu bakımdan hem amaç birliğinin sağlanmasını hem de akademisyenlerin bu süreçteki katkılarının artırılmasını teşvik edecek yönlendirilmelerde bulunulması gerekmektedir. Özellikle çalışanların takdir edilmesi ve önemsendiğinin hissedilmesi yönündeki algıları ifade eden örgütsel destek, üniversite yönetimlerinin sağlayabileceği önemli bir teşvik aracıdır (Eisenberger vd., 1986). Yapılan çalışmalar, yüksek düzeyde örgütsel destek algısına sahip çalışanların, iş ve örgüt katılımını gerektiren her durumda daha yüksek düzeyde karşılık verme eğilimde olduğunu göstermektedir (Saks, 2006; Eisenberger vd., 1986). Bu durumda, çalışanların örgütsel destek gördüklerine yönelik algıları arttıkça işleriyle ve örgütle bütünleşik hissetmeleri daha olası hâle gelmekte ve böylece işleriyle bütünleşme düzeyleri de artmaktadır. Alan yazında çoğunlukla tükenmişliğin zıttı olarak ele alınan işle bütünleşme, çalışanların işlerine pozitif bir enerjiyle adanmış ve sıkı şekilde bağlanmış olduklarını gösteren zihinsel bir esneklik eğilimidir (Schaufeli vd., 2002a, s. 74). İşle bütünleşmiş bir akademisyenin kurumuna sağlayabileceği katkılar, yadsınamaz düzeyde değerli olabilmektedir. Dolayısıyla örgütsel destek algısına bağlı olarak işle bütünleşme düzeylerinin de farklılaşabileceği dikkate alınmalıdır. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalar da çalışanların örgütsel destek algısı ile işle bütünleşme düzeyleri arasındaki olumlu etkileşimi ortaya koymuştur (Kurtessis vd., 2017; Saks & Ashforth, 2000; Eisenberger vd., 1986). Bununla birlikte akademisyenlerin mesleki deneyim arayışına yön vererek, gelişim fırsatlarını değerlendirme arzusu yaratarak ve örgütsel süreçlere daha fazla katılmasını sağlayarak işle bütünleşmelerini teşvik eden unsurlardan birisi de duygusal bağlılıktır (Meyer vd., 1993, s. 547-548). Wiener (1982, s. 423-424), çalışanların kişisel değer yargıları ile örgütsel değerlerin örtüşmesi sonucu ortaya çıkan bağlılığı, duygusal bağlılık olarak tanımlamıştır. Örgütsel bağlılığın bir unsuru olarak değerlendirilen duygusal bağlılık, bu anlamda örgütsel süreçlerin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışanların iş rollerini yerine getirmek için ayırmaya hazır olduğu bilişsel, duygusal ve fiziksel kaynak miktarı; örgütten alınan ekonomik ve sosyo-duygusal kaynaklara bağlı olarak değişmektedir (Saks, 2006, s. 603). Bu anlamda algılanan örgütsel destek doğrultusunda çalışanların duygusal bağlılık düzeyleri değişebilmektedir.

Akademisyenlerin çalışma arzusunu ve kuruma sunabileceği katkılara yönelik çabalarını etkileyen birbiriyle etkileşimli birçok unsurla karşılaşılabilir. Bu yöndeki uygulamaları destekleme niyetiyle yürütülen bu çalışmada, akademisyenlerin örgütsel destek algılarını ve duygusal bağlılıklarını artırmaya yönelik çabaların işle bütünleşme düzeylerinin artmasını da teşvik edebileceği düşünülmüştür. Aynı zamanda alan yazın incelemeleri sonucunda, bu konuyla ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, algılanan örgütsel desteğin akademisyenlerin işle bütünleşmeleri üzerindeki etkisini ve bu etkide, duygusal bağlılığın aracı rolü olup olmadığını belirlemektir. Alt amaçlar olarak ise algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi ve duygusal bağlılığın işle bütünleşme üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçlar kapsamında öncelikle kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş, ardından uygulama sürecine yönelik aşamalara yer verilmiştir.

2. ALAN YAZIN TARAMASI VE HİPOTEZLER

Algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinde duygusal bağlılığın aracı rolünün araştırıldığı bu çalışmanın temeli, sosyal değişim teorisine dayanmaktadır. Örgütsel ortamlarda çalışanların davranışlarını incelemek için sıkça yararlanılan teorilerden birisi olarak sosyal değişim teorisi, sosyal davranış alanındaki temel kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir (Homans, 1958, s. 597). Bu teoriye göre kişiler arası ilişkilerde taraflar, bir yandan bir şeyler elde

etmeyi beklerken diğer yandan elde ettiklerinin karşılığında bir şeyler vermektedirler. Guven ve karşılıklılık ilkeleri çerçevesinde yurütülen bu süreçte mübadele edilen kaynaklar, maddi unsurlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sosyal onay, guven, bağlılık, duygusal destek gibi maddi olmayan unsurları da içermektedir (Homans, 1984, s. 338). Bu yönüyle örgütsel bağlamda çalışanlar, kendilerine sağlanan örgütsel desteği değerlendirerek işlerine ve örgütlerine bağlılık davranışıyla karşılık verebilirler. Bu teori çerçevesinde akademisyenlerin, örgütsel destek olarak algıladıkları davranışlara ya da durumlara ilişkin yaptıkları değerlendirmeler sonucunda işlerine daha fazla enerji ve bağlılık göstermeleri beklenebilir. Öte yandan örgüte yönelik duygusal bağlılık eğilimleri, akademisyenlerin örgütsel destek algıları karşılığında gösterecekleri davranışları şekillendirebilir. Bu anlamda algılanan örgütsel desteğin, duygusal bağlılığı artırarak akademisyenlerin işle bütünleşme düzeylerini artırabileceği düşünceyle bu çalışma yurütülmüştür.

Araştırmanın bu bölümünde; algılanan örgütsel destek, işle bütünleşme ve duygusal bağlılık kavramları ele alınmıştır. Bununla birlikte araştırma hipotezlerini desteklemek için değişkenleri bir arada inceleyen alan yazın çalışmaları da özetlenmiştir.

2.1. Algılanan Örgütsel Destek

Çalışanların davranışları, örgütsel motivasyon unsurlarının etkisi altında şekillenir. Algılanan örgütsel destek kavramı bu çerçevede örgütün, çalışanların katkılarını önemseme ve takdir etme düzeyine ilişkin genel inançlara dayanan algılar olarak ifade edilebilir (Eisenberger vd., 1986). Söz konusu algıların kapsamını daha geniş şekilde ele alan Rhoades ve Eisenberger (2002, s. 698) ise örgütsel desteğin, çalışanların örgütle ilgili tüm duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olduğunu belirtmiştir. Bu tanımların dikkat çekici yönü, algılanan örgütsel desteğin, algı oluşumuyla derinden bağlantılı olmasıdır. Bu nedenle algılanan örgütsel desteğin oluşumunda ve sürdürülmesinde; çalışanların katkılarını fark etme, onların iyilik hallerini önemseme ve ihtiyaçlarını karşılama gibi onların algılarını yönlendirecek faktörler önemli rol oynamaktadır.

Eisenberger vd. (1986) algılanan örgütsel davranış kavramını, çalışan ile örgüt arasındaki zımnı bir sosyal değiş tokuş ilişkisi çerçevesinde ele almaktadır. Söz konusu ilişki içinde çalışanlar, önemsendiklerini ve örgüt içinde katkılarında değer verildiğini algıladıklarında, performanslarını artırarak örgütün amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak yönünde bir çaba ortaya koyarak karşılık vermektedir. Yüksek düzeyde örgütsel destek algılayan çalışanlar, örgütsel süreçlere katılma konusunda daha yüksek düzeylerde karşılık gösterme eğilimindedir. Örgütsel süreçlere katılımı yüksek olan çalışanlar ise, işverenleriyle daha kaliteli ilişkilere sahip olma eğilimindedir. Bu eğilimler doğrultusunda daha olumlu tutum ve davranış sergilemektedirler (Saks, 2006, s.613). Örgüt içinde çalışanların örgütsel destek algılarını yükseltmenin yollarını arayan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları; çalışanlara muamele ve örgütsel adalet düzeyi (Cropanzano & Mitchell, 2005), eğitim fırsatları, yan haklar ve iş guvenliği gibi kuruluş tarafından sağlanan faydalar (Eisenberger vd., 1986), destekleyici yönetim anlayışı (Rhoades & Eisenberger, 2002), alışma ortamı (Kurtessis vd., 2017), geri bildirim ve iletişim düzeyi (Eisenberger vd., 2002) gibi unsurların örgütsel destek algılarını şekillendirdiğini göstermektedir. Bu çerçevede, çalışanların örgütsel destek algılarını yükseltmek için yararlanılabilecek örgütsel pekiştirenlerin farkında olunması ve etkili şekilde kullanılması önem taşımaktadır.

2.2. İşle Bütünleşme

İşle bütünleşme kavramının alan yazındaki öncüsü Kahn (1990) olarak kabul edilmektedir. Kahn'a (1990, s. 692) göre, çalışanın kendini ifade etmesini sağlayan iş rolü ile çalışanın fiziksel, duygusal ve zihinsel tüm kişisel enerjisini işine yöneltmesi arasında dinamik ve çok yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkinin diyalektik doğası gereğince de işle bütünleşme, çalışanların işlerine "özenli, bağlantılı, bütünleşmiş ve odaklanmış" olmaları durumunu yansıtmaktadır. Öte yandan Kahn (1990) bütünleşmeyi, "kişisel bütünleşme" ve "kişisel kopuş" olarak iki grupta incelemiştir. Bu ayrıma göre kişisel bütünleşme, çalışanların benliklerinin iş rolleri için dizginlenmesi ve rollerine yönelik çabaları sırasında fiziksel, bilişsel ve duygusal açıdan tam anlamıyla kendilerini iş gereklerine yoğunlaştırmasıdır. Kişisel kopuş ise, bir ayrılma durumu olup çalışanların benliklerinin iş rollerinden kopuşunu ifade etmektedir (Kahn, 1990, s. 694). Bununla birlikte işle bütünleşme, pek çok tükenmişlik çalışması içerisinde tükenmişliğin zıttı olarak ele alınmıştır (Bakker vd., 2014). Bununla

birlikte Schaufeli vd. (2002a, s. 74) işle bütünleşmeyi, çalışanların işlerine enerjik, adanmış, pozitif ve sıkı bir şekilde dalmaları olarak tanımlamışlardır. Bu özellikleri itibariyle işle bütünleşmeyi; azim, adama ve benimseme olmak üzere üç boyut altında incelemişlerdir. Azim boyutu; kişinin işiyle ilgili konularda kendisini enerji dolu hissetmesini ve zorluklara göğüs gerecek gücü kendinde bulmasını kapsarken adanma boyutu; kişinin işini anlam dolu olduğunu düşünerek çalışmasını ve heyecan, coşku, meydan okuma duygularını güçlü bir şekilde hissederek işine yönelmesini ifade etmektedir. Benimseme boyutu ise çalışanın, zamanın nasıl geçtiğini fark etmeyecek ölçüde tamamen konsantre olması ve işten ayrılmada zorluk çekmesi olarak açıklanmaktadır (Schaufeli vd., 2002a, s. 86-87). İşle bütünleşme üzerine yapılan pek çok çalışmanın teşvik edicisinin tükenmişlik araştırmaları olduğunu savunan Bakker vd. (2014, s. 391) ise, tükenmişlik yaşayanların aksine bütünleşmiş çalışanların, işleriyle enerjik ve etkili bir bağlantı duygusuna sahip olduklarını belirtmiştir.

2.3. Duygusal Bağlılık

Performans ve üretkenlik artışı sağlamak isteyen örgütlerin artmasıyla birlikte örgütsel bağlılık önemli bir örgütsel hedef hâline gelmiştir. Örgütsel bağlılık, “örgütsel amaç ve çıkarları karşılayacak şekilde hareket etmeye yönelik içselleştirilmiş normatif baskıların toplamını” yansıtmaktadır (Wiener, 1982, s. 421). Wiener, çalışanların kişisel değer yargıları ile örgütsel değerlerin örtüştüğü noktada, örgütsel bağlılığın bir unsuru olarak duygusal bağlılığın ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu değerlerin birbirine uyum sağlama potansiyeli arttıkça duygusal bağlanma düzeyi de artmaktadır. Dolayısıyla duygusal bağlılık, çalışanların işlerine ve örgütsel değerlere uyum sağlama düzeyleriyle ilgilidir.

Meyer ve Allen (1991, s. 82) ise duygusal bağlılığı; büyük ölçüde rahatlık ve kişisel yeterlilik duyguları yaratan iş deneyimlerinin bir sonucu olarak örgüt üyeliğini sürdürme arzusunun ortaya çıkmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu anlamda çalışanların işten ayrılma kararlarında örgütsel bağlılığın diğer bileşenlerinin (normatif bağlılık ve devam bağlılığı) yanı sıra duygusal bağlılığın da etkili olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak örgütsel bağlılık bileşenlerinden herhangi birinin güçlenmesi durumunda, işten ayrılma niyetinde azalma olması beklenmektedir. Bununla birlikte duygusal bağlılık; artan üretkenlik, katılım ve kârlılık gibi pozitif örgütsel sonuçlarla da ilişkilendirilebilir. Meyer vd. (1993, s. 540), işine ve örgüte duygusal olarak bağlı olan bir kişinin, bağlı olmayan bir kişiye kıyasla işiyle ilgili gelişmeleri takip etmeye (örneğin, ticaret dergilerine abone olma veya konferanslara katılma) ve ilgili derneklerde yer alıp etkinlik göstermeye yönelik eğiliminin daha fazla olabileceğini vurgulamaktadır. Örgütsel bağlılığın üç bileşeninin de birbiriyle etkileşimli bir ilişki içinde olduğunu vurgulayan Meyer vd., duygusal bağlılığın, iş memnuniyeti veya eğitim deneyimi gibi olumlu tecrübelere bağlı olarak güçlendiğine ve potansiyel davranışlarla pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğuna işaret etmişlerdir. Örneğin kişi, duygusal bir bağlılık hissediyorsa meslek ile ilgili deneyimleri arayacak, mesleki gelişim fırsatlarına yönelecek ve daha fazla katılım gösterecektir. Benzer şekilde Saks (2006, s. 603), bir kişinin iş rollerini yerine getirmek için ayırmaya hazır olduğu bilişsel, duygusal ve fiziksel kaynak miktarının, örgütten alınan ekonomik ve sosyo-duygusal kaynaklara bağlı olarak değiştiğini ifade etmiştir.

Çalışanların örgüte duygusal bağlılıkları sadakat açısından da önemli bir belirleyici olarak kabul edilebilir. Zira duygusal olarak bağlı çalışanlar, aidiyet ve kimlik duygusu taşıdıkları için örgütün faaliyetlerine daha fazla katılım göstermekte, örgütün hedefleri yönünde hareket etme isteklilikleri artmakta ve dolayısıyla örgütte kalma niyetleri de bu yönde güçlenmektedir (Meyer & Allen, 1991; Mowday vd., 1982).

2.4. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

İşle bütünleşme, çalışanların işleriyle ve örgütün bütünüyle ne kadar bağlantılı hissettiklerini (Morrison & Robinson, 1997); algılanan örgütsel destek ise, çalışanların örgütlerinin katkılarını değerlendirdiği ve refahlarına önem verdiği yönündeki inançlarını ifade etmektedir (Eisenberger vd., 1986). Eisenberger vd. (1986, s. 506), algılanan örgütsel destek kavramından hareketle çalışanların örgüt tarafından sunulan desteği algılama düzeylerinin, işle bütünleşmeyi ve örgüte olan bağlılığı artırdığını ortaya koymuştur. Çalışmada algılanan örgütsel desteğin, yüksek düzeyde değişim düşüncesiyle çalışan kişilerin devamsızlığını etkilediği ve çalışanların algılanan örgütsel destek karşılığında çabalarını değiştirerek örgütsel hedefleri karşıladıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Kurtessis vd.’nin (2017) algılanan örgütsel destek teorisini bir meta-analiz yöntemiyle değerlendiren

alışmalarında, algılanan örgütsel destek ile işle bütünleşme, bağlılık ve performans arasında olumlu ilişkiler olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte algılanan örgütsel destek düzeyinin, çalışanların işle bütünleşmelerini ve örgütte kalma düşüncelerini güçlendiren bir etki ortaya koyduğunu belirlenmiştir. Örgütsel desteği algılama düzeyleri yüksek olan çalışanlar, örgüte karşı daha fazla güven duymakta ve örgüt adına risk almanın sömürülmeye maruz kalma korkusu olmadan gerçekleştirilebileceğine inançları da kuvvetlenmektedir.

Saks ve Ashforth (2000), işe yeni başlayanların uyum sürecinde algılanan örgütsel destek ve işle bütünleşme arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Işe yeni başlayanların uyum sürecinde algılanan örgütsel destek önemli bir rol oynamakta olup işle bütünleşmeyi artırma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte artan rol atışması düzeylerinin, benlik saygısı düşük olan yeni çalışanlar için daha düşük örgütsel bağlılık ve zdeleşmeyle ilişkili olduğu belirlenmiştir (Saks & Ashfort, 2000, s.43). Rhoades vd. (2001) de algılanan örgütsel desteğin, çalışanların işleriyle daha fazla bağlantı kurmalarını ve işlerine daha fazla duygusal bağlılık hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Rhoades ve Eisenberger (2002) ise algılanan örgütsel destek ile iş tatmini, bağlılık ve performans arasında olumlu ilişkiler olduğunu belirterek algılanan örgütsel desteğin, işe karşı çalışanların motivasyonlarını artırıcı etki yarattığını vurgulamıştır.

Özetle, algılanan örgütsel destek ve işle bütünleşme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, çalışanların örgütlerinden yüksek düzeyde destek gördüklerini algıladıklarında, işleriyle bağlantılı ve örgütle bütünleşik hissetmelerinin daha olası olduğunu ve bu durumun; artan iş tatmini, bağlılık ve performans gibi olumlu sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda oluşturulan araştırmanın ilk hipotezi şoyledir:

H₁: Algılanan rgtsel desteğin işle bütünleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

Algılanan rgtsel destek ile ilgili alan yazın çalışmaları, sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılamak için çalışanların katkılarının ve hislerinin ne kadar değerli olduğu konusunda örgütler tarafından genel inançlar oluşturulduğunu varsaymaktadır (Eisenberger vd., 1986). Bu nedenle algılanan örgütsel desteğin, çalışanların duygusal bağlılık düzeylerini etkileme gücü bulunmaktadır. Algılanan rgtsel destek ile duygusal bağlılık arasında ilişkinin varlığını ortaya koyan çalışmalardan bazılarında algılanan örgütsel desteğin, çalışanların duygusal bağlılığını artırdığı ve örgüte karşı daha gcl bir sadakat hissi oluşturduğu grlmştr. Buna göre duygusal olarak bağlı çalışanlar, aidiyet ve kimlik duygusu taşıdıkları için örgütün faaliyetlerine daha fazla katılım göstermekte, örgütün hedefleri yönünde hareket etme isteklilikleri artmakta ve dolayısıyla örgütte kalma niyetleri de bu yönde güçlenmektedir (Meyer & Allen, 1991). Diğer bir ifadeyle duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanların örgüte sadık kalma eğilimleri artmaktadır.

Duygusal bağlılığın, bağlanma ve duygusal destek gibi sosyo-duygusal ihtiyaçlar karşılanarak artırılması, çalışanların üyelik ve rol statülerini sosyal kimliklerine dahil etme ve organizasyona ait hissetme duygusu yaratması açısından önemlidir (Armeli vd., 1998). Bununla birlikte çalışanların algıladıkları örgütsel desteğe paralel olarak örgütsel üyelik ve rol statüsü, kişinin kendi kimliğiyle bütünleşerek duygusal bağlılığını da artırabilmektedir (Eisenberger vd., 1986, s. 506). Böylece artan duygusal bağlılık; (a) rgtn kazanç ve kayıplarını kişinin kendisininmiş gibi yorumlama eğilimini artırmakta, (b) iş hayatında olumlu değerlendirme yanlılıkları yaratarak katılımın beklenen değerini yükseltmekte ve (c) rgtn değer ve normlarının ielleştirilmesini sağlamaktadır.

Kurtessis vd. (2017) algılanan örgütsel destek ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi meta-analiz yöntemiyle incelemişler ve algılanan örgütsel destek düzeyinin duygusal bağlılığı olumlu yönde etkilediği ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlar, çalışanların algıladıkları örgütsel destek düzeyinin örgüte olan tutumları, psikolojik refahları ve performansları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sosyal takas süreçleriyle uyumlu olarak yüksek örgütsel destek algısına sahip olan çalışanlarda, örgütün hedefleri ve amaçlarına yönelik daha fazla sorumluluk hissi (ve normatif bağlılık), daha yüksek duygusal bağlılık ve yüksek performansın ödüllendirileceği yönünde daha büyük bir beklenti oluşturmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle araştırmanın diğer hipotezi şoye belirlenmiştir:

H₂: Algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

Alan yazın araştırmalarındaki sonuçlar, duygusal bağlılığın işle bütünleşmeyi ve genel refahı artırmada önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Örgütler, çalışanlara destek sağlayarak, olumlu bir çalışma ortamı yaratarak ve çalışan hedeflerini örgüt hedefleriyle uyumlu hâle getirerek duygusal bağlılığı teşvik edebilirler. Böylece çalışan memnuniyeti, bağlılığı ve işe katılımı artırılarak örgütsel performans iyileştirilebilir.

Meyer ve Allen'in (1991) Üç Bileşenli Bağlılık Modeli, duygusal bağlılığın işle bütünleşmenin birincil belirleyicisi olduğunu öne sürmektedir. Örgütlerine duygusal olarak bağlı çalışanların, işle bütünleşmenin temel boyutları olan azim gösterme, kendini işe adama ve işi benimseme olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Rich, Lepine ve Crawford (2010) ise, duygusal bağlılık ile işle bütünleşme arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Bu ilişki doğrultusunda örgütlerine yönelik güçlü duygusal bağlılık hisseden çalışanların, işlerinde daha yüksek düzeyde enerji, özveri ve konsantrasyon sergilediklerini öne sürmüşlerdir.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın üçüncü hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H₃: Duygusal bağlılığın işle bütünleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

Çalışanların katkılarının ne kadar önemsendiği ve refahlarına ne kadar önem verildiği konusundaki inançları, algılanan örgütsel desteği yansıtmaktadır (Eisenberger vd., 1986). Algılanan örgütsel destek; çalışanların çeşitli davranışlarından elde edilen sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede Eisenberger vd. (2001), algılanan örgütsel destek ile çalışanların duygusal bağlılığı ve iş performansı arasındaki ilişkilerde karşılıklılığın rolünü araştırmışlardır. Bu çalışmada; algılanan örgütsel desteğin, çalışanların örgüt refahını önemsemek ve örgütsel hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak için hissettikleri zorunluluk duygusuyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte duygusal bağlılığın, örgütsel spontanlık ve rol içi performans ile algılanan örgütsel destek arasındaki ilişkilere aracılık ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Farklı bir biçimde ifade edilecek olursa çalışmada; algılanan örgütsel desteğin çalışanlarda örgütün refahını önemsemek ve örgüt adına hareket etmek şeklinde sorumluluk ortaya çıkardığı, söz konusu sorumluluğun ise etkili duygusal bağlılığı, örgütsel spontanlığı ve rol içi performansı geliştirdiği saptanmıştır.

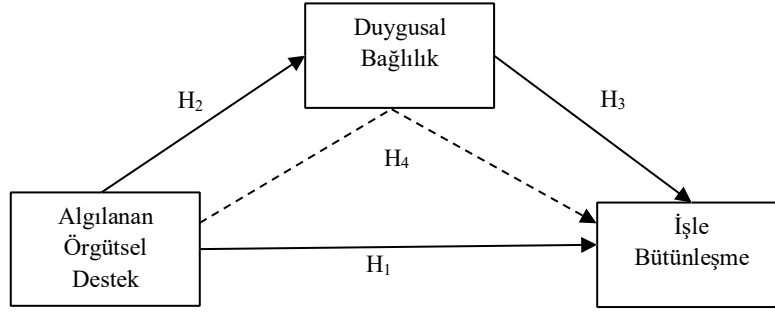
Eisenberger vd. (1990, s. 51), çalışanların değerli ve önemli görüldüğü algısının; geleneksel iş sorumluluklarını bilinçli bir şekilde yerine getirme, örgüte duygusal ve hesaplayıcı katılımlarını ifade etme ve örgüt adına yenilik yapma davranışlarıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Panaccio ve Vandenberghe (2009) tarafından ulaşılan bulgular, duygusal bağlılığın algılanan örgütsel destek ile iyi olma hali arasında pozitif bir ilişkiye aracılık ettiğini göstermiştir. Kim, Eisenberger ve Baik (2016) tarafından yürütülen çalışmada ise algılanan örgütsel yeterliliğin, algılanan örgütsel destek ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde Arshadi ve Hayavi (2013) de algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık ve iş performansı üzerinde etkili olduğu ve örgütsel özbenlik sayısının bu ilişkide aracı rolü olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Bu açıklamalar dikkate alınarak oluşturulan son hipotez şöyledir:

H₄: Algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinde duygusal bağlılığın aracı rolü vardır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında; algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisini ve duygusal bağlılığın bu ilişkideki rolünü belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, iki temel araştırma sorusu etrafında şekillenmektedir: (1) Algılanan örgütsel destek, işle bütünleşmeyi nasıl etkiliyor? ve (2) Algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisi, duygusal bağlılığa göre farklılık gösteriyor mu? Bu çerçevede araştırmanın modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma Modeli



3. YÖNTEM

Bu alışma, algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinde duygusal bağlılığın aracı rolünü araştırmak amacıyla yürütölmüştür. Araştırmanın yöntemi kapsamında örnekleme grubu, araştırma süreci ve ölçekleriyle ilgili bilgiler paylaşılmıştır.

3.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinde göre yapmakta olan akademisyenler, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ancak evrenin tamamına ulaşılması mümkün olmadığından örnekleme belirleme yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda örnekleme sayısı, ölçeklerdeki toplam madde sayısının (33 madde) 5 katı büyüklüğü (165) olarak belirlenmiştir (Costello & Osborne, 2005). Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak Ankara, İstanbul ve Yozgat illerindeki toplam 7 üniversitenin akademisyenlerine anket uygulaması yapılmıştır. Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonundan 01/19 sayılı ve 25.01.2023 tarihli etik komisyon onayı alındıktan sonra anketler katılımcılara yüz yüze ve çevrim içi olarak uygulanmış ve uygulama sonucunda 233 anket verisine ulaşılmıştır. Elde edilen anketlerden 15 tanesi eksik verilerin çokluğu nedeniyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Böylelikle araştırma 218 anket verisi ile tamamlanmıştır.

3.2. Araştırma Ölçekleri

Araştırmada; algılanan örgütsel destek, işle bütünleşme ve duygusal bağlılık olmak üzere üç farklı değişken bulunmaktadır. Her bir değişkeni ölçmek için ayrı ölçekler kullanılmıştır. Ölçeklere yönelik detaylar aşağıdaki gibidir.

Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği: Katılımcıların algıladıkları örgütsel desteği ölçmek için Eisenberger vd. (1986) tarafından geliştirilen ve Armstrong-Stassen ve Ursel (2009) tarafından kısa formu oluşturulan "Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin Turunç ve elik (2010) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. On ifade ve tek boyuttan oluşan ölçekteki ifadeler, beşli Likert formatında derecelendirilmiştir.

İşle Bütünleşme Ölçeği: Katılımcıların işle bütünleşme düzeylerini ölçmek için Schaufeli vd., (2002b) tarafından geliştirilen "Utrecht İşle Bütünleşme Ölçeği" kullanılmıştır. Bal (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek; azim, adama ve benimseme olmak üzere üç boyuttan ve toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadeler, beşli Likert tipinde derecelendirilmiştir.

Duygusal Bağlılık Ölçeği: Katılımcıların duygusal bağlılıklarını ölçmek için kullanılan "Duygusal Bağlılık Ölçeği", Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Wasti (2000) tarafından yapılan "Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin" bir boyutu olarak alan yazında yer almaktadır. Ölçek, 6 ifadeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, beşli Likert formatındadır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulgularına yer verilen bu bölümde, öncelikle analizlerin varsayım Şartlarını sağlayıp sağlamadığına ilişkin yapılan testlerin sonuçlarına yer verilmiştir. Ardından yapısal eşitlik analizi için ölçeklere ilişkin gerekli görölen analiz sonuçları paylaşılmıştır. Son olarak araştırmanın modelinin test edilmesi sonucu elde edilen bulgular özetlenmiştir.

4.1. Analizlerin Varsayımına İlişkin Analizler

Çok değişkenli verilerin analizinde verilerin bazı varsayımlara uygun olması beklenmektedir (Çokluk vd., 2018, s. 29-35). İlk olarak verilerin normal dağılıma uygunluğunu test etmek için Kolmogorov-Smirnov değerlerine bakılmış ve anlamlılık düzeyleri 0,05'ten küçük çıktığı için çarpıklık ($AOD^1=-0,025$; $ISBUT^2=0,089$; $DUYBAG^3=-0,216$) ve basıklık ($AOD=-0,640$; $ISBUT=0,400$; $DUYBAG=-0,475$) değerleri de incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda verilerin normal dağılım sergilediği anlaşılmıştır. İkinci olarak araştırma verilerinde otokorelasyon sorunu olup olmadığını test etmek için yapılan Durbin Watson (dw) testi sonucunda dw değerlerinin 2'nin altında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, verilerde otokorelasyon sorunu olmadığını göstermiştir (Karagöz, 2017, s. 380). Üçüncü olarak eşvaryanslılık varsayımını test etmek için Box M Testi yapılmış ve veri setinin homojen dağılım sergilediği belirlenmiştir ($p=1,111>0,05$). Son olarak çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını test etmek için varyans artış faktörü (VIF), tolerans değerleri (TV) ve durum indeksi (CI) incelenmiştir. Analiz sonuçları itibarıyla VIF değerlerinin 10'dan küçük, CI değerlerinin 30'dan küçük ve TV değerlerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır (Field, 2009, s. 297; Gujarati, 1995, s. 338; Webster, 1995, s. 683-684). Ayrıca sonraki başlık altında sonuçları paylaşılan (bkz. Tablo 2) korelasyon analizi sonucunda da değişkenler arasındaki ilişkilerin 0,90 değerinin altında yer aldığı ve değişkenler arasında da otokorelasyon sorunu olmadığı belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuçlar neticesinde katılımcılara ait tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Buna göre katılımcıların %46,8'i kadın ve %53,2'si erkek olup çoğunluğu evlidir (%78). Yaş aralıkları çoğunlukla 41 yaş ve üzeri (%35,3), 31-35 yaş aralığı (%28,9) ve 36-40 yaş (%23,4) aralıklarında yer almaktadır. Katılımcıların %96,3'ü devlet üniversitelerinde olup tüm katılımcıların %59,2'si fakültelerde ve %39'4'ü meslek yüksekokullarında görev yapmaktadır. Çoğunluğu öğretim görevlileri (%38,5) oluşturmakla birlikte doktor öğretim üyeleri (%33,9), doçentler (%11,5), profesörler (%8,3) ve araştırma görevlileri (%7,3) de katılım sağlamıştır. Katılımcıların %37,2'si 16 yıldan uzun süredir çalışma hayatı içinde olup %36,7'si 1-5 yıl arasında bir süredir mevcut kurumlarında görev yapmaktadır.

4.2. Ölçeklere İlişkin Analizler

Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 218 akademisyenden elde edilen veriler doğrultusunda araştırma ölçeklerine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bununla birlikte korelasyon analiziyle değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenmiştir.

4.2.1. Geçerlik ve güvenilirlik

Ölçeğin iç tutarlılığı Cronbach Alfa katsayısı ile ve güvenilirliği birleşik güvenilirlik (Construct Reliability) (CR) değeri ile hesaplanmıştır. Ölçeklerin geçerliği için yakınsak ve iraksak geçerlik değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler, Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları

Değişkenler	Faktör yükleri	Cronbach's Alpha	CR	AVE
Algılanan Örgütsel Destek	0,881 – 0,927	0,974	0,977	0,814
İşle Bütünleşme	0,606 – 0,932	0,904	0,973	0,684
Duygusal Bağlılık	0,828 – 0,940	0,955	0,964	0,819

Ölçeklerin tutarlı ve güvenilir olabilmesi için Cronbach's Alpha ve CR değerlerinin 0,70 ya da 0,70'in üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2009; Sürücü & Maslakçı, 2020; Sürücü vd., 2023). Tablo 1'deki sonuçların 0,70'ten büyük olması sebebiyle araştırma ölçeklerinin tutarlı ve güvenilir ölçekler olduğu belirlenmiştir.

Ölçeklerin convergent geçerliği için, Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) değerinin 0,50 ya da 0,50'den fazla olması ve CR değerinin AVE değerinden büyük olması gerekmektedir (Hair vd., 2009; Sürücü & Maslakçı, 2020; Sürücü vd., 2023). AVE değerleri sırasıyla 0,814, 0,684 ve 0,819'dur. Ayrıca CR değerleri AVE değerlerinden büyüktür. Bu bulgular ölçeklerin yakınsama geçerliliği

¹ AOD: Algılanan örgütsel destek

² ISBUT: İşle bütünleşme

³ DUYBAG: Duygusal bağlılık

şartlarını sağladığını göstermektedir. Ayrışma geçerliliği için AVE'nin karekök değeri ve korelasyon değerlerine bakılmaktadır. Buna göre AVE'nin karekök değerlerinin değişkenler arasındaki korelasyon katsayısında büyük olması, ölçeklerin ayrışma geçerliliğinin olduğunu göstermektedir (Fornell & Larcker, 1981; Sürücü & Maslakçı, 2020; Sürücü vd., 2023). Tablo 2'deki sonuçlar incelendiğinde ölçeklerin ayrışma geçerliliği şartlarını sağladığı görülmektedir.

4.2.2. Korelasyon analizi

Geçerli ve güvenilir olduğu belirlenen araştırma ölçekleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda ulaşılan değerler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Korelasyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Mean	Sd.	1.	2.	3.
1. Algılanan rgtsel Destek	3,07	0,86	0,902 ^a		
2. İşle Bütünleşme	4,03	0,51	0,315**	0,827 ^a	
3. Duygusal Bağlılık	3,07	0,71	0,598**	0,231**	0,905 ^a

**p < 0,01 (n=218); a = $\sqrt{\text{AVE}}$

Korelasyon analizi sonuçları, algılanan örgütsel destek ile işle bütünleşme ($r=0,315$, $**p<0,01$) ve duygusal bağlılık ($r=0,598$, $**p<0,01$) arasında pozitif bir ilişki olduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte işle bütünleşme ile duygusal bağlılık ($r=0,231$, $**p<0,01$) arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

4.3. Araştırma Modeline İlişkin Analizler

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için LISREL 8.7 programı yardımıyla yapısal eşitlik analizi yapılmıştır. Aracı değişkenin analiz edilme sürecinde Baron ve Kenny (1986, s. 1173-1182) tarafından öne sürülen varsayımlar çerçevesinde iki aşamalı bir süreçle model test edilmiştir. Birinci aşamada değişkenler arasındaki beta katsayılarını karşılaştırmak ve duygusal bağlılık değişkeninin aracılık rolünü incelemek amacıyla üç basamaklı bir yol izlenmiştir. Birinci basamakta algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki doğrudan etkisini gösteren bir ölçüm modeli kurulmuştur (Model 1). İkinci basamakta algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık üzerindeki etkisini ve duygusal bağlılığın işle bütünleşme üzerindeki etkisini bir arada gösteren bir ara model kurulmuştur (Model 2). Bu modeldeki beta katsayılarının anlamlı olması gerekmektedir. nc basamakta ise duygusal bağlılığın aracı değişken olarak eklendiği ve araştırma modelini yansıtan bir aracı model oluşturulmuştur (Model 3). Bu modelde, duygusal bağlılığın işle bütünleşme üzerindeki etkisini gösteren beta katsayısının anlamlı olması ve Model 3'te yer alan algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinin Model 1'deki etkiden daha az önemli olması gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986). Bu koşullar sağlandığında duygusal bağlılık değişkeninin algılanan örgütsel destek ve işle bütünleşme değişkenleri arasında aracı değişken olduğu belirlenir.

Tablo 3: Araştırma Modeline İlişkin Analiz Sonuçları

Model	Hipotez	Regresyon Yolu	β	t	Sonuç
1	H ₁	Algılanan rgtsel Destek → İşle Bütünleşme	0,48	6,66	Kabul
2	H ₂	Algılanan rgtsel Destek → Duygusal Bağlılık	0,56	8,61	Kabul
2	H ₃	Duygusal Bağlılık → İşle Bütünleşme	0,40	5,22	Kabul
3	H ₄	Algılanan rgtsel Destek → Duygusal Bağlılık → İşle Bütünleşme	0,38	4,59	Kabul
		Toplam Etki	0,48		
		Doğrudan Etki	0,38		
		Dolaylı Etki	0,10		

Tablo 3'teki bulgular, aracılık etkisine karar verebilmek için yol (beta) katsayılarıyla ilgili beklentilerin karşılındığını göstermektedir. Birinci modele ilişkin analiz sonucunda, algılanan örgütsel

desteğin işle bütünleşmeyi pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği belirlenmiştir ($\beta=0,48$; $p<0,01$; $t>2,56$). İkinci modele ilişkin analiz sonucunda algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık üzerinde ($\beta=0,56$; $p<0,01$; $t>2,56$) ve duygusal bağlılığın da işle bütünleşme üzerinde ($\beta=0,50$; $p<0,01$; $t>2,56$) anlamlı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Aracı değişken olarak duygusal bağlılığın dahil edildiği son modelde ise, algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinin azaldığı görülmüştür ($\beta=0,38$ ve $p<0,01$).

Aracı değişkenin analizindeki ikinci aşama, model uyumlarının karşılaştırılmasıdır. Duygusal bağlılığın aracı rolüne karar vermek için değerlendirilmesi gereken uyum değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Duygusal Bağlılığın Aracı Rolüne İlişkin Uyum Değerleri

		Uyum indeksleri								
MODEL		X ²	sd	X ² /sd	p	RMSEA	SRMR	NFI	NNFI	CFI
	1	138,41	63	2,20	0,000	0,074	0,037	0,98	0,99	0,99
	2	333,63	149	2,24	0,000	0,076	0,070	0,97	0,98	0,99
	3	311,85	148	2,11	0,000	0,071	0,046	0,97	0,98	0,98

Model anlamlı: $p<0,01$

Model uygunluğu: $X^2/sd < 5,0$

Uyum indeksleri incelendiğinde araştırma modelinin (Model 3) mükemmel ve kabul edilebilir uyum ($X^2/df=2,11$, $CFI=0,98$, $NFI=0,97$, $RMSEA=0,071$) değerlerine sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir (Schermerleher-Engel ve Moosbrugger, 2003). Ayrıca madde faktör yük değerlerinin 0,3'ten büyük olması her maddenin temsil ettiği boyutla olan ilişkisinin güçlü olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2009; Sürücü vd., 2022).

Duygusal bağlılık değişkeninin aracılık durumu değerlendirildiğinde, Model 3'teki uyum iyiliği değerlerinin Model 2'ye göre daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte duygusal bağlılığın aracılık etkisine karar verilebilmesi için doğrudan ve dolaylı etkilere de bakılmıştır. Buna göre algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki doğrudan etkisi $\beta=0,38$; dolaylı etkisi $\beta=0,10$ ve toplam etkisi $\beta=0,48$ şeklindedir ($p=0,00$). Bu sonuçlar, algılanan örgütsel desteğin çalışanların işle bütünleşme düzeylerini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediğini; duygusal bağlılığın da bu ilişkide kısmi aracı rolü olduğunu göstermektedir. Bu rolün anlamlılığını test etmek için Sobel Testi yapılmış ve değişkenler arasında anlamlı düzeyde aracılık etkisi olduğu belirlenmiştir (Sobel=2,021; $p=0,04<0,05$). Elde edilen bulgular araştırmada test edilmek üzere geliştirilen H_1 , H_2 , H_3 ve H_4 hipotezlerinin desteklendiğini göstermektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Akademisyenlerin mesleki, kurumsal ve toplumsal düzeydeki çok yönlü sorumlulukları dikkate alındığında işle bütünleşme düzeylerini etkileyebilecek birçok unsurla karşı karşıya kalabilecekleri anlaşılmaktadır. Ancak böyle bir durumda yöneticilerin, kurumsal düzeyde gerekli önlemleri alabilmeleri için yönetsel uygulamaların etkilerini fark etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, akademisyenlerin örgütsel destek algılarının işle bütünleşme düzeyleri üzerindeki olası etkisi üzerinde duygusal bağlılığın aracı rolü araştırılmıştır. Hem akademisyenlere hem de yöneticilere farkındalık sağlayarak daha bilinçli ilişkiler kurulabilmesine olanak tanınması beklendiği için bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın bulguları itibarıyla, algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşmeyi pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği ve duygusal bağlılığın, bu ilişki üzerinde kısmi aracı rol üstlendiği anlaşılmıştır. Alan yazındaki benzer nitelikli çalışmalar incelendiğinde, algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki olumlu etkisine (H_1) ilişkin hipotezin desteklendiği anlaşılmaktadır (Kurtessis vd., 2017; Rhoades vd., 2001). Eisenberger vd. (1986, s. 506) tarafından yapılan çalışmada algılanan örgütsel desteğin, güçlü değişim ideolojisine sahip bireylerin devamsızlığını etkilediği ve çalışanların algılanan örgütsel destek karşılığında çabalarını değiştirerek örgütsel hedefleri karşıladıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda örgütsel desteğe ilişkin çalışan algılarının, işle bütünleşmeyi ve

Örgütsel bağlılığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kurtessis vd. (2017) ise meta-analiz yöntemiyle gerçekleştirdikleri çalışmada algılanan örgütsel destek düzeyine bağlı olarak çalışanların işle bütünleşme düzeylerinin ve örgütte kalma arzularının güçlendiği belirlenmiştir. Örgütsel destek algıları yüksek olan çalışanların, örgüte yönelik güven duyguları oluşmakta ve örgütsel hedefler uğruna risk almanın, sömürülmeye maruz kalma korkusu olmadan gerçekleştirilebileceğine inançları da kuvvetlenmektedir. Araştırmanın ikinci hipotezi doğrultusunda çalışanların algıladığı örgütsel desteğin, duygusal bağlılıklarını anlamlı düzeyde ve pozitif yönde etkilediği (H₂) anlaşılmıştır. Meyer ve Allen (1991), duygusal olarak işine ve örgüte bağlı çalışanların, aidiyet ve kimlik duygularına sahip olduklarını belirtmiştir. Bu nedenle örgütsel faaliyetlere katılma, örgütsel hedefler doğrultusunda hareket etme ve örgütte kalma istekleri artmaktadır. Kurtessis vd. (2017) ise algılanan örgütsel destek düzeyinin artmasıyla birlikte çalışanların duygusal bağlılıklarında da artış olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte çalışanların duygusal bağlılıklarındaki artışın birçok örgütsel davranışı olumlu yönde etkilemesi beklenebilir. Bu araştırma kapsamında duygusal bağlılığın işle bütünleşme üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu (H₃) hipotezi doğrulanmıştır. Bu sonucu destekleyici nitelikte Meyer ve Allen (1991),  Bileşenli Bağlılık Modeli kapsamında işle bütünleşmenin temel öncülerinden birisi olarak duygusal bağlılığa vurgu yapmıştır. Rich vd. (2010) ise örgütlerine yönelik güçlü duygusal bağlılık hissedenden çalışanların, işlerinde daha yüksek düzeyde enerji, özveri ve konsantrasyon sergilediklerini ne sürmüşlerdir. Bu araştırmanın son hipotezi, algılanan örgütsel desteğin işle bütünleşme üzerindeki etkisinde duygusal bağlılığın aracı rolü olduğu (H₄) varsayımdır. Elde edilen sonuçlar itibariyle akademisyenlerin algıladığı örgütsel desteğe bağlı olarak işle bütünleşme düzeylerinin arttığı ve duygusal bağlılıklarının bu ilişkiye kısmi aracılık ettiği belirlenmiştir. Bu bulgular, sosyal değişim teorisiyle uyumlu olarak algılanan örgütsel desteğin akademisyenlerin işle bütünleşmeleri ve duygusal bağlılıkları üzerinde doğrudan ve dolaylı şekilde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Araştırma değişkenleri itibariyle farklı örgütsel davranış şekilleriyle ilgili alan yazında araştırmalar mevcut olsa da duygusal bağlılığın, bu ilişki üzerindeki aracı rolünü inceleyen bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Araştırmanın sonuçları itibariyle yöneticilerin, işle bütünleşme düzeylerine bağlı olarak akademisyenlerin sağlayabileceği katkılarının farkında olması önemlidir. Bununla birlikte her yönetsel uygulama sonucunda çalışanların kuruma yönelik olumlu ya da olumsuz algılarının oluştuğu da dikkate alınmalıdır. Özellikle yöneticilerin, algılanan örgütsel destek düzeyinin yükselmesiyle birlikte akademisyenlerin işlerine ve sorumluluklarına içtenlikle bağlanabileceği düşüncesiyle hareket etmesi gerekmektedir. Öte yandan kuruma yönelik duygusal bir bağlılığın oluşması ve zamanla bu bağlılığın artmasıyla birlikte diğer örgütsel davranışlarda ve duygularda değişiklikler olabileceği dikkate alınmalıdır. Ancak bu çalışmanın, bazı sınırlamalara bağlı olarak yrtldği de göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırma sürecinde Türkiye'deki bütün üniversitelere ulaşılamamış olması ve anket formunda yer alan ifadelere verilen yanıtların, katılımcıların gerçek duygu ve düşüncelerini yansıttığının varsayılması, araştırmanın önemli sınırlılıkları olarak sayılabilir.

Akademik yaşamda işle bütünleşmenin önemi yalnızca bireysel ya da kurumsal düzeyle sınırlı değildir. İşiyle bütünleşen akademisyenlerin, bilim dünyasına sunabileceği katkılar yadsınamaz boyutlarda olabilmektedir. Buna bağlı olarak toplumsal gelişmeyi de farklı şekillerde etkilemesi beklenebilir. Sonraki araştırmalarda bu beklentinin desteklenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir. Öte yandan bilime ve topluma yönelik katkılarını desteklemek üzere akademisyenlerin işiyle bütünleşmesini zorlaştıran ya da buna engel olan unsurların tespit edilmesine yönelik araştırmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 25/01/2023 tarihli ve 01/19 sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %70, 2. Yazarın katkı oranı ise %30'dur.

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında ıkar atışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Ethics Committee of Yozgat Bozok University at the meeting dated 25/01/2023 and numbered 01/19 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 70%, 2nd author's contribution rate is 30%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Armeli, S., Eisenberger, R., Fasolo, P., & Lynch, P. (1998). Perceived organizational support and police performance: The moderating influence of socioemotional needs. *Journal of Applied Psychology, 83*(2), 288-297. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.2.288>
- Armstrong-Stassen, M., & Ursel, N. D. (2009). Perceived organizational support, career satisfaction, and the retention of older workers. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 82*(2), 201-220. <https://doi.org/10.1348/096317908X288838>
- Arshadi, N. & G. Hayavi (2013). The effect of perceived organizational support on affective commitment and job performance: mediating role of OBSE. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 84*, 739-743. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.637>
- Bakker, A. B., Demerouti, E., & Sanz-Vergel, A. I. (2014). Burnout and work engagement: The JD-R approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 3*(1), 389-411. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091235>
- Bal, E. (2008). *Self-efficacy, contextual factors and well-being: The impact of work engagement* (Yayın No: 221379) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Baron, R., & Kenny, D. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*(6), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Costello, A. B., & Osborne, J. W. (2005) Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research and Evaluation, 10*(10), 1-9. <https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1156&context=pare>
- Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management, 31*(6), 874-900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). *Perceived organizational support*. *Journal of Applied Psychology, 71*(3), 500-507. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.71.3.500>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS (and sex and drugs and rock 'n' roll)*. Sage.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research, 18*(3), 382-388. <http://dx.doi.org/10.2307/3150980>
- Gujarati, D. N. (1995). *Basic econometrics*. McGraw-Hill.
- Hair, J., Black, W., Babin, B., & Anderson, R. (2009). *Multivariate data analysis (7th ed.)*. Prentice-Hall, Inc.
- Homans, G. C. (1984). *Coming to my senses: The autobiography of a social scientist*. Transaction Books
- Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology, 63*, 597-606. <https://doi.org/10.1086/222355>
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal, 33*(4), 692-724. <https://doi.org/10.2307/256287>

- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayım etiği*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kim, K. Y., Eisenberger, R. & Baik, K. (2016). Perceived organizational support and affective organizational commitment: Moderating influence of perceived organizational competence. *Journal of Organizational Behavior*, 37(4), 558-583. <https://doi.org/10.1002/job.2081>
- Kurtessis J. N., Eisenberger R., Ford M. T., Buffardi L. C., Stewart K. A., & Adis, C. S., (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, 43(6), 1854–1884. <https://doi.org/10.1177/0149206315575554>
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, (52), 397-422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Meyer, J., Allen, N., & Smith, C. (1993). Commitment to organizations and occupations: Some methodology considerations. *Journal of Applied Psychology*, (78), 538-551. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Meyer, J., & Allen, N. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resources Management Review*, (1), 61-89. [https://doi.org/10.1016/1053-4822\(91\)90011-Z](https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z)
- Morrison, E. W., & Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. *The Academy of Management Review*, 22(1), 226–256. <https://doi.org/10.2307/259230>
- Mowday, R.T., Porter, L.W., & Steers, R.M. (1982) *Employee-organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism and turnover*. Academic Press.
- Panaccio, A., & Vandenberghe, C. (2009). Perceived organizational support, organizational commitment and psychological well-being: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 224-236. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.06.002>
- Rhoades, L., Eisenberger, R., & Armeli, S. (2001). Affective commitment to the organization: The contribution of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 825–836. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.5.825>
- Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.698>
- Rich, B.L. Lepine, J.A., & Crawford, E.R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job engagement. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2010.51468988>
- Saks, A. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 7(21), 600-619. <https://doi.org/10.1108/02683940610690169>
- Saks, A. M., & Ashforth, B. E. (2000). Change in job search behaviors and employment outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 56(2), 277-287. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1999.1714>
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002a). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92. <https://doi.org/10.1023/A:1015630930326>
- Schaufeli, W., Martinez, I., Marques Pinto, A., Salanova, M., & Bakker, A. (2002b). Burnout and engagement in university students: Across national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, (33), 464-481. <http://dx.doi.org/10.1177/0022022102033005003>
- Schermelleh-Engel, K. & Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74. https://www.researchgate.net/publication/251060246_Evaluating_the_Fit_of_Structural_Equation_Models_Tests_of_Significance_and_Descriptive_Goodness-of-Fit_Measures

- Sivalogathan, V., & Wu, X. (2015), Impact of organization motivation on intellectual capital and innovation capability of the textile and apparel industry in Sri Lanka. *International Journal of Innovation Science*, 7(2), 153-168. <https://doi.org/10.1260/1757-2223.7.2.153>
- Sürücü, L., & Maslakçı, A. (2020). Validity and reliability in quantitative research. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(3), 2694-2726. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i3.1540>
- Sürücü, L., Şeşen, H., & Maslakçı, A. (2023). *Regression, mediation/moderation, and structural equation modeling with SPSS, AMOS, and PROCESS Macro*. Livre de Lyon.
- Sürücü, L., Yıkılmaz, İ., & Maslakçı, A. (2022). *Exploratory factor analysis (EFA) in quantitative researches and practical considerations*. Center for Open Science.
- Turunç, Ö., & Çelik, M. (2010). Algılanan örgütsel desteğin çalışanların iş-aile, aile-iş çatışması, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyetine etkisi: Savunma sektöründe bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 209-232. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32206>
- Wasti, S. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, (s. 4012-410) içinde. Nevşehir.
- Webster, A. (1995). *Applied statistics for business and economics*. Prentice-Hall.
- Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428. <https://doi.org/10.2307/257334>

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirliğin Raporlanması ve Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Açıklamalara Dair Görüşleri Üzerine Bir Araştırma: Kütahya Örneği¹

A Research on Professional Accountants' Opinions on Sustainability Reporting and Sustainability-Related Financial Disclosures: The Case of Kütahya

Filiz YÜKSEL²

Öz

Amaç: Sürdürülebilirlik konularında raporlamada kullanılabilen çok sayıda rehber, çerçeve veya standardın mevcudiyeti karşılaştırmaya imkân vermemektedir. Bu bir sorun olarak nitelendirildiğinde, bu sorunun çözümü için IFRS bünyesinde kurulan ISSB tarafından sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalar ve iklimle ilgili açıklamalar standart metinlerini yayımlamıştır. Bu metinlerin yayımlanması muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında önemli görevler alacağını göstermektedir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının bu konudaki görüşlerinin önem arz etmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamaların yapılmasına dair görüşlerinin ve bu görüşleri etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Tasarım/Yöntem: Kütahya ilinde faaliyet gösteren meslek mensupları örneklemini üzerinde yapılan bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket verileri SPSS 26 istatistiksel analiz programı ile korelasyon analizi, bağımsız örneklem t-testi ve anova analizlerine tabi tutulmuştur.

Bulgular: Analizler sonucunda; cinsiyet ile sürdürülebilirlik ile ilgili açıklamaların işletmeye dezavantaj sağlayacağına dair görüş arasında pozitif yönlü, sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlama ile sürdürülebilirlik açıklamalarının işletmeye dezavantaj sağlayacağı, meslek mensubuna avantaj sağlayacağına dair görüş arasında negatif yönlü; rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi düzeyi ile standardizasyon / zorunluluk, raporlama biçimi / dönemi, raporlamanın muhasebecinin görevi olması gerektiğine dair görüş arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, sürdürülebilirlik konularında raporlamaya dair görüşlerin cinsiyet ve sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlama durumuna göre farklılık gösterdiği, ancak sürdürülebilirlik konularında raporlama ve raporlamanın sağlayacağı avantaj veya dezavantaja dair görüşlerin eğitim durumu ve mesleki tecrübeye bağlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Sınırlılıklar: Örneklemin sadece Kütahya'da faaliyet gösteren meslek mensuplarından oluşması araştırmanın sınırlılığıdır.

Özgünlük/Değer:

Bu çalışma ISSB tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalar standart metnine dair meslek mensuplarının görüşlerini ve bu görüşleri etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlayan öncül çalışma niteliğini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: IFRS Vakfı, ISSB, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Türkiye, Muhasebe Meslek Mensupları

Abstract

Purpose: The existence of numerous guidelines, frameworks or standards that can be used in reporting on sustainability issues does not allow comparison. When this was described as a problem, the ISSB, which was established within the IFRS, published standard texts for sustainability-related financial disclosures and climate-related disclosures to solve this problem. The publication of these texts is an indication that professional accountants will play important roles in reporting sustainability issues. Therefore, the opinions of professional accountants on this issue are important. Based on this, this study aims to examine the opinions of professional accountants on reporting sustainability issues and making financial disclosures regarding sustainability and the factors affecting these opinions.

Design/Methodology: The survey method was used in this study, which was conducted on a sample of professionals operating in Kütahya. Survey data were subjected to correlation analysis, independent sample t-test and anova analysis with SPSS 26 statistical analysis program.

Findings: As a result of the analysis, a positive relationship was found between gender and the opinion that disclosures related to sustainability would disadvantage the business; a negative relationship was found between preparing reports on sustainability issues and the opinion that sustainability disclosures will disadvantage the business and provide an advantage to the professional; a positive relationship was found between the level of knowledge about guidelines and frameworks, standardization / obligation, reporting format / period, and the opinion that reporting should be the duty of the accountant. In addition, It was been observed that opinions on reporting on sustainability issues differ depending on gender and the status of reporting on sustainability issues, however, it was determined that reporting on sustainability issues and opinions on the advantages or disadvantages of reporting do not differ depending on education level and professional experience.

Limitations: The limitation of the research is that the sample consists only of professionals operating in Kütahya.

Originality/Value: This study is a pioneering study that aims to examine the opinions of professional accountants regarding the sustainability-related financial disclosure standard text published by ISSB and the factors affecting these opinions.

Keywords: IFRS Foundation, ISSB, Sustainability Reporting, Türkiye, Accounting Professionals

¹ Bu çalışma 9-11 Kasım 2023 tarihleri arasında Kütahya'da düzenlenen 1st International Congress on Economics Public Finance Business & Social Sciences (EMIDWORLD)'de sunulan özet bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

² Doç.Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi, filizyüksel@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-7654-7665

1. GİRİŞ

1987 yılında, Birleşmiş Milletler (BM) Brundtland Komisyonu sürdürülebilirliği “bugünün ihtiyaçlarının, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeksizin karşılanması” olarak tanımlamıştır (Birleşmiş Milletler, 2024). BM (1987)’ye göre, Gro Harlem Brundtland başkanlığında çalışmalarını yürüten, bu nedenle Brundtland Komisyonu olarak da anılan “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development)” 1987 yılında “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu: Ortak Geleceğimiz (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future)” başlıklı raporu yayımlamıştır. Bu raporun ikinci bölümünde sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmıştır. Buna göre, “sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeksizin, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınmadır” (Birleşmiş Milletler, 1987). Görüldüğü gibi, BM sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır. “Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın yanı sıra çevresel kaygıları da dikkate alan bütünlük bir yaklaşımı gerektirir” (Birleşmiş Milletler, 2024). Sürdürülebilir kalkınma veya sürdürülebilirlik günümüzde çevresel konular yanında sosyal konulara da odaklanılan bir yaklaşım olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma veya sürdürülebilirlik, işletme faaliyetlerinin yürütülmesinde ekonomik amaçlar yanında çevresel ve sosyal amaçları ulaşmayı gerektiren bir yaklaşımdır. Diğer bir ifadeyle, işletmenin ekonomik, çevresel ve sosyal konularda risk ve fırsatları yönetmesini, bu üç boyutta birlikte büyümeyi, çevre ve toplum üzerinde net pozitif değer yaratmasını gerektirir. Bu gereklilik, günümüzde kurumsal performansın değerlendirilmesinde finansal performans yanında sürdürülebilirlik performansının dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. İşletme ile ilgili değerlendirmelerde finansal performans yanında sürdürülebilirlik performansının dikkate alınması nedeniyle, dünya genelinde işletmeler sürdürülebilirlik performanslarını, daha çok gönüllülük esasına dayalı olarak, sürdürülebilirlik raporları, kurumsal sosyal sorumluluk raporları, entegre raporlar gibi kurumsal raporlar vasıtasıyla bilgi kullanıcılarına sunmaktadırlar. Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG)’ye (2022) göre, 2021 Fortune 500 sıralamasında gelire göre dünyanın en büyük 250 şirketinin %96’sı çevresel, sosyal ve yönetsel konuları veya sürdürülebilirlik konularını raporlamakta, sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında ise yaygın olarak Global Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI) tarafından yayımlanan standartları kullanmaktadırlar. GRI tarafından yayımlanan standartlar yanında, sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi, değerlemesi ve raporlanmasında kullanılacak çok sayıda standart, çerçeve, rehber mevcuttur. Bu standart, çerçeve ve rehberlerin bazıları Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project-CDP), İklim Açıklama Standartları Kurulu (Climate Disclosure Standards Board-CDSB) standartları, İklimle İlgili Finansal Açıklamalar Görev Gücü (Task Force Climate Related Financial Disclosure-TFCD), Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council-IIRC), Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu (Sustainability Accounting Standards Board-SASB), Avrupa Komisyonu gibi global veya bölgesel organizasyonlar tarafından yayımlanmakta iken, bazıları PWC (2023) tarafından geliştirilen Toplam Etki Ölçüm ve Yönetimi (Total Impact Measurement and Management-TIMM) metodolojisi, Yorkshire Water Company (2023) tarafından geliştirilen Toplam Etki ve Değer Değerlemesi (Total Impact and Valuation Assessment-TIVA) metodolojisi gibi sürdürülebilirlik performansını ölçmek için işletmeler tarafından geliştirilen ve kullanılan araçlardır.

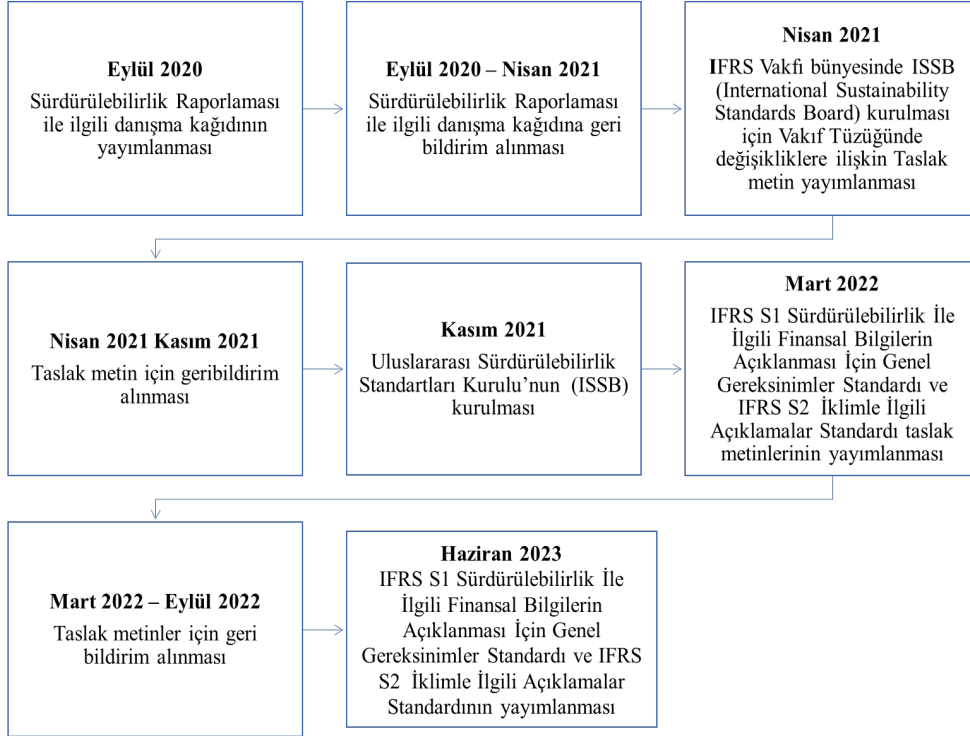
Sürdürülebilirlik boyutlarının ölçümü, değerlemesi ve raporlanmasına ilişkin standart, çerçeve veya rehber şeklinde çok sayıda araç ve yöntem geliştirilmesi sürdürülebilirlik konularına bireysel ve kurumsal performans açısından verilen önemin göstergesidir. Ancak çok sayıda araç ve yöntemin mevcut olması standardizasyonun sağlanması önünde bir engeldir. Sürdürülebilirlik konularının ölçüm ve raporlanmasına ilişkin standardizasyonun sağlanması adına en önemli girişim Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (International Financial Reporting Standards Foundation-IFRS) Vakfı bünyesinde Kasım 2021’de kurulan Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (International Sustainability Standards Board-ISSB)’nin sürdürülebilirlik ve iklimle ilgili açıklamalar standardı çalışmalarıdır. ISSB tarafından hazırlanan standartlar, sürdürülebilirlik ve iklimle ilgili açıklamaların finansal açıklamalarla uyumlu bir biçimde yapılmasını gerekli kılacak olup, bu süreçte muhasebe meslek mensuplarının aktif görev alması gerekecektir. Buradan hareketle, bu çalışmada öncelikle

ISSB tarafından hazırlanan standartlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, sonrasında muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik raporlaması ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalara dair görüşleri Kütahya rnekleme üzerinde analiz edilmiştir.

2. ULUSLARARASI SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK STANDARTLARI KURULU VE STANDART TASLAKLARI

Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Vakfı (International Financial Reporting Standards Foundation-IFRS Vakfı) (2021)'na göre, finansal performansı etkilediği için çevresel, sosyal ve yönetişim konularında paydaşların bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelik çok sayıda gönüllü raporlama erevesi ve kılavuzunun geliştirilmesi yatırımcılar, işletmeler ve düzenleyici kuruluşlar açısından maliyeti ve karmaşıklığı arttırmış olup, birçok paydaş sürdürülebilirlik konularının raporlanması konusunda çalışması için IFRS Vakfına talepte bulunmuştur. IFRS Vakfı'na (2023a) göre, bu talep üzerine, kurumsal sürdürülebilirlik standartlarına duyulan ihtiyacı tespit etmek, IFRS Vakfı'nın sürdürülebilirlik standartları geliştirmedeki rolüne ilişkin görüşleri almak için danışma kağıdı yayımlanmıştır. Şekil 1'de görüldüğü gibi, Nisan 2021'e kadar danışma kağıdı ile ilgili geri bildirimler alınmış, Nisan 2021'de IFRS Vakfı bünyesinde ISSB kurulması için Vakıf tüzüğünde değişiklik yapılmasına ilişkin taslak metin yayımlanmış, alınan geri bildirimler doğrultusunda Kasım 2021'de ISSB'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1: ISSB'nin Kuruluşu ve Taslak Metinlerin Yayımlanması Süreci



Kaynak: IFRS Vakfı (2023a) ve IFRS Vakfı (2023c)'den yararlanarak hazırlanmıştır.

ISSB'nin temel amaçları şu Şekilde ifade edilmiştir (IFRS Vakfı, 2023b):

- Sürdürülebilirlik açıklamaları için küresel standartlar geliştirmek,
- Yatırımcıların bilgi ihtiyacını karşılamak,
- İşletmelerin küresel sermaye piyasalarına kapsamlı sürdürülebilirlik bilgileri sunmalarını sağlamak,
- Yetki alanına özgü ve/veya daha geniş paydaş grubunu hedefleyen açıklamalarla birlikte uygulanabilirliği kolaylaştırmak (IFRS Vakfı, 2023b).

Bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarını yürüten ISSB, Mart 2022'de IFRS S1 Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Gereksinimler Standardı ve

IFRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar Standardı taslak metinlerini yayımlamıştır. IFRS Vakfı (2022a)'na göre işletme, finansal sonuçları olan sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatları, bu risk ve fırsatları yönetmek için kullandığı yönetim süreçlerini, stratejilerini, metrik ve hedefleri, sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatların genel amaçlı finansal tablolarındaki bilgiler ile bağlantısını gerçeğe uygun bir şekilde finansal tablolarda, finansal sonuçlar üzerinde etkili olmayan sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını yönetim yorumu, stratejik rapor veya entegre raporlarda bilgi kullanıcılarına sunabilir. IFRS Vakfı (2022b)'ye göre, IFRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar Standardı kapsamında, işletmenin maruz kaldığı iklimle ilgili önemli fiziksel riskler, geçiş riskleri ve iklimle ilgili fırsatları ölçmek ve yönetmek için kullandığı strateji ve risk yönetim süreçlerine ilişkin açıklama yapmalıdır. IFRS S1 ve IFRS S2 standartları ile ilgili kapsam, temel açıklama konuları ve genel özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: IFRS S1 ve IFRS S2 Standartları ile İlgili Kapsam, Temel Açıklama Konuları ve Genel Özellikler

Standart	Taslak Standartta Yer Alan Başlıklar	Açıklama Özeti
IFRS S1 Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Gereksinimler	Kapsam	Finansal tablolarını IFRS standartları veya diğer GKGMİ doğrultusunda hazırlayan işletmelerden sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatların işletme değerine etki etmesi muhtemel işletmeler sürdürülebilirlik ile ilgili finansal riskleri açıklamada IFRS S1'i uygulayabilir.
	Temel Açıklama Konuları	<ul style="list-style-type: none"> Sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatlara ilişkin yönetim süreçleri, prosedürler, kontroller Sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatlara ilişkin strateji Sürdürülebilirlik ile ilgili risklerin yönetimi için risk yönetim süreçleri Sürdürülebilirlik risk ve fırsatları konusunda kurum performansını değerlendirmek için kullanılan metrikler ve hedefler
	Genel Özellikler	Genel Özelliklere İlişkin Açıklama
	Raporlama Kuruluşu	Genel amaçlı finansal tabloların hazırlandığı kuruluş (işletme, ana ortaklık, bağlı ortaklıklar)
	Bağlantılı Bilgi	Sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatlar arasındaki bağlantı, sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatlar ile finansal tablolarındaki bilgiler arasındaki bağlantı sunulmalı
	Gerçeğe Uygun Sunum ve Önemlilik	Sürdürülebilirlik ile ilgili tüm önemli risk ve fırsatların gerçeğe uygun bir şekilde sunumu
	Karşılaştırmalı Bilgi	Sürdürülebilirlik ile ilgili metrikler hakkında önceki dönem bilgilerinin de açıklanması
	Raporlama Sıklığı	Sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalar finansal raporlama dönemi içinde finansal tablolarda aynı zamanda yapılır.
Bilginin Yeri	Genel amaçlı finansal tablolarda veya referans göstermek koşuluyla sürdürülebilirlik raporu, stratejik rapor veya entegre rapor gibi diğer kurumsal raporlama araçlarında bilgi sunulur.	
IFRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar Standardı	Kapsam	İklim değişikliğinden kaynaklanan fiziksel riskler; düşük karbonlu ekonomiye geçişle ilgili olan geçiş riskleri; iklimle ilgili fırsatlar <ul style="list-style-type: none"> İklimle ilgili risk ve fırsatlara ilişkin yönetim süreçleri, prosedürler, kontroller
	Temel Açıklama Konuları	<ul style="list-style-type: none"> İklimle ilgili risk ve fırsatlara ilişkin stratejiler İklimle ilgili risk ve fırsatların yönetim süreçleri İklimle ilgili risk ve fırsatların yönetimi konusunda kurum performansını değerlendirmek için kullanılan metrikler ve hedefler

Kaynak: IFRS (2022a) ve IFRS (2022b)'den yararlanarak hazırlanmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, IFRS S1 Sürdürülebilirlik ile İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Gereksinimler Standardı (IFRS S1) sürdürülebilirlik risk ve fırsatları işletme değerini etkileme olasılığı mevcut olan ve IFRS veya GKGMİ doğrultusunda raporlama yapan işletmeler tarafından uygulanabilecektir. IFRS S1'e göre raporlama yapan işletmeler sürdürülebilirlik risk ve fırsatların yönetim süreçlerini, risk veya fırsatın gerçeğe uygun değeri ile ve bilgiler arası bağlantıyı sağlayacak şekilde açıklamak durumundadırlar. Standartta işletmelerin sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını finansal raporlama dönemlerinde, finansal tablolarda veya finansal tablolardan ayrı olarak diğer kurumsal raporlar vasıtasıyla açıklayabilecekleri belirtilmiştir. Diğer taraftan, sürdürülebilirlik

kavramı dahilinde spesifik bir konu olan iklimle ilgili risk ve fırsatların yönetim süreçlerine ilişkin prosedürler, stratejiler ve ölçümler IFRS S2 İklime İlgili Açıklamalar Standardı'nda açıklanmıştır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

1970'li yıllardan itibaren insanlığın ve Dünyanın sürdürülebilirliğine dair endişeler gündemdedir. Bu endişeler dahilinde işletme faaliyetleri ile çevre ve toplum üzerinde yaratılan, korunan veya tüketilen etkiler, bu etkilerin büyüklüğü, ölçümü, değerlemesi ve raporlanması konuları mevcuttur. Günümüzde “sürdürülebilirlik faktörleri, yatırım karar alma sürecinin ana parçası haline gelmiştir” (IFRS Vakfı, 2024). Sürdürülebilirlik faktörlerinin karar alma sürecinde önemli kriterler haline gelmesi nedeniyle, işletmelerin sürdürülebilirlik konularındaki etkilerinin ölçümü, değerlemesi ve raporlanması için çok sayıda çerçeve, rehber, standart geliştirilmiş ve yayımlanmıştır. Dünya genelinde çoğu ülkede zorunlu olmamakla birlikte, işletmeler bu çerçeve, rehber veya standartlardan uygun gördüklerini kullanarak ölçüm, değerlendirme ve raporlama yapılmaktadır. Ancak, çok sayıda çerçeve, rehber veya standardın mevcut olması sürdürülebilirliğin ölçümü, değerlendirme ve raporlanması konusunda bölünmüş bir yapıya yol açmakta, standardizasyon sağlanamamakta, işletmeler arası karşılaştırma yapmaya imkân vermemektedir. Standardizasyonun sağlanması amacıyla 2021 yılının Kasım ayında IFRS Vakfı bünyesinde ISSB kurulmuş, sonrasında ISSB tarafından standart metinleri yayımlanmıştır. Bu gelişme sonrasında ISSB ve ISSB tarafından yayımlanan taslak metinlere ilişkin dünyada ve ülkemizde yapılmış akademik çalışmalar mevcuttur.

Adams ve Mueller (2022), IFRS Vakfı tarafından 2020 yılında yayımlanan sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin danışma kağıdına akademik katılımın doğasını incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, danışma kağıdına yanıt veren 39 akademisyenin sürdürülebilirlik raporlaması standartlarının hazırlanmasında IFRS Vakfının rolü, yatırımcı perspektifi algıları, raporlama için hedef kitle, önemliliğin tanımı ve iklim yaklaşımı konularındaki görüşlerini Nvivo programı ile analize tabi tutmuşlardır. Çalışmaları sonucunda, sürdürülebilirlik raporlaması konusunda önemli çalışmaları olan ve i bildiren akademisyenlerden %72'sinin IFRS Vakfı tarafından açıklanan önerilere karşıt görüşte olduğu, IFRS Vakfı'nın taslak metinleri hazırlarken bilim insanlarının görüşlerini yeteri kadar dikkate almadığı, sürdürülebilirliğe ilişkin açıklamalarda dünya genelinde en çok kullanılan GRI raporlama standartlarının göz ardı edildiği, bu koşullar altında hazırlanan standartların sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamayacağı ifade edilmiştir.

Pratama vd. (2022) bir şirketin yıllık raporundaki boşlukları IFRS S1 standardında yer alan açıklama gereklilikleri açısından analiz etmek ve Güneydoğu Asya'da şirketler ve sektörler arası karşılaştırma yapmak amacıyla tanımlayıcı nicel analiz yaklaşımı ile yürüttükleri çalışmada Tayland, Singapur, Endonezya ve Malezya'da çevresel, sosyal ve yönetim endekslerinde listelenen 224 şirketi yönetim, strateji, risk, hedef ve metrikler olmak üzere 4 temel kategoride 38 ölçüt kullanarak analize tabi tutmuşlardır. Çalışmaları sonucunda, örneklemdaki işletmelerin yönetim, strateji ve riske ilişkin açıklama yaptıkları halde, metrikler ve hedeflere ilişkin açıklama yapmadıkları; ülkeler ve sektörler arasında açıklama kapsamı ve açıklama kalitesi açısından farklılıklar olduğunu; sürdürülebilirlik raporlamasını iyileştirmek için yapılması gereken eylemler olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, ISSB ve diğer standart belirleyici kurumların sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin düzenlemelerde ilke temelli değil kural temelli yaklaşım benimsemeleri gerektiğine dair öneride bulunmuşlardır.

De Villiers vd. (2022) mevcut girişimleri ve GRI'nin sürdürülebilirlik raporlamasındaki pozisyonunu inceleyerek sürdürülebilirlik raporlaması standartlarının geleceğini yansıtmaya amaçladıkları çalışmada GRI'nin sürdürülebilirlik raporlamasının konusundaki başarısı ve IFRS Vakfı'nın sürdürülebilirlik raporlaması geliştirme girişiminin etkisine ilişkin eleştirel bir yaklaşım benimsemişlerdir. Çalışmaları sonucunda, GRI'nin sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin standart belirlemede baskın bir konuma sahip olduğunu; sürdürülebilirlik raporlamasına dair standart belirleme girişimi ile IFRS'nin kendi konumunu sağlamlaştırmaya çalıştığını; yatırımcının bilgi ihtiyacına odaklanması nedeniyle ISSB'nin yatırımcılar dışındaki paydaşların bilgi ihtiyacını tam olarak karşılamasının olası olmadığını; GRI'nin tüm paydaşların bilgi ihtiyacını karşılayan yapısı nedeniyle alanında saygınlığını korumaya devam edeceğini; IFRS Vakfı'nın ise yatırımcıların koruyucusu olarak görüleceğini ifade etmişlerdir.

Cavlak (2022) ISSB tarafından sürdürülebilirlik standartları yayımlanmasından önce finansal raporlarda iklimle ilgili konuların açıklanmasını incelemek amacıyla yapmış olduğu çalışmada, iklim ile ilgili konularda finansal açıklamalar ve ISSB'nin kurulması konularını incelemiş, örnek olay yöntemini kullanarak bir havayolu işletmesinin finansal raporlarında iklim ile ilgili açıklamalarını İklim Saydamlık Standartları Kurulu (Climate Disclosure Standards Board- CDSB) tarafından 2020 yılında yayımlanan "Accounting For Climate - Integrating Climate-Related Matters Into Financial Reporting (İklim İçin Muhasebe: İklim İle İlişkili Hususları Finansal Raporlamaya Entegre Etmek)" başlıklı kılavuz ve TFRS 2022 Setini kullanarak örneklendirmeye çalışmıştır.

Öktem ve Öktem (2022) sürdürülebilirlik raporlamasının IFRS kapsamında değerlendirilmesini amaçladıkları çalışmalarında, IFRS Vakfı ve ISSB'ye ilişkin bilgiler ile sürdürülebilirlik ile ilgili uluslararası kuruluşların ISSB'ye katkısını açıklamışlar, IFRS S1 ve IFRS S2 taslak metinlerine ilişkin özet ve değerlendirmeye yer vermişlerdir. Çalışma sonucunda, ISSB'nin IFRS'ye yakınsadığı, sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin küresel ölçekli standartların oluşumunun sağlanması ile karşılaştırılabilirlik ve tutarlılığın sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.

De Villiers ve Dimes (2023) kurumsal raporlamada mevcut ve olası gelişmeler ışığında, özellikle ISSB'nin kurulması sonucu entegre raporlamanın geleceğine ilişkin eleştirel bir analiz yapmayı amaçladıkları çalışmaları sonucunda raporlama organizasyonları, raporlama kuruluşları, sosyal ve çevresel gruplar, kurumsal yönetim kuralları ve düzenlemeleri temelinde entegre raporlamanın yok olabileceği ve gelişebileceği durumlara ilişkin görüşlerini açıklamışlardır.

Stolowy ve Paugam (2023) çalışmalarında IFRS Vakfı bünyesindeki ISSB, Avrupa Birliği Avrupa Finansal Raporlama Danışma Grubu (European Financial Reporting Advisory Group-EFRAG) bünyesindeki Sürdürülebilirlik Raporlaması Kurulu (Sustainability Reporting Board-SRB) ve çevre ile ilgili finansal açıklamalar için ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (Securities and Exchange Commission-SEC) tarafından yapılan açıklama ve standartlar temelinde kurumsal sürdürülebilirlik raporlamasında uyumlaştırmayı etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda, standart oluşturan kuruluşlar arasında, bu kuruluşlar tarafından zaman içinde hazırlanan standartlarda, raporlama yapan kuruluşlar arasında sürdürülebilirlik tanımları ve kavramlarındaki çeşitliliğin; sürdürülebilirlik raporlaması konusunda çok sayıda organizasyon tarafından standart, çerçeve, rehber yayımlanmasının; ISSB, EFRAG ve SEC tarafından belirlenen raporlama gerekliliklerinin ve hedeflerinin farklı oluşunun kısa vadede sürdürülebilirlik raporlarını uyumlaştırma çabaları önünde bir engel olduğunu ifade etmişlerdir.

Bakarich vd. (2023), Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında anket yöntemini kullanarak topladıkları verileri analize tabi tutmuşlardır. Çalışma sonucunda, 173 meslek mensubundan %31'inin sürdürülebilirlik raporlaması konusunda deneyimi olduğu, 30 yaş üstü meslek mensuplarının sürdürülebilirlik raporlamasının muhasebe meslek mensuplarının sorumluluğunda olmasına dair tereddütleri olduğu, 30 yaş altındaki muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik raporlaması konusunda daha istekli ve hevesli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ali vd. (2023) çalışmalarında Bourdieu'nun alan kavramını kullanarak IASB, ISSB, GRI ve sürdürülebilirlik raporlama standardı yayımlayan diğer organizasyonların standart oluşturma çabalarını, bu organizasyonların web siteleri ve yayımladıkları çalışmaları inceleyerek eleştirel düşüncelerini sunmuşlardır. Çalışmaları sonucunda, sürdürülebilirlik raporlaması standartlarının amaca götüren araçlar olduğunu, standartların kabul görmesi için standart belirleme alanında istikrarın sağlanması gerektiğini, sürdürülebilirlik raporlamasının tüm paydaşların bilgi ihtiyacını karşılaması gerektiğini, ISSB'nin yatırımcı odaklı olmasına karşın GRI'nin çok paydaşlı yapısı olduğunu, ISSB ve GRI'nin birlikte çalışmasının sürdürülebilirlik raporlamasını tüm paydaşlar için faydalı hale getirme açısından bir gelişme olduğunu ifade etmişlerdir.

Akdoğan vd. (2023), IFRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar Standart taslağını incelemek ve taslağın uygulanması sonucunda olası değişiklikleri incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada doküman incelemesi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada, BİST Sürdürülebilirlik Endeksindeki işletmeler IFRS S2 standart taslağında yer alan ana sektörler ve alt sektörler temelinde sınıflandırılmış, iklim

üzerinde önemli etkisi olduğu düşünölen 12 işletmenin sürdürülebilirlik raporları veya entegre raporlarında açıklanan iklimle ilgili açıklamalar IFRS S2’de yer alan 4 temel kategori olan yönetim, strateji, risk yönetimi, ölçütler ve hedefler kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, örnekleme de yer alan işletmelerin iklimle ilgili finansal açıklamalarının IFRS S2’de açıklanan 4 temel kategoride detaylı bir şekilde sunulmadığı, sektöre özgü muhasebe ve faaliyet ölçütlerinde yer alan bilgilerin bazı sektörlerce açıklandığı, çevre ve iklimle ilgili açıklamaların genellikle raporların farklı bölümlerinde sunulması nedeniyle kullanıcıların bilgi ihtiyacına uygun bilgiyi kolayca bulunmasında yetersiz kaldığı, iklimle ilgili risk ve fırsatlara ilişkin hali hazırdaki raporlarda farklı yerlerde bulunan açıklamaların IFRS S2’nin uygulanması halinde toplu halde sunulabileceği ifade edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, yapılan çalışmalarda sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında kullanılan standartların uyumlaştırılması ve standartların incelenmesi konularına yoğunlaşıldığı (Adams ve Muller, 2022; Pramata vd., 2022; De Villiers vd., 2022; De Villers ve Dimes, 2023; Cavlak, 2022; Öktem ve Öktem, 2022; Stolowy ve Raugam, 2023; Ali vd., 2023; Akdoğan vd., 2023) görölmüştür. Bununla birlikte, Bakarich vd. (2023) alışmalarında ABD’deki muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlamışlar, bu amaç doğrultusunda anket yöntemi ile elde ettikleri verileri analize tabi tutmuşlardır. Çalışmanın yapıldığı dönemde, sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalar ve ISSB tarafından yayımlanan standart metinlerine dair muhasebe meslek mensuplarının görüşlerini ve bu görüşleri etkileyen değişkenleri incelemeyi amaçlayan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu açıdan bakıldığında, bu alışma ISSB tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalara dair meslek mensuplarının görüşlerini ve bu görüşleri etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlayan öncül çalışma niteliğini taşımaktadır.

4. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇIKLAMALARINA DAİR GÖRÜşLERİ ÜZERİNE ARAşTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde Kütahya ilinde hizmet veren muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirliğin raporlanması ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalara dair görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yürütölen araştırma yöntemi ve bulgularına yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yıllarda, işletmelerin sürdürülebilirlik performansının ölçümü ve raporlanmasında standardizasyonun sağlanmasına dair önemli girişimler mevcuttur. IFRS Vakfı bünyesinde ISSB’nin kurulması Bu girişimlerden birisidir. ISSB sürdürülebilirlik konuları ile ilgili finansal açıklamalar ve iklimle ilgili finansal açıklamaları hakkında standart metinleri yayımlamıştır. ISSB tarafından hazırlanan standartlar, sürdürülebilirlik konularındaki açıklamaların finansal açıklamalarla uyumlu bir biçimde yapılmasını gerekli kılacaktır. Sürdürülebilirlik konularındaki açıklamaların finansal açıklamalarla uyumlu olması sürecinde muhasebe meslek mensupları önemli bir görev üstlenecektir. Dolayısıyla, böylesine önemli bir görevi üstlenecek olan meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili konuların raporlanmasına dair görüşlerinin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamaların yapılmasına dair görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın yapıldığı dönemde, muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalara ve ISSB tarafından yayımlanan standart metinleri konusunda görüşlerini ve bu görüşleri etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlayan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu konuda meslek mensuplarının görüşlerini ve bu görüşleri etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlayan bu çalışma, araştırma amacı bakımından literatüre katkı sağlar niteliktedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma amacı doğrultusunda, nicel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden birisi olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket sorularının hazırlanmasında IFRS S1 Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Gereksinimler Standardı ve IFRS S2 İklime İlgili Açıklamalar Standardı taslak metinlerinden ve Bakarich vd.’den (2022) yararlanılmıştır. Anket formu 4 bölümden ve 32 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde kişisel bilgilere ilişkin 5 soru, ikinci bölümde

meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili konuların raporlanmasına ilişkin deneyim ve bilgi düzeyini ölçmeye yönelik 3 soru, üçüncü bölümde sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin raporlanmasına ilişkin görüşleri ölçmeye yönelik 14 soru, dördüncü bölümde sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin görüşleri ölçmeye yönelik 10 soru sorulmuş, beşinci bölümde ise muhasebe meslek mensuplarının konu ile görüş ve önerileri sorulmuştur. Hazırlanan anket formu Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na sunulmuş ve etik kurul izni alınmıştır. Anket formu online form (Google Forms) olarak meslek mensuplarına ulaştırılmıştır.

Anket verileri istatistiksel analiz programı ile analize tabi tutulmuştur. Ankete katılan meslek mensuplarının demografik özellikleri, eğitim durumları ve mesleki yetkinliklerine ilişkin frekans (f) ve yüzde (%) alınarak tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Anket sorularının güvenilirliğini ölçmek için Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmış, yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan faktör analizi kapsamında ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerleri hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasına dair görüşlerine ilişkin normal dağılım testi yapılmış, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerleri ile çarpıklık ve basıklık değerleri analiz edilmiştir. Bu analizler sonrasında, katılımcıların tanımlayıcı özellikleri, sürdürülebilirlik ile ilgili konuların raporlanmasına ilişkin deneyim ve bilgi düzeyleri ile raporun içeriği, standardizasyon, zorunlu raporlama, raporlama biçimi, rapor hazırlama görevi, sürdürülebilirlik konularının raporlanmasının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin görüşleri arasındaki ilişkiyi ölçmek için Pearson korelasyonu hesaplanmıştır. Ayrıca katılımcıların raporun içeriği, standardizasyon, zorunlu raporlama, raporlama biçimi, rapor hazırlama görevi, sürdürülebilirlik konularının raporlanmasının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin görüşlerinde gruplar arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi ve anova testleri yapılmıştır.

4.3. Araştırma Evreni ve Örnekleme

Bu çalışmada elverişli örnekleme yöntemi kullanılmıştır. "Elverişli örnekleme, araştırmacının hedef evrenden örneklemini oluşturmak için ulaşabileceği en kolay ögelere yönelmesi yöntemidir ve alanyazındaki araştırmaların büyük çoğunluğu bu yöntemi tercih etmektedir" (Baltacı, 2018). Yerelde muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlikle ilgili konuların raporlanmasına ilişkin görüşlerini tespit ve analiz edebilmek amacıyla anket formunun Kütahya ilinde faaliyet gösteren meslek mensupları evreninde uygulanmasına karar verilmiştir. TÜRMOB (2023) verilerin göre Kütahya SMMMO bünyesinde 222 serbest çalışan, 166 bağımlı çalışan meslek mensubu olmak üzere toplamda 384 meslek mensubu kayıtlıdır. Hazırlanan anket formu kullanılarak ön test yapılmıştır. Ön test görüşme yöntemi ile 10 meslek mensubu tarafından doldurulmuş, meslek mensuplarının görüş ve önerileri de alınarak anket formuna nihai hali verilmiştir.

Anketin uygulanacağı örneklem büyüklüğünün hesaplanması araştırma kapsamındaki diğer önemli aşamadır. Önceden belirlenen sabit bir örnekleme oranına göre örnek hacminin tayin edilmesi" (Arıkan, 2005) mümkündür. Bununla birlikte, örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında istatistiksel hesaplama da yapılabilir. Arıkan (2015)'e göre şu eşitlikten faydalanılabilir:

$$D^2 = \left(\frac{E}{t}\right)^2 \quad (1)$$

$$n = \frac{N.p.q}{(N-1).D^2 + p.q} \quad (2)$$

Bu eşitliklerde, N evrenin büyüklüğü, p incelenen birimin popülasyondaki oranı, q ise incelenen birimin popülasyondaki görülme oranı olarak ifade edilebilir. Arıkan (2005)'e göre, p değeri bilinmiyorsa 0,5 olarak kabul edilir, dolayısıyla $q = 1 - p$ eşitliğinden q değeri de hesaplanabilir. "D ise kabul edilen veya arzu edilen örneklem hatasıdır." (Arıkan, 2005). Bu çalışma kapsamında %95 güven seviyesinde ve %15 hata oranı ile (1) ve (2) nolu eşitliklerin kullanılması sonucu hesaplanan örneklem sayısı 38,84'tür.

Bu hesaplamalar sonrasında nihai anket formu online form olarak meslek mensuplarına ulaştırılmıştır. 15.04.2023 ve 16.06.2023 tarihleri arasında evrenin %10'unu (384x 0,10=38,4) aşan 42 yanıt alınmıştır.

4.4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde istatistiksel analiz sonuçları ve katılımcıların görüş ve önerileri iki alt başlık halinde sunulmuştur.

4.4.1. Analiz Bulguları

Katılımcılara ait tanımlayıcı analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, katılımcıların %33,3’ünü oluşturan 14 kişi 36-45 yaş aralığında, %71,4’ünü oluşturan 30 kişi erkek, %61,9’unu oluşturan 26 kişi lisans mezunudur. Katılımcıların %42,9’unu oluşturan 18 kişi 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip olup, %57,1’ini oluşturan 24 kişi bağımsız alışan SMMM olarak mesleki faaliyetini icra etmektedir. Katılımcılardan 34 kişi (%81) sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlamadıklarını, 35 kişi (%83,3) ise mükelleflerinin sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlamadıklarını beyan etmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	f	%	Değişkenler	Gruplar	f	%
Yaş	25-35	12	28,6	Mesleki Tecrübe	1-10 yıl	13	31
	36-45	14	33,3		11-20 yıl	11	26,2
	46-55	11	26,2		21 yıl ve üzeri	18	42,9
	56 ve üstü	5	11,9		Toplam	42	100
	Toplam	42	100				
Cinsiyet	Kadın	12	28,6	Mesleki Unvan	SMMM (bağımlı)	18	42,9
	Erkek	30	71,4		SMMM (bağımsız)	24	57,1
	Toplam	42	100		Toplam	42	100
Eğitim Durumu	Ön Lisans	2	4,8	Sürdürülebilirlik Konularında Rapor Hazırlama Durumu	Hayır	34	81
	Lisans	26	61,9		Evet	8	19
	Yüksek Lisans	14	33,3		Toplam	42	100
	Toplam	42	100				

Katılımcıların sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında kullanılan standart, çerçeve veya rehberlerle ilgili bilgi durumuna ilişkin tanımlayıcı analiz sonuçları Tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3’te görüldüğü gibi, katılımcıların sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında esas alınan standart, çerçeve veya rehberler ile ilgili bilgi düzeyine verdikleri cevapların ortalamaları 1,95 ve altında olup, katılımcıların büyük çoğunluğu GRI, IIRC, SASB, CDSB, IFRS, EFRAG tarafından yayımlanan standart, çerçeve veya rehberler hakkında bilgisi olmadığını veya çok az bilgisi olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 3: Sürdürülebilirlik Konularının Raporlanmasına İlişkin Standart / ereve / Rehberlerle İlgili Bilgi Durumuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ilişkin standart/ereve/rehber.	Frekans										Min.	Max.	Ort.
	Hier bilgi yok		çok az bilgi var		Orta düzeyde bilgi var		Yeterli bilgi var		çok bilgi var				
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%			
GRI Standartları	17	41	13	31	11	26	1	2,4	0	0	1	4	1,90
IIRC erevesi	20	47,6	12	28,6	6	14,3	4	9,5	0	0	1	4	1,86
SASB Standartları	20	47,6	9	21,4	9	21,4	3	7,1	1	2,5	1	5	1,95
CDSB erevesi	23	55	10	24	7	17	2	4,8	0	0	1	4	1,71
IFRS-UFRS S1 Standardı	22	52	9	21	8	19	3	7,2	0	0	1	4	1,81
IFRS- UFRS S2 Standardı	23	55	9	21	7	17	2	4,8	1	2,4	1	5	1,79
ERFAG-CSR ilkelere	24	57	8	19	6	14	2	4,8	2	4,8	1	5	1,81

Anket sorularının güvenilirliğini ölçmek için yapılan güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4’te görüldüğü gibi, sürdürülebilirlik ile ilgili konuların ve finansal bilgilerin raporlanmasına ilişkin görüşler ile algılanan avantaj veya dezavantaja ilişkin 24 soru için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı (Cronbach’s Alpha) 0,924 olarak hesaplanmıştır. Yıldız ve Uzunsakal’a (2018) göre, Cronbach’s Alpha katsayısının 0,80 ile 1,00 arasında olması yüksek güvenilirliği ifade etmektedir. Dolayısıyla ankette kullanılan soruların güvenilirliğinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4: Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Ölçekteki Toplam İfade	24	0,924
Rapor İçeriği	6	0,902
Standardizasyon/Zorunluluk	3	0,910
Ayrı raporlama	1	0,913
Raporlama Görevi-Muhasebeci	1	0,924
Raporlama Görevi-Ekip	1	0,914
İşletmeye Avantaj	3	0,912
İşletmeye Dezavantaj	2	0,922
Meslek Mensubuna Avantaj	3	0,911
Meslek Mensubuna Dezavantaj	1	0,928

Araştırmanın yapı geçerliliğini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Sürdürülebilirlik ile ilgili konuların ve finansal bilgilerin raporlanmasına dair görüşlere ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 5'te, faktörlerin standartlaştırılmış yükleri Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde temel bileşen analizi yöntemi ve direct oblimin rotasyon metodu kullanılmıştır. Tablo 5'te görüldüğü gibi, sürdürülebilirlik konularında finansal bilgilerin açıklanmasına ilişkin görüşler için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,836, sürdürülebilirlik konularında finansal bilgilerin açıklanması durumunda algılanan avantaj ve dezavantaja ilişkin görüşler için KMO değeri 0,905 olarak hesaplanmıştır. Terzi'ye (2019) göre, KMO değerinin 0,8 ile 0,9 arasında olması çok iyi, 0,9 ile 1,00 arasında olması mükemmel olarak yorumlanır. Buna göre, anket sorularının geçerlilik koşulunu sağladığını söylemek mümkündür. Ancak, "GÖRÜŞ1- İşletmeler çevre ve toplum üzerindeki etkilerini tam, tarafsız ve doğru bir şekilde raporlamalıdır", "GÖRÜŞ14-Sürdürülebilirlik ile ilgili olan, ölçüm ve değerlendirilmesi yapılan etkiler, finansal raporlardan ayrı bir rapor olarak her yıl hazırlanmalı ve sunulmalıdır" görüşleri birden fazla faktöre yüklendiği için analizden çıkarılmıştır.

Tablo 5: Görüşlere İlişkin Geçerlilik Analizi

Raporlamaya İlişkin Görüşler Geçerlilik Analizi			Avantaj ve Dezavantaj Algısına İlişkin Geçerlilik Analizi		
KMO and Bartlett's Test			KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,891	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,880
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	628,786	Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	353,815
	df	55		df	36
	Sig.	0		Sig.	0

Tablo 6: Raporlamaya İlişkin Görüşler Açıklayıcı Faktör Analizi Standartlaştırılmış Faktör Yükleri

Görüşler	Standartlaştırılmış Faktör Yükleri
GÖRÜŞ5- İşletme, sürdürülebilirlik ile ilgili olarak hazırlayacağı raporda, sürdürülebilirlikle ilgili risk ve fırsatlar konusunda performansını ölçmek için kullandığı ölçüm ve değerlendirme yöntemleri hakkında açıklama yapmalıdır.	1,04
GÖRÜŞ4- İşletme, sürdürülebilirlik ile ilgili olarak hazırlayacağı raporda, sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatları yönetmek için belirlediği stratejiji açıklamalıdır.	0,897
GÖRÜŞ3- İşletme, sürdürülebilirlik ile ilgili olarak hazırlayacağı raporda, sürdürülebilirlik ile ilgili risk ve fırsatları izlemek ve yönetmek için oluşturduğu yönetim yapısı ve süreçlerini açıklamalıdır.	0,825
GÖRÜŞ10- Sürdürülebilirlik ile ilgili konularda işletme faaliyetleri ile yaratılan etkinin ölçüm ve değerlendirilmesi için IFRS, KGK gibi organizasyonlar tarafından standart ölçüm ve değerlendirme yöntemleri belirlenmeli ve standartlarda açıklanmalıdır.	0,610
GÖRÜŞ2- İşletme, sürdürülebilirlik ile ilgili olarak hazırlayacağı raporda, sürdürülebilirlik ile ilgili finansal riskleri ve fırsatları açıklamalıdır.	0,546
GÖRÜŞ9- Sürdürülebilirlik ile ilgili konularda raporlama yapmak için IFRS, KGK gibi organizasyonlar tarafından standartlar hazırlanmalıdır.	0,534

Raporlama görevi- muhasebeci	GÖRÜŞ7- Sürdürülebilirlik ile ilgili konularda rapor hazırlamak sadece muhasebe meslek mensuplarının görevi olmalıdır.	0,888
Standardizasyon- Zorunluluk	GÖRÜŞ12- Ölçüm ve değerlemesi yapılan etkiler finansal raporların bir parçası olarak sunulmalıdır.	0,868
	GÖRÜŞ6- Sürdürülebilirlik ile ilgili konularda rapor hazırlamak ve yayınlamak yasal düzenlemeler ile zorunlu hale getirilmelidir.	0,624
	GÖRÜŞ11- Ölçüm ve değerlemesi yapılan etkilerin finansal raporlarda sunulması için hesap planında uygun hesap grupları ve hesaplar belirlenmeli/oluşturulmalı ve standartlarda açıklanmalıdır.	0,588
Ayrı raporlama	GÖRÜŞ13- Sürdürülebilirlik ile ilgili olan, ölçüm ve değerlemesi yapılan etkiler, finansal raporlarda sunulmamalı, ayrı bir rapor olarak sunulmalıdır.	0,837
Raporlama görevi – ekip	GÖRÜŞ8- Sürdürülebilirlik ile ilgili konularda rapor hazırlamak sadece muhasebe meslek mensuplarının değil, muhasebe meslek mensuplarının da yer aldığı bir raporlama grubunun görevi olmalıdır.	0,903

Tablo 7: Avantaj ve Dezavantaj Algısına Yönelik Açıklayıcı Faktör Analizi Standartlaştırılmış Faktör Yükleri

Görüşler	Standartlaştırılmış Faktör Yükleri	
İşletme açısından avantaj	A-D-1-Sermaye maliyetini azaltır. İşletme daha düşük maliyetle borçlanabilir.	-0,992
	A-D-2-İşletme karlılığını veya piyasa değerini artırır.	-0,891
	A-D-3-İşletme açısından, yönetimde ve kurumsal raporlamada şeffaflık ve hesap verilebilirlik artar.	-0,587
İşletme açısından dezavantaj	A-D-8-Sürdürülebilirlik ve iklim ile ilgili konularda teknik uzmanlığa sahip personelin çalıştırılması işletmenin işçilik maliyetlerini artırır.	0,858
	A-D-9-Veri toplama ve verileri işleme zamanını artırır.	0,713
Meslek mensubu açısından avantaj	A-D-5-Muhasebe meslek mensubunun bilgi, beceri ve yetkinliğini artırır.	0,808
	A-D-6-Muhasebe meslek mensubu “sürdürülebilir iş ve finans profesyoneli” olarak yeni iş / kariyer alanlarında hizmet verir, gelir artışı sağlar.	0,791
	A-D-7-Meslek mensubunun sürdürülebilirlik ile ilgili eğitim almasını, sertifikasyona sahip olmasını gerektirir.	0,757
Meslek mensubu açısından dezavantaj	A-D-10-Muhasebe meslek mensubunun iş yükünü artırır.	0,949

Araştırma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasına dair görüşleri için yapılan normal dağılım testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8’de görüldüğü gibi, sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasına dair görüşlerin arpıklık ve basıklık değeri -1,5 ile +1,5 aralığındadır. Tabochnick ve Fidell (2013)’e göre, arpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olması halinde normal dağılım koşulu sağlanmaktadır. Dolayısıyla, araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda parametrik testlerin kullanılması uygun olacaktır.

Tablo 8: Normallik Testi Sonuçları

Değişkenler	Kolmogorov-Smirnov (p)	Shapiro-Wilk (p)	arpıklık	Basıklık
Rapor içeriği	0,001	0,001	-1,213	0,153
Raporlama görevi- muhasebeci	0,014	0,001	-0,087	-1,205
Standardizasyon-zorunluluk	0,001	0,001	-0,968	-0,349
Ayrı raporlama	0,001	0,001	-0,688	-0,981
Raporlama görevi – ekip	0,001	0,001	-0,589	-0,912
İşletme açısından avantaj	0,001	0,001	-0,900	-0,027
İşletme açısından dezavantaj	0,003	0,001	-0,752	-0,365
Meslek mensubu açısından avantaj	0,019	0,000	-0,824	-0,236
Meslek mensubu açısından dezavantaj	0,000	0,000	-1,043	-0,231

Katılımcıların tanımlayıcı bilgileri ile sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamalar hakkındaki görüşleri arasındaki ilişkinin ölçülmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenler normal dağılım gösterdiği için Pearson korelasyon testi yapılmış olup, araştırmaya katılan meslek

mensuplarının raporlamaya ilişkin görüşleri ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Raporlamaya İlişkin Görüşler ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

		Rapor içeriği	Raporlama görevi-muhasebeci	Standardizasyon-zorunluluk	Ayrı raporlama	Raporlama görevi – ekip
Yaş	Pearson Korelasyon	0,171	0,129	0,168	0,226	0,160
	Anlam. (2-uçlu)	0,278	0,416	0,288	0,149	0,313
Cinsiyet	Pearson Korelasyon	0,223	0,282	0,185	,327*	0,124
	Anlam. (2-uçlu)	0,155	0,070	0,241	0,035	0,436
Eğitim Durumu	Pearson Korelasyon	-0,043	-0,110	0,048	-0,146	-0,102
	Anlam. (2-uçlu)	0,788	0,488	0,764	0,356	0,520
Mesleki Tecrübe	Pearson Korelasyon	0,069	0,074	-0,011	0,268	0,008
	Anlam. (2-uçlu)	0,662	0,639	0,944	0,086	0,962
Mesleki ünvan	Pearson Korelasyon	-0,083	0,131	-0,104	0,054	-0,088
	Anlam. (2-uçlu)	0,603	0,407	0,513	0,735	0,578
Sürd.Konularında Rapor Hazırlama	Pearson Korelasyon	-0,257	-0,016	-0,132	-0,150	-0,181
	Anlam. (2-uçlu)	0,100	0,918	0,406	0,343	0,250
Rehberler ve Çerçeveler Hakkında Bilgi	Pearson Korelasyon	0,276	,356*	,319*	,329*	0,271
	Anlam. (2-uçlu)	0,077	0,021	0,039	0,033	0,083

*. Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2- uçlu).

Tablo 9’da görüldüğü gibi,

- Cinsiyet ile sürdürülebilirlik ile ilgili konuların ayrı raporlanması görüşü arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,327 oranında pozitif yönlü,
- Rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi sahibi olma durumu ile standardizasyona dair görüşleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,319 oranında pozitif yönlü,
- Rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi sahibi olma durumu ile sürdürülebilirlik ile ilgili konularda rapor hazırlamanın sadece muhasebe meslek mensuplarının görevi olması gerektiğine dair görüşleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,356 oranında pozitif yönlü,
- Rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi sahibi olma durumu ile sürdürülebilirlik ile ilgili açıklamaların ayrı raporlarda sunulması gerektiğine dair görüşleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,329 oranında pozitif yönlü ilişki hesaplanmıştır.

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının sürdürülebilirlikle ilgili finansal bilgilerin raporlanmasına ilişkin avantaj ve dezavantaj algısı ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Avantaj ve Dezavantaj Algısı ve ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

		İşletme açısından avantaj	İşletme açısından dezavantaj	Meslek mensubu açısından avantaj	Meslek mensubu açısından dezavantaj
Yaş	Pearson Korelasyon	0,047	0,082	-0,02	-0,017
	Anlam. (2-uçlu)	0,768	0,606	0,901	0,917
Cinsiyet	Pearson Korelasyon	0,187	,328*	0,119	0,14
	Anlam. (2-uçlu)	0,235	0,034	0,454	0,378
Eğitim Durumu	Pearson Korelasyon	-0,104	-0,253	-0,156	0,24
	Anlam. (2-uçlu)	0,513	0,105	0,323	0,126

Mesleki Tecrübe	Pearson Korelasyon	0,041	0,149	-0,067	0,012
	Anlam. (2-uçlu)	0,796	0,345	0,674	0,938
Mesleki nvan	Pearson Korelasyon	-0,018	0,003	-0,14	-0,183
	Anlam. (2-uçlu)	0,909	0,986	0,378	0,245
Sürd.Konularında Rapor Hazırlama	Pearson Korelasyon	-0,298	-,382*	-,313*	-0,227
	Anlam. (2-uçlu)	0,056	0,013	0,044	0,148
Rehberler ve erevesel Hakkında Bilgi	Pearson Korelasyon	0,238	0,076	0,221	0,028
	Anlam. (2-uçlu)	0,129	0,631	0,16	0,862

*. Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2- uçlu).

Tablo 10’da görüldüğü gibi,

- Cinsiyet ile sürdürülebilirlik konularında finansal bilgileri açıklamanın işletmeye dezavantaj sağlayacağına dair görüşleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,328 oranında pozitif yönlü,
- Sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlamış olma durumu ile sürdürülebilirlik konularında finansal bilgileri açıklamanın işletmeye dezavantaj sağlayacağına dair görüşleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,382 oranında negatif yönlü,
- Sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlamış olma durumu ile sürdürülebilirlik konularında finansal bilgileri açıklamanın meslek mensubuna avantaj sağlayacağına dair görüşleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,313 oranında negatif yönlü ilişki hesaplanmıştır.

Araştırma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasına dair görüşlerinin cinsiyet, mesleki unvan, sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlama durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Bağımsız rneklem t testi sonuçları Tablo 11’de verilmiştir. Tablo 11’de görüldüğü gibi, anlamlılık değeri 0,05’ten kk olduğu için (0,044) muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasının muhasebe meslek mensubuna avantaj sağlayacağına dair görüşleri sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlama durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Tablo 11: Bağımsız rneklem T-Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalama Eşitliği için t-testi		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Cinsiyet	Rapor içeriği	12,192	0,001	-1,450	40	0,155
	Raporlama görevi- muhasebeci	0,016	0,901	-1,861	40	0,070
	Standardizasyon- zorunluluk	3,981	0,053	-1,191	40	0,241
	Ayrı raporlama	5,698	0,022	-1,908	15,888	0,075
	Raporlama görevi – ekip	5,417	0,025	-0,685	15,794	0,503
	İşletme açısından avantaj	8,196	0,007	-1,206	40	0,235
	İşletme açısından dezavantaj	14,13	0,001	-1,765	14,135	0,099
	Meslek mensubu açısından avantaj	7,854	0,008	-0,757	40	0,454
	Meslek mensubu açısından dezavantaj	2,776	0,104	-0,891	40	0,378
Mesleki Unvan	Rapor içeriği	0,229	0,635	0,524	40	0,603
	Raporlama görevi- muhasebeci	0,477	0,494	-0,838	40	0,407
	Standardizasyon- zorunluluk	0,520	0,475	0,660	40	0,513
	Ayrı raporlama	1,408	0,242	-0,341	40	0,735
	Raporlama görevi – ekip	0,359	0,552	0,561	40	0,578
	İşletme açısından avantaj	0,3	0,587	0,115	40	0,909
	İşletme açısından dezavantaj	1,531	0,223	-0,18	40	0,986
	Meslek mensubu açısından avantaj	0,043	0,837	0,892	40	0,378
	Meslek mensubu açısından dezavantaj	1,228	0,274	1,18	40	0,245
Sürdürülebilirlik Konularında Rapor Hazırlama Durumu	Rapor içeriği	7,632	0,009	1,685	40	0,100
	Raporlama görevi- muhasebeci	0,131	0,720	0,103	40	0,918
	Standardizasyon-zorunluluk	5,421	0,025	0,656	8,544	0,529
	Ayrı raporlama	3,785	0,059	0,959	40	0,343
	Raporlama görevi – ekip	2,058	0,159	1,166	40	0,250
	Raporlama görevi – ekip	2,058	0,159	1,166	40	0,25

İşletme açısından avantaj	15,522	0	1,36	7,968	0,211
İşletme açısından dezavantaj	4,714	0,036	2,002	8,432	0,078
Meslek mensubu açısından avantaj	8,108	0,007	2,083	40	0,044
Meslek mensubu açısından dezavantaj	8,98	0,005	1,474	40	0,148

Araştırma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili finansal bilgilerin açıklanmasına dair görüşlerinin eğitim durumu ve mesleki tecrübeye göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek için tek yönlü anova testi yapılmıştır. Tek yönlü anova testi sonuçları Tablo 12’de verilmiştir. Tablo 12’de görüldüğü gibi, normal dağılım ve homojenlik varsayımını karşılayan görüşler, anlamlılık değerleri 0,05’ten büyük olduğu için eğitim durumu ve mesleki tecrübeye göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 12: Anova Testi Sonuçları

	Varsayların Homojenliği Testi		ANOVA	
	Eğitim Durumu	Mesleki Tecrübe	Eğitim Durumu	Mesleki Tecrübe
	Anlam.	Anlam.	Sig.	Sig.
Rapor içeriği	0,211	0,243	0,691	0,909
Raporlama görevi-muhasebeci	0,154	0,878	0,130	0,830
Standardizasyon-zorunluluk	0,302	0,674	0,809	0,989
Ayrı raporlama	0,308	0,150	0,462	0,229
Raporlama görevi – ekip	0,069	0,447	0,324	0,983
İşletme açısından avantaj	0,362	0,629	0,779	0,626
İşletme açısından dezavantaj	0,376	0,200	0,263	0,459
Meslek mensubu açısından avantaj	0,150	0,471	0,274	0,827
Meslek mensubu açısından dezavantaj	0,266	0,426	0,006	0,649

4.4.2. Katılımcıların Görüş ve Önerileri

Bu çalışma kapsamında uygulanan anket formunun beşinci bölümünde katılımcılardan sürdürülebilirlik konularının raporlanması ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamaların yapılmasına dair görüş ve önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Bu bölümde katılımcılar gönüllülük esasına dayalı olarak yorum yapmışlardır. Diğer bir ifadeyle, bu sorunun cevaplanması zorunlu tutulmamıştır.

Bu bölümde gönüllülük esasına dayalı olarak 5 katılımcı görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yorumları şu şekildedir:

- Katılımcı 1: “Söz konusu raporlamaların meslek mensupları için sertifikasyona tabi olması ve meslek mensuplarına yeni olanaklar sağlaması önemlidir.”
- Katılımcı 17: “İşletmelerin raporlarını hazırlayan bağımsız denetçinin sürdürülebilirlik ile ilgili finansal raporlamanın yanı sıra basma kalıp raporlama cümlelerinden kurtulup denetçinin birebir kendi görüşünü daha yalın ve sade bir biçimde raporlaması artık günümüzde beklenmektedir. Klasik raporlamadan kurtulmamız gerekmektedir.”
- Katılımcı 23: “Konu hakkındaki görüşümü özetleyecek olursam; Teknoloji ve rakabetin artması çevresel maliyetlerin de doğru ve net hesaplanması ihtiyacının önemini arttırmıştır. Şirketlerin ve işletme sahiplerinin konu hakkında daha dürüst ve dikkatli bir şekilde çevre muhasebesi yapması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Önerim ise yaptırımların daha rijit ve teşvik edici/caydırıcı olarak uygulanmasıdır.”
- Katılımcı 30: “Meslek Mensuplarının daha iyi hizmet verebilmesi için öncelikle var olan angaryaların kaldırılması, raporlamaların daha uygun zamanlarda istenmesi (iş yükü sebebi ile daha fazla zamana ihtiyaç duyulmaktadır) elektronik ortamlarda veri işleminin daha kolaylaştırılması, daha kolay ve herkesin anlayabileceği muhasebe sistemleri geliştirilmesi, ücretlendirmelerin daha mantıklı hale getirmesi gerekmektedir.”
- Katılımcı 38: “Sürdürülebilirlik kurumsallasmayı düşünen bütün işletmelerin olmazsa olmazı olarak görülmeli ki bütün işletmelerin uzman bir ekibe bunu yani sürdürülebilirliği yaptırmaları en az yılda Bir kez kontrol ve rapor hazırlamaları. Piyasada meydana gelen dalgalanmalarda bunu daha sık yapmaları faydalı olur diye düşünüyorum başarılar diliyorum.”

Yapılan yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla, sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasına ilişkin sertifikasyon süreci ile sertifika alan meslek mensuplarına yeni imkanların sağlanması gerektiği; özellikle evre muhasebesi uygulamalarının teşvik edilmesi amacıyla yaptırımların uygulanması gerektiği; sürdürülebilirlik ile ilgili konularda periyodik olarak açık ve anlaşılır raporların yayınlanması gerektiğine dair görüşler bildirilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamaların yapılmasına dair görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Konuyla ilgili olarak yapılan literatür taramasında, IFRS Vakfı'nın standart geliştirme çalışmalarında akademisyenlerin görüşlerini yeteri kadar dikkate almadığı, GRI Standartlarını göz ardı ettiği, diğer ulusal veya bölgesel organizasyonlar veya standart belirleyiciler tarafından belirlenen raporlama gereklilikleri ve hedefleri ile farklı olduğuna dair eleştirilerin (Adams ve Mueller, 2022; Stolowy ve Paugam, 2022; Villiers vd., 2022) mevcut olduğu, GRI ile birlikte çalışması halinde fayda sağlanacağı (Ali vd., 2023), ilke temelli değil kural temelli yaklaşım benimsemenin uygun olacağı (Pramata vd., 2022) konularında öneriler yapıldığı grlmştir. Ayrıca, Bakarich vd. (2022) alışmalarında muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik konularının raporlanmasına ilişkin görüşlerini incelemişler, yaş değişkeninin sürdürülebilirlik raporlamasının muhasebe meslek mensubunun sorumluluğunda olması gerektiği görüşü üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kütahya ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının örneklem olarak belirlendiği bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. SPSS 26 programı kullanılarak yapılan analizler sonucunda, cinsiyet ile sürdürülebilirlik ile ilgili açıklamaların işletmeye dezavantaj sağlayacağına dair görüş arasında pozitif yönlü, sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlama ile sürdürülebilirlik açıklamalarının işletmeye dezavantaj sağlayacağı, meslek mensubuna avantaj sağlayacağına dair görüş arasında negatif yönlü; rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi düzeyi ile standardizasyon / zorunluluk, raporlama biçimi / dönemi, raporlamanın muhasebecinin görevi olması gerektiğine dair görüş arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, sürdürülebilirlik konularında raporlamaya dair görüşlerin cinsiyet ve sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlama durumuna göre farklılık gösterdiği, ancak sürdürülebilirlik konularında raporlama ve raporlamanın sağlayacağı avantaj veya dezavantaja dair görüşlerin eğitim durumu ve mesleki tecrübeye bağlı olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Çalışmanın bulguları, Bakarich vd. (2022) tarafından ulaşılan sonuçları destekler nitelikte değildir.

Araştırma bulgularına göre, sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında esas alınan rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi sahibi olma ile sürdürülebilirlik konularında rapor hazırlamanın zorunlu hale getirilmesi ve finansal raporlarda sunum için standartların yayımlanması gerektiği görüşü arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, sürdürülebilirlik konularının raporlanmasında esas alınan rehberler ve çerçeveler hakkında bilgi sahibi olma ile rapor hazırlamanın sadece muhasebe meslek mensubunun görevi olması gerektiği, rapor hazırlamanın meslek mensubuna avantaj sağlayacağı görüşleri arasında da pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, yayımlanan standartların benimsenmesi ve uygulanabilmesi için meslek mensuplarına sürdürülebilirlik konularında raporlamaya dair bilgilendirme çalışmalarının yapılması, sürdürülebilirlik konularının raporlanmasının işletmeye, paydaşlarına, meslek mensuplarına sağlayacağı fayda konusunda bilgilendirilmesi ve bu faydanın görünür kılınması için gerekli çalışmaların yapılması önerilebilir.

Bununla birlikte,

- ISSB tarafından yayımlanan standart taslaklar için yapılan eleştiri ve önerilerin dikkate alınması halinde sürdürülebilirlikle ilgili finansal bilgilerin raporlanmasından beklenen faydanın sağlanacağını,
- ISSB tarafından hazırlanan standartlarda ölüm, değerleme ve raporlama yaklaşımları veya yöntemlerine açık ve anlaşılır bir biçimde yer verilmesi gerektiğini,
- Sürdürülebilirlik konularının raporlanması ve sürdürülebilirlik ile ilgili finansal açıklamaların zorunlu hale getirilmesi gerektiğini,

- ISSB tarafından nihai hali yayımlanan/yayımlanacak olan standartlar esas alınarak sürdürülebilirlik ile ilgili konuların ölçüm ve raporlanması konularında muhasebe meslek mensuplarına eğitim verilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Literatürde araştırma amacını konu alan bir çalışmaya rastlanamamış olması bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu araştırma, Kütahya ilinde faaliyet gösteren meslek mensupları örneğinde uygulanmış olup ankete katılım düşük seviyede gerçekleşmiştir. Anketin Kütahya ilinde faaliyet gösteren meslek mensupları üzerinde uygulanması ve katılımın düşük olması bu çalışmanın kısıtları niteliğindedir. Bu kısıtların giderilebilmesi için gelecekte yapılacak çalışmalarda, daha büyük bir örneklem üzerinde ve ISSB tarafından nihai şekli verilen standartlar esas alınarak muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik ile ilgili konularda finansal açıklamalara dair görüşleri incelenebilir.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimsel Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 30/03/2023 tarihli ve 2023/03 nolu toplantısında 160 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Ethics Committee of Kütahya Dumlupınar University with the decision number 160 at the meeting dated 30/03/2023 and numbered 2023/03 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: Author's contribution rate is 100.%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Adams, C.A. & Mueller, F. (2022). Academics and Policymakers at Odds: the Case of the IFRS Foundation Trustees' Consultation Paper on Sustainability Reporting. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. 13(6), 1310-1333. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-10-2021-0436>
- Akdoğan, N., Özerhan, Y. & Sultanoğlu, B. (2023). İklimle İlgili Açıklamalar Standart Taslağı IFRS S2: BIST Sürdürülebilirlik Endeksindeki İşletmelere Olası Etkileri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 25 (MODAVICA Özel Sayısı), 99-132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbdd/issue/76396/1209641>
- Ali, I., Fukofuka, P.T. & Narayan, A.K. (2023). Critical Reflections on Sustainability Reportingstandard Setting. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-01-2022-0054>
- Arıkan, R. (2005). Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama (5. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım
- Bakarich, K.M., Hoffmann, M., Marcy, A.S. & O'Brien, P. (2023). Accountants' Views on Sustainability Reporting: A Generational Divide. *American Accounting Association Auditing*. 17(1), 22-35. <https://doi.org/10.2308/CIIA-2022-003>
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Derg.*,7(1), 231-274.
- Birleşmiş Milletler. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (18.03.2024)

- Birleşmiş Milletler. (2024). Sustainability. <https://www.un.org/en/academic-impact/sustainability#:~:text=In%201987%2C%20the%20United%20Nations,to%20meet%20their%20own%20needs.%E2%80%9D> (18.03.2024)
- Cavlak, H. (2022). İklim İle İlişkili Hususların Finansal Etkisi ve Finansal Raporlarda Sunumu: Bir Havayolu İşletmesi Örneği. *Erciyes Akademi*, 36(3), 1167-1190. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1132455>
- De Villiers, C. & Dimes, R. (2023). Will the formation of the International Sustainability Standards Board Result in the Death of Integrated Reporting?, *Journal of Accounting & Organizational Change*, 19(2), 279-295. <https://doi.org/10.1108/JAOC-05-2022-0084>
- De Villiers, C., La Torre, M. & Molinari, M. (2022). The Global Reporting Initiative's (GRI) Past, Present and Future: Critical Reflections and a Research Agenda on Sustainability Reporting (standard-setting). *Pacific Accounting Review*, 34(5), 728-747. <http://dx.doi.org/10.1108/par-02-2022-0034>
- IFRS Vakfi. (2021). *IFRS Foundation Announces International Sustainability Standards Board, Consolidation With CDSB and VRF, and Publication Of Prototype Disclosure Requirements*. <https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2021/11/ifrs-foundation-announces-issb-consolidation-with-cdsb-vrf-publication-of-prototypes/> (15.03.2023)
- IFRS Vakfi. (2022a). *IFRS S1 Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Gereksinimler Standardı Taslak Metni*. <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information.pdf>
- IFRS Vakfi. (2022b). *IFRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar Standardı Taslak Metni*. <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/climate-related-disclosures/issb-exposure-draft-2022-2-climate-related-disclosures.pdf>
- IFRS Vakfi. (2023a). *Sustainability-related Reporting*. <https://www.ifrs.org/projects/completed-projects/2021/sustainability-reporting/#about>
- IFRS Vakfi. (2023b). *International Sustainability Standards Board*. <https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/>
- IFRS Vakfi. (2023c). *Climate-related Disclosures*. <https://www.ifrs.org/projects/work-plan/climate-related-disclosures/#project-history>
- IFRS Vakfi. (2024). About the International Sustainability Standards Board. <https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/#about> (18.03.2024)
- Klynveld Peat Marwick Goerdeler-KPMG. (2022). *Big Shifts, Small Steps-Survey of Sustainability Reporting 2022*. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2023/04/big-shifts-small-steps.pdf> (10.03.2023)
- Öktem, B. & Öktem, R. (2022). Sürdürülebilirlik Raporlamasının IFRS Kapsamında Değerlendirilmesi: Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 44(2): 283-302. DOI: 10.14780/muiibd.1225248
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. 3(12), 1853-1876.
- Pratama, A., Jaenudin, E. & Anas, S. (2022). Environmental, Social, Governance - Sustainability Disclosure Using International Financial Reporting Sustainability Standards S1 in Southeast Asian Companies: A Preliminary Assessment. *International Journal of Energy Economics and Policy*. 12(6): 456-472. <https://doi.org/10.32479/ijeeep.13581>

- PWC. (2023). *Total Impact Measurement and Management*. <https://www.pwc.com/gx/en/services/sustainability/total-impact-measurement-management.html> (15.03.2023)
- Stolowy, H. & Paugam, L. (2023). Sustainability Reporting: Is Convergence Possible?. *Accounting in Europe*, 20(2), 139-165. 10.1080/17449480.2023.2189016
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2012). *B.G. Using Multivariate Statistics (sixth ed.)*. Pearson, Boston
- Terzi, Y. (2019). Anket, Güvenilirlik –Geçerlilik Analizi. https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/1030_32625_1500.pdf
- TÜRMOB. (2023). *Çalışanların Kütüğe Kayıtlı Olanlar - Olmayanlar Tablosu*. <https://www.turmob.org.tr/istatistikler/9ce9f5a8-3697-48a0-b4ef-946ca9558f32/calisanlarin-kutuge-kayitli-olanlar---olmayanlar-tablosu>
- Yıldız, D. & Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yorkshire Water Company. (2023). *TIVA Methodology*. <https://www.yorkshirewater.com/about-us/capitals/> (15.03.2023)

Yalın Üretim Maliyetler ve Firma Performansı Üzerine Etkileri¹

The Impact of Lean Production on Cost and Business Performance

Ahmet ÇETİNDAS²

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, sanayi firmalarında yalın üretimin maliyetlere ve firma performansına etkisini ve maliyetlerin ise firma performansına etkisini araştırmaktır.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışmanın ana kümesini Gaziantep Organize Sanayi bölgesinde faaliyette bulunan üreticiler oluşturmaktadır. Ana kütle içerisinde bulunan firmaların yöneticilerine anket formu uygulanmış ve toplamda 127 adet form toplanmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliliğini ve güvenilirliğini belirlemek amacıyla keşfedici faktör analizi, güvenilirlik analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmanın hipotezleri yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Analiz sonuçları; yalın üretimin maliyeti etkilediğini ancak firma performansını etkilemediğini göstermiştir.

Sınırlılıklar: Örneklemin sadece Gaziantep Organize Sanayide faaliyet gösteren sanayi firmaları ile sınırlıdır. Araştırmada kullanılan değişkenlerin kapsamı faktör analizinde geçerlenen ifadeler ile sınırlıdır.

Özgünlük/Değer: Önceki çalışmalarda yalın üretim, maliyet ve performans ilişkisi ayrı ayrı incelenmiştir. Bu çalışmayı özgün kılan yalın üretimin maliyet ve firma performansına aynı anda etkisini incelemiş olmasıdır. Ayrıca önceki çalışmalar daha çok operasyonel performans üzerine etkisini incelerken bu çalışmada ölçülen firma performans değişkeni finansal bir bakış açısı içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yalın Üretim, Firma Performansı, Maliyet, Sanayi Firmaları, Yapısal Eşitlik Modeli

Abstract

Purpose: The aim of this study is to investigate the effect of lean production on costs and firm performance and cost on firm performance in industrial companies.

Design/Methodology: The population of this study consists of manufacturers operating in Gaziantep Organized Industrial Zone. A questionnaire was applied to the managers of the companies in the population and a total of 127 surveys were collected. Exploratory factor analysis, reliability analysis and confirmatory factor analysis were applied to determine the construct validity and reliability of the scales. The hypotheses of the research were analyzed with structural equation model.

Findings: Analysis results showed that lean production affects cost but not firm performance.

Limitations: The sample is limited only to industrial companies operating in Gaziantep organized industry. The scope of the variables used in the research is limited to the statements validated in factor analysis.

Originality/Value: In previous studies, the relationship between lean production, cost and performance has been examined separately. What makes this study unique is that it examines the effects of lean production on cost and firm performance simultaneously. In addition, while previous studies mostly examined the effect on operational performance, this study involves company performance from a financial perspective..

Keywords: Lean Manufacturing, Firm Performance, Cost, Industrial Companies, Structural Equation Model

¹ Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Çetindaş'ın 2023 yılında 21. Uluslararası Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresinde sunduğu "Yalın Üretim Firma Performansı Üzerine Etkisi" başlıklı bildirisinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ahmet.cetindas@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2262-4204

1. GİRİŞ

Son yıllarda, sanayi firmaları genellikle işletme performanslarını yalın üretimin adaptasyonu ile arttırmaya çalışmaktadırlar. Yalın üretim, kalite iyileştirmeleri ve maliyet etkinliği aracılığıyla büyüme için birçok fırsat yaratmaktadır (Belhadi vd., 2016; Thanki, Govindan ve Thakkar, 2016). Yalın üretim kavramı maliyetleri azaltmayı ve atığı ortadan kaldırmayı hedefleyen Toyota üretim sistemi kökenli bir yaklaşımdır (Dahmani vd., 2021). Bir üretim sistemi, fazla üretim, üretim hataları ve müşteri tercihlerindeki değişim gibi bir dizi nedenle atık üretebilir (Monden, 2011). Yalın üretim sistemleri, üretim süreçlerinin yönetimi için belirli teknikler ve ekipmanlarla birleştirilmiş, stratejik hedefler doğrultusunda gelişme gösteren sistemlerdir. Günümüzde birçok firma, özel ihtiyaçlarına uygun olarak kendi özelleştirilmiş yalın üretim sistemlerini geliştirmiştir (Dombrowski & Mielke, 2015).

Yalın yöntemler, süreç çeşitliliğine odaklanır ve atık olan değer katmayan işlemleri azaltmayı hedefler (Shah & Ward, 2007). Araştırmalar yalın üretim sistemlerinin maliyet düşürdüğünü ve teslim sürelerini kısalttığını göstermiştir. Günümüzde, firmaların performans artırma amacıyla entegre ettikleri yalın üretim sistemleri, tüketicilere sunulan değer açısından daha ön plana çıkmaktadır (Marodin vd., 2019). Üretim sistemlerinde atık ve gereksiz süreçleri ve faaliyetleri azaltmaya odaklan firmalar bu sayede sürekli operasyonel iyileştirmeler de elde etmektedir (Samuel vd., 2015; Dahmani vd., 2021; Schmitt vd., 2021).

Yalın üretimin üç farklı ana hedefi bulunmaktadır. İlk olarak, yalın üretim atığı ortadan kaldırır. Herhangi bir kaynağı, zamanı veya alanı tüketen ancak hizmete veya ürüne herhangi bir katma değer sağlamayan herhangi bir önemsiz faaliyet atık olarak kabul edilir. İkinci olarak, yalın üretim teslim sürelerini azaltır. Bu, bir faaliyeti tamamlamak için geçen süreyi azaltmayı içerir, bu da atığı azaltır ve fiyatları düşürür. Üçüncü olarak, yalın üretim müşterilerin gereksinimlerini sürekli olarak uygun zaman, yer ve maliyetle karşılayarak toplam maliyetleri düşürür. Firmalar her zaman müşterilerin ihtiyaç duyduğu şeyi doğru zamanda, doğru yerde ve doğru fiyatta üretmelidir. Firmalar tüm üretim sorunlarının ve atıkların temel nedeni olan aşırı üretimden her zaman kaçınmalıdır (Shah & Ganji, 2017).

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nde faaliyet gösteren sanayi firmalarının yalın üretim kullanımının, maliyetlere ve firma performansına etkisini incelemektir. Maliyetin firma performansına etkisi de aynı model içinde test edilmiştir. Analiz sonucunda hipotezler kabul edildiğinde, sanayi firmalarına üretimlerini yalınlaştırdıklarında daha çok performans gösterebilecekleri ve maliyet düşebilecekleri gösterilmiş olacaktır.

Bir sonraki bölümde önceki çalışmaların bulgularını tartışmak üzere bir literatür taraması sunulmuştur. Akabinde yöntem ve bulgular başlığında analiz sonuçları gösterilmiştir. Son olarak sonuç kısmında çalışmanın bulguları ile literatür ile karşılaştırılmış ve tartışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sermaye yoğun bir seri üretim paradigması olan yalın üretimin uygulanma nedenleri arasında, artan tüketici beklentileri, küresel rekabet ve talebin istikrarsız olması bulunmaktadır. Yalın konseptinin özeti "Daha az ile daha fazla yapmak"tır. Yalın üretim ise, ürün süreçlerinden israfı ve fazlalığı ortadan kaldırmaya odaklanan yalın konsepti ile geliştirilmektedir (Deif & El Maraghy, 2014).

Önceki çalışmalar incelendiğinde yalın üretim ile firma performansı arasında bir ilişki olduğu söylenebilmektedir (Jabbour vd., 2013; Fullerton & Wempe, 2009). Çalışmaların büyük çoğunluğu firma performansını operasyonel performans olarak ele almıştır. Tortorella vd. (2019), Brezilya'daki imalat firmaları üzerinde yaptığı araştırmada, yalın üretim yöntemlerinin operasyonel performansa etki ettiğini bulmuş ve yalın üretimin özellikle belirli sektörler için performans artırıcı olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Marodin vd. (2023), otomotiv sektöründe bulunan 64 firma üzerinde yaptığı araştırmada, yalın üretimin firma performansı üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde Uhrin vd. (2017)'de yalın üretimin operasyonel performansı arttırdığını göstermiştir. Bazı araştırmacılar yalın üretim ile firma performansı arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir bulgu elde

edememiştir (Losonci & Demeter, 2013; Ahmad vd., 2004; Balakrishnan vd., 1996; Huson & Nanda, 1995). Bu çalışmalardan yola çıkararak bu araştırmanın birinci hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H1: Yalın retimimin firma performansı üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

Yalın retim sistemleri, firmaların süreçlerini iyileştirmesine ve bu sayede gereksiz maliyetleri ortadan kaldırmasına olanak tanır (Alhamad vd., 2022). Araştırmacılar yalın retimimin israfı ortadan kaldırarak maliyeti düşürmede etkili olduğunu göstermiştir (Achanga vd., 2006). Qi vd., (2009) alışmasında tedarik zincirlerinde yalın ve maliyet ilişkisi kurmuş ve yalın stratejinin daha iyi maliyet performansı gösterdiğini ispatlamıştır. Bu nedenle, yalın üretim, müşteri taleplerini karşılarken maliyetleri azaltıp atık seviyelerini düşüren etkili ve verimli bir üretim stratejisidir (Shah & Ganji, 2017). Yalın retimimin maliyet üzerine etkisini incelemek üzere araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H2: Yalın retimimin maliyet üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

Araştırmanın son hipotezi olan maliyet ve performans ilişkisi birçok farklı alanda araştırmacılar tarafından incelenmiştir (Agbejule & Saarikoski, 2006; Henri vd., 2016). Bu ilişkiyi incelemek üzere nc hipotez aşağıdaki oluşturulmuştur.

H3: Maliyetin firma performansı üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

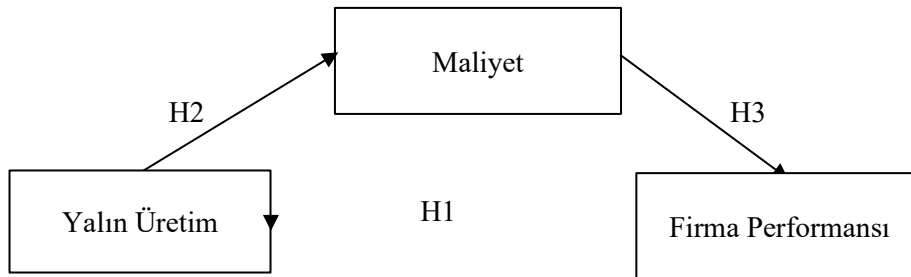
Her ne kadar bu hipotezler ayrı ayrı çalışmalarda araştırılmış olsa da, yalın retimimin firma performansına ve maliyete etkisini aynı model üzerinde test eden çalışma çok kısıtlıdır. Bu iki etkiyi aynı anda test eden bu çalışma ile yalın üretim literatürüne katkı sağlanmış olacaktır.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu çalışmanın amacı yalın retimimin maliyet ve firma performansı üzerindeki etkisini incelemektir. Maliyetin firma performansına etkisi de birlikte analiz edilmiştir. Araştırma modeli şekil 1’de gösterilmiştir.

şekil 1: Araştırma Modeli



H1: Yalın retimimin firma performansı üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

H2: Yalın retimimin maliyet üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

H3: Maliyetin firma performansı üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

3.2. Araştırmanın lekleri ve örneklem

Çalışmanın ana kütlesini Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi (OSB)’nde bulunan sanayi firmaları oluşturmaktadır. Gaziantep ili, üretim yönetimi ile ilgili araştırmalar için çok geniş bir anakütle sunmaktadır. Gaziantep OSB 5 bölge ve toplam 4325 hektarlık alanıyla Türkiye’nin en büyük Organize Sanayi Bölgesi konumundadır (GOSB, 2024). Bu nedenle çalışmanın Gaziantep ilinde uygulanmasının uygun olduğu dşnlmştir. Ancak veri toplama sürecine başladıktan kısa bir süre sonra Maraş depremi ile Gaziantep’in de büyük yıkımlara uğraması, sanayiye ciddi anlamda etkilemiş ve veri toplama sürecini imkansız hale getirmiştir. Çoğu sanayici fabrikasını güvenli sığınma

alanlarına dahi dönüştürmüştür. Bu süreçte veri toplama süreci yarıda kesilmiş olsa da kısa süre sonra fabrikaların faaliyetlerine geri başlaması ile veri toplamaya devam edilmiştir. Ancak depremin oluşturduğu olumsuzluklar nedeniyle 148 kişiden fazla veri toplanamamıştır. Eksik doldurulan ve uç veri oluşturan 11 anket formunun çalışmadan çıkarılmasıyla 127 veri ile analizler yapılmıştır. Güvenirlik ve geçerlilik sağlandığından ve ölçekler doğrulanabildiğinden dolayı bu sayıda verinin yeterli olduğuna karar verilmiştir. Anketler, genellikle üst düzey yöneticilerden toplanmıştır. Ancak bazen bunlara ulaşmak mümkün olmadığında, üretim süreçlerine hâkim birim amirlerine anket uygulanmıştır. Katılımcıların üretim süreçlerine, maliyetlere ve firma performansına hâkim olmasına özellikle dikkat edilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçekler, önceki çalışmalardan alınmıştır. Yalın üretim ölçeği, Yazgan (2017)'den uyarlanmış, firma performansı ölçeği ise Yıldız ve Sayın (2020)'den olduğu gibi alınmıştır. Maliyet için, Çetindaş ve Çelik (2017)'in Liu ve Lyons (2011), Yeung (2006) ve Sezen (2001)'den uyarlanmış oldukları ölçek kullanılmıştır.

3.3. Ölçeklerin Güvenilirliği ve Yapı Geçerliliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini ve yapı geçerliliğini ispat etmek için sırasıyla güvenilirlik analizi, keşfedici faktör analizi (KFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Yalın üretim ölçeğinin güvenilirlik analizi ve KFA sonuçları tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Yalın Üretim Faktör Yükleri ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükü	Ortalama	Standart Sapma	Alpha	KMO	CR	AVE
<u>Yalın Üretim</u>							
YÜ1	0,491	4,4935	0,85747	0,72	0,71	0,83	0,56
YÜ2	0,799	4,4870	0,87997				
YÜ3	0,851	4,4610	0,81756				
YÜ4	0,806	4,5909	0,71960				
<u>Maliyet</u>							
MAL4	,856	4,7638	0,52639	0,840	0,828	0,83	0,61
MAL1	,806	4,7165	0,533				
MAL6	,789	4,7008	0,53918				
MAL2	,753	4,6535	0,56874				
MAL5	,700	4,4488	0,73148				
<u>Firma Performansı</u>							
FP1	0,788	4,2362	0,76071	0,915	0,877	0,93	0,74
FP2	0,881	4,0787	0,79289				
FP3	0,914	4,0394	0,83001				
FP4	0,868	3,9134	0,88213				
FP5	0,873	4,063	0,87965				

Tablo 1'de görüldüğü üzere KFA sonucu ölçeklerin tek boyutlu yapıda geçerlendiği ve faktör yüklerinin yalın üretim için 0,491 ile 0,851 arasında, maliyet için 0,700 ile 0,856 arasında ve firma performansı için ise 0,788 ile 0,914 arasında bulunmuştur. Ölçeklerin KMO değerleri $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı ve sırasıyla yalın üretim için 0,71, kalite için 0,891 ve firma performansı için 0,877 olarak bulunmuştur. Tüm ölçekler için açıklanan varyans değerleri 0,5 üzerinde ve CR değerleri 0,7 üzerinde bulunmuş ve $CR > AVE$ şartı sağlanmıştır. Güvenirlik analizi sonucunda ise yalın üretimin oldukça güvenilir (α : 0,72), maliyet (α : 0,828) ve firma performansı (α : 0,915) ölçeklerinin ise yüksek derecede güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Bulunan cronbachs' Alpha değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır (Baş, 2008).

3.4. Normal Dağılım Testi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilerin dağılımının normalliğini test etmek için normal dağılım testi yapılmış ve arpıklık basıklık değerleri tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Normal Dağılım Testi Sonuçları

Değişkenler	Veri Sayısı	arpıklık	arpıklık St.Hata	Basıklık	Basıklık St.Hata
Yalın Üretim	127	-1,680	,215	1,168	,427
Maliyet	127	-,733	,195	,112	,389
Firma Performansı	127	-,656	,215	,233	,427

Tablo 2’de de görüldüğü gibi dağılımın arpıklık değerleri sırasıyla; yalın üretim -1,680, maliyet -0.733 ve firma performansı -0,656 olarak belirlenmiştir. Dağılımın basıklık değerleri sırasıyla yalın üretim 1,168, kalite 0,112 ve firma performansı 0,233 olarak bulunmuştur. -2 ile +2 arasındaki bu değerler dağılımın kabul edilebilir düzeyde normal olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2013).

Güvenirlik ve geçerlilik analizinden sonra doğrulayıcı faktör analizi ile ölçeklerin yapı geçerliliği test edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	CMIN/DF	GFI	CFI	NFI	AGFI	RMSEA
Yalın Üretim	4,717	2,359	0,982	0,977	0,963	0,912	0,064
Maliyet	1,853	1,853	0,995	0,997	0,994	0,928	0,075
Firma Performansı	5,863	1,466	0,981	0,996	0,987	0,928	0,061

Yapılan DFA sonucu araştırmanın ölçeklerinin iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Bayram, 2013). Firma performansının uyum iyiliği değerlerini geliştirmek için birinci ve ikinci maddeler arasında ve maliyet ölçeğinin uyum iyiliği değerlerini geliştirmek için birinci ve ikinci maddeler arasında modifikasyonlar yapılmıştır. Faktör yüklerinin yalın üretim için 0,62 ve 0,88, maliyet için 0,550 ve 0,785 ve firma performansı için 0.68 ve 0.86 arasında olduğu tespit edilmiştir.

3.5. Korelasyon Analizi

KFA, DFA ve güvenilirlik analizi sonrasında değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek üzere korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort.	Std. Sapma	Yalın Üretim	Maliyet	Firma Performansı
Yalın Üretim	4,5571	,58857	1		
Maliyet	4,2034	,65057	,301**	1	
Firma Performansı	4,0661	,71805	,264**	,610**	1

** . Korelasyon anlamlılık düzeyi 0.01 (2-tailed).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, yalın üretim ile firma performansı ($r = ,264$), yalın operasyonlar ile maliyet ($r = ,301$) ve maliyet ile firma performansı ($r = ,610$) arasında pozitif yönde 0,01 anlamlılık düzeyinde ilişki bulunmaktadır.

3.6. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)

Çalışmada test edilmek istenilen hipotezler YEM kullanılarak analiz edilmiştir. Modelin uyum iyiliği değerleri tablo 5’te regresyon sonuçları ise tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 5: YEM uyum iyiliği değerleri

	CMIN	CMIN/DF	GFI	CFI	TLI	RMSEA
Araştırma Modeli	79,801	1,287	0,915	0,979	0,973	0,048

Analiz sonuçları, yapısal eşitlik modelinin iyi uyum sağladığını ve tüm değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir. Test edilen yolların anlamlılık düzeyleri ve regresyon ağırlıkları tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. YEM Regresyon Ağırlıkları

	Test Edilen Yol	Tahmin	S.E.	C.R	P	
Yalın Üretim	☐ Maliyet	0,876	4	0,27	3,2	0,001
Yalın Üretim	☐ Firma Performansı	0,02	3	0,17	0,117	0,907
Maliyet	☐ Firma Performansı	0,766	6	0,13	5,625	***

*** (p< 0,000)

YEM sonuçları yalın üretimin maliyeti etkilediğini (B: 0,876) ancak firma performansına etki etmediğini ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda maliyet firma performansını etki etmiştir (B: 0,766). Bu bulgulara göre H2 ve H3 desteklenmiş, H1 desteklenmemiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda işletme yöneticilerinin ve araştırmacıların daha çok dikkatini çeken yalın üretim yaklaşımı kaynakların israfına son veren, üretim süreçlerini hızlandıran ve geleneksel yöntemlere göre daha sürdürülebilir bir üretim yöntemidir. Kaynak israfının yanında atıkları azaltmakta yalın üretimin amaçları arasındadır. Yalın operasyonlarla elde edilen maliyet düşüşü aynı zamanda firma performansını artıracaktır.

Bu çalışma, Gaziantep Organize Sanayide bulunan üreticilerde yalın üretim, maliyet ve firma performansı ilişkisini araştırma amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda ana kütle içerisinde bulunan 127 üreticiden anket formu aracılığı ile veri toplanmıştır. Önceki çalışmalar incelendiğinde yalın üretimin maliyet ile ve performans ile ilişkisi ayrı ayrı analiz edilmiştir. Ancak bu çalışmada olduğu gibi yalın üretimin hem maliyete etkisini hem de performansa etkisini tek modelde inceleyen çalışmaların sayısı sınırlıdır. Çalışmada yalın üretimin maliyet ve firma performansı üzerindeki etkisinin yanında maliyetin firma performansı üzerindeki etkisi de değerlendirilmiştir. Sonuçlar yalın üretimin maliyeti etkilediğini (=0,876, p<0,001) ancak firma performansını etkilemediğini göstermektedir (H1 reddedildi, H2 kabul edildi). Ayrıca maliyette firma performansına etki etmiştir (=0,766, p<0,001) (H3 kabul edildi). Bu, yalın üretim yöntemlerini kullanan sanayi firmalarının maliyet avantajı elde ettiğini ancak firma performansını elde edemediğini doğrulamaktadır. Çalışmada kullanılan firma performansı ölçeği, operasyonel performansa kıyasla daha finansal bir bakış açısı içermektedir. Önceki çalışmalar, yalın üretimin teslim süresi, üretim verimliliği ve lojistik gibi operasyonel performans parametreleri üzerinde genel olarak etki bulmuştur (Jabbour vd., 2013; Tortorella vd., 2019; Marodin vd., 2023). Finansal performansa etkisini inceleyen çalışmaların genelde etkiyi ispatlanmamış olması bu çalışmanın sonuçları ile paraleldir (Losonci & Demeter, 2013; Ahmad vd., 2004). Yalın üretim makine, eğitim ve BT alanlarında yüksek yatırımlar gerektirebileceğinden finansal performans açısından uzun vadede fayda sağlasa da kısa vadede sağlamayabilir. Bu nedenle bu çalışmada yalın üretim firma performansına etki etmemiştir. Ayrıca literatürle uyumlu olarak yalın üretim maliyeti etkilemiştir (Agbejule & Saarikoski, 2006; Henri vd., 2016).

Gelecekte yapılacak çalışmalara, yalın üretim ile farklı performans türleri arasında ilişkiler kurmaları ve maliyet yerine farklı ara değişkenler kullanarak benzer modelleri test etmeleri önerilmektedir. Üretici firmalara ise yalın üretim sistemlerini benimsemeleri ve böylelikle israfı azaltarak maliyet avantajı elde edebilecekleri tavsiye edilmektedir. Çalışmanın sonuçları ana kütle ile ve ölçeklerde sorulan ifadeler ile sınırlıdır.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16/02/2024 tarihli ve 2024/8 nolu toplantısında E-97105791-050.04-52474 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarın katkı oranı % 100'dür. .

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar atışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Ethics Committee of Hasan Kalyoncu University with the decision number 2024/8 at the meeting dated 16/02/2024 and numbered E-97105791-050.04-52474 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: Author's contribution rate is 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Achanga, P., Shehab, E., Roy, R., & Nelder, G. (2006). Critical success factors for lean implementation within SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 17(4), 460-471. <https://doi.org/10.1108/17410380610662889>
- Agbejule, A., & Saarikoski, L. (2006). The effect of cost management knowledge on the relationship between budgetary participation and managerial performance *The British Accounting Review*, 38, 427–440
- Ahmad, A., Mehra, S. and Pletcher, M. (2004). The perceived impact of JIT implementation on firms' financial/growth performance. *Journal of Manufacturing Technology Management*, Vol. 15 No. 2, pp. 118-130. <https://doi.org/10.1108/09576060410513715>
- Alhamad, A., Alshurideh, M, Alomari, K., Hamouche, S. Al-Hawary, S. & Alzoubi, H. M. (2022). The effect of electronic human resources management on organizational health of telecommunications companies in Jordan. *International Journal of Data and Network Science*, 6(2), 429–438.
- Balakrishnan, R., Linsmeier, T.J. & Venkatachalam, M. (1996). Financial Benefits from JIT Adoption: Effects of Customer Concentration and Cost Structure. *The Accounting Review*. 71, 2, 183-205
- Baş, T. (2008). *Anket: anket nasıl hazırlanır, uygulanır, değerlendirilir?* (5. Baskı). Ankara, Seçkin Yayıncılık. <https://www.seckin.com.tr/kitap/anket-nasil-hazirlanir-anket-nasil-uygulanir-anket-nasil-degerlendirilir-turker-bas-s-p-821416867>
- Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş amos uygulamaları*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Belhadi, A., Touriki, F.E., & El Fezazi, S. (2016). A Framework for Effective Implementation of Lean Production in Small and Medium-Sized Enterprises. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 9(3): 786–810. doi:10.3926/jiem.1907
- etindaş, A & elik, M. (2017). The moderator role of environmental uncertainty on the relationship between supplier integration and logistics performance. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (7)
- Dahmani, N., Benhida, K., Belhadi, A., Kamble, S., Elfezazi, S., & Jauhar, S.K. (2021). Smart circular product design strategies towards eco-effective production systems: a lean eco-design industry 4.0 framework. *Journal of Cleaner Production*, 320, 128847.
- Deif, A.M., & El Maraghy, E. (2014). Cost performance dynamics in lean production leveling. *Journal of Manufacturing Systems*, 33, 613–623
- Dombrowski, U., & Mielke, T. (Eds.). (2015). *Ganzheitliche Produktionssysteme: Aktueller Stand und zukünftige Entwicklungen*. Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-662-46164-8>
- Fullerton, R.R., & Wempe, W.F. (2009). Lean manufacturing, non-financial performance measures, and financial performance. *International Journal of Operations & Production Management*, 29(3), 214-240.

- George, D., & Mallery, P. (2013). *IBM SPSS statistics 19 step by step a simple guide and reference* (13th ed.). Pearson.
https://www.researchgate.net/publication/265468832_IBM_SPSS_Statistics_19_Step_by_Step_a_Simple_Guide_and_Reference
- GOSB (2024). Organize Sanayi Bölgesi. <https://www.gaosb.org/tr/genel-sayfa/bolgeler/5-organize-sanayi-bolgesi-44.html#:~:text=5.b%C3%B6lgede%3B%20120.000.000,Organize%20Sanayi%20B%C3%B6lgesi%20konumuna%20gelmi%C5%9Ftir>
- Henri, J.F., Boiral, O., & Roy, M.J. (2016). Strategic cost management and performance: The case of environmental costs. *The British Accounting Review*, 48, 269-282
- Husan, M., and Nanda, D. 1995. The impact of just-in-time manufacturing on firm performance in the US. *Journal of Operations Management*, 12(3/4), 297-310.
- (11) (PDF) The Impact of Acquisitions on Inventory Performance. Available from: https://www.researchgate.net/publication/281012296_The_Impact_of_Acquisitions_on_Inventory_Performance [accessed May 19 2024].
- Jabbour, C.J.C., de Sousa Jabbour, A.B.L., Govindan, K., Teixeira, A.A., & de Souza Freitas, W.L. (2013). Environmental management and operational performance in automotive companies in Brazil: the role of human resource management and lean manufacturing. *Journal of Cleaner Production*, 47, 129-140.
- Liu, C.L., & Lyons, A.C. (2011). An analysis of third-party logistics performance and service provision. *Transportation Research Part E*, 47, 547–570
- Losonci, D., & Demeter, K. (2013). Lean production and business performance: international empirical results. *Competitiveness Review*, 23(3), 218-233.
<https://doi.org/10.1108/10595421311319816>
- Marodin, G. A., Frank, A., Tortorella, G. L., & Fettermann, D. C. (2019). Lean production and operational performance in the Brazilian automotive supply chain. *Total Quality Management & Business Excellence*, 30(3-4), 370–385. <https://doi.org/10.1080/14783363.2017.1308221>
- Marodin, G., Jabbour, C.J.C., Filho, M.G., & Tortorella, G.L. (2023). Lean production, information and communication technologies and operational performance. *Total Quality Management & Business Excellence*, 34, (1-2), 183-200, DOI: 10.1080/14783363.2022.2035214
- Monden, Y. (2011). *Toyota Production System: An Integrated Approach to Just-In-Time*. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4615-9714-8#book-header>
- Qi, Y., Boyer, K. K. & Zhao, X. (2009). Supply Chain Strategy, Product Characteristics, and Performance Impact: Evidence from Chinese Manufacturers. *Decision Sciences*, 40(4), 667-695
- Samuel, D., Found, P., & Williams, S.J. (2015). How did the publication of the book *The Machine That Changed The World* change management thinking? Exploring 25 years of lean literature. *International Journal of Operations and Production Management*, 35, 1386–1407.
- Schmitt, T., Wolf, C., Lennerfors, T.T., & Okwir, S. (2021). Beyond “Leanear” production: a multi-level approach for achieving circularity in a lean manufacturing context. *Journal of Cleaner Production*, 318, 128531.
- Sezen, B. (2001). *Dağıtım kanallarında lojistik performans adalet algısı ve kanal üyesi memnuniyeti* (Yayın No. 107308) [Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü] Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Shah, R., & Ward, P. (2007). Defining and developing measures of Lean production. *Journal of Operations Management*, 25(4), 785–805. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2007.01.019>
- Shah, S.R., & Ganji, E.N. (2017). Lean production and supply chain innovation in baked foods suppliers to improve performance. *British Food Journal*, 119(11), 2421-2447

- Thanki, S., Govindan, K., & Thakkar, J. (2016). An Investigation on Lean-Green Implementation Practices in Indian SMEs Using Analytical Hierarchy Process (AHP) Approach. *Journal of Cleaner Production*, 135(1): 284–298. doi:10.1016/j.jclepro.2016.06.105
- Tortorella, G.L., Giglio, R. & van Dun, D. (2019). Industry 4.0 adoption as a moderator of the impact of lean production practices on operational performance improvement. *International Journal of Operations & Production Management*, 10.1108/IJOPM-01-2019-0005.
- Uhrin, A., Bruque-Cámara, S., & Moyano-Fuentes, J. (2017). Lean production, workforce development and operational performance. *Management Decision*, 55(1), 103-118
- Yazgan, H.İ. (2017). *Tedarik Zinciri ve Bilgi Sistemleri Stratejilerinin Tedarik Zinciri Performansına Etkisi: İhracat Yapan İşletmeler Üzerine Bir Araştırma* (Yayın No. 479024) [Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi] Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yeung, A.C.L. (2006). The Impact of Third-Party Logistics Performance on the Logistics and Export Performance of Users: An Empirical Study. *Maritime Economics and Logistics*, (8), 121–139.
- Yıldız, B. ve Sayın, B. (2020). Tedarik zinciri müşteri entegrasyonunun firma performansı üzerindeki etkisinde ürün inovasyon kapasitesinin aracı rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 319-348. doi: 10.18074/ckuibfd.683723



**KİLİS 7 ARALIK
ÜNİVERSİTESİ**

